ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
026000200698

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Φιλολογίας
Τομέας Κλασικής Φιλολογίας

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ν. ΦΑΡΑΚΛΟΣ

ΑΡΧΑΙΕΣ ΜΙΛΗΣΙΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Διδακτορική Διατριβή

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2003

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα» (Ν. 5343/32, άρθρο 202, §2).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αρ. Θεσ. 521/803

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. Δημήτριος Ράιος, Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Επιβλέπων)
2. Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών
3. Αλέξανδρος Κεσίσογλου, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. Δημήτριος Ράιος, Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Επιβλέπων)
2. Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών
3.
4. Αλέξανδρος Κεσίσογλου, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
5.
6. Μαρία Παπαδημητρίου, Επίκουρος Καθηγήτρια Κλασικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στον πατέρα μου Νίκο
και τη μητέρα μου Ελένη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

		Βραχυγραφίες	I - III
		Πρόλογος	IV - VII
		Περίληψη	VIII - X
I.		ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1 - 23
	1.	Οι απόψεις του K. Bürger	1-2
	2.	Οι απόψεις του E. Rohde	2
	3.	Οι απόψεις του Reitzenstein	2-4
	4.	Οι υποστηρικτές των απόψεων του Bürger - τα *Μιλησιακά* ως μυθιστόρημα	4-8
	5.	Οι υποστηρικτές των απόψεων του Rohde - τα *Μιλησιακά* ως συλλογή από νουβέλες	8-15
	6.	Οι υποστηρικτές της μεθοδολογίας του Reitzenstein - τα *Μιλησιακά* ως ανεξάρτητο ερευνητικό αντικείμενο	15-22
	7.	Σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας και μέθοδοι	22-23
II.		ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΩΝ *ΜΙΛΗΣΙΑΚΩΝ*	24 - 42
	1.	Ο Αριστείδης ο Μιλήσιος	24-34
	2.	Lucius Cornelius Sisenna	35-42
III.		ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΡΧΑΙΕΣ ΜΙΛΗΣΙΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ	43 - 107
	A.	Κείμενα - Μετάφραση	43-51
	B.	Σχολιασμός	51-107
	1.	Βάρρων	51-64
	2.	Ζηνόβιος	64-66
	3.	Οβίδιος (α΄)	66-69
	4.	Οβίδιος (β΄)	70-71
	5.	Πλούταρχος	71-73
	6.	Αρριανός	73-77
	7.	Fronto	77-78

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

8.	Απουλήιος (α΄)	78-81
9.	Απουλήιος (β΄)	81-82
10.	Τερτυλλιανός	82-88
11.	Iulius Capitolinus (α΄)	88
12.	Iulius Capitolinus (β΄)	88-90
13.	Ψ.-Λουκιανός *Έρωτες*	90-92
14.	Ιερώνυμος (α΄)	92
15.	Ιερώνυμος (β΄)	92-104
16.	Martianus Capella	104-105
17.	Sidonius Apollinaris	105
18.	Παύλος από τη Νίκαια	105-107

IV. ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ *ΜΙΛΗΣΙΑΚΑ* ΚΑΙ ΤΙΣ *MILESIAE* 108 - 138

1. Το μονολεκτικό απόσπασμα από τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη 108-109
2. Σωζόμενα αποσπάσματα των *Milesiae* του Sisenna 109-138
   - Α. Κείμενο-Μετάφραση 110-111
   - Β. Σχολιασμός 111-138
     1. Πρώτο απόσπασμα 112-113
     2. Δεύτερο απόσπασμα 113-114
     3. Τρίτο απόσπασμα 114-115
     4. Τέταρτο απόσπασμα 115-117
     5. Πέμπτο απόσπασμα 118
     6. Έκτο απόσπασμα 118-119
     7. Έβδομο απόσπασμα 120
     8. Όγδοο απόσπασμα 120-122
     9. Ένατο απόσπασμα 122-123
     10. Δέκατο απόσπασμα 124-127
         - Ι. Ο λογοτεχνικός "τόπος" του δέκατου αποσπάσματος 127-131
         - ΙΙ. Ο εικαστικός - αρχαιολογικός "τόπος" του δέκατου αποσπάσματος 132-138

V. ΛΟΥΚΙΑΔΑ ΚΑΙ ΜΙΛΗΣΙΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ 139 - 219

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α.		**Το κείμενο του Spurcum και οι παλαιότερες απόψεις για την προέλευσή του**	**139-151**
	1.	Κριτική του κειμένου - Μετάφραση	139-144
	2.	Οι απόψεις των παλαιοτέρων ερευνητών για την πατρότητα του κειμένου	144-151
		I. Οι υποστηρικτές της γνησιότητας	146-147
		II. Το Spurcum ως απόσπασμα των *Milesiae*	147-148
		III. Η κρατούσα άποψη για την μεσαιωνική-αναγεννησιακή χρονολόγηση	148-151
Β.		**Το Spurcum στην αρχαία λογοτεχνία και η ένταξή του στη Μιλησιακή παράδοση**	**152-174**
	1.	Το θέμα του Spurcum ως κωμική σκηνή	152-155
	2.	Το θέμα του Spurcum σε ερωτικά ή άλλα συμφραζόμενα	156-157
	3.	Τα δομικά χαρακτηριστικά της σκηνής του Spurcum	157-160
	4.	Το θέμα του Spurcum στις ερωτικές σκηνές της Λουκιάδας	160-163
	5.	Τα κοινά χαρακτηριστικά των ερωτικών σκηνών στη Λουκιάδα και το Spurcum	164-166
	6.	Το θέμα του Spurcum στις σκηνές της μαγικής μεταμόρφωσης της Λουκιάδας	167-169
	7.	Το θέμα του Spurucm και η μυητική τελετουργία στη Μιλησιακή παράδοση	169-174
Γ.		**Διορθώσεις και σχολιασμός του κειμένου**	**175-196**
Δ.		**Το Spurcum και οι *Milesiae Punicae***	**197-203**
Ε.		**Το φιλολογικό πρόβλημα της Λουκιάδας και τα δομικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης**	**204-219**
VI.		**ΜΙΛΗΣΙΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**	**220 - 258**
Α.		**Τα υφολογικά και αφηγηματικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης**	**220-232**
	1.	Υφολογικά χαρακτηριστικά	220-224
		I. Ο *ἀκατάσκευος λόγος* στη Μιλησιακή παράδοση	220-222
		II. Τα "μιλησιακά" υφολογικά χαρακτηριστικά του *Testamentum Porcelli*	222-224

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

		III. Το prosimetrum στη Μιλησιακή παράδοση	224
	2.	Αφηγηματικά χαρακτηριστικά	225-232
	Β.	**Η αρχαία ερωτική νουβέλα και οι Μιλησιακές Ιστορίες**	**233-250**
	1.	Η *milesia* στον Sidonius Apollinaris	233-239
	2.	Η αρχαία θεωρία για τις Μιλησιακές ιστορίες: *Fabulae conciliandae auribus uoluptatis* και *argumenta fictis casibus amatorum referta*	239-242
	3.	Η πρώτη ομάδα Μιλησιακών ιστοριών: ο εραστής-θεός, η εξαπάτηση του ερωτικού αντικειμένου με την πλαστή επίδειξη της θεϊκής ιδιότητας ή την υπόσχεση της γνώσης	242-245
	4.	Η δεύτερη ομάδα μιλησιακών ιστοριών: η "επίθεση" του ερωτικού αντικειμένου - η ερωτική μύηση του αρσενικού	245-249
	5.	Η τρίτη ομάδα Μιλησιακών ιστοριών: η ερωτική ανικανότητα και η θεραπεία της	249-250
	Γ.	**Η Μιλησιακή παράδοση και το Κωμικό Μυθιστόρημα**	**251-258**
	1.	Τα *Sybaritica* και η Μιλησιακή παράδοση	251-253
	2.	Ο "μωρός" αντήρωας στη Μιλησιακή παράδοση	253-256
	3.	Τα *Φοινικικά* του Λολλιανού και οι *Milesiae Punicae*	256-258
VII.		**ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**	**259 - 262**
VIII.		**ABSTRACT**	**263 - 272**
IX.		**ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**	**273 - 312**
	Α.	**ΕΚΔΟΣΕΙΣ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ**	**273-280**
	Β.	**ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ**	**281-312**
X.		**ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ**	**313 - 332**
	Α.	**ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΗΓΩΝ**	**313-326**
	Β.	**ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ**	**327-332**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ (περιοδικών, συλλογών, εγκυκλοπαιδειών κλπ.)

AC = *L' antiquité Classique.* Louvain-La-Neuve.

AClass = *Acta Classica.* Proccedings of the Classical Association of South Africa. Πόλη του Ακρωτηρίου.

A&R = *Atene e Roma.* Rassegna trimestrale dell' Associazione Italiana di Cultura Classica. Fiorentina.

AJPh = *American Journal of Philology.* Baltimore.

AL = *Anthologia Latina.*

ALGRM = W. H. Roscher, *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie.* Leipzig.

ANRW = *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt.* Berlin-New York.

APh = *L' année Philologique.* Paris.

Arion = *Arion.* Quart. Journal of Classical Culture. Boston.

ASNP = *Annali della Scuola Normale di Pisa.* Pisa.

BAGB = *Bulletin de l' Association G. Budé.* Paris.

BCH = *Bulletin de Correspondance Hellénique.* Paris.

BPW = *Berliner Philologische Wochenschrift.* Berlin.

BStudLat = *Bolletino di Studi Latini.* Periodoco quadrimestrale d' informazione bibliografica. Napoli.

CAF = T. Kock, *Comicorum Atticorum Fragmenta,* Leipzig 1888.

CB = *Classical Bulletin.* Saint-Louis.

C&M = *Classica et Mediaevalia.* Revue danoise d' Histoire et de Philologie. Kopenhagen.

CGF = A. Meineke, *Comicorum Graecorum Fragmenta,* Berlin 1857 (ανατ. 1970).

CGL = *Corpus Glossariorum Latinorum.*

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum.* Berlin 1862 -.

CJ = *The Classical Journal.* Ohio-Athens.

CPh = *Classical Philology.* Chicago.

CQ = *Classical Quarterly.* Oxford.

CR = *The Classical Review.* Pitsburg.

CW = *The Classical World.* New York.

DAGR = Ch. Daremberg - E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines.* Paris.

EM = T. Gaisford, *Etymologicon Magnum,* Oxford 1848.

Emerita = *Emerita.* Rivista de Linguistica y Filologia Classica. Madrid.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Eos = *Eos.* Commentarii Societatis Philologae Polonorum. Wroclaw.
Eranos = *Eranos.* Acta Philologica Suecana. Upsala.
Euphrosyne = *Euphrosyne.* Revista di Filologia classica. Lisbona.
FHG = *Fragmenta Historicorum Graecorum* (F. Jacoby).
FPL = *Fragmenta Poetarum Latinorum* (Bürchner).
G&R = *Greece and Rome.* Oxford.
GIF = *Giornale Italiano di Filologia.* Rivista trimestrale di Cultura. Roma.
GL = H. Keil, *Grammatici Latini,* Lipsiae 1880.
GRBS = *Greek Roman and Byzantine Studies.* Durham, N. C. Duke University.
Gymnasium = *Gymnasium.* Zeitschrift für Kultur der antike und humanistische Bildung. Heidelberg.
Helikon = *Helikon.* Rivista di tradizione e cultura classica. Roma.
Hermes = *Hermes.* Zeitschrift für klassische Philologie. Wiesbaden.
HRR = H. Peter, *Historiae Historicorum Romanorum Reliquiae,* Leipzig 1914.
IG = *Inscriptiones Graecae.*
JRS = *Journal of Roman Studies.* London.
Klio = *Klio.* Beiträge zur alten Geschichte. Berlin.
Latomus = *Latomus.* Revue d' Études latines. Bruxelles.
LIMC = *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae,* Zürich - Münich.
LSJ = H. G. Lidell - R. Scott - H. S. Jones, *A Greek English Lexicon, with a Supplement,* London ^{9}1940 (ανατ. 1994).
Maia = *Maia.* Rivista di Letterature classiche. Bologna.
MCSN = *Materiali e Contributi per la Storia della Narrativa greco-latina.* Perugia.
MD = *Materiali e Discussioni per l' analisi dei testi classici.* Pisa.
MH = *Museum Helveticum.* Revue suisse pour l' Étude de l' Antiquité classique. Basel.
MIET = *Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.* Αθήνα.
Mnemosyne = *Mnemosyne.* Bibliotheca Classica Batava. Leyden.
MPhL = *Museum Philologicum Londiniense.* Amsterdam.
PG = J.-P. Migne, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία* (*Patrologia Graeca*), Paris.
PGM = K. Preisedanz, *Papyri Graecae Magicae,* Leipzig-Berlin 1828-1831.
Ph = *Philologus.* Zeitschift für klassische Philologie. Berlin.
Phoenix = *The Phoenix.* The Journal of the Classical Association of Canada. Toronto.
PMG = D. L. Page, *Poetae Melici Graeci,* Oxford 1962.
PP = *La Parola del Passato.* Rivista di Studi antichi. Napoli.
RBPh = *Revue Belge de Philologie et d' Histoire.* Mechelen.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

RCCM = *Rivista di Cultura Classica e medievale.* Roma.

RE = Pauli - Wissowa - Kroll- Mittelhaus, *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.* Stutgart-Münich.

REA = *Revue des Études Anciennes.* Talence.

REG = *Revue des Études Greques.* Paris.

RFIC = *Rivista di Filologia e d' Istruzione Classica.* Torino.

RhM = *Rheinisches Museum.* Frankfort.

SHA = E. Hohl, *Scriptores Historiae Augustae,* Berlin 1965.

SIFC = *Studi Italiani di Filologia Classica.* Fiorentina.

SO = *Symbolae Osloenses.* Oslo.

TAPhA = *Transactions and Proceedings of the American Philological Association.* California.

TGF = A. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta,* Lipsiae ^{2}1889.

WS = *Wiener Studien.* Zeitschrift für klassische Philologie und Patristik. Wien.

ZPE = *Zeischrift für Papyrologie und Epigraphik.* Bonn.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα της παρούσας διατριβής, το οποίο υπέδειξε στο ξεκίνημα της ερευνητικής μας δραστηριότητας ο επιβλέπων κ. Δ. Ράιος, Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, είναι οι *Αρχαίες Μιλησιακές Ιστορίες*. Ο στόχος είναι η αναζήτηση της ταυτότητας της Μιλησιακής παράδοσης. Ορισμένα στοιχεία ήταν γνωστά: ο Αριστείδης ο Μιλήσιος γύρω στο 2ο αι. π.Χ. έγραψε τα *Μιλησιακά*. Στο έργο αυτό συγκέντρωσε τολμηρές ερωτικές ιστορίες και με κάποιον τρόπο τις συνέδεσε μεταξύ τους. Από αυτό το έργο δεν σώζεται τίποτε άλλο εκτός από μία λέξη. Τον επόμενο αιώνα ο Ρωμαίος ιστοριογράφος και πολιτικός L. C. Sisenna μετέφρασε ή διασκεύασε στα λατινικά (*Milesiae*) το προαναφερθέν έργο. Από τη "μετάφραση" αυτή σώθηκαν δέκα μικρά αποσπάσματα. Μετά τον Sisenna ο Απουλήιος χαρακτήρισε είτε το περιεχόμενο του έργου του *Metamorphoseis* είτε τον τρόπο γραφής του συγκεκριμένου έργου ως *sermo Milesius*. Από τον Iulius Capitolinus, έναν από τους συγγραφείς της *Historia Augusta* πληροφορούμαστε ότι ο αυτοκράτορας Clodius Albinus ασχολήθηκε με τη συγγραφή των *Milesiae Punicae*. Τέλος σε τμήμα της χειρόγραφης παράδοσης των *Metamorphoseis* του Απουλήιου σώζεται ένα μικρό κείμενο (spurcum additamentum) το οποίο περιγράφει τα προκαταρκτικά μιας ερωτικής πράξης[1]. Ορισμένοι μελετητές εικάζουν λόγω της σχέσης των *Μιλησιακών* με το προαναφερθέν έργο του Απουλήιου ότι αυτό το κείμενο είναι τμήμα του χαμένου έργου *Milesiae*.

Το πρώτο πρόβλημα το οποίο μας απασχόλησε ήταν ο προσδιορισμός της ταυτότητας του ερευνητικού αντικειμένου. Οι μαρτυρίες και τα στοιχεία τα οποία διαθέτουμε δεν αναφέρονται τις περισσότερες φορές στα έργα του Αριστείδη ή του Sisenna[2]. Ο Αριστείδης ο Μιλήσιος χρησιμοποίησε για τη συγγραφή των *Μιλησιακών* αφηγηματικό υλικό, που προϋπήρχε σε λογοτεχνικά έργα και στην προφορική λαϊκή παράδοση. Υπάρχουν ενδείξεις ότι ο όρος *milesiae* από το 2ο αι. μ.Χ. είναι γραμματολογικός και δηλώνει ένα συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος. Μετά τη διασκευή των *Μιλησιακών* από τον Sisenna στα λατινικά δημιουργήθηκε μια παράδοση κειμένων την οποία μπορούμε να ονομάσουμε Μιλησιακή. Ορισμένες νουβέλες με αυτή την καταγωγή υφίσταντο λογοτεχνική επεξεργασία μέχρι τα νεότερα χρόνια[3]. Έτσι γίνεται σαφές ότι η έρευνα για τη Μιλησιακή παράδοση δεν

---

[1] Περισσότερα για το κείμενο αυτό που είναι πολύ σημαντικό για την έρευνά μας, βλ. παρακάτω σσ. 139-203.

[2] Βλ. παρακάτω σσ. 78-81 και 88-89.

[3] Ο όρος *Μιλησιακές Ιστορίες* παραδοσιακά σήμαινε για το Δυτικό πολιτισμό τις μικρές ερωτικές ιστορίες με τολμηρό περιεχόμενο, όπως είναι οι ιστορίες τις οποίες περιέχει το *Decameron* του Βοκκάκιου, βλ. E. Auerbach, *Mimesis* (μτφρ. στα αγγλικά W.R. Trask), Princeton 1953, σ. 216, O. Crusius, "Vorlagen der Apulejanischen Metamorphosen" *Philologus* 47 (1889) σ. 448, A. Lesky, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας* (μτφρ. Α. Τσοπανάκης), Θεσσαλονίκη ^{5}1988, σ. 612 και πρβλ. O. Linke, *Milesische Märchen*, Dresden-Leipzig ^{2}1901. Ο A. Zinzow, *Psyche und Eros, ein*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

περιορίζεται στη μελέτη των *Μιλησιακῶν* και των *Milesiae*[4], μολονότι αποτελούν σταθμό στην ιστορική πορεία της. Το δικό μας ερευνητικό αντικείμενο είναι οι *Αρχαίες Μιλησιακές Ιστορίες*[5].

Η κρατούσα βιβλιογραφική άποψη δεν λαμβάνει υπόψη την παραπάνω διάκριση και υποτάσσει τη μελέτη των *Μιλησιακῶν* σε αυτή του αρχαίου μυθιστορήματος, χωρίς να έχει προηγηθεί μια επιστημονική μελέτη η οποία να προσδιορίζει την ταυτότητα τους. Με άλλα λόγια τα *Μιλησιακά* και η Μιλησιακή παράδοση δεν αντιμετωπίστηκαν ως ανεξάρτητο ερευνητικό αντικείμενο. Έτσι οι παλαιότεροι ερευνητές περιορίστηκαν να μελετήσουν το πρόβλημα του λογοτεχνικού είδους, στο οποίο εντάσσονται, εάν δηλ. πρόκειται για μυθιστόρημα ή για συλλογή-συρραφή μικρών ερωτικών ιστοριών, με σκοπό το χρονολογικό εντοπισμό της αφετηρίας του αρχαίου μυθιστορήματος. Τα πενιχρά δεδομένα[6] επέτρεπαν να γίνονται πολλές υποθέσεις οι οποίες ίσχυαν όλες θεωρητικά αλλά καμία δεν αποδεικνυόταν πειστικά. Ο B. E. Perry[7] και ο P. G. Walsh[8] στις μελέτες τους για το αρχαίο μυθιστόρημα διατύπωσαν την άποψη ότι τα *Μιλησιακά* δεν προσφέρονται για περαιτέρω ενασχόληση, καθώς δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία[9]. Η έλλειψη επαρκών στοιχείων δεν εμπόδισε πολλούς από τους προηγούμενους μελετητές να χαρακτηρίζουν συγκεκριμένες μικρές ερωτικές διηγήσεις ως "Μιλησιακές ιστορίες". Πρόκειται για μια προκατασκευασμένη άποψη η οποία συνιστά λογική αντίφαση. Οφείλεται στην αμηχανία η οποία απορρέει από την ελλιπή διερεύνηση των δεδομένων του προβλήματος. Η προηγούμενη βιβλιογραφία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα *Μιλησιακά* δεν προσφέρονται για έρευνα, χωρίς να έχει υπόψη της όλα τα δεδομένα. Δεν αναφερόμαστε σε δυνατότητες έρευνας και μεθοδολογικές αρχές αλλά στα υπάρχοντα στοιχεία, τα οποία έπρεπε να είναι γνωστά, προκειμένου κάποιος να καταλήξει σε ένα τόσο απόλυτο συμπέρασμα.

---

milesisches Märchen, Halle 1881, σ. 121 χαρακτηρίζει το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής "μιλησιακό", επειδή σε αυτό υπάρχει η αναφορά στο μαντείο του Απόλλωνα στη Μίλητο.

[4] Για λόγους συντομίας θα ονομάζουμε τα δύο έργα (*Μιλησιακά-Milesiae*) από εδώ και στο εξής *Μιλησιακά*.

[5] Βλ. παρακάτω σ. 23.

[6] Να σημειωθεί ότι, παρόλο που έχουμε ελάχιστα δεδομένα, τα περισσότερα δεν αξιοποιήθηκαν είτε γιατί δεν αξιολογήθηκαν σωστά είτε γιατί διέφυγαν την προσοχή των προηγούμενων μελετητών.

[7] B.E. Perry, *The ancient romances. A literary historical account of their origins,* California 1967, σσ. 92-95.

[8] P.G. Walsh, *The Roman Novel. The Satyricon of Petronius and the Metamorphoses of Apuleius,* Cambridge 1970, σσ. 13-17.

[9] Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά το 1970 μόνο τέσσερεις μικρές μελέτες υπάρχουν για τα *Μιλησιακά-Milesiae:* C.W. Müller, "Die Witwe von Ephesus - Petrons Novelle und die «Milesiaka des Aristeides»", *A&A* 24 (1980) σσ. 103-121, A.M. Ieraci Bio, "Per la fortuna degli erotici greci nella letteratura tardoantica", *Koinonia* 8 (1984) σσ. 101-105, C. Moreschini, "Le Metamorfosi di Apuleio, la «Fabula Milesia» e il romanzo", *MD* 25 (1990) σσ. 115-127, S.J. Harrison, "The Milesian Tales and the Roman Novel" στα *Groningen Colloquia of the Novel,* Groningen, 22-24 May 1997, (αδημοσίευτη).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τα συμπεράσματα της προηγούμενης βιβλιογραφίας δεν είναι πειστικά. Η εικασία ότι πρόκειται για μεμονωμένες ερωτικές νουβέλες δεν γίνεται αποδεκτή. Από τα δεδομένα της Μιλησιακής παράδοσης μπορεί να στοιχειοθετηθεί η άποψη ότι βασικό χαρακτηριστικό της ήταν η ενότητα της αφηγηματικής δομής. Η ενότητα γινόταν εφικτή με την ταύτιση του ήρωα και του αφηγητή. Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό των δύο έργων της Λουκιάδας[10]: των *Metamorphoseis* και του *Λούκιου ἢ Ὄνου.* Πρόκειται για ένα αφηγηματικό τέχνασμα[11] το οποίο μαζί με τις συχνές δευτεροπρόσωπες αποστροφές στον αναγνώστη τον κάνει συμμέτοχο στην αφήγηση και τον μυεί σε αυτήν. Η «μυητική» αυτή λειτουργία προσφέρει τη δυνατότητα στο συγγραφέα να επηρεάζει τον αναγνώστη, με το να δίνει αλληγορική διάσταση στην αφήγησή του[12]. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται το έργο του Απουλήιου, *Metamorphoseis* το οποίο αποτελεί συνέχεια και αναπόσπαστο τμήμα της Μιλησιακής παράδοσης, όπως θα αποδείξουμε.

Σύμφωνα με τον U. von Wilamowitz[13] τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη είναι η λεπτομερής αναπαράσταση της παγκοσμιότητας-προσαρμοστικότητας (Universalität) της ελληνιστικής κουλτούρας, χωρίς ο ίδος να στηρίζει ερευνητικά τον προαναφερθέντα χαρακτηρισμό. Προσφέρει όμως ένα όργανο μελέτης το οποίο θα βοηθήσει: τα *Μιλησιακά* αντιμετωπίζονται ως η αφετηρία μιας παράδοσης στα πλαίσια ενός ανεξάρτητου ερευνητικού πεδίου. Η Μιλησιακή παράδοση χρησιμοποίησε το προφορικό λαϊκό πνεύμα, αφομοίωσε την προηγούμενη λογοτεχνία, αφουγκράστηκε κοινωνικές μεταβολές και επηρέασε τους μεταγενέστερους συγγαφείς.

* * *

Επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε θερμά όλους εκείνους, οι οποίοι βοήθησαν να ολοκληρωθεί η ερευνητική προσπάθεια:

Το δάσκαλό μας Δημήτρη Ράιο, Καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ο οποίος μας τίμησε με την εμπιστοσύνη του, οδήγησε την ερευνητική μας δραστηριότητα στη Μιλησιακή παράδοση, μας στήριξε σε πολύ δύσκολες στιγμές και συνέβαλε τα μέγιστα στην ολοκλήρωση της παρούσας

---

[10] Με αυτό το όνομα ονομάζονται τα τρία έργα τα οποία περιγράφουν τις περιπέτειες του αντιήρωα Λούκιου-Lucius, βλ. παρακάτω σσ. 204-207.

[11] Ήδη στον Όμηρο *Ὀδύσσ.* ι 1 - ν 2 κατά τη διήγηση του Οδυσσέα στους Φαίακες.

[12] Βλ. G. Misch, *Geschichte der Autobiographie,* τ. 1, Leipzig - Berlin ^{2}1931, σσ. 202-204, L. Friedländer, *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von Augustus bis zum Ausgang der Antonine,* τ. III, (επιμ. G. Wissowa), Leipzig ^{10}1923 (ανατ. Darmstadt 1964), σσ. 124-128 και E. Paratore, *La novella in Apuleio,* Messina ^{2}1942, σ. 15.

[13] Βλ. U. von Wilamowitz-Möllendorf, "Die griechische Literatur des Altertums", στο P. Hinneberg (εκδ.), *Die Kultur der Gegenwart,* τ. I, 8, Leipzig-Berlin ^{3}1912, σ. 186.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

διατριβής με τις συνεχείς υποδείξεις του σε όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας,

τον Γιώργη Γιατρομανωλάκη, Καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών,

τον Αλέξανδρο Κεσίσογλου, Αναπληρωτή Καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,

την Ελένη Χουλιαρά Ράιου, Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,

τον Μανόλη Παπαθωμόπουλο, παλαιό Καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ο οποίος μας προσέφερε πολύτιμη βιβλιογραφική βοήθεια,

το προσωπικό του Σπουδαστηρίου Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και ιδιαιτέρως τις κυρίες Θεοδώρα Κωνή και Ειρήνη Ράπτη.

Επιπλέον εκφράζουμε τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μας στη Μαριάννα Πράσινου για την ολόψυχη συμπαράσταση, στη Ναταλία Φαρακλού για την υπομονή της και στην Αλεξάνδρα Τάτση-Τσέφου για την ενθάρρυνση στις δύσκολες στιγμές.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην Εισαγωγή της εργασίας μας παρουσιάζονται και αποτιμώνται τα πορίσματα της προηγούμενης βιβλιογραφίας. Η ταξινόμησή της με βάση το κριτήριο της στοχοθεσίας αποδεικνύει ότι λείπει μια επιστημονική μονογραφία, η οποία να εξετάζει την ταυτότητα των *Μιλησιακών Ιστοριών*. Οι προηγούμενοι μελετητές περιορίζονται να διατυπώνουν τις απόψεις τους για την ειδολογική κατάταξη του έργου του Αριστείδη (*Μιλησιακά*) ή για τη μετάφραση-διασκευή του στα λατινικά (*Milesiae*) από τον L.C. Sisenna, ασχολούμενοι σχεδόν αποκλειστικά με το αν τα έργα αυτά είναι μυθιστορήματα ή όχι. Σε συνδυασμό με την παραπάνω προβληματική διατυπώνεται το ερώτημα για τη σχέση των *Μιλησιακών* με τη Λουκιάδα. Επικρατεί η άποψη ότι λόγω έλλειψης επαρκών στοιχείων δεν μπορεί να δοθεί απάντηση στα ανωτέρω ερωτήματα.

Μετά την επισκόπηση της βιβλιογραφίας ακολουθεί η δική μας ερευνητική συμβολή η οποία αποτελείται από τα εξής κεφάλαια:

α. Συγγραφείς των *Μιλησιακών*.

β. Μαρτυρίες για τις αρχαίες Μιλησιακές ιστορίες.

γ. Σωζόμενα αποσπάσματα από τα *Μιλησιακά* και τις *Milesiae*.

δ. Λουκιάδα και Μιλησιακές ιστορίες.

ε. Μιλησιακές ιστορίες στην αρχαία λογοτεχνία.

α. Συγγραφείς των *Μιλησιακών*. Συγκεντρώνονται οι πληροφορίες για τον Αριστείδη τον Μιλήσιο, το συγγραφέα των *Μιλησιακών*. Προκύπτουν ενδείξεις για την ταύτιση του συγγραφέα των *Μιλησιακών* με τον ιστοριογράφο Αριστείδη Μιλήσιο και τον Αριστείδη, τον συγγραφέα ενός περιηγητικού έργου. Διαπιστώνεται σύγχυση σχετικά με το όνομά του και άλλα περίπου ομόηχα ονόματα συγγραφέων (Αριστόδημος, Αρίστιππος, Αριστοφώντας), το έργο των οποίων παρουσιάζει το χαρακτηριστικό του ψευδο-αυτοβιογραφικού αφηγηματικού τεχνάσματος. Κατόπιν εξετάζεται το έργο του L.C. Sisenna, γνωστού Ρωμαίου πολιτικού και ιστοριογράφου του 1ου αι. π.Χ., ο οποίος μετέφρασε ή διασκεύασε τα *Μιλησιακά*. Αξιολογούνται τα βιογραφικά στοιχεία με έμφαση σε εκείνα τα οποία τον συνδέουν με τη Μιλησιακή παράδοση: με τον Αριστείδη, τη Λουκιάδα και τον Απουλήιο. Παρατηρείται ότι η πληροφορία του Αππιανού για τη γεωγραφική πορεία της τελευταίας αποστολής του Sisenna στον ελλαδικό χώρο συμπίπτει με αυτή του Λούκιου-Lucius, ήρωα στα έργα του Ψ.-Λουκιανού και του Απουλήιου.

β. Μαρτυρίες για τις Μιλησιακές ιστορίες. Στις δεκατέσσερεις γνωστές μαρτυρίες προστίθενται άλλες τέσσερεις, οι οποίες εξετάζονται συνολικά, με σκοπό να στοιχειοθετηθούν οι ερευνητικές πτυχές της Μιλησιακής παράδοσης. Πολύ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σημαντική αποδεικνύεται η άγνωστη ως τώρα μαρτυρία του Βάρρωνα, η οποία διασώζει κείμενο των Μιλησιακών ιστοριών. Οι μαρτυρίες του Οβίδιου ενισχύουν την άποψη για την ύπαρξη του ψευδο-αυτοβιογραφικού στοιχείου στα *Μιλησιακά*. Αυτό το αφηγηματικό χαρακτηριστικό μαρτυρείται έμμεσα από τον Αρριανό. Η μαρτυρία του Τερτυλλιανού υπαινίσσεται την ένταξη "μιλησιακών" θεμάτων στην τελετουργική πρακτική των Βαλεντινιανών. Οι μαρτυρίες του Ιερώνυμου προσφέρουν πληροφορίες για την πρόσληψη της Μιλησιακής παράδοσης και τη συνδέουν με το μίμο και ανάλογα έργα. Ο Sidonius Apollinaris παραθέτει μία ερωτική νουβέλα την οποία χαρακτηρίζει ως Μιλησιακή ιστορία. Η μαρτυρία του Παύλου από τη Νίκαια βεβαιώνει ότι τα *Μιλησιακά* σώζονταν τουλάχιστον ως τον 8ο αι. μ.Χ. και υποδηλώνει ότι το θέμα της ερωτικής ανικανότητας υπήρχε στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη.

γ. Σωζόμενα αποσπάσματα από τα *Μιλησιακά* και τις *Milesiae*. Από τις *Milesiae* του Sisenna σώζονται δέκα αποσπάσματα. Είχε ήδη διαπιστωθεί η ταύτιση το δέκατου αποσπάσματος με χωρία από το επεισόδιο του ζευγαρώματος του όνου με τη matrona στη Λουκιάδα. Η σύνδεση αυτή ενισχύεται με αρχαιολογικά ευρήματα (αναπαραστάσεις του ζευγαρώματος γυναίκας-όνου σε λύχνους από τον 1ο-3ο αι. μ.Χ.). Έτσι τεκμηριώνεται η υπόθεση της ύπαρξης του μυθιστορήματος του όνού πριν από το έργο του Λούκιου από την Πάτρα. Αφού έγινε εξαντλητική μελέτη του λεξιλογίου και του περιεχομένου των υπόλοιπων αποσπασμάτων, αποδεικνύεται ότι τα περισσότερα αποτελούν τμήματα ερωτικών θεμάτων, τα οποία οι αρχαίες μαρτυρίες χαρακτηρίζουν ως "μιλησιακά". Ανάλογα "μιλησιακά" θέματα εντοπίζονται σε έργα, όπως το *Satyricon* του Πετρώνιου, τα αρχαία μυθιστορήματα, τα *Priapea* και σε ερωτικά επιγράμματα, αποσπάσματα από μίμους και μαγικά κείμενα.

δ. **Λουκιάδα και Μιλησιακές Ιστορίες.** Το πρώτο τμήμα αυτού του κεφαλαίου περιλαμβάνει την έκδοση ενός κειμένου, το οποίο είναι μια μικρή προσθήκη ερωτικού περιεχομένου (spurcum additamentum) σε ορισμένα χφφ των *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Παρατηρούνται λεξιλογικές και θεματικές ομοιότητες του spurcum additamentum με ορισμένα σημεία του αφηγηματικού κορμού των δύο έργων της Λουκιάδας, με το *Satyricon* και άλλα ερωτικά κείμενα. Εικάζεται ότι υπήρχε κοινό πρότυπο. Στο δεύτερο τμήμα επανεξετάζεται το πρόβλημα της Λουκιάδας (της σχέσης δηλ. του χαμένου ελληνικού έργου του Λούκιου Πατρέα *Μεταμορφώσεων λόγοι*, της επιτομής του Ψ.-Λουκιανού *Λούκιος ἢ Ὄνος* και των *Metamorphoseis* του Απουλήιου) υπό το πρίσμα των "μιλησιακών" δεδομένων. Τα κύρια αφηγηματικά μέρη της ιστορίας του όνου συγκροτούν μια Μιλησιακή ιστορία. Επισημαίνονται οι ομοιότητες του προλόγου των *Metamorphoseis* με τις πληροφορίες του Φώτιου για το έργο του Λούκιου Πατρέα και άλλους προλόγους

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κωμικών μυθιστορημάτων, οι οποίοι παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά είναι μιλησιακά, όπως αποδείξαμε σε προηγούμενα κεφάλαια (*desultoria scientia,* ποικιλία, τέρψη, συρραφή ιστοριών, πρωτοπρόσωπη αφήγηση, σύνθετο αφηγηματικό πλαίσιο). Αξιολογούνται τα στοιχεία της ταυτότητας του Λούκιου από την Πάτρα σε συνδυασμό με βιογραφικά στοιχεία του Sisenna και το κοινό όνομα (Λούκιος-Lucius) στη Μιλησιακή παράδοση.

ε. **Μιλησιακές ιστορίες στην αρχαία λογοτεχνία.** Εντοπίζονται τα "μιλησιακά" υφολογικά και αφηγηματικά χαρακτηριστικά σε έργα τα οποία οι αρχαίες μαρτυρίες παραβάλλουν με τη Μιλησιακή παράδοση. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι ο *ἀκατάσκευος λόγος,* η εναλλαγή πεζού και ποιητικού λόγου (prosimetrum), το αφηγηματικό πλαίσιο και οι *fabulae aniles.* Τα θέματα των Μιλησιακών ιστοριών ήταν η εξαπάτηση του μωρού ερωτικού αντικειμένου με την πλαστή επίδειξη της θεϊκής ιδιότητας ή την υπόσχεση της γνώσης, η "επίθεση" του ερωτικού αντικειμένου, η ερωτική "μύηση" συνδεδεμένη με τη μαθησιακή διαδικασία, η ερωτική ανικανότητα και η θεραπεία της. Πιθανολογείται ότι υπήρχε σχέση της παράδοσης αυτής με το κωμικό μυθιστόρημα λόγω των κοινών τόπων ανάμεσα σε αυτή και παπυρικά ευρήματα (τμήματα ίσως μυθιστορημάτων), το μυθιστόρημα του Αισώπου, τα *Φοινικικά* του [Λολλιανού] και τα κωμικά μυθιστορήματα του Πετρώνιου και του Απουλήιου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά την εξέταση της βιβλιογραφίας παρατηρήσαμε ότι μπορούμε να ταξινομήσουμε σε τρεις ομάδες τα έργα των λίγων σχετικά ερευνητών, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τα *Μιλησιακά*. Κριτήρια γι αυτή την ομαδοποίηση αποτελούν:

α. οι κρίσεις τους για την ειδολογική ταυτότητα των *Μιλησιακών*,

β. η ερευνητική μέθοδος, με την οποία προσεγγίζουν τα *Μιλησιακά* (αν δηλ. τα αντιμετωπίζουν ως ανεξάρτητο ερευνητικό αντικείμενο ή όχι).

Οι δύο πρώτοι χρονολογικά φιλόλογοι οι οποίοι μελέτησαν το θέμα της ειδολογικής ταυτότητας των *Μιλησιακών*, διατύπωσαν δύο αντίθετες μεταξύ τους απόψεις, παρόλο που μεθοδολογικά συμφωνούσαν ότι τα *Μιλησιακά* δεν αποτελούν ανεξάρτητο ερευνητικό αντικείμενο.

1. Οι απόψεις του K. Bürger: Η πρώτη επιστημονική μελέτη για τα *Μιλησιακά* έγινε το 1892 από τον K. Bürger[1]. Είχε υπόψη του ορισμένες αρχαίες μαρτυρίες και όλα τα αποσπάσματα των *Milesiae* [2]. Συγκέντρωσε χωρία αρχαίων συγγραφέων, οι οποίοι αναφέρονταν στην αφηγηματική πεζογραφία[3]. Με βάση την ύπαρξη των όρων *argumenta, historiae, fabulae, διηγήσεις βιωτικαί* και *περιπετικαί* τον 1ο αι. π.Χ. διατύπωσε την εικασία ότι το κωμικό μυθιστόρημα εμφανίστηκε πριν από το έργο του Πετρώνιου[4]. Αυτή η εικασία ισχυροποιείται με την σύνδεση των παραπάνω μαρτυριών με τις αντίστοιχες για τα *Μιλησιακά*.

Σχολιάζοντας τις μαρτυρίες του Οβίδιου, του Ψ.-Λουκιανού και του Απουλήιου, υποστήριξε ότι τα *Μιλησιακά* δεν ήταν συλλογή από ερωτικές ιστορίες αλλά ένα έργο με ενιαία δομή. Η ενότητα επιτυγχανόταν με το αφηγηματικό τέχνασμα της ταύτισης του συγγραφέα με τον ήρωα-αφηγητή-ακροατή. Επιπλέον στο δέκατο απόσπασμα από τις *Milesiae* του Sisenna παρουσιάζεται κατά λέξη ταύτιση με ένα σημείο της ιστορίας του ζευγαρώματος του πρωταγωνιστή Λούκιου με τη μεγαλοκυρία (matrona) στη Λουκιάδα[5]. Με την επισήμανση αυτής της ταύτισης ο Bürger συνέδεε

---

[1] Bürger, "Der antike Roman vor Petronius", *Hermes* 27 (1892) σσ. 345-358.

[2] Είχε υπόψη του έντεκα (11) μαρτυρίες (αγνοούσε εκείνες του Martianus Capella, του Sidonius Apollinaris και του Τερτυλλιανού).

[3] Βλ. *Auct. ad Her.* I 8, 12, Κικέρ. *Inv.* I 19, 27, Anonymus Seguerianus στο *Rhetores Graeci* τ. I, σ. 435, 13 (Spengel) και Μακρόβιο *Somn. Scip.* I 2, 8. Για την ανάλυση των παραπάνω χωρίων βλ. παρακάτω σσ. 239-242.

[4] Bürger (1892) σ. 349.

[5] Αυτή η ταύτιση αποτέλεσε το βασικότερο επιχείρημα των μελετητών, οι οποίοι αργότερα επιχείρησαν να τεκμηριώσουν καλύτερα τη σύνδεση της Λουκιάδας με τις *Milesiae*, βλ. παρακάτω σ. 3. Τη σύμπτωση αυτή επισήμανε πρώτος ο W.S. Teuffel, *Geschichte der römischen Literatur*, τ. I, Leipzig ^{3}1874, σ. 558. Πρβλ. F. Susemihl, *Geschichte der griechischen Litaratur in der alexandriner Zeit*, τ. II, Leipzig 1892 (ανατ. Hildesheim 1965), σ. 700.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τα *Μιλησιακά-Milesiae* με τη Λουκιάδα[6], η οποία είναι μυθιστόρημα. Με επαγωγικό συλλογισμό κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα *Μιλησιακά* ανήκουν σε αυτό το λογοτεχνικό είδος. Κατά τον Bürger το πρώτο μυθιστόρημα γράφτηκε τον 2ο αι. π.Χ. και ήταν το έργο του Αριστείδη του Μιλήσιου.

2. **Οι απόψεις του E. Rohde:** Η επόμενη μελέτη για τα *Μιλησιακά* έγινε το 1894 από τον E. Rohde[7], τον συγγραφέα του μνημειώδους έργου για το αρχαίο μυθιστόρημα. Ο Rohde διατύπωσε τη θεωρία ότι αυτό το λογοτεχνικό είδος πρωτοεμφανίστηκε τον 2ο αι. μ.Χ. και ήταν καρπός της ένωσης των φανταστικών ταξιδιωτικών διηγήσεων και της ερωτικής ελεγείας στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα της δεύτερης σοφιστικής. Το παραπάνω συμπέρασμα του Bürger ανέτρεπε τη θεωρία του Rohde για το αρχαίο μυθιστόρημα[8].

Κατά τον Rohde οι αρχαίες μαρτυρίες, τις οποίες αξιοποίησε ο Bürger, δεν στοιχειοθετούσαν το συμπέρασμα ότι τα *Μιλησιακά* ή οι *Milesiae* είχαν ενιαία δομή. Έδειχναν απλώς ότι τα έργα αυτά διέθεταν θεματική ενότητα ως συλλογή ερωτικών ιστοριών[9] με πρωταγωνιστές Μιλήσιους ή με σκηνικό τη Μίλητο. Επιπλέον ο χαρακτηρισμός των *Metamorphoseis* του Απουλήιου ως *sermo milesius* από τον ίδιο τον συγγραφέα αναφερόταν στο ύφος ή την αφηγηματική δομή του έργου[10] και δεν ήταν ειδολογικός. Με αυτό το τρόπο ακύρωσε τον συλλογισμό του Bürger ότι τα *Μιλησιακά* είναι μυθιστόρημα, επειδή υπήρξαν το πρότυπο της Λουκιάδας, η οποία είναι μυθιστόρημα. Εξέφρασε την επιφύλαξή ότι τα στοιχεία, τα οποία υπάρχουν, είναι τόσο λίγα, ώστε δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό το συμπέρασμα του Bürger, ακόμα και αν υποτεθεί ότι τα επιχειρήματά του είναι σωστά.

3. **Οι απόψεις του Reitzenstein:** Μοναδική αιτία για την ενασχόληση με τα *Μιλησιακά* ήταν η ερμηνευτική συμβολή για την ειδολογική ένταξή τους. Δεν είχε γίνει καμιά προσπάθεια να ερευνηθούν μεθοδικά τα στοιχεία από την αρχαιότητα για τα έργα αυτά. Κάτι τέτοιο επιχείρησε πρώτος ο Reitzenstein το 1912[11]. Το

---

[6] Σχολιάζοντας τον πρόλογο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, είχε ήδη διατυπώσει την άποψη ότι τα *Μιλησιακά* είχαν ασκήσει σημαντική επίδραση σε αυτό το έργο, βλ. K. Bürger, "Zu Apuleius Met. I. 1", *Hermes* 23 (1888) σσ. 495-496.

[7] E. Rohde, "Zum griechischen Roman", *RhM* 48 (1894) σσ. 110-140.

[8] Στις δύο πρώτες εκδόσεις του βιβλίου του για το αρχαίο μυθιστόρημα δεν αναφέρεται καθόλου στα *Μιλησιακά*. Στην τρίτη έκδοση αυτού του έργου ο Rohde αναφέρεται στο θέμα, βλ. E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, (με παράρτημα του W. Schmid), Leipzig ^{3}1914, (ανατ. Darmstadt 1960), σσ. 583-596 και στο παράρτημα του Schmid σσ. 603-607.

[9] Βλ. Rohde (1894) σ. 128 και παρακάτω σσ. 66-69 για την ερμηνεία του στίχου του Οβίδιου *Trist.* II 413 *iunxit Aristeides milesia crimina secum.*

[10] Ο όρος *sermo milesius* δήλωνε τον τρόπο σύνδεσης αυτόνομων ιστοριών ποικίλου περιεχομένου, βλ. Rohde (1894) σσ. 129-130. Είναι δεκτή η άποψή του ότι τα *Μιλησιακά* και γενικά όλο το είδος της νουβέλας χαρακτηριζόταν από την ποικιλία του περιεχομένου (*variae fabulae*). Με τη φράση *uarias fabulas conseram* στον πρόλογο των *Metamorphoseis*, κατά τον Rohde, ο Απουλήιος υπαινίσσεται ότι άντλησε νουβέλες από τα *Μιλησιακά*. Όμως αν είναι μιλησιακό το χαρακτηριστικό της συνύφανσης των ιστοριών (*uariae fabulae consertae*), τότε ο όρος *sermo milesius*, ο οποίος κατά τον Rohde δηλώνει τη σύνδεση ιστοριών ποικίλου περιεχομένου, πλεονάζει.

[11] R. Reitzenstein, *Das Märchen von Amor und Psyche bei Apuleius*, Leipzig 1912.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πλαίσιο, στο οποίο ενέταξε την έρευνά του, ήταν η ανίχνευση των πηγών του παραμυθιού του Έρωτα και της Ψυχής[12]. Όμως ο τρόπος, με τον οποίο πραγματεύτηκε τα δεδομένα των *Μιλησιακῶν,* υποδηλώνει ότι τα αντιμετώπιζε ως ανεξάρτητο ερευνητικό αντικείμενο[13]. Με αυτή τη μεθοδολογική διαφοροποίηση ο Reitzenstein τίθεται επικεφαλής της τρίτης βιβλιογραφικής ομάδας των μελετητών για τα *Μιλησιακά.*

Ο Reitzenstein εντόπισε στοιχεία, τα οποία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα έργα του Αριστείδη του Μιλήσιου και του Sisenna επηρέασαν τον Απουλήιο κατά τη συγγραφή των *Metamorphoseis* [14]. Πιο συγκεκριμένα, ο χαρακτηρισμός *sermo milesius* στον πρόλογο των *Metamorphoseis* δήλωνε την πατρότητα της κεντρικής ιστορίας, δηλ. της περιπέτειας του όνου. Με άλλα λόγια επιχειρηματολόγησε υπέρ της άποψης ότι η ιστορία του όνου είναι μιλησιακής προέλευσης. Η επιχειρηματολογία του Reitzenstein στηρίζεται στην επισήμανση της ταύτισης ενός από τα αποσπάσματα των *Milesiae* με μία από τις ερωτικές σκηνές στο έργο του *Λούκιου ἢ Ὄνου* και των *Metamorphoseis*[15].

Με αυτή τη ταύτιση ως αφετηρία συλλογισμών ο Reitzenstein επεξέτεινε την έρευνά του στο λεξιλόγιο όλων των αποσπασμάτων από τις *Historiae* και τις *Milesiae* του Sisenna, συγκρίνοντάς το με αυτό του Απουλήιου. Προέκυψαν πολλά κοινά υφολογικά στοιχεία ανάμεσα στους δύο συγγραφείς[16]. Επισήμανε τη συνύπαρξη αρχαϊκών χαρακτηριστικών στο λεξιλόγιο και των δύο συγγραφέων μαζί με στοιχεία του προφορικού λόγου, τα οποία εμφανίζονταν κυρίως κατά την εισαγωγή των ενδοδιηγηματικών ιστοριών[17] στις *Metamorphoseis.* Με βάση τη μοναδική λέξη

---

12 Το παραμύθι αυτό χαρακτηρίζεται ως μιλησιακό, βλ. Απουλήιο *Met.* IV 32 *conditor milesiae.* Κατά τον Reitzenstein ο ευρετής (*conditor*) ήταν ο Απουλήιος και όχι ο Sisenna. Απλώς ο πρώτος είχε δανειστεί πολλά στοιχεία από τον δεύτερο, όσον αφορά τη θεματική, το ύφος και το λεξιλόγιο.

13 Όσον αφορά τη φιλολογική διαμάχη για την ειδολογική ένταξη των *Μιλησιακῶν,* δέχτηκε την άποψη του Rohde ότι τα *Μιλησιακά* δεν ήταν μυθιστόρημα. Όμως υποστήριξε ότι διέθεταν αφηγηματικό πλαίσιο (Rahmenerzählung), το οποίο προσέδιδε ενιαία δομή σε αυτό το έργο. Πάντως περιορίστηκε σε μία απλή αναφορά στο πρόβλημα αυτό, βλ. Reitzenstein (1912) σσ. 53-54.

14 Reitzenstein (1912) σσ. 52-66.

15 Reitzenstein (1912) σσ. 59-62. Αυτή τη ταύτιση είχε χρησιμοποιήσει και ο Bürger, βλ. παραπάνω σ. 1.

16 Reitzenstein (1912) σσ. 55-58. Ήταν ο πρώτος ο οποίος ασχολήθηκε με τη μελέτη των αποσπασμάτων των *Milesiae.* Επισήμανε αρκετούς κοινούς τόπους ανάμεσα στα *Μιλησιακά-Milesiae* και άλλα λογοτεχνικά είδη, όπως αυτό του μίμου ή της Μενίππειας σάτιρας του Βάρρωνα. Με την αξιοποίηση των αποσπασμάτων από τις *Historiae* του Sisenna διεύρυνε το δείγμα γραφής αυτού του συγγραφέα, προκειμένου να καταλήξει σε ασφαλέστερα συμπεράσματα σχετικά με το ύφος του.

17 Επισήμανε ότι ο όρος *aniles fabulae* και ορισμένοι λογότυποι της αφήγησης των ένθετων ιστοριών παρέπεμπαν στην προφορική αφήγηση των παραμυθάδων. Επίσης οι όροι *desultoria scientia* και *lepidus susurrus* στον πρόλογο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου ενίσχυαν το δημώδη χαρακτήρα των έργων της Μιλησιακής παράδοσης.

Έχοντας την προκατάληψη, όπως και οι προηγούμενοι μελετητές, ότι συγκεκριμένες ερωτικές ιστορίες είναι "μιλησιακές", προσπάθησε να συγκεντρώσει ανάλογο υλικό από άλλους συγγραφείς της αρχαίας περιόδου, για να αποδείξει τη "μιλησιακή" καταγωγή αυτού του υλικού, βλ. Reitzenstein (1912) σσ. 50-55 και 64-70. Πρβλ. Crusius (1889) σ. 448 όπου διατύπωσε την εικασία ότι πολλές νουβέλες από τις *Metamorphoseis* ανάγονται στα *Μιλησιακά.* Το σκεπτικό του ήταν ότι οι νουβέλες αυτές μαζί με αντίστοιχες άλλων έργων (κυρίως του Πετρώνιου και του Λουκιανού) ανάγονται σε μια κοινή πηγή,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

από το έργο του Αριστείδη του Μιλήσιου, η οποία σώθηκε[18], εντόπισε ανάλογες περιγραφές στη Λουκιάδα. Όλα αυτά υποστήριζαν τη θεωρία του ότι οι *Milesiae* περιλάμβαναν την ιστορία του όνου και ότι από αυτό το έργο τη δανείστηκαν και την ανέπτυξαν οι συγγραφείς της Λουκιάδας.

4. Οι υποστηρικτές των απόψεων του Bürger - τα *Μιλησιακά* ως μυθιστόρημα: Παρακάτω θα παρουσιάσουμε τις απόψεις των μελετητών, οι οποίοι διατύπωσαν ανάλογες απόψεις με αυτές του Bürger[19]. Αντιμετωπίζουν τα *Μιλησιακά* ως μυθιστόρημα και ασχολούνται με αυτά στα πλαίσια των ερευνητικών ενδιαφερόντων τους για τη γέννηση αυτού του λογοτεχνικού είδους. Η συμβολή τους δεν είναι ερευνητική αλλά ερμηνευτική. Δηλαδή, προσπάθησαν να διασαφηνίσουν τη θεωρία του Bürger στηριγμένοι στα ίδια δεδομένα.

Ο Schissel von Fleschenberg[20] είκασε ότι τα *Μιλησιακὰ* αποτελούν πρόδρομο του μυθιστορήματος. Διέθεταν ενιαία δομή με βάση τη μαρτυρία του Ψ.-Λουκιανού *Ἔρωτες* 1. Τα *Μιλησιακὰ* είχαν παρόμοιο αφηγηματικό πλαίσιο και τεχνική με το παραπάνω έργο[21]. Ειδολογικά χαρακτηρίζονται ως Novellenkranz, ήταν δηλ. ερωτικές ιστορίες οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους αφηγηματικά, με το να παρουσιάζονται ως βιώματα, ως αφηγήματα ή ως ακούσματα του συγγραφέα τους. Δείγματα του λογοτεχνικού είδους, το οποίο εγκαινίασαν τα *Μιλησιακά,* είναι τα έργα του Λουκιανού *Φιλοψευδεῖς, Πλοῖον, Τόξαρις,* [*Λούκιος ἢ Ὄνος*] και οι *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Ο Schissel von Fleschenberg διατύπωσε επίσης την άποψη ότι δεν μπορεί να είναι απόλυτος ο διαχωρισμός ανάμεσα στο μυθιστόρημα και τη συλλογή από νουβέλες, αν αυτή παρουσιάζει ενιαίο πλαίσιο αφήγησης[22].

Ο C.W. Mendell[23] διατύπωσε την άποψη ότι τα *Μιλησιακά* υπήρξαν ένας από τους λογοτεχνικούς και ειδολογικούς προδρόμους του *Satyricon* του Πετρώνιου. Με βάση τις μαρτυρίες του Οβίδιου και του Απουλήιου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το

η οποία δεν μπορεί να είναι άλλη από τα *Μιλησιακά,* επειδή το θέμα τους ήταν οι τολμηρές ερωτικές περιπέτειες.

18 Πρβλ. παρακάτω σσ. 108-109.

19 Υποστηρικτής των απόψεων του Bürger μπορεί να θεωρηθεί και ο Heinze, "Petron und der griechische Roman" *Hermes* 34 (1899) σσ. 494-519, επειδή δεν δέχεται τη θεωρία του Rohde για τη μεταγενέστερη γέννηση του αρχαίου μυθιστορήματος. Κατά τον Heinze το *Satyricon* παρωδούσε το ρομαντικό μυθιστόρημα. Για να παρωδείται κάτι, πρέπει όχι μόνο να υφίσταται αλλά και να έχει γίνει μια λογοτεχνικό καθεστώς. Άρα το μυθιστόρημα, όπως το γνωρίζουμε από τους μεταγενέστερους εκπροσώπους του, είναι προγενέστερο από το έργο του Πετρώνιου.

20 Βλ. O. Schissel von Fleschenberg, *Die griechische Novelle,* Halle 1913, σ. 106, του ίδιου, *Entwicklungsgeschichte des griechischen Romanes im Altertum,* Halle 1913, σσ. III-IV.

21 Το πλαίσιο ήταν διπλό: το πρώτο πλαίσιο ήταν εξωτερικό και το δεύτερο εσωτερικό. Πρβλ. το αφηγηματικό πλαίσιο του *Συμποσίου* του Πλάτωνος ή του συμπόσιου του Τριμαλχίωνα στο *Satyricon* του Πετρώνιου και βλ. Schissel von Fleschenberg (1913) σ. 106 και παρακάτω σσ. 228-230.

22 Πρβλ. Schmid (1914) σ. 605.

23 C. W. Mendell, "Petronius and the Greek Romance", *CP* 12 (1917) σσ. 158-172.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έργο του Αριστείδη ήταν μυθιστόρημα[24]. Αυτό το μυθιστόρημα μεταφράστηκε από τον Sisenna, ο οποίος παρενέβαλε στον αφηγηματικό του κορμό ερωτικές ιστορίες. Αυτή η παρεμβολή δημιούργησε παράδοση στους λατίνους συγγραφείς μυθιστορημάτων (Πετρώνιο-Απουλήιο), οι οποίοι κατά τα πρότυπα του Sisenna εμπλούτιζαν το ελληνικό πρότυπο με ερωτικές ή άλλου τύπου ιστορίες.

Ο B. Lavagnini[25] επιχειρηματολόγησε ότι τα *Μιλησιακά* ήταν ένα έργο με δομική ενότητα, αφού διέθεταν πλαισιωτικό αφηγητή και το περιεχόμενό τους ήταν ανάλογο με πολλά σημεία των μυθιστορημάτων του Πετρώνιου και του Απουλήιου[26]. Η θεωρία του Lavagnini για τη γέννηση του αρχαίου μυθιστορήματος από τους τοπικούς μύθους για τις κτίσεις των πόλεων, υπό την επιρροή της αλεξανδρινής ελεγείας, ενισχυόταν από την εικασία ότι τα *Μιλησιακά* ήταν πρόδρομος του αρχαίου μυθιστορήματος.

Ο K. Kerényi υιοθέτησε την άποψη του Reitzenstein ότι τα αποσπάσματα των *Μιλησιακῶν-Milesiae* μπορούν να αναχθούν στην ιστορία του όνου (Eselgeschichte)[27]. Επιπλέον δέχτηκε το συμπέρασμα του Bürger ότι τα έργα αυτά ήταν μυθιστορήματα και ο αφηγηματικός ρόλος του συγγραφέα των *Μιλησιακῶν* ήταν εκείνος ο οποίος προσέδιδε την ενιαία δομή. Η ύπαρξη αυτού του λογοτεχνικού είδους από το 2ο αι. π.Χ. ισχυροποιούσε τη θεωρία του Kerényi για τη μετεξέλιξη των αρχαίων μυθιστορημάτων σε θρησκευτικά-προπαγανδιστικά κείμενα[28].

Ο V. Pisani[29] ασχολήθηκε με την ιστορική πορεία και την προέλευση του αφηγηματικού πλαισίου (Rahmenerzählung) στην αρχαία και την Ινδική λογοτεχνία και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι είναι δάνειο της πρώτης στη δεύτερη[30]. Ο Pisani εικάζει ότι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη ήταν ο χαμένος κρίκος στην αλυσίδα της εξέλιξης του αφηγηματικού πλαισίου, ο οποίος οδηγούσε στο μυθιστόρημα: είχαν αφηγηματικό πλαίσιο τέτοιο, ώστε η ενότητα του έργου να ερείδεται στην ταύτιση του συγγραφέα με τον πρωταγωνιστή-αφηγητή-ακροατή[31]. Έτσι ο Αριστείδης ο Μιλήσιος

---

24 Mendell (1917) σ. 163-164

25 Υπήρξε γνωστός μελετητής του αρχαίου μυθιστορήματος, βλ. B. Lavagnini, "Le origini del romanzo greco" *ASNP* 27 (1921) σσ. 1-104 και του ίδιου, *Eroticorum graecorum fragmneta papyracea*, Lipsiae 1922.

26 B. Lavagnini, "Il significato e il valore del romanzo di Apuleio", *ASNP* 29 (1923) σσ. 13-14 = του ίδιου, *Studi sul romanzo greco*, Messina - Firenze 1950, σσ. 111-113.

27 Βλ. K. Kerényi, *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgesichtlicher Beleuchtung*, Tübingen 1927, σσ. 161-162, του ίδιου, *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung. Ein Versuch mit Nachbetrachtungen*, Darmstadt ^{3}1973, σσ. 161-162.

28 Ο Kerényi απέδειξε την ύπαρξη των θρησκευτικών συμβολισμών με την επισήμανση των τελετουργικών στοιχείων στις *Metamorphoseis*. Για τη συσχέτιση του τελετουργικού υποστρώματος της Λουκιάδας με στοιχεία της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. R. Merkelbach, *Roman und Mysterium in der Antike*, München-Berlin 1962, σσ. 7-65 και παρακάτω σσ. 169-170.

29 Βλ. V. Pisani, "Riflessi indiani del romanzo ellenistico-romano", *ASNP* (s. 2) 9 (1940) σσ. 145-154.

30 Pisani (1940) σσ. 152-153.

31 Pisani (1940) σ. 151.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

είναι ο ευρετής του μυθιστορήματος, επειδή οι συρραμμένες νουβέλες στο αυτοβιογραφικό αφηγηματικό πλαίσιο είναι ουσιαστικά μυθιστόρημα[32].

Ο V. Ciaffi[33] επιχειρηματολογεί υπέρ της ενιαίας δομής των *Μιλησιακῶν* και της ύπαρξης της ιστορίας του όνου σε αυτά. Εικάζει ότι τα δύο λατινικά μυθιστορήματα (*Satyricon, Metamorphoseis*) προέρχονται από την ίδια αφηγηματική παράδοση, τη μιλησιακή[34]. Σε αυτά τα έργα η τέρψη του ακροατή πηγάζει από την αφήγηση ιστοριών κάθε είδους (ερωτικών, μαγικών, παράδοξων), στοιχείο που προέρχεται από τα *Μιλησιακά*[35]. Με αυτό το σκεπτικό κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη κοινών αφηγηματικών δομών και θεματικών αναλογιών στο *Satyricon* και τις *Metamorphoseis* ανάγεται στα *Μιλησιακά*.

Κατά τον J.P. Sullivan, ο οποίος ήταν ειδικευμένος στη μελέτη του έργου του Πετρώνιου[36], ο αφηγηματικός κορμός του *Satyricon*[37] αποτελεί επέκταση μίας μιλησιακής ιστορίας. Ανάλογα οι *Metamorphoseis* του Απουλήιου αποτελούν επέκταση της ιστορίας του όνου, η οποία κατά τον Sullivan υπήρχε στα *Μιλησιακά*. Το έργο του για το *Satyricon* δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην μελέτη των ψυχολογικών αποκλίσεων κατά τις ερωτικές περιγραφές. Τα συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν σε συνδυασμό με δεδομένα των *Μιλησιακῶν*[38].

Λίγο αργότερα εκδόθηκαν τα αποσπάσματα από το χαμένο μυθιστόρημα *Φοινικικά* του [Λολλιανού] από τον Henrichs[39] και ο πάπυρος του Ιόλαου[40] από τον Parsons. Οι πάπυροι οι οποίοι σώζουν αυτά τα κείμενα χρονολογούνται κατά τον 2ο αι. μ.Χ.[41]. Ο Parsons είκασε ότι ο πάπυρος του Ιόλαου[42] ανήκει σε "κωμικό ελληνικό μυθιστόρημα"[43]. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Henrichs στην εισαγωγή της

---

32 Pisani (1940) σ. 154.

33 Ήταν ειδικευμένος στο λατινικό μυθιστόρημα, πρβλ. V. Ciaffii, *La struttura del Satyricon*, Turin 1955, του ίδιου, *Petronio e Apuleio*, Turin 1960, του ίδιου, *Il romanzo di Apuleio e i modelli greci*, Bologna 1983.

34 Ciaffi (1960) σσ. 15-17.

35 Ciaffi (1960) σ. 16.

36 Βλ. J.P. Sullivan, *The Satyricon of Petronius. A Literary Study*, London 1968, του ίδιου "Petronius: Artist or Moralist," *Arion* 6 (1967) σσ. 71-88, του ίδιου, "Interpolations in Petronius," *PCPhS* 202 (1976) σσ. 90-122.

37 Sullivan (1968) σσ. 234-236.

38 Πρβλ. Sullivan (1968) σσ. 237-258 και βλ. παρακάτω σσ. 249-250.

39 Βλ. A. Henrichs, "Lollianos Phoinikika", *ZPE* 4 (1969) σσ. 205-215, του ίδιου, "Nachtrag zu Lollianos Phoinikika", *ZPE* 5 (1970) σ. 22, του ίδιου, "Lollianos und P. Oxy. 1368", *ZPE* 6 (1970) σσ. 42-43, του ίδιου, *Die Phoinikika des Lollianos. Fragmente eines neuen griechischen Romans*, Bonn 1972.

40 P. Parsons, "A Greek Satyricon?", *BICS* 18 (1971) σσ. 53-68. Πρόκειται για ένα κείμενο με εναλλαγή έμμετρου και πεζού λόγου (prosimetrum), το οποίο παρουσίαζε την αρχή της μύησης του πρωταγωνιστή Ιόλαου στα "μυστήρια" των κίναιδων, βλ. παρακάτω σ. 224 σημ. 28.

41 Parsons (1971) σσ. 53-54 και Henrichs (1972) σσ. 1 και 8.

42 Parsons (1971) σ. 64.

43 Για πρώτη φορά ο όρος "αρχαίο ελληνικό κωμικό μυθιστόρημα" στηρίζεται από ένα κείμενο και δεν είναι υποθετικός. Σύμφωνα με την κρατούσα ως τότε άποψη, δεν υπήρχε κωμικό μυθιστόρημα πριν από τον Πετρώνιο και το κωμικό μυθιστόρημα θεωρούταν λατινικό λογοτεχνικό είδος (τα στοιχεία του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έκδοσης των *Φοινικικῶν*. Υποθέτει μάλιστα ότι τα *Μιλησιακά* - με βάση τον όρο *Milesiae Punicae*[44] - και τα *Φοινικικά* έχουν κοινά σημεία. Τα κείμενα των παπύρων αυτών συνδυάζουν τον ερωτισμό με τη θρησκευτική τελετουργία και αυτό τα φέρνει πολύ κοντά στη Μιλησιακή παράδοση, πράγμα που δεν αξιοποιήθηκε από την έρευνα ως σήμερα.

Η μελέτη του Parca[45] για τις δύο "μιλησιακές" ιστορίες του *Satyricon* ανανεώνει το ενδιαφέρον για τα *Μιλησιακά*. Με βάση το δίστιχο από τον Οβίδιο *Tristia* II 413-414 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτό το έργο το χαρακτήριζε η αυτοβιογραφική αφήγηση του συγγραφέα (δηλ. του Αριστείδη) και οι ιστορίες, τις οποίες παρουσίαζε, ήταν με κάποιο τρόπο συνδεδεμένες μεταξύ τους[46]. Το αυτοβιογραφικό αφηγηματικό τέχνασμα, το οποίο κυριαρχεί στο *Satyricon* και τις *Metamorphoseis*, αποτελεί δάνειο από τα *Μιλησιακά*, χωρίς αυτό να αφαιρεί την πρωτοτυπία του Απουλήιου και του Πετρώνιου[47].

Ο C. Moreschini[48] αξιοποίησε τα συμπεράσματά του Mazzarino[49] για τη δημιουργία μιας παράδοσης "μιλησιακών έργων" μετά την εμφάνιση των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, η οποία χαρακτηριζόταν από τη συνύπαρξη του ερωτισμού με την αλληγορία σε έργα με αυτοβιογραφικό χαρακτήρα[50]. Έτσι κατά τον Moreschini το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής μπορεί να θεωρηθεί "μιλησιακό" μέσα στο παραπάνω σημασιακό πλαίσιο αυτού του όρου[51]. Ο ευρετής του παραμυθιού αυτού ήταν ο Απουλήιος[52]. Ο όρος *Milesiae fabulae* ή *Milesiae Punicae* μετά τη συγγραφή των *Metamorphoseis* του Απουλήιου ταυτίζεται με το κωμικό μυθιστόρημα[53]. Για να ενισχύσει τη θεωρία του, χρησιμοποιεί ορισμένες μαρτυρίες μεταγενέστερης περιόδου, τις οποίες οι προηγούμενοι μελετητές αξιολογούσαν ως ασήμαντες[54].

ερευνητικού πεδίου των *Μιλησιακῶν* δεν κρίθηκαν επαρκή, για να στηρίξουν τον όρο αυτό). Βλ. παρακάτω σσ. 252-258.

[44] Henrichs (1972) σ. 20 σημ. 61 και παρακάτω σσ. 89-90.

[45] Βλ. M. Parca, "Deux rècits milésiens chez Pétron (Satyricon 85-87 et 111-112). Une étude comparative", *RBPh* 59 (1981) σσ. 91-106

[46] Parca (1981) σ. 93. Ήταν ο πρώτος ο οποίος αντιλήφθηκε ότι οι δύο ερμηνείες του Bürger και του Rohde, οι οποίες έχουν διατυπωθεί για το συγκεκριμένο δίστιχο από τα *Tristia* του Οβίδιου (βλ. παρακάτω σ. 68) είναι συμβατές μεταξύ τους και όχι αντιθέμενες.

[47] Parca (1981) σ. 95.

[48] Βλ. C. Moreschini, "Le Metamorfosi di Apuleio, la «Fabula Milesia» e il romanzo", *MD* 25 (1990) σσ. 115-127.

[49] Βλ. παρακάτω σσ. 17-19.

[50] Moreschini (1990) σσ. 122-123.

[51] Moreschini (1990) σσ. 126-127.

[52] Moreschini (1990) σ. 118.

[53] Moreschini (1990) σσ. 125-127.

[54] Για τη μαρτυρία του Τερτυλλιανού, βλ. παρακάτω σσ. 82-88. Ο Moreschini την αξιοποιεί, γιατί αποτελεί σημαντική ένδειξη πως το θρησκευτικό στοιχείο παρεισέφρησε στη Μιλησιακή παράδοση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρόσφατα εκδόθηκε από τον G. Schmeling ένα βιβλίο για το αρχαίο μυθιστόρημα, στο οποίο συνεργάστηκαν όλοι οι κορυφαίοι ξένοι μελετητές αυτού του λογοτεχνικού είδους[55]. Στην ερευνητική συμβολή του ο C. Ruiz-Montero[56] εικάζει ότι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη αποτελούν πρόδρομο του αρχαίου μυθιστορήματος[57]. Είναι αξιοσημείωτο το ότι επανεντάσσονται τα *Μιλησιακά* στην ερευνητική οπτική του μυθιστορήματος, πράγμα που είχε εκλείψει[58]. Επίσης γίνεται σε θεωρητικό επίπεδο αποδεκτό ότι η ύπαρξη του αυτοβιογραφικού αφηγηματικού πλαισίου, το οποίο τα χαρακτήριζε[59], οδηγεί στο μυθιστόρημα.

5. Οι υποστηρικτές των απόψεων του Rohde - τα *Μιλησιακά* ως συλλογή από νουβέλες: Τα συμπεράσματα του Rohde κυριάρχησαν στη διεθνή βιβλιογραφία. Ανάλογες απόψεις με τον Rohde διατύπωσαν και μεταγενέστεροι φιλόλογοι, ότι δηλ. τα *Μιλησιακά* ήταν μια συλλογή από νουβέλες και το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο δεν προσφέρεται για περαιτέρω ενασχόληση.

Κατά τον Lucas[60] τα *Μιλησιακά* δεν ήταν μυθιστόρημα. Οι ερωτικές μυθιστορίες, οι οποίες τα συναποτελούσαν, ήταν χαλαρά συνδεδεμένες μέσω μίας πλαισιωτικής διήγησης[61] και ενός πλαισιωτικού ήρωα[62]. Όπως προαναφέραμε, ο Rohde στην κριτική, την οποία άσκησε στον Bürger, είχε δεχθεί ασαφώς την ύπαρξη μιας υποτυπώδους ενότητας για τα *Μιλησιακά*. Αυτό που έκανε ο Lucas ήταν να ξεκαθαρίσει τι είδους ενότητα υπήρχε. Το ότι την παρέβαλε με την αφηγηματική δομή της Λουκιάδας[63] είναι μια ελάχιστη παραχώρηση στις απόψεις του Bürger. Πολύ ενδιαφέρον είναι ότι προσδιορίζει τον τύπο του αφηγηματικού πλαισίου (Rahmenerzählung), το οποίο ενοποιούσε τις Μιλησιακές ερωτικές ιστορίες: αυτό του συμπόσιου[64] ή ανάλογο με αυτό του Πετρώνιου[65].

Αντικείμενο της μελέτης του Hausrath[66] δεν ήταν μόνο τα *Μιλησιακά*. Ασχολήθηκε με την ειδολογική μελέτη της νουβέλας σε όλο το εύρος της αρχαίας λογοτεχνίας (από τον Όμηρο ως τους επιστολογράφους). Ενέταξε τα *Μιλησιακά* του

---

55 G. Schmeling (εκδ.), *The Novel in the Ancient World*, Leiden-New York-Köln 1996.
56 C. Ruiz-Montero, "The Rise of the Greek Novel", στο Schmeling (1996) σσ. 62-64
57 Βλ. Ruiz-Montero (1996) σ. 64 «an important literary precedent of prose fiction».
58 Πρβλ. παρακάτω σ. 14 σημ. 119.
59 Αυτό η πρόσφατη έρευνα το θεωρεί πλέον δεδομένο, βλ. Ruiz-Montero (1996) σ. 64.
60 H. Lucas, "Zu den Milesiaka des Aristeides", *Philologus* 66 (1907) σσ. 15-36.
61 «Rahmenerzählung» ή «Rahmengespräche». Από τότε επικράτησαν ως τεχνικοί όροι, βλ. Lucas (1907) σσ. 18-19.
62 «Rahmenperson», βλ. Lucas (1907) σ. 20 και επικράτησε ως τεχνικός όρος.
63 Lucas (1907) σσ. 24-26.
64 Lucas (1907) σ. 21.
65 Lucas (1907) σ. 21. Είναι χαρακτηριστικό πάντως ότι το *Satyricon* του Πετρώνιου κατά τον Lucas δεν θεωρείται μυθιστόρημα. Να σημειωθεί ότι και ο Rohde δεν ασχολήθηκε με το *Satyricon* για τον ίδιο λόγο. Για το αν το *Satyricon* είναι μυθιστόρημα και πόσο πρωτοποριακό στα παγκόσμια λογοτεχνικά χρονικά είναι, βλ. Sullivan (1968) σσ. 81-83.
66 A. Hausrath, "Die ionische Novellistik", *NJA* 33 (1914) σσ. 441-461.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αριστείδη στην έρευνά του, επειδή αποτέλεσαν την κορύφωση της εξέλιξης της ιωνικής νουβέλας. Κατά τον Hausrath αυτό το λογοτεχνικό είδος γεννήθηκε στην Ιωνία για συγκεκριμένους πολιτισμικούς λόγους, γνώρισε ευρύτατη διάδοση και από αυτή την παρακαταθήκη άντλησε ο Αριστείδης το υλικό για τη συγγραφή των *Μιλησιακῶν*. Ο συγκεκριμένος συγγραφέας συγκέντρωσε αρκετές ιωνικές νουβέλες, χωρίς να τις υποτάξει σε μια οργανωτική αρχή, παρά μόνο επέθεσε σε αυτές έναν πρόλογο[67]. Τα *Μιλησιακά*, κατά τον Hausrath, ως λαϊκό λογοτεχνικό είδος διέθεταν ανάλογα χαρακτηριστικά: την αφήγηση με το ύφος του προφορικού λόγου και την αποσπασματική δομή. Χρησιμοποίησε τους χαρακτηρισμούς *lepidus susurrus* [68] και *λέξις εἰρομένη* [69], για να ενισχύσει την άποψή του ότι τα *Μιλησιακά* είχαν έντονα αποτυπωμένη τη σφραγίδα της δημώδους καταγωγής. Συνεπώς δεν ήταν έργο με αφηγηματική ενότητα. Πέρα από αυτά, ενίσχυσε τις εικασίες του Crusius[70] ότι τα *Μιλησιακά* είχαν ασκήσει μεγάλη θεματική επιρροή στα έργα του Πετρώνιου[71] και του Απουλήιου.

Η κύρια συνεισφορά του Hausrath στην προαγωγή της έρευνας ήταν ότι αξιοποίησε ορισμένα αρχαιολογικά δεδομένα ως μια νέα πηγή, από την οποία αντλούνται πληροφορίες για τα *Μιλησιακά* ή γενικότερα για τη νουβέλα και τις συλλογές τέτοιων ιστοριών. Παρουσίασε ορισμένες τοιχογραφίες από την Casa Tiberina[72], οι οποίες υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας κωμικής συλλογής από νουβέλες με έναν δικαστή ως πλαισιωτικό ήρωα (Rahmenperson)[73]. Συσχέτισε μάλιστα αυτές τις αναπαραστάσεις με "μιλησιακό" υλικό από τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[74]. Σε αυτό το σημείο η μελέτη του Hausrath είναι πολύ ενδιαφέρουσα και αρκετά

---

[67] Βλ. Hausrath (1914) σσ. 454-455. Αυτός ο πρόλογος θα ήταν ανάλογος με τον πρόλογο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Όμως ο πρόλογος του Απουλήιου προηγείται ενός μυθιστορήματος με την πλήρη έννοια του όρου. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Rohde και ο Hausrath παρέβλεπαν ότι οι *Metamorphoseis* είναι μυθιστόρημα και απομόνωναν την αναφορά του προλόγου στις ποικίλες ιστορίες (*uariae fabulae*), υποστηρίζοντας ότι αυτό το στοιχείο χαρακτήριζε τις *Metamorphoseis* και τη δομή των Μιλησιακών ιστοριών.

[68] Βλ. Απουλήιο *Met.* I 1. Τον είχε ήδη χρησιμοποιήσει ο Reitzenstein, γιατί κατά τη γνώμη του προέδιδε τη "μιλησιακή" καταγωγή των μεμονωμένων ιστοριών στις *Metamorphoseis*, βλ. Reitzenstein (1912) σ. 52

[69] Βλ. Hausrath (1914) σσ. 451-452. και πρβλ. E. Norden, "Quellen und Materialen. Gesichtspunkte und Probleme zur Erforscung der römischen Literaturgeschichte", στο A. Gercke-E. Norden, *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, τ. I, Leipzig - Berlin 1910, σ. 579.

[70] Crusius (1889) σ. 448.

[71] Είναι αντιφατικό το ότι συσχετίζει το *Satyricon* με τα *Μιλησιακά*, όσον αφορά τη δομή τους: το *Satyricon*, κατά τον Hausrath, το ενοποιεί το μοτίβο της οργής του Πρίαπου, όπως ενοποιεί την Οδύσσεια, η οργή του Ποσειδώνα. Κάτι ανάλογο συνέβαινε στα *Μιλησιακά*, βλ. Hausrath (1914) σσ. 451-452. Αυτό όμως αντιβαίνει στο προηγούμενο συμπέρασμά του ότι τα *Μιλησιακά* χαρακτήριζε η έλλειψη της δομικής ενότητας.

[72] Hausrath (1914) σσ. 457-461. Τηρήσαμε αυτή τη μεθοδολογική αρχή και προσπαθήσαμε να εντάξουμε σε όλο το πεδίο της προβληματικής για τη Μιλησιακή παράδοση αρχαιολογικά δεδομένα, βλ. παρακάτω σσ. 132-137, 218 και 256.

[73] Αντιφάσκουν τα αρχαιολογικά δεδομένα με το συμπέρασμά του ότι δεν υπήρχε πλαισιωτικός ήρωας στις συλλογές μυθιστοριών, βλ. παραπάνω σ. 9.

[74] Μία από αυτές τις τοιχογραφίες παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την ιστορία της φαρμακεύτριας-μοιχαλίδας-μάγισσας στον Απουλήιο *Met.* X 2-12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πρωτοποριακή: ξεφεύγει από τις συμπληγάδες του διλήμματος «μυθιστόρημα ή συλλογή» για τα *Μιλησιακά* και υποδεικνύει ότι αξίζει τον κόπο να μελετηθεί από μόνο του ένα έργο, το οποίο κατά τον ίδιο αποτελεί την κορύφωση στην εξέλιξη της ιωνικής νουβέλας.

Κατά τον W. Aly[75], ο οποίος ήταν ειδικευμένος στη μελέτη της αρχαίας νουβέλας[76], τα *Μιλησιακά* δεν ήταν μυθιστόρημα αλλά διέθεταν αφηγηματικό πλαίσιο (Rahmenerzählung). Με αυτό το σκεπτικό αποτελούν το χαμένο κρίκο ανάμεσα στην πρώιμη ιωνική νουβέλα (λογογράφους-συλλογές από μυθιστορίες) και τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[77]. Η οπτική γωνία, από την οποία προσεγγίζει το θεμα, είναι αυτή της νουβέλας στην ιστοριογραφία (κυρίως στον Ηρόδοτο). Καταλήγει στο συμπερασμα ότι οι νουβέλες είχαν λαϊκή προέλευση και το έργο του Αριστείδη ήταν η συλλογή τους[78]. Τα *Μιλησιακά* πρέπει να προσεγγίζονται ως καρποί της προφορικής λογοτεχνίας[79]. Όπως οι προηγούμενοι μελετητές, χαρακτήριζε πολλές νουβέλες ως μιλησιακές[80] αλλά δεν ανέτρεχε στα δεδομένα των *Μιλησιακῶν,* για να τεκμηριώσει την άποψή του.

Μετά τον Aly, το πρόβλημα του λογοτεχνικού είδους, στο οποίο ανήκαν τα *Μιλησιακά,* απασχόλησε τον B.E. Perry. Η διδακτορική διατριβή του έδωσε νέα τροπή στο ζήτημα της πατρότητας της Λουκιάδας[81]. Σε αυτό το έργο ο Perry δεν ασχολήθηκε με το ζήτημα των *Μιλησιακῶν,* αν και η έρευνα το είχε ήδη καθιερώσει ως μια παράμετρο του προβλήματος της Λουκιάδας. Η ενασχόληση όμως με το πρόβλημα του προτύπου της Λουκιάδας, το οποίο, για να ερευνηθεί, προαπαιτούσε να έχει ο ερευνητής υπόψη του πολλές παραμέτρους και κείμενα, τον ανέδειξε στον κατεξοχήν ειδικό για τη μελέτη του μυθιστορήματος και της νουβέλας[82]. Μέσα στα

---

[75] Βλ. W. Aly, "Die Milesische Novelle", *NJW* 1 (1925) σσ. 196-212 και του ίδιου, "Milesia" *RE* 30 (1932) σττ. 1580-1581.

[76] Πρβλ. W. Aly, *Volkmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen,* Göttingen 1921, του ίδιου, *Formprobleme der frühen griechischer Prosa,* (*Philologus* Supplementband 21, Heft 3), Leipzig 1929.

[77] Ουσιαστικά υπάρχει αντίφαση: από τη μία αποδέχεται τις απόψεις του Rohde και από την άλλη εικάζει ότι τα *Μιλησιακά* τα χαρακτήριζε η ύπαρξη ενός αφηγηματικού πλαισίου, το οποίο τους προσέδιδε ενότητα.

[78] Aly (1925) σ. 201.

[79] Aly (1932) στ. 1581.

[80] Aly (1932) στ. 1581.

[81] Βλ. B.E. Perry, *The Metamorphoses ascribed to Lucius of Patrae, its content, nature and authorship,* Princeton, 1920. Ο Perry υποστήριξε την άποψη ότι το πρότυπο της Λουκιάδας, δηλ. οι *Μεταμορφώσεων λόγοι,* του οποίου ο *Λούκιος ἢ Ὄνος* είναι η επιτομή, ανήκει στον Λουκιανό (αντίθετα με όσα παραδίδει ο Φώτιος, βλ. παρακάτω σ. 204 σημ. 2). Η προσφορά της διατριβής του στην έρευνα έγκειται στην νέα ερμηνεία των ήδη γνωστών στοιχείων, καθώς εφάρμοσε τη μεθοδολογική αρχή της συνολικής αποτίμησης. Αυτή τη μεθοδολογική αρχή ακολουθήσαμε και εμείς στο δικό μας ερευνητικό αντικείμενο, βλ. σχετικά παρακάτω σ. 23.

[82] Βλ. B.E. Perry, "The literary art of Apuleius in the Metamorphoses", *TAPA* 59 (1923) σσ. 196-277, του ίδιου, "The significance of the title in Apuleius' Metamorphoses", *CP* 18 (1923) σσ. 229-238, του ίδιου, "Petronius and the Comic Romance", *CP* 20 (1925) σσ. 31-49, του ίδιου "An interpretation of Apuleius' Metamorphoses", *TAPA* 62 (1926) σσ. 238-260, του ίδιου, *The ancient romances. A*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

πλαίσια των ενασχολήσεών του με θέματα σχετικά με το κωμικό μυθιστόρημα (Πετρώνιος, Απουλήιος, *Λούκιος ἢ Ὄνος*) αντιμετώπισε και το πρόβλημα των *Μιλησιακῶν*. Η στάση του υπηρξε επιφυλακτική και δεν τα προσέγγισε ως ένα ανεξάρτητο πεδίο έρευνας. Πίστευε ότι δεν υπήρχαν στοιχεία επαρκή, για να δώσουν τη δυνατότητα σε κάποιον να τα ερευνήσει, χωρίς να ολισθήσει σε ατέρμονες υποθέσεις και εικασίες[83].

Υποστήριξε την άποψη ότι η έρευνα των *Μιλησιακῶν* δεν είναι υποχρεωτική για το μελετητή, ο οποίος ασχολείται με το ζήτημα της Λουκιάδας. Κατά τον Perry οι αναφορές του Απουλήιου σε αυτά είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας να προκαταλάβει θετικά ο συγκεκριμένος συγγραφέας τον αναγνώστη του, υποσχόμενος σε αυτόν ένα φημισμένο είδος συγγραφικής τέρψης, χωρίς ωστόσο αυτό να αποδεικνύει ότι οι *Metamorphoseis* έχουν δομική ή γενετική εξάρτηση από τα *Μιλησιακά*[84]. Από την άλλη όμως είκασε ότι υπάρχει βαθύτερη δομική σχέση ανάμεσα στα *Μιλησιακά* και το *Satyricon*[85]. Ακολούθησε εξάλλου την τάση της προηγούμενης βιβλιογραφίας να χαρακτηρίζει χωρίς στοιχεία συγκεκριμένες ερωτικές νουβέλες ως μιλησιακές. Ενδιαφέρουσα είναι πάντως η άποψή του ότι οι μικρές ιστορίες οι οποίες απάρτιζαν το έργο του Αριστείδη και του Sisenna, ήταν συνδεδεμένες (δεν αναφέρει με ποιο τρόπο) και μεταξύ τους και με το πρόσωπο του συγγραφέα τους[86].

Η μοναδική μονογραφία η οποία είχε ως ερευνητικό αντικείμενο τα *Μιλησιακά* ήταν η διπλωματική εργασία του P. Verhulst[87] στο Πανεπιστήμιο της Louvain. Προσπάθησε να συγκεντρώσει όλες τις αρχαίες μαρτυρίες[88] οι οποίες ήταν ως τότε γνωστές. Παρουσίασε επίσης όλα τα αποσπάσματα των *Milesiae*[89] και είχε υπόψη του σχεδόν όλη τη μέχρι τότε βιβλιογραφία. Το έργο του όμως δεν έγινε γνωστό[90].

---

literary historical account of their origins, California 1967, του ίδιου, "Who was Lucius of Patrae?" *CJ* 64 (1968-1969) σσ. 97-101.

83 Perry (1967) σσ. 94-95.

84 Μπορούμε να πούμε ότι ο Perry, όπως και ο Rohde, αντιμετώπισε τα *Μιλησιακά* με προκατάληψη· η θεωρία του, η οποία ανήγαγε το πρότυπο των *Metamorphoseis* στο Λουκιανό, έκανε απαγορευτική την παραδοχή γενετικής σχέσης ανάμεσα στα *Μιλησιακά* και τη Λουκιάδα.

85 Perry (1925) σ. 40.

86 Perry (1926) σσ. 254-255, αντίθετα με Perry (1925) σσ. 32 και 39.

87 P. Verhulst, *Milesiaca en Milesiae. Inhoud en vorm*, (Διπλωματική εργασία), Louvain 1943.

88 Ο Verhulst συγκεντρώνει δεκατρείς (13) αρχαίες μαρτυρίες, από τις οποίες καμία δεν εμφανίσθηκε για πρώτη φορά στην έρευνα για τα *Μιλησιακά-Milesiae*. Όσον αφορά τώρα την αξιολόγησή τους, διέπραξε το ίδιο σφάλμα με τους προγενέστερους μελετητές: σχολίασε και στηρίχθηκε για να θεμελιώσει τις απόψεις του στις αρχαιότερες (του Οβίδιου, Πλούταρχου, Ψ.-Λουκιανού, Απουλήιου, *Historia Augusta*) κι αδιαφόρησε για τις υπόλοιπες. Δεν ερεύνησε για περισσότερες μαρτυρίες και μάλιστα δεν ανέφερε μία μαρτυρία, η οποία ήταν ήδη γνωστή: πρόκειται για τη μαρτυρία του Sidonius Apollinaris, την οποία δημοσίευσε ο Morelli, βλ. παρακάτω σσ. 105 και 234-239.

89 Βλ. παραπάνω σ. 3 και παρακάτω σ. 115 σημ. 39.

90 Είμαστε οι πρώτοι που αναφερόμαστε στο έργο του Verhulst, αν και υπάρχει καταλογογραφημένο στο λήμμα "Aristeides Milesius" της *Année Philologique* 17 (1945-1946) σ. 12

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δέχτηκε την άποψη του Rohde ότι τα *Μιλησιακά* δεν ήταν μυθιστόρημα[91] αλλά διέθεταν ένα χαλαρό πλαίσιο αφήγησης[92], το οποίο επιφανειακά ένωνε τις μικρές ιστορίες[93]. Απορρίπτει την ύπαρξη του πλαισιωτικού ήρωα (Rahmenperson), την οποία εισήγαγε ο Lucas[94]. Όσον αφορά τη σχέση της Λουκιάδας με τα *Μιλησιακά* [95], δεν δέχεται την άποψη του Reitzenstein[96] ότι η Λουκιάδα δανείστηκε την ιστορία του όνου (Eselgeschichte) από τον Sisenna και δεν θεωρεί επαρκείς τις υφολογικές ομοιότητες, οι οποίες υπάρχουν ανάμεσα στον Απουλήιο και το Sisenna[97], έτσι ώστε να τεκμηριώνουν την ύπαρξη γενετικής σχέσης ανάμεσα στα έργα τους.

Ο P.J. Enk[98] ασχολήθηκε με τη νουβέλα στην αρχαία λογοτεχνία ως αυτόνομο είδος. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ενέταξε τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη στην πρώτη θέση του προαναφερθέντος λογοτεχνικού είδους. Εξετάζει μόνο τις μαρτυρίες του Οβίδιου και του Απουλήιου για τα *Μιλησιακά*. Ήταν πεπεισμένος ότι πρόκειται για μία συλλογή ερωτικών ιστοριών με "χαλαρό" αφηγηματικό πλαίσιο, όπως αυτό στον *Τόξαρι* ή στους *Φιλοψευδεῖς* του Λουκιανού[99]. Έτσι μπορούμε να πάρουμε κατά τον Enk μια ιδέα για τα χαμένα *Μιλησιακά*, τα οποία λειτούργησαν ως αφηγηματικό πρότυπο για μεταγενέστερους συγγραφείς.

Στα πλαίσια του έργου της για τη νουβέλα στην κλασική περίοδο, η S. Trenkner[100] διατύπωσε την άποψή της για τα *Μιλησιακά*. Ο στόχος της ήταν να αποδείξει τη μεγάλη διάδοση του συγκεκριμένου λογοτεχνικού είδους σε όλη την πορεία και τη γεωγραφική εξάπλωση του ελληνικού κόσμου είτε ως τμήμα άλλων λογοτεχνικών ειδών είτε αυτόνομα. Γι αυτό θεωρεί εσφαλμένη τη θεωρία ότι η νουβέλα γεννήθηκε και άνθησε στην Ιωνία[101]. Επειδή η σταθερή βάση και το κύριο επιχείρημα αυτών, οι οποίοι υποστήριζαν την ιωνική καταγωγή της νουβέλας, ήταν τα *Μιλησιακά*, προσπαθεί χάριν της θεωρίας της να τα υποβαθμίσει, όσο περισσότερο γίνεται, εκμεταλλευόμενη τη βιβλιογραφική τάση, η οποία ξεκίνησε από τον Rohde. Σπεύδει λοιπόν να χαρακτηρίσει τα *Μιλησιακά* ως μια συνηθισμένη συλλογή από

---

91 Verhulst (1943) σ. 45.
92 Verhulst (1943) σ. 41.
93 Verhulst (1943) σσ. 52-55.
94 Βλ. Verhulst (1943) σ. 50 και πρβλ. παραπάνω σ. 8 για τον Lucas. Πάντως ο Verhulst εικάζει ότι θα υπήρχε κάποια σχέση ανάμεσα στις πρωτοπρόσωπες διηγήσεις των *Metamorphoseis*, τον ψευδοαυτοβιογραφικό χαρακτήρα του προλόγου τους και την ταύτιση του praenomen Lucius με αυτό του Sisenna-Απουλήιου, βλ. Verhulst (1943) σσ. 19, 46 και 81. Οι απόψεις αυτές σπερματικά προοικονομούν τη θεωρία του Pepe, βλ. παρακάτω σ. 21. Όμως είναι αντιφατικές ως προς τα συμπεράσματα, στα οποία καταλήγει ο Verhulst.
95 Verhulst (1943) σσ. 77-80.
96 Verhulst (1943) σ. 81.
97 Verhulst (1943) σσ. 78-80.
98 P.J. Enk, *Antieke "short stories"*, Groningen, 1949.
99 Enk (1949) σ. 4.
100 S. Trenkner, *The Greek Novella in the Classical Period*, Cambridge 1958.
101 Trenkner (1958) σσ. 163-177.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νουβέλες, η οποία δεν διέφερε καθόλου από τις άλλες[102]. Υποστηρίζει ότι οι μαρτυρίες είναι ελάχιστες[103], δεν επιτρέπουν να δίνουμε μεγάλη προσοχή σε αυτά[104] και ο γραμματολογικός χαρακτηρισμός της ερωτικής νουβέλας στα λατινικά ως *milesia* δεν σημαίνει απολύτως τίποτε[105].

Στη συνέχεια ο M. Gigante[106] προσπάθησε να ερμηνεύσει τις δύο μαρτυρίες του Οβίδιου για τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη και τις *Milesiae* του Sisenna. Κατά τον Gigante οι μαρτυρίες του Οβίδιου υποδηλώνουν ότι τα παραπάνω έργα είχαν αποσπασματική δομή. Η άποψή του όμως υπονομεύεται, αφού ερμηνεύει τους στίχους 443-444 του δευτέρου βιβλίου των *Tristia* αυθαίρετα[107] (πρόκειται για τη δεύτερη μαρτυρία του Οβίδιου για τα *Μιλησιακά*).

Σημαντική ήταν η συμβολή στη μελέτη των *Μιλησιακών* από τον A. Scobie στα πλαίσια των ερευνών του για το λατινικό μυθιστόρημα και τη νουβέλα[108]. Ενστερνίζεται την άποψη ότι δεν ήταν μυθιστόρημα αλλά συλλογή ιστοριών[109]. Εκφράζει επίσης πολλές αμφιβολίες σχετικά με την ύπαρξη της ιστορίας του όνου στις *Milesiae*[110]. Δέχεται ότι είχαν κάποιας μορφής αφηγηματικό πλαίσιο και ότι το περιεχόμενό τους παρουσιαζόταν ως αυτοβιογραφία του συγγραφέα, στοιχείο που είναι χαρακτηριστικό των αφηγήσεων της δημώδους λογοτεχνίας. Συγχρόνως θεωρεί την προφορική λογοτεχνία (ιστορίες των παραμυθάδων-γυρολόγων) ως βασική πηγή, από την οποία ο Απουλήιος άντλησε στοιχεία για τη συγγραφή των *Metamorphoseis*: από αυτήν δανείστηκε το αυτοβιογραφικό αφηγηματικό στοιχείο και τις παράδοξες ιστορίες μαγείας[111]. Κατά τον Scobie το spurcum additamentum δεν ανήκει στις *Milesiae* του Sisenna αλλά, αν μπορούσε με σιγουριά να αναχθεί σε αυτές, θα προσέφερε πολλά στην έρευνα των *Μιλησιακών* αλλά και των *Metamorphoseis* του Απουλήιου[112]. Ο Scobie αποδεχόταν την κρατούσα βιβλιογραφική άποψη ως προς

---

102 Trenkner (1958) σσ. 176-177.
103 Να σημειωθεί ότι αγνοεί τις περισσότερες από αυτές!
104 Trenkner (1958) σ. 173.
105 Trenkner (1958) σ. 178.
106 M. Gigante, "Ad Ovidio Tristia II.413-414, II.443-444", *PP* 13 (1958) σσ. 165-168.
107 Gigante (1958) σ. 166. Το νόημα στο δίστιχο του Οβίδιου *Trist.* II 443-444

uertit Aristiden Sisenna, nec offuit illi
historiae turpes inseruisse iocos

δεν είναι σαφές, βλ. παρακάτω σ. 71. Ο Gigante είκασε ότι το ρήμα *inserere* σημαίνει "μεταφράζω" (*uertere*).
108 Πρβλ. A. Scobie, *Aspects of the Ancient Romance and its Heritage. Essays on Apuleius, Petronius and the Greek Romances*, Meisenheim am Glan 1969, του ίδιου, *More essays on the ancient romance and its heritage*, Meisenheim 1973, του ίδιου, "Notes on Walter Anderson's Märchen vom Eselmenschen," *Fabula* 16 (1974) σσ. 222-231, του ίδιου, *Apuleius Metamorphoses. (Asinus Aureus) I*, Meisenheim am Glan 1975, του ίδιου, "Some folktales in graeco-roman and far eastern sources," *Philologus* 121 (1977) σσ. 1-23, του ίδιου, "Storytellers, storytelling and the novel in graeco-roman antiquity," *RhM* 122 (1979) σσ. 229-259, του ίδιου, *Apuleius and folklore*, London 1983.
109 Βλ. Scobie (1969) σ. 35 και του ίδιου (1975) σ. 67.
110 Scobie (1969) σ. 34 σημ. 20.
111 Scobie (1969) σσ. 27-29 και 49-50.
112 Βλ. Scobie (1969) σ. 34 και παρακάτω σ. 139-219.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την ειδολογική ένταξη των *Μιλησιακῶν*. Στο έργο του όμως για τους παράγοντες, οι οποίοι επηρέασαν τον Απουλήιο κατά τη συγγραφή των *Metamorphoseis*, αφιέρωσε σε αυτά ξεχωριστό υποκεφάλαιο[113]. Αυτό υποδηλώνει ότι ο Scobie μεθοδολογικά είχε πειστεί ότι δεν πρέπει να αγνοείται η "μιλησιακή" οπτική κατά την μελέτη των *Metamorphoseis*.

Ο επόμενος φιλόλογος, ο οποίος ασχολήθηκε με τα *Μιλησιακά*, είναι ο P.G. Walsh, ειδικευμένος στη μελέτη του λατινικού μυθιστορήματος[114]. Μεθοδολογικά απορρίπτει τη δυνατότητα έρευνας για τα *Μιλησιακά* λόγω έλλειψης δεδομένων. Ως προς την ειδολογική τους ταυτότητα αμφισβητεί ότι διέθεταν ενιαία δομή και ότι συνδέονται γενετικά με το λατινικό μυθιστόρημα. Εξάλλου κατά τον Walsh η ύπαρξη του λογοτεχνικού προδρόμου του *Satyricon* στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί ούτε με την ύπαρξη των *Μιλησιακῶν*[115] ούτε με την ύπαρξη του πάπυρου του Ιόλαου[116]. Από τις παραπάνω θέσεις του Walsh η έρευνα για το πρόβλημα της ειδολογικής ένταξης των *Μιλησιακῶν* κρίθηκε ατελέσφορη και έπαψε να συνδέεται με τη μελέτη του ζητήματος της Λουκιάδας[117], του έργου του Πετρώνιου[118] ή γενικότερα του αρχαίου μυθιστορήματος[119]. Συγχρό-

---

113 Scobie (1969) σσ. 33-38.

114 Βλ. P.G. Walsh, "Was Lucius a Roman?", *CJ* 63 (1967-1968) σσ. 264-265, του ίδιου, "Lucius Madaurensis", *Phoenix* 22 (1968) σσ. 143-157, του ίδιου (1970), του ίδιου, "Was Petronius a Moralist?", *G&R* 21 (1974) σσ. 181-190, του ίδιου, "Petronius and Apuleius", στο B.L. Hijmans-R. T. van der Paardt (εκδδ), *Aspects of Apuleius' «Golden Ass»*, Groningen 1978, σσ. 17-26

115 Walsh (1970) σ. 18.

116 Walsh (1978) σ. 18-19

117 Δεν γίνεται πλέον καμία αναφορά στην "μιλησιακή" ερευνητική οπτική της Λουκιάδας, πρβλ. G. Angelo, *Studi Apuleiani*, Palermo 1977, G. Bianco, *La fonte greca delle Metamorfosi di Apuleio*, Brescia 1971, L. Hermann, "Lucius de Patras et les trois romans de l' Ane", *AC* 41 (1972) σσ. 573 -599, B. L. Hijmans-R. T. van der Paardt (εκδδ), *Aspects of Apuleius' «Golden Ass»*, Groningen 1978, J.J. Winkler, *Auctor and actor. A narratological reading of Apuleius' «The Golden Ass»*, Berkeley 1985. Να εξαιρέσουμε την εισαγωγή του J.L. Bory στη μετάφραση των *Metamorphoseis* του Απουλήιου από τον P. Grimal, *Apulée. L' ane d' or ou les Métamorphoses*, Paris 1975, σσ. 22-25. Ο Bory είχε αντιληφθεί το εύρος του ερευνητικού πεδίου των *Μιλησιακῶν-Milesiae* και θεωρούσε ότι τα χαρακτήριζε ένα πρωτότυπο υφολογικό και θεματικό ανακάτεμα και η ψευδοαυτοβιογραφική αφήγηση.. Όμως οι απόψεις του ήταν ατεκμηρίωτες.

118 Πρβλ. G. Scmeling, *The Satyricon of Petronius*, New York: 1971. H M. Pacchieni, *La novella milesia in Petronio*, Lecce 1978 και ο O. Pecere, *Petronio. La novella della matrona di Efeso*, Padova 1975 εξετάζουν τη θεματική, το ύφος και την αφηγηματική τεχνική των δύο ερωτικών ιστοριών του *Satyricon*, τις οποίες αφηγείται ο Eumolpus και οι οποίες θεωρούνται μιλησιακές, χωρίς να κάνουν καμία αναφορά στα "μιλησιακά" δεδομένα.

119 Πρβλ. G. Anderson, *Eros Sophistes. Ancient novelists at play*, California 1982, P. L. Furiani-A.M. Scarcella (εκδδ), *Piccolo mondo antico. Le donne, gli amori, i costumi, il mondo reale nel romanzo antico*, Perugia 1989, H. Gärtner, *Beiträge zum griechischen Liebesroman*, Hildesheim 1984, Γ. Γιατρομανωλάκη, *Αχιλλέως Αλεξανδρέως Τατίου, Λευκίππη και Κλειτοφών. Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια*, Αθήνα 1990, N. Holzberg, *Der antike Roman. Eine Einfuhrung*, München-Zürich 1986, H. Kuch (εκδ), *Der antike Roman. Untersuchungen zur literarischen Kommunikation und Gattungsgeschichte*, Berlin 1989, J.R. Morgan-R. Stoneman (εκδδ), *Greek Fiction. The Greek Novel in context*, London-New York 1994, B.P. Reardon, "The Greek Novel," *Phoenix* 23 (1969) σσ. 291-309, του ίδιου, *Courants Littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.*, Paris 1971, του ίδιου, *The Form of Greek Romance*, Princeton 1991. Στις παραπάνω μελέτες για το αρχαίο μυθιστόρημα δεν γίνεται αναφορά στα *Μιλησιακά-Milesiae*. Μόνο ο T.R. Glover, *Life and Letters in the fourth Century*, New York ^{2}1968, σ. 122 εικάζει ότι ήταν μυθιστόρημα, χωρίς να τεκμηριώνει την άποψή του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

νως όμως ο Walsh χωρίς να δικαιολογεί την άποψή του, χαρακτηρίζει δύο νουβέλες του *Satyricon* και πολλές από αυτές του Απουλήιου ως "μιλησιακές"[120].

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ο C.W. Müller στη μελέτη για τη νουβέλα της χήρας από την Έφεσο[121]. Εξέφρασε την άποψη ότι το πρότυπό της ανάγεται στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη. Η ιστορία αυτή σώζεται σε τρεις παραλλαγές (Petronius, Phaedrus, Romulus) και το θέμα του προτύπου είχε ήδη ερευνηθεί από τον Weinreich[122], ο οποίος κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα. Ο Müller δέχεται ότι στα *Μιλησιακά* υπήρχε ένα χαλαρό αφηγηματικό πλαίσιο, βασισμένο στον ιδιότυπο ρόλο του συγγραφέα ως αφηγητή[123].

6. Οι υποστηρικτές της μεθοδολογίας του Reitzenstein - τα *Μιλησιακά* ως ανεξάρτητο ερευνητικό αντικείμενο: Οι φιλόλογοι αυτής της ομάδας δεν ενδιαφέρθηκαν τόσο για το ειδολογικό πρόβλημα, αν δηλ. τα *Μιλησιακά* ήταν ή δεν ήταν μυθιστόρημα αλλά προσπάθησαν να εμπλουτίσουν το ερευνητικό πεδίο με ενδιαφέρουσες εικασίες ή με καινούργια στοιχεία, ακολουθώντας τη μέθοδο του Reitzenstein[124].

Ο O. Weinreich ήταν ειδικός στη μελέτη της νουβέλας[125]. Στα *Μιλησιακά* αναφέρεται, επειδή ορισμένες νουβέλες, με τις οποίες ασχολείται, είχαν ήδη χαρακτηρισθεί ως "μιλησιακές" από προγενέστερους, όπως η δέκατη επιστολή του Ψ.-Αισχίνη[126]. Είκασε ότι το πρότυπο πολλών ερωτικών μυθιστοριών, τις οποίες ενέταξαν στα έργα τους λατίνοι κυρίως συγγραφείς, ήταν μιλησιακό[127]. Σημαντική επίσης ήταν η παρατήρησή του ότι ορισμένες "μιλησιακές" νουβέλες είχαν θρησκευτικά-τελετουργικά σημαινόμενα ή κάποιον αλληγορικό συμβολισμό[128]. Πιο

---

120 Βλ. Walsh (1970) σσ. 13-15. Όπως έχουμε διαπιστώσει, είναι μια συνηθισμένη ανακολουθία των μελετητών από τη μια να αποδίδουν στα *Μιλησιακά* χωρίς αιτιολόγηση ολόκληρα κείμενα και από την άλλη να κρίνουν ότι δεν υφίσταται ερευνητικό πεδίο. Από τη μελέτη της παραπάνω βιβλιογραφίας προκύπτει ότι συγκεκριμένες ερωτικές νουβέλες είναι σίγουρα "μιλησιακές", πράγμα που δεν στηρίζεται στις μαρτυρίες και τα υπόλοιπα δεδομένα των *Μιλησιακῶν*. Σχετικά με αυτό πρβλ. R. Colton, "The story of the widow of Ephesus in Petronius and La Fontaine", *CJ* 68 (1975) σ. 35, Pecere (1975) και Pacchieni (1978). Οι τρεις αυτοί μελετητές θεωρούν δεδομένη τη "μιλησιακή" προέλευση των ερωτικών ιστοριών της Χήρας της Εφέσου και του αγοριού της Περγάμου και έτσι δεν ενδιαφέρονται να την αποδείξουν, επειδή η βιβλιογραφία είχε καθιερώσει αυτό το χαρακτηρισμό.

121 C.W. Müller, "Die Witwe von Ephesus. Petrons Novelle und die Milesiaka des Aristeides", *A&A* 24 (1980) σσ. 103-121.

122 Weinreich, *Fabel, Aretalogie, Novelle. Beiträge zu Phädrus, Petron, Martial und Apuleius,* στα *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft,* Heidelberg 1930, σ. 72.

123 Müller (1980) σσ. 103-104.

124 Τη μεθοδολογία του Reitzenstein είχε προετοιμάσει ο Norden (1910) σ. 579, όπου πρότεινε νέες ερευνητικές προσεγγίσεις για τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη και τις *Milesiae* του Sisenna: είκασε ότι είναι μυθιστορήματα και συνδέονται θεματικά και υφολογικά με τα έργα του Πετρώνιου, του Βάρρωνα και του Απουλήιου.

125 Με πλούσια ερευνητική δραστηριότητα στο παραπάνω αντικείμενο, βλ. O. Weinreich, *Der Trug des Nektanebos,* Leipzig- Berlin 1911, του ίδιου, *Fabel, Aretalogie, Novelle bei Petron,* στα *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft,* Heidelberg 1930-1931, του ίδιου (1930).

126 Weinreich (1911) σ. 37

127 Weinreich (1930) σσ. 55 και 72. Για το σκεπτικό με το οποίο εμείς αναγάγαμε συγκεκριμένες νουβέλες στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 233 και 242.

128 Weinreich (1911) σ. 26.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συγκεκριμένα, τέτοια στοιχεία εντόπισε στη νουβέλα της απάτης του Νεκτανεβώ, την οποία χαρακτήριζε ως "μιλησιακή". Όπως θα δούμε παρακάτω, αυτή η εικασία θα επιβεβαιωθεί από τα δεδομένα της Μιλησιακής παράδοσης.

Αξιοσημείωτη είναι η συμβολή του C. Morelli[129], επειδή δημοσίευσε μία νέα μαρτυρία από τον Sidonius Apollinaris[130] με ιδιαίτερη σημασία για τα *Μιλησιακά*[131]. Ο Morelli δεν ασχολήθηκε με την προηγούμενη διαμάχη για το λογοτεχνικό είδος, στο οποίο εντάσσονταν. Αρκέστηκε να παρουσιάσει την καινούρια μαρτυρία, στην οποία μία πραγματική ιστορία ερωτικής εξαπάτησης συνοδεύεται από το χαρακτηρισμό *milesia* σε συνάρτηση με τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[132]. Παρατηρεί ότι η *fabula milesia,* την οποία παραδίδει ο Sidonius Apollinaris, με βάση το περιεχόμενό της δεν έχει άμεση σχέση με τα τολμηρά ερωτικά διηγήματα[133] του Αριστείδη. Από αυτό φαίνεται ότι η επίδραση των *Metamorphoseis* του Απουλήιου τροποποίησε τις απόψεις των μεταγενέστερων σχετικά με το τι είναι "μιλησιακό"[134]. Ο Morelli εικάζει ότι ο Απουλήιος κινείται σε "μιλησιακό" πλαίσιο αλλά επεμβαίνοντας σε αυτό διαμόρφωσε ένα νέο λογοτεχνικό είδος.

Ο Paratore, ειδικός στο λατινικό μυθιστόρημα[135], ενέταξε τις ερευνητικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις για τα *Μιλησιακά* στην προσπάθειά του να προσδιορίσει τη θέση της νουβέλας στον Απουλήιο[136]. Κατά τον Paratore τα έργα των Αριστείδη-Sisenna επηρέασαν βαθύτατα ως προς το περιεχόμενο[137] και ως προς το ύφος[138] τις *Metamorphoseis.* Αξιοποίησε τα στοιχεία, τα οποία ήταν γνωστά για τα *Μιλησιακά,* και κατέληξε στα ίδια συμπεράσματα με τον Reitzenstein: η ιστορία του όνου (Eselgeschichte) υπήρχε στις *Milesiae* του Sisenna, οι οποίες αποτέλεσαν το υφολογικό πρότυπο του Απουλήιου[139]. Τα *Μιλησιακά* και οι *Milesiae* υπήρξαν το πρότυπο της αφηγηματικής τεχνικής του Λούκιου Πατρέα, όπως φαίνεται από την επιτομή του Ψ.-Λουκιανού[140]. Ο Paratore απορρίπτει τις απόψεις του Pisani, ο οποίος υποστήριζε ότι τα *Μιλησιακά* ήταν πρόδρομος του μυθιστορήματος, επειδή διέθεταν

---

129 C. Morelli, "Sulle tracce della novella", *SIFC* (n. s.) 1 (1920) σσ. 25-100.
130 Sidonius Apollinaris *Epist.* VII 2, 9.
131 Βλ. Morelli (1920) σσ. 96-100 και παρακάτω σσ. 236-237.
132 Morelli (1920) σσ. 97-99.
133 Βλ. παρακάτω σσ. 238-239.
134 Morelli (1920) σ. 99.
135 Βλ. E. Paratore, *Il Satyricon di Petronio,* Firenze 1933, του ίδιου, "Sinite parvulos ad me venire," *PP* 1 (1946) σσ. 237-240, του ίδιου, *La Narrativa latina nell' età di Nerone; (Parte I) la Cena Trimalchionis di Petronio; (Parte II) esercitazioni su Petronio e su Apuleio,* Roma 1961, του ίδιου, "Briciole petroniane e apuleiane", *RCCM* 4 (1962) σσ. 109-114, του ίδιου, "Petronio", *Studi Romani* 14 (1966) σσ. 385-405.
136 E. Paratore, *La novella in Apuleio,* Messina ^{2}1942.
137 Είναι κάτι που ο Paratore τονίζει συνεχώς.
138 Paratore (1942) σ. 85.
139 Paratore (1942) σσ. 23-24
140 Paratore (1942) σ. 51.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενιαία δομή με το αυτοβιογραφικό αφηγηματικό πλαίσιο. Δέχτηκε όμως ότι το αυτοβιογραφικό στοιχείο υπήρχε στα *Μιλησιακά* (δεν διευκρινίζει αν από αυτά πέρασε στη Λουκιάδα)[141]. Τέλος επισήμανε τη μεγάλη επιρροή, την οποία άσκησαν αυτά τα έργα και στο *Satyricon* του Πετρώνιου[142].

Η μεγαλύτερη συνεισφορά του, η οποία προήγαγε την έρευνα, ήταν ότι εντόπισε και αξιολόγησε ως ιδιαίτερα σημαντικό τον όρο *Milesiae Punicae* από τις αρχαίες μαρτυρίες, τις οποίες είχαν παραμελήσει οι προηγούμενοι μελετητές[143]. Κατά τον Paratore ο όρος αυτός είναι γραμματολογικός και υποδηλώνει ότι μετά τον Απουλήιο τα *Μιλησιακά* μετεξελίχθηκαν σε κάτι διαφορετικό, δηλ. σε ένα αμάλγαμα με στοιχεία από τα αρχικά *Μιλησιακά* και από τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Πρόκειται για μια ιδιάζουσα πρόσμειξη ερωτικών ιστοριών με τη μαγεία[144] και ένα συγκέρασμα υφολογικών[145] και αφηγηματικών στοιχείων των *Metamorphoseis* και της κωμικομιμικής παράδοσης[146], το οποίο εξέφραζε αλληγορικά κάποια θρησκευτικά μηνύματα[147]. Είναι η πρώτη φορά που τα *Μιλησιακά* δεν αντιμετωπίζονται ως έργο του Αριστείδη ή του Sisenna αλλά στα πλαίσια μιας ευρύτερης παράδοσης[148], η οποία είχε αφετηρία αυτούς τους δύο συγγραφείς όμως άλλαξε πολύ, κυρίως με τη μεσολάβηση του Απουλήιου και έγινε τελικά συλλογικό έργο: δημιουργήθηκε δηλ. η Μιλησιακή παράδοση.

Το επόμενο έργο το οποίο εξετάζουμε είναι η μονογραφία του Antonio Mazzarino σχετικά με το "μιλησιακό" στοιχείο στον Απουλήιο[149]. Η σημαντικότερη συμβολή του ήταν η παρουσίαση ενός κειμένου[150], το οποίο βρισκόταν στο περιθώριο ορισμένων χφφ των *Metamorphoseis* του Απουλήιου και περιέγραφε μια τολμηρή ερωτική σκηνή. Γι αυτό το λόγο ονομάστηκε spurcum additamentum. Ο Mazzarino προσπάθησε να αποδείξει ότι ανήκει στις *Milesiae* του Sisenna[151]. Η σημασία αυτής της "ανακάλυψης" υπήρξε μεγάλη, καθώς προσέθετε στις γνώσεις μας

---

141 Paratore (1942) σ. 25 σημ. 27.

142 Paratore (1942) σ. 46.

143 Paratore (1942) σσ. 88-89. Για τη μαρτυρία αυτή βλ. παρακάτω σσ. 88-89. Η μαρτυρία αυτή μαζί με τις άλλες της μεταγενέστερης περιόδου αποτελούσαν το περιφρονημένο τμήμα των μαρτυριών για τη Μιλησιακή παράδοση.

144 Paratore (1942) σσ. 71, 91, 227. Συνέδεσε μάλιστα και τις μαγικές νουβέλες του *Satyricon* σε αυτή την πορεία εξέλιξης των *Μιλησιακῶν*. Για το στοιχείο της μαγείας βλ. σσ. 56-58 και 167-169.

145 Paratore (1942) σσ. 21-22.

146 Paratore (1942) σσ. 185 και 212.

147 Paratore (1942) σσ. 322 και 343.

148 Εισήγαγε τον όρο Μιλησιακή παράδοση («tradizione milesia»), βλ. σσ. 23 και 51 σημ. 15.

149 A. Mazzarino, *La Milesia e Apuleio*, Torino 1950.

150 Ήταν γνωστό μόνο στον περιορισμένο κύκλο των ειδικών, οι οποίοι ασχολούνταν με τα χφφ και την κριτική έκδοση των έργων του Απουλήιου. Η ενσωμάτωση αυτού του κειμένου στην προβληματική των *Μιλησιακῶν* δημιούργησε δύο αντικρουόμενες φιλολογικές απόψεις. Η πρώτη δέχεται τη "μιλησιακή" προέλευσή του, η δεύτερη την απορρίπτει. Το πρόβλημα της γνησιότητας ή όχι αυτού του κειμένου ανήκει στο πεδίο έρευνας των *Μιλησιακῶν-Milesiae* και της Λουκιάδας αλλά συγχρόνως έχει αποκτήσει και τη δική του βιβλιογραφία, βλ. παρακάτω σσ. 145-149.

151 Mazzarino (1950) σσ. 57-58.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

γι αυτά τα έργα ένα κείμενο περίπου δέκα γραμμών[152], του οποίου το περιεχόμενο ήταν "μιλησιακό", όχι όμως έτσι, όπως το αντιλαμβάνονταν οι προηγούμενοι μελετητές[153]. Εξίσου σημαντικό επίσης ήταν το γεγονός ότι αυτό το κείμενο τοποθετείται στο περιθώριο των χφφ στο σημείο, όπου η matrona ετοιμάζεται να ζευγαρώσει με τον Lucius, ενώ ακόμα αυτός ήταν μεταμορφωμένος σε όνο (Απουλήιου *Met.* X 20-22). Υπενθυμίζουμε ότι σε αυτό το σημείο είχε διαπιστωθεί η ταύτιση του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae* με συγκεκριμένα χωρία της Λουκιάδας. Έτσι φαίνεται να επιβεβαιώνεται η άμεση σχέση αυτών των έργων, όπως είκασε ο Bürger, ή τουλάχιστον η ύπαρξη της ιστορίας του όνου στις *Milesiae,* όπως προσπάθησε να αποδείξει ο Reitzenstein.

Ο Mazzarino υιοθέτησε την άποψη του Reitzenstein ότι οι *Metamorphoseis* του Απουλήιου επηρεάστηκαν από τις *Milesiae* ως προς την αφηγηματική δομή, το περιεχόμενο και το λεξιλόγιο[154]. Αφομοίωσαν γόνιμα αυτές τις επιρροές και δημιουργήθηκε ένα νέο λογοτεχνικό είδος, οι *Milesiae Punicae*[155]. Πρόκειται για μια παράδοση κειμένων, η οποία είχε αφετηρία τα *Μιλησιακά* και επίκεντρο τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Το περιεχόμενό της ήταν ερωτικό και μυστηριακό, η υφολογική ιδιαιτερότητα συνίστατο στην πρόσμειξη αρχαϊσμών και ελληνισμών με λέξεις και εκφράσεις της καθημερινής ομιλίας και άνθησε μετά τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. στο χώρο της Αφρικής. Με αυτό το σκεπτικό ο Mazzarino χαρακτηρίζει την έμμεση παράδοση των *Metamorphoseis,* την οποία σώζει ο Fulgentius[156], ως μάρτυρα των *Milesiae Punicae.* Συμπεραίνει μάλιστα ότι το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της Μιλησιακής παράδοσης, επειδή το υπερφυσικό, το μαγικό, το αλληγορικό στοιχείο ενσωματώνονται σε αυτήν[157].

Τα συμπεράσματα του Mazzarino είχαν μοναδικό σημείο στήριξης το κείμενο, το οποίο προαναφέραμε. Ήταν όμως ένα κείμενο γεμάτο ερμηνευτικά, παλαιογραφικά και λεξιλογικά προβλήματα, τα οποία ο Mazzarino δεν προσέγγισε. Δεν αντιλήφθηκε ότι έπρεπε να το παρουσιάσει με μεγαλύτερη επιμέλεια, για να πείσει τους ειδικούς, των οποίων η συντριπτική πλειοψηφία δεχόταν τις απόψεις του

---

[152] Βλ. παρακάτω σ. 143.

[153] Πιο συγκεκριμένα, ήταν ρεαλιστικά ερωτικό, ώστε να το χαρακτηρίζουμε πολύ τολμηρό. Ως τότε ήταν κοινή συνείδηση των μελετητών από την εποχή των Bürger-Rohde ότι "μιλησιακές" μπορούσαν να χαρακτηριστούν ορισμένες μικρές ιστορίες, στις οποίες εντοπίζοταν το θέμα του έρωτα και του δόλου. Το κείμενο αυτό άλλαξε τις καθιερωμένες αντιλήψεις σχετικά με το τι είναι "μιλησιακό". Το spurcum additamentum έδειχνε ότι ένα βασικό στοιχείο, το οποίο χαρακτήριζε τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης ήταν η έμφαση στην περιγραφή της ερωτικής σκηνής, ενώ ως εκφραστικό μέσο χρησιμοποιούσαν ένα ιδιάζον ύφος και λεξιλόγιο.

[154] Βλ. Mazzarino (1950) σσ. 44-52. Ασπάστηκε πλήρως ως προς αυτό το θέμα τις απόψεις του Reitzenstein, ο οποίος είχε επισημάνει την ιδιαίτερη υφογλωσσική σχέση ανάμεσα στον Sisenna και τον Απουλήιο.

[155] Mazzarino (1950) σσ. 59-60.

[156] Mazzarino (1950) σσ. 25-34

[157] Mazzarino (1950) σσ. 66-67 και 155-157.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Rohde[158]. Επίσης ήταν σφάλμα το ότι χωρίς ισχυρά επιχειρήματα προσπάθησε να αποδείξει ότι ο συγγραφέας του spurcum additamentum ήταν ο Sisenna. Ορισμένες λέξεις αυτού του κειμένου εμφανίστηκαν πολύ αργότερα από αυτόν. Γι αυτό το λόγο η πλειοψηφία των φιλολόγων έκρινε ότι το κείμενο αυτό τοποθετείται χρονολογικά εκτός των ορίων της αρχαιότητας[159]. Έτσι υπέστη συντριπτικό πλήγμα και κατέρρευσε το θεμέλιο της επιχειρηματολογίας του και μαζί με αυτό οι τολμηρές κρίσεις του για τα *Μιλησιακά*.

Ο Q. Cataudella[160] ασχολήθηκε με την ιστορία της αρχαίας νουβέλας. Το βιβλίο του εξετάζει την εξέλιξή της ως αυτόνομου λογοτεχνικού είδους από την ομηρική εποχή ως την αυτοκρατορική περίοδο[161]. Ως τελευταίο στάδιο εξέλιξης της αρχαίας νουβέλας τοποθετούνται τα *Μιλησιακά* μαζί με τη Λουκιάδα και τις συλλογές από νουβέλες. Το τμήμα, όπου πραγματεύεται τα *Μιλησιακά*, είναι από τα εκτενέστερα[162] της διεθνούς βιβλιογραφίας, παρά το γεγονός ότι το αντικείμενό του είναι ολόκληρη η ιστορία της αρχαίας νουβέλας. Ο Cataudella κατατάσσει χρονολογικά τις μαρτυρίες, παραθέτει τα αποσπάσματα, γνωρίζει όλη τη βιβλιογραφία και σχολιάζει με ορθό τρόπο τα προβλήματα, τα οποία κατά καιρούς είχαν απασχολήσει τους μελετητές των έργων αυτών. Το έργο του αποτελεί μεθοδολογικό πρότυπο και γι αυτό το κατατάσσουμε στην παρούσα βιβλιογραφική ομάδα.

Κατά τον Cataudella τα *Μιλησιακά* ενσωματώνουν όλη την εξέλιξη της αρχαίας νουβέλας, ενώ ίχνη τους είναι διακριτά από την εποχή του Ομήρου[163]. Δεν είναι μυθιστόρημα[164] αλλά διαθέτουν αφηγηματικό πλαίσιο (Rahmenerzählung), το οποίο ενσωμάτωνε μικρές διηγήσεις ερωτικού κι όχι μόνο περιεχομένου[165]. Η δομική ενότητα επιτυγχανόταν με τον πλαισιωτικό ρόλο του συγγραφέα (Rahmenperson) και τις προγραμματικές δηλώσεις του (ανάλογες με αυτές του

---

158 Είναι χαρακτηριστικό αυτό που αναφέρει ο ίδιος ο Mazzarino (1950) σσ. 76-77 ότι δεν θα υπήρχε κανένα πρόβλημα να δεχτεί η φιλολογική κριτική την ενιαία δομή των *Μιλησιακών*, αν δεν είχε πάρει αντίθετη θέση η αυθεντία του Rohde.

159 Βλ. παρακάτω σσ. 148-149.

160 Βλ. Q. Cataudella, *La novella greca*, Napoli 1957. Ήταν ειδικός στο χώρο της αρχαίας νουβέλας, του μυθιστορήματος και του "ανεκδότου", πρβλ. Q. Cataudella, *Il romanzo classico*, Roma 1958, του ίδιου, *La facezia in Grecia e a Roma*, Firenze 1971, του ίδιου, *Il romanzo antico greco e latino*, Firenze 1973, του ίδιου, "Recupero di un' antica scrittrice greca," *GIF* 26 (1973) σσ. 253-263.

161 Βλ. Cataudella (1957) σσ. 6-10. Ειδολογικά η ιστορία της νουβέλας χωρίζεται σε δύο περιόδους: την πρώιμη και τη μεταγενέστερη, όπου είναι πια αυτόνομο λογοτεχνικό είδος. Θεματικά διαιρείται σε τραγική και κωμική.

162 Cataudella (1957) σσ. 130-172. Εξαιρείται η μονογραφία του Verhulst. Ο Mazzarino δεν ασχολείται με τα υπόλοιπα δεδομένα των *Μιλησιακών-Milesiae* πέρα από το spurcum additamentum.

163 Βλ. Cataudella (1957) σσ. 15, 30-38 και 144-145, πρβλ. G. Murray, *The Rise of the Greek Epic*, Oxford 1934, σ. 273.

164 Η μεταγενέστερη βιβλιογραφία απομόνωσε αυτή την άποψη για τα *Μιλησιακά*, με αποτέλεσμα να θεωρηθεί ότι το έργο του κατατάσσεται στην ίδια ομάδα με αυτήν, την οποία εγκαινίασε ο Rohde, βλ. Scobie (1969) σ. 34 σημ. 27.

165 Cataudella (1957) σ. 143.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Απουλήιου στον πρόλογο των *Metamorphoseis*[166]). Αποδέχεται επίσης τη θεωρία του Schissel von Fleschenberg για το διπλό (εξωτερικό-εσωτερικό) αφηγηματικό πλαίσιο[167].

Όσον αφορά τη θεματική, επιχειρηματολογεί υπέρ της άποψης ότι η ιστορία του όνου είναι τμήμα των *Milesiae*. Υποστηρίζει επίσης ότι τα *Μιλησιακά* υπήρξαν μία βασική πηγή, από την οποία ο Απουλήιος άντλησε άφθονα στοιχεία και κυρίως μεμονωμένες νουβέλες για τις *Metamorphoseis* του[168]. Αρνείται βέβαια ότι είναι μιλησιακή η ιστορία του Έρωτα και της Ψυχής αλλά δέχεται ότι διαθέτει πολλά μιλησιακά χαρακτηριστικά[169]. Έτσι συμμερίζεται τις απόψεις των Paratore-Mazzarino για την ύπαρξη μιας αφρικανικής παράδοσης κειμένων, της οποίας ένα από τα βασικά δομικά στοιχεία ήταν τα *Μιλησιακά*. Το spurcum additamentum μπορεί να εντάσσεται σε αυτή την παράδοση αλλά έχει υποστεί αλλαγές από κάποιο "χέρι" το Μεσαίωνα[170].

Το έργο του Pepe για τη νουβέλα και το λατινικό μυθιστόρημα είναι μεγάλο και καλύπτει μία περίοδο περίπου 35 ετών[171]. Η σημαντικότερη μελέτη του για τα *Μιλησιακά* και τις *Milesiae* γράφτηκε το 1963[172]. Ο Pepe διατύπωσε μία νέα ερμηνεία για ένα χαρακτηριστικό των έργων αυτών. Είχε ήδη επισημανθεί από προηγούμενους μελετητές με βάση τις μαρτυρίες του Οβίδιου και του Ψ.-Λουκιανού *Έρωτες*[173] ότι στα *Μιλησιακά* ο συγγραφέας υποδυόταν τον πρωταγωνιστή στις ερωτικές, μαγικές ή άλλου τύπου νουβέλες, τις οποίες αφηγούταν. Ο Verhulst μάλιστα είχε παρατηρήσει την εξής σύμπτωση: το έργο του Απουλήιου έχει πρωταγωνιστή τον Lucius και μάλλον πρέπει αυτό να ήταν το praenomen του Απουλήιου. Το πρότυπό του, οι *Μεταμορφώσεων λόγοι* ήταν του Λούκιου από την Πάτρα και το praenomen του Sisenna, του μεταφραστή των *Μιλησιακῶν*, τα οποία είχαν συνδεθεί ποικιλοτρόπως με τη Λουκιάδα, ήταν επίσης Lucius[174].

---

166 Cataudella (1957) σ. 143.

167 Cataudella (1957) σ. 143 και παρακάτω σ. 228.

168 Cataudella (1957) σσ. 153-157.

169 Cataudella (1957) σσ. 138-139 και 162-164.

170 Cataudella (1957) σσ. 150-152.

171 Βλ. L. Pepe, "Milesie e Sibaritiche al tempo di Ovidio," *GIF* 11 (1958) σσ. 317-326, και πρβλ. του ίδιου, *Per una storia della narrativa latina*, Napoli 1959, του ίδιου, "Un motivo novellistico negli Amores di Ovidio III.339-343," στο *Studi classici in onore di Q. Cataudella*, τ. III, Catania 1972, σσ. 339-343, του ίδιου, "I predicati di base nella matrona di Efeso petroniana," *MCSN* 3 (1981) σσ. 411-424, του ίδιου (εκδ.), *Semiotica della novella latina*, στο *Atti del seminario interdisciplinare* "La novella latina", Perugia 11-13 aprile 1985, (*MCSN* 4), Roma 1986, του ίδιου, *Sermo Milesius*, Perugia 1987, του ίδιου (εκδ.), *La novella dei Romani*, Napoli 1991.

172 Βλ. L. Pepe, "Lucio di Patrae o Aristide-Sisenna", *GIF* 16 (1963) σσ. 111-142 = του ίδιου, *Sermo Milesius*, Perugia 1987, σσ. 5-59.

173 Βλ. παρακάτω σ. 91.

174 Δεν ξέρουμε αν ο Pepe είχε υπόψη του το έργο του Verhulst. Στο άρθρο του δεν παραπέμπει σε αυτό, επειδή ήταν δύσκολο να εντοπισθεί.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Pepe επισήμανε αρχικά την ομοιότητα του περιεχομένου ανάμεσα στον πρόλογο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου και στο κεφάλαιο της *Βιβλιοθήκης*, όπου ο Φώτιος αναφέρεται στο έργο του Λούκιου από την Πάτρα[175]. Η ομοιότητα αυτή σε συνδυασμό με όσα ήδη είχε επισημάνει η προηγούμενη έρευνα, τον οδήγησε να συμπεράνει ότι βασικό χαρακτηριστικό των έργων, τα οποία ανήκαν στη Μιλησιακή παράδοση, ήταν η ταύτιση του ονόματος του συγγραφέα με αυτό του αφηγητή και ήρωά τους[176]. Αυτό το αποδείκνυε το όνομα Lucius. Έτσι ενισχυόταν η άμεση-γενετική σχέση των *Milesiae* με τη Λουκιάδα. Κατά τα λοιπά δέχεται ότι ο μίμος, ο Πετρώνιος και ο Απουλήιος σώζουν γνήσια τμήματα της Μιλησιακής παράδοσης και ότι το έργο του Αριστείδη είναι το πρώτο, με το οποίο η νουβέλα απέκτησε γραπτή μορφή ως αυτόνομο λογοτεχνικό είδος, ενώ προηγουμένως βρισκόταν σε λανθάνουσα κατάσταση σε άλλα λογοτεχνικά είδη[177].

Η Ieraci Bio[178] κατά την ανάγνωση των χφφ, τα οποία παραδίδουν το ιατρικό έργο του Παύλου από τη Νίκαια[179], εντόπισε την οδηγία σε αυτούς, οι οποίοι πάσχουν από ερωτική ανικανότητα, να διαβάζουν τα *Μιλησιακά* μαζί με κάποια άλλα έργα (τα περισσότερα από αυτά είναι γνωστά μυθιστορήματα[180]), για να θεραπευθούν. Επισημαίνει λοιπόν τη διάδοση και την επιβίωση των *Μιλησιακῶν* ως τον 8ο-9ο αι. μ.Χ.[181] και τον κοινό τόπο της θεραπείας με την ανάγνωση των ερωτικών έργων ως φάρμακο για την ανικανότητα[182]. Επιπλέον επειδή παρατηρεί ότι στο έργο του Παύλου από τη Νίκαια δεν αναφέρεται το όνομα του Sisenna, εικάζει ότι το έργο του δεν είχε πρωτότυπα στοιχεία και γι αυτό δεν επιβίωσε το όνομά του[183]. Η Ieraci Bio δεν ασχολήθηκε με τα *Μιλησιακά*, παρά μόνο με την ευκαιρία της παρουσίασης αυτής της νέας μαρτυρίας, η οποία πέρασε απαρατήρητη από τους ειδικούς[184].

Η N. Fick-Michel[185] αντιμετωπίζει τα *Μιλησιακά* ως έναν από τους παράγοντες, οι οποίοι διαμόρφωσαν τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Δεν φαίνεται

---

175 Πρβλ. παρακάτω σ. 208.

176 Βλ. Pepe (1963) σσ. 139-140. Ο ίδιος (1991) σσ. 17-18 στέκεται πολύ επιφυλακτικά απέναντι στη θεωρία του.

177 Pepe (1991) σ. 15.

178 Βλ. A.M. Ieraci Bio, "Per la fortuna degli erotici greci nella letteratura tardoantica," *Koinonia* 8 (1984) σσ. 101-105.

179 Βλ. παρακάτω σσ. 105-107.

180 Βλ. παρακάτω σ. 106.

181 Βλ. Ieraci Bio (1984) σ. 103 και παρακάτω σ. 106 σημ. 319 για τη χρονολόγηση.

182 Ieraci Bio (1984) σσ. 104-105.

183 Ieraci Bio (1984) σ. 104.

184 Η μελέτη της καταλογογραφήθηκε στο λήμμα "Aristeides Milesius" της *Année Philologique* 59 (1988) σ. 24.

185 N. Fick-Michel, *Art et Mystique dans les Métamorphoses d' Apulée*, Paris 1991.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πάντως να έχει μελετήσει προσεκτικά[186] το θέμα. Δέχεται ότι τα *Μιλησιακά* χαρακτηρίζονταν από την πρωτοπρόσωπη αφήγηση, αφού με βάση τη μαρτυρία του Οβίδιου ο Αριστείδης συνέδεσε τα *Μιλησιακά* με τον εαυτό του[187]. Αγνοεί το πρόβλημα με την ιστορία του όνου και τη σχέση της με τα *Μιλησιακά* και επιστρέφει στην άποψη του Perry ότι ο Λουκιανός ήταν αυτός, ο οποίος έγραψε το πρότυπο της Λουκιάδας, δηλ. τους *Μεταμορφώσεων λόγους*[188]. Το γεγονός ότι ο Fronto θεωρούσε το ύφος των *Milesiae* του Sisenna υποδειγματικό, δείχνει κατά την Fick-Milchel ότι οι *Milesiae* ήταν γραμμένες στο λαϊκό ιδίωμα της εποχής του Sisenna και ότι ο Fronto απλώς στην δική του εποχή το θεωρούσε αρχαΐζον[189]. Πάντως δεν απορρίπτει την άποψη του Mazzarino ότι μπορεί με αφετηρία το έργο του Απουλήιου να είχε δημιουργηθεί στο βορειοαφρικανικό χώρο μια δεύτερη παράδοση των *Metamorphoseis* περισσότερο "μιλησιακή"[190]. Γενικά δέχεται ότι ήταν σημαντική η επιρροή των *Μιλησιακῶν-Milesiae* στις *Metamorphoseis,* όπως υποδηλώνει η ύπαρξη του spurcum additamentum και κάποιες μεταγενέστερες μαρτυρίες[191], αλλά δεν διευκρινίζει ούτε στηρίζει επαρκώς την άποψή της.

Ο S.J. Harrison[192] υπογραμμίζει τη γνωστή άποψη, δηλ. ότι υπάρχουν δύο επίπεδα ανάγνωσης των *Metamorphoseis:* το πρώτο είναι το "μιλησιακό" και το δεύτερο, το μυστηριακό. Ο ίδιος μελετητής στα πλαίσια των *Groningen Colloquia on the Novel*[193] παρουσίασε ανακοίνωση με αντικείμενο τις Μιλησιακές Ιστορίες. Κινείται στα γνωστά πλαίσια της επισήμανσης "μιλησιακού" υλικού στο λατινικό μυθιστόρημα με μια διευρυμένη πλέον άποψη για τα έργα αυτά, αν και δεν διατυπώνεται ρητά ο όρος Μιλησιακή παράδοση. Φαίνεται πάντως ότι το ενδιαφέρον για τα κείμενα αυτά αναζωπυρώνεται και η έρευνα θεωρητικά τουλάχιστον κινείται στη σωστή κατεύθυνση.

7. Σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας και μέθοδοι. Από την παρουσίαση της βιβλιογραφίας για τα *Μιλησιακά* και την παράδοση, την οποία δημιούργησαν, γίνεται φανερό ότι έλειψε μια ερευνητική προσπάθεια που:

---

[186] Για την "έκδοση" των αποσπασμάτων των *Milesiae* του Sisenna από τη Fick-Michel, βλ. αναλυτικά παρακάτω σ. 115 σημ. 39.

[187] Fick-Michel (1991) σ. 40.

[188] Fick-Michel (1991) σ. 45.

[189] Fick-Michel (1991) σ. 42

[190] Fick-Michel (1991) σσ. 49-50. Στηρίζεται και αυτή στο spurcum additamentum, το οποίο πείθει, όπως θα δούμε παρακάτω, για την αρχαιότητά του.

[191] Fick-Michel (1991) σ. 48.

[192] Βλ. S.J. Harrison, "Apuleius' *Metamorphoses*", στο G. Schmeling (1996) σσ. 490-520. Πρβλ. του ίδιου, "The speaking book: the prologue to Apuleius' Metamorphoses", *CQ* 40 (1990) σσ. 507-513, του ίδιου "Apuleius eroticus, Anth. Lat. 712 Riese", *Hermes* 120 (1992) σσ. 83-89. Ο ίδιος με τον E.L. Bowie, "The Romance of the Novel", *JRS* 83 (1993) σσ. 159-178 προέβησαν σε αποτίμηση της σύγχρονης έρευνας στο αρχαίο μυθιστόρημα και επισήμαναν τις νέες ερευνητικές κατευθύνσεις. Για τα *Μιλησιακά* τονίζουν (σσ. 167-168) ότι είναι δύσκολο να ερευνηθούν.

[193] Βλ. S.J. Harrison "The Milesian Tales and the Roman Novel", στο *Groningen Colloquia of the Novel,* Groningen, 22-24 May 1997 (αδημοσίευτη).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1. Να επισημάνει όλα τα δεδομένα της αρχαιότητας γι αυτά τα έργα.

2. Να εκμεταλλεύεται τις απόψεις, οι οποίες έχουν διατυπωθεί από τη διεθνή βιβλιογραφία.

3. Να παρουσιάζει συνολικά όλα τα δεδομένα με ιδιαίτερη έμφαση στο συσχετισμό τους με κείμενα της αρχαίας λογοτεχνίας βάσει λεξιλογικών, υφολογικών και θεματικών παραλληλισμών, με στόχο τη δημιουργία "μιλησιακών τόπων".

4. Να ερευνά το συγκεκριμένο πεδίο χωρίς χωροχρονικούς ή γραμματολογικούς περιορισμούς, αν αποδειχθεί ότι δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένα λογοτεχνικά έργα αλλά αποτελεί λογοτεχνική παράδοση.

5. Να έχει στόχο την ανάδειξη της ταυτότητας των προαναφερθέντων έργων και της παράδοσης, η οποία δημιουργήθηκε, και η ενασχόληση με άλλα φιλολογικά ζητήματα να γίνεται, για να διασαφηνισθούν καλύτερα τα προβλήματα του συγκεκριμένου ερευνητικού πεδίου[194].

Ως ερευνητικό πεδίο ορίζεται αυτό των *Αρχαίων Μιλησιακών Ιστοριών.* Δεν θα εξετάσουμε μεμονωμένα τα *Μιλησιακά* ή τις *Milesiae.* Αναδιφώντας τη βιβλιογραφία, παρατηρήσαμε ότι ορισμένοι μελετητές (κυρίως ο Paratore και ο Mazzarino) υποστήριξαν ότι δημιουργήθηκε μία παράδοση κειμένων με αφετηρία τα παραπάνω έργα. Αυτή η παράδοση δεν έχει γίνει ως σήμερα αντικείμενο μελέτης. Οι προηγούμενοι ερευνητές εξέτασαν τα έργα του Αριστείδη ή του Sisenna και οι περισσότεροι κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι δεν προσφέρονται για έρευνα λόγω ανεπάρκειας δεδομένων. Αναγνώριζαν όμως ότι τα *Μιλησιακά* δημιούργησαν ένα ισχυρό λογοτεχνικό ρεύμα, του οποίου τα ίχνη εντοπίζουμε σε πολλά αρχαία κείμενα. Πρόκειται για τη Μιλησιακή παράδοση. Μεθοδολογικά αυτός ο όρος επιτρέπει να εκμεταλλευθούμε όλα τα στοιχεία από την αρχαιότητα, με σκοπό να ανασυνθέσουμε την ταυτότητά της[195].

---

194 Η έρευνα για τα *Μιλησιακά-Milesiae,* όπως είδαμε, γινόταν στα πλαίσια των προβληματισμών για το αρχαίο μυθιστόρημα, για τη Λουκιάδα ή για την πατρότητα ορισμένων ερωτικών ιστοριών.

195 Η ανίχνευση της επιβίωσης της Μιλησιακής παράδοσης εκτός των ορίων της αρχαιότητας δεν αποτελεί ερευνητικό στόχο της παρούσας εργασίας. Γι αυτό το λόγο επιλέξαμε τον τίτλο *Αρχαίες Μιλησιακές Ιστορίες.* Ο τίτλος αυτός δηλώνει ότι η προσπάθειά μας περιορίζεται στην αρχαιότητα. Δηλώνει επίσης την ποικιλία και την αποσπασματικότητα του ερευνητικού αντικειμένου αλλά και τη μεθοδολογική αρχή για τη συνολική θεώρηση των παραμέτρων του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΙΙ. ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΩΝ *ΜΙΛΗΣΙΑΚΩΝ-MILESIAE*

1. Ο Αριστείδης ο Μιλήσιος

Από τις αρχαίες μαρτυρίες πληροφορούμαστε ότι ο συγγραφέας των *Μιλησιακῶν* ήταν ο Αριστείδης[1], ο οποίος πρέπει να έζησε κατά 2ο αι. π.Χ.[2] Δεν μπορούμε να εξακριβώσουμε αν ταυτίζεται με τον ιστοριογράφο Αριστείδη τον Μιλήσιο. Ο Αριστείδης ο Μιλήσιος στο ψευδοπλουτάρχειο έργο *Συναγωγὴ ἱστοριῶν παραλλήλων ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν* (*Parallela minora*) φέρεται ως συγγραφέας ιστορικών έργων[3]. Έγραψε τις *Ἱστορίαι*[4], τα *Ἰταλικά* (αποτελούμενα τουλάχιστον από σαράντα βιβλία)[5], τα *Περσικά* και τα *Σικελικά*[6].

Ο F. Jacoby[7] διατύπωσε την άποψη, η οποία επικράτησε βιβλιογραφικά[8], ότι οι παραπάνω συγγραφείς δεν ταυτίζονται. Το σκεπτικό του είναι το εξής: τα *Parallela minora* αποτελούν την επιτομή ενός αρχικού έργου, η οποία έγινε ανάμεσα στον 3ο-

---

1 Βλ. παρακάτω σσ. 67 και 90.

2 Δεν έχουμε βιογραφικά στοιχεία για τον Αριστείδη και έτσι δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε ακριβέστερα το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο έζησε, βλ. K. Bürger (1892) σ. 350, Cataudella (1957) σ. 133, Fabricius, *Bibliotheca greca*, τ. 8, Hamburgi 1802, (ανατ. Hildesheim 1965), σ. 152, Kerényi (1927) σ. 230, Müller (1980) σ. 103, Perry (1967) σ. 91, Rohde (1914) σ. 585, Schmid, "Aristeides[23]", *RE* 3 (1895) στ. 886, F. Susemihl (1892) σ. 574, Werner, "Aristeides[2]" *Der kleine Pauly* 1 (1964) στ. 557. Terminus ante quem για τον Αριστείδη αποτελεί η λατινική μετάφραση των *Μιλησιακῶν* από το Lucius Cornelius Sisenna (124 π.Χ. περίπου- 67 π.Χ.), για το θάνατο του οποίου βλ. Δ. Κάσσ. 36, 18, 1. Για τον Sisenna θα μιλήσουμε εκτενώς παρακάτω. Άποψή μας είναι ότι η μετάφραση των *Μιλησιακῶν* του Αριστείδη από τον Sisenna έγινε μάλλον μετά το 88 π.Χ., βλ. παρακάτω σσ. 41-42.

Η εικασία του L. Pepe (1991) σσ. 13-14 ότι η συγγραφική δραστηριότητα του Αριστείδη πρέπει να τοποθετηθεί περίπου ανάμεσα στο 126 π.Χ. (δημιουργία της provincia romana της Ασίας) και το 90 π.Χ. (μεταφορά της πρωτεύουσας από την Πέργαμο στην Έφεσο) δεν αιτιολογείται. Ο C. Austin, "Catalogus Comicorum Graecorum", *ZPE* 14 (1974) σ. 204 αναφέρει την ύπαρξη ενός Αθηναίου συγγραφέα κωμωδιών με αυτό το όνομα, ο οποίος έζησε το πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ. (βλ. *IG* XI[2], 120, 53). Πάντως δεν μπορούμε να τον ταυτίσουμε με τον Αριστείδη το Μιλήσιο. Η υπόθεση του Γ. Γεωργοπαπαδάκου, *Ελληνική Γραμματολογία από τις αρχές ως το τέλος του 6. αι. μ.Χ.*, Θεσσαλονίκη [2]1970, σ. 228, ότι ο Αριστείδης έγραψε τα *Μιλησιακά* γύρω στο 160 π.Χ., δεν αιτιολογείται. Νομίζουμε ότι η παραπάνω υπόθεση γίνεται, επειδή ο Γεωργοπαπαδάκος ταυτίζει τον Αριστείδη τον Μιλήσιο με τον Αριστείδη, το συγγραφέα ενός περιηγητικού έργου, ο οποίος έζησε αμέσως μετά από τον Πολέμωνα τον περιηγητή (220-160 π.Χ.), βλ. παρακάτω σ. 26.

3 Βλ. *FHG*, τ. IIIa, 286, σσ. 163-168 (Jacoby), για τα αποσπάσματα από τα ιστορικά έργα του Αριστείδη. Από τον Ψ.-Πλούταρχο γίνεται αναφορά στον Αριστείδη είκοσι μία (21) φορές: δεκαπέντε (15) φορές τον συνοδεύει ο προσδιορισμός *Μιλήσιος* και έξι (6) φορές δεν υπάρχει αυτός ο προσδιορισμός.

4 Δεν γνωρίζουμε αριθμό βιβλίων και δεν έχει σωθεί κάποιο απόσπασμα. Να σημειωθεί πάντως ότι το ιστορικό έργο του L.C. Sisenna, του λατίνου μεταφραστή των *Μιλησιακῶν* του Αριστείδη είχε ανάλογο τίτλο (*Historiae*), βλ. παρακάτω σ. 37.

5 Βλ. *FHG*, IIIa, 286, F 11, σ. 166 (Jacoby).

6 Για τα *Περσικά* και τα *Σικελικά* δεν έχουμε ένδειξη για τον αριθμό των βιβλίων, βλ. *FHG*, IIIa, 286, F 20-21, σσ. 167-168 (Jacoby). Τα αποσπάσματα των παραπάνω έργων χαρακτηρίζονται από τη τάση της ιστοριογραφίας στην ελληνιστική περίοδο να παρεμβάλλονται στην αφήγηση των ιστορικών γεγονότων ανεκδοτολογικές και ερωτικές διηγήσεις και να συγκεντρώνονται παράδοξα ψευδοιστορικά περιστατικά προς τέρψη του αναγνώστη, βλ. *FHG*, τ. IIIb, 444, σσ. 291-292 (Jacoby).

7 Βλ. F. Jacoby, "Die Überlieferung von Ps. Plutarchs Parallela minora und die Schwindelautoren", *Mnemosyne* (s. III), 8 (1939) σσ. 73-141

8 Βλ. Perry, (1967) σ. 93, Schmid (1895) στ. 886, W. Schmid - O. Stählin - W. von Christ, *Geschichte der griechischen Literatur*, τ. II[1], München [6]1920 (ανατ. München 1959), σ. 481 και Trenkner (1958) σ. 172 σημ. 3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4ο αι. μ.Χ.[9] Η επιτομή δεν είναι αξιόπιστη, όσον αφορά τα ονόματα των συγγραφέων και τα έργα τους, τα οποία αναφέρει ως πηγές[10]. Ο Ψ.-Πλούταρχος, ο συντάκτης της επιτομής επιθέτει το γεωγραφικό προσδιορισμό, ο οποίος κατά τα ειωθότα δήλωνε την καταγωγή, με βάση τον τίτλο του έργου, με το οποίο ένας συγγραφέας έγινε γνωστός. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, επειδή κάποιος Αριστείδης είχε γίνει διάσημος λόγω της συγγραφής των *Μιλησιακῶν,* ο ιστοριογράφος Αριστείδης στα *Parallela minora* προσδιορίζεται ως Μιλήσιος. Ο γεωγραφικός προσδιορισμός "Μιλήσιος" δεν αναφέρεται στην πατρίδα του Αριστείδη, για την οποία δε γνωρίζουμε τίποτε[11]. Σε αυτόν αποδίδονται έργα άλλων συγγραφέων με το ίδιο ή παρόμοιο όνομα[12].

Ο Αριστείδης επίσης φέρεται ότι έγραψε τα έργα *Περὶ Κνίδου κτίσεως*[13] και *Περὶ παροιμιῶν*[14]. Όμως δεν μπορούμε να επιβεβαιώσουμε την αρχαία μαρτυρία. Ο Jacoby[15] κατατάσσει τα αποσπάσματα αυτών των έργων μαζί για τεχνικούς λόγους και όχι επειδή έχει πειστεί ότι ανήκουν στον ίδιο συγγραφέα. Υποστηρίζει ότι ο Αριστείδης ο Μιλήσιος, ο Αριστείδης ο ιστοριογράφος, ο Αριστείδης, ο συγγραφέας του *Περὶ Κνίδου* και ο Αριστείδης, ο συγγραφέας του *Περὶ παροιμιῶν* δεν ταυτίζονται μεταξύ τους[16]. Χρησιμοποιεί το ίδιο επιχείρημα, το οποίο αναφέραμε

---

[9] Βλ. K. Ziegler, "Plutarchos[2]", *RE* 41 (1951) στ. 870, ο οποίος εικάζει ότι η επιτομή έγινε το 2ο αι. μ.Χ. Την ίδια περίοδο το χρονολογεί και ο O. Crusius, *Plutarchi de proverbiis Alexandrinorum libellus ineditus,* Tübingen 1887 σ. 15, ο οποίος το θεωρεί γνήσιο έργο του Πλούταρχου, όχι βέβαια στη μορφή, με την οποία σώζεται.

[10] Βλ. F. Jacoby (1939) σσ. 82-83, 93, 99-100, 140-141· ομοίως ο ίδιος, *FHG,* τ. IIIa, 286 (Kommentar), σ. 372 και ο Ziegler (1951) στ. 868-870.

[11] Βλ. *FHG,* τ. IIIb, 495 (Kommentar), σ. 412 (Jacoby) και Verhulst (1943) σ. 11. Ο Lucas (1907) σσ. 22-23 υποστηρίζει ότι ο συγγραφέας ενός τέτοιου έργου δεν θα ήταν δυνατό να κατάγεται από το μέρος, το οποίο σατιρίζει. Ο Pepe (1963) σ. 140 εικάζει ότι ο Αριστείδης καταγόταν από την Πάτρα. Για τα επιχειρήματα, πάνω στα οποία ερείδεται αυτή η εικασία, βλ. παρακάτω σ. 33 σημ. 64 και σ. 215.

[12] Για αντίθετες από αυτή του Jacoby απόψεις βλ. M. Vogt, "Die griechischen Lokalhistoriker", στο E. Drerup (εκδ), *Untersuchungen zur älteren griechischen Prosaliteratur,* (Supplementband XXVII des *Jahrbücher für Classische Philologie*), Leipzig 1901 (ανατ. Hildesheim 1974), σσ. 703-707. Ορισμένες επιφυλάξεις και από τον ίδιο, βλ. Jacoby (1939) σσ. 74-75.

[13] Αναφορά στο έργο *Περὶ Κνίδου κτίσεως* γίνεται στα *Σχόλια* στον Πίνδαρο *Πυθ.* 3, 14 (Drachmann) *Ἀριστείδης δὲ ἐν τῷ Περὶ Κνίδου κτίσεως συγγράμματι φησὶν οὕτως· "Ἀσκληπιὸς Ἀπόλλωνος παῖς καὶ Ἀρσινόης· αὕτη δὲ παρθένος οὖσα ὠνομάζετο Κορωνίς, Λευκίππου δὲ θυγάτηρ ἦν τοῦ Ἀμύκλα τοῦ Λακεδαίμονος· Ἀσκληπιοῦ δὲ καὶ Ἠπόνης Ποδαλείριος καὶ Μαχάων.*

[14] Αναφορά στο *Περὶ παροιμιῶν* από τον Αθήναιο *Δειπν.* XIV 641a *τὸ μέντοι κατὰ τὴν παροιμίαν λεγόμενον "Ἀβυδηνὸν ἐπιφόρημα" τέλος τί ἐστιν καὶ ἐλλιμένιον, ὡς Ἀριστείδης φησὶν ἐν γ΄ περὶ Παροιμιῶν,* βλ. επίσης Ζην. *Ἐπιτ. παροιμ.* I 1. Παράλληλα υπάρχουν και άλλες παροιμίες, οι οποίες αποδίδονται στον Αριστείδη και μπορούμε να εικάσουμε ότι ανήκουν στο έργο *Περὶ παροιμιῶν,* αν και δεν έχουμε ρητή αναφορά σε αυτό, βλ. Ζην. *Ἐπιτ. παροιμ.* VI 11 *Τὰ τρία τῶν εἰς τὸν θάνατον, ibidem* III 87 *Ἐς κόρακας* και *Mant. Prov.* II 19 *μία τῶν εἰς φαρέτραν.* Για περισσότερα παραθέματα βλ. *FHG,* IIIB, 444, σσ. 374-376 (Jacoby).

[15] Βλ. *FHG,* IIIb, 444, σσ. 291-292 (Jacoby).

[16] Την άποψη αυτή είχε διατυπώσει πρώτος ο O. Jahn "Miscellen 7" *RhM* 9 (1854) σσ. 628-629. Αντίθετα, παλαιότεροι μελετητές ταύτιζαν αυτούς τους συγγραφείς, βλ. E. L. a Leutsch - F. G. Schneidewin, *Corpus Paroemiographorum graecorum,* τ. I, Göttingen 1839, (ανατ. Hildesheim 1958), σ. XII και έτσι εξηγούσαν το γεγονός ότι ο Αριστείδης ως παροιμιογράφος είχε ασχοληθεί με παροιμίες από ιστορικές υποθέσεις, βλ. *Σχόλια* στο Θεόκριτο 17, 69/9d (Gow) *ἡ τῶν Δωριέων πεντάπολις Λίνδος, Ἰάλυσος, Κάμιρος, Κῶς, Κνίδος. ἄγεται δὲ κοινῇ ὑπὸ τῶν Δωριέων ἀγὼν ἐν Τριοπίῳ Νύμφαις, Ποσειδῶνι, Ἀπόλλωνι. καλεῖται δὲ Δώριος ὁ ἀγών, ὡς Ἀριστείδης φησίν,* και *ibidem* 17, 89 *ἐξ οὗ παροιμία "τὸν ἐν Καρὶ τι ἀπολαβόμενον" παρ' Ἀριστείδῃ ἐπὶ τῶν ἄνευ δεινοῦ λαμβανόντων τινα.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

παραπάνω χωρίς περαιτέρω διασαφηνίσεις, παρόλο που η πηγή δεν είναι πάντοτε τα *Parallela minora*[17]. Πέρα από αυτά εντοπίσαμε μαρτυρίες ότι ο Αριστείδης έγραψε ένα έργο περιηγητικού χαρακτήρα, χωρίς όμως να γνωρίζουμε τον τίτλο του[18]. Αν ο Αριστείδης αυτός ταυτιστεί με τον συγγραφέα των *Μιλησιακῶν*, η χρονολογική τοποθέτηση αυτού του έργου ανεβαίνει κατά μισό περίπου αιώνα, επειδή terminus post quem είναι τα χρόνια, στα οποία έζησε ο περιηγητής Πολέμων από το Ίλιο (220–160 π.Χ.), ο οποίος είχε το προσωνύμιο Μιλήσιος[19]. Κατά τον Jacoby ο Αριστείδης, ο συγγραφέας του περιηγητικού έργου δεν ταυτίζεται με τον Αριστείδη τον Μιλήσιο[20].

Ο συλλογισμός του Jacoby είναι έγκυρος. Η μεγάλη φήμη των *Μιλησιακῶν* του Αριστείδη ήταν ο λόγος, εξαιτίας του οποίου το όνομά του επικάλυψε άλλους συγγραφείς και αποδόθηκαν σε αυτόν έργα τους. Η διαπίστωση αυτή δεν συνεπάγεται ότι αδυνατούμε μέσα σε αυτές τις συγκεχυμένες πληροφορίες να εντοπίσουμε ίχνη του συγγραφέα των *Μιλησιακῶν* ή γενικότερα της Μιλησιακής παράδοσης.

Ορισμένες εικασίες έχουν ήδη διατυπωθεί. Ο R. Bloch πιθανολογεί ότι το έργο *Περὶ Κνίδου* πρέπει να ανήκει στον Αριστείδη τον Μιλήσιο[21]: στους *Ἐρωτες* του Ψ.-Λουκιανού παρατίθεται μια νουβέλα για το άγαλμα της Κνιδίας Αφροδίτης[22]. Στο προοίμιο των *Ἐρώτων* γίνεται αναφορά στον Αριστείδη, το συγγραφέα των *Μιλησιακῶν*, το περιεχόμενο της οποίας υποδηλώνει ότι υπάρχει γραμματολογική συνάφεια ανάμεσα στα δύο προαναφερθέντα έργα[23]. Οι παραπάνω ενδείξεις οδηγούν τον Bloch στην υπόθεση ότι η περιγραφή του αγάλματος και η σχετική νουβέλα ανάγεται είτε στο έργο *Περὶ Κνίδου* είτε στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη.

---

[17] Τον Αριστείδη ως συγγραφέα των *Περσικῶν* αναφέρουν ο Ιωάννης Λυδός *Περὶ μην.* απ. 5 (Wünsch σ. 179) και ο Στοβαίος III 7, 65. Κατά τον Jacoby (1939) σσ. 139–140, οι δύο αυτοί συγγραφείς άντλησαν πληροφορίες από το αρχικό έργο του Ψ.-Πλούταρχου και όχι από την επιτομή, η οποία σώζεται. Είναι δηλ. σίγουρο ότι ο συγγραφέας των *Περσικῶν* ονομαζόταν Αριστείδης αλλά δεν είναι απαραίτητο αυτός να ταυτίζεται με το συγγραφέα των *Μιλησιακῶν*.

[18] Βλ. Στέφ. Βυζ. *Ἐθνικά* (Meineke, σ. 249, 11–12) *Προσθετέον τῷ περιηγητῇ Πολέμωνι ἀκριβῶς τὴν Δωδώνην ἐπισταμένῳ καὶ Ἀριστείδῃ τὰ τούτου μεταγεγραφότι*, Βιτρούβιο *De architectura* VIII 3, 27 *ex his autem rebus sunt nonnula quae ego per me perspexi, ceteris in libris Graecis scripta inveni, quorum scriptorum hi sunt auctores Theophrastus, Timaeus, Posidonius, Hegesias, Herodotus, Aristides, Metrodorus, qui locorum proprietates, aequarum virtutes, ab inclinatione caelique regionum qualitates ita esse distributas scriptis dedicaverunt·* πρβλ. επίσης Πλίνιο *HN* 4, 64 *antea vocitata est* (sc. *Euboia*) *Chalcodontis aut Macris, ut Dionysius et Ephoros tradunt, ut Aristides Macra* και *ibidem* 4, 70 *Melos cum oppido, quam Aristides Mimblida appellat, Aristoteles Zephyriam, Callimachus Mimallida, Heraclides Siphin et Acytan* και τα *Σχόλια* στο Νίκανδρο *Θηρ.* 371 (Grugnola, 371a, 3) *ἔχουσι δὲ δύο γλῶττας οἱ χέρσυδροι, οὓς Ἀριστείδης λίχνους εἶναί φησι.*

[19] Βλ. K. Deichgräber, "Polemon[9]", *RE* 42 (1952) στ. 1288–1320 και Schmid-Stählin-von Christ, (1920) σ. 243–244. Ενδιαφέρουσα είναι η υπόθεση των a Leutsch – Schneidewin (1839) τ. I, σ. XII για το προσωνύμιο του Πολέμωνα και τη σχέση του με τον Αριστείδη το Μιλήσιο.

[20] Βλ. *FHG*, τ. IIIb, 444, σσ. 291–292 (Jacoby) και Schmid (1895) στ. 886.

[21] R. Bloch, *De Pseudo-Luciani Amoribus*, (Διδ. διατριβή), Argentorati 1907, σσ. 48–49.

[22] Ψ.-Λουκιανός *Ἐρωτ.* 27.

[23] Ψ.-Λουκιανός *Ἐρωτ.* 1 *ὥστε ὀλίγου δεῖν Ἀριστείδη σ' ἐνόμιζον εἶναι τοῖς Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκπλούμενος*. Πρόκειται για μία από τις σημαντικότερες μαρτυρίες για τα *Μιλησιακά*, βλ. παρακάτω σ. 90.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μαρτυρείται επίσης ότι ο Αριστείδης ασχολήθηκε με την προέλευση της παροιμίας *περὶ ὄνου σκιᾶς*[24]. Η παροιμία αυτή με μια διαφορετική ιστορία για την προέλευσή της υπάρχει και στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[25]. Παροιμίες με αντικείμενο τον όνο εντοπίζονται και στο έργο *Λούκιος ἢ Ὄνος* του Ψ.-Λουκιανού[26]. Ο αφηγηματικός κορμός αυτών των έργων, δηλ. οι περιπέτειες του όνου, εντάσσεται στη Μιλησιακή παράδοση, όπως θα δείξουμε παρακάτω. Πιθανώς ο Αριστείδης, στον οποίο η αρχαία μαρτυρία αποδίδει την παροιμία *περὶ ὄνου σκιᾶς*, είναι ο Μιλήσιος. Τέτοιου είδους εικασίες[27] όμως δεν είναι ιδιαιτέρως πειστικές.

Υπάρχουν ενδείξεις ότι ορισμένα θέματα του αφηγηματικού υλικού των έργων, τα οποία αποδίδονται στον Αριστείδη τον Μιλήσιο, ανήκουν στη Μιλησιακή παράδοση. Στα *Parallela minora* 314c (35 A a), *Parallela minora* 314d (35 B a) και στον Ιωάννη Λυδό, *Περὶ μηνῶν* IV 147[28] παρατίθενται οι εξής αφηγήσεις:

Parallela minora 35 A (Αριστόδημος)	*Parallela minora* 35 B (Αριστείδης)	Ιωάννης Λυδός, *Περὶ μηνῶν* IV 147 (Βάρρων - Αριστείδης)
Λοιμοῦ κατασχόντος Λακεδαίμονα ἔχρησεν ὁ θεὸς παύσασθαι ἐὰν παρθένον εὐγενῆ κατ' ἔτος θύωσιν. Ἑλένης δέ ποτε κληρωθείσης καὶ προαχθείσης κεκοσμημένης ἀετὸς καταπτὰς ἥρπασε τὸ ξίφος καὶ ἐς τὰ βουκόλια κομίσας ἐπὶ δαμάλιν κατέθηκεν· ὅθεν ἀπέσχοντο τῆς παρθενοκτονίας· ὡς Ἀριστόδημος ἐν τρίτῃ μυθικῇ συναγωγῇ.	Λοιμοῦ κατασχόντος Φαλερίους καὶ φθορᾶς γενομένης χρησμὸς ἐδόθη λωφῆσαι τὸ δεινόν, ἐὰν παρθένον τῇ Ἥρᾳ θύωσιν κατ' ἐνιαυτόν. ἀεὶ δὲ τῆς δεισιδαιμονίας μενούσης κατὰ κλῆρον καλουμένη Οὐαλερία Λουπέρκα * * * ⟨σ⟩πασαμένη δὲ τὸ ξίφος ἀετὸς καταπτὰς ἥρπασε καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπύρων ἔθηκε ῥάβδον μικρὰν ἔχουσαν σφῦραν, τὸ δὲ ξίφος ἐπέβαλε δαμάλει τινὶ παρὰ τὸν ναὸν βοσκομένῃ. νοήσασα δ' ἡ παρθένος καὶ τὴν βοῦν θύσασα καὶ τὴν σφῦραν ἄρασα κατ' οἰκίαν περιῆλθε καὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἠρέμα πλήττουσα διήγειρεν, ἐρρῶσθαι ἑνὶ ἑκάστῳ λέγουσα. ὅθεν καὶ νῦν τὸ μυστήριον τελεῖται· ὡς Ἀριστείδης ἐν ἐννεακαιδεκάτῳ Ἰταλικῶν.	⟨Νοήσασα δὲ ἡ⟩ παρθένος τῆς δαίμονος τὸ φιλάνθρωπον ⟨ἄ-ρασά τε⟩ τὴν ⟨σ⟩φ⟨ῦραν⟩, πᾶσαν κατ' οἰκίαν περιῆλθε, καὶ τοὺς ⟨ἀσθενοῦντας ἠρέμα πλήττουσα⟩ διήγειρεν, ὡς ὁ Ῥωμαῖος Βάρρων. ⟨Ὅμοια καὶ⟩ Λακε ⟨δαιμ⟩ονίοις γεν⟨έσθ⟩αι λόγος ... Ἀριστείδης, ὃς ἐν τῇ πέ⟨ ... φη⟩σὶν· ἡνίκα ... οὗτος ⟨ὁ λοιμὸς κατεῖχε Λακεδαίμονα, πολ⟩λῶν ἀπολλυμένων ⟨ἔχ⟩ρησεν ὁ Πύθιος ⟨παύσεσθαι τ⟩ὴν νόσον ἐὰν κατ' ἐνιαυτὸν θεοῖ⟨ς ἀ⟩ποτροπαίοις ἥ⟨βῶσά τις καὶ εὐγενὴς σφ⟩αγιασθῇ παρθένος. τῆς ⟨δὲ⟩ ἀνόμου δεισιδαι⟨μονίας κατὰ π⟩ᾶν φθινόπωρον τελουμένης ⟨συν⟩έπεσέ ποτε ⟨λαχεῖν⟩ τὴν Ἑλένην, Τυνδά⟨ρε⟩ως δὲ τὴν θυγα⟨τέρα ἐ⟩στεφ⟨αν⟩ω⟨μέ-

[24] Βλ. τα *Σχόλια* στον Πλάτωνα *Φαῖδρ.* 260c (Greene), *περὶ ὄνου σκιᾶς· φασὶ δὲ εἰλκύσθαι τὴν παροιμίαν ἀπὸ τοῦ Δημοσθένει τῷ ῥήτορι συμβάντος. δίκην γάρ ποτε, ὥς φησιν Ἀριστείδης ἀπολογούμενος.* Δεν μαρτυρείται από ποιο έργο του Αριστείδη προέρχεται η παροιμία

[25] Απουλήιος *Met.* IX 42, 15 *de prospectu et umbra asini natum est frequens prouerbium.*

[26] Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 45. Για τη χρήση παροιμιών στα παραπάνω έργα βλ. F. Brancaleone - A. Stramaglia, "Otri e proverbi in Apuleio, *Met.* II, 32-III, 18", *ZPE* 99 (1993) σσ. 37-40.

[27] Με ανάλογο σκεπτικό η παροιμία *μία τῶν εἰς φαρέτραν,* η οποία υπήρχε στο έργο *Περὶ παροιμιῶν* του Αριστείδη, βλ. *Mant. Prov.* II 19 εντοπίζεται και στον Αρισταίνετο *Ἐπιστολαί* I 12 *διὰ ταύτην ἡμέρα μοι πᾶσα λευκή, καὶ τῶν ἐν φαρέτρᾳ λογιζομένων εἰς εὐτυχίαν οὐκ ἥττον* αποτελεί "μιλησιακό" υλικό, επειδή είναι πιθανό ότι ο Αρισταίνετος άντλησε υλικό από τα έργα του Αριστείδη, βλ. S. Grandolini, "Osservazioni sul tema dell' astuzia nelle epistole di Aristeneto", *MCSN* 2 (1978) σ. 146.

[28] Βλ. Mirsch, *De M. Terentii Varronis Antiquitatum rerum humanarum libris XXV,* Leipzig 1882, σ. II, απ 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

νην τ>οῖς βωμοῖς προσή<γα>γε· καταρχομένου δὲ αὐ<τοῦ> τῆς ἀνό<μου θυ>σίας, ἀετὸς καταπτὰς ἥρπασε τοῦ βασι<λέ>ως τὸ ξίφος <καὶ παρ>ά τινα λευκὴν δάμαλιν ἀφῆκεν. οἱ δὲ δορυφόροι κατό<πιν ἀκο>λουθήσαντες καὶ αὐτόπται γενόμενοι τοῦ συμβάντος <τὴ>ν βοῦν πρὸς Τυνδάρεων ἤγαγον· ὁ δὲ θαυμ<άσ>ας τὴν πρόνοιαν <τῆ>ς μὲν ἀνθρώπο<κτόν>ου συνήθειας ἐπαύσατο, τὴν δὲ δά<μαλι>ν θύσας τοῦ λοιμ<κοῦ> π<άθ>ους ἀπηλλάττετο.

Στα *Parallela minora* πληροφορούμαστε ότι η πηγή για το ελληνικό παράλληλο είναι η *Μυθικὴ Συναγωγή* του Αριστόδημου, ενώ για το αντίστοιχο λατινικό είναι τα *Ἰταλικά* του Αριστείδη του Μιλήσιου[29]. Κατά τον Ιωάννη το Λυδό το ελληνικό παράλληλο ανάγεται στον Αριστείδη και το λατινικό στο Βάρρωνα. Ο Jacoby[30] υποστηρίζει την άποψη ότι η διήγηση δεν ανήκει στον Αριστείδη αλλά στον Αριστόδημο. Το γεγονός όμως ότι δύο πηγές μαρτυρούν ότι από τον Αριστείδη προέρχεται και το ελληνικό και το λατινικό παράλληλο, αποδυναμώνει την εικασία του. Επιπλέον η ιστορία υπήρχε και στο Βάρρωνα, ο οποίος είχε υπόψη του τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη[31], ήταν γνώστης του έργου του Sisenna και εντάσσεται στη Μιλησιακή παράδοση[32]. Έτσι η συνύπαρξη των ονομάτων του Αριστείδη και του Βάρρωνα στη μαρτυρία του Ιωάννη του Λυδού επιβεβαιώνει την αντίστοιχη από τα *Parallela minora* και ενισχύει την άποψή μας να δεχτούμε τη γνησιότητα των παραπάνω μυθιστοριών[33].

Επιπρόσθετα δεν γνωρίζουμε τίποτε από άλλη πηγή για τον Αριστόδημο και τη *Μυθικὴ Συναγωγή* του. Έτσι η εικασία του Jacoby ότι το όνομα Αριστόδημος θα μπορούσε να γίνει Αριστείδης αντιστρέφεται εύκολα, ενώ αποδυναμώνεται από τους

---

29 Στο παραπάνω χωρίο δεν υπάρχει ο προσδιορισμός "Μιλήσιος". Ότι ο Αριστείδης ο Μιλήσιος έγραψε τα *Ἰταλικά*, βλ. *FHG*, IIIa, 286, F 11, σ. 163 (Jacoby) *Ἀτεπόμαρος Γάλλων βασιλεὺς Ῥωμαίοις πολεμῶν ἔφη μὴ πρότερον ἀναχωρῆσαι, ἐὰν μὴ τὰς γυναῖκας εἰς συνουσίαν ἐκδῶσιν. τῶν δὲ διὰ συμβουλὴν θεραπαινίδων πεμψάντων τὰς δούλας, κοπωθέντες οἱ βάρβαροι τῇ ἀλήκτῳ συνουσίᾳ ὑπνώθησαν. ἡ δὲ Ῥιτάνα - αὕτη γὰρ ἦν ἡ τοῦτο συμβουλεύσασα - ἀγρίας ἐπιλαβομένη συκῆς ἀναβαίνει εἰς τὸ τεῖχος καὶ μηνύει τοῖς ὑπάτοις· οἱ δ' ἐπελθόντες ἐνίκησαν. ἀφ' οὗ καὶ ἑορτὴ θεραπαινῶν καλεῖται, ὡς Ἀριστείδης Μιλήσιος ἐν πρώτῃ Ἰταλικῶν.* Αυτή η νουβέλα θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί ως μιλησιακή με βάση την κρατούσα βιβλιογραφική άποψη, επειδή συνδυάζει τα θέματα του έρωτα και του δόλου. Εξάλλου το θέμα της ερωτικής πράξης στο στρατόπεδο, η οποία επιφέρει την ήττα, υπάρχει στη μαρτυρία του Πλούταρχου για τα *Μιλησιακά*, βλ. παρακάτω σσ. 71-73.

30 Βλ. Jacoby (1939) σσ. 104-105. Να σημειωθεί ότι ο Jacoby δεν αιτιολογεί την άποψή του, καθώς μάλιστα αυτός ο Αριστόδημος είναι μια εξίσου νεφελώδης ύπαρξη, ανάλογη με αυτήν του Αριστείδη. Σχετικά με την προβληματική αυτή, βλ. παρακάτω σ. 29 σημ. 37.

31 Το περιστατικό είναι μια ιστορία για την ωραία Ελένη, στην οποία θα αναφερθούμε κατά το σχολιασμό της μαρτυρίας του Βάρρωνα για τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σ. 57.

32 Βλ. παρακάτω σσ. 51-58.

33 Την απόδοχή της αρχαίας μαρτυρίας ενισχύει το γεγονός ότι ανάλογο περιεχόμενο θα εντοπίσουμε στα αποσπάσματα από το ιστορικό έργο του Sisenna. Για τα *ἄπαστα* στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 37 σημ. 22, 216 σημ. 49 και 227 σημ. 46.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παραπάνω λόγους. Εξάλλου η ομοιότητα των δύο ονομάτων (Αριστόδημος-Αριστείδης) δημιουργεί υποψίες. Στα *Parallela minora* παρατηρείται σύγχυση ως προς τις πηγές. Αυτή η σύγχυση όμως μπορεί να αιτιολογηθεί και από ένα βασικό χαρακτηριστικό της Μιλησιακής παράδοσης. Όπως θα δούμε παρακάτω, είναι βέβαιο ότι ο Αριστείδης στα *Μιλησιακά* υποδυόταν τον πρωταγωνιστή, χρησιμοποιώντας το όνομά του ή παραλλαγή του ονόματός του (ψευδοαυτοβιογραφία). Αυτή η πρακτική[34] μπορεί να ευθύνεται για την σύγχυση των ονομάτων.

Υπάρχει η πληροφορία ότι ο Αριστόδημος ήταν ο συγγραφέας του έργου *Γελοῖα ἀπομνημονεύματα*[35]. Ο Körte[36] δεν δέχεται την ταύτιση του Αριστόδημου, του συγγραφέα των *Γελοίων ἀπομνημονευμάτων* με τον Αριστόδημο Νυσσαέα, όπως προτείνει ο Schwartz[37]. Στο έργο του Παρθένιου *Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων* 8 αναφέρεται ότι τη νουβέλα *περὶ Ἡρίππης* ιστορεί ο Αριστόδημος Νυσσαεύς στις *Ἱστορίες* του. Ο Αριστόδημος Νυσσαεύς ήταν ομηριστής και γραμματικός και δεν μαρτυρείται από άλλη πηγή ότι έγραψε το έργο *Ἱστορίαι*. Η υπόθεση της νουβέλας στον Παρθένιο ξεκινά από τη Μίλητο, έχει πρωταγωνιστές Μιλήσιους και είναι ένα αφήγημα με πολλά χαρακτηριστικά, τα οποία ανήκουν στη Μιλησιακή παράδοση, όπως θα δούμε παρακάτω. Η συσχέτιση (ταύτιση;) λοιπόν του Αριστόδημου, συγγραφέα των *Γελοίων ἀπομνημονευμάτων*, του Αριστόδημου, συγγραφέα των *Ἱστοριῶν* με μυθιστορηματικό χαρακτήρα, "μιλησιακό" σκηνικό και χαρακτηριστικά, και του Αριστόδημου, συγγραφέα της *Μυθικῆς συναγωγῆς* με τον Αριστείδη τον Μιλήσιο δεν είναι μόνο πολύ ελκυστική αλλά και αρκετά πιθανή. Το ψευδοαυτοβιογραφικό στοιχείο, το οποίο χαρακτηρίζει τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη, ενυπάρχει στον τίτλο *Γελοῖα Ἀπομνημονεύματα* του Αριστόδημου[38]. Πιθανώς το

---

[34] Επιπλέον παρατηρούμε ότι οι νουβέλες του Αριστείδη, του Αριστόδημου και του Βάρρωνα αναφέρονται σε *καθάρματα*. Ήταν συνηθισμένη πρακτική των έργων της Μιλησιακής παράδοσης να εκμεταλλεύονται τα ερωτικά υπονοούμενα αυτού του θέματος, βλ. παρακάτω σσ. 253-255. Ανάλογο στοιχείο έχουμε για τον Αριστόδημο, τον εραστή του Κρατίνου στην Αθήνα, βλ. Αθήναιο XIII 602c και πρβλ. F. Schwenn, *Die Menschenopfer bei den Griechen und Römern*, Gießen 1915, σ. 58.

[35] Αθήναιος VI 244f, 246d-e, VIII 338a, 345b, XIII 585a, (το έργο αυτό αναφερόταν σε κωμικά περιστατικά με εταίρες, παράσιτους, οψοφαγία), Schwartz, "Aristodemus[28-30]", *RE* 2 (1895) στ. 925, Susemihl (1892) τ. II, σ. 159, Schmid-Stählin-von Christ, (1920) τ. II[1], σ. 482. Πρβλ. Μάχ. *Γελοῖα Ἀπομνημονεύματα*, σχετικά με τα οποία βλ. A. Körte, "Machon" *RE* 14 (1928) στ. 158-159.

[36] A. Körte, "Glycera und Menander", *Hermes* 54 (1919) σ. 91 σημ. 4.

[37] Βλ. Schwartz (1895) στ. 925. Την άποψη του Schwartz δέχεται ο Jacoby *FHG* Ia 22 (Kommentar), σ. 498. Για να ενισχύσει την ταύτιση χρησιμοποιεί τη μαρτυρία από το Στράβωνα XIV 1, 48 *Μενεκράτης Ἀριστάρχου μαθητής, καὶ Ἀριστόδημος ἐκείνου υἱός, οὗ διηκούσαμεν ἡμεῖς ἐσχατογήρω νέοι παντελῶς ἐν τῇ Νύσῃ, καὶ Σώστρατος δέ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀριστοδήμου, καὶ ἄλλος Ἀριστόδημος ἀνεψιὸς αὐτοῦ ὁ παιδεύσας Μάγνον Πομπήιον, ἀξιόλογοι γεγόνασιν γραμματικοί.* Εμείς δεν διακρίνουμε καμία δυνατότητα ταύτισης με βάση αυτή τη μαρτυρία.

[38] Βρισκόμαστε στα όρια της "συμποσιακής" λογοτεχνίας. Για το θέμα του συμποσίου στη Μιλησιακή παράδοση, το οποίο λειτουργούσε ως αφηγηματικό πλαίσιο (Rahmenerzählung), βλ. Pisani (1940) σ. 151 και πρβλ. H. Reich, *Der Mimus. Ein litterarentwickelungsgeschichtlicher Versuch*, Berlin 1903 (ανατ. Hildesheim-New York 1974), σ. 151 και 219-220 για τη σχέση του θέματος του συμποσίου με νουβέλες, μίμους και σίλλους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

όνομα του ήρωα-αφηγητή της παραπάνω νουβέλας αντικατέστησε αυτό του συγγραφέα.

Στην ίδια προβληματική (σύγχυση-σύμφυρση ονόματος ομόηχου με του Αριστείδη λόγω ψευδοαυτοβιογραφικών αφηγηματικών τεχνασμάτων) εντάσσονται και ορισμένες πληροφορίες για ένα έργο, το οποίο αποδίδεται στον Αρίστιππο. Πρόκειται για το έργο *Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς*. Παλαιότερα ταύτιζαν το συγγραφέα του με το φιλόσοφο Αρίστιππο τον Κυρηναίο[39]. Όμως ο Αρίστιππος, ο συγγραφέας αυτού του έργου πρέπει να έζησε στην ελληνιστική περίοδο[40]. Υπάρχουν πληροφορίες ότι το έργο *Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς* περιείχε τη νουβέλα, η οποία εξιστορούσε τον έρωτα της μητρυιάς για τον πρόγονό της[41]. Είναι ένα θέμα, το οποίο έχουν αξιοποιήσει πολλοί συγγραφείς[42]. Ένας από αυτούς είναι ο Απουλήιος[43], ο οποίος το εμπλουτίζει με πολλά "μιλησιακά" χαρακτηριστικά[44] (ένα από αυτά είναι το χαρακτηριστικό της ψευδοαυτοβιογραφικής αφήγησης)[45]. Στον Ηλιόδωρο *Αἰθιοπικά* Α΄ IX 1, κατά την αυτοβιογραφική αφήγηση του Κνήμωνα, ένας από τους πρωταγωνιστές ενός παρόμοιου ερωτικού συμβάντος ονομάζεται Αρίστιππος, πράγμα που συνδέει την προβληματική για τον συγγραφέα Αρίστιππο με το ψευδοαυτοβιογραφικό στοιχείο της Μιλησιακής παράδοσης.

Η περίπτωση αυτή παρουσιάζει πολλές αναλογίες με τα στοιχεία, τα οποία συνέθεταν το πρόβλημα της σύγχυσης των ονομάτων του Αριστείδη και του Αριστόδημου. Όπως και σε εκείνη την περίπτωση, έτσι και εδώ δεν μπορούμε να

---

[39] Διογένης Λαέρτιος II 65-83 και Natorp, "Aristippos[8]", *RE* 3 (1895) στ. 902-906. Ο Διογένης ο Λαέρτιος II 84-86 στον κατάλογο με τα έργα του Αρίστιππου του Κυρηναίου δεν παραθέτει το *Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς*. Η βιογραφία του Αρίστιππου στον Διογένη το Λαέρτιο βρίθει από ανεκδοτολογικά περιστατικά. Επιπλέον ο Διογένης ο Λαέρτιος II 72 πληροφορεί ότι η κόρη του Αρίστιππου ονομαζόταν Αρήτη. Για την Αρήτη ως πρωταγωνίστρια Μιλησιακών ιστοριών, βλ. παρακάτω σσ. 99-100.

[40] Βλ. Natorp, "Aristippos[9]", *RE* 3 (1895) στ. 906 και Radermacher, "Eine wandernde Novelle und Aristippos *περὶ παλαιᾶς τρυφῆς*", *RhM* 91 (1942) σσ. 181-185.

[41] Βλ. Radermacher (1942) σσ. 182-3 και Διογένη Λαέρτιο I 96, 1-5 (Long), όπου μαρτυρείται ότι ο Αρίστιππος στο έργο *Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς* (δεν πρόκειται για τον Αρίστιππο τον Κυρηναίο) αναφερόταν στον έρωτα της Κράτειας, μητέρας του Περίανδρου για το γιο της. Για μία ομάδα ερωτικών επιγραμμάτων, τα οποία αποδίδονται στον Πλάτωνα, ο Reitzenstein εικάζει ότι είναι ψευδεπίγραφα και υπήρχαν στο έργο του Αρίστιππου *Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς*, βλ. Reitzenstein, *Epigramm und Skolion. Ein Beitrag zur Geschichte der alexandrinischen Dichtung*, Giessen 1893 (ανατ. Hildesheim-New York 1970), σσ. 182-3.

[42] Βλ. M. Donnini, "Apul. Met. X, 2-12: analogie e varianti di un racconto", *MCSN* 3 (1981) σσ. 145-160, Morelli (1920) σσ. 26-67 και Trenkner (1958) σσ. 64-66.

[43] Απουλήιος *Met.* X 2-12.

[44] Ίδιο περίπου είναι το θέμα της ιστορίας του Ανθέα και της Κλεοβοίας της Μιλήσιας στον Παρθένιο 14 και στον Αλέξανδρο Αιτωλό *Ἔπ.* 1 (Powell), την οποία ο Wilamowitz (1912) σ. 186 θεωρεί "μιλησιακή". Στον Παρθένιο πληροφορούμαστε ότι τη νουβέλα αυτή *ἱστορεῖ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ τὰ Μιλησιακά*. Στο μίμο με τον τίτλο *Belonistria* του D. Laberius εντοπίζουμε σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση το θέμα του έρωτα της μητρυιάς για τον πρόγονό της βλ. Laberius *απ.* 24 (Bonaria)

domina nostra privignum suum
amat efflictim

Στα αποσπάσματα του Laberius υπάρχουν ίχνη της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παρακάτω σσ. 103 σημ. 298 και 194 σημ. 138. Η ύπαρξη του επιρρήματος με την κατάληξη σε -im (*efflictim*) παραπέμπει στα υφολογικά χαρακτηριστικά του λατινικού σκέλους αυτής της παράδοσης, βλ. παρακάτω σ. 39.

[45] Βλ. Paratore (1942) σσ. 196-213 και πρβλ. Hausrath (1914) σσ. 457-460.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

περιγράψουμε το μηχανισμό, ο οποίος οδήγησε σε μια τέτοια σύγχυση[46]. Ίσως ο Αριστείδης ο Μιλήσιος ονόμαζε τους πρωταγωνιστές των ερωτικών ιστοριών του άλλοτε με το όνομά του άλλοτε με παραλλαγή του ονόματός του[47]. Η ομοιότητα με ονόματα σημαντικών προσώπων ως πρωταγωνιστών σε ερωτικές ιστορίες προκαλούσε την έμμεση παρωδία[48]. Να σημειώσουμε μάλιστα ότι η αρχική σημασιοδότηση του πρωταγωνιστή ή της πρωταγωνίστριας μιας ερωτικής ιστορίας με πολλά θετικά χαρακτηριστικά, για να γίνει εντονότερη η αντίθεση με την ανάδειξη στο τέλος της αισχρότητάς του/της, είναι κατεξοχήν "μιλησιακό" γνώρισμα[49].

Στον Fulgentius εντοπίζεται η μαρτυρία ότι ο Αριστοφών ο Αθηναίος επεξεργάστηκε το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής[50], όπως ο Απουλήιος την ομώνυμη ιστορία (*bella fabella*). Ο Απουλήιος μάλιστα ονομάζει αυτή την ιστορία

---

46 Σχετικά με ανάλογες συγχύσεις επισημαίνουμε τα εξής: στον Ψ.-Καλλισθένη *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (recensio α) I 13, 4, 5 (Kroll) εντοπίζουμε την πληροφορία ότι ο Αριστοτέλης ο Μιλήσιος ήταν ένας από τους δασκάλους του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Το σφάλμα είναι ολοφάνερο. Πιθανώς οφείλεται στη φήμη, την οποία είχε αποκτήσει ο Αριστείδης ο Μιλήσιος εκείνη την εποχή λόγω του έργου του. Να σημειώσουμε ότι στο παραπάνω έργο υπάρχει μία γνήσια Μιλησιακή ιστορία, βλ. παρακάτω σ. 58 σημ. 46. Ίσως κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τον Chalcidius (ο οποίος έζησε στα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. βλ. Schanz-Hosius, (1914) σ. 138), το γνωστό σχολιαστή του *Τίμαιου* του Πλάτωνα, ο οποίος προσδιορίζει τον ποιητή, αστρολόγο και γεωγράφο, Αλέξανδρο Εφέσιο ως Μιλήσιο, βλ. Müllach, *FPhG,* σ. 197 § 71 και Knaack, "Alexander86", *RE* 2 (1894) στ. 1448. Για τον Αλέξανδρο, *γερουσιαστὴν Μιλησίων,* για τον οποίο ξέρουμε ότι τιμήθηκε ως *βιολόγος* (κατηγορία του μίμου), βλ. Reich (1903) σ. 825 σημ. 1.

47 Για το χαρακτηριστικό αυτό στο Λουκιανό και τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παρακάτω σ. 207. Ανάλογη περίπτωση, η οποία συνδυάζεται με το χαρακτηριστικό του παρόμοιου ονόματος με αυτό του Αριστείδη, εντοπίζουμε στην ερωτική ιστορία του Αριστόμαχου και του Υπεράνθη στον Ξενοφώντα τον Εφέσιο *Ἐφεσιακὰ* III 2, 5-8 (Dalmeyda) *Καὶ ἔρχεταί τις ἀπὸ Βυζαντίου ... ἀνὴρ τῶν τὰ πρῶτα ἐκεῖ δυναμένων, [ὃς] ἐπὶ πλούτῳ καὶ περιουσίᾳ μέγα φρονῶν· Ἀριστόμαχος ἐκαλεῖτο. Οὗτος ἐμβὰς εὐθὺς τῇ Περίνθῳ, ... ὁρᾷ τὸν Ὑπεράνθην σὺν ἐμοὶ καὶ εὐθέως ἁλίσκεται, τοῦ μειρακίου θαυμάσας τὸ κάλλος, πάντα ὀπτανοῦν ἐπάγεσθαι δυνάμενον. Ἐρασθεὶς δὲ οὐκέτι μετρίως κατεῖχε τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ τὰ μὲν πρῶτα τῷ μειρακίῳ προσέπεμπεν· ὡς δὲ ἀνήνυτον ἦν αὐτῷ ... πείθει τὸν πατέρα αὐτοῦ, πονηρὸν ἄνδρα καὶ ἐλάττονα χρημάτων· ὁ δὲ αὐτῷ δίδωσι τὸν Ὑπεράνθην προφάσει διδασκαλίας· ἔλεγε γὰρ εἶναι λόγων τεχνίτης.* Η ιστορία αυτή αποτελεί προσωπικό βίωμα του ληστή Ιππόθοου και την αφηγείται ο ίδιος στον πρωταγωνιστή των *Ἐφεσιακῶν* Αβροκόμη κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Αυτά τα αφηγηματικά χαρακτηριστικά είναι "μιλησιακά", βλ. παρακάτω σ. 228. Επιπλέον η ιστορία αυτή παρουσιάζει σημαντικές θεματικές ομοιότητες με τη νουβέλα του αγοριού της Περγάμου στον Πετρώνιο *Sat.* 85-87, η οποία είναι Μιλησιακή ιστορία, βλ. παρακάτω σ. 247. Στον Πετρώνιο η νουβέλα αυτή αποτελεί αυτοβιογραφική διήγηση του πρωταγωνιστή της, Eumolpus, ο οποίος παίζει ένα ρόλο ανάλογο με αυτόν του Αριστόμαχου στη διήγηση του Ξενοφώντα του Εφέσιου (όπως ο Αριστόμαχος φθάνει στην Περίνθο, έτσι και ο Eumolpus φθάνει στην Πέργαμο, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 85, 1 (Bücheler-Heraeus) *in Asiam cum a quaestore essem stipendio eductus, hospitium Pergami accepi.* Ο Αριστόμαχος προσπαθεί με δώρα να προσελκύσει το αγόρι και να δωροδοκήσει τους γονείς του. Ανάλογα πράττει και ο Eumolpus, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 85, 4 - 86, 7. Επιπλέον ο Αριστόμαχος προσποιείται ότι είναι δάσκαλος και βρίσκεται κοντά στο αγόρι, για να του μάθει γράμματα. Παρόμοια ο Eumolpus αναλαμβάνει τη "διδασκαλία" του όμορφου αγοριού, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 85, 3 *iam ego coeperam ephebum in gymnasium deducere, ego studia eius ordinare, ego docere ac praecipere, ne quis praedator corporis admitteretur in domum*).

48 Για την παρωδία τέτοιων προσώπων βλ. R. Helm, *Lucian und Menipp,* Leipzig-Berlin 1906 (ανατ. Hildesheim 1967), σ. 379. Τον Αρίστιππο παρωδεί και ο Λουκιανός *Δ. Κατ.* 13 και 23, όπου η προσωποποιημένη Τρυφή διεκδικεί δικαστικά τον Αρίστιππο από την Αρετή. Επίσης βλ. Λουκ. *Ἀλ Διην.* Β΄ 18 *οἱ μέντοι ἀμφ' Ἀρίστιππόν τε καὶ Ἐπίκουρον τὰ πρῶτα παρ' αὐτοῖς ἐφέροντο ἡδεῖς τε ὄντες καὶ κεχαρισμένοι καὶ συμποτικώτατοι.* Για την περιπαικτική αναφορά ότι μετά την φιλοσοφία ο Αρίστιππος ασχολήθηκε με τη οψοποιία, βλ. Λουκ. *Παρασ.* 32-3 και πρβλ. παραπάνω σ. 29 σημ. 35 για την οψοποιία στα *Γελοῖα ἀπομνημονεύματα* του Αριστόδημου.

49 Βλ. παρακάτω σ. 113.

50 Fulgentius *Mythologia* III 68, 23 *Aristofontes Atheneus in libris qui fabularestia nuncupantur hanc fabulam* (sc. Amoris et Psyches) *inormi uerborum circuitu discere cupientibus prodidit.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

milesia και γι αυτό αυτοχαρακτηρίζεται ευρετής της Μιλησιακής ιστορίας (*conditor milesiae*)[51]. Ο Fulgentius γνώριζε από προγενέστερους γραμματικούς μια παράδοση[52], από την οποία άντλησε ο Απουλήιος υλικό και υφολογικά χαρακτηριστικά κατά τη συγγραφή των *Metamorphoseis*. Επιπρόσθετα οι *Metamorphoseis* χαρακτηρίζονται από τον ίδιο τον συγγραφέα τους ως *sermo milesius* και αποτελούν τμήμα της Μιλησιακής παράδοσης. Αφού λοιπόν δεν διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία για τον Αριστοφώντα τον Αθηναίο[53] και συγχρόνως πληροφορούμαστε ότι ήταν συγγραφέας της διασημότερης Μιλησιακής ιστορίας, εικάζουμε ότι η περίπτωση αυτή εντάσσεται στην προβληματική των ανάλογων ονομάτων με αυτό του Αριστείδη του Μιλήσιου, αν υποθέσουμε ότι ο Fulgentius ή οι πηγές του συγχέουν δύο ομόηχα ονόματα για τους λόγους, τους οποίους περιγράψαμε παραπάνω.

Ανάλογη αβεβαιότητα επικρατεί για το έργο του Αριστείδη του "Μιλήσιου"[54] με τίτλο *Μιλησιακά*, το οποίο επίσης δεν έχει σωθεί. Ο Αρποκρατίων μόνος σώζει μία λέξη από το έκτο βιβλίο αυτού του έργου[55]. Έτσι πληροφορούμαστε ότι τα *Μιλησιακά* αποτελούνταν τουλάχιστον από έξι βιβλία. Εικάζουμε όμως ότι ήταν μεγαλύτερης εκτάσεως, επειδή γνωρίζουμε ότι η λατινική μετάφραση αποτελούνταν τουλάχιστον από δεκατρία βιβλία[56]. Τα *Μιλησιακά* δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ιστορικό έργο[57]. Ήταν ένα διαβόητο για το ερωτικό περιεχόμενό του έργο, όπως θα δείξουμε παρακάτω. Ίσως γι αυτό το λόγο οι μελετητές δυσκολεύονται να αποδώσουν αυτό το έργο στον Αριστείδη τον ιστοριογράφο. Πάντως η μελέτη των στοιχείων της Μιλησιακής παράδοσης θα δείξει ότι υπήρχε σε αυτήν υλικό από την ιστοριογραφία[58]. Επιπλέον ο λατίνος μεταφραστής τους, ο L.C. Sisenna ήταν ιστοριογράφος.

Παρόλα αυτά θέλουμε να εκφράσουμε επιφυλάξεις για την αποδοχή των μαρτυριών σχετικά με το συγγραφέα των *Μιλησιακών*, αν και δεν αμφισβητείται από την έρευνα ότι τα έγραψε ο Αριστείδης. Από τον Οβίδιο πληροφορούμαστε ότι

---

51 Απουλήιος *Met.* IV 32, για τον όρο αυτό βλ. παρακάτω σσ. 81-82.

52 Κατά τον Mazzarino (1950) σ. 33, η παράδοση αυτή είναι οι *Milesiae Punicae*.

53 Δεν ξέρουμε αν ήταν προγενέστερος ή μεταγενέστερος του Απουλήιου, βλ. Schmid, "Aristophon[8]", *RE* 3 (1895) στ. 1008. Δεν αντίκειται στην εικασία μας η πληροφορία ότι ο Αριστοφών ήταν Αθηναίος, επειδή το προσωνύμιο "Μιλήσιος" του Αριστείδη, μάλλον έχει γραμματολογικό χαρακτήρα.

54 Για τις μαρτυρίες σχετικά με αυτό το έργο του Αριστείδη, βλ. παρακάτω σσ. 41-51.

55 Αρποκρατίων *δ* 23 (Keaney) *δερμηστής· ... μήποτε δὲ μᾶλλον ἂν εἴη ὅστις τὰ δέρματα ἐσθίει δερμηστής, ὡς ὑποσημαίνεται καὶ ἐν ς΄ Μιλησιακῶν Ἀριστείδου.* Το απόσπασμα αυτό θα το σχολιάσουμε εκτενώς παρακάτω, βλ. σσ. 108-109.

56 Τα αποσπάσματα των *Milesiae* του Sisenna προέρχονται όπως θα δούμε παρακάτω σσ. 112-114 κυρίως από το XIII βιβλίο του.

57 Βλ. M. Vogt (1901) σσ. 703-707. Τα όρια ανάμεσα στην ιστοριογραφία και τη μυθιστορία ήταν ιδιαίτερα ασαφή κυρίως από τα ελληνιστικά χρόνια και εξής. Θα ήταν χαρακτηριστικό να δούμε ποιες είναι οι πηγές του Παρθένιου στο έργο του *Ἐρωτικῶν Παθημάτων Συναγωγή* ή του Ψ.-Πλούταρχου *Συναγωγὴ Ἱστοριῶν παραλλήλων ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν*.

58 Εννοούμε τα *ἄπιστα* και τη νουβέλα στην αρχαία ιστοριογραφία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συνέδεσε τις μιλησιακές "κακουργίες" με τον εαυτό του (*iunxit Aristeides milesia crimina secum*)[59]. Έχουμε προαναφέρει και θα τεκμηριώσουμε παρακάτω ότι τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης παρουσίαζαν το χαρακτηριστικό της ταύτισης του ονόματος του συγγραφέα με τον ήρωα. Αν μάλιστα συνδυάσουμε τα παραπάνω με το ζήτημα του προτύπου της Λουκιάδας και την περίεργη εμφάνιση του ονόματος του Λούκιου - Lucius στη θέση του συγγραφέα, του αφηγητή και του πρωταγωνιστή, μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε πόση σύγχυση αυτό συνεπάγεται και σε πόσο ολισθηρό έδαφος βαδίζουμε: η παράδοση δηλ. και η βιβλιογραφική άποψη ότι ο Αριστείδης έγραψε τα *Μιλησιακά*, δεν είναι καθόλου σίγουρη λόγω της ηθελημένης σύγχυσης των ονομάτων του πρωταγωνιστή και του συγγραφέα[60].

Από επιγραφές μαρτυρείται ότι γύρω στις αρχές του 2ου αι. π.Χ. (το 196 π.Χ.) κάποιος Αριστείδης από την Πάτρα μεσολάβησε ανάμεσα στους Μιλήσιους και τους Μάγνητες ως πρέσβης για ειρήνη μαζί με κάποιον Αριστόδαμο Λυκίνου Πατρέως[61]. Η Πάτρα ήταν η πόλη, από την οποία καταγόταν και ξεκίνησε το ταξίδι του ο Λούκιος στο έργο του Ψ.-Λουκιανού[62]. Κατά τον Φώτιο ο συγγραφέας του προτύπου του προαναφερθέντος έργου ήταν ο Λούκιος Πατρεύς[63]. Όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, η Πάτρα εντάσσεται στις ερευνητικές παραμέτρους της Μιλησιακής παράδοσης. Η μαρτυρία λοιπόν η οποία συνδέει τον Αριστείδη με την Πάτρα και τη Μίλητο, είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Επιπλέον στην ίδια μαρτυρία η αναφορά στον Αριστόδημο Λυκίνου Πατρέα και τη συμπρεσβεία του με τον Αριστείδη μοιάζει να επιβεβαιώνει όσα προαναφέραμε για τον Αριστόδημο και τη Μιλησιακή παράδοση. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι ο Αριστείδης συγκέντρωσε ιστορίες από τη Μίλητο κατά τις διπλωματικές επαφές του και έδωσε σε αυτές ψευδοαυτοβιογραφικό τόνο με το να χρησιμοποιήσει το δικό του όνομα ή αυτό του συμπρεσβευτή του ή το πατρωνυμικό του ως όνομα δήθεν του πρωταγωνιστή[64]. Η πληροφορία μάλιστα από μια νουβέλα στον *Τόξαρι* του Λουκιανού δείχνει ότι η πρεσβεία σε μια άλλη πόλη έδινε την ευκαιρία για συλλογή αφηγηματικού υλικού[65]. Να υπενθυμίσουμε ότι το συγκεκριμένο έργο του Λουκιανού είναι μια συλλογή από νουβέλες με θέμα τη φιλία και παλαιότεροι μελετητές είχαν ότι η αφηγηματική δομή

---

59 Οβίδιος *Trist.* II 413.

60 Πρβλ. παρακάτω την προβληματική για το όνομα Λούκιος στη Λουκιάδα σ. 219.

61 Βλ. *SIG*^{3} 588, 20 (Dittenberger) και *SEG* I 170· πρβλ. J. Herbillon, *Les cultes des Patras*, Oxford 1929, σ. 172.

62 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 55.

63 Φώτιος *Βιβλιοθήκη* 129, 96b, 12-17 (Henry σ. 103).

64 Πρβλ. την εικασία του Pepe (1963) σ. 140 την οποία δεν αιτιολογεί. Για ανάλογες πληροφορίες για τον Sisenna βλ. παρακάτω σ. 42.

65 Λουκιανός *Τόξ.* 24 *Ἐδείχθη δέ μοι ἐν Ἰταλίᾳ πρεσβεύοντι ὑπὲρ τῆς πατρίδος...* και ακολουθεί μια νουβέλα για τη φιλία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του απηχούσε αυτή των *Μιλησιακῶν*[66]. Επιπλέον στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα εμφανίζεται το θέμα της αποστολής πρεσβείας με σκοπό την αναζήτηση της ηρωίδας[67]. Η αποστολή της πρεσβείας αυτής παίζει σημαντικό ρόλο στην πλοκή της υπόθεσης. Με όλα τα παραπάνω ισχυροποιείται η θέση μας ότι η σύγχυση και η αβεβαιότητα, την οποία εντοπίσαμε στις αρχαίες μαρτυρίες για τον Αριστείδη, λειτουργεί ως υπόστρωμα για την επιβεβαίωση της ύπαρξης του ψευδο-αυτοβιογραφικού στοιχείου στη Μιλησιακή παράδοση, πράγμα που θα φανεί καλύτερα κατά την εξέταση των αρχαίων μαρτυριών.

---

66 Βλ. Enk (1949) σ. 4 και Schissel von Fleschenberg (1913) σ. 106.

67 Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* III 4, 16-17 (Blake) *"... δέομαι δὲ ὑμῶν, ἄνδρες Συρακόσιοι, μνησθέντας στρατηγίας τῆς ἐμῆς καὶ τροπαίων ἀποδοῦναί μοι τὴν χάριν εἰς τὴν θυγατέρα, πέμψατε πρεσβείαν ὑπὲρ αὐτῆς" ... "ἐκ δὲ τῆς βουλῆς ὑπέστησαν ἐθελονταὶ τὸ πλεῖστον μέρος ... ἄρκουσι δὲ πρεσβευταὶ δύο μὲν ἀπὸ τοῦ δήμου, δύο δὲ ἀπὸ τῆς βουλῆς· πλεύσεται δὲ Χαιρέας πέμπτος αὐτός."* Να σημειώσουμε ότι το μυθιστόρημα του Χαρίτωνα εμφανίζει πολλά "μιλησιακά" χαρακτηριστικά, βλ. παρακάτω σσ. 128 και 255.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

2. Lucius Cornelius Sisenna

Ο Lucius[1] Cornelius Sisenna μετέφρασε ή διασκεύασε[2] τα *Μιλησιακά* στα λατινικά. Αυτό είναι γενικά παραδεκτό από τους μελετητές των βιογραφικών στοιχείων του[3] με ελάχιστες εξαιρέσεις. Κατά τον H. Peter δεν ήταν ο ιστοριογράφος L. C. Sisenna αυτός, ο οποίος μετέφρασε τα *Μιλησιακά,* αλλά κάποιος άλλος συγγραφέας με το ίδιο όνομα[4]. Η E. Rawson[5] δέχεται την άποψη του Peter. Σύμφωνα με την ίδια ο Κικέρων δεν θα χαριζόταν στον Sisenna, αν πράγματι είχε ασχοληθεί με τα *Μιλησιακά.* Το δεύτερο επιχείρημά της είναι ότι ο Οβίδιος δεν μνημονεύει πεζογράφους αλλά μόνο ποιητές στο τμήμα του καταλόγου των *Tristia* για τους συγγραφείς ερωτικών έργων. Με βάση τη σειρά, με την οποία τους κατατάσσει, ο Sisenna πρέπει να ήταν κάποιος ερωτικός ποιητής ο οποίος έζησε την περίοδο της τριανδρίας. Τα επιχειρήματα της Rawson δεν είναι πειστικά[6].

Ο Sisenna γεννήθηκε γύρω στο 120 π.Χ.[7] και πέθανε άρρωστος το 67 π.Χ. στην Κρήτη[8]. Το 78 π.Χ. διατέλεσε praetor urbanus et peregrinus[9]. Ανάμεσα στα έτη

---

[1] Βλ. H. J. Rose, *Ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας,* τ. 1, (μτφρ. Κ. Χ. Γρόλλιος), Αθήνα ^{3}1989, σ. 208 σημ. 38, *HRR,* σ. CCCXXXIV (H. Peter), *CIL* τ. I, 203, σ. 111 (Mommsen) *Ἐπὶ ὑπάτων Κοΐντου Λυτατίου Κοΐντου υἱοῦ Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμ[ιλίου Κοΐντου] υἱοῦ Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου [Λιπέδου* aes*], στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίο[υ . . . υἱοῦ] Σισέννα, μηνὸς Μαΐου* και πρβλ. παρακάτω σσ. 215-216 για το praenomen του Sisenna και την ψευδοαυτοβιογραφική αφηγηματική τεχνική στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης.

[2] Οβιδίος *Trist.* II 443-444 *vertit Aristiden Sisenna, nec offuit illi*
historiae turpes inseruisse iocos.
Για το σχολιασμό της μαρτυρία του Οβίδιου βλ. παρακάτω σ. 70. Σχετικά με τη μαρτυρία από τον Πλούταρχο *Κράσσ.* 32, 4 *Τὴν δὲ γερουσίαν τῶν Σελευκέων ἀθροίσας εἰσήνεγκεν ἀκόλαστα βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν, οὗ π ταῦτά γε καταψευσάμενος· εὑρέθη γὰρ ἐν τοῖς Ῥουστίου σκευοφόροις καὶ παρέσχε τῷ Σουρήνᾳ καθυβρίσαι πολλὰ καὶ κατασκῶψαι τοὺς Ῥωμαίους, εἰ μηδὲ πολεμοῦντες ἀπέχεσθαι πραγμάτων καὶ γραμμάτων δύνανται τοιούτων* ορισμένοι μελετητές διατυπώνουν την εικασία ότι στις αποσκευές του Ρωμαίου Ρούστιου βρέθηκε η μετάφραση του Sisenna και όχι το ελληνικό έργο, παρόλο που ο Πλούταρχος αναφέρει ρητά τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη, βλ. Cataudella (1957) σ. 135, Gigante (1958) σ. 168, Pepe (1991) σσ. 17-18, M. Schanz-C. Hosius, *Geschichte der römischen Literatur,* τ. I, München ^{4}1927 (ανατ. München 1959) σ. 326.

[3] Για τη ζωή και το έργο του βλ. Niese, "L. Cornelius Sisenna^{374}", *RE* 4 (1900) στη. 1512 - 1513, Peter, *HRR,* τ. I, σσ. CCCXXXIV- CCCXLIX (βιογραφία), τ. II, σσ. 276- 297 (αποσπάσματα) και Schanz - Hosius (1927) σσ. 324 - 327. Επιπλέον, βλ. H. Bardon, *La Littérature latine inconnue,* τ. I, Paris 1952, σσ. 249-258, E. Badian, "Waiting for Sulla", *JRS* 52 (1962) σσ. 50-51, E. Candiloro, "Sulle Historiae di L. Cornelio Sisenna", *SCO* 12 (1963) σσ. 212-226, E. Badian, "Where was Sisenna", *Athenaeum* 42 (1964) σσ. 422-431, P. Frasinetti, "Sisenna e la Guerra Sociale", *Athenaeum* 50 (1972) σσ. 78-113, E. Paratore, "La leggenda di Enea nei frammenti di Sisenna", *StudUrb* 49 (1975) σσ. 223-230, E. Rawson, "L. Cornelius Sisenna and the early first century B.C.", *CQ* 29 (1979) σσ. 327-346.

[4] Βλ. *HRR,* σ. CCCXLI (Peter).

[5] Βλ. Rawson (1979) σσ. 331-333.

[6] Ο Οβίδιος δεν κατατάσσει τους συγγραφείς σε απόλυτη χρονολογική σειρά και αναφέρεται σε πεζογράφους. Επιπλέον τα αποσπάσματα των *Milesiae* του Sisenna παρουσιάζουν αξιοσημείωτες υφολογικές ομοιότητες με αυτά των *Historiae,* βλ. παρακάτω σσ. 118-119 και 197.

[7] Η χρονική περίοδος, κατά την οποία έζησε, εξάγεται από δύο μαρτυρίες του Κικέρωνα, οι οποίες αναφέρουν τους σύγχρονούς του βλ. Κικέρ. *Brutus* 64, 228 *interiectusque* (sc. *L. C. Sisenna*) *inter duas aetates Hortensii et Sulpicii nec maiorem consequi poterat et minori necesse erat cedere,* και *ibidem* 75, 260 *Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne a C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus, aut quis est iste C. Rusius? Et ille: Fuit accusator, inquit, uetus, quo accusante C. Hirtilium Sisenna defendens dixit quaedam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rusius: Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

78 και 73 π.Χ. κατείχε το αξίωμα του quaestor Siciliae[10]. Προς το τέλος της ζωής του διετέλεσε praetor Achaiae[11]. Γενικότερα είχε αναπτύξει έντονη πολιτική δραστηριότητα[12]. Επίσης υπήρξε ρήτορας, αν και κατηγορήθηκε ότι δεν ανέλαβε πολλές υποθέσεις[13]. Γνωρίζουμε ότι είχε γράψει το ιστορικό έργο *Historiae,* όπου

Sisenna quid dicat nescio; metuo insidias. Sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus; sed ille tamen familiaris meus recte ioqui putabat esse inusitate loqui. Caesar autem rationem adhibens consuetudinem uitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. Βλ. επίσης Πλούταρχο *Λούκ.* 1 *Περὶ μὲν οὖν τῆς φιλολογίας αὐτοῦ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα λέγεται· νέον ὄντα πρὸς Ὁρτήσιον τὸν δικολόγον καὶ Σισεννᾶν τὸν ἱστορικὸν ἐκ παιδιᾶς τινος εἰς σπουδὴν προελθούσης ὁμολογῆσαι, προθεμένων ποίημα καὶ λόγον Ἑλληνικόν τε καὶ Ῥωμαϊκόν, εἰς ὅ,τι ἂν λάχῃ τούτων, τὸν Μαρσικὸν ἐντενεῖν πόλεμον. Καί πως ἔοικεν εἰς λόγον Ἑλληνικὸν ὁ κλῆρος ἀφικέσθαι.* Με βάση τις παραπάνω μαρτυρίες διατυπώθηκε η υπόθεση ότι ο Sisenna γεννήθηκε γύρω στο 120 π.Χ., επειδή μέλη του κύκλου του (Atticus, Lucullus, Hortensius) έζησαν την ίδια περίπου περίοδο. Αυτές οι πληροφορίες από τον Κικέρωνα και τον Πλούταρχο επιβεβαιώνουν την ύπαρξη και τη δράση του Sisenna πριν από το έτος 78 π.Χ., οπότε κατείχε το αξίωμα του praetor urbanus et peregrinus. Πρβλ. επίσης Σενέκα πρεσβ. *Contr.* I 19 *aut quod fecit Hortensius qui a Sisenna prouocatus in auctione persedit.* Αυτός ο διαγωνισμός για τη συγγραφή ποιήματος ή ιστορίας στα ελληνικά ή στα λατινικά επιβεβαιώνει την ελληνομάθεια του Sisenna και την ικανότητά του να μεταφράζει από τα ελληνικά. Έτσι ενισχύεται η πιθανότητα της ταύτισης του ιστοριογράφου Sisenna με τον Sisenna, ο οποίος μετέφρασε-διασκεύασε το ελληνικό έργο του Αριστείδη.

[8] Δίων Κάσσιος 36, 18, 1-19 (Boissevain) *καὶ Κορνήλιος Σισέννας, ὁ τῆς Ἑλλάδος ἄρχων, ἦλθεν μὲν ἐς τὴν Κρήτην, ὡς ταῦτ' ἐπύθετο, καὶ παρήνεσε τῷ Μετέλλῳ φείσασθαι τῶν δήμων, οὐ μέντοι καὶ ἀντέπραξε· μὴ πείσας. - ἀγανακτήσας οὖν ἐπὶ τούτῳ ὁ Ὀκταούιος οὐκέθ' ἡσύχασεν, ἀλλὰ πρότερον μὲν τῷ τοῦ Σισέννου στρατῷ (νοσήσας γὰρ ἐκεῖνος ἐτεθνήκει) χρώμενος ἐπεβοήθει* και Αππιανός *Μιθριδάτειος* 435-436 (Viereck-Roos-Gabba) *οὕτω διαθεὶς ὁ Πομπήιος ἅπαντα ἐπέστησε ... Σικελίαν δὲ καὶ τὸν Ἰόνιον ἐφύλασσον αὐτῷ Πλώτιός τε Οὐᾶρος ... Πελοπόννησον δὲ καὶ τὴν Ἀττικὴν ἔτι δ' Εὔβοιαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ Βοιωτίαν Λούκιος Σισιννᾶς.* Η μαρτυρία του Αππιανού επιβεβαιώνει ότι το parenomen του Sisenna ήταν Lucius.

[9] Βλ. παραπάνω σ. 35 σημ. 1.

[10] Βλ. Κικέρ. *Verr.* II 2, 110, *ibidem* II 4, 43, *HRR,* σ. CCCXXXVII (Peter) και Rawson (1979) σ. 332.

[11] Βλ. παραπάνω σ. 36 σημ. 8 και Peter, *HRR,* σ. CCCXXXVIII.

[12] Βλ. *CIL* I^2 2, 588 και 589 και Asconius *In Cornelianam* 66 (Clark). Για αρκετούς από τους σημαντικότερους σταθμούς της πολιτικής του σταδιοδρομίας και τον τρόπο, με τον οποίο εξελίχθηκε αυτή, μόνο εικασίες μπορούν να γίνουν και υπάρχουν διαφωνίες από τους ειδικούς μελετητές, βλ. Badian (1962) σσ. 50-52, Badian (1964) σσ. 422-431, Candiloro (1963) 212-226, Frasinetti (1972) σσ. 78-83, Rawson (1979) σσ. 327-346.

[13] Κικέρων *Brutus* 64, 228 *Sulpicius occiderat, Cotta aberat et Curio uiuebat e reliquis patronis eius aetatis nemo praeter Carbonem et Pomponium, quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem aetatis erat proximus L. Sisenna, doctus uir et studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus rei publicae, non sine facetiis, sed neque laboris multi nec satis uersatus in causis; ... Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest, quae cum facile omnis uincat superiores, tum indicat tamen quantum absit a summo quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum,* βλ. επίσης *ibidem* 75, 259-260. Στις δύο μαρτυρίες του Κικέρωνα διατυπώνεται η γενική γραμματολογική κρίση του για τον Sisenna. Όσον αφορά τη ρητορική του δραστηριότητα, γνωρίζουμε ότι υπερασπίστηκε τον Hirtilius (κατήγορος ο C. Rusius, βλ. παραπάνω Κικέρ. *Brutus* 74, 259) και τον Βέρρη (κατήγορος ο Κικέρωνας), βλ. Κικέρ. *Verr.* II 45, 110 *nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro, nihil aliud in eo loco quod reprehendi possit inuenio, nisi quod homo frugalissimus atque integerrimus te, hominem plenum stupri, flagiti, sceleris domum suam inuitauit, nisi quod, qui C. Mari, Cn. Pompei, C. Marcelli, L. Sisennae, tui defensoris, ceterorum uirorum fortissimorum hospes fuisset atque esset, ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen adscripsit,* επίσης, *ibidem* IV 20, 43 και *ibidem* IV 15, 33-34 *At ita studiosus est huius praeclare existimationis, ut putetur in hisce rebus intellegens esse, ut nuper (uidete hominis amentiam), postea quam est conperendinatus, cum iam pro damnato mortuoque esset, ludis circensibus apud L. Sisennam, uirum primarium, ... cum pro dignitate L. Sisennae domus esset plena hominum honestissimorum, accessit ad argentum,* όπου πληροφορούμαστε για την υψηλή κοινωνική θέση του Sisenna και τον πλούτο του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

πραγματευόταν την περίοδο των εμφυλίων πολέμων ως την εποχή του Σύλλα[14], του οποίου μάλλον υπήρξε υποστηρικτής[15]. Οι *Historiae* αποτελούνταν από δώδεκα (12) ή είκοσι τρία (23) βιλία[16]. Στον Sisenna αποδίδεται το έργο με τον τίτλο *Ab urbe condita*[17]. Ίσως όμως αποτελεί τμήμα του ιστορικού του έργου[18]. Υπάρχουν πληροφορίες ότι δεχόταν τις απόψεις της Επικούρειας φιλοσοφίας αλλά δεν επέδειξε συνέπεια σε αυτές[19].

Ως προς τον τρόπο συγγραφής και το περιεχόμενο του ιστοριογραφικού του έργου επηρεάστηκε από τον αλεξανδρινό ιστοριογράφο Κλείταρχο[20]. Στα ελάχιστα αποσπάσματα, τα οποία σώθηκαν από τα έργα και του Κλείταρχου και του Sisenna, εντοπίζουμε πολλές ερωτικές[21] και παράδοξες διηγήσεις[22]. Ανάλογη επιρροή άσκησε

---

14 Σαλλούστιος *Jug.* XCV 2 *neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus, et L. Sisenna, optume et diligentissume omnium qui eas res dixere persecutus, parum mihi libero ore locutus uidetur.*

15 Πρβλ. παραπάνω σ. 37 σημ. 14. Οι απόψεις των ερευνητών διίστανται σχετικά με το βαθμό, στον οποίο υποστήριξε το Σύλλα, βλ. Badian (1964) σσ. 428 και Rawson (1979) σ. 336. Ο Sisenna έγινε *praetor urbanus et peregrinus*, πριν πεθάνει ο Σύλλας.

16 Βλ. Nonius τ. VII, σ. 468, 14 (Lindsay) και πρβλ. Peter, *HRR*, τ. I, σ. CCCXXXIX και τ. II, σσ. 276-297. Σχετικά με το περιεχόμενο των *Historiae* και την τελευταία ταξινόμηση των αποσπασμάτων (το μεγαλύτερο μέρος τους προέρχεται από το III και IV βιβλίο), βλ. Badian (1962) σ. 51 και Frasinetti (1972) σσ. 82-113. Τις *Historiae* του Sisenna είχαν υπόψη ο Λίβιος *Periochae* LXXIX και ο Τάκιτος *Hist.* III 51, πρβλ. Badian (1962) σ. 50.

17 Βλ. Nonius τ. II, σ. 127, 32 (Lindsay). Στον Sisenna *Historiae* απ. 1-4 (από τον Σέρβιο *ad Aen.* I 108, I 242, XI 316), γίνεται αναφορά στις παλαιές περιόδους της Ρωμαϊκής ιστορίας.

18 Το παράδειγμα του Sisenna ακολούθησε ο Σαλλούστιος με βάση τα Θουκυδίδεια πρότυπα, βλ. Badian (1962) σ. 51 και Rawson (1979) σσ. 331 και 346. Αντίθετα ο Frasinetti (1972) σσ. 80-82 εικάζει ότι ο Sisenna έγραψε το έργο *Ab urbe condita* και όχι μια συνοπτική εισαγωγή, όπως η αρχαιολογία του Θουκυδίδη.

19 Βλ. Sisenna, *Historiae* απ. 5 (από τον Κικέρωνα *Div.* I 44, 99 *Caeciliaeque Q. filiae somnio modo Marsico bello templum est a senatu Iunoni Sospitae restitutum. Quod quidem somnium Sisenna cum disputauisset mirifice ad uerbum cum re conuenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat somniis credi non oportere. Idem contra ostenta nihil disputat exponitque initio belli Marsici et deorum simulacra sudauisse et sanguinem fluxisse et discessisse caelum, et ex occulto auditas esse uoces, quae pericula belli nuntiarent, et Lanuui clipeos, ..., a muribus esse derosos*) και Sisenna *Historiae* απ. 123 *utrumne divi cultu erga se mortalium laetiscant an supera agentes humana neglegant.* Ο Peter, *HRR* τ. I, σσ. CCCXLI, υποστηρίζει ότι ο Sisenna ασπαζόταν την Επικούρεια φιλοσοφία, πράγμα που δέχεται ο Mazzarino (1950) σ. 75, η Rawson (1979) σσ. 341 και ο Pepe (1991) σ. 16. Κατά τη Rawson (1979) σσ. 343-344, το γεγονός ότι ο Sisenna επηρεάστηκε υφολογικά από τους Ασιανιστές (βλ. παρακάτω σσ. 38-39) δεν αντιφάσκει με την υπόθεση ότι ήταν υποστηρικτής της Επικούρειας φιλοσοφίας.

20 Κικέρων *Leg.* I 2, 7 *nam quid Macrum numerem? Cuius loquacitas habet aliquid argutiarum nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia, sed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multa sane apta Latino sermoni impertiens Sisenna, eius amicus, omnis adhuc nostros scriptores - nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus - facile superauit. Is tamen neque orator in numero uestro unquam est habitus, et in historia puerile quiddam consectatur, ut unum Clitarchum neque praeterea quemquam de Graecis legisse uideatur, eum tamen uelle dumtaxat imitari: quem si adsequi potest, aliquantum ab optumo tamen abesset.* Σχετικά με τον Κλείταρχο και τα αποσπάσματα του ιστοριογραφικού του έργου, βλ. *FHG*, τ. IIB, 137, σσ. 741-752 (Jacoby). Ασχολήθηκε με την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου αλλά το έργο του δεν έχει σωθεί. Από τις μαρτυρίες και τα αποσπάσματα του Κλείταρχου, παρατηρούμε ότι στο έργο του υπάρχουν οι μυθιστορικές παρεκβάσεις (*απ.* 3, 11, 15, 16, 19, 22, 30, 37) και οι παράδοξες αφηγήσεις (*απ.* 7, 9, 10, 13, 18, 19, 21, 22, 28). Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν δύο αποσπάσματα, τα οποία πραγματεύονται ιστορίες μεταμορφώσεων (*απ.* 32, 37). Η Rawson (1979) σσ. 338-341 επισημαίνει θεματικές αναλογίες ανάμεσα στο έργο του Κλείταρχου και του Sisenna.

21 Βλ. Sisenna *Historiae* απ. 13 *mulierem missa fide ac pietate propter amoris nefarii lubidinem obstitisse.*

22 Βλ. Sisenna *Historiae* απ. 7 *Et Marsi propius succedunt atque ita scutis proiectis tecti saxa certatim † lenta manibus coniciunt in hostes*, απ. 10 *nolitote mirare quam desperata uoluntate ad unam*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ο Κλείταρχος[23] και στο ύφος του Sisenna, το οποίο είναι επιδεμένο λόγω της χρήσης νεολογισμών, ασυνήθιστων λέξεων[24] και ισομετρικών σχημάτων λόγου[25]. Το ύφος του Sisenna θεωρήθηκε πρότυπο από τους αρχαϊστές του 2ου αι. μ.Χ.[26].

Τα υφολογικά γνωρίσματα του Sisenna εμφανίζονται στον *sermo milesius*[27]. Το ύφος των σωζόμενων δειγμάτων από τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης[28] χαρακτηρίζεται από την τάση για αρχαϊσμό[29], τα ισομετρικά σχήματα, τη χρήση ελληνισμών και εκφράσεων της καθημερινής ομιλίας. Ο Reitzenstein διαπίστωσε ότι ο Sisenna επηρέασε τον Απουλήιο στη χρήση των επιρρημάτων με την κατάληξη -im και των γλωσσικών υβριδίων[30] από ελληνική ρίζα και λατινική κατάληξη (*vocabula graecanica*)[31]. Η χρήση εξάλλου των ισομετρικών σχημάτων είναι χαρακτηριστικό

---

belli faciendi uiam, απ. 23 *manualis lapides dispertit, propterea quod is ager omnis eius modi telis indigebat,* απ. 26 *postquam sonu signorum proelium magno cum clamore uirorum commissum est,* απ. 47 *cum complures menses barba inmissa et intonso capillo, lugubri uestitu, populum uicatim flens una cum liberis circumiret,* απ. 116 *dum pristinum uinum apud ignem per sudorem corpore exhauserunt,* απ. 121 *silentium oritur,* απ. 129 *proelio, quo aput Ianiculum aduersus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore se ipsum interfecit* και απ. 138 *uitam cum dolore et insigni cruciatu carnificatus amisit.*

[23] Το ύφος του Κλείταρχου δεν ήταν αυτό, το οποίο θα ταίριαζε σε ένα ιστορικό έργο, βλ. Ανώνυμο *Περὶ Ὕψους* 3, 2 *καί πνα τῶν Καλλισθένους ὄντα οὐκ ὑψηλὰ ἀλλὰ μετέωρα* (sc. *γελᾶται*) *καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ Κλειτάρχου· φλοιώδης γὰρ ἀνὴρ καὶ φυσῶν κατὰ τὸν Σοφοκλέα "μικροῖς μὲν αὐλίσκοισι, φορβειᾶς δ' ἄτερ,* και Δημήτριο *Περ. ἑρμ.* 304 *τῇ δὲ ὀνομασίαι πολλάκις χαρίεντα πράγματα ὄντα ἀτερπέστερα φαίνεται, καθάπερ ὁ Κλείταρχος.* Πρβλ. επίσης U. von Wilamowitz-Möllendorf, "Asianismus und Atticismus", *Hermes* 35 (1900) σ. 30.

[24] Βλ. Paratore (1975) σσ. 225-226, Reitzenstein (1912) σ. 61, Rose (1989) σ. 208 και παρακάτω σ. 38 σημ. 31.

[25] Βλ. Sisenna *Historiae* απ. 3 *iuxtim Numicium flumen obtruncatur* (χιαστί εναλλαγή δισύλλαβων και τετρασύλλαβων λέξεων), απ. 37 *plerique inermi in castra perfugiunt* (παράταξη λέξεων με ίδιο αριθμό συλλαβών), απ. 43 *seruulum eius praemio libertatis inductum magno cum tumultu conuentum in populum produxit armatum* (πάρισο), απ. 45 *Tum subito tacuit metu et suspicione propriam capere non poterat quietem* (χιαστό), απ. 60 *et partim fera uite, partim lauro et arbuto ac multa pinu ac myrtetis abundant,* απ. 64 *conglobati et conlecti concrepant armis* (παρήχηση και παράταξη λέξεων με ίδιο αριθμό συλλαβών), απ. 73 *inermos armati, impeditos expediti* (αναλογία και πάρισο).

[26] Βλ. Fronto *ad Marc.* IIII 3, 1-2, σσ. 56-57 (van den Hout) *tamen est in aliis artibus ubi interdum delitiscas et peritus paulisper habeare quod nescias... quamobrem rari admodum veterum scriptorum in eum laborem studiumque et periculum verba industriosius quaerendi sese commisere, oratorum post homines natos unus omnium M. Porcius ... nam praeter hos partim scriptorum animadvertas particulatim elegantis Novium et Pomponium et id genus in verbis rusticanis et iocularibus ac ridiculariis, Attam in muliebribus, Sisennam in lasciviis, Lucilium in cuiusque artis ac negotiis propriis,* όπου αναφέρεται στο ερωτικό έργο του Sisenna, τις *Milesiae.* Για την αξιολόγηση του ύφους του Sisenna στο ιστορικό του έργο, βλ. Fronto *ad Ver.* I 2 σ. 135 (van den Hout) *historiam quoque scripsere Sallustius structe, Pictor incondite, Claudius lepide, Antias inuenuste, Seisenna longinque.*

[27] Για τον *sermo milesius,* βλ. Απουλήιο *Met.* I 1 και παρακάτω σσ. 78-79.

[28] Πρόκειται για τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, τη νουβέλα του Amantius στον Sidonius Apollinaris, τα αποσπάσματα από τις *Milesiae* και το spurcum additamentum, βλ. παρακάτω σσ. 233-250.

[29] C. Roncaioli, "L' arcaismo nelle opere filosofiche di Apuleio" *GIF* 19 (1966) σσ. 330-331.

[30] Βλ. Reitzenstein (1912) σσ. 57-59. Ο Reitzenstein (1912) σ. 58 επισημαίνει επίσης την ιδιάζουσα γερουνδιακή σύνταξη, η οποία εμφανίζεται στον Απουλήιο και τον Sisenna. Τις παρατηρήσεις του Reitzenstein αξιοποίησαν και άλλοι μελετητές της Μιλησιακής παράδοσης ή του ύφους του Απουλήιου, βλ. Mazzarino (1950) σ. 62, M. Bernhard, *Der Stil des Apuleius von Madaura,* Amsterdam 1926, σ. 353, L. Callebat, *Sermo Cotidianus dans les Métamorphoses d' Apulée,* Caen 1968, σσ. 475-479, Fick-Michel (1991) σσ. 42-43.

[31] Βλ. τη λέξη του Sisenna *sputatilica* στον Κικέρωνα *Brutus* 75, 260 και *myoparonas* στον Sisenna *Historiae* απ. 106 (Peter). Η χρήση των ελληνολατινικών γλωσσικών υβριδίων (*vocabula graecanica*) από τον Sisenna και τον Απουλήιο παραβάλλεται με τον όρο *fabula graecanica* στον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

υφολογικό γνώρισμα των *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Η προτίμηση του Sisenna σε αυτές τις υφολογικές ιδιομορφίες συνάδει με την επιδίωξη του Ασιανισμού για το εξογκωμένο ύφος. Ο Mazzarino χαρακτηρίζει το ύφος του Sisenna ασιανικό, επειδή προτιμούσε τις ασυνήθιστες λέξεις (*insolens verbum*) και είχε ως πρότυπο τον Κλείταρχο[32]. Εμείς παρατηρήσαμε ότι τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από τη μαρτυρία του Κικέρωνα[33], σύμφωνα με τον οποίο ο Sisenna είχε ως υφολογική αρχή τον επιτηδευμένο λόγο (*inusitate loqui*)[34]. Ο Κικέρων δεν θεωρεί τον Sisenna ιδιαίτερα αξιόλογο[35], παρόλο που παραδέχεται ότι ως πρωτοπόρος προσέφερε αρκετά στη βελτίωση της λατινικής ιστοριογραφίας και τον εξωραϊσμό του λατινικού λόγου σε σχέση με τους προγενέστερους συγγραφείς[36].

Επίσης εκτός από τον τον Απουλήιο ο Sisenna επηρέασε υφολογικά και άλλους μεταγενέστερους συγγραφείς. Ο Landgraf[37] εικάζει ότι το ύφος και το λεξιλόγιο του Sisenna αποτελεί ένα από τα πρότυπα του *Auctor de Bello Africo* με βάση λεξιλογικές ομοιότητες (τα επιρρήματα σε -im και ορισμένες άλλες εκφράσεις[38]), πράγμα που δέχεται και ο Bardon[39]. Επίσης ο Sisenna είχε ένα κοινό χαρακτηριστικό με τον Ιούλιο Καίσαρα: και οι δύο επιδίωκαν την "αναλογία"[40], δηλ. την κανονιστική επέμβαση στη γλώσσα εις βάρος της καθομιλούμενης με βάση τη γραμματική τυπολογία[41]. Ο Sisenna όμως προσπαθούσε να την υλοποιήσει με διαφορετικά μέσα από τον Καίσαρα[42].

Απουλήιο *Met.* I 1, βλ. παρακάτω σ. 204 και πρβλ. Βάρρ. *LL* X 70-71 (Götz-Schöll) *quod adventicia pleraque habemus graeca, secutum ut de nothis graecanicos quoque nominatus plurimos haberemus. itaque ut hic alia graeca, alia graecanica.*

32 Mazzarino (1950) σ. 58

33 Κικέρων *Brutus* 75, 260.

34 Με αυτή τη διαπίστωση παραβάλλεται το ύφος του Sisenna με αυτό των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, ο οποίος ήταν από την Β. Αφρική, αφού κοινά χαρακτηριστικά τους είναι το εξογκωμένο ύφος και η χρήση σπάνιων λέξεων. Τα στοιχεία αυτά εντοπίζονται σε Αφρικανούς συγγραφείς από τον 2ο αι. μ.Χ. (africitas), βλ. Mazzarino (1950) σ. 60 και Norden (1910) σ. 580.

35 Πρβλ. το χαρακτηρισμό *puerile* στον Κικέρωνα *Leg.* I 2, 7. Ο ίδιος χαρακτηρισμός αποδίδεται από τον Κικέρωνα *Brutus* 287 στον Ηγησία, ο οποίος ήταν Ασιανιστής και συγκρίνεται στον Ανώνυμο *Περὶ Ὕψους* 3, 2 με τον Κλείταρχο, βλ. Rawson (1979) σσ. 342-343.

36 Για την αξιολόγηση και τα σχόλια του Κικέρωνα για το ύφος και τον τρόπο γραφής του Sisenna βλ. παραπάνω σ. 35 σημ. 7 και 36 σημ. 13. Από τις *Historiae* και τις *Milesiae* σώζονται συνολικά 152 αποσπάσματα από τους γραμματικούς και λεξικογράφους Σέρβιο, Nonius, Gellius, Χαρίσιο, Iulius Romanus, οι οποίοι τα διέσωσαν λόγω της ιδιομορφίας του ύφους και του λεξιλογίου του. Ο Peter, *HRR* τ. I, σσ. CCCXLI εικάζει ότι ο Σαλλούστιος μιμήθηκε στοιχεία του ύφους του Sisenna.

37 Βλ. G. Landgraf, "Die Vorlage der neuaufgefundenen Epitome rerum gestarum Alexandri Magni", *BPW* 21 (1901) σττ. 410-414.

38 Βλ. επίσης G. Barabino, "Sisenna e gli avverbi in -im", *Tetraonyma* 2 (1966) σ. 33 και παρακάτω σ. 197 σημ. 1.

39 Βλ. Bardon (1952) σ. 255 σημ. 41 και εν μέρει Rawson (1979) σ. 346.

40 Βλ. G.L. Hendrickson, "The *De analogia* of Julius Caesar", *CP* 1 (1906) σ. 118, όπου αναφέρονται οι προσπάθειες του Sisenna να αποκαταστήσει την αρχική καθαρότητα της γλώσσας με κανόνες: «to restore the original purity of the language by rule».

41 Πρβλ. Badian (1964) σ. 426 και Rawson (1979) σσ. 343-344 και βλ. Κοϊντιλ. I 5, 13 *nam siue est "adsentior", Sisenna dixit "adsentio" multique et hunc et analogian secuti, siue illud uerum est, haec quaque pars consensu defenditur.* Ανάλογη μαρτυρία στον Gellius *NA* II 25, 9 *Inde M. Varro in eodem*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Υπάρχει ένδειξη, η οποία δεν έχει γίνει αντικείμενο μελέτης και υποδηλώνει την επιρροή του Sisenna στον Βάρρωνα. Ο Βάρρων σε έναν από τους *Logistorici* φαίνεται ότι σχολίασε τη συμβολή του Sisenna στην ιστοριογραφία, αφού τιτλοφορεί την πραγματεία *De historia* με το όνομα αυτού του ιστοριογράφου[43]. Επιπλέον στις *Menippeae* του Βάρρωνα εντοπίζουμε συγκεκριμένα αποσπάσματα, στα οποία ο συγγραφέας αυτός αξιοποιεί τη θεματική των *Μιλησιακῶν-Milesiae*[44]. Μία από αυτές τις σάτιρές του έχει τον τίτλο *Desultorius περὶ τοῦ γράφειν*[45]. Στον πρόλογο του έργου του Απουλήιου *Metamorphoseis,* το οποίο χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα του ως *sermo milesius,* υπάρχει ο όρος *desultoria scientia*[46]. Ο όρος πιθανώς δηλώνει την εναλλαγή του ύφους ή του "μιλησιακού" και μυστηριακού περιεχομένου με ακροβατικό τρόπο, (όπως ο ακροβάτης πηδά από το ένα άλογο στο άλλο), στο έργο του Απουλήιου[47]. Ο Sisenna γνώριζε αυτό το χαρακτηριστικό και θεωρεί ότι δυσκολεύει τον αναγνώστη πιθανώς, όταν υπάρχει σε ιστορικό έργο, επειδή στοχεύει στη συναισθηματική φόρτιση[48]. Είναι πιθανό όμως ότι ο Sisenna αξιοποίησε αυτό το χαρακτηριστικό στις *Milesiae.* Ίσως αυτό υποδηλώνει η μαρτυρία του Οβίδιου[49] για την "εναλλαγή" του Sisenna ανάμεσα στην ιστοριογραφία (*historia*) και τις ερωτικές ιστορίες (*turpes ioci*)[50]. Επίσης ο Οβίδιος σε ερωτικά συμφραζόμενα αναφέρεται στον ακροβάτη του έρωτα (*desultor amoris*) και εικάζουμε ότι παραπέμπει στην ιδιότητα αυτή του Αριστείδη του Μιλήσιου[51].

---

libro (sc. *De lingua latina*): *"Sentior" inquit nemo dicit ... Sisenna unus "adsentio" in senatu dicebat et eum postea multi secuti, neque tamen uincere consuetudinem potuerunt* και τον Βάρρωνα *LL* VIII 73 *Item plures patres familias dicere non debuerunt, sed, ut Sisenna scribit, patres familiarum.*

[42] Για τις διαφορές του Sisenna από τον Καίσαρα, όσον αφορά το ύφος, βλ. Reitzenstein, *Marcus Terentius Varro und Johannes Mauropus von Euchaita,* Leipzig 1901, σ. 63 και Rawson (1979) σσ. 344-345: ο Καίσαρας αντιπαθούσε το ασυνήθιστο λεξιλόγιο (*inusitate loqui*) του Sisenna και προέτρεπε να αποφεύγεται η χρήση των ασυνήθιστων λέξεων, σαν να ήταν σκόπελος (*tamquam scopulum*). Ο Reitzenstein (1912) σ. 59 εικάζει ότι ο Καίσαρας το ανέφερε ως αιχμή για τον Sisenna. Περισσότερα για τη διαμάχη αυτή βλ. H. Dahlmann, "Varroniana", *ANRW* I 3 (1973) σ. 23.

[43] Βάρρων *Logistorici* απ. 65 (Bolisani). Η μαρτυρία για το έργο αυτό βρίσκεται στον A. Gellius *NA* XVI 9, 5 *M. Varro in Sisenna uel de historia: "Quod si non horum omnium similia essent principia ac post principia, susque deque esset".*

[44] Βλ. παρακάτω σσ. 51-53.

[45] Βάρρων *Menippeae* 85-86 (Bücheler-Heraeus). Ο J.-P. Cèbe, *Varron, Satires Ménippees,* Rome 1975, τ. 2, σσ. 371-378, υποστηρίζει ότι ο υπότιτλος αυτής της σάτιρας ήταν *περὶ τοῦ τρέφειν.*

[46] Απουλήιος *Met* I 1, Λίβιος *AUC* XXIII 29, 5, Κικέρων *Mur.* 57· πρβλ. Pollack, "Desultor", *RE* 9 (1903) στ. 258.

[47] Ο Scobie (1975) σσ. 75-76 πιθανολογεί ότι ο Απουλήιος δανείστηκε αυτό το χαρακτηριστικό από τον Βάρρωνα.

[48] Βλ. Sisenna *Historiae* απ. 127 (Peter) *ne uellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus.*

[49] Οβίδιος *Trist.* II 443-444.

[50] Για την ερμηνεία αυτής της μαρτυρίας βλ. παρακάτω σσ. 70-71.

[51] Οβίδιος *Am.* I 3, 15

non mihi mille placent, non sum desultor amoris

σε σχέση με τη μαρτυρία για το έργο του Αριστείδη *Μιλησιακὰ* από τον Αρριανό *Ἐπ. Διατ.* IV 9, 6 *ἀντὶ Χρυσίππου καὶ Ζήνωνος Ἀριστείδην ἀναγιγνώσκεις καὶ Εὔπνον· οὐδὲν ἀπολώλεκας; ἀντὶ Σωκράτους καὶ Διογένους τεθαύμακας τὸν πλείστας διαφθεῖραι καὶ ἀναπεῖσαι δυνάμενον* όπου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο L.C. Sisenna ασχολήθηκε και με τη μετάφραση των *Μιλησιακῶν* του Αριστείδη. Όπως το ελληνικό πρότυπο (*Μιλησιακά*), έτσι και η λατινική μετάφραση (*Milesiae*) δεν έχει σωθεί[52]. Δεν είναι σίγουρο πότε μετέφρασε τα *Μιλησιακά* ο Sisenna. Με βάση τη μαρτυρία από τον Πλούταρχο ο Sisenna υπηρέτησε στη Μ. Ασία (*cursus honorum*) κατά τον πόλεμο, τον οποίο διεξήγαγε ο Σύλλας εναντίον του Μιθριδάτη[53]. Εκεί πιθανολογεί ο Pepe ότι ήλθε για πρώτη φορά σε επαφή με τα *Μιλησιακά*[54]. Κατά τον Βελλήιο Πατέρκουλο, ο Sisenna έγραψε ένα τμήμα από το ιστοριογραφικό έργο του σε μεγάλη ηλικία[55]. Η μαρτυρία αυτή αφήνει να εννοηθεί ότι ο Sisenna ασχολήθηκε με την ιστοριογραφία από νεαρή ηλικία. Έχουν διατυπωθεί σοβαρές αμφιβολίες για την αξιοπιστία της παραπάνω μαρτυρίας[56]. Ο O. Jahn[57] διατύπωσε την εικασία ότι δεν έγραψε ο Sisenna σε νεαρή ηλικία τις *Historiae*. Έτσι στην παραπάνω μαρτυρία διορθώνει τη γραφή *Historiarum auctor* σε *Milesiarum auctor*, επειδή είναι πιθανότερο ότι ο Sisenna είχε ασχοληθεί με τις ερωτικές Μιλησιακές ιστορίες, όταν ήταν νέος. Η διόρθωση αυτή είναι ενδιαφέρουσα και δεν αναιρείται από τις αντιρρήσεις του Peter[58] και του Frasinetti[59] αλλά δεν έχει παλαιογραφική στήριξη. Εξάλλου είναι λογικότερο ότι ο Sisenna μετέφρασε τα *Μιλησιακά* μετά το 88 π.Χ.[60], οπότε βρέθηκε στη Μ. Ασία.

περιγράφεται επιγραμματικά η δράση του Αριστείδη ως *desultor amoris* στα *Μιλησιακά*. Για τη μαρτυρία του Αρριανού, βλ. παρακάτω σσ. 73-77.

52 Σώζονται δέκα αποσπάσματα (όλα από το XIII βιβλίο) από το λατίνο γραμματικό Χαρίσιο στο κεφάλαιο του έργου του *Ars Grammatica*, όπου εξετάζει το επίρρημα. Ο Χαρίσιος άντλησε αυτά τα αποσπάσματα από το έργο του παλαιότερου γραμματικού Iulius Romanus. Τα αποσπάσματα αυτά είναι συγκεντρωμένα στην έκδοση των Bücheler-Heraeus, *Petronii Saturae et liber Priapeorum. Adiectae sunt Varronis et Senecae Saturae similesque reliquiae*, Berolini 1912, σσ. 264-265 και *HRR*, τ.II, σ. 297 (Peter). Για το σχολιασμό τους βλ. παρακάτω σσ. 109-138.

53 Με βάση τη μαρτυρία του Πλούταρχου *Λούκ.* 1, ο Sisenna βρισκόταν στην Ανατολή γύρω στο 88 π.Χ. βλ. Pepe (1991) σσ. 17-18. Αντίθετα ο Badian (1964) σ. 427 πιστεύει ότι ο Sisenna επέστρεψε στη Ρώμη και δεν έμεινε με τον Σύλλα στην Ανατολή.

54 Βλ. Pepe (1991) σ. 18. Ενδιαφέρον προκαλεί η αναφορά του Κικέρωνα *Fin.* I 4 *fabellae latinae ad verbum e Graecis expressae*. Ο Pepe (1959) σ. 40 εικάζει ότι ο Κικέρων αναφέρεται στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη και τη λατινική μετάφραση του Sisenna.

55 Βελλήιος Πατέρκουλος II 9, 5 *Celebre et Lucilii nomen fuit, qui sub P. Africano Numantino bello eques militaverat quo quidem tempore iuvenes adhuc Iugurtha ac Marius sub eodem Africano militantes in isdem castris didicere, quae postea in contrariis facerent. Historiarum auctor iam tum Sisenna erat iuvenis, sed opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est.*

56 Βλ. Peter, *HRR*, σ. CCCXXXVI, ο οποίος πιστεύει ότι ο Βελλήιος κάνει λάθος, που τοποθετεί το Sisenna σε νεαρή ηλικία κατά το Νουμαντικό πόλεμο. Αυτό θα σήμαινε ότι γεννήθηκε γύρω στο 150 π.Χ., οπότε βγαίνει το συμπέρασμα ότι έγινε praetor σε ηλικία 72 ετών και περιόδευε στην Ελλάδα ως legatus σε ηλικία 83 ετών, πρβλ. Badian (1964) σ. 429. Ο Frasinetti (1972) σ. 80 δέχεται τη μαρτυρία του Βελλήιου, θεωρώντας ότι το σημείο αναφοράς δεν είναι ο Νουμαντικός πόλεμος αλλά ο Λουκίλιος, ο οποίος πέθανε το 103 π.Χ. Ο Paratore (1975) σ. 223 και η Rawson (1979) σ. 331 δέχονται την αρχαία μαρτυρία.

57 O. Jahn, "Satura", *Hermes* 2 (1867) σσ. 233-234,

58 Peter, *HRR*, σ. CCCXXXVI.

59 Frasinetti (1979) σ. 81.

60 Βλ. παραπάνω σ. 41 σημ. 53. Δεν αποκλείεται βέβαια να ήλθε σε επαφή ο Sisenna με τα *Μιλησιακά*, όταν ήταν νέος στη Ρώμη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Επιπλέον δεν θεωρούμε πιθανό ότι ο Sisenna έγραψε τις *Milesiae* σε νεαρή ηλικία για τον εξής λόγο: ο Sisenna κατέχει το αξίωμα του praetor Achaiae προς το τέλος της ζωής του. Στη μαρτυρία του Αππιανού[61] ο Sisenna με το παραπάνω αξίωμα είναι υπεύθυνος για τη φύλαξη συγκεκριμένων περιοχών του Ελλαδικού χώρου. Οι περιοχές αυτές συμπίπτουν με εκείνες, στις οποίες ταξίδεψε ο Λούκιος-Lucius, πρωταγωνιστής στα δύο έργα της Λουκιάδας (Ψ.-Λουκιανού *Λούκιος ἢ Ὄνος* και Απουλήιου *Metamorphoseis*). Το praenomen του Sisenna (Lucius), μεταφραστή των *Milesiae* εμφανίζεται ως όνομα του συγγραφέα, του αφηγητή και του πρωταγωνιστή στα έργα της Λουκιάδας, η οποία αντικατοπτρίζει πολλά στοιχεία της Μιλησιακής παράδοσης. Η ψευδοαυτοβιογραφική τεχνική είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των έργων αυτής της παράδοσης[62]. Εικάζουμε ότι αυτό το αφηγηματικό τέχνασμα υπήρχε στις *Milesiae* του Sisenna, αποτυπώνοντας ένα πραγματικό περιστατικό του βίου του.

61 Βλ. παραπάνω σ. 36 σημ. 8.
62 Βλ. παρακάτω σσ. 66-69, 74, 90-91 και 215-217.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΙΙ. ΟΙ ΕΜΜΕΣΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΡΧΑΙΕΣ ΜΙΛΗΣΙΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Α. ΚΕΙΜΕΝΑ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μετά την παρουσίαση των βιογραφικών στοιχείων του Αριστείδη του Μιλήσιου και του L.C. Sisenna θα ασχοληθούμε με τις αρχαίες μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση. Επειδή τα *Μιλησιακά* και οι *Milesiae* δεν σώθηκαν, θα στηριχτούμε[1] κατ' αρχάς στις μαρτυρίες, για να συγκεντρώσουμε στοιχεία για το περιεχόμενο και τη μορφή των έργων, τα οποία εντάσσονται σε αυτή την παράδοση[2].

Παραθέτουμε και μεταφράζουμε τις μαρτυρίες, οι οποίες έχουν σωθεί:

1. Οβίδιος *Tristia* II 413-418

iunxit Aristides Milesia crimina secum:
pulsus Aristides nec tamen urbe sua est,
nec qui descripsit corrumpi semina matrum,
Eubius, impurae conditor historiae,
nec qui composuit nuper Sybaritica fugit,
nec qui concubitus non tacuere suos.

Μετάφραση: Ο Αριστείδης συνέδεσε τις Μιλησιακές "κακουργίες" με τον εαυτό του. Όμως δεν εξορίστηκε από την πόλη του, ούτε αυτός που περιέγραψε πώς να καταστρέφονται τα έμβρυα των μητέρων, δηλ. ο Εύβιος, ο ευρετής αισχρής ιστορίας ούτε αυτός που συνέθεσε πρόσφατα τα *Συβαριτικά* εξορίστηκε ούτε αυτοί που δεν αποσιώπησαν τις ερωτικές συνευρέσεις τους.

2. Οβίδιος *Tristia* II 443-444

vertit Aristiden Sisenna, nec offuit illi
historiae turpes inseruisse iocos.

Μετάφραση: Μετέφρασε ο Sisenna τον Αριστείδη και ούτε τον έβλαψε (κανείς δεν του εναντιώθηκε), που μπόλιασε στην ιστορία (στο πρότυπο[3]) αισχρά αστεία (που

---

[1] Οι περισσότεροι από τους παλαιότερους μελετητές ασχολήθηκαν κυρίως με την ερμηνεία ορισμένων από τις αρχαίες μαρτυρίες, αδιαφορώντας για τις υπόλοιπες πτυχές της Μιλησιακής παράδοσης. Για το λόγο αυτό προτάξαμε το παρόν κεφάλαιο, ώστε ο αναγνώστης να μπορέσει να αξιολογήσει τις απόψεις τους, μελετώντας συγχρόνως το υλικό, στο οποίο στηρίχθηκαν.

[2] Δεν μπορούμε να διαιρέσουμε τις μαρτυρίες σε δύο κατηγορίες, δηλ. σε εκείνες, οι οποίες παρέχουν πληροφορίες για το έργο του Αριστείδη *Μιλησιακά* και σε εκείνες, οι οποίες πληροφορούν για το λατινικό έργο *Milesiae* του Sisenna, επειδή στις περισσότερες περιπτώσεις οι πηγές δεν διαχωρίζουν τα δύο έργα. Για την κατηγοριοποίηση αυτή βλ. Verhulst (1943) σσ. 18-19 και 45-46.

[3] Σχετικά με την μετάφραση της λέξης *historia* ως πρωτότυπου έργου, δηλ. των *Μιλησιακών* του Αριστείδη, βλ. παρακάτω σ. 70.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

διέκοψε την ενασχόληση με το ιστορικό του έργο και ασχολήθηκε με αισχρά αστεία)[4].

3. Πλούταρχος *Κράσσος* 32, 4:

Τὴν δὲ γερουσίαν τῶν Σελευκέων ἀθροίσας εἰσήνεγκεν ἀκόλαστα βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν, οὔ τι ταῦτά γε καταψευσάμενος· εὑρέθη γὰρ ἐν τοῖς Ῥουστίου σκευοφόροις καὶ παρέσχε τῷ Σουρήνᾳ καθυβρίσαι πολλὰ καὶ κατασκῶψαι τοὺς Ῥωμαίους, εἰ μηδὲ πολεμοῦντες ἀπέχεσθαι πραγμάτων καὶ γραμμάτων δύνανται τοιούτων. Τοῖς μέντοι Σελευκεῦσιν ἐδόκει σοφὸς ἀνὴρ ὁ Αἴσωπος εἶναι, τὸν Σουρήναν ὁρῶσι τὴν τῶν Μιλησιακῶν ἀκολαστημάτων πήραν ἐξηρτημένον πρόσθεν, ὄπισθεν δὲ Παρθικὴν Σύβαριν ἐφελκόμενον ἐν τοσαύταις παλλακίδων ἅμαξαις, τρόπον τινα ταῖς λεγομέναις ἐχίδναις καὶ σκυτάλαις ἀντιμόρφως τὰ μὲν ἐμφανῆ καὶ πρόσθια μέρη φοβερὰ καὶ θηριώδη δόρασι καὶ τόξοις προβαλλομένης, κατ' οὐρὰν δὲ τῆς φάλαγγος εἰς χορείαν καὶ κρόταλα καὶ ψαλμοὺς καὶ παννυχίδας ἀκολάστους μετὰ γυναικῶν τελευτῶσαν. Ψεκτὸς μὲν γὰρ ὁ Ῥούστιος, ἀναιδεῖς δὲ Πάρθοι τὰ Μιλησιακὰ ψέγοντες, ὧν πολλοὶ βεβασιλεύκασιν ἐκ Μιλησίων καὶ Ἰωνίδων ἑταιρῶν γεγονότες Ἀρσακίδαι.

Απόδοση: Συγκέντρωσε τη γερουσία των Σελευκέων και κατόπιν τους προσκόμισε τα ακόλαστα βιβλία των *Μιλησιακών* του Αριστείδη, ως προς αυτό μάλιστα δεν έλεγε καθόλου ψέματα. Βρέθηκαν πράγματι αυτά στις αποσκευές του Ρούστιου κι αυτό το γεγονός έδωσε την ευκαιρία στο Σουρήνα να προσβάλει πολύ και να χλευάσει του Ρωμαίους, που ήταν σε πόλεμο και παρόλα αυτά δεν μπορούσαν να απέχουν από τέτοιες πράξεις και αναγνώσματα. Αλλά στους Σελευκείς φάνηκε ότι ο Αίσωπος είναι σοφός, τώρα που έβλεπαν το Σουρήνα να έχει κρεμασμένο μπροστά το "σακκούλι" των Μιλησιακών ακολασιών και όμως από πίσω να μεταφέρει Παρθική Σύβαρη[5] σε τόσες άμαξες με παλλακίδες· και αντίθετα κατά κάποιον τρόπο με τις επονομαζόμενες οχιές και άλλα φίδια, η φάλλαγγά του φαινόταν στα μπροστινά μέρη φοβερή και θηριώδης με τα δόρατα και τα τόξα όμως πίσω κατέληγε σε χορούς και κρόταλα και ξενύχτια ακολασίας με γυναίκες. Πράγματι λοιπόν πρέπει να κατακρίνουμε το Ρούστιο αλλά και οι Πάρθοι ήταν αδιάντροποι, που κατέκριναν τα *Μιλησιακά*, μια και πολλοί απο τους Αρσακίδες ηγεμόνες τους είχαν γεννηθεί από εταίρες της Μιλήτου και της Ιωνίας.

[4] Σχετικά με τη δεύτερη μετάφραση, βλ. παρακάτω σσ. 70-71.

[5] Το όνομα *Σύβαρις* έχει στην παραπάνω μαρτυρία ερωτικά σημαινόμενα. Για τη Σύβαρη και τα *Συβαριτικά*, βλ. παρακάτω σσ. 65 και 251-253.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4. Αρριανός *Ἐπικτήτου Διατριβαί* IV 9, 5-7 (Schenkl):

τοιοῦτόν ἐστι μετ' ἐπιθυμίας πλουτεῖν, μετ' ἐπιθυμίας ἄρχειν, μετ' ἐπιθυμίας καλῇ συγκαθεύδειν. ζηλοτυπία πρόσεστιν, φόβος τοῦ στερηθῆναι, αἰσχροὶ λόγοι, αἰσχρὰ ἐνθυμήματα, ἔργα ἀσχήμονα. καὶ τί, φησίν, ἀπολλύω; - Ἄνθρωπε ὑπῆρχες αἰδήμων καὶ νῦν οὐκέτι εἶ. οὐδὲν ἀπολώλεκας; ἀντὶ Χρυσίππου καὶ Ζήνωνος Ἀριστείδην ἀναγιγνώσκεις καὶ Εὔηνον. οὐδὲν ἀπολώλεκας; ἀντὶ Σωκράτους καὶ Διογένους τεθαύμακας τὸν πλείστας διαφθεῖραι καὶ ἀναπεῖσαι δυνάμενον. καλὸς εἶναι θέλεις καὶ πλάσσεις σεαυτὸν μὴ ὢν καὶ ἐσθῆτα ἐπιδεικνύειν θέλεις στιλπνήν, ἵνα τὰς γυναῖκας ἐπιστρέφεις.

Απόδοση: Τέτοιου είδους πράγμα (δηλ. αρρωστημένη κατάσταση) είναι το να επιδιώκεις παθιασμένα τον πλούτο, την εξουσία, τη συνεύρεση με τις όμορφες. Προστίθεται η ζήλια, ο φόβος μήπως τα στερηθείς, οι αισχροί λόγοι, οι αισχρές σκέψεις, οι αισχρές πράξεις. Και τι χάνω, λέγει; Άνθρωπέ μου ήσουν έντιμος και τώρα πια δεν είσαι. Δεν έχεις χάσει τίποτε; Αντί για το Χρύσιππο και το Ζήνωνα διαβάζεις τον Αριστείδη και τον Εύηνο. Δεν έχεις χάσει τίποτε; Αντί για το Σωκράτη και το Διογένη έχεις αναγάγει σε αντικείμενο θαυμασμού αυτόν, που μπορεί να διαφθείρει πάρα πολλές γυναίκες και να τους αλλάξει τα μυαλά. Επιθυμείς να φαίνεσαι ωραίος και, παρόλο που δεν είσαι, προσπαθείς να αλλάξεις τον εαυτό σου και θέλεις να επιδεικνύεις φόρεμα λαμπερό, για να τραβάς επάνω σου την προσοχή των γυναικών.

5. M. C. Fronto *Epistulae* IIII 3, 1-2:

in verbis vero eligendis conlocandisque ilico dilucet nec verba dare diutius potest, quin se ipse indicet verborum ignarum esse eaque male probare ... quamobrem rari admodum veterum scriptorum in eum laborem studiumque et periculum verba industriosius quaerendi sese commisere, ... nam praeter hos partim scriptorum animadvertas particulatim elegantis Novium et Pomponium et id genus in verbis rusticanis et iocularibus ac ridiculariis, Attam in muliebribus, Sisennam in lasciviis, Lucilium in cuiusque artis ac negotiis propriis.

Μετάφραση: Αυτό πράγματι φαίνεται στην εκλογή και την τοποθέτηση των λέξεων και δεν μπορεί κάποιος συνεχώς να χρησιμοποιεί λέξεις, μήπως αποδειχθεί ότι τις αγνοεί και τις χρησιμοποιεί άσχημα ... Γι αυτό το λόγο πολύ λίγοι από τους παλαιούς συγγραφείς ρίχθηκαν σε αυτό το μόχθο και την επιδίωξη και τον κίνδυνο του να αναζητούν λέξεις με επιμέλεια ... Πέρα από αυτούς, εν μέρει να μελετάς τους ιδιαίτερα καλόγουστους συγγραφείς: το Νόβιο και τον Πομπώνιο και αυτό το λογοτεχνικό είδος με τις λέξεις τις αγροίκες και τις χωρατατζίδικες και τις αστείες, δηλ. τον Άττα για ό,τι αφορά τις γυναίκες, τον Sisenna για τα ερωτικά και το Λουκίλιο για ειδικά θέματα οποιουδήποτε είδους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

6. Απουλήιος *Metamorhoseis* I 1:

At ego sermone isto Milesio uarias fabulas conseram auresque tuas beniuolas lepido susurro permulceam - modo si papyrum Aegyptiam argutia Nilotici calami inscriptam non spreueris inspicere -, figuras fortunasque hominum in alias imagines conuersas et in se rursum mutuo nexu refectas ut mireris. ... En ecce praefamur ueniam, siquid exotici ac forensis sermonis rudis locutor offendero. iam haec equidem ipsa uocis immutatio desultoriae scientiae stilo quem accessimus respondet. fabulam Graecanicam incipimus. lector intende: laetaberis.

Μετάφραση: Ωστόσο εγώ θα συνδέσω με το μιλησιακό τρόπο (ή σε αυτό το μιλησιακό αφήγημα που κρατάς στα χέρια σου)[6] ποικίλες διηγήσεις και τα αυτιά σου τα καλοπροαίρετα με χαριτωμένο μουρμούρισμα μακάρι να ευφράνω, αρκεί μόνο να καταδεχτείς να ρίξεις μια ματιά σε αυτό τον αιγυπτιακό πάπυρο, τον οποίο έγραψε το επιδέξιο καλάμι του Νείλου, για να απορείς που μορφές και τύχες ανθρώπων μεταμορφώνονται σε άλλες εικόνες και κατόπιν επανέρχονται στην αρχική τους κατάσταση με αμοιβαία σύνδεση, ... Ζητώ λοιπόν συγχώρεση, αν τυχόν σε προσβάλλω εγώ, ο άξεστος ομιλητής ξένου και αγοραίου λόγου. Αυτή βέβαια η γλωσσική μεταβολή ανταποκρίνεται στο ύφος της ακροβατικής γνώσης, την οποία έχουμε προσεγγίσει. Αρχίζουμε μία ελληνίζουσα ιστορία. Αναγνώστη δώσε προσοχή: θα διασκεδάσεις.

7. Απουλήιος *Metamorhoseis* IV 32, 10-16:

sic infortunatissimae filiae miserrimus pater, suspectatis caelestibus odiis et irae superum metuens, dei Milesii vetustissimum percontatur oraculum et <a> tanto numine precibus et victimis ingratae virgini petit nuptias et maritum. sed Apollo, quamquam Graecus et Ionicus propter Milesiae conditorem sic Latina sorte respondit.

Μετάφραση: Έτσι ο δυστυχέστατος πατέρας της ατυχέστατης κόρης, αφού υποψιάστηκε το μίσος των ουράνιων θεών και φοβούμενος την οργή τους, ρώτησε να πληροφορηθεί από το πανάρχαιο μαντείο του Μιλήσιου θεού και ζήτησε με προσευχές και σφάγια από ένα τέτοιο θείο πνεύμα γάμο και σύζυγο για την κόρη του, την οποία εχθρεύονταν οι θεοί. Ο Απόλλωνας είναι θεός των Ελλήνων και των Ιώνων όμως για το χατήρι του ευρετή (αυτής) της Μιλησιακής ιστορίας με λατινικό χρησμό απάντησε.

[6] Για τις δύο εναλλακτικές μεταφράσεις, βλ. παρακάτω σσ. 78-79.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

8. Τερτυλλιανός *De anima* 23:

examen Valentini semen Sophiae infulcit animae, per quod historias atque Milesias Aeonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscunt.

Μετάφραση: Ο εσμός του Βαλεντίνου στήριξε (έμπηξε) το σπέρμα της Σοφίας στην ψυχή, μέσω του οποίου αντιλαμβάνονται (ερμηνεύουν) τις ιστορίες και τις μιλησιακές διηγήσεις για τους Αιώνες τους (οι οποίες είναι πλασμένες) από εικόνες ορατών πραγμάτων.

9. Iulius Capitolinus (*SHA*), *Vita Clodii Albini* 11, 7-8:

verberavit certe virgis saepissime neque <u>mquam delictis pepercit. In vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus et soli studens copiae, mulierarios inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus et talium persecutor, agri colendi peritissimus, ita ut etiam Georgica scripserit. Milesias nonnulli eiusdem esse dicunt, quarum fama non ignobilis habetur, quamvis medi<ocri>ter scriptae sint.

Μετάφραση: Έχει δείρει πολλές φορές με βέργες και δεν έχει ποτέ χαριστεί στα σφάλματα. Στο ντύσιμο ήταν πάρα πολύ κομψευόμενος, στα συμπόσια πάρα πολύ αισχρός και επιδιώκε την ηγεμονική τρυφή, ήταν γυναικάς και από τους πρώτους εραστές, δεν γνώριζε τι θα πει ομοφυλόφιλος έρωτας και κάτι τέτοια τα καταδίωκε, ήταν πάρα πολύ έμπειρος στην καλλιέργεια της γης, τόσο που να έχει γράψει και *Γεωργικά*. Μερικοί λένε ότι τα *Μιλησιακά* ήταν δικά του, τα οποία δεν έχουν ευκαταφρόνητη φήμη, αν και είναι μέτριο έργο.

10. Iulius Capitolinus (*SHA*), *Vita Clodii Albini* 12, 12-13:

maior fuit dolor, quod illum pro litterato laudandum plerique duxistis, cum ille neniis quibusdam anilibus occupatus inter Milesias Punicas Apulei sui et ludicra litteraria consenesceret.

Μετάφραση: Είναι μεγαλύτερη η στενοχώρια, καθώς οι περισσότεροι θεωρήσατε ότι εκείνος πρέπει να επαινεθεί ως μορφωμένος, παρόλο που ασχολήθηκε με μαγικά ξόρκια (με ανόητες φλυαρίες)[7] για γριές και πέρασε τη ζωή του με τα *Αφρομιλησιακά* του αγαπημένου του Απουλήιου και τα γραμματικά του παιγνιδάκια.

11. Ψ.-Λουκιανός *Έρωτες* 1:

Ἐρωτικῆς παιδιᾶς, ἑταῖρέ μοι Θεόμνηστε, ἐξ ἑωθινοῦ πεπλήρωκας ἡμῶν τά κεκμηκότα πρὸς τὰς συνεχεῖς σπουδὰς ὦτα, καί μοι σφόδρα διψῶντι τοιαύτης

[7] Για τις δύο αυτές μεταφράσεις, βλ. παρακάτω σ. 89.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀνέσεως εὔκαιρος ἡ τῶν ἱλαρῶν σου λόγων ἐρρύη χάρις. ἀσθενὴς γὰρ ἡ ψυχὴ διηνεκοῦς σπουδῆς ἀνέχεσθαι, ποθοῦσι δ' οἱ φιλότιμοι πόνοι μικρὰ τῶν ἐπαχθῶν φροντίδων χαλασθέντες εἰς ἡδονὰς ἀνίεσθαι. πάνυ δή με ὑπὸ τὸν ὄρθρον ἡ τῶν ἀκολάστων σου διηγημάτων αἰμύλη καὶ γλυκεῖα πειθὼ κατεύφραγκεν, ὥστ' ὀλίγου δεῖν Ἀριστείδη σ' ἐνόμιζον εἶναι τοῖς Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκηλούμενος.

Απόδοση: Φίλε μου Θεόμνηστε, από την αυγή έχεις γεμίσει με ερωτικό παιγνίδι τα κουρασμένα από τη συνεχή μελέτη αυτιά μας και ήλθε για μένα, που διψούσα για τέτοια χαλάρωση, στην κατάλληλη στιγμή η απόλαυση των δροσερών σου διηγήσεων, γιατί είναι αδύναμη η ψυχή να αντέχει τη συνεχή μελέτη· και αυτός που πασχίζει φιλότιμα, έχει ανάγκη να χαλαρώσει λίγο από τις βαριές σκοτούρες και να αφεθεί στις απολαύσεις. Η τέρψη, λοιπόν, λίγο πριν ξημερώσει, και η γλυκειά πειθώ των ακόλαστων διηγημάτων σου με κατευχαρίστησε τόσο πολύ, ώστε λίγο έλειψε να πιστέψω ότι είσαι ο Αριστείδης, καθώς γοητευόμουν από τις Μιλησιακές ιστορίες.

12. Ιερώνυμος *Contra Rufinum* I 17:

Quasi non cirratorum turba Milesiarum in scholis figmenta decantet: et testamentum Suis, Bessorum cachinno membra concutiat, atque inter scurrarum epulas, nugae istiusmodi frequentetur. Quotidie in plateis fictus hariolus stultorum nates verberat et obtorto scorpione dentes mordentium quatit: et miramur si imperitorum libri lectorem inveniant?

Μετάφραση: Σαν να μην αφηγείται το πλήθος των νεαρών με τα σγουρά μαλλιά τις μυθοπλασίες των *Μιλησιακών* στις σχολές και η *Διαθήκη του Χοίρου* να τραντάζει από τα γέλια το κορμί των Βησσών και κατά τα συμπόσια των παραμυθάδων ανάλογες ουτιδανότητες να συχνοακούγονται. Καθημερινά στις πλατείες ο ψευτομάντης μαστιγώνει τους γλουτούς των ανόητων και με ανεστραμμένο μαστίγιο σα σκορπιό ξετινάζει τα δόντια αυτών, που δαγκώνουν. Και ύστερα απορούμε που βρίσκουν αναγνώστες τα βιβλία των απαιδεύτων;

13. Ιερώνυμος *Commentarium in Isaiam* XII (praefatio):

Nullus tam imperitus scriptor est, qui lectorem non inveniat similem sui: multoque pars maior est Milesias fabellas revolventium, quam Platonis libros. In altero enim ludus et oblectatio est, in altero difficultas et sudor mixtus labori. Denique Timaeum de mundi harmonia astrorumque cursu et numeris disputantem, ipse qui interpretatus est Tullius, se non intelligere confitetur. Testamentum autem Grunii Corocottae Porcelli decantant in scholis puerorum agmina cachinnantium.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μετάφραση: Κανείς δεν είναι τόσο άπειρος συγγραφέας, που να μη βρίσκει αναγνώστες όμοιούς του: πολύ περισσότεροι είναι εκείνοι, που ξεφυλλίζουν τα Μιλησιακά διηγηματάκια παρά τα βιβλία του Πλάτωνα. Αυτό συμβαίνει, γιατί στα πρώτα υπάρχει χαρά και τέρψη, ενώ στα άλλα δυσκολία και ιδρώτας ανακατεμένος με μόχθο. Πράγματι ο ίδιος ο Κικέρων, (παρόλο) που προσπάθησε να ερμηνεύσει, ομολογεί ότι δεν κατανοούσε τον Τίμαιο, που πραγματεύεται την αρμονία του κόσμου και τις τροχιές και τον αριθμό των άστρων. Από την άλλη, τη διαθήκη του Γρούνιου Κορακόττα Χοιριδίου τη διηγούνται στις σχολές τα πλήθη των νεαρών χασκογελώντας.

14. Martianus Capella *De nuptiis Philologiae et Mercurii* II 100:

nam certe mythos, poeticae etiam diversitatis delicias Milesias historiasque mortalium, postquam supera conscenderit, se penitus amissuram non cassa optinatione formidat.

Μετάφραση: Σίγουρα (η Φιλολογία) φοβόταν βάσιμα και ενδόμυχα ότι θα χάσει τους μύθους και επιπλέον τη γλύκα της ποιητικής ποικιλίας και τις Μιλησιακές διηγήσεις των θνητών, από τη στιγμή που θα έχει ανεβεί στον ουρανό.

15. Sidonius Apollinaris *Epistulae* VII 2, 9:

Habetis historiam iuvenis eximii, fabulam Milesiae vel Atticae parem.

Μετάφραση[8]: Έχετε την ιστορία ενός εξαιρετικού νέου, διήγηση όμοια με τις Μιλησιακές ιστορίες ή την αττική Κωμωδία[9].

16: Παύλος από τη Νίκαια *Περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας διαφόρων νοσημάτων* 81 (*περὶ ἀπράκτου μορίου*)[10]:

Κελεύσω ... καθεύδειν τε μαλακῶς καὶ μὴ μόνον συνδιημερεύειν καὶ ὁρᾶν γυναῖκας κάλλους ἢ παῖδας ὡραίους· καὶ ἀναγνώσματα ὅσα ἀκόλαστα ἀναγινώσκονται οἷά ἐστιν τὰ τοῦ Ἀμφιπολίτου Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀριστείδου καὶ τὴν τῶν ὁμοίων μυθολογίαν γεγραφηκότων.

Απόδοση: Θα σε συμβουλεύσω ... να κοιμάσαι σε μαλακό στρώμα και όχι μόνο να περνάς τη μέρα σου και να βλέπεις ωραίες γυναίκες ή νεαρούς αλλά και (να

---

8 Το σημαντικό στοιχείο στη μαρτυρία του Sidonius Apollinaris είναι ότι πριν από το παραπάνω χωρίο παραθέτει μια αληθινή ιστορία, την οποία χαρακτηρίζει "μιλησιακή", βλ. παρακάτω σσ. 234-237.

9 Για τη μετάφραση εδώ βλ. παρακάτω σ. 236.

10 Βλ. Ieraci Bio (1984) σ. 102. Η μαρτυρία αυτή αξιολογείται για πρώτη φορά στο σύνολο των δεδομένων της Μιλησιακής παράδοσης. Το κείμενο παραμένει ανέκδοτο. Για τα χφφ βλ. H.A. Diels, *Die Handschriften der antiken Ärzte*, Berlin 1905-1907 (ανατ. Leipzig 1970), τμήμα II σ. 81 και Nachträge σ. 63 (δεν ξέρουμε αν η Ieraci Bio είχε υπόψη της άλλα χφφ). Από εκεί αναφέρουμε και τον τίτλο του έργου, καθώς η Ieraci Bio δεν τον παραθέτει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

περνάς τη μέρα σου διαβάζοντας) όσα ακόλαστα αναγνώσματα υπάρχουν, όπως αυτά του Φίλιππου από την Αμφίπολη και του Αριστείδη και όλων αυτών, οι οποίοι έχουν γράψει παρόμοιες μυθιστορίες.

Η αρχαιότερη μαρτυρία[11] για τα *Μιλησιακά* προέρχεται από τον Οβίδιο. Όμως, πριν προχωρήσουμε στο σχολιασμό της, θα παραθέσουμε μία άλλη μαρτυρία, η οποία δεν αναφέρεται ρητά στα έργα *Μιλησιακά-Milesiae* αλλά είναι πιθανό ότι αποτυπώνει θέματα της Μιλησιακής παράδοσης. Η μαρτυρία αυτή δεν έχει αξιολογηθεί άλλη φορά[12].

17. Βάρρων *Menippeae* απ. 432:

Chrysosandalus locat sibi amiculam de lacte et cera Tarentina, quam apes Milesiae coegerint ex omnibus floribus libantes, sine osse et nervis, sine pelle, sine pilis, puram putam, proceram, candidam, teneram, formosam.

Μετάφραση: ο Χρυσοσάνδαλος συνευρίσκεται με μια φιλεναδίτσα, πλασμένη από γάλα και κερί του Τάραντα, το οποίο έχουν συλλέξει Μιλήσιες μέλισσες τρυγώντας από όλα τα άνθη, - (μια φιλεναδίτσα) χωρίς κόκαλα και τένοντες, χωρίς δέρμα, χωρίς τρίχες, αγνή, ανέγγιχτη, ψηλή, χιονάτη, τρυφερή, πανέμορφη[13].

Όπως η προηγούμενη, έτσι και η επόμενη μαρτυρία δεν αναφέρεται στα *Μιλησιακά* ή στις *Milesiae* αλλά στη Μιλησιακή παράδοση και ήταν άγνωστη στην προηγούμενη βιβλιογραφία. Με αυτήν κλείνει ο κατάλογος των μαρτυριών.

18. Ζηνόβιος *Ἐπιτομὴ παροιμιῶν* V 57:

οἶκοι τὰ Μιλήσια· ἡ παροιμία τέτακται ἐπὶ τῶν ὅπου μὴ προσήκει τὴν τρυφὴν ἐπιδεικνυμένων. Ἀριστα γὰρ ὁ Μιλήσιος ἐλθών ποτε εἰς Λακεδαίμονα ἠξίου βοηθεῖν τοῖς Ἴωσι πολεμουμένοις ὑπὸ Περσῶν· ἐδημηγόρει δὲ ἐσθῆτα ἔχων πολυτελῆ καὶ τὴν ἄλλην τρυφὴν τὴν Ἰωνικὴν· εἶπεν οὖν τις πρὸς αὐτὸν τῶν Ἐφόρων, "οἶκοι τὰ Μιλήσια".

Απόδοση: Στην πατρίδα σου (σπίτι σου)[14] τα μιλησιακά· η παροιμία αναφέρεται σε αυτούς, που επιδεικνύουν την τρυφή εκεί, όπου δεν πρέπει. Ο Αριστα γόρας από τη Μίλητο πήγε κάποτε στη Σπάρτη και απαιτούσε να βοηθήσουν τους Ίωνες,

---

11 Το δεύτερο βιβλίο των *Tristia* γράφτηκε από τον Οβίδιο γύρω στο 9-10 μ.Χ., βλ. G. Luck, *P. Ovidius Naso. Tristia*, τ. II, Heidelberg 1972, σ. 8, F. Norwood, "The Riddle of Ovid's Relegatio", *CP* 58 (1963) σ. 150, Schanz-Hosius (1935) σσ. 244-245.

12 Ο Aly (1932) στ. 1581 επισημαίνει αυτή τη μαρτυρία, επειδή εικάζει ότι σχετίζεται με τα *Μιλησιακά*, χωρίς να τεκμηριώνει την άποψή του. Οι επόμενοι μελετητές την αγνόησαν. Ήταν γνωστές δεκατέσσερεις μαρτυρίες, βλ. Cataudella (1957) σσ. 133-137, Scobie (1969) σ. 34, Verhulst (1943) σσ. 17-18 και 62-65. Οι προαναφερθέντες δεν είχαν υπόψη τις μαρτυρίες του Παύλου από τη Νίκαια, του Βάρρωνα, του Ζηνόβιου και του Fronto.

13 Το απόσπασμα προέρχεται από τον Nonius *De compendiosa doctrina* τ. I, σ. 40 (Lindsay) και έχει καταλογογραφηθεί ως το 432ο απόσπασμα των *Menippeae* (= *Prometheus liber* X) στην έκδοση των Bücheler-Heraeus (1912) σ. 231. Για διαφορετική μετάφραση του ρήματος *locare* πρβλ. Cèbe (1996) σ. 1785.

14 Για τις δύο πιθανές μεταφράσεις βλ. παρακάτω σ. 66 σημ. 90.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τους οποίους πολεμούσαν οι Πέρσες. Αγόρευε στη συνέλευση, φορώντας πολυτελή ρούχα και (επιδεικνύοντας) την υπόλοιπη Ιωνική τρυφή. Είπε λοιπόν σε αυτόν κάποιος από τους Εφόρους: "στην πατρίδα (σου) τα μιλησιακά (ο μιλησιακός τρόπος ζωής)".

Β. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

Ο σχολιασμός των μαρτυριών θα γίνει με βάση τη χρονολογική κατάταξή τους. Αυτό όμως δεν θα ισχύσει για τις δύο τελευταίες μαρτυρίες, με τις οποίες θα ξεκινήσουμε[15].

1. Βάρρων. Οι *Menippeae* του Βάρρωνα γράφτηκαν ανάμεσα στα έτη 80-67 π.Χ., χωρίς να μπορούμε να τις τοποθετήσουμε ακριβέστερα χρονολογικά[16]. Το περιεχόμενο του αποσπάσματος είναι πολύ ενδιαφέρον: από γάλα και από κερί του Τάραντα[17], το οποίο έχουν συλλέξει Μιλήσιες μέλισσες (*apes milesiae*), είναι πλασμένη η πανέμορφη ερωμένη (*amicula*) του *Chrysosandalos*. Εικάζουμε ότι η αναφορά στις Μιλήσιες μέλισσες και η κατασκευή της τέλειας ερωμένης από γάλα[18] και κερί παραπέμπουν στη θεματική της Μιλησιακής παράδοσης[19].

Η άμεση σχέση αυτού του αποσπάσματος με τη Μιλησιακή παράδοση φαίνεται από την αντιπαραβολή του με το χωρίο του Απουλήιου *Met.* X 22 *uel tam lucida tamque tenera et lacte ac melle confecta membra.* Ό όνος εκφράζει το φόβο μήπως

---

15 Αυτό γίνεται, επειδή οι δύο τελευταίες μαρτυρίες δεν αναφέρονται ρητά σε λογοτεχνικό έργο. Η παρέκκλιση αυτή τονίζει και τη μεθοδολογική αρχή να ερευνήσουμε τη Μιλησιακή παράδοση και όχι μεμονωμένα έργα, βλ. παραπάνω σσ. 22-23.

16 Βλ. G. Boissier, *Etude sur la vie et les ouvrages de M.T. Varron,* Paris 1861, σσ. 38-39, Schanz-Hosius (1927) σσ. 556-568 και L. Alfonsi, "Le «menipee» di Varrone", *ANRW* τ. 1^3 (1973) σ. 33.

17 Για την παραγωγή κεριού στον Τάραντα βλ. H. Chouliara-Raios, *L'abeille et le miel en Egypte d'apres les papyrus grecs,* Ιωάννινα 1989, σ. 80 σημ. 193.

18 Για τη χρήση του μελιού μαζί με γάλα (*μελίκρατον*) και το συμβολισμό του βλ. Chouliara-Raios (1989) σσ. 57 και 151. Γενικότερα για τη συμβολιστική του γάλακτος βλ. G. Herzog-Hauser, "Milch", *RE* 30 (1932) σττ. 1575-8, W.F. Otto, *Dionysos. Mythos und Kultus,* Frankfurt am Main ^{3}1960, σ. 88 σημ. 12 και παρακάτω σ. 55 σημ. 36. Ο συνδυασμός γάλακτος και μελιού παραπέμπει στην κουζίνα της εποχής, πρβλ. Αθήν. XIV 646e *ΧΟΡΙΑ βρώματα διὰ μέλιτος καὶ γάλακτος γινόμενα.* Πάντως στο απόσπασμα του Βάρρωνα δεν αναφέρεται το μέλι αλλά το κερί μαζί με το γάλα.

19 Δεν ενδιαφέρει να εξετάσουμε αν ο Βάρρων άντλησε το υλικό από τα *Μιλησιακὰ* ή τις *Milesiae*. Όπως προαναφέραμε, είναι πιθανότερο ότι ο Sisenna έγραψε τις *Milesiae* προς το τέλος της ζωής του (πέθανε το 67 π.Χ.). Δεν είναι βέβαιο αν είχε ασχοληθεί ο Sisenna με τις *Milesiae* τότε, που έγραφε τις *Menippeae* ο Βάρρων. Τίποτε εξάλλου δεν μπορεί να αποκλείσει ότι ο Βάρρων γνώριζε το ελληνικό έργο του Αριστείδη, αφού είχε μεγάλη εξοικείωση με την αρχαία ελληνική λογοτεχνία (για τη Μενίππεια σάτιρα και το Βάρρωνα βλ. Helm (1906) σ. 347 και F. Leo "Varro und die Satire", *Hermes* 24 (1889) σσ. 71-72). Επιπλέον τα *Μιλησιακὰ* είχαν γνωρίσει μεγάλη επιτυχία και στο λατινικό κοινό. Πάντως η ύπαρξη του τίτλου *Desultorius* σε έναν από τους *Logistorici* του Βάρρωνα είναι ένδειξη ότι είχε υπόψη του τις *Milesiae*, βλ. παραπάνω σ. 40. Η χρήση του ψευδοαυτοβιογραφικού αφηγηματικού τεχνάσματος από το Βάρρωνα ενισχύει την εικασία ότι επηρεάστηκε από τη Μιλησιακή παράδοση. Για τη χρήση αυτού του τεχνάσματος από το Βάρρωνα βλ. Misch, (1931) σ. 222 και Norden, *Die antike Kunstprosa,* τ. II, Leipzig-Berlin ^{3}1918 (ανατ.^{9} Darmstadt 1983), σ. 602. Πρβλ. Reitzenstein (1912) σσ. 39-40, όπου εικάζει ότι ο Βάρρων δανείστηκε θέματα από τη Μιλησιακή παράδοση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

καταστρέψει το σώμα της ερωμένης του κατά τη διάρκεια του ζευγαρώματος. Το σώμα της χαρακτηρίζεται τρυφερό, κατάλευκο και πλασμένο από μέλι και γάλα. Η σύμπτωση περιεχομένου δεν είναι απόλυτη (στο απόσπασμα του Βάρρωνα αναφέρεται το κερί και το γάλα). Υπάρχει όμως αξιοσημείωτη αναλογία μεταξύ τους, η οποία γίνεται εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, επειδή η ιστορία του ζευγαρώματος μεταξύ όνου-matrona στις *Metamorphoseis,* συνδέεται άμεσα με τη Μιλησιακή παράδοση[20].

Επιπλέον το ρυθμικό ύφος, η μουσικότητα, η συμμετρία, τα απανωτά ρητορικά σχήματα[21] και το λεξιλόγιο[22] του αποσπάσματος του Βάρρωνα προσεγγίζουν ανάλογα χαρακτηριστικά των *Metamorphoseis* του Απουλήιου και των *Historiae* και *Milesiae* του Sisenna[23]. Ομοιότητα ως προς το ύφος και ως προς το περιεχόμενο με το απόσπασμα του Βάρρωνα παρατηρείται στο χωρίο από το μυθιστόρημα του Λόγγου *Ποιμενικά* Α΄ 18 *χείλη μὲν ῥόδων ἁπαλώτερα καὶ στόμα κηρίων γλυκύτερον. τὸ δὲ φίλημα κέντρου μελίττης πικρότερον*[24]. Η εικασία μας ενισχύεται από άλλα τέσσερα αποσπάσματα των *Menippeae* του Βάρρωνα, στα οποία περιγράφονται γυναίκες[25]. Πιο αξιοποιήσιμο είναι το απόσπασμα 372:

---

[20] Βλ. παρακάτω σσ. 160-166. Σχετικά με το απόσπασμα του Βάρρωνα βλ. Απουλήιο *Met.* III 18 *tunc decantatis spirantibus fibris litat uario latice, nunc rore fontano, nunc lacte uaccino, nunc melle montano, libat et mulsa* και *ibidem* III 22 *mea mellitula.* Επίσης πρβλ. Marius Victorinus (*GLK* VI 105 (Keil) = *FPL* (Büchner σ. 212) *lactea sanguineis lilia mixta rosis,* Απουλήιο *Met.* X 32 *illos teretes et lacteos puellos diceres tu Cupidines ueros* και βλ. Cébe (1996) σ. 1786, R. Triomphe, *Le lion, la vierge et le miel,* Paris 1989, σσ. 199 και 220. Αξιοσημείωτο είναι το χωρίο για τις Αμαζόνες από τον Φιλόστρατο *Ἡρ.* 57, 6 (De Lannoy) *τρέφουσι δὲ τὰ βρέφη γάλακτί τε φορβάδων ἵππων καὶ δρόσου κηρίοις ἢ μέλιτος δίκην ἐπὶ τοὺς δόνακας τῶν ποταμῶν ἰόντες.*

[21] Εντύπωση προκαλεί η επαλληλία λέξεων με ίδιο αριθμό συλλαβών, η γειτνίαση λέξεων με προοδευτικά αυξανόμενο αριθμό συλλαβών, η σταθερή εναλλαγή λέξεων με διαφορετικό αριθμό συλλαβών αλλά και οι συνηχήσεις, οι παρηχήσεις και τα ομοιόπτωτα, βλ. Cébe (1996) σ. 1787.

[22] Πρβλ. με το λεξιλόγιο του spurcum additamentum παρακάτω σσ. 175-196.

[23] Βλ. παραπάνω σσ. 38-39 και παρακάτω σσ. 157 και 197.

[24] Γρηγόριος Κορίνθιος *Ἑρμογένους περὶ μεθόδου δεινότητος* XIII κβ΄ (Waltz *Rhetores Graeci* τ. VII σ. 1236) *αἰσχρῶς μὲν κολακεύει τὴν ἀκοὴν ἐκεῖνα ὅσα εἰσὶν ἐρωτικά, οἷον τὰ Ἀνακρέοντος, τὰ Σαπφοῦς, οἷον γάλακτος λευκοτέρα, ὕδατος ἁπαλωτέρα, πηκτίδων ἐμμελεστέρα, ἵππου γαυροτέρα, ῥόδων ἁβροτέρα, ἱματίου ἑανοῦ μαλακωτέρα, χρυσοῦ τιμιωτέρα.* Το χωρίο αυτό αποτελεί έμμεση μαρτυρία για τα έργα του Ανακρέοντα και της Σαπφούς. Για την επαφή του Ανακρέοντα και της Σαπφούς με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σ. 156. Πρβλ. επίσης Αχιλλέα Τάτιο *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Β΄ 7, 3-7 *ἢ που καὶ σὺ μέλιτταν ἐπὶ τοῦ στόματος φέρεις· καὶ γὰρ μέλιτος γέμεις, καὶ πιρώσκει σου τὰ φιλήματα,* Λόγγο *Ποιμενικά* I 17, 3 (Dalmeyda) *Τότε πρῶτον καὶ τὴν κόμην αὐτῆς ἐθαύμασεν ὅτι ξανθή, ... καὶ τὸ πρόσωπον ὅτι λευκότερον ἀληθῶς καὶ τοῦ τῶν αἰγῶν γάλακτος* και Θεόκριτο *Εἰδύλ.* XI 19-21 (Gow)

Ὦ λευκὰ Γαλάτεια, τί τὸν φιλέοντ' ἀποβάλλῃ,
λευκοτέρα πακτᾶς ποπδεῖν, ἁπαλωτέρα ἀρνός,
μόσχω γαυροτέρα, φιαρωτέρα ὄμφακος ὡμᾶς;

[25] Βλ. Βάρρ. *Menip.* απ. 370 (Bücheler-Heraeus)

quos calliblepharo naturali palpebrae
tinctae uallatos mobili saepto tenent,

απ. 371 *luculla in mento impressa Amoris digitulo*
uestigio demonstrat mollitudinem,

απ. 372 *collum procerum fictum leui marmore*
regillae tunicae definitur purpura,

και απ. 375 *ante auris modo ex subolibus paruuli intorti demittebantur sex cincinni, oculi suppaetuli nigellis pupulis liquidam hilaritatem significantes animi, rictus paruissimus ut refrenato risu roseo.* Ο Norden (1918) σ. 602 και ο Puccioni, "Varrone menippeo modello di Seneca e di Petronio", *ASNP* (n.s.) 6 (1976) σσ. 46-47 επισημαίνουν την αναλογία στην περιγραφή κοριτσιών, η οποία παρατηρείται σε αυτά τα τέσσερα αποσπάσματα, χωρίς να τα συσχετίζουν με το απ. 432 και τη Μιλησιακή παράδοση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

collum procerum fictum leui marmore
regillae tunicae definitur purpura.

Πρόκειται για έναν "τόπο" περιγραφής γυναικών, του οποίου τα χαρακτηριστικά είναι οι ελληνισμοί στο λεξιλόγιο, το πομπώδες ύφος με τα απανωτά ρητορικά σχήματα (αλλά με παρατακτική σύνδεση), η τρυφή, ο ερωτισμός και η "λευκότητα" του ερωτικού αντικειμένου, η οποία συνυποδηλώνει την παθητικότητά του. Ανάλογες περιγραφές είναι χαρακτηριστικό των κειμένων της Μιλησιακής παράδοσης[26]. Η εικόνα της ερωμένης (*amicula*) στο απόσπασμα του Βάρρωνα είναι αυτή του παθητικού ερωτικού αντικειμένου[27]. Αυτή την εικόνα έπλασαν οι Μιλήσιες μέλισσες (*apes Milesiae*).

Οι δύο γεωγραφικοί προσδιορισμοί του αποσπάσματος (*Milesiae–Tarentum*) παραπέμπουν στο χωρίο από το Γιουβενάλη VI 295–297

... Hinc fluxit ad istos
et Sybaris colles, hinc et Rhodos et Miletos

---

[26] Πρόκειται για τον "τόπο" του spurcum additamentum, βλ. παρακάτω σσ. 164–166. Είναι επίσης αξιοσημείωτη η περιγραφή της Μελίτης στον Αχιλλέα Τάτιο *Τὰ κατὰ Λευκίππη καὶ Κλειτοφῶντα* Ε΄ 13, 1-2 *ἦν δὲ τῷ ὄντι καλή, καὶ γάλακτι μὲν ἂν εἶπες τὸ πρόσωπον αὐτῆς κεχρῖσθαι, ῥόδον δὲ ἐμπεφυτεῦσθαι ταῖς παρειαῖς· ἐμάρμαιρον αὐτῆς τὸ βλέμμα μαρμαρυγὴν Ἀφροδίσιον· κόμη πολλὴ καὶ βαθεῖα καὶ κατάχρυσος τῇ χροιᾷ.* Η Μελίτη στο μυθιστόρημα του Αχιλλέα Τάτιου πρωταγωνιστεί σε μία Μιλησιακή ιστορία, βλ. παρακάτω σσ. 248–249.

[27] Ρουφίνος *AP* V 48

ὄμματα μὲν χρυσεία καὶ ὑαλόεσσα παρειὴ
καὶ στόμα πορφυρέης τερπνότερον κάλυκος,
δειρὴ λυγδινέη καὶ στήθεα μαρμαίροντα
καὶ πόδες ἀργυρέης λευκότεροι Θέτιδος·
εἰ δέ τι καὶ πλοκαμῖδι διαστίλβουσιν ἄκανθαι
τῆς λευκῆς καλάμης οὐδὲν ἐπιστρέφομαι.

και του ίδιου *AP* V 60

Παρθένος ἀργυρόπεζος ἐλούετο, χρύσεα μαζῶν
χρωτὶ γαλακτοπαγεῖ μῆλα διανομένη·
πυγαὶ δ' ἀλλήλαις περιπγέες εἰλίσσοντο,
ὕδατος ὑγροτέρῳ χρωτὶ σαλευόμεναι·
τὸν δ' ὑπεροιδαίνοντα κατέσκεπε πεπταμένη χείρ
οὐχ ὅλον Εὐρώταν, ἀλλ' ὅσον ἠδύνατο.

Τα παραπάνω επιγράμματα εμφανίζουν αναλογίες με το απόσπασμα του Βάρρωνα όσον αφορά την περιγραφή των γυναικών και ανήκουν στο μιλησιακό "τόπο" του spurcum additamentum. Μεγάλη ομοιότητα περιεχομένου παρατηρούμε στην περιγραφή της ερωμένης στα *Ανακρεόντεια* 16, 1-12 και 22-34 (Edmonds)

Ἄγε ζωγράφων ἄριστε,
... Ῥοδίης κοίρανε τέχνης,
... γράφε τὴν ἐμὴν ἑταίρην.
γράφε μοι τρίχας τὸ πρῶτον
ἁπαλάς τε καὶ μελαίνας·
ὁ δὲ κηρὸς ἂν δύνηται,
γράφε καὶ μύρου πνεούσας.
γράφε δ' ἐξ ὅλης παρειῆς
ὑπὸ πορφυραῖσι χαίταις
ἐλεφάντινον μέτωπον. ...
γράφε ῥῖνα καὶ παρειὰς
ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας·
..περὶ λυγδίνῳ τραχήλῳ
Χάριτες πέτοιντο πᾶσαι.
... βλέπω γὰρ αὐτήν.
τάχα, κηρέ, καὶ λαλήσεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

atque coronatum et petulans madidumque Tarentum

Ο Γιουβενάλης θεωρεί ότι οι πολιτιστικές επιρροές της Σύβαρης, της Ρόδου και της Μιλήτου στη Ρώμη ευθύνονται για την ηθική κατάπτωση. Ίσως γίνεται έμμεση αναφορά σε συγκεκριμένα ερωτικά μυθιστορήματα (*Συβαριτικά, Μιλησιακά, Ῥοδιακά* κ.α.)[28], τα οποία θεωρούνταν ιδιαίτερα προκλητικά για το ερωτικό περιεχόμενό τους. Ομοίως είναι πιθανόν ότι ο Βάρρων αναφέρεται υπαινικτικά στους συγγραφείς, οι οποίοι τον ενέπνευσαν στο παραπάνω απόσπασμα. Έτσι ο προσδιορισμός *Milesiae* μπορεί να αναφέρεται στον Αριστείδη τον Μιλήσιο ή τον Sisenna (αυτοί οι δύο δηλ., είναι οι Μιλήσιες μέλισσες). Στην ποιητική της ελληνιστικής περιόδου η μέλισσα συμβόλιζε τον poeta doctus, του οποίου η έμπνευση εκδηλωνόταν με λόγιο τρόπο[29]. Επίσης εικάζουμε ότι ο προσδιορισμός *Tarentina* υποδηλώνει τους ερωτικούς συγγραφείς του Τάραντα, όπως ήταν ο Ρίνθων[30]. Επιπλέον ο Τάραντας ήταν φημισμένος για τα διεφθαρμένα ήθη των κατοίκων του[31], όπως και η Μίλητος. Το σώμα της *amicula*, το οποίο ήταν κατασκευασμένο από κερί του Τάραντα και συνεκδοχικά λείο, θυμίζει ένα απόσπασμα του Κλέαρχου Σολέως στον Αθήναιο XII 522d *Ταραντίνους δέ φησι Κλέαρχος ἐν τετάρτῳ Βίων ... εἰς τοσοῦτο τρυφῆς προελθεῖν ὥστε τὸν ὅλον χρῶτα παραλεαίνεσθαι καὶ τῆς ψιλώσεως ταύτης τοῖς λοιποῖς κατάρξαι.* Ο Βάρρων έχοντας υπόψη αυτή την πρακτική των Ταραντίνων[32], αναφέρεται στο κερί του Τάραντα (*cera Tarentina*), για να ανακαλέσει στον αναγνώστη συνυποδηλωτικά την εικόνα της λειάνσεως. Έτσι εξηγείται το απροσδόκητο της πληροφορίας για το κερί του Τάραντα, το οποίο παρήγαγαν μέλισσες από τη Μίλητο.

---

28 Για τα *Ῥοδιακά* του Φίλιππου από την Αμφίπολη, τα *Συβαριτικά* και άλλα ερωτικά μυθιστορήματα ανάλογα με τα *Μιλησιακά*, βλ. παρακάτω σ. 106. Στον Θεόκριτο *Εἰδύλ.* V 124-128 (Gow)

- Ἰμέρα ἀνθ' ὕδατος ῥείτω γάλα, καὶ τὸ δέ, Κρᾶθι, /.../
- ῥείτω κἀ Συβαρῖτις ἐμὶν μέλι, καὶ τὸ πότορθρον
ἁ παῖς ἀνθ' ὕδατος τᾷ κάλπιδι κηρία βάψαι

εμφανίζονται οι αναφορές στη Σύβαρη, το μέλι και το κερί. Επίσης πρβλ. Δ. Ράιο, *Η Μέλισσα και ο Λυκάνθρωπος*, Ιωάννινα 2001, σ. 176.

29 Βλ. Olck, "Biene", *RE* 5 (1897) σττ. 446-449, W. Otto, *Die Musen und göttliche Ursprung des singens und sagens*, Darmstadt 1961, σ. 61, Chouliara-Raios (1989) σ. 58 με πλούσια βιβλιογραφία και πολλά παραθέματα και Triomphe (1989) σσ. 20-21. Πρβλ. επίσης Αντίπατρο *ΑΠ* 305-306

οὐδὲ μάτην ἁπαλοῖς ξουθὸς περὶ χείλεσιν ἔσμὸν
ἔπλασε κηρόδετον, Πίνδαρε, σεῖο μέλι

και την παρομοίωση του Αρχίλοχου με τζίτζικα στον Λουκιανό *Ψευδ.* 1.

30 Για τη σχέση της Σικελικής και γενικότερα της δωρικής φάρσας με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 117 και 154.

31 Βλ. Δ. Ράιο "Melissa Tarentina et versipellis (Petron. *Sat.* 61-62): Ένα απαρατήρητο ζευγάρι αντιθετικού συμβολισμού", στο "Η Πνευματική ζωή στο Ρωμαϊκό κόσμο από το 14 ως το 212 μ.Χ.", *ΣΤ΄ Πανελλήνιο Συμπόσιο Λατινικών Σπουδών*, Ιωάννινα, 11-13 Απριλίου 1997, Ιωάννινα 2001, σσ. 217 και 255 και του ίδιου (2001) σ. 56 σημ. 108. Πρβλ. Οράτιο *Sat.* II 4, 34 *molle Tarentum*, Ξεν. Εφέσ. *Ἐφεσιακά* Ε΄ V 8. Ο Τάραντας ήταν επίσης φημισμένος για τα αρώματά του, των οποίων η χρήση ήταν ένδειξη διαφθοράς: πρβλ. Γιουβενάλη XV 50 και Sidonius Apollinaris *Carm.* V 430 *uncta Tarentos*. Σχετικά με τα αρώματα και τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σ. 159. Επίσης ο Τάραντας, όπως και η Μίλητος, παρήγαγε καλής ποιότητας έρια βλ. Μαρτιάλη XIII 125.

32 Για την πρακτική αυτή στη Μιλησιακή παράδοση βλ. παρακάτω σσ. 94-97 και 200-201.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η μέλισσα συμβόλιζε την αγνότητα, την εργατικότητα, την καλή σύζυγο και γενικά ήταν ένα θετικά σημασιοδοτημένο σύμβολο γυναίκας[33]. Συμβόλιζε επίσης ορισμένες θεές, μύστιδες ή τις ιέρειές τους[34]. Εξαιτίας της γλυκύτητας του μελιού, το οποίο παράγει η μέλισσα, τα σημαινόμενα της λέξης εμπλουτίστηκαν και κατέληξε να συμβολίζει τη γλυκιά ερωμένη (πολλές εταίρες ονομάζονταν έτσι)[35]. Εξάλλου το να αναβρύζει η γη μέλι και γάλα δήλωνε την επιφάνεια του Διόνυσου[36]. Η χρήση τους ήταν πολύ διαδεδομένη στη θρησκευτική τελετουργία[37].

---

33 Για το θετικό συμβολισμό της μέλισσας, βλ. Ράιο (1997) σ. 216 και του ίδιου (2001) σσ. 55-57.

34 Για τις μέλισσες ως σύμβολο θεών, ως ιέρειες ή ως μύστιδες, βλ. Chouliara-Raios (1989) σσ. 53-59 με άφθονα παραθέματα και βιβλιογραφία. Επίσης βλ. Drexler, "Melissa", στο W.H. Roscher, *Lexicon der griechischen und römischen Mythologie*, τ. II 2, Leipzig 1894-1897, σττ. 2638-2641, van der Kolf, "Melissa", *RE* 29 (1931) σττ. 526-527.

Ειδικότερα για την Άρτεμη σε σχέση με τη μέλισσα βλ. L. Bodson, *Ἱερὰ Ζῷα. Contribution à l' étude de la place de l' animal dans la religion grecque ancienne*, Bruxelles 1978, σσ. 39-43, M. Detienne, *The Gardens of Adonis. Spices in Greek Mythology*, (μτφρ. J. Lloyd), Sussex 1977, σσ. 79-81 και G.W. Elderkin, "The Bee of Artemis", *AJP* 60 (1939) σσ. 203-4: σύμφωνα με τον Elderkin, η ρίζα *βριτ* στο προσωνύμιο *Βριτόμαρτις* της Άρτεμης δηλώνει τη μέλισσα. Έτσι *Βριτόμαρτις* σημαίνει το κορίτσι των μελισσών. Η πληροφορία ότι οι ιέρειες της Άρτεμης στην Έφεσο ονομάζονταν μέλισσες παραπέμπει στις Μιλήσιες μέλισσες (*apes milesiae*) λόγω γεωγραφικής γειτνίασης. Η Μίλητος ήταν γνωστή για το μαντείο του Διδυμαίου Απόλλωνα, αδελφού της Άρτεμης, ο οποίος συνδεόταν και αυτός με τις μέλισσες, καθώς η πρωθιέρειά του στους Δελφούς ονομαζόταν μέλισσα, βλ. Bodson (1978) σ. 401, Drexler (1894-1897) στ. 2639 και van der Kolf (1931) στ. 527. Υπάρχει η πληροφορία από τον Παυσανία X 5, 9 ότι το ναό του Απόλλωνα στους Δελφούς είχαν κατασκευάσει μέλισσες από κερί.

Βλ. επίσης Ησύχ. *μ* 719 (Latte) *"μέλισσαι", αἱ τῆς Δήμητρος μύστιδες.* Για περισσότερα στοιχεία βλ. Bodson (1978) σσ. 25-38, B.G. Whitfield, "Virgil and the Bees", *G&R* (s.2) 3 (1956) σσ. 102-103 και C. Picard, "L' Éphésia, les amazones et les abeilles", *REA* 42 (1940) σ. 280. Για τη μέλισσα και το Δία, βλ. M. Marconi, "Μέλισσα Dea Cretese", *Athenaeum* n.s. 18 (1940) σσ. 173-179. Για τις Νύμφες ως μέλισσες βλ. Bodson (1978) σσ. 36-37, Drexler (1894-1897) σττ. 2639-2640, Otto (1961) σ. 13, van der Kolf (1931) σττ. 526-527.

35 Μάρκος Αργεντάριος *AP* V 32 (Beckby)

ποιεῖς πάντα, Μέλισσα, φιλανθέος ἔργα μελίσσης·
... καὶ μέλι μὲν στάζεις ὑπὸ χείλεσιν ἡδὺ φιλεῦσα,
ἣν δ' αἰτῆς, κέντρῳ τύμμα φέρεις ἄδικον.

Κλήμης *Στρωμ.* I 5, 29, 6 (Stählin) *μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης.* Διογένης Λαέρτιος I 94, 1-5 για την πληροφορία ότι ο τύραννος Περίανδρος ονόμαζε τη γυναίκα του Μέλισσα. Επίσης βλ. Αθήν. XIII 578c, Αριστοφ. I 19, 1 και II 14 (Vieillefond) και Μάχ. *απ.* 14-15 για την εταίρα Μανία, η οποία αρχικά ονομαζόταν Μέλισσα (στα αποσπάσματα του Μάχωνα εντοπίζουμε μία "μιλησιακή" σκηνή, βλ. παρακάτω σ. 152). Για περισσότερα βλ. Ράιο (1997) σ. 217 και αμέσως παρακάτω. Σχετικά με την ερωτική σημασιοδότηση της μέλισσας υπάρχει ένα αξιοποιήσιμο χωρίο από τον Ηρόδοτο *Ἱστορ.* I 131 *καλέουσι δὲ Ἀσσύριοι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα.* Η λέξη *Μύλιττα* μπορεί να σημαίνει μέλισσα βάσει της ετυμολογικής ανάλυσης του Elderkin (1939) σ. 204. Για τις μέλισσες ως ερωτική γυναικεία εικόνα πρβλ. Οβίδιο *AA* I 95-97

aut ut apes saltusque suos et olentia nactae
pascua per flores et thyma summa uolant,
sic ruit ad celebres cultissima femina ludos.

Αντίθετα με τα παραπάνω στον Θεόκριτο *Εἰδύλ.* III 12-14 (Gow)

θᾶσαι μάν. θυμαλγὲς ἐμὶν ἄχος· αἴθε γενοίμαν
ἁ βομβεῦσα μέλισσα καὶ ἐς τεὸν ἄντρον ἱκοίμαν
τὸν κισσὸν διαδὺς καὶ τὰν πτέριν ἅ τυ πυκάσδει

η μέλισσα συμβολίζει το membrum virile.

36 Βλ. Usener, "Milch und Honig", *RhM* 57 (1902) σσ. 178 και 186 και Herzog-Hauser (1932) στ. 1574. Η μαρτυρία του Βάρρωνα εμφανίζει λεξιλογικές και θεματικές αναλογίες με ένα απόσπασμα από τον *P. Vindob.* 29801 στιχ. 5-12 (=Heitsch, *Die griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit*, τ. I, Göttingen ^{2}1963, σσ. 56-57)

ἐκ φη[γ]οῖο λαβὼν εὐάν[θεα κηρὸν
τὸν μὲν πρῶτο]ν ἔθαλψεν ὑπ' ἠελίοιο [βολαῖσιν
]πωτᾶτο φιλόδρομος α ... μέλισσα
]ομευσε τὸ κηρίον ὠδίνουσα
ἀμφὶ Διώ]νυσσο καρήατι, πίμπλατο δὲ δρῦς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στις μαγικές τελετουργίες οδηγεί η έρευνα για το όνομα *Chrysosandalos*. Παρατηρούμε ότι στους μαγικούς παπύρους, οι οποίοι παραδίδουν τους ερωτικούς καταδέσμους, εμφανίζεται η λέξη *Χρυσοσάνδαλος* [38] ως προσωνύμιο θεαινών με χθόνιες ιδιότητες. Το επίθετο *χρυσοσάνδαλος* προσδιόριζε κυρίως την Εκάτη, τη Σελήνη, την Περσεφόνη[39] και την Ήρα[40]. Το χρυσό σανδάλι χαρακτήριζε επίσης

]ήεντος ἐν ἀνθεμόεντι δὲ κηρῷ
]υτρήτοις μέλι λείβετο <
ἠελ]ίοιο τακείς, ὑπελύετο κηρός.

Στο παραπάνω χωρίο συνδυάζονται οι αναφορές στο κερί, το μέλι, τη μέλισσα και τη λατρεία του Διονύσου, πρβλ. Ευρ. *Βάκ.* 142-143

ῥεῖ δὲ γάλακτι πέδον, ῥεῖ δ' οἴνῳ, ῥεῖ δὲ μελισσῶν νέκταρι.

Γενικότερα για τη μέλισσα και το Διόνυσο βλ. Bodson (1978) σσ. 22-23 και Γιαννουλίδου, "Μέλισσα καὶ Διόνυσος οἱ βουγενεῖς", *Athena* 63 (1959) σσ. 319-324.

[37] Βλ. Usener (1902) σσ. 177-180 και 184-187 και πρβλ. Herzog-Hauser (1932) στ. 1577.

[38] Βλ. D.R. Jordan, "A Love Charm with Verses", *ZPE* 72 (1988) σσ. 248-250 και 255, D. Wortmann, "Die Sandale der Hekate - Persephone - Selene", *ZPE* 2 (1968) σσ. 157-158 και πρβλ. D.R. Jordan, "A new Reading of a papyrus love charm in the Louvre", *ZPE* 74 (1988) σσ. 234-236.

Για το χρυσό σανδάλι ως τμήμα του γυναικείου καλλωπισμού πρβλ. Λουκ. *Οἴκ.* 7 *ἡγοῦνται* (sc. *αἱ ἑταῖραι*) *γὰρ καὶ τὴν ὠλένην αὐταῖς σπληνοτέραν φανεῖσθαι συναπολάμπουσαν τῷ χρυσῷ καὶ τοῦ ποδὸς τὸ μὴ εὐπερίγραφον λήσειν ὑπὸ χρυσῷ σανδάλῳ*, του ίδιου *Ἑταιρ. Διάλ.* 14 *ἐκ Πατάρων σανδάλια ἐπίχρυσα*, Λόγγ. *Ποιμενικὰ* I 5, 3 (Dalmeyda) *θῆλυ ἦν τοῦτο τὸ παιδίον, καὶ παρέκειτο καὶ τούτῳ γνωρίσματα· μίτρα διάχρυσος, ὑποδήματα ἐπίχρυσα, περισκελίδες χρυσαῖ*, Κηφισόδωρο *απ.* 4 (*CAF* τ. 1, σ. 801 (Kock)

σανδάλια δὲ τῶν λεπτοσχιδῶν,
ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα·
νῦν δ' ὥσπερ ἡ θεράπαιν' ἔχω περιβαρίδας.

Στον Όμηρο *Ὀδύσσ.* ε 44-45 τα χρυσά σανδάλια ανήκουν στον Ερμή. Πρβλ. επίσης Λουκ. *Φιλοψ.* 27 *ἠτιᾶτό με ὅτι τὰ ἄλλα πάντα χαρισάμενος αὐτῇ θάτερον τοῖν σανδάλοιν χρυσοῖν ὄντοιν οὐ κατακαύσαιμι*, και *ibidem* 28 *ἐπεὶ σανδάλῳ γε χρυσῷ ἐς τὰς πυγὰς ὥσπερ τὰ παιδία παίεσθαι ἄξιοι ἂν εἶεν οἱ ἀποστοῦντες.*

[39] Βλ. Wortmann (1968) σσ. 157-158, Wünsch, "Neue Fluchtafeln", *RhM* 55 (1900) σ. 250 για το προσωνύμιο της Εκάτης ως *χρυσοσανδαλαιμοποπχθονίας*. Βλ. επίσης τα *Σχόλια* στον Θεόκριτο II 12 (Dübner) και Ευσέβιου *Εὐ. Προπ.* III 11, 32 (Mras) *Ἑκάτη δὲ ἡ Σελήνη πάλιν τῆς περὶ αὐτὴν σχηματίσεως καὶ κατὰ τοὺς σχηματισμοὺς δυνάμεως... τῆς μὲν νουμηνίας φέρουσαν τὴν λευκείμονα καὶ χρυσοσάνδαλον.* Πρβλ. Λουκ. *Φιλοψ.* 13 *ἔρωτας ἐμπέμπων καὶ δαίμονας ἀνάγων καὶ νεκροὺς ἑώλους ἀνακαλῶν καὶ τὴν Ἑκάτην αὐτὴν ἐναργῆ παριστὰς καὶ τὴν Σελήνην καθαιρῶν.* Για τη σύνδεση της Εκάτης-Σελήνης-Περσεφόνης με την Άρτεμη, στην οποία ίσως κάνει υπαινιγμό το απόσπασμα του Βάρρωνα βλ. Th. Kraus, *Hekate*, Heidelberg 1960, σσ. 102-104. Γνωρίζουμε επίσης ότι η Περσεφόνη λατρευόταν και στον Τάραντα, βλ. Weinstock, "Tarentum", *RE* II 8 (1932) στ. 2312.

[40] Όμηρος *Ὀδύσσ.* λ 604, Ησίοδος *Θεογ.* 454, Οβίδιος *Am.* III 13, 26· πρβλ. P. Friedrich, *The Meaning of Aphrodite*, Chicago-London 1978, σσ. 77-78.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τη Δήμητρα[41] και την Ελένη, η οποία συνδεόταν με τη Σελήνη[42]. Να σημειώσουμε ότι σε αυτές τις θεότητες προσφερόταν το *μελίκρατον* (χοή από γάλα και μέλι)[43].

Μπορούμε να υποθέσουμε λοιπόν ότι ο εραστής στο απόσπασμα του Βάρρωνα διαθέτει τις ιδιότητες ενός μάγου με βάση τη σημασία του ονόματός του. Την εικασία αυτή ενισχύει το γεγονός ότι η ερωμένη του είναι κατασκευασμένη από κερί. Η αναφορά στην κέρινη κατασκευή της παραπέμπει στα μαγικά κέρινα ομοιώματα[44]. Πράγματι ένα κέρινο ομοίωμα γυναίκας θα ήταν ακριβώς, όπως περιγράφει την ερωμένη (*amicula*) το απόσπασμα του Βάρρωνα[45] και κυριολεκτικά

---

41 *P. Colon.* inv. I 1, στιχ 58-9 (Heitsch) *τῆς Δήμητρος χρύσεον τὸ σάνδαλον.* Ο Valerius Maximus I 1, 5 ext. (Kempf) αναφέρει ότι ένα από τα προσωνύμια της Δήμητρας ήταν *Milesia*, βλ. επίσης Kruse, "Milesia[2]", *RE* 30 (1932) στ. 1581.

Να επισημάνουμε το χωρίο του Ευριπίδη *Ἰφ. Αὐλ.* 1040

ὅτ' ἀνὰ Πήλιον αἱ καλλιπλόκαμοι
δαῖτα θεῶν ἔνι Πιερίδες
χρυσεοσάνδαλον ἴχνος
ἐν γᾷ κρούουσαι
Πηλέως ἐς γάμον ἦλθον

Οι Μούσες με το *χρυσεοσάνδαλον ἴχνος* παραλληλίζονται πολλές φορές με μέλισσες, χαρακτηριστικά βλ. Φιλόστρ. *Εἰκ.* Β΄ 8 *Ἀθηναῖοι τὴν Ἰωνίαν ὅτε ἀπῴκιζον, Μοῦσαι ἡγοῦντο τοῦ ναυτικοῦ ἐν εἴδει μελιττῶν,* πρβλ. Βάρρ. *RR* III 16, 7. Μπορούμε να εικάσουμε ότι στο απόσπασμα του Βάρρωνα η *amicula* θεωρείται από τον εραστή της, τον *Chrysosandalos*, ως η μούσα του. Την εξιδανικεύει και ταυτίζονται τόσο, ώστε να αντιποιείται τον προσδιορισμό της (χρυσοσάνδαλος).

42 Ευριπίδης *Ὀρ.* 1468-1469

φυγᾷ δὲ ποδὶ τὸ χρυσοσάνδαλον
ἴχνος ἔφερεν

πρβλ. Θεόκριτου *Εἰδύλ.* XVIII 28-38 και βλ. παρακάτω σσ. 86 σημ. 203. Στο Θεόκριτο *Εἰδύλ.* II 142 η Σελήνη παρουσιάζεται ως ακροατής της ερωτικής ιστορίας του δεύτερου *Εἰδυλλίου.*

43 Βλ. Elderkin (1939) σσ. 206-207 και Chouliara-Raios (1989) σσ. 150-151. Το μέλι και το γάλα προσφέρονταν στη Bona Dea-Χθονία Εκάτη, βλ. Μακρόβιο *Sat.* I 12, 25 *quod uinum in templum eius non suo nomine soleat inferri sed uas in quo uinum inditum est mellarium nominetur et uinum lac nuncupetur.* Το μέλι και το γάλα όμως προσφερόταν και ως θυσία στον Πρίαπο, βλ. Herzog-Hauser (1932) στ. 1577 και Οβίδιου *Fasti* IV 151-152

nec pigeat tritum niueo cum lacte papauer
sumere et expressis mella liquata fauis.

44 Θεόκριτος *Εἰδύλ.* II 28-29 (Gow), όπου χρησιμοποιείται το κέρινο ομοίωμα για την κατάδεση και γίνονται οι επικλήσεις στην Άρτεμη, την Εκάτη και τη Σελήνη. Στο ίδιο έργο II 77-79

εἶδον Δέλφιν ὁμοῦ τε καὶ Εὐδάμιππον ἰόντας
τοῖς δ' ἧς ξανθοτέρα μὲν ἐλιχρύσοιο γενειάς,
στίλβεα δὲ στίλβοντα πολὺ πλέον, ἢ τύ, Σελάνα

το ερωτικό αντικείμενο περιγράφεται, όπως η ερωμένη του *Chrysosandalos*. Για τη μαγική χρήση κέρινων ομοιωμάτων στη νουβέλα της απάτης του Νεκτανεβώ, η οποία περιλαμβάνει θέματα από τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης βλ. Ψευδ. Καλλ. *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (recensio β) I 4, 9 - I 5, 5 (Bergson) και παρακάτω σ. 122. Πρβλ. Βεργίλιο *Ecl.* VIII 74-75

licia circumdo, terque haec altaria circum
effigiem duco; ...

Πλάτωνος *Νόμ.* 933b *κήρινα μιμήματα πεπλασμένα,* Οράτιου *Epod.* 17, 76

an quae mouere cereas imagines

και του ίδιου *Sat.* I 8, 30

lanea et effigies erat altera cerea ...

Τα δύο τελευταία χωρία περιγράφουν τις πρακτικές της μάγισσας Κανιδίας, για την οποία ο Οράτιος συνθέτει μία περιγραφή με "μιλησιακά" θέματα, βλ. παρακάτω σ. 168 σημ. 53 και σ. 238. Βλ. επίσης E.R. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο,* (μετάφραση-εισαγωγή Γ. Γιατρομανωλάκη), Αθήνα 1978, σ. 173 σημ. 96. Να σημειωθεί ότι η απόλυτη "ταύτιση" του *Chrysosandalos* με την *amicula* (*locat sibi*) παραπέμπει στην κατάδεση, για την οποία χρησιμοποιούνταν τα κέρινα ομοιώματα, πρβλ. J.P. Vernant, *Μύθος και Σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα,* (μτφρ. Σ. Γεωργούδη), Θεσσαλονίκη χ.χ., σσ. 309 και 315 και Chouliara-Raios (1989) σσ. 177-180.

45 Δεν είναι λίγες οι αναφορές του Βάρρωνα στη μυστηριακή τελετουργία, βλ. L. Alfonsi (1973) σ. 50.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

θα ανήκε σε *Χρυσοσάνδαλο* (όπως είδαμε, ήταν προσωνύμιο χθόνιων θεοτήτων, στις οποίες αφιερώνονταν τα κέρινα ομοιώματα και οι κατάδεσμοι[46]). Το γεγονός ότι η *amicula* προσδιορίζεται με όλες τις ιδιότητες του παθητικού ερωτικού αντικειμένου[47] (πλασμένη από γάλα και κερί, χωρίς κόκαλα και τένοντες, χωρίς δέρμα, χωρίς τρίχες, αγνή, ανέγγιχτη, ψηλή, χιονάτη, τρυφερή) σημαίνει ότι έχει αιχμαλωτιστεί από την ερωτική μαγεία του *Chrysosandalos*.

Πράγματι η χρήση του ονόματος *Χρυσοσάνδαλος* αποτελεί έμμεση αναφορά στον θεό Έρωτα: στο απόσπασμα του Αλκαίου[48]

δεινότατον θέων,
<τὸν> γένναι' εὐπέδιλος Ἶρις
χρυσοκόμαι Ζεφύρωι μίγεισα,

συνδυάζεται η αναφορά στον Έρωτα με τους προσδιορισμούς της μητέρας του Ίριδας (β΄συνθετικό: *πέδιλον*) και του πατέρα του Ζέφυρου (α΄ συνθετικό: *χρυσός*)

---

46 Ψ.-Καλλισθένης *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (recensio β) I 1, 7 (Bergson) για τη χρήση κέρινων ομοιωμάτων από το μάγο Νεκτανεβώ και I 7, 1-5 *Ὁ δὲ Νεκτεναβὼ ἑτοίμασεν ἑαυτῷ πόκον κριοῦ ἁπαλωτάτου σὺν τοῖς κέρασι τῶν κροτάφων αὐτοῦ, καὶ ταῦτα χρυσῷ παραπλήσια, καὶ σκῆπτρον ἐβέλινον καὶ ἱμάτιον λευκὸν καὶ τρίβωνα καθαρώτατον δρακοντοῦντα· καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν κοιτῶνα, ἔνθα ἦν ἐπὶ κλίνης ἡ Ὀλυμπὰς κατεσκεπασμένη.* Στα παραπάνω χωρία εμφανίζονται τα θέματα του χρυσού μάγου, ο οποίος χρησιμοποιεί κέρινα ομοιώματα για τη μαγεία του, και της εξαπάτησης της ερωμένης. Στο επεισόδιο αυτό του μυθιστορήματος του Μεγάλου Αλεξάνδρου θα εντοπίσουμε αξιοσημείωτη "μιλησιακή" επίδραση, βλ. παρακάτω σ. 130. Για τους καταδέσμους βλ. C.A. Faraone, "The Agonistic Context of Early Greek Binding Spells", στο C.A. Faraone- D. Obbink (εκδδ), *Magika Hiera. Ancient Greek Magic and Religion,* New York-Oxford 1991, σσ. 3-5, του ίδιου, *Talismans and Trojan Horses,* New York-Oxford 1992, σ. 136 και D. Martinez, "«May she neither eat nor drink»: Love Magik and Vows of Abstinence", στο M. Meyer-P. Mirecki (εκδδ), *Ancient Magic and Ritual Power,* Leiden-New York-Köln 1995, σσ. 346 και 353.

47 Σώφρων *απ.* 26 (*CGF* τ. I[1], σ. 158 (Kaibel)

ἴδε καλᾶν κουρίδων...
θᾶσαι μὰν ὡς ἐρυθραὶ τ' ἐντὶ καὶ λειοτριχιῶσαι

και βλ. R. Büll - E. Moser, "Wachs", *RE* (suppl.) 13 (1973) στ. 1355 και 1358 και τον Πλίνιο τον νεότερο *Ep.* VII 9, 11 για ένα κέρινο ομοίωμα της Αφροδίτης.

48 Αλκαίος *απ.* 13 (Reinach). Αξιοσημείωτο το απόσπασμα του Ανακρέοντα 5 (Diehl)

σφαίρηι διπτέ με πορφυρῆι
βάλλων χρυσοκόμης Ἔρως
νῆνι ποικιλοσαμβάλωι
συμπαίζειν προκαλεῖται,

πρβλ. *Ἐτ. Γουδ.* 278, 17. Ανάλογα βλ. Φιλόστρ. *Εἰκ.* I 6, 7 *ἐνταῦθά μοι τὴν Ἀφροδίτην νόει Νυμφῶν οἶμαι αὐτὴν ἱδρυμένων, ὅτι αὐτὰς ἐποίησεν Ἐρώτων μητέρας καὶ διὰ τοῦτο εὔπαιδας. καὶ κάτοπτρον δὲ τὸ ἀργυροῦν καὶ τὸ ὑπόχρυσον ἐκεῖνο σανδάλιον.* Για τον Έρωτα από κερί βλ. Αθήναιο *Δειπν.* 562c

τὶς ἦν ὁ γράψας πρῶτος ἀνθρώπων ἄρα
ἢ κηροπλαστήσας Ἔρωθ' ὑπόπτερον

Πλίνιο νεοτ. *Ep.* VII 9, 10 = *FPL* (Büchner σ. 168)

ut laus est cerae, mollis cedensque sequatur
si doctos digitos iussaque fiat opus
et nunc informet Martem castamve Minervam,
nunc Venerem effingat, nunc Veneris puerum.

C. Kerényi, *Dionysos. Archetypal Image of Indestructible Life,* (μτφρ. R. Manheim), London 1976, σ. 365. Πρβλ. Πίνδ. *απ.* 123 (Bergk)

ἀλλ' ἐγὼ τᾶσδ' ἕκατι κηρὸς ὣς δαχθεὶς ἔλᾳ -
ἰρᾶν μελισσᾶν τίκομαι.

και Μελέαγρο *ΑΠ* IV 1, 10

μυρόπνουν εὐάνθεμον ἶριν Νοσσίδος, ἧς δέλτοις κηρὸν ἔπηξεν Ἔρως

με έμμεση αναφορά στα Λοκρικά άσματα, βλ. Reitzenstein (1893) σσ. 138-139.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επάλληλα τοποθετημένους[49]. Σε ορισμένους μαγικούς παπύρους με αναφορές σε κέρινα ομοιώματα ως όργανα ερωτικής μαγείας ο Έρωτας χαρακτηρίζεται *χρυσοπτέρυγος*· αυτό το επίθετο για τον Έρωτα παραπέμπει στο παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής[50], το οποίο, όπως θα δούμε, εντάσσεται στη Μιλησιακή παράδοση.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι το παραπάνω απόσπασμα χαρακτηρίζεται από τη σύνθεση αντιθετικών συμβόλων: ο Χρυσοσάνδαλος είναι ένα όνομα με διπλή σημασία (ερωτική και νεκρική - μαγική). Με τον ίδιο τρόπο προσδιορίζεται η ερωμένη (*amicula*)[51]. Ομοίως αντίρροπη είναι η συνυποδήλωση των λέξεων και της εικόνας του προαναφερθέντος αποσπάσματος[52]. Πρόκειται για μια περίεργη και απροσδόκητη συνύφανση αντιθετικών εννοιών[53]. Την παραπάνω παρατήρηση επιβεβαιώνουν δύο χωρία από το Μακρόβιο, από τα οποία αντλούμε πληροφορίες για τη σχέση του κέρινου ομοιώματος με το φως, την ανθρώπινη ψυχή

---

[49] Ως *χρυσοπέδιλος* προσδιορίζεται η Ηώς, βλ. Σαπφώ *απ.* 12 (Reinach). Πρβλ. Guarducci, "L' iscrizione di Abercio e Roma", *Ancient Society* 2 (1971) σσ. 176 και 183-184 (= της ίδιας, *Scritti scelti sulla religione greca e romana e sul cristianesimo*, Leiden 1983, σ. 312 και 319), H. Hepding, *Attis. Seine Mythen und sein Kult*, Giessen 1903 (ανατ. Berlin 1967), σ. 84, *PGM* VII 670 (τ. II, σ. 30, Preisedanz).

[50] Βλ. Schröder, *De Amoris et Psyches fabella apuleiana nova quadam ratione explicata*, (Διδ. διατρ.), Amstelodami 1916, σσ. 24-26 και παρακάτω σ. 60. Βλ. επίσης Θεόκρ. *Εἰδύλ.* 19, 1-8 (Gow)

Τὸν κλέπταν ποτ' Ἔρωτα κακὰ κέντασε μέλισσα
κηρίον ἐκ σίμβλων συλεύμενον, ἄκρα δὲ χειρῶν
δάκτυλα πάνθ' ὑπένυξεν. ὁ δ' ἄλγεε καὶ χέρ' ἐφύσα
καὶ τᾶν γᾶν ἐπάταξε καὶ ἄλατο, τᾷ δ' Ἀφροδίτᾳ
δεῖξεν τὰν ὀδύναν, καὶ μέμφετο ὅττι γε τυτθὸν
θηρίον ἐντὶ μέλισσα καὶ ἀλίκα τραύματα ποιεῖ.
χὰ μάτηρ γελάσασα· "τὺ δ' οὐκ ἴσος ἐσσὶ μελίσσαις,
ὃς τυτθὸς ἔεις τὰ δὲ τραύματα ἀλίκα ποιεῖς;"

Στο παραπάνω κείμενο παραλληλίζεται η μέλισσα με τον Έρωτα. Η αναφορά στο κερί παραπέμπει στη "μιλησιακή" εικόνα του αποσπάσματος του Βάρρωνα. Το θέμα του δαγκώματος και ο χαρακτηρισμός *τυτθὸν θηρίον* παραβάλλουν αυτό το *Εἰδύλλιο* με μία Μιλησιακή ιστορία, την οποία εντοπίζουμε παρακάτω σσ. 103-104.

[51] Το κάλλος της *amicula* υπενθυμίζει το προσωνύμιο της Εκάτης *Καλλίστη*, βλ. Ησύχ. *κ* 489 (Latte) *Καλλίστη*: *... καὶ ἡ ἐν τῷ Κεραμεικῷ ἱδρυμένη Ἑκάτη, ἣν ἔνιοι Ἄρτεμιν λέγουσιν.* Οι ιδιότητες της Εκάτης παραβάλλονται με αυτές της Σελήνης, της Περσεφόνης και της Άρτεμης, η οποία ταυτίζεται με τη μέλισσα. Για την σύνδεση αυτών των θεαινών βλ. Kraus (1960) σ. 101, Φ. Πολυμεράκη, *D.M Ausonii Cupido Cruciatus*, (Διδ. διατρ.), Ιωάννινα 1993, σ. 270, A.M. Tupet, *La magie dans la poesie latine*, τ. I *(Des origines à la fin du règne d' Auguste)*, Paris 1976, σ. 15 και J.P. Vernant, *Mortals and Immortals*, Princeton 1991, σσ. 128-129.

[52] Η μέλισσα συμβόλιζε τη Σελήνη και τη Δήμητρα, βλ. Πορφύρ. *Ἄντρ. Νυμφ.* 16-18 (Nauck^2) *ὅθεν ἐπιθυμία μὲν συνουσίας τὸν Οὐρανὸν κατιόντα εἰς Γῆν ἐκτέμνει Κρόνος· ταὐτὸ δὲ τῇ ἐκ συνουσίας ἡδονῇ παρίσταται αὐτοῖς ἡ τοῦ μέλιτος, ὑφ' οὗ δολωθεὶς ὁ Κρόνος ἐκτέμνεται. ... λαμβανομένου τοίνυν καὶ ἐπὶ καθαρμοῦ τοῦ μέλιτος καὶ ἐπὶ φυσικῆς σπηδόνος καὶ ἐπὶ ἡδονῆς <τῆς> εἰς γένεσιν καταγωγῆς οἰκεῖον σύμβολον καὶ νύμφαις ὑδριάσι παρατίθεται εἰς τὸ ἄσηπτον τῶν ὑδάτων, ὧν ἐποπτοῦσι καὶ τὴν κάθαρσιν αὐτῶν καὶ τὴν εἰς γένεσιν συνεργίαν. ... πηγαὶ δὲ καὶ νάματα οἰκεῖα ταῖς ὑδριάσι νύμφαις καὶ ἔτι γε μᾶλλον νύμφαις ταῖς ψυχαῖς, ἃς ἰδίως οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν ἡδονῆς οὔσας ἐργαστικάς. ὅθεν καὶ ὁ Σοφοκλῆς οὐκ ἀνοικείως ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἔφη·*

"βομβεῖ δὲ νεκρῶν σμῆνος ἐρχεται τ' ἄνω"

καὶ τὰς Δήμητρος ἱερείας ὡς τῆς χθονίας θεᾶς μύστιδας μελίσσας οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν αὐτήν τε τὴν Κόρην μελιτώδη, σελήνην τε οὖσαν γενέσεως προστάτιδα μέλισσαν ἐκάλουν ἄλλως τε <καὶ> ἐπεὶ ταῦρος μὲν σελήνη καὶ ὕψωμα σελήνης ὁ ταῦρος, βουγενεῖς δ' αἱ μέλισσαι. Πρβλ. επίσης Πλίνιο *HN* XI 38 *mel plenilunio uberius capitur* και van der Kolf (1931) στ. 526.

[53] Για τέτοιου τύπου σημασιοδοτήσεις βλ. Cébe (1996) σ. 1786· πρβλ. Vernant (xx) σσ. 307-316, Triomphe (1989) σσ. 42 και 185.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και τη λατρεία του Saturnus και του Άδη[54]. Ο Μακρόβιος αναφέρει ότι οι Πελασγοί προσέφεραν κέρινα ομοιώματα ανθρώπων στους παραπάνω θεούς στη θέση των ανθρωποθυσιών, τα οποία συμβόλιζαν το φως[55] και ταυτίζονταν με το θύτη (*pro suis capitibus*). Επιπλέον στον μαγικό πάπυρο για την κατασκευή του Πάρεδρου Έρωτα και τις μαγικές του ιδιότητες διαβάζουμε: *λαβὼν κηρὸν τυρρηνικὸν μεῖξον αὐτῷ πᾶν γένος ἀρωμάτων καὶ ποίησον Ἔρωτα δακτύλων ὀκτὼ μῆκος λαμπαδηφόρον ... καὶ Ψυχὴν τέλεσον ταυτὸν ὡς Ἔρωτα*[56]. Επιπρόσθετα εντοπίζεται αναλογία περιεχομένου με το χωρίο από το ξίφος του Δάρδανου στον μεγάλο μαγικό πάπυρο των Παρισίων[57]: *λαβὼν λίθον μάγνητα τὸν πνέοντα γλύψον Ἀφροδίτην ἱππιστὶ καθημένην ἐπὶ Ψυχῆς, ... ὑποκάτω δὲ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῆς Ψυχῆς Ἔρωτα ἐπὶ πόλου ἑστῶτα ... λέγε τὸν λόγον τοῦτον· "ἐπικαλοῦμαί σε ... χρυσοπτέρυγε, μελαμφαῆ ..."*. Το είδος και οι προσδιορισμοί αυτών των κέρινων ή μαγνητικών ομοιωμάτων παρουσιάζουν πολλά κοινά στοιχεία με τους συμβολισμούς, τους οποίους ανιχνεύσαμε στο απόσπασμα του Βάρρωνα. Ανάλογα στοιχεία υπάρχουν στο παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής[58], το οποίο, όπως θα δούμε, εντάσσεται στη Μιλησιακή παράδοση.

Χρήσιμη επίσης για το σχολιασμό της μαρτυρίας του Βάρρωνα αποδεικνύεται μία παραλλαγή του μύθου του Πρωτεσίλαου στον Υγίνο: ο Πρωτεσίλαος σκοτώθηκε στην Τροία. Μετά το θάνατό του η γυναίκα του, η Λαοδάμεια κατασκευάζει το είδωλό του από κερί και συνευρίσκεται με αυτό[59]. Είναι ακριβώς η αντίστροφη

---

[54] Μακρόβιος *Sat.* I 7, 31 *cumque diu humanis capitibus Ditem et uirorum uictimis Saturnum placare se crederent propter oraculum in quo erat καὶ κεφαλὰς Ἄιδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα, Herculem ferunt postea cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis infausta mutarent, inferentes Diti non hominum capita sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata, et aras Saturnias non mactando uiro sed accensis luminibus excolentes, quia non solum uirum sed et lumina φῶτα significat. inde mos per Saturnalia missitandis cereis coepit.* και *ibidem* I 11, 48-49 *Pelasgos postquam felicior interpretatio capita non uiuentium sed fictilia, et φωτὸς aestimationem non solum hominem sed etiam lumen significare docuisset, coepisse Saturno cereos potius accendere et in sacellum Ditis arae Saturni cohaerens oscilla quaedam pro suis capitibus ferre. ex illo traditum ut cerei Saturnalibus missitarentur et sigilla arte fictili fingerentur ac uenalia pararentur quae homines pro se atque suis piaculum pro Dite Saturno facerent.* Πρβλ. επίσης Triomphe (1989) σ. 185. Για τη μέλισσα ως σύβολο της ψυχής βλ. *Σχόλια NAB* στον Ευριπίδη *Ίππ.* 73 (Schwartz τ. II, σ. 14) *μέλισσαν μέντοι ἀλληγορεῖ αὐτὴν τὴν ψυχήν.* Επίσης, βλ. Bodson (1978) σσ. 23-24 και πρβλ. Οβίδιο *Met.* XV 168

Utque nouis facilis signatur cera figuris

όπου αναφέρεται στην ψυχή.

[55] Για τις μέλισσες και το φως βλ. Kérenyi (1976) σσ. 40-41. Για τη σχέση του φωτός με την πρωταγωνίστρια ερωτικών ιστοριών στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σ. 86.

[56] Βλ. *PGM* XII 15-19. Για το τυρρηνικό κερί βλ. Chouliara-Raios (1989) σ. 166 σημ. 13, η οποία παραπέμπει στο *PGM* IV 3131-3132 *λαβὼν κηρὸν Τυρρηνικὸν πλάσον ἀνδριάντα παλαιστῶν γ'. ...* 3149-3150 *θὲς αὐτῷ λευκομέτωπον ὀνάγριον καὶ ὁλοκαυτοῦ. σπένδε δὲ αὐτῷ γάλα βοὸς μελαίνης,* όπου παρατηρούνται ομοιότητες με το απόσπασμα του Βάρρωνα.

[57] *PGM* IV 1723-1758.

[58] Στους δύο αυτούς παπύρους παραπέμπουν ο Reitzenstein (1912) σσ. 80-81 και ο Schröder (1916) σσ. 24-26, για να εντοπίσουν στοιχεία σχετικά με τις πηγές του παραμυθιού του Έρωτα και της Ψυχής.

[59] Υγίνος *Fab.* 104 *Itaque fecit simulacrum cereum simile Protesilai coniugis et in thalamis posuit, sub simulatione sacrorum, et eum colere coepit.* Τα καλύτερα χφφ παραδίδουν τη γραφή *aereum.* Με βάση τη συνέχεια της ιστορίας είναι ορθότερο το *cereum,* καθώς ο πατέρας της Λαοδάμειας έκαψε το ομοίωμα (*simulacrum*) του Πρωτεσίλαου στη φωτιά. Στην ερμηνεία του για την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

εικόνα σε σχέση με αυτήν του Βάρρωνα, όσον αφορά το φύλο αυτού, ο οποίος κατέχει τον κέρινο εραστή. Το κέρινο ομοίωμα του Πρωτεσίλαου, το οποίο έπλασε η Λαοδάμεια, λειτουργεί ως μέσο, το οποίο τη φέρνει σε επαφή με τον κάτω κόσμο, όπου βρίσκεται ο άνδρας της[60]. Έτσι το κέρινο ομοίωμα του Πρωτεσίλαου διαθέτει ερωτικό και νεκρικό συμβολισμό, όπως η *amicula* και ο *Chrysosandalos*. Επιπλέον στο ερωτικό μυθιστόρημα του Χαρίτωνα η πρωταγωνίστρια Καλλιρόη πείστηκε ότι ο αγαπημένος της Χαιρέας είναι νεκρός και έθαψε το ομοίωμά του στη Μίλητο. Πριν το θάψει, παρουσιάζεται σε μία απελπισμένη περίπτυξη με αυτό[61], ενώ η εξωτερική της εμφάνιση κατά την έναρξη της τελετής είναι παρόμοια με αυτήν της ερωμένης στο απόσπασμα του Βάρρωνα[62]. Η παραπάνω σκηνή έχει υποστεί την επιρροή της θεματικής της Μιλησιακής παράδοσης[63].

Να σημειώσουμε ότι ο ερωτικός ποιητής Laevius, ο οποίος στα έργα του αναδείκνυε την κωμική διάσταση των αρχαίων μύθων, έγραψε ένα έργο με τον τίτλο *Protesilaudamia*[64]. Ο Giusti εικάζει ότι ο Laevius έχει επηρεαστεί στο θεματικό και

ιστορία αυτή του Υγίνου, ο Vernant (xx) σ. 316 γράφει *cereum* και δεν αιτιολογεί τη γραφή. Στον Οβίδιο *Her.* 13, 155-158

Crede mihi, plus est, quam quod uideatur, imago:
adde sonum cerae, Protesilaus erit.
Hanc specto teneoque sinu pro coniuge uero

υπάρχει ρητή αναφορά στο κέρινο ομοίωμα. Πρβλ. επίσης *Ανακρεόντεια* 11, 1-2 (Edmonds)

Ἔρωτα κήρινόν τις
νεηνίης ἐπώλει

και *ibidem* 11, 14-16

Ἔρως, σὺ δ' εὐθέως με
πύρωσον· εἰ δὲ μή, σὺ
κατὰ φλογὸς τακείη.

Επίσης πρβλ. Άλεξ. *απ.* 40 (*CAF* τ. 2, σ. 308 (Kock)

γεγένηται δ', ὡς λέγουσι, κἀν Σάμῳ
τοιοῦθ' ἕτερον· λιθίνης ἐπεθύμησεν κόρης
ἄνθρωπος ἐγκατέκλεισέ θ' αὐτὸν τῷ νεῷ

60 Βλ. Vernant (xx) σσ. 312-318 και πρβλ. Ράιο (1997) σ. 257, Πολυμεράκη (1993) σσ. 254-255.

61 Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Δ΄ 1, 10, 1 - Δ΄ 1, 11, 2-5 (Blake) *ἐπόμπευε δ' εἴδωλον Χαιρέου πρὸς τὴν ἐν τῷ δακτυλίῳ σφραγῖδα διατυπωθέν ... ἐπεὶ γὰρ ἐγένοντο τοῦ τάφου πλησίον, οἱ μὲν κομίζοντες τὴν κλίνην ἔθηκαν, ἀναβᾶσα δὲ ἐπ' αὐτὴν ἡ Καλλιρόη Χαιρέᾳ περιεχύθη καὶ καταφιλοῦσα τὴν εἰκόνα "σὺ μὲν ἔθαψας πρῶτος ἐν Συρακούσαις, ἐγὼ δὲ ἐν Μιλήτῳ πάλιν σε ... ".* Παρακάτω ο αντίζηλος του Χαιρέα, ο Διονύσιος, όταν αποκαλύπτεται ότι ο Χαιρέας είναι ζωντανός, αναφωνεί ότι η περίπτωση του Χαιρέα μοιάζει με αυτήν του Πρωτεσίλαου: Ε΄ 10, 1, 1-4 *Ἐξαφθεὶς γοῦν ἀνεβόα πολλάκις "ποῖος οὗτος ἐπ' ἐμοῦ Πρωτεσίλεως ἀνεβίω; τίνα τῶν ὑποχθονίων θεῶν ἠσέβησα, ἵνα εὕρω μοι νεκρὸν ἀντεραστήν, οὐ τάφον ἔχω;"* Πρβλ. επίσης Ξενοφ. Εφέσ. *Ἐφεσιακὰ* Ε΄ 1, 9, 1 - 11, 3 (Dalmeyda) *"... καὶ τέθνηκεν ἐνταῦθα οὐ πρὸ πολλοῦ Θελξινόη καὶ τὸ σῶμα οὐ τέθαπται, ἀλλὰ ἔχω γὰρ μετ' ἐμαυτοῦ καὶ ἀεὶ φιλῶ καὶ σύνειμι" Καὶ ἅμα λέγων εἰσάγει τὸν Ἀβροκόμην εἰς τὸ ἐνδότερον δωμάτιον καὶ δεικνύει τὴν Θελξινόην, γυναῖκα πρεσβῦτιν μὲν ἤδη, καλὴν <δὲ> φαινομένην ἔτι Αἰγιαλεῖ κόρην· τὸ δὲ σῶμα αὐτῆς ἐτέθαπτο ταφῇ Αἰγυπτίᾳ· ἦν γὰρ καὶ τούτων ἔμπειρος ὁ γέρων. "Ταύτῃ οὖν" ἔφη, "ὦ τέκνον Ἀβροκόμη, ἀεί τε ὡς ζώσῃ λαλῶ καὶ συγκατάκειμαι καὶ συνευωχοῦμαι' ... "* Η περίπτωση είναι παρόμοια με αυτήν του Χαιρέα, την οποία επισημάναμε παραπάνω, αλλά στον Ξενοφώντα τον Εφέσιο το θέμα συμπληρώνεται με την αναφορά στη μαγική τεχνική.

62 Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Δ΄ 1, 8, 3-5 (Blake) *προῆλθε γὰρ μελανείμων, λελυμένη τὰς τρίχας· ἀστράπτουσα δὲ τῷ προσώπῳ καὶ παραγυμνοῦσα τοὺς βραχίονας ὑπὲρ τὴν Λευκώλενον καὶ Καλλίσφυρον ἐφαίνετο τὰς Ὁμήρου.*

63 Πρβλ. παρακάτω σ. 128.

64 *FPL* απ. 13-19 (Büchner σσ. 72-73).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το υφολογικό επίπεδο από τον Αριστείδη ή τον Sisenna[65]. Ο Giusti δεν τεκμηριώνει τη σχέση αυτών των τριών συγγραφέων. Εμείς παρατηρήσαμε ότι ο Αυσόνιος στον πεζό επίλογο του *Cento Nuptialis*, όπου απολογείται για το περιεχόμενο του έργου αυτού, αναφέρει μια πλειάδα από συγγραφείς, οι οποίοι διακρίθηκαν στην ερωτική λογοτεχνία. Μεταξύ άλλων παραθέτει και το όνομα του Laevius: *quid antiquissimi poetae Laevii Erotopaegnion libros loquar? quid Evenum, quem Menander sapientem vocavit? quid ipsum Menandrum?* Στο χωρίο από τον Αυσόνιο, το έργο του Laevius παραβάλλεται με αυτό του Εύηνου. Για το έργο του Εύηνου γνωρίζουμε από τη μαρτυρία του Αρριανού[66] ότι παρουσίαζε αναλογίες στο ερωτικό περιεχόμενο με τα *Μιλησιακά*. Επιπλέον το μοναδικό απόσπασμα του πέμπτου βιβλίου από τα *Erotopaegnia* του Laevius[67] παρουσιάζει μεγάλη θεματική αναλογία με "μιλησιακές" εικόνες[68]. Τα παραπάνω αποτελούν ένδειξη ότι ο μύθος του Πρωτεσίλαου υπέστη "μιλησιακή" επεξεργασία και έχουμε έμμεση αναφορά σε αυτήν στο απόσπασμα του Βάρρωνα.

Αναλογία με τη σημασιοδότηση της ερωμένης στο απόσπασμα του Βάρρωνα εμφανίζει η *Melissa Tarentina* στον Πετρώνιο[69] πέρα από τις αναφορές στη μέλισσα και τον Τάραντα. Η *Melissa* είναι η γλυκιά εταίρα, πράγμα που υπενθυμίζει την ερωμένη του *Chrysosandalos*. Συγχρόνως στη νουβέλα του λυκάνθρωπου, της οποίας η *Melissa* αποτελεί την αφηγηματική έναρξη, συνυπάρχουν αντιθετικοί συμβολισμοί[70]. Η διήγηση αυτή αποτελεί ένθετη ιστορία στα πλαίσια ενός συμποσίου (*Cena Trimalchionis*) και ο αφηγητής της είναι ο *Niceros*, ένας συμποσιαστής, γεγονός, το οποίο παραπέμπει στα αφηγηματικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης[71]. Το θέμα της εταίρας στον Τάραντα εμφανίζεται και στο μυθιστόρημα *Ἐφεσιακά* του Ξενοφώντα του Εφέσιου: η πρωταγωνίστρια Ανθία πωλείται σε έναν πορνοβοσκό του Τάραντα[72], ο οποίος την ενδύει με χρυσά ρούχα, για να προσκαλέσει τους "ενδιαφερόμενους"[73]. Η ταπείνωση της πρωταγωνίστριας είναι μεγάλη,

---

65 Βλ. A. Giusti, "Motivo Erodoteo nel romanzo di Petronio", *Athenaeum* (n. s.) 7 (1930) σσ. 98-99.

66 Βλ. παρακάτω σσ. 74-77.

67 Laevius *απ.* 4 = *FPL* σ. 70 (Büchner)

68 Βλ. παρακάτω σσ. 187-188.

69 Πετρώνιος *Sat.* 61.

70 Ράιος (1997) σσ. 216-225 και Ράιος (2001) σσ. 46-61 και 65-75.

71 Βλ. παρακάτω σσ. 93 και 225. Να επισημάνουμε τις αναφορές στο γέλιο, τη χαρά και το θαυμασμό των ακροατών στην αρχή και το τέλος αυτής της ιστορίας, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 61, 4 *"... itaque hilaria mera sint, etsi timeo istos scholasticos, ne me rideant ... narrabo tamen; ... satius est rideri quam derideri ... ", talem fabulam exorsus est* και *ibidem* 63, 1 *attonitis admiratione universis*. Γι αυτά τα αφηγηματικά χαρακτηριστικά στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 226-230.

72 Ξενοφών Εφέσιος *Ἐφεσιακά* Ε΄ 5, 7, 3-5 (Dalmeyda) *ἡ δὲ Ἀνθία κατήχθη μὲν εἰς Τάραντα, πόλιν τῆς Ἰταλίας· ἐνταῦθα δὲ ὁ Κλυτός ... ἀποδίδοται αὐτὴν πορνοβοσκῷ*

73 Ξενοφών Εφέσιος *Ἐφεσιακά* Ε΄ 7, 1, 1-4 *Ὁ δὲ πορνοβοσκὸς ὁ τὴν Ἀνθίαν ὠνησάμενος χρόνου διελθόντος ἠνάγκασεν αὐτὴν οἰκήματος προεστάναι. Καὶ δὴ κοσμήσας καλῇ μὲν ἐσθῆτι πολλῇ δὲ χρυσῷ ἦγεν ὡς προστησομένην τέγους.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αφού στην αρχή του μυθιστορήματος παρουσιαζόταν εξισωμένη με τη θεά Άρτεμη στην Έφεσο[74].

Είχαμε επισημάνει παραπάνω ότι η ερωμένη του *Chrysosandalos* περιγράφεται, όπως η matrona, η οποία ζευγαρώνει με τον πρωταγωνιστή-όνο στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, δηλ. στην κατεξοχήν μιλησιακή ιστορία, όπως θα διαπιστώσουμε. Επιπρόσθετα η ερωμένη στο Βάρρωνα και η matrona στον Απουλήιο χαρακτηρίζονται εξίσου από την συνύπαρξη αντιθετικών συμβολισμών της ουσίας τους (θεές-εταίρες)[75]. Τα δύο πρόσωπα (*amicula* και *Chrysosandalos*) στο απόσπασμα του Βάρρωνα έχουν ένα κοινό σημείο: το χρώμα (χρυσό-κίτρινο-ξανθό)[76]. Το χρώμα τους είναι το ίδιο με αυτό του χρυσού όνου (*asinus aureus*), του πρωταγωνιστή δηλ. στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[77].

Όλα τα παραπάνω και κυρίως η επισήμανση των αναλογιών του αποσπάσματος του Βάρρωνα με το επεισόδιο του ζευγαρώματος όνου - matrona στη Λουκιάδα ενισχύουν την εικασία[78] για την ένταξή του στη Μιλησιακή παράδοση. Η εικόνα με τον εραστή - μάγο, ο οποίος κατέχει την τέλεια ερωμένη, δεν μπορεί να εξηγηθεί διαφορετικά, παρά μόνο αν υποθέσουμε ότι στο συγκεκριμένο απόσπασμα έχουμε μια υπαινικτική αναφορά σε μια Μιλησιακή ιστορία. Η απροσδόκητη συνύπαρξη των Μιλήσιων μελισσών με το κερί του Τάραντα ως παραγόντων, οι

---

[74] Ξενοφών Εφέσιος *Ἐφεσιακά* Α΄ 2, 7, 1-2 *Πολλάκις αὐτὴν ἐπὶ τοῦ τεμένους ἰδόντες Ἐφέσιοι προσεκύνησαν ὡς Ἄρτεμιν.* Να υπενθυμίσουμε ότι το σύμβολο της Άρτεμης ήταν η μέλισσα, βλ. παραπάνω σ. 55 σημ. 34.

[75] Για τη σημασιοδότηση της matrona στον Απουλήιο *Met.* X 20-22 βλ. παρακάτω σ. 184 σημ. 71 και πρβλ. S.B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives and Slaves*, London 1994, σσ. 34-35.

[76] Ο άντρας είναι *Chrysosandalos* και η γυναίκα *candida*. Επίσης οι μέλισσες εντάσσονται σε αυτή τη χρωματική κατηγορία, βλ. το επίγραμμα του Ψ.-Πλάτωνα 32 (Bergk, *PLG*)

ξουθαὶ δ' ἐφύπερθε μέλισσαι
κηροχύτης ἑσμὸς λαροῖς ἐπὶ χείλεσι βαῖνον,

το οποίο συνδυάζει τις μέλισσες, το κερί και το "ξανθό" χρώμα. Να σημειώσουμε ότι το *candida* είναι δυνατόν να μη δηλώνει τη λευκότητα: βάσει της κατασκευής της (από κερί) η *amicula* μπορεί να είναι και μαύρη, οπότε αναιρούνται (ή συνυπάρχουν αμφίσημα και ποιητικά) οι προσδιορισμοί *candida, pura, puta* πρβλ. C. G. Brouzas, "Μελίχρους and Μελίχλωρος as applied to the Coloration of Persons in Greek and Latin Literature", *TAPA* 63 (1932) σ. xlvi, Chouliara-Raios (1989) σσ. 62 και 167 (για το χρώμα του κεριού) και Ράιος (2001) 54-60, πρβλ. επίσης τον Λουκρήτιο IV 1160 *nigra melichrus est*. Ανάλογη χρωματική αντίθεση σε συνδυασμό με αναφορές στο γάλα και στο κερί έχουμε στην περιγραφή ερωμένης στα *Ανακρεόντεια* 16, 1-12 και 22-34 (Edmonds). Για τον ερωτικό συμβολισμό των μαύρων γυναικών βλ. B. Baldwin, "CIL 4. 6892", *Emerita* 48 (1981) σσ. 145-148. Πρβλ. επίσης Λόγγο *Ποιμενικά* Α΄ 16, 1-2 (Dalmeyda) *καὶ λευκός εἰμι ὡς γάλα, καὶ πυρρὸς ὡς θέρος μέλλον ἁμᾶσθαι, καὶ ἔθρεψε μήτηρ, οὐ θηρίον. Οὗτος δέ ἐστι μικρὸς καὶ ἀγένειος ὡς γυνή, καὶ μέλας ὡς λύκος.* Σε αυτό το χωρίο οι δύο εραστές της Χλόης (ο Δόρκων και ο Δάφνις) αντιδικούν για την ομορφιά, την αρρενωπότητα και τον πλούτο τους. Οι χρωματικοί προσδιορισμοί, με τους οποίους αυτοχαρακτηρίζονται και αλληλοκατηγορούνται είναι γεμάτοι με ερωτικούς υπαινιγμούς, πρβλ. παρακάτω σσ. 94-97.

[77] Για το πρόβλημα του δεύτερου τίτλου των *Metamorphoseis* του Απουλήιου ως *asinus aureus* βλ. Fick-Michel (1991) σσ. 328-330. Για το συμβολισμό του *asinus aureus* βλ. L. Bodson, "Initiation Artémisiaque", στο J.Ries (εκδ)-H.Limet (συνεργ), "Les rites d' initiation", *Actes du colloque de Liège et de Louvain-la-Neuve, 20-21 novembre 1984*, Louvain-la-Neuve 1986, σ. 303 και Fick-Michel (1991) σσ. 331-335.

[78] Η εικασία ότι το απόσπασμα του Βάρρωνα προέρχεται από ένα παραμύθι, όπως προτείνει ο O. Weinreich, "Das Märchen von Amor und Psyche", στο L. Friedländer, *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von Augustus bis zum Ausgang der Antonine*, τ. IV, (εκδ. G. Wissowa), Leipzig $^{1-9}$1921 (ανατ. Darmstadt 1964), σ. 96 είναι ατεκμηρίωτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

οποίοι έπλασαν την ονειρώδη *amicula,* παραπέμπει με τρόπο δίσημο και ποιητικό στα έργα του Αριστείδη ή του Sisenna.

2. Ζηνόβιος. Η επόμενη μαρτυρία είναι η παροιμία του Ζηνόβιου[79]. Όπως προαναφέραμε, δεν έχουμε τη δυνατότητα να τη χρονολογήσουμε με βάση το έργο, από το οποίο προέρχεται. Με την πρώτη ανάγνωση δεν φαίνεται να έχει σχέση με τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, επειδή αναφέρεται στην τρυφή, στην πολυτέλεια δηλ. του τρόπου ζωής των Μιλησίων.

Το περιστατικό, το οποίο υποτίθεται ότι υπήρξε η αφορμή, για να καθιερωθεί η παροιμιακή έκφραση *οἶκοι τὰ Μιλήσια,* έλαβε χώρα το 494 π.Χ. Ο Αριστα γόρας ο Μιλήσιος[80] πήγε στην Σπάρτη, για να ζητήσει βοήθεια στον αγώνα της Μιλήτου εναντίον των Περσών. Την πρεσβεία του Αριστα γόρα αφηγείται και ο Ηρόδοτος[81], χωρίς να αναφέρει αυτό το ανεκδοτολογικό περιστατικό, το οποίο, αν είχε κυκλοφορήσει, εικάζουμε ότι θα το παρέθετε. Την ίδια παροιμία παραδίδουν ο Ψ.-Πλούταρχος και η Σούδα[82]. Παραλλαγμένη και αιτιολογημένη από άλλο περιστατικό, την παραδίδει ο Κλέαρχος Σολεύς[83]. Ο Ευστάθιος συμπυκνώνει τις δύο παραλλαγές[84].

Η παλαιότερη παραλλαγή της παροιμίας είναι αυτή του Κλέαρχου, από την οποία επισημαίνεται ότι οι Μιλήσιοι διέδιδαν την τρυφή και στους άλλους. Η αρχαιότερη μαρτυρία για την μιλησιακή τρυφή προέρχεται από τον Αριστοφάνη και κατόπιν πολλοί αρχαίοι συγγραφείς έκαναν αναφορές[85] σε αυτό το χαρακτηριστικό

---

79 Ζηνόβιος *Ἐπιτ. παροιμ.* V 57 *οἶκοι τὰ Μιλήσια· ἡ παροιμία τέτακται ἐπὶ τῶν ὅπου μὴ προσήκει τὴν τρυφὴν ἐπιδεικνυμένων. Ἀριστα γόρας γὰρ ὁ Μιλήσιος ἐλθὼν ποτε εἰς Λακεδαίμονα ἠξίου βοηθεῖν τοῖς Ἴωσι πολεμουμένοις ὑπὸ Περσῶν· ἐδημηγόρει δὲ ἐσθῆτα ἔχων πολυτελῆ καὶ τὴν ἄλλην τρυφὴν τὴν Ἰωνικήν· εἶπεν οὖν τις πρὸς αὐτὸν τῶν Ἐφόρων, "οἶκοι τὰ Μιλήσια".*

80 Βλ. Judeich, "Aristagoras[4]", *RE* 3 (1895) στ. 849.

81 Ηρόδοτος *Ἱστορ.* V 49-51.

82 Σούδα *οι* 91, 2-6 (Adler) *"οἶκοι"* και Ψ.-Πλούταρχος *Παροιμ.* 1. Για το ψευδοπλουτάρχειο αυτό έργο και την αβεβαιότητα χρονολόγησης βλ. K. Ziegler "Plutarchos[2]", *RE* 41 (1951) στ. 880 και O. Crusius, *Plutarchi de proverbiis Alexandrinorum libellus inedítus,* Tübingen 1887, σσ. 10-11.

83 Αθήναιος XII 524b *Κλέαρχος δὲ ἐν τετάρτῳ Βίων σπλώσαντάς φησι τοὺς Μιλησίους τὴν Κολοφωνίων τρυφὴν διαδοῦναι καὶ τοῖς πλησιοχώροις, ἔπειτ' ὀνειδιζομένους λέγειν ἑαυτοῖς· "οἶκοι τὰ Μιλήσια κἀπιχώρια καὶ μὴ ἐν τῷ μέσῳ".* Ο Κλέαρχος ήταν μαθητής του Αριστοτέλη και σύγχρονος σχεδόν του Θεόφραστου, βλ. W. Kroll, "Klearchos[11]", *RE* 21 (1921) στ. 580. Ο F. Wehrli, *Die Schule des Aristoteles. Texte und Kommentar,* Basel-Stuttgart [2]1969, σ. 45 πιθανολογεί ότι γεννήθηκε γύρω στο 340 π.Χ.

84 Ευστάθιος *Παρ. εἰς Ὅμηρ.* Ω 444-446 (τ. 4, σ. 930, 1-3 (van der Valk) *αὐτοὶ* (sc. *Μιλήσιοι*) *καὶ ἄλλοις διαδιδόντες τὴν τρυφὴν ἤκουσαν ὀνειδιστικῶς ἐν Λακεδαίμονι τὸ "οἶκοι τὰ Μιλήσια κἀπιχώρια", ἤγουν οἶκοι τρυφᾶτε καὶ μὴ ἐνθάδε, κατὰ δὲ ἑτεροίαν γραφὴν "οἶκοι τὰ Μιλήσια, μὴ γὰρ ἐνθάδε".*

85 Για τη φήμη των Ιώνων και ειδικότερα των Μιλησίων σχετικά με την τρυφή, βλ. Trenkner (1958) σσ. 7-8, Rohde (1914) 42-43, Aly (1929) σ. 31. Δειγματοληπτικά από αρχαίες πηγές βλ. Αριστοφ. *Πλ.* 1002 και τα *Σχόλια* σε αυτόν το στίχο (*ἰσχυροί ποτ' ἦσαν οἱ Μιλήσιοι, ὡς καὶ Ἀνακρέων φησί*), Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Α' 11, 7-8 και *ibidem* Γ' 2, 16 όπου περιγράφεται ο γάμος της πρωταγωνίστριας Καλλιρόης με το Διονύσιο στη Μίλητο. Η Καλλιρόη παρομοιάζεται με την Αφροδίτη και ο λαός της Μιλήτου τη ραίνει με ρόδα και μενεξέδες. Η σκηνή είναι ανάλογη με αυτή του spurcum additamentum, βλ. παρακάτω σ. 164. Παρόμοιο θέμα εμφανίζεται στην παρουσίαση της Μιλησιακής κλίνης του Άδωνη στον Θεόκριτο *Εἰδύλ.* XV 123-128 (Gow)

ὦ ἔβενος, ὦ χρυσός, ὦ ἐκ λευκῶ ἐλέφαντος
αἰετοὶ οἰνοχόον Κρονίδᾳ Διὶ παῖδα φέροντες,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

των Μιλησίων. Οι μαρτυρίες όμως για τη μιλησιακή τρυφή δεν κάνουν λόγο για τις ερωτικές ιστορίες των κατοίκων της Μιλήτου, τις οποίες περιέγραφε το έργο του Αριστείδη. Στη συλλογή παροιμιών του πατριάρχη Γρηγόριου Κύπριου *Παροιμίαι* III 22 *οἶκοι τὰ Μιλήσια· μὴ γὰρ ἐνθάδε· ἐπὶ τῶν ὅπου μὴ προσήκει ἐπιδεικνυμένων τὰ ἤθη ἢ ἐπιτηδεύματα διαβεβλημένα. Μιλήσιος γὰρ παρὰ Λακεδαιμονίοις δημηγορῶν καὶ τὴν οἴκοι τρυφὴν ἐπαινῶν ἤκουσε ταῦτα,* η αιτιολόγηση για την προέλευση αυτής της παροιμίας παραλλάσσει την παραδεδομένη ερμηνεία. Οι όροι *ἤθη* και *ἐπιτηδεύματα διαβεβλημένα,* επειδή είναι γενικότεροι από τον όρο τρυφή, ο οποίος απαντά στις προηγούμενες παραλλαγές της παροιμίας, έμμεσα παραπέμπουν στα "μιλησιακά" ερωτικά περιστατικά, τα οποία έγιναν παροιμιώδη μετά τη συγγραφή των *Μιλησιακῶν.*

Παρατηρούμε επιπλέον ότι η παροιμία *οἶκοι τὰ Μιλήσια* παρουσιάζει μεγάλη διάδοση από τον 2ο αι. μ.Χ. (Ζηνόβιος)[86]. Η διάδοσή της αντανακλά στη διάδοση των έργων της Μιλησιακής παράδοσης (*Μιλησιακά-Milesiae-Milesiae Punicae*)[87]. Να σημειώσουμε ότι η παροιμία για την τρυφή των Μιλησίων στον Ευστάθιο παρατίθεται λίγο μετά την αναφορά του στην τρυφή των Συβαριτών. Πρόκειται για μια σύνδεση ανάλογη με αυτήν, η οποία παρατηρείται για τα *Μιλησιακά* και τα *Συβαριτικά*[88]. Είναι λοιπόν πιθανό ότι η φήμη για τη μιλησιακή τρυφή[89] υπήρξε το

πορφυρέοι δὲ τάπητες ἄνω μαλακώτεροι ὕπνω·
ὁ Μίλατος ἔρεϊ κώ τὸν Σαμίαν καταβόσκων,
"ἔστρωται κλίνα τώδωνίδι τῷ καλῷ ἄμμιν".
τὸν μὲν Κύπρις ἔχει, τὸν δ' ὁ ῥοδόπαχυς Ἄδωνις

Στον Αθήναιο XII 78, 11-19 και XV 42, 32-35 εντοπίζουμε το θέμα της Μιλησιακής κλίνης και των Μιλησίων ερίων μαζί με αυτό της επάλειψης μύρων στο σώμα ζώου. Αυτά τα δύο θέματα συγκροτούν τον "μιλησιακό" τόπο του spurcum additamentum, βλ. παρακάτω σσ. 166 και 182. Επίσης βλ. Σούδα *γ* 472 *"Γύγης"* (Adler), Αθήναιο XII 523 *ὡς δὲ ὑπῐχθησαν* (sc. *οἱ Μιλήσιοι*) *ἡδονῇ καὶ τρυφῇ, κατερρύη τὸ τῆς πόλεως ἀνδρεῖον, φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης* (απ. 557 Rose), Ζηνόβιο *Ἐπιτ. παροιμ.* V 80 *πάλαι ποτ' ἦσαν ἅλκιμοι Μιλήσιοι,* Δημόδοκο *απ.* 1 (Bergk *PLG*) *Μιλήσιοι ἀξύνετοι μὲν οὐκ εἰσί, δρῶσιν δ' οἷά περ ἀξύνετοι, Ἀσπάσιος ... ὁ Δημόδοκος Λέριος ἦν Λέριος τὸ γένος, πολλὰ δὲ ἀποσκώπτων τοὺς Μιλησίους ἔλεγεν.* Για τα μαλακά τους ενδύματα και κρεβάτια βλ. Πολυδεύκη XII 122-5, II 180-1 (Bethe) *μαρύομ' ἔρια καὶ κρόκην Μιλησίαν* πρβλ. Αθήναιο XII 519b, X 442e, X 429a, XIV 625b *Μιλησίων ἦθος ... Ἰώνων ἤθη,* XI 486e, XIII 576d *Μιλησία παλλακίς.* Το χωρίο αυτό σχετίζεται με τη μαρτυρία του Πλούταρχου για την τρυφή και την ανάγνωση των *Μιλησιακῶν* σε καιρό πολέμου, βλ. παρακάτω σ. 71-72.

[86] Ο Ζηνόβιος έζησε στα χρόνια της βασιλείας του Αδριανού, βλ. H. Gärtner, "Zenobios[2]", *RE* II 19 (1972) στ. 11. Οι παραλλαγές της παροιμίας στον Ψ.-Πλούταρχο, τη Σούδα και τον Ευστάθιο είναι μεταγενέστερες.

[87] Ο κύριος όγκος των μαρτυριών για τη Μιλησιακή παράδοση χρονολογείται την ίδια περίοδο. Την παροιμία *οἶκοι τὰ Μιλήσια* ανακαλεί η φράση του Διονύσιου, του προσωρινού συζύγου της Καλλιρόης στον Χαρίτωνα *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Ε΄ 2, 7, 1 (Blake) *"οὐκέτι ταῦτα Μίλητός ἐστι, Διονύσιε, ἡ σὴ πόλις ...".* Να σημειώσουμε ότι το μυθιστόρημα αυτό εμφανίζει πολλά κοινά θεματικά στοιχεία με τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης.

[88] Για την τρυφή των Συβαριτών βλ. κυρίως Αθήναιο XII 518c - 522a και παρακάτω σ. 251. Σημαντική η μαρτυρία του Τίμαιου στον Αθήναιο XII 519b *ἐφόρουν δ' οἱ Συβαρῖται καὶ ἱμάτια Μιλησίων ἐρίων πεποιημένα· ἀφ' ὧν δὴ καὶ αἱ φιλίαι ταῖς πόλεσιν ἐγένοντο, ὡς ὁ Τίμαιός ἱστορεῖ.* Ανάλογα στον Ηρόδοτο VI 21 *Συβάριος γὰρ ἁλούσης ὑπὸ Κροτωνιητέων Μιλήσιοι πάντες ἥβηδὸν ἀπεκείραντο τὰς κεφαλὰς καὶ πένθος μέγα προσεθήκαντο· πόλιες γὰρ αὗται μάλιστα δὴ τῶν ἡμεῖς ἴσμεν ἐξεινώθησαν.* Αξιοσημείωτη είναι η σύνδεση της Μιλήτου με τη Σύβαρη στο ερωτικό μυθιστόρημα του Χαρίτωνα *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Α΄ 12, 8-9 (Blake) *ἔμπορός εἰμι καὶ πλέω νῦν ἐξ Ἰταλίας, ὅθεν οὐδὲν οἶδα*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

υπόστρωμα για τον εμπλουτισμό των σημαινόμενων της λέξης *μιλήσια* με τη σημασία των ακόλαστων ερωτικών πράξεων, καθώς συνεκδοχικά η τρυφή παραπέμπει στην ερωτική ακολασία[90]. Παρόμοια σύνδεση της τρυφής με την ακολασία εμφανίζεται στη μαρτυρία του Πλούταρχου[91] για τα *Μιλησιακά*, την οποία θα αναλύσουμε παρακάτω. Η ύπαρξη αυτού του έργου συνέβαλε από τη μια στη διάδοση της παροιμίας *οἶκοι τὰ Μιλήσια* και από την άλλη στη μετατόπιση της αναφοράς της από την τρυφή στον ερωτισμό.

3. Οβίδιος (α΄). Ο Οβίδιος[92] διαμαρτύρεται, επειδή εξορίστηκε, αν και δεν ήταν ο μοναδικός, ο οποίος ασχολήθηκε με την ερωτική λογοτεχνία[93]. Στο δεύτερο βιβλίο των *Tristia* συντάσσει έναν εκτενή κατάλογο

τῶν ἐν Ἰωνίᾳ γυνὴ δὲ Συβαρῖτις, εὐδαιμονεστάτη τῶν ἐκεῖ, καλλίστην ἄβραν ἔχουσα διὰ πλουτυπίαν ἐπώλησεν, ἐγὼ δὲ αὐτὴν ἐπριάμην όπου η πρωταγωνίστρια Καλλιρόη προσδιορίζεται ως Συβαρίτισσα και πωλείται στη Μίλητο. Οι μαρτυρίες αυτές συνδέουν τη Μίλητο με τη Σύβαρη. Οι μαρτυρίες του Οβίδιου και του Πλούταρχου, τις οποίες θα αξιολογήσουμε αμέσως παρακάτω, συνδέουν τα *Μιλησιακά* με τα *Συβαριτικά*.

89 Ενώ υπάρχουν αναφορές στη χλιδή και τη μαλθακή ζωή των Μιλησίων, δεν έχουμε άλλη ένδειξη ότι ήταν διάσημοι για την ερωτική έκλυση παρά μόνο τις πληροφορίες για τα *Μιλησιακά*. Αντίθετα υπάρχει η ιστορία των Μιλήσιων γυναικών στον Πλούταρχο *Γυναικῶν Ἀρεταί* 11, η οποία δείχνει ότι ήταν ιδιαίτερα σεμνές ακόμα και μετά θάνατον. Ανάλογη είναι η μαρτυρία του Αιλιανού *απ.* 12 και του Πλούταρχου *Λούκ.* 18, 3-6 για την αγνότητα και την αιδημοσύνη της Μονίμης της Μιλήσιας. Στον Αθήναιο XIII 29, 16 η *παρθένος Μιλησία* αντιδιαστέλλεται από τις εταίρες, οι οποίες είναι λαίμαργες. Στον Πλούταρχο *Γυναικῶν Ἀρεταί* 16 μαρτυρείται η ιστορία της Πιέριας της Μιλήσιας, της οποίας η ερωτική σχέση με τον Φρύγιο υπήρξε η αιτία για την συμφιλίωση της Μιλήτου με την Μυούντα. Στον Αριστοίνετο *Ἔπιστ.* I 15 εντοπίζουμε την ερωτική παραλλαγή της παραπάνω ιστορίας. Σε αυτήν η Πιέρια εμφανίζεται εξαιρετικά σεμνή και ενάρετη. Ο Αριστοίνετος επηρεάστηκε από τη θεματική των έργων της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παρακάτω σσ. 128 σημ. 114 και 245 σημ. 45. Η ύπαρξη της νουβέλας αυτής στο έργο του Αριστοίνετου υποδηλώνει ότι υπήρχε σε κάποιο από αυτά τα έργα.

Οι πληροφορίες για τις εταίρες της Μιλήτου είτε προέρχονται από πηγές μεταγενέστερες των *Μιλησιακῶν*, (κυρίως βλ. Αθήναιο V 61, 26, XIII 66, 1, XIII 89, 3 για την Ασπασία, την Πλαγγόνα και τη Θαργηλία αντίστοιχα και πρβλ. Σούδα *α* 4202 *"Ἀσπασία"* (Adler) και Λουκιανό *Ἀλεκτρυών* 19, 3-8), είτε προέρχονται από τους κωμικούς ποιητές, οι οποίοι έζησαν την ίδια περίοδο με τις παραπάνω εταίρες. Τα ανεκδοτολογικά περιστατικά, τα οποία ιστορούνται σχετικά με αυτές, δεν εμφανίζονται ως "μιλησιακά" θέματα. Εικάζουμε ότι η πληροφορία από τη Σούδα *ο* 169 *"ὄλισβος"* για τη χρήση του δερμάτινου membrum virile από τις Μιλήσιες (η αναφορά στο αντικείμενο αυτό εντοπίζεται στον Αριστοφάνη *Λυσ.* 109) απηχεί ένα θέμα, το οποίο αξιοποίησε η Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σ. 154 σημ. 8.

90 Χορίκιος *Διάλ.* 29, 2, 57, 1-2 (Förster-Richsteig) *Ἴσως τοίνυν φησίν, γυναιξὶν Ἰώνων πόρνας ἐργάζομαι. ὅπου τρυφὴ πολιτεύεται καὶ ἀκολασία κρατεῖ.* Επιπλέον από την παραλλαγή της παροιμίας στο Γρηγόριο τον Κύπριο επικρατεί η εντύπωση ότι αναφέρεται στις ερωτικές στάσεις και την επίδειξη τους ως δημόσιο θέαμα, πρβλ. *μὴ ἐν τῷ μέσῳ* και *οἶκοι*. Μπορούμε να την ερμηνεύσουμε ως παραίνεση να γίνονται τα *Μιλήσια* κατ' οίκον. Αυτή η εικασία ενισχύεται από το γεγονός ότι η Μιλησιακή ιστορία του ζευγαρώματος όνου-matrona στη Λουκιάδα λαμβάνει χώρα *ἔνδον*, βλ. Ψ.-Λουκιανού *Λούκ.* 51 *οἱ τῆς γυναικὸς θεράποντες ... πρὸ τοῦ δωματίου ἐκάθευδον, ἡ δὲ λύχνον ἔνδον ἔκαιε* και Απουλήιου *Met.* X 20 *cubiculo meo matronam offendimus*.

91 Στη μαρτυρία του Πλούταρχου τα *Μιλησιακά* παραβάλλονται με την *Παρθική Σύβαριν*.

92 Οβίδιος *Trist.* II 413-418

iunxit Aristides Milesia crimina secum:
pulsus Aristides nec tamen urbe sua est,
nec qui descripsit corrumpi semina matrum,
Eubius, impurae conditor historiae,
nec qui composuit nuper Sybaritica fugit,
nec qui concubitus non tacuere suos.

93 Οβίδιος *Trist.* II 361-362

denique composui teneros non solus amores:
composito poenas solus amore dedi

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πεζογράφων και ποιητών[94], οι οποίοι έγραψαν ερωτικά έργα και δεν υπέστησαν καμία συνέπεια. Ένα από αυτά τα έργα, το οποίο συμπεριλαμβάνει, είναι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη που το χαρακτηρίζει ως Μιλησιακές "κακουργίες" (*Milesia crimina*).

Η μαρτυρία αυτή έχει απασχολήσει όλους σχεδόν τους προηγούμενους μελετητές[95], επειδή δίνει πληροφορίες όχι μόνο για το περιεχόμενο[96] αλλά και για τη δομή των *Μιλησιακών*. Σχετικά με τη δομή αυτού του έργου βασικό σημείο προβληματισμού αποτελεί η ερμηνεία του εμπρόθετου προσδιορισμού *secum*. Ορισμένοι φιλόλογοι υποστηρίζουν ότι αναφέρεται στον Αριστείδη, τον συγγραφέα των *Μιλησιακών*. Οι περισσότεροι όμως το συντάσσουν με τα *Milesia crimina*. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο συντάξεις φαίνεται ότι είναι μεγάλη: στην πρώτη περίπτωση ερμηνεύουμε ότι ο Αριστείδης συνέδεσε αυτές τις ερωτικές ιστορίες με τον εαυτό του, και στη δεύτερη ότι συνέδεσε τις ίδιες τις ιστορίες μεταξύ τους. Η πρώτη ερμηνεία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Αριστείδης έγραψε ένα έργο, στο οποίο ο ίδιος συμμετείχε ως ήρωας ή αφηγητής ερωτικών βιωμάτων[97].

Όσοι υποστηρίζουν ότι το *secum* αναφέρεται στα *Milesia crimina*, το ερμηνεύουν ως *inter se*, δηλ. ότι οι Μιλησιακές ιστορίες συνδέονται μεταξύ τους[98]. Έτσι εντάσσουν το έργο του Αριστείδη μέσα στο πλαίσιο της ελληνιστικής εποχής, όπου κυριαρχούσε στη λογοτεχνία η τάση για ταξινόμηση. Ο ρόλος του Αριστείδη υποβαθμίζεται σε αυτόν του συλλέκτη ιστοριών, οι οποίες αναφέρονταν στη Μίλητο. Με

---

[94] Η δομή αυτού του καταλόγου είναι η εξής: στιχ. 363-419 έλληνες ερωτικοί συγγραφείς, στιχ. 422-494 λατίνοι ερωτικοί συγγραφείς, βλ. G. Luck (1972) σ. 131. Συνεχίζοντας στους στιχ. 496-528, αναφέρεται στο μίμο και την πορνογραφία στη ζωγραφική, πρβλ. παρακάτω σ. 76 σημ. 148.

[95] Βλ. G. Anderson, *Studies in Lucian's Comic Fiction*, Leiden 1976, σ. 108, Cataudella (1957) σσ. 139-141, Fick-Michel (1991) σσ. 39-40, Hausrath (1914) σσ. 446-448, Lavagnini (1923) σσ. 6-8, Lucas (1907) σσ. 17-20, Luck (1972) σ. 140, Mazzarino (1950) σσ. 73-74, Müller (1980) σσ. 103-104, Paratore (1942) σσ. 22-24, Pepe (1958) σσ. 317-319, του ίδιου (1963) σσ. 127-128, του ίδιου (1991) σσ. 18-19, Perry (1967) σσ. 90-92, Reitzenstein (1912) σσ. 54-55, Rohde (1914) σσ. 584-585 και 605, του ίδιου (1893) σσ. 132-134, Schissel von Fleschenberg (1913) σσ. 43-44, Schmid (1903) στ. 886, Scobie (1969) σσ. 27-28, Trenkner (1958) σσ. 174-175, Verhulst (1943) σσ. 20-24, Walsh (1970) σσ. 15-18 και Weinreich (1930-1931) σ. 72.

[96] Για το περιεχόμενο είμαστε σίγουροι: από τα συμφραζόμενα και από το χαρακτηρισμό *crimina* προκύπτει ότι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη ήταν ένα τολμηρό ερωτικό έργο.

[97] Την άποψη αυτή πρωτοδιατύπωσε ο Bürger (1892) σσ. 347-349. Με αυτή την ερμηνεία τα *Μιλησιακά* είναι μυθιστόρημα λόγω της ενότητας, την οποία προσδίδει η ταύτιση πρωταγωνιστή-συγγραφέα. Ανάλογη δομή με βάση αυτή την ερμηνεία παρουσιάζουν τα έργα της Λουκιάδας (*Λούκιος ἢ Ὄνος*, *Metamorphoseis*). Την παραπάνω άποψη υποστήριξαν εκτός από τον Bürger, οι Mazzarino (1950) σ. 74 και Pepe (1963) σ. 128, επιφυλακτικά οι Lavagnini (1923) σ. 7, Paratore (1942) σ. 23, Cataudella (1957) σ. 139, Fick-Michel (1991) σ. 39 και Pepe (1991) σ. 19.

[98] Η άποψη αυτή διατυπώθηκε από τον Rohde (1894) σ. 133 ως απάντηση στην τολμηρή πρόταση του Bürger ότι τα *Μιλησιακά* ήταν το πρώτο έργο, για το οποίο έχουμε βάσιμες ενδείξεις ότι ήταν μυθιστόρημα. Την άποψη του Rohde ακολούθησαν οι Anderson (1976) σ. 108, Hausrath (1914) σ. 447, Lucas (1907) σ. 19, Luck (1972) σ. 140, Müller (1980) σσ. 103-104, Perry (1967) σσ. 90-91, Reitzenstein (1912) σσ. 54-55, Rohde (1914) σσ. 584-585, Schmid (1903) στ. 886, Scobie (1969) σσ. 27-28, Trenkner (1958) σσ. 174-175, Verhulst (1943) σσ. 20-24, Walsh (1970) σσ. 15-18. Ο Schissel von Fleschenberg (1913) σσ. 43-44 και ο Weinreich (1930-1931) σ. 72 υποστήριζαν, αν και δέχονταν την ερμηνεία του Rohde σε αυτό το δίστιχο του Οβίδιου, την ύπαρξη ενιαίας αφηγηματικής δομής στα *Μιλησιακά* (Rahmenerzählung).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αυτό το σκεπτικό τα *Μιλησιακά* ήταν ένα έργο, το οποίο χαρακτηριζόταν από την παράθεση ερωτικών ιστοριών χωρίς ενιαία δομή[99]. Έχει διατυπωθεί και τρίτη θεωρία[100], η οποία υποστηρίζει ότι είναι συμβατές μεταξύ τους οι δύο παραπάνω απόψεις: πρεσβεύει δηλαδή ότι ο Αριστείδης, αφού συγκέντρωσε τις συγκεκριμένες ιστορίες, τις συνέδεσε μεταξύ τους οργανικά και τοποθέτησε τον εαυτό του στη θέση του ήρωα ή του αφηγητή τους. Αυτό το τέχνασμα έδινε ενιαία αφηγηματική δομή στο έργο του.

Εμείς αποδεχόμαστε τη τρίτη θεωρία. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι η δεύτερη θεωρία, η οποία διατυπώθηκε από τον Rohde, έγινε ευρύτερα αποδεκτή, αν και όσοι την αποδέχτηκαν δεν προσπάθησαν να την στηρίξουν. Σύμφωνα με τον Rohde στο παραπάνω χωρίο του Οβίδιου, η αντωνυμία *se* δεν αναφέρεται στο υποκείμενο (*Aristeides*) αλλά στο αντικείμενο (*Milesia crimina*)[101] του ρήματος *iunxit*. Η θεωρία του Rohde ερείδεται στο ότι το *secum* ερμηνεύεται ως *inter se*. Πράγματι ο εμπρόθετος προσδιορισμός *inter se* εκφράζει την αλληλοπάθεια του επιμερισμένου αντικειμένου. Όμως στο στίχο του Οβίδιου υπάρχει το *secum*. Η εμπρόθετη αφαιρετική πληθυντικού *secum* είναι δυνατόν να εκφράζει την αλληλοπάθεια του επιμερισμένου υποκειμένου αλλά ποτέ του αντικειμένου. Ο Rohde, για να στηρίξει την ερμηνεία του, παραπέμπει[102] στη μελέτη του P. Thielmann, η οποία εξετάζει τους τρόπους έκφρασης του φαινομένου της αλληλοπάθειας στη λατινική γλώσσα[103]. Ο Thielmann έχει συγκεντρώσει πολλά παραδείγματα, στα οποία η πρόθεση *cum* με την αφαιρετική πληθυντικού των προσωπικών αντωνυμιών εκφράζει την αλληλοπάθεια αλλά αναφέρεται πάντα στο υποκείμενο[104]. Έτσι εκ των πραγμάτων απορρίπτεται η ερμηνεία του Rohde και δεν είμαστε εμείς αυτοί οι οποίοι το επισημαίνουμε για πρώτη φορά. Από το 1913 ο T. Birt εντόπισε[105] το σφάλμα του Rohde και δήλωσε ότι όποιος ερμηνεύει το *secum* ως *inter se* στον Οβίδιο *Tristia* II 413 δεν ξέρει λατινικά! Και αναρωτιέται κανείς γιατί, όσοι ασχολήθηκαν με την ερμηνεία του Rohde ή ακόμα περισσότερο όσοι την ενστερνίσθηκαν σχετικά με τη δομή των *Μιλησιακών*, δεν πρόσεξαν αυτή την "αβλεψία".

Η άποψή μας ότι τα *Μιλησιακά* χαρακτήριζε το τέχνασμα της ψευδοαυτοβιογραφικής αφήγησης ενισχύεται, αν εξετάσουμε τη θέση του χωρίου, στο οποίο

---

99 Πρβλ. τη δομή του έργου του Παρθένιου *Ἐρωτικῶν Παθημάτων Συναγωγή*.

100 Parca (1981) σσ. 95-97.

101 Rohde (1894) σσ. 128-129.

102 Rohde (1894) σ. 128 σημ. 2

103 P. Thielmann, "Der Ersatz des Reciprocums im Lateinischen" στο E. Wölfflin, *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik*, τ. 7, Leipzig 1892, σσ. 347 και 381.

104 Να σημειωθεί ότι ο Thielmann δεν καταλογογραφεί το παραπάνω χωρίο του Οβίδιου, προφανώς επειδή δεν εκφράζει την αλληλοπάθεια του επιμερισμένου αντικειμένου.

105 T. Birt, *Kritik und Hermeneutik nebst Abriss des antiken Buchwesens*, München 1913, σσ. 105-107.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εντάσσεται η μαρτυρία του Οβίδιου στον κατάλογο των ερωτικών έργων, των οποίων οι συγγραφείς δεν τιμωρήθηκαν. Στο παραπάνω χωρίο δεν παρατίθενται απλώς μερικά ακόμα ονόματα ελλήνων ερωτικών συγγραφέων αλλά ομαδοποιούνται οι συγγραφείς εκείνοι, των οποίων τα έργα χαρακτηρίζονταν από την ερωτική αυτοβιογραφία. Χαρακτηριστικός είναι ο στίχος 418

qui non tacuere concubitus suos.

Επίσης τα *Sybaritica,* στα οποία αναφέρεται στο στίχο 417 ο Οβίδιος, ίσως είχαν αυτό το γνώρισμα: προς αυτήν την κατεύθυνση οδηγούν οι πληροφορίες, τις οποίες διαθέτουμε για το συγγραφέα των *Συβαριτικῶν,* τον Ημιθέωνα[106]. Ο ίδιος ήταν κίναιδος και το περιεχόμενο του έργου του ήταν σχετικό με ερωτικά περιστατικά των κιναίδων[107].

Το να αποτελούν τα προσωπικά ερωτικά βιώματα πηγή έμπνευσης για έναν ποιητή δεν ήταν σπάνιο κυρίως στους λατίνους ελεγειακούς[108]. Ο Αριστείδης δεν έκανε κάτι τέτοιο αλλά παρουσίασε τον εαυτό του ως πρωταγωνιστή σε ερωτικές ιστορίες, οι οποίες μάλλον προϋπήρχαν, και με αυτόν τον τρόπο τις συνέδεσε με το όνομά του[109]. Αυτό το χαρακτηριστικό, όπως θα δούμε, συνοδεύει τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Είναι σίγουρο λοιπόν ότι υπήρχε αφηγηματικό πλαίσιο στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη, το οποίο ήταν η ερωτική ψευδοαυτοβιογραφία του. Σε αυτό εντάσσονταν οι ερωτικές νουβέλες.

---

106 Εικάζουμε ότι ο Οβίδιος αναφέρεται σε αυτόν.

107 Για τον Ημιθέωνα βλ. παρακάτω σ. 252.

108 Για την ερωτική αυτοβιογραφία σε αυτούς, βλ. Οβίδιο *Trist.* II 430-432

in quibus ipse (sc. *Catullus*) *suum fassus adulterium est*
par fuit exigui similisque licentia Calui,
detexit uariis qui sua furta modis.

και *ibidem* II 437-440

et quorum libris modo dissimulata Perilla est,
nomine nunc legitur dicta, Metelle, tuo?
is quoque, Phasiacas Argon qui duxit in undas,
non potuit Veneris furta tacere suae.

Σχεδόν αμέσως μάλιστα *ibidem* II 443-444 ακολουθεί η αναφορά στη μετάφραση του Sisenna.

Ο Οβίδιος παραπονιέται ότι δεν επιχείρησε ποτέ κάτι τέτοιο, βλ. Οβίδιο *Trist.* IV 10, 67-68

cum tamen hic essem minimoque accenderer igni
nomine sub nostro fabula nulla fuit.

Ανάλογα, *ibidem* II 349-350

sic ego delicias et mollia carmina feci,
strinxerit ut nomen fabula nulla meum

Πρβλ. πάντως N. Holzberg, *Ovid Dichter und Werk,* München 1997, σσ. 25 και 72-76, όπου χαρακτηρίζει το έργο *Amores* ως πρωτοπρόσωπο μυθιστόρημα (Ich-Roman), εξαιτίας του οποίου τιμωρήθηκε ο Οβίδιος.

109 Πρβλ. το ρήμα *strinxerit* στον Οβίδιο *Trist.* II 349-350

sic ego delicias et mollia carmina feci,
strinxerit ut nomen fabula nulla meum

σε σχέση με το *iunxit* στο στίχο 413 και βλ. Luck (1972) σ. 131.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4. Οβίδιος (β΄). Η επόμενη μαρτυρία προέρχεται από το ίδιο έργο του Οβίδιου, όπως η προηγούμενη[110]. Ο Sisenna μετέφρασε στα λατινικά το ερωτικό έργο *Μιλησιακά* και δεν τιμωρήθηκε.

Σε αυτή τη μαρτυρία προβληματίζει η ερμηνεία των όρων *historia, turpes ioci* και *inseruisse*. Ο όρος *historia* δηλώνει το έργο του Αριστείδη, δηλ. τα *Μιλησιακά*[111] ή το ιστορικό έργο του Sisenna[112]. Η πρώτη ερμηνεία, η οποία διατυπώθηκε από τον Bürger, ενισχύει την εικασία ότι τα *Μιλησιακά* ήταν μυθιστόρημα[113], αφού γραμματολογικά ο Οβίδιος τα χαρακτηρίζει ως *historia*. Με αυτό το σκεπτικό και το έργο του Sisenna ανήκε στο ίδιο γραμματολογικό είδος. Κατά τη δεύτερη ερμηνεία, η *historia* ήταν το ιστορικό έργο του Sisenna, στο οποίο παρενέβαλε αισχρά αστεία (*turpes ioci*)[114], ή διέκοψε την ενασχόληση με αυτό (*inseruisse*), προκειμένου να ασχοληθεί με αισχρά αστεία[115]. Συνεπώς αυτά τα έργα παρέθεταν ασύνδετες ερωτικές διηγήσεις. Το σκεπτικό τους στηρίζεται στο ότι ο όρος *historia*, ο οποίος δηλώνει ενιαία δομή, δεν χαρακτηρίζει τα *Μιλησιακά* αλλά το ιστορικό έργο του Sisenna. Τότε ο γραμματολογικός χαρακτηρισμός για τις *Milesiae* του Sisenna είναι τα αισχρά αστεία (*turpes ioci*). Με αυτόν τον όρο τονίζεται η αποσπασματική δομή των *Milesiae* και του έργου του Αριστείδη (σε συνδυασμό μάλιστα με την ερμηνεία του *secum* ως *inter se* στην προηγούμενη μαρτυρία του Οβίδιου): Κατά συνέπεια η μετάφραση της μαρτυρίας του Οβίδιου είναι: "ο Sisenna μετέφρασε τον Αριστείδη και ούτε τον έβλαψε, που διέκοψε την ενασχόληση με το ιστορικό του έργο, για να ασχοληθεί με αισχρά αστεία".

Το μειονέκτημα αυτής της ερμηνείας είναι ότι αξιώνει για το *inserere* τη σημασία του "εναλλάσσω", "διακόπτω κάτι για να κάνω κάτι άλλο", η οποία δεν μαρτυρείται πουθενά (ούτε ο Pepe ούτε όσοι τη δέχτηκαν μπόρεσαν να εντοπίσουν

---

110 Οβίδιος *Trist.* II 443-444

vertit Aristiden Sisenna, nec obfuit illi
historiae turpes inseruisse iocos.

111 Βλ. Birt (1913) σ. 107, Bürger (1892) σ. 350, Enk (1949) σ. 16, Luck (1972) σ. 145 (να σημειώσουμε ότι η ερμηνεία του Luck αντιφάσκει σε σχέση με την ερμηνεία, την οποία διατύπωσε στο προηγούμενο δίστιχο στιχ. 413-414, καθώς εκεί απέρριπτε την ενωτική δομή των *Μιλησιακών*, ενώ τη δέχεται για τις *Milesiae*), Parca (1981) σ. 98 και Schissel von Fleschenberg (1913) σ. 44.

112 Βλ. Cataudella (1957) σ. 142, Lucas (1907) σ. 21, Paratore (1942) σ. 23, Pepe (1958) σ. 319, Reitzenstein (1912) σ. 64, Rohde (1894) σ. 134, Verhulst (1943) σ. 54.

113 Το ότι το έργο του Αριστείδη, δηλ. τα *Μιλησιακά*, χαρακτηρίζεται ως *historia* σημαίνει ότι διαθέτει ενιαία δομή και δεν αποτελεί συλλογή ανεξάρτητων ερωτικών ιστοριών. Ορθώς όμως ο Rohde δεν αποδέχτηκε να στηριχθεί η ενότητα του έργου στον όρο *historia*, καθώς στην αρχαία περίοδο δεν υπήρχαν σαφείς γραμματολογικοί χαρακτηρισμοί για τα λογοτεχνικά είδη. Για την σύγχυση των όρων *ιστορία, μύθος, πλάσμα, διήγημα, λόγος, μυθιστορία, fabula, fabella, historia, figmentum, mythistoria, argumentum* βλ. παρακάτω σ. 239 και Rohde (1893) σσ. 131-132.

114 Αυτή ήταν η άποψη του Heinsius, *Commentarium in P. Ovidii Nasonis opera omnia*, τ. II, Lipsiae 1758, σ. 991.

115 Αυτή την άποψη υποστήριξαν κυρίως ο Rohde και ο Pepe, βλ. παραπάνω σ. 70 σημ. 112.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το ρήμα *inserere* με την παραπάνω σημασία)[116]. Θεωρήθηκε πιθανή με βάση τα συνθετικά του ρήματος. Με τη δόκιμη σημασία του ρήματος μεταφράζουμε ότι ο Sisenna παρενέβαλε είτε στο ιστορικό του έργο είτε στα *Μιλησιακά* αισχρά ερωτικά αστεία. Δείξαμε παραπάνω ότι το ερωτικό στοιχείο δεν έλειπε από τις *Historiae* του Sisenna. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο Sisenna παρενέβαλε αισχρά αστεία σε ένα ιστορικό έργο, το οποίο σε μεγάλο βαθμό εξιστορούσε γεγονότα, στα οποία ο ίδιος είχε πρωταγωνιστήσει. Η μερίδα των μελετητών, η οποία υποστηρίζει την αποσπασματική δομή των *Μιλησιακών-Milesiae,* υποχρεώθηκε να ακολουθήσει παράδοξες και καινοφανείς ερμηνείες λατινικών λέξεων και συντάξεων, προκειμένου να αποδυναμώσει τις πληροφορίες από τις μαρτυρίες του Οβίδιου, από τις οποίες εξάγεται το συμπέρασμα ότι τα παραπάνω έργα διέθεταν ενιαία δομή.

Η δική μας άποψη είναι ότι με τον όρο *historia* δηλώνεται το έργο του Αριστείδη. Η προσθήκη σε αυτό των αισχρών αστείων του Sisenna (*turpes ioci inseruisse*) υποβαθμίζει την πληροφορία του προηγούμενου στίχου ότι ο Sisenna μετέφρασε (*vertit*) το έργο του Αριστείδη. Έτσι αναβαθμίζεται η συμβολή του Sisenna στη Μιλησιακή παράδοση. Εικάζουμε ότι ο λατίνος ιστοριογράφος δεν μετέφρασε απλώς το ελληνικό έργο αλλά, αφού το εμπλούτισε με περισσότερες ιστορίες, επιχείρησε ένα είδος διασκευής. Ο όρος *turpes ioci*[117] είναι ανάλογος με τα *Milesia crimina* (στην πρώτη μαρτυρία του Οβίδιου) και ενισχύεται η άποψη ότι αυτά τα έργα χαρακτηρίζονταν από την "ένωση" πολλών ερωτικών ιστοριών. Η αντιδιαστολή των όρων *historia-ioci* υποδηλώνει τον τρόπο ένωσης των ερωτικών ιστοριών: υπήρχε ένα αφηγηματικό πλαίσιο[118], στο οποίο παρεμβάλλονταν μικρότερες ιστορίες.

5. Πλούταρχος. Ο επόμενος συγγραφέας, ο οποίος δίνει πληροφορίες για τα *Μιλησιακά,* είναι ο Πλούταρχος στο βίο του Κράσσου[119]. Ένας

---

116 Η σύνταξη του ρήματος δεν επιτρέπει τέτοιου είδους εικασίες. Επίσης δεν παραπέμπει στο χαρακτηριστικό της διαρκούς εναλλαγής (*desultoria scientia*), το οποίο εντοπίζουμε στα έργα του Sisenna και της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παρακάτω σσ. 213-214.

117 Βλ. Luck (1972) σ. 145 και J.N. Adams, *The Latin Sexual Vocabulary,* London 1982, σ. 7-8 με παραθέματα, όπου με τον όρο *ioci* στο Μαρτιάλη και τον Οβίδιο εννοούνται τα ερωτικά αστεία, και πρβλ. A.H. Travis, "Improbi iocos Phaedri", *TAPA* 17 (1940) σσ. 579-586, Κοϊντιλιανό II 10, 9 *utinam ... iocos inserere moris esset*

118 Για το είδος του αφηγηματικού πλαισίου, βλ. παρακάτω σσ. 228-230.

119 Βλ. Πλούταρχο *Κράσσ.* 32, 4, 1 (Ziegler) *Τὴν δὲ γερουσίαν τῶν Σελευκέων ἀθροίσας εἰσήνεγκεν ἀκόλαστα βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν, οὐ πι ταῦτά γε καταψευσάμενος· εὑρέθη γὰρ ἐν τοῖς Ῥουστίου σκευοφόροις καὶ παρέσχε τῷ Σουρήνᾳ καθυβρίσαι πολλὰ καὶ κατασκῶψαι τοὺς Ῥωμαίους, εἰ μηδὲ πολεμοῦντες ἀπέχεσθαι πραγμάτων καὶ γραμμάτων δύνανται τοιούτων. Τοῖς μέντοι Σελευκεῦσιν ἐδόκει σοφὸς ἀνὴρ ὁ Αἴσωπος εἶναι, τὸν Σουρήναν ὁρῶσι τὴν τῶν Μιλησιακῶν ἀκολαστημάτων πήραν ἐξηρτημένον πρόσθεν, ὄπισθεν δὲ Παρθικὴν Σύβαριν ἐφελκόμενον ἐν τοσαύταις παλλακίδων ἅμαξαις, τρόπον τινα ταῖς λεγομέναις ἐχίδναις καὶ σκυτάλαις ἀντιμόρφως τὰ μὲν ἐμφανῆ καὶ πρόσθια μέρη φοβερὰ καὶ θηριώδη δόρασι καὶ τόξοις προβαλλομένης, κατ᾽ οὐρὰν δὲ τῆς φάλαγγος εἰς χορείαν καὶ κρόταλα καὶ ψαλμοὺς καὶ παννυχίδας ἀκολάστους μετὰ γυναικῶν τελευτῶσαν. Ψεκτὸς μὲν γὰρ ὁ Ῥοῦστος, ἀναιδεῖς δὲ Πάρθοι τὰ Μιλησιακὰ ψέγοντες, ὧν πολλοὶ βεβασιλεύκασιν ἐκ Μιλησίων καὶ Ἰωνίδων ἑταιρῶν γεγονότες Ἀρσακίδαι.*

Ρωμαίος αξιωματικός του Κράσσου, ο Ρούστιος ή Ρώσκιος[120] είχε πάρει μαζί του στην εκστρατεία εναντίον των Πάρθων τα *ἀκόλαστα βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν.* Ο Σουρήνας παρουσίασε τα βιβλία στη *γερουσίαν τῶν Σελευκέων,* γιατί ήθελε να τονίσει ότι η ήττα των Ρωμαίων στη μάχη της Harran το 53 π.Χ. από τους Πάρθους ήταν αποτέλεσμα της κακής ποιότητας και της ακολασίας των Ρωμαίων στρατιωτών, οι οποίοι, μολονότι βρίσκονταν σε πόλεμο, δεν μπορούσαν να απαλλαγούν από τέτοιου είδους ασχολίες και αναγνώσματα.

Ο Πλούταρχος καταδικάζει από ηθικής απόψεως ολοφάνερα (*ψεκτὸς μὲν γὰρ ὁ Ῥούστιος*) τα *Μιλησιακά* [121] αλλά παρέχει έμμεσα αρκετές πληροφορίες σχετικά με αυτό το έργο. Είναι βέβαιο ότι ο Πλούταρχος γνώριζε το συγκεκριμένο έργο του Αριστείδη, αφού αναφέρεται σε αυτό χωρίς επεξηγήσεις προς τους αναγνώστες του. Έτσι συμπεραίνουμε ότι ήταν αρκετά διαδεδομένο στον ελληνορωμαϊκό κόσμο στις αρχές του 2ου αι. μ.Χ.[122]. Εικάζουμε επίσης ότι πρέπει να διαβαζόταν από ένα κοινό, το οποίο βρισκόταν εκτός των φιλοσοφικών κύκλων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ανήκε στις ανώτερες τάξεις[123]. Προβληματιζόμαστε πάντως από το γεγονός ότι ο Ρούστιος δεν είχε μαζί του τη λατινική μετάφραση του Sisenna[124].

Είναι αξιοσημείωτη η επιβεβαίωση της σύνδεσης των *Συβαριτικῶν* με τα *Μιλησιακά,* πράγμα που είχαμε επισημάνει σχολιάζοντας τις μαρτυρίες του Οβίδιου, του Βάρρωνα και του Ζηνόβιου[125]. Η αναφορά στις ακόλαστες *παννυχίδες* σε αναλογία με τα *ἀκόλαστα βιβλία*[126] και την *Παρθική Σύβαρι*[127] ενισχύει την άποψη ότι τα *Μιλησιακά* δεν ήταν απλώς ερωτικό έργο αλλά χαρακτηρίζονταν από τον έντονο

---

120 Βλ. Münzer, "Rustius[1]", *RE* II 1 (1914) στ. 1243.

121 Η κριτική του Πλούταρχου οφείλεται στο ακόλαστο περιεχόμενο των *Μιλησιακῶν* και όχι στην κακή λογοτεχνική ποιότητα αυτού του έργου, αντίθετα βλ. παρακάτω σ. 88.

122 Ο Πλούταρχος γεννήθηκε ανάμεσα στο 40-50 μ.Χ. και πέθανε λίγα χρόνια μετά το 120 μ.Χ. Για τη χρονολόγηση των έργων του και ιδιαίτερα των *Βίων Παραλλήλων* έχουν ειπωθεί πολλά, χωρίς να έχει λυθεί ουσιαστικά το πρόβλημα. Γενικά πάντως είναι αποδεκτό ότι ο βίος του Κράσσου χρονολογείται ανάμεσα στο 114 και 117 μ.Χ., βλ. C.P. Jones, "Towards a chronology of Plutarch's works", *JRS* 56 (1966) σσ. 68-69.

123 Πρβλ. Reich (1903) σσ. 52-53 και Οβίδιο *Trist.* II 507-511

quoque minus prodest, scena est lucrosa poetae;
tantaque non paruo crimina praetor emit.
inspice ludorum sumptus, Auguste tuorum:
empta tibi magno talia multa leges.
haec tu spectasti spectanda saepe legisti.

Ανάλογο στοιχείο υπάρχει στη μαρτυρία για τον αυτοκράτορα Clodius Albinus, βλ. παρακάτω σ. 88.

124 Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι ο Ρούστιος έφερε μαζί του τη λατινική μετάφραση, βλ. Pepe (1991) σσ. 21, Cataudella (1957) σ. 135. Ο Πλούταρχος αναφέρει το ελληνικό έργο, επειδή είχε αποκτήσει μεγαλύτερη φήμη. Αυτή η άποψη υποβαθμίζει τη συμβολή του Sisenna ως αυτή του απλού μεταφραστή. Δεν είναι απίθανο να ισχύει η μαρτυρία του Πλούταρχου κατά λέξη και να είχε μαζί του ο Ρούστιος το ελληνικό έργο, πρβλ. Rawson (1979) σ. 334.

125 Βλ. παραπάνω σσ. 53-54 και 65 σημ. 88.

126 Πλούταρχος *Πομπ.* 37, 2 για τις ακόλαστες επιστολές της Μονίμης της Μιλήσιας στον Μιθριδάτη, βλ. παραπάνω σ. 66 σημ. 89.

127 Δεν είναι τυχαίο που οι Σελευκείς, όταν έβλεπαν το Σουρήνα να κατακρίνει τους Ρωμαίους για τα *Μιλησιακά,* αντιπαρέθεταν τις ακολασίες, οι οποίες γίνονταν στο στρατόπεδο των Πάρθων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ερωτισμό. Με τη φράση *ἀναιδεῖς δὲ Πάρθοι τὰ Μιλησιακὰ ψέγοντες ὧν πολλοὶ βεβασιλεύκασιν ἐκ Μιλησίων καὶ Ἰώνων ἑταιρῶν γεγονότες Ἀρσακίδαι* δίνεται η εντύπωση στον αναγνώστη ότι στα *Μιλησιακὰ* υπήρχαν αρκετές αναφορές σε εταίρες από τη Μίλητο ή γενικότερα από την Ιωνία[128]. Με τις παραπάνω αναφορές ίσως δίνεται μια ένδειξη σχετικά με τη δομή των *Μιλησιακῶν*, ότι δηλ. το αφηγηματικό πλαίσιό τους ήταν ένα ερωτικό συμπόσιο[129]. Το προσηγορικό *πήρα*, από την άλλη, δεν φαίνεται να υποδηλώνει τον τρόπο σύνδεσης των ιστοριών[130], καθώς δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ με τέτοια σημασία.

6. Αρριανός. Την ίδια περίπου εποχή (λίγο πριν ή λίγο μετά το 120 μ.Χ.)[131] ο Αρριανός αναφέρεται στον Αριστείδη[132]. Στο έργο, από το οποίο προέρχεται αυτή η μαρτυρία (*Ἐπικτήτου Διατριβαί*), ο Αρριανός παραθέτει τη διδασκαλία του Επίκτητου[133]. Έχουμε τη δυνατότητα έστω και με τη μεσολάβηση του Αρριανού[134] να πληροφορηθούμε για την αντιμετώπιση, την οποία επιφύλασσαν οι κύκλοι των φιλοσόφων σε τέτοια έργα. Ο φιλόσοφος πιστεύει ότι αυτός που διαβάζει τα έργα συγγραφέων, όπως ο Αριστείδης και ο Εύηνος, είναι αφοσιωμένος στο ερωτικό πάθος και τον καλλωπισμό του και έχει στόχο να τραβά την προσοχή των γυναικών.

Το απόσπασμα δεν έτυχε της δέουσας προσοχής από τους προηγούμενους μελετητές, επειδή έκριναν ότι δεν δίνει πληροφορίες για τη δομή των *Μιλησιακῶν*[135]

---

128 Αθήναιος XIII 575a-f και βλ. παραπάνω σ. 66 σημ. 89.

129 Η υπόθεση από τον Schissel von Fleschenberg (1913) σσ. 34-39, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τη μαρτυρία του Πλούταρχου, αντίθετα Perry (1926) σ. 242. Πρβλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* ΣΤ΄ 9, 6.

130 Η φράση *μιλησιακῶν ἀκολαστημάτων πήραν* ενισχύει την άποψη ότι το έργο αυτό περιείχε πολλές ερωτικές ιστορίες. Δεν δηλώνει το χαλαρό αφηγηματικό πλαίσιό (ιστορίες άτακτα ριγμένες σε ένα σακκούλι), επειδή χρησιμοποιείται, με σκοπό να υποβαθμίσει ένα έργο ηθικά μεμπτό. Την καλλιτεχνική υποβάθμιση αυτού του έργου επιδιώκουν αρκετές από τις υπόλοιπες μαρτυρίες, βλ. παρακάτω σσ. 73, 88 και 93.

131 Βλ. A. Bosworth, "Arrian's literary development", *CQ* 22 (1972) σσ. 184-185.

132 Αρριανός *Ἐπ. Διατ.* IV 9, 5-7 (Schenkl) *τοιοῦτόν ἐστι μετ' ἐπιθυμίας πλουτεῖν, μετ' ἐπιθυμίας ἄρχειν, μετ' ἐπιθυμίας καλῇ συγκαθεύδειν. σπλοτυπία πρόσεστιν, φόβος τοῦ στερηθῆναι, αἰσχροὶ λόγοι, αἰσχρὰ ἐνθυμήματα, ἔργα ἀσχήμονα. καὶ τί, φησίν, ἀπολλύω;- Ἄνθρωπε ὑπῆρχες αἰδήμων καὶ νῦν οὐκέτι εἶ. οὐδὲν ἀπολώλεκας; ἀντὶ Χρυσίππου καὶ Ζήνωνος Ἀριστείδην ἀναγιγνώσκεις καὶ Εὔηνον. οὐδὲν ἀπολώλεκας; ἀντὶ Σωκράτους καὶ Διογένους τεθαύμακας τὸν πλείστας διαφθεῖραι καὶ ἀναπεῖσαι δυνάμενον. καλὸς εἶναι θέλεις καὶ πλάσσεις σεαυτὸν μὴ ὢν καὶ ἐσθῆτα ἐπιδεικνύειν θέλεις σπιλπνήν, ἵνα τὰς γυναῖκας ἐπιστρέφῃς...* Πρβλ. Λουκ. *Νιγρ.* 15.

133 Ο Επίκτητος γεννήθηκε στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. Έτσι γίνεται φανερή η μεγάλη διάδοση του έργου του Αριστείδη τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Αν εξαιρέσουμε τη "μαρτυρία" του Βάρρωνα, οι υπόλοιπες χρονολογούνται από τις αρχές του 1ου αι. μ.Χ. και εξής, δηλ. μετά τη λατινική μετάφραση-διασκευή του Sisenna.

134 Αρριανός *Ἐπ. Διατ.* 1-7 (Schenkl) στην εισαγωγική επιστολή της αφιέρωσης στον Lucius Gellius: *Οὔτε συνέγραψα ἐγὼ τοὺς Ἐπικτήτου λόγους οὕτως ὅπως ἄν τις συγγράψειε τὰ τοιαῦτα οὔτε ἐξήνεγκα εἰς ἀνθρώπους αὐτός, ὅς γε οὐδὲ συγγράψαι φημί. Ὅσα δὲ ἤκουον αὐτοῦ λέγοντος, ταῦτα αὐτὰ ἐπειράθην αὐτοῖς ὀνόμασιν ὡς οἷόν τε ἦν γραψάμενος ὑπομνήματα εἰς ὕστερον ἐμαυτῷ διαφυλάξαι τῆς ἐκείνου διανοίας καὶ παρρησίας. Ἔστι δὴ τοιαῦτα ὥσπερ εἰκὸς ὁποῖα ἄν τις αὐτόθεν ὁρμηθεὶς εἴποι πρὸς ἕτερον, οὐχ ὁποῖα ἂν ἐπὶ τῷ ὕστερον ἐντυγχάνειν τινὰς αὐτοῖς συγγράφοι.*

135 Είναι χαρακτηριστική η επιμονή των μελετητών στη διαμάχη αν ήταν μυθιστόρημα ή όχι τα *Μιλησιακά*, ενώ δεν ασχολούνταν με τις υπόλοιπες πληροφορίες από τις αρχαίες μαρτυρίες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αλλά για το περιεχόμενο αυτού του έργου, το οποίο ήταν ερωτικό. Όμως ένα σημαντικό στοιχείο σε αυτήν την μαρτυρία, το οποίο δεν εντοπίστηκε, είναι το ότι ο Αριστείδης χαρακτηρίζεται ως *δυνάμενος πλείστας διαφθεῖραι καὶ ἀναπεῖσαι.* Η φράση αυτή μπορεί να αναφέρεται στην αρνητική επίδραση, την οποία ασκούσε το έργο του Αριστείδη στο αναγνωστικό κοινό του λόγω των "κακών προτύπων", τα οποία παρουσίαζε. Εξίσου πιθανό είναι ότι αναφέρεται στη δράση του Αριστείδη ως ήρωα-πρωταγωνιστή[136] των *Μιλησιακῶν.* Το *ἀναπεῖσαι* προσθέτει το θέμα του δόλου στην ερωτική υπόθεση, το οποίο αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό ομάδας ερωτικών ιστοριών[137].

Επιπλέον η μαρτυρία του Αρριανού δίνει πληροφορίες για το γραμματολογικό περιβάλλον, στο οποίο εντασσόταν το έργο του Αριστείδη. Εικάζουμε ότι ο Αρριανός με τη φράση *καλὸς εἶναι θέλεις καὶ πλάσσεις σεαυτὸν μὴ ὢν καὶ ἐσθῆτα ἐπιδεικνύειν θέλεις στιλπνὴν, ἵνα τὰς γυναῖκας ἐπιστρέφεις* υπαινίσσεται ότι στα *Μιλησιακὰ* υπήρχαν πρακτικές ερωτικές οδηγίες, όπως στην *Ars Amatoria* του Οβίδιου, στο *Περὶ σχημάτων συνουσίας* της Φιλαινίδος[138] ή ίσως στο έργο του αινιγματικού συγγραφέα Eubius στην πρώτη μαρτυρία του Οβίδιου[139]. Συγχρόνως στη μαρτυρία του Αρριανού τα *Μιλησιακὰ* παραβάλλονται με το έργο του Εύηνου. Η απάντηση στο ερώτημα για την ταυτότητα του Eubius συνδέεται με την ταυτότητα του Εύηνου στη μαρτυρία του Αρριανού: ο Wilamowitz[140] συσχετίζει τις δύο μαρτυρίες και εικάζει ότι στη θέση της γραφής *Εὔηνος* πρέπει να γραφεί *Εὔβιος* στο κείμενο της μαρ-

---

136 Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται και από τη μαρτυρία του Οβίδιου *Trist.* 413-414, την οποία αναλύσαμε παραπάνω. Η φράση *πλείστας διαφθεῖραι* ενισχύει την εικασία για την ύπαρξη του χαρακτηριστικού της ποικίλης εναλλαγής (*desultoria scientia*) στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 213-214.

137 Βλ. N.P. Gross, *Amatory Persuasion in Antiquity,* London-Toronto 1985, σσ. 33-65 και παρακάτω σσ. 242-245. Πρβλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Δ΄ 4, 5 (Blake) *σὺ μόνος ἀγνοεῖς τὴν φύσιν τοῦ Ἔρωτος, ὅτι οὗτος ὁ θεὸς ἀπάτας χαίρει καὶ δόλοις* καὶ Λόγγ. *Ποιμενικὰ* Γ΄ 17, 2 για την παρουσίαση της ερωτικής εναλλαγής. Αυτό το χαρακτηριστικό υπάρχει και στο έργο *Amores* του Οβίδιου, βλ. Holzberg (1997) σσ. 63-64 όπου ο Οβίδιος χαρακτηρίζεται ως Δον Ζουάν σε ένα πρωτοπρόσωπο μυθιστόρημα και πρβλ. R. Beck, "The Satyricon: Satire, Narrator, and Antecedents", *MH* 39 (1982) σσ. 213-214 για τον όρο *desultor amoris* στον Οβίδιο.

138 Πρβλ. Cataudella (1973) σσ. 253-263, W. Luppe, "Nochmals zu Philaenis, P. Oxy. 2891", *ZPE* 13 (1974) σσ. 281-282, B. Marzullo, "Philaenis, P. Oxy. 2891, fr. 3", *MCr* 10-12 (1975-1977) σσ. 173-175, H.N. Parker, "Another go at the text of Philaenis", *ZPE* 74 (1989) σσ. 49-50, D.W.T. Vessey, "Philaenis", *RBPh* 54 (1976) σσ. 78-83 και Οβίδιο *AA* II 679-680

utque uelis, Venerem iungunt per mille figuras:
inuenit plures nulla tabella modos,

επίσης *AL* 429, 9 (Riese I 1 σ. 328)

Inque modos omnes, dulcis imitata tabellas,
transeat...

και βλ. παρακάτω σσ. 217-218.

139 Υπενθυμίζουμε ότι στην πρώτη μαρτυρία του Οβίδιου, τα *Μιλησιακὰ* παραβάλλονταν με την αισχρή ιστορία (*impura historia*) του Eubius, βλ. Οβίδιο *Trist.* II 415-416

nec qui descripsit corrumpi semina matrum,
Eubius, impurae conditor historiae.

140 Βλ. U. von Wilamowitz-Möllendorf, "Memoriae oblitteratae", *Hermes* 11 (1876) σ. 300. Για αντίθετη άποψη βλ. Susemihl (1892) τ. II, σ. 700 και Crusius, "Eubios[6]", *RE* 11 (1907) στ. 850. Ο Immisch (1912) σ. 563 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Eubius είχε γράψει ένα ιατρικό έργο. Ο Bürger (1892) σ. 350 επισημαίνει απλώς την αβεβαιότητα για την ταυτότητα του Εύηνου και του Eubius.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τυρίας του Αρριανού, καθώς κανένας συγγραφέας με το όνομα Εύηνος δεν παρουσιάζει "μιλησιακά" χαρακτηριστικά. Όμως δεν εξηγεί ποιος ήταν ο *Εὔβιος*.

Υπάρχει ένας συγγραφέας με το όνομα Εύηνος, του οποίου το έργο μπορεί να διαθέτει τέτοια χαρακτηριστικά. Σε αυτόν αναφέρεται ο Αυσόνιος. Ο Wilamowitz δεν είχε υπόψη του τη μαρτυρία του Αυσόνιου. Ο Αυσόνιος φροντίζοντας να μην κατηγορηθεί για το περιεχόμενο του έργου του *Cento Nuptialis*, συνέταξε μια "απολογία" σε πεζό λόγο στο τέλος αυτού του έργου. Σε αυτήν επισημαίνει πολλούς συγγραφείς, οι οποίοι έγραψαν ερωτικά έργα. Ανάμεσα σε αυτούς τοποθετείται ο Εύηνος[141]. Με βάση τη μαρτυρία του Αυσόνιου ο Εύηνος είναι παλαιότερος από τον Μένανδρο. Αυτό όμως μπορεί να οφείλεται σε σύγχυση ονομάτων. Η δική μας άποψη είναι ότι πρέπει να αποκλείσουμε τους δύο ομώνυμους Πάριους ελεγειακούς ποιητές[142]. Δηλαδή είναι πιθανόν ότι ο Μένανδρος αποκαλούσε τον Εύηνο τον Πάριο (δεν έχει σημασία ποιον από τους δύο) σοφό (*sapiens*). Εικάζουμε όμως ότι ο Αυσόνιος έχοντας υπόψη το έργο ενός μεταγενέστερου Εύηνου (ή Εύβιου), ερωτικού συγγραφέα, υπέθεσε ότι σε αυτόν αναφερόταν ο Μένανδρος. Ενδιαφέρουσα είναι η πληροφορία του Αρτεμίδωρου για τον συγγραφέα Εύηνο, ο οποίος έγραψε ένα έργο με τίτλο *Ἐρωτικά* [143]. Ίσως ταυτίζεται με τον Εύηνο του Αρριανού. Δυστυχώς όμως δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία, τα οποία θα ενίσχυαν αυτή την εικασία.

Όσον αφορά στον Eubius της μαρτυρίας του Οβίδιου, πληροφορούμαστε από τον Αθήναιο σχετικά με τον ποιητή Εύβοιο, συγγραφέα παρωδιών *ἐνδοξότατον*[144], ο οποίος έζησε στα χρόνια του Φιλίππου Β΄. Στον Αλέξανδρο τον Αιτωλό μαρτυρείται ότι το έργο του ήταν ανάλογο με αυτό του Βοιωτού ενός άλλου συγγραφέα παρωδιών[145]. Ο Εύβοιος έγραψε το έργο *Περὶ τῆς τῶν βαλανέων*

---

141 Αυσόνιος *Cento Nuptialis* (Imminutio): *meminerint autem ... esse Apuleium in vita philosophum, in epigrammatis amatorem. ... nam quid Anniani Fescenninos, quid antiquissimi poetae Laevii Erotopaegnion libros loquar? quid Evenum, quem Menander sapientem vocauit? quid ipsum Menandrum?* Για το περιεχόμενο του *Cento Nuptialis* και την σχέση του με τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παρακάτω σ. 198 σημ. 10. Σε αυτό το χωρίο από τον Αυσόνιο αναφερθήκαμε παραπάνω, για να τεκμηριώσουμε τη σχέση του Laevius με τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παραπάνω σ. 62. Επίσης η αναφορά στον Μένανδρο παραπέμπει σε μία από τις μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. Sidonius Apollinaris *Ep.* VII 2, 9 *Habetis historiam iuvenis eximii, fabulam Milesiae vel Atticae parem.*

142 Βλ. Berg *Poetae Lyrici Graeci*, τ. II, Lipsiae ^{4}1882, σ. 273. Αντίθετα βλ. Reitzenstein (1893) σ. 58 αλλά αναιρεί ο ίδιος "Euenus[7]" *RE* 11 (1907) στ. 976. Εικάζουμε ότι αν ο Εύηνος στη μαρτυρία του Αρριανού ταυτιζόταν με έναν από τους δύο ομώνυμους με αυτόν ελεγειακούς, τότε ο Επίκτητος στην ίδια μαρτυρία δεν θα έδειχνε τόση περιφρόνηση.

143 Αρτεμίδωρος *Ὀνειροκριτικά* I 4 (Pack) *ἐτύμως κεκλημένος κάμπλος οἱονεὶ κάμμηρος, ὥς φησιν Εὔηνος ἐν τοῖς εἰς Εὔνομον Ἐρωτικοῖς.* Δεν μπορούμε επίσης να ταυτίσουμε τον Εύνομο.

Από τους μεταγενέστερους συγγραφείς με αυτό το όνομα είναι πιθανό να ταυτίζονται με τον Εύηνο της μαρτυρίας του Αρριανού είτε ο Εύηνος ο Σικελιώτης είτε ο Ασκαλωνίτης. Σώζονται ορισμένα επιγράμματα, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν και κάποια ερωτικού περιεχομένου, βλ. Berg (1882) σ. 274 όπου ταυτίζει αυτούς τους δύο Εύηνους. Ο Reitzenstein (1907) στ. 976 και ο ίδιος "Euenus[8]", *RE* 11 (1907) στ. 976-977 δεν συμφωνεί με την ταύτιση.

144 Βλ. Αθήναιο XV 698a-b και 699b-c και Crusius, "Euboios[2]", *RE* 11 (1907) στ. 858.

145 Αλέξανδρος Αιτωλός 5, 9-10 (Powell)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μάχης, για το θέμα του οποίου έχουμε ορισμένες ενδείξεις ότι εντάσσεται στη Μιλησιακή παράδοση[146]. Κατά τον Αθήναιο επίσης ευρετής του λογοτεχνικού είδους, στο οποίο ανήκαν τα έργα του Εύβοιου, ήταν ο Ιππώνακτας[147], στα αποσπάσματα του οποίου εντοπίζουμε ένα κατεξοχήν "μιλησιακό" χωρίο. Εικάζουμε λοιπόν, ότι ο Eubius, ο οποίος παραβάλλεται με τον Αριστείδη[148] στη μαρτυρία του Οβίδιου, είναι ο Εύβοιος ο παρωδός[149] και υπάρχει η δυνατότητα να υποθέσουμε ότι είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Εύηνο στη μαρτυρία του Αρριανού.

... ὃς δὲ Βοιωτοῦ
ἔκλυεν, Εὐβοίῳ τέρπεται οὐδ' ὀλίγον,

και A. Meineke, *Analecta Alexandrina*, Berlin 1843 (ανατ. Hildesheim 1964), σσ. 230-231.

146 Βλ. παρακάτω σσ. 221-222.

147 Αθήναιος XV 698b *εὑρετὴν μὲν οὖν τοῦ γένους Ἱππώνακτα φατέον τὸν ἰαμβοποιόν*, πρβλ. Οβίδιο *Trist.* II 416 *Eubius impurae conditor historiae* και Απουλήιο *Met.* IV 32 *milesiae conditorem*.

148 Ανάλογη συνωνυμία εντοπίσαμε ανάμεσα στον Εύβιο, ζωγράφο από τη Θήβα και τον επίσης Θηβαίο, Αριστείδη τον ζωγράφο ερωτικών σκηνών, βλ. C. Robert, "Eubios[7]", *RE* 11 (1907) στ. 850. Για τον Αριστείδη τον πορνογράφο βλ. Αθήναιο XIII 567a-b *σὺ δέ, ὦ σοφιστά, ἐν τοῖς καπηλείοις συναναφύρῃ οὐ μετὰ ἑταίρων ἀλλὰ μετὰ ἑταιρῶν, μαστροπεύσας περὶ σαυτὸν οὐκ ὀλίγας ἔχων καὶ περιφέρων αἰεὶ τοιαυτὶ βιβλία Ἀριστοφάνους καὶ Ἀπολλοδώρου καὶ Ἀμμωνίου καὶ Ἀντιφάνους, ἔτι δὲ Γοργίου τοῦ Ἀθηναίου, πάντων τούτων συγγεγραφότων περὶ τῶν Ἀθήνησι Ἑταιρίδων. ὧ τῆς καλῆς σου πολυμαθίας, ὡς κατ' οὐδὲν ἐμμίσω Θεόμανδρον τὸν Κυρηναῖον, ὃν φησι Θεόφραστος ἐν τῷ περὶ Εὐδαιμονίας περιιόντα ἐπαγγέλεσθαι διδάσκειν εὐτυχίαν, ἐρωτοδιδάσκαλε· οὐδὲν ἄρα διαφέρεις Ἀμάσιος τοῦ Ἡλείου, ὃν Θεόφραστος ἐν τῷ Ἐρωτικῷ περὶ τοὺς Ἔρωτας δεινὸν γεγονέναι λέγει. οὐκ ἂν ἁμάρτοι δέ τίς σε καὶ πορνογράφον καλῶν, ὡς Ἀριστείδην καὶ Παυσίαν ἔτι καὶ Νικοφάνη τοὺς ζωγράφους.* Το παραπάνω χωρίο παρουσιάζει πολλά κοινά σημεία με τη μαρτυρία του Αρριανού και με μια ανάλογη πληροφορία του Λουκιανού *Ψευδ.* 24 *ποῦ γὰρ ταῦτα τῶν βιβλίων εὑρίσκεις; ... ἢ που ἐκ τῶν Φιλαινίδος Δέλτων, ἃς διὰ χειρὸς ἔχεις.* Ο Αριστείδης και ο Εύβιος, οι ζωγράφοι, έζησαν στα χρόνια του Αλεξάνδρου, αν και για τον Αριστείδη δεν είμαστε απόλυτα βέβαιοι, βλ. Πλίνιο *HN* XXXV 145, O. Rossbach, "Aristeides[30]", *RE* 3 (1895) στ. 897 και L. Urlichs, "Einige Gemälde des Aristides", *RhM* 25 (1870) σσ. 507-17. Για την περίοδο κατά την οποία έζησε, βλ. Urlichs (1870) σσ. 512-513. Ζωγράφισε τη Βυβλίδα να πεθαίνει εξαιτίας του έρωτα προς τον αδελφό της, θέμα από μια νουβέλα με πολλά μιλησιακά χαρακτηριστικά, πρβλ. Παρθένιο 11.

149 Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Οβίδιου ο Eubius ασχολήθηκε με τις εκτρώσεις (*descripsit corrumpi semina matrum*). Συγχρόνως όμως ο Eubius προσδιορίζεται και ως ευρετής αισχρής ιστορίας (*conditor impurae historiae*). Εικάζουμε λοιπόν ότι στο έργο του παρώδησε κάποια στοιχεία από την συγκεκριμένη ιατρική μέθοδο, οπότε μπορεί να ταυτιστεί με τον Εύβοιο τον παρωδό. Στο ερωτικό μυθιστόρημα του Χαρίτωνα *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Β΄ 8, 7, 1-6 (Blake) *τύπτουσα δὲ τὴν γαστέρα εἶπεν ... κατέσχε δὲ αὐτῆς τὰς χεῖρας ἡ Πλαγγών, ἐπαγγειλαμένη τῆς ὑστεραίας εὐκολωτέραν αὐτῇ ἔκτρωσιν παρασκευάσειν* αξιοποιείται λογοτεχνικά το θέμα της έκτρωσης, η χρήση του οποίου συμβάλλει στην πλοκή της υπόθεσης. Στο παραπάνω έργο του Χαρίτωνα εντοπίζουμε άφθονα "μιλησιακά" θέματα. Δεν μπορούμε να δεχτούμε την άποψη του Immisch (1912) σ. 563 ότι ο Eubius έγραψε ένα ιατρικό έργο, γιατί τότε δεν θα έκανε αναφορά σε αυτόν ο Οβίδιος στον κατάλογο των ερωτικών συγγραφέων, πρβλ. Luck (1972) σ. 140. Έτσι το πιο πιθανό είναι ότι ο Eubius με πηγή έμπνευσης την πρακτική των εκτρώσεων, η οποία είναι πλούσια σε ερωτικά σημαινόμενα, συνέθεσε ένα ερωτικό έργο (*impura historia*) ως παρωδία τέτοιων πρακτικών, πρβλ. Αριστ. Ι 6, 23-30 και Ι 19, 23-29 (Vieillefond). Για το θέμα της έκτρωσης σε σχέση με τις "μιλησιακές" ερωτικές ιστορίες των αιρετικών (Γνωστικών), βλ. παρακάτω σ. 86 σημ. 201. Ο Οβίδιος εξάλλου δεν κατακρίνει τα ιατρικά έργα, τα οποία περιείχαν οδηγίες για την έκτρωση, βλ. Corpus Hippocraticum *Γυναικεῖα* 78, 60-174 (Littrè), Σωρανού *Γυναικεῖα* 1, 60 Η εικασία μας ενισχύεται από το γεγονός ότι πολλές αναφορές αρχαίων συγγραφέων συσχετίζουν την ακολασία με την πρακτική των εκτρώσεων, βλ. Πλούταρχου *Ὑγιεινὰ Παραγγέλματα* 134f και Ψ.-Ιωάννη Χρυσόστομου *Λόγος ... περὶ τῶν πονηρῶν γυναικῶν* (Migne *PG* τ. 56, σ. 538, 5-17) *Ἡ τοιαύτη* (sc. *ἡ χήρα*) *μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, περιβλέπεται ἔνθεν κἀκεῖθεν, ποῦ παράκοιτον εὕρῃ κρυφίον καὶ προφάσει προσευχῆς ἢ ἐπιμελείας τοῦ οἴκου αὐτῆς θρίαμβος τοῖς πολλοῖς καθίσταται· καὶ πράξεις ἀθεμίτους ἐκτελοῦσα, καὶ κατὰ γαστρὸς συλλαμβάνουσα, κρυφίον αὐτὸ κατέχει, μύρια τεχνάσματα πρὸς ἑαυτὴν περιποιοῦσα, πρὸς τὸ ἐκτρῶσαι τὸ βρέφος ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῆς. εἴτε διὰ δηλητηρίου, εἴτε δι' ἑτέρων παρανόμων γυναικῶν.*

Για τις εκτρώσεις, πρβλ. Γιουβενάλη VI 592-597, Πλίνιο *HN* XXV 25 *abortiua ... amatoria ... alia magica portenta*, Κικέρωνος *Clu.* 32 για την ημωρία έκτρωσης στη Μίλητο. Ο Οβίδιος *Am.* II 14,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Επιπρόσθετα αναρωτιόμαστε γιατί από τους ερωτικούς συγγραφείς ο Επίκτητος αναφέρεται μόνο στον Αριστείδη και τον Εύηνο. Κατά τη γνώμη μας η αναφορά σε αυτούς δεν είναι τυχαία. Εικάζουμε ότι η αγανάκτηση του Επίκτητου, η οποία γίνεται σαφέστερη με τις συνεχείς ερωτήσεις και επαναλήψεις, οφείλεται στο γεγονός ότι ο Αριστείδης (ίσως και ο Εύηνος) έγραψε ένα είδος ερωτικής αυτοβιογραφίας. Αυτό ήταν που εξόργιζε το Στωικό Επίκτητο, καθώς η φιλοσοφική αυτοβιογραφία είχε υιοθετηθεί από τη Στοά[150].

7. Fronto. Ο M. Cornelius Fronto σε μία από τις επιστολές του προς το Μάρκο Αυρήλιο[151], ο οποίος τότε (γύρω στο 140 μ.Χ.)[152] ήταν ακόμα διάδοχος του θρόνου, δίνει "υφολογικές" συμβουλές σχετικά με τους συγγραφείς, οι οποίοι ξεχωρίζουν για την εκφραστική ικανότητα και το λεξιλογικό πλούτο σε κάθε λογοτεχνικό είδος. Ο Fronto κρίνει ότι ο Sisenna αποτελεί πρότυπο ως προς το λεξιλόγιο και την έκφραση στις ερωτικές περιγραφές (*in lacsiviis*).

Η μαρτυρία αυτή ενισχύει την κρατούσα άποψη ότι ο μεταφραστής των *Μιλησιακῶν* ήταν ο συγγραφέας των *Historiae* L.C. Sisenna[153]: το έργο του Sisenna

---

35-37 κατακρίνει την έκτρωση ως ανθυγιεινή, ο Ηφαιστίων *Ἀποτελεσματικὰ* III 13 *περὶ ἐκτιτρωσκουσῶν* συμβουλεύει πότε τα ζώδια ευνοούν ή όχι τις εκτρώσεις. Για περισσότερα παραθέματα και σχετική βιβλιογραφία, βλ. J.J. Aubert, "Threatened Wombs: Aspects of Ancient Uterine Magic", *GRBS* 30 (1989) σσ. 426-432, C.H. Brecht, "Partus abactio", *RE* 36 (1949) στ. 2046-2048, N. Demand, *Birth, Death and Motherhood in Classical Greece*, Baltimore-London 1994, σσ. 57-63, H. Hopkins, "Contraception in the Roman Empire", στο A.K. Siems (εκδ), *Sexualität und Erotik in der Antike*, Darmstadt 1988, σσ. 168-203, E. Nardi, *Procurato aborto nel mondo greco-romano*, Milano 1971. Δεν υπάρχουν όμως μαρτυρίες για τη λογοτεχνική αποτύπωση της έκτρωσης.

150 Για τη σημασία και τη χρήση της αυτοβιογραφίας στη Στοά βλ. Misch (1931) σσ. 111-116 και 264-267. Ίσως η αντίδραση οφείλεται στο ότι ένιωθαν να παρωδούνται. Για ανάλογες αντιδράσεις της Στοάς πρβλ. O. Kiefer, *Sexual Life in Ancient Rome*, (μτφρ G. Highet-H. Highet) London 1934 (ανατ. London ^{2}1941), σσ. 139-141.

Δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι ο Sisenna μάλλον ήταν επικούρειος, βλ. παραπάνω σ. 37. Η αντιπαράθεση μάλιστα ανάμεσα στα έργα του Αριστείδη κι αυτά του Κλεάνθη και του Ζήνωνα στη μαρτυρία του Αρριανού είναι αντίστοιχη με την αντιπαράθεση της Στοάς με τον Επίκουρο στο Λουκιανό *Δ. Κατ.* 13 και 23 *ὥστε ἂν μὲν ἡ Ἡδονὴ κρατήσῃ, καὶ τὸν Ἀρίστιππον ἕξει ἡ Τρυφή· νικώσης δὲ αὖ τῆς Στοᾶς, καὶ οὗτος ἔσται τῆς Ἀρετῆς κεκριμένος.* Για ορισμένες απόψεις των Επικούρειων, οι οποίες είναι ανάλογες με αυτές των έργων της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. Friedländer (1923) τ. III, σσ. 302-304, Sullivan (1968) σ. 166 και B.P. Reardon, *Courants littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.*, Paris 1971, σσ. 34-35 Πρβλ. επίσης Αθήναιο XIII 588b-f για τις εταίρες του Επίκουρου και του Αρίστιππου.

151 Βλ. Fronto IIII 3, 1-2 (van den Hout) *in verbis vero eligendis conlocandisque ilico dilucet nec verba dare diutius potest, quin se ipse indicet verborum ignarum esse eaque male probare... quamobrem rari admodum veterum scriptorum in eum laborem studiumque et periculum verba industriosius quaerendi sese commisere, ... nam praeter hos partim scriptorum animadvertas particulatim elegantis Novium et Pomponium et id genus in verbis rusticanis et iocularibus ac ridiculariis, Attam in muliebribus, Sisennam in lasciviis, Lucilium in cuiusque artis ac negotiis propriis.*

152 Υπάρχει αβεβαιότητα σχετικά με το πότε ακριβώς γράφτηκαν ορισμένες από τις επιστολές του Fronto, βλ. Schanz-Hosius-Krüger (1922), τ. III, σ. 92, Mommsen, "Die chronologie der Briefe Frontos", *Hermes* 8 (1874) σσ. 203-204 και C.R. Haines, "On the chronology of the Fronto correspodence", *CQ* 8 (1914) σσ. 115-117, Βλ. επίσης στην έκδοση του van den Hout, σ. 292, για χρονολόγηση της υπό εξέταση επιστολής το 139 μ.Χ. Για νεότερες και πιο ελαστικές απόψεις ως προς την ακριβή χρονολόγηση της συγκεκριμένης επιστολής, βλ. E. Champlin, "The Chronology of Fronto", *JRS* 64 (1974) σσ. 142-143 και 158, M.L. Astarita, "Questioni di chronologia Frontoniana", *Koinonia* 2 (1978) σσ. 27-29.

153 Σχετικά με τις αμφιβολίες βλ. παρακάτω σσ. 118-119.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

χαρακτηρίζεται από τον Fronto ως υφολογικό πρότυπο για τη συγγραφή ερωτικών ιστοριών χωρίς περισσότερες επεξηγήσεις για τη ταυτότητα του συγγραφέα. Αυτό το στοιχείο συνάδει με τις αρχαίες μαρτυρίες για τη μεγάλη απήχηση, την οποία είχε το ύφος του στο ιστορικό του έργο[154]. Ο Fronto έγραψε την παραπάνω επιστολή δύο αιώνες περίπου μετά το θάνατο του Sisenna. Προκύπτει από τη μαρτυρία αυτή ότι ο Sisenna ήταν γνωστός στο κοινό λόγω της συγγραφής των *Milesiae*. Επίσης η μαρτυρία του Fronto επιβεβαιώνει τις υπόλοιπες σχετικά με το περιεχόμενο του έργου (*lasciviae*), το οποίο εξετάζουμε. Δεν παρατηρούμε βεβαίως στο συγκεκριμένο απόσπασμα ηθική κατακραυγή[155] για τις *Milesiae*.

Συγχρόνως επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι ο Sisenna έδινε ιδιαίτερη σημασία στην επιλογή του λεξιλογίου στα έργα του, με αποτέλεσμα να θεωρείται πρότυπο λογοτεχνικής μίμησης. Αυτή η πληροφορία τονίζει την ξεχωριστή θέση των *Milesiae* στην αρχαία λογοτεχνία. Γι αυτό η μαρτυρία αυτή αποκτά μεγάλη βαρύτητα, αν και η προηγούμενη βιβλιογραφία την υποβάθμισε[156]. Η αναγνώριση του Sisenna από τον Fronto, όσον αφορά το ύφος και το λεξιλόγιό του, ενισχύει τη σύνδεση του Sisenna με τον Απουλήιο[157].

8. **Απουλήιος** (α΄). Στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. (μάλλον μετά το 160 μ.Χ.)[158] ο τελευταίος αξιόλογος ειδωλολάτρης συγγραφέας, ο (Lucius)[159] Apuleius Madaurensis έγραψε τις *Metamorphoseis*. Στον πρόλογο[160] ο συγγραφέας υπόσχεται προγραμματικά ότι με τρόπο Μιλησιακό ή σε συγκεκριμένη Μιλησιακή διήγηση θα συνυφάνει ποικίλες ιστορίες (*uariae fabulae*[161]) προς τέρψη των αναγνωστών του. Η δήλωση αυτή του Απουλήιου αποτελεί τη σημαντι-

---

154 Για το ύφος και το λεξιλόγιο του Sisenna, βλ. παραπάνω σσ. 38-39. Σε άλλη επιστολή ο Fronto σημειώνει ότι ο Sisenna έγραψε *longinque*, βλ. παραπάνω σ. 38 σημ. 26 και πρβλ. παρακάτω σ. 88 στη μαρτυρία του Capitolinus για τις *Milesiae* και τον αυτοκράτορα Clodius Albinus.

155 Αξίζει πάντως να σημειώσουμε ότι ο Fronto διαιρεί τον κατάλογο των συγγραφέων σε δύο τμήματα: α. τους συγγραφείς με το καλύτερο λεξιλόγιο στα σοβαρά λογοτεχνικά είδη (Ennius, Plautus, κ.λ.π.) και β. τους συγγραφείς με το καλύτερο λεξιλόγιο στα ερωτικά (Atta, Sisenna) με τάση προς υποβάθμιση των δεύτερων (*id genus in verbis rusticanis et iocularibus ac ridiculariis*).

156 Βλ. Mazzarino (1950) σ. 61 όπου την επισημαίνει για να εξηγήσει πρόχειρα κάποιες ανωμαλίες στο λεξιλόγιο του spurcum additamentum. Οι Norden (1910) σ. 579 και Verhulst (1943) σ. 72 απλώς την επισημαίνουν.

157 Βλ. Bernhardt (1926) σ. 353, Callebat (1968) σ. 472, Fick-Michel (1991) σσ. 43-44, Paratore (1942) σ. 22, Reitzenstein (1912) σ. 65 και παρακάτω σ. 124 και 197.

158 Βλ. Schanz-Hosius-Krüger (1922), τ. III, σ. 103, R. Hesky, "Zur Abfassungszeit der Metamorhoseis des Apuleius", *WS* 26 (1904) σ. 71 και M. Molt, *Ad Apulei Madaurensis Metamorphoseon librum I*, Groningen 1938, σσ. 6-8, σύμφωνα με την οποία οι *Metamorphoseis* γράφτηκαν μετά το 158-159 και μέχρι το 170 μ.Χ.

159 Για το praenomen του Απουλήιου βλ. Molt (1938) σ. 122, Pepe (1963) σσ. 140-141, Schwabe, "Appuleius9", *RE* 3 (1895) στ. 246, Scobie (1975) σσ. 71-72 και πρβλ. παρακάτω σ. 215.

160 Απουλήιος *Met.* I 1 *At ego sermone isto Milesio varias fabulas conseram auresque tuas beniuolas lepido susurro permulceam - modo si papyrum Aegyptiam argutia Nilotici calami inscriptam non spreueris inspicere -, figuras fortunasque hominum in alias imagines conuersas et in se rursum mutuo nexu refectas ut mireris.*

161 Πρβλ. τους όρους προηγούμενων μαρτυριών: *Milesia crimina, turpes ioci, Μιλησιακά ἀκολαστήματα*. Επισημαίνουμε το χαρακτηριστικό της πλησμονής των ερωτικών ιστοριών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κότερη μαρτυρία από όλες όσες διαθέτουμε. Υπάρχει ένα έργο το οποίο είναι γραμμένο με "λόγο Μιλησιακό", ό,τι και αν σημαίνει αυτό.

Η ερμηνεία της φράσης *sermo milesius* προβληματίζει τους ερευνητές. Έχουν διατυπωθεί δύο αντιτιθέμενες απόψεις. Κατά τον Bürger ο Απουλήιος πάνω σε μία αφήγηση-πλαίσιο, η οποία υπήρχε στα *Μιλησιακά* ή τις *Milesiae,* παρεμβάλλει τις δικές του ένθετες ιστορίες. Ο όρος *sermo* παραβάλλεται με τον όρο *historia* στη μαρτυρία του Οβίδιου για τον Sisenna[162]. Έτσι ο Απουλήιος διασκεύασε ένα προϋπάρχον μυθιστόρημα[163], χρησιμοποιώντας το ίδιο αφηγηματικό πλαίσιο (Rahmenerzählung), δηλ. την ιστορία του όνου (Eselgeschichte)[164].

Αντίθετα ο Rohde[165] υποστηρίζει ότι η τοποθέτηση στον πρόλογο του έργου του Απουλήιου της φράσης *sermo milesius* λειτουργούσε ως δέλεαρ για τον αναγνώστη, να διαβάσει τις *Metamorphoseis,* οι οποίες έμοιαζαν με τα *Μιλησιακά-Milesiae.* Η ομοιότητα συνίστατο στην πληθώρα από νουβέλες και την ύπαρξη κοινών υφολογικών στοιχείων ανάμεσα στον Sisenna και τον Απουλήιο[166]. Με αυτό το σκεπτικό ο όρος *sermo milesius* δεν αποτελεί γραμματολογική προεξαγγελία. Είναι μια πολύ αφηρημένη αναφορά και δεν δηλώνει τη θεματική συγγένεια των έργων του Αριστείδη ή του Sisenna με τις *Metamorphoseis.* Παρατηρούμε λοιπόν ότι, όπως οι όροι *secum* και *historia* στις μαρτυρίες του Οβίδιου ερμηνεύονταν με δύο διαμετρικά αντίθετους τρόπους, για να στηρίζουν την ενιαία ή την αποσπασματική δομή των *Μιλησιακῶν-Milesiae,* έτσι και ο όρος *sermo milesius* εντάχθηκε σε αυτή την διαμάχη.

Εμείς αποδεχόμαστε την ύπαρξη ενιαίας αφηγηματικής δομής στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Υπάρχει ένα έργο, το οποίο στον πρόλογο προσδιορίζεται ως *sermo milesius.* Αυτό το χαρακτηριστικό μαζί με τα υπόλοιπα στοιχεία, τα οποία διαθέτουμε, συνδέει τη Μιλησιακή παράδοση με τις *Metamorphoseis.* Αν το *sermo milesius* εκληφθεί ως αναφορά στο χαρακτηριστικό των *Μιλησιακῶν-Milesiae* να συνδέουν μικρές ιστορίες σε ένα αφηγηματικό πλαίσιο, τότε πλεονάζει η φράση *uarias fabulas conseram* σε έναν πρόλογο μάλιστα, ο οποίος είναι πολύ προσεγμένος και καμία λέξη δεν είναι τυχαία[167]. Εξάλλου το αφηγηματικό πλαίσιο των

---

162 Βλ. παραπάνω σσ. 70-71.

163 Βλ. Bürger (1892) σ. 351, Mazzarino (1950) σσ. 75-86. Πρβλ. επίσης Aly (1925) σσ. 204 -205, Moreschini (1990) σσ. 118-119, Parca (1981) σσ. 95-96, G. Pennisi, *Apuleio e l' "additamentum" a «Metamorphoseis» X, 21,* Messina 1970, σσ. 219-223, Reitzenstein (1912) σ. 60.

164 Βλ. Mazzarino (1950) σσ. 76-77 όπου υποστηρίζει ότι το διήγημα του όνου κινείται στα όρια της νουβέλας και του μυθιστορήματος.

165 Βλ. Rohde (1914) σ. 577, ομοίως Anderson (1976) σσ. 109-110, Cataudella (1957) σσ. 151-152, Molt (1938) σσ. 21-22, Perry (1967) σσ. 244, Schmid (1895) στ. 886, Scobie (1975) σσ. 66-67, W. Werner, "Zum Λούκιος ἢ Ὄνος", *Hermes* 53 (1918) σ. 247.

166 Βλ. παραπάνω σσ. 38-39.

167 Περισσότερα για τον πρόλογο των *Metamorphoseis,* βλ. παρακάτω σσ. 208-213.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Metamorphoseis είναι η διήγηση από τον ήρωα των περιπετειών του[168] κατά τη μεταμόρφωσή του σε όνο. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται μικρότερες διηγήσεις με τον ίδιο πρωταγωνιστή ή με τον πρωταγωνιστή ως ακροατή[169] και αυτό σημαίνει ενιαία δομή.

Σε αυτό το σημείο υπεισέρχεται ένας άλλος παράγοντας: το έργο του Απουλήιου δεν είναι πρωτότυπο τουλάχιστον, όσον αφορά τη βασική υπόθεση. Προτυπό του ήταν το ελληνικό έργο *Μεταμορφώσεων λόγοι* του Λούκιου Πατρέα[170], το οποίο δεν σώζεται. Επιτομή αυτού του έργου είναι ο *Λούκιος ἢ Ὄνος*, έργο που έχει παρεισφρήσει στα χειρόγραφα, τα οποία παραδίδουν το σύνολο των έργων του Λουκιανού. Η βασική υπόθεση και η αφηγηματική τεχνική της επιτομής είναι σχεδόν ίδιες με αυτές των *Metamorphoseis*.

Τη σχέση της Μιλησιακής παράδοσης με τη Λουκιάδα θα αναλύσουμε σε ξεχωριστό κεφάλαιο. Προς το παρόν θα παρουσιάσουμε τις ερευνητικές δυνατότητες, οι οποίες υπάρχουν εξαιτίας αυτής της σχέσης. Μπορούμε να ερευνούμε τη σχέση της Λουκιάδας - και όχι μόνο των *Metamorphoseis* - με τη Μιλησιακή παράδοση, καθώς συνδέονται άμεσα[171]. Εξετάζουμε πόση πρωτοτυπία έχει ο πρόλογος του Απουλήιου[172], από τον οποίο απομονώσαμε την προηγούμενη μαρτυρία.

---

168 Πρβλ. την ερμηνεία του *secum* στη μαρτυρία του Οβίδιου. Στο τέλος των *Metamorphoseis* του Απουλήιου πληροφορούμαστε ότι ο ήρωας-πρωταγωνιστής Lucius είναι το ίδιο πρόσωπο με το συγγραφέα του έργου, βλ. Απουλήιου *Met.* XI 26. Να επισημάνουμε επίσης το (μιλησιακό) χαρακτηριστικό ονομαστικής ταύτισης του ήρωα-αφηγητή με το συγγραφέα, καθώς Lucius είναι το praenomen του Sisenna, το praenomen του Απουλήιου και το όνομα του συγγραφέα του ελληνικού προτύπου του έργου του Απουλήιου (Λούκιος Πατρεύς).

169 Πρβλ. την ερμηνεία του Birt (1913) σ. 105 ότι ο όρος *sermo* χρησιμοποιείται, όπου υπάρχει σύνθεση πρωτοπρόσωπων αφηγήσεων. Για τη χρήση των όρων *sermo* και *conserere* με ανάλογη σημασία με αυτή, την οποία έχουν στον πρόλογο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου βλ. Οβίδιο *Trist.* II 444

historiae turpes inseruisse iocos,

Οβίδιο *Met.* XII 56

e quibus hi vacuas inplent sermonibus aures

Βεργίλιο *Aen.* VI 160

multa inter sese uario sermone serebant,

Πλαύτο *Asin.* 833-834

... Age ergo, hoc agitemus conuiuium
uino ut sermone suaui. nolo ego metui; amari mauolo

του ίδιου *Curc.* 290

... conferunt sermones inter sese drapetae

Σέρβιο *ad Aen.* IV 277 *sermo est consertio orationis et confabulatio duorum vel plurium,* Βάρρ. *LL* 6, 64 (Götz-Schöll) *sermo, opinor, est a serie, unde serta; etiam in vestimento sartum, quod comprehensum: sermo enim non potest in uno homine esse solo, sed ubi oratio cum altero coniuncta* Curtius Rufus VI 8, 12 (Müller) *longo et forsitan supervacuo inserere sermoni* και *ibidem* VIII 12, 9 *poterat conseri sermo.* Με βάση την παραπάνω σημασία της λέξης *sermo* και το αφηγηματικό πλαίσιο της Λουκιάδας η χρήση του όρου *sermo milesius* στο έργο του Απουλήιου δεν είναι τυχαία.

170 Φώτιος *Βιβλιοθήκη* 129 και 166.

171 Η εμπλοκή της Μιλησιακής παράδοσης στο ζήτημα της Λουκιάδας ενοποιεί δύο συζυγίες έργων: ο Λούκιος Πατρέας έγραψε το ελληνικό έργο *Μεταμορφώσεων λόγοι,* το οποίο διασκεύασε στα λατινικά ο Lucius Apuleius. Ανάλογα ο Αριστείδης έγραψε το ελληνικό έργο *Μιλησιακά,* το οποίο διασκεύασε στα λατινικά ο Lucius Sisenna.

172 Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο πρόλογος αυτός υπήρχε στο πρότυπο του Απουλήιου βλ. παρακάτω σ. 212.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ερευνούμε επίσης την πατρότητα των ενδοδιηγηματικών παρεκβάσεων (*fabulae*), αν δηλ. ο συγγραφέας τις δημιουργεί ο ίδιος ή τις παίρνει από άλλα έργα ή από λαϊκές παραδόσεις και τις συνυφαίνει (*conserere*). Συγχρόνως αναρωτιόμαστε ποια είναι η ερμηνεία της αινιγματώδους φράσεως *ipsa uocis immutatio desultoriae scientiae stilo quem accessimus respondet,* η οποία κλείνει τον πρόλογο. Δηλ. εξετάζουμε αν το χαρακτηριστικό της ακροβατικής εναλλαγής (*desultoria scientia*)[173], το οποίο έχουμε ήδη επισημάνει, έχει σχέση με τον *sermo milesius* του Απουλήιου.

9. **Απουλήιος (β΄).** Ο Απουλήιος στην αρχή του παραμυθιού του Έρωτα και της Ψυχής[174] κάνει άλλη μία αναφορά στις *Milesiae.* Ο χρησμός, τον οποίο δίνει στο βασιλιά, πατέρα της Ψυχής το μαντείο του Απόλλωνα στη Μίλητο, είναι στα λατινικά προς τιμή του ευρετή (*conditor*[175]) της μιλησιακής ιστορίας του Έρωτα και της Ψυχής (*milesia*) ή όλου του μυθιστορήματος των *Metamorphoseis* (*sermo milesius*).

Και αυτό το χωρίο έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την προηγούμενη βιβλιογραφία. Η απάντηση στο ερώτημα ποιος είναι ο ευρετής (*conditor milesiae*) για χάρη του οποίου ο Απόλλωνας στα Δίδυμα δίνει το χρησμό[176] στα λατινικά, δεν είναι εύκολη. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο ευρετής είναι ο Sisenna[177], από τον οποίο ο Απουλήιος άντλησε το αφηγηματικό πλαίσιο και το υλικό του. Η άλλη άποψη είναι ότι ο ευρετής είναι ο ίδιος ο Απουλήιος[178] και στην παραπάνω μαρτυρία προβαίνει σε έναν αυτοέπαινο. Εξάλλου δεν είναι σαφές τίνος πράγματος είναι ευρετής: του παραμυθιού του Έρωτα και της Ψυχής ή όλων των *Metamorphoseis,* οι οποίες έχουν χαρακτηρισθεί ως *sermo milesius* από το συγγραφέα τους. Έχει επικρατήσει η άποψη[179] ότι ο Απουλήιος αναφέρεται στο παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής. Αν ισχύει αυτό, τότε στο έργο του Απουλήιου η αρχική έννοια της *fabula milesia* ως τολμηρής ερωτικής ιστορίας[180] έχει υποστεί μεταλλαγή: το παραμύθι του Έρωτα και

---

173 Για την κυριολεκτική σημασία της λέξης βλ. Λίβιο XXIII 29, 5 *quibus desultorum in modum binos trahentibus equuos ... in recentem equum ex fesso armatis transultare mos est,* Σενέκα πρεσβ. *Suasoriae* I 7. Για τη σχέση του όρου με τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παραπάνω σ. 40 σημ. 51 και παρακάτω σσ. 212-213 και πρβλ. Winkler (1985) σσ. 190-193 και Molt (1938) σ. 29.

174 Απουλήιος *Met.* IV 32, 10-16 *sic infortunatissimae filiae miserrimus pater, suspectatis caelestibus odiis et irae superum metuens, dei Milesii uetustissimum percontatur oraculum et <a> tanto numine precibus et uictimis ingratae uirgini petit nuptias et maritum. sed Apollo, quanquam Graecus et Ionicus propter Milesiae conditorem sic Latina sorte respondit.*

175 Πρβλ. παραπάνω σ. 74 σημ. 139.

176 Βλ. Ξεν. Εφέσ. *Ἐφεσιακά* I 6, 1-2, όπου εμφανίζεται το θέμα του χρησμού του μαντείου του Απόλλωνα στη Μίλητο, για να σωθούν οι δύο ερωτευμένοι, όπως συμβαίνει και στη μαρτυρία του Απουλήιου. Στο μυθιστόρημα του Ξενοφώντα του Εφέσιου εντοπίζουμε πολλά "μιλησιακά" χαρακτηριστικά, βλ. παρακάτω σ. 229-230.

177 Reitzenstein (1912) σσ. 65-66.

178 Cataudella (1957) σ. 151, Mazzarino (1950) σ. 66 και Moreschini (1990) σ. 116.

179 Βλ. Fick-Michel (1991) σσ. 336-337, Mazzarino (1950) σσ. 138-139, Moreschini (1990) σσ. 118-119 και έμμεσα ο Fusillo, "Modern Critical Theories and the ancient World", στον Schmeling (1996) σ. 291.

180 Βλ. παραπάνω σσ. 66-67.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

της Ψυχής δεν είναι τολμηρή ερωτική ιστορία αλλά ένα αλληγορικό κείμενο, στο οποίο η ανθρώπινη ψυχή επιτυγχάνει την αποθέωση μετά από την επίπονη αναζήτηση του Έρωτα και της Γνώσης.

Από τις παραπάνω μαρτυρίες γίνεται σαφές ότι οι *Metamorphoseis* δημιουργήθηκαν κοντά σε ένα σύνολο ομοειδών έργων (*Μιλησιακά-Milesiae-Λουκάδα*). Έτσι αντιμετωπίζουμε μια παράδοση κειμένων, της οποίας το χαμένο τμήμα είναι τα *Μιλησιακά*. Να σημειώσουμε ότι ο Απουλήιος αναφέρεται στις *Milesiae* στον πρόλογο του έργου του και στην αρχή του παραμυθιού για τον Έρωτα και την Ψυχή. Τα σημεία αυτά δεν επιλέγησαν τυχαία.

10. Τερτυλλιανός. Ο Τερτυλλιανός αναφέρεται στις *milesiae* [181] στο έργο του *De anima* [182], όπου επικρίνει τη γνωστική αίρεση των Βαλεντινιανών[183] για τις διδασκαλίες της σχετικά με τους *Aeones* [184]. Η κρατούσα άποψη για την ερμηνεία του χωρίου είναι ότι, όσα υποστηρίζουν για τους *Aeones*, είναι μιλησιακές διηγήσεις, δηλ. ανοησίες και αποκυήματα της φαντασίας[185], τα οποία δεν στηρίζονται πουθενά. Η περιφρόνηση του Τερτυλλιανού στους

---

[181] Τερτυλλιανός *De anima* 23 *examen Valentini semen Sophiae infulcit animae, per quod historias atque Milesias Aeonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscunt.*

[182] Σχετικά με την ακριβή χρονολόγηση του έργου υπάρχουν διάφορες απόψεις. Γενικά τοποθετείται στις αρχές του τρίτου αι. μ.Χ, βλ. Schanz-Hosius-Krüger (1922), τ. III σ. 32, (για χρονολόγηση γύρω στο 211 μ.Χ.) και T.D. Barnes, *Tertullian. A historical and literary study,* Oxford 1971, σσ. 47 και 55 για χρονολόγηση ανάμεσα στο 206-207 μ.Χ.

[183] Αίρεση Γνωστικών, την οποία ίδρυσε ο Βαλεντίνος μετά το 150 μ.Χ., βλ. Επιφάνιο *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 383, 23-25. Για μία περιεκτική σύνοψη του δόγματος της αίρεσης αυτής βλ. *ibidem* I 384-398. Για τις κατηγορίες εναντίον τους, βλ. Τερτυλλιανό *Adversus Valentinianos* 7-16.

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την αίρεση αυτή βλ. Barnes (1971) σσ. 80-82 και 220-221, J. Codwin, *Mystery Religions in the ancient World,* London 1981, σσ. 84-89, E.R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety,* Cambridge 1965, σσ. 167-185, M.J. Edwards, "The Tale of Cupid and Psyche", *ZPE* 94 (1992) σσ. 87-92, W. Fauth, *Aphrodite Parakyptusa. Untersuchungen zum Erscheingsbild der vorderasiatischen Dea Prospiciens,* Darmstadt 1967, σσ. 372-376, N. Fick, "La métamorphose initiatique", στο A. Moreau (εκδ), "L' initiation", τ. I, "Le rites d' adolescence et les mysteres", *Actes du colloque international de Montpellier, 11-14 avril 1991,* Montpellier III 1992, σσ. 273-280, L. Foucher, "Annus et Aiôn", στο R. Chevallier (εκδ), *Aiôn. Le temps chez les Romains,* Paris 1976, σσ. 197-203, Guarducci, "Valentiniani a Roma: ricerche epigrafiche ed archeologiche", *Römische Mitteilungen* 80 (1973) σσ. 353-360, της ίδιας, "Ancora sui Valentiniani a Roma", *Römische Mitteillungen* 81 (1974) σσ. 341-343, Henrichs (1972) σσ. 20-22, H. Jonas, *The Gnostic Religion: the Message of the alien God and the beginnig of Christianity,* London ^{2}1992, H. Leisegang, "Valentinus[1]", *RE* II (1948) στ. 2261-2273, J.P. Mahe, "Quelques remarques sur la religion des *Métamorphoses* d' Apulée et les doctrines contemporaines", *Revue des Sciences Religieuses* 47 (1972) σσ. 3-18, J. Ries (εκδ)-Y. Janssens (συνεργ)-J.M. Sevrin (συνεργ), "Gnosticisme et monde hellénistique", *Actes du colloque de Louvain-la-Neuve (11-14 mars 1980),* Louvain-la-Neuve 1982, R. Reitzenstein, *Poimandres: Studien zur griechisch-ägyptischen und frühchristlichen Literatur,* Leipzig 1904, (ανατ. Darmstadt 1966), του ίδιου, *Die hellenistischen Mysterienreligionen,* Göttingen ^{3}1927 (ανατ. Darmstadt 1966), σσ. 284-297, R. Reitzenstein-H.H. Schäder, *Studien zum antiken Synkretismus aus Iran und Griechenland,* Leipzig-Berlin 1926 (ανατ. Darmstadt 1965), K. Rudolph, "Erkentnis und Heil: Die Gnosis", στο C. Colpe,-L. Honnefelder,-M. Lutz-Bachmann (εκδδ), *Spätantike und Christentum,* Berlin 1992, σσ. 37-54, L. Vidman, *Isis und Sarapis bei den Griechen und Römern,* Berlin 1970, σσ. 152-154.

[184] Βλ. αμέσως παρακάτω σ. 84.

[185] Ανάλογα βλ. Ειρηναίο *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 1, 15, 7 (Harvey) όπου χαρακτηρίζει τη διδασκαλία των Γνωστικών ως *γραῶν μύθους,* Αυγουστίνο *Confessiones* V 7, 12 *Libri quippe eorum* (sc. *Manichaeorum*) *pleni sunt longissimis fabulis de coelo et sideribus et sole et luna,* του ίδιου *De utilitate credendi* 14, 31 *voce commoti, apud quos falsa pollicitatione rationis inaudita milia fabularum credere et colere cogeremur.* Πρβλ. επίσης C.G. Scibona, "Gnosi e salvezza manichee" στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σ. 170.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Βαλεντινιανούς τονίζεται, με το χαρακτηρισμό της διδασκαλίας τους ως *milesia*. Με αυτήν την ερμηνεία οι πληροφορίες του Τερτυλλιανού δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Απλώς επιβεβαιώνουν τις υπόλοιπες μαρτυρίες[186], στις οποίες φαίνεται ότι τα *Μιλησιακά* αντιμετωπίζονταν ως ανάγνωσμα, το οποίο οδηγεί στην ακολασία και προκαλεί πνευματική αδράνεια.

Η μαρτυρία του Τερτυλλιανού προσφέρει μία πολύτιμη ένδειξη, η οποία δεν αξιοποιήθηκε: οι διδασκαλίες της αίρεσης των Βαλεντινιανών εμφανίζουν θεματικές αναλογίες με στοιχεία της Μιλησιακής παράδοσης. Οι χριστιανοί πατέρες εκείνης της περιόδου πίστευαν ότι και ο μίμος οδηγούσε στην αίρεση[187]. Όμως ποτέ δεν συγχέεται το περιεχόμενό του με το δόγμα των αιρετικών. Η διδασκαλία των Βαλεντινιανών δεν χαρακτηριζόταν από ένα ενιαίο δόγμα. Ήταν προϊόν θρησκευτικού συγκρητισμού[188], δηλ. ανάμειξης χριστιανικών στοιχείων με τη λατρεία και τα μυστήρια της Ίσιδος του Άττι και του Μίθρα. Οι δοξασίες της αίρεσης αυτής δεν είναι γνωστές, καθώς έχουν χαθεί τα περισσότερα κείμενα, τα οποία περιείχαν τις διδασκαλίες των Γνωστικών[189]. Συνοπτικά πάντως πίστευαν ότι η ανθρώπινη ψυχή μετά την περιπλάνησή της στους διάφορους κόσμους (*aeones*) και την ταύτισή της με τον τελευταίο, το Θηλυκό Αιώνα, τη Σοφία, θα επιστρέψει στη θεϊκή πηγή, στο "πλήρωμα". Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, ο πιστός έπρεπε να μυηθεί στο μέγα μυστήριο, το οποίο αποτελούταν από πέντε στάδια: βάπτισμα, χρίσμα, ευχαριστία,

---

186 Γι αυτό το λόγο η μαρτυρία δεν έχει προκαλέσει την προσοχή των μελετητών. Όσοι την είχαν υπόψη, την παραθέτουν απλώς και δεν ασχολούνται καθόλου με τα στοιχεία και τις πληροφορίες, οι οποίες μπορούν να εξαχθούν, βλ. Aly (1932) στ. 1582, Cataudella (1957) σ. 137, Verhulst (1943) σ. 47. Μόνο ο Moreschini (1990) σ. 120 διατύπωσε την ενδιαφέρουσα εικασία, στηριγμένος στη μαρτυρία αυτή, ότι τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης χρησιμοποιήθηκαν ως προκάλυμμα για τη θρησκευτική αλληγορία.

Ίσως παίρνουμε μια πληροφορία για τη μορφή των έργων της Μιλησιακής παράδοσης. Στη δεύτερη μαρτυρία του Οβίδιου (στχ. 444), η μετάφραση του Sisenna χαρακτηρίζεται ως *historia*. Ο Τερτυλλιανός συμπαραβάλλει τις *historiae* και τις *Milesiae* σχετικά με τους *Aeones* του Βαλεντίνου ως χαρακτηριστικό στοιχείο της αίρεσης αυτής.

187 Επιφάνιος *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 458, 1-9 (Holl) *τίς δὲ τούτων τῶν ῥημάτων καὶ τῆς τοῦ γόητος τούτου καὶ τῆς τῶν σὺν αὐτῷ ἀνέξεται φρενοβλαβείας, Πτολεμαίου τέ φημι καὶ τῶν ἀμφ' αὐτόν, εἰς τοσοῦτον κυκώντων καὶ καττυόντων πλάσματα; οὔτε γὰρ τῶν παλαιῶν τραγῳδοποιῶν τις, οὔτε οἱ καθεξῆς μιμηλοὶ τὸν τρόπον, οἱ περὶ Φιλιστίωνα λέγω καὶ Διογένη, τὸν τὰ ἄπιστα γράψαντα, ἢ οἱ ἄλλοι πάντες οἱ τοὺς μύθους ἀναγεγραφότες καὶ ῥαψῳδήσαντες, τοσοῦτον ψεῦδος ἠδυνήθησαν ἐκτυπῶσαι ὡς οὗτοι τολμηρῶς φερόμενοι κατὰ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς δεινὰ ἑαυτοῖς κατεσκεύασαν, καὶ τὸν νοῦν τῶν πειθομένων αὐτοῖς ἀνθρώπων εἰς μωρὰς ζητήσεις περιέβαλον καὶ γενεαλογίας ἀπεράντους.* Πιο χαρακτηριστικά βλ. Μάρκου Διάκονου *Vita Porphyrii episcopi Gazensis* 86, 3-14 (Gregoire-Kugener) *τὰ γὰρ γέλωτος καὶ δυσφημίας ἄξια παραλιμπάνω, ἵνα μὴ πληρώσω τὰς ἀκοὰς τῶν ἐντυγχανόντων ἧκον βαρυτάτου καὶ τερατολογίας. τὰ γὰρ Φιλιστίωνος τοῦ σκηνικοῦ καὶ Ἡσιόδου καὶ ἄλλων λεγομένων φιλοσόφων συμμίξαντες τοῖς τῶν Χριστιανῶν τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν συνεστήσαντο. ὥσπερ γὰρ ζωγράφος ἐκ διαφόρων χρωμάτων μίξιν ποιῶν ἀποτελεῖ δοκήσει ἄνθρωπον ἢ θηρίον ἢ ἄλλο τι πρὸς ἀπάτην τῶν θεωρούντων, ἵνα δόξῃ τοῖς μὲν μωροῖς καὶ ἀνοήτοις ἀληθῆ τυγχάνειν, τοῖς δὲ νοῦν ἔχουσι σκιὰ καὶ ἀπάτη καὶ ἐπίνοια ἀνθρωπίνη, οὕτως καὶ οἱ Μανιχαῖοι ἐκ διαφόρων δογμάτων ἀντλήσαντες ἀπετέλεσαν τὴν αὐτῶν κακοδοξίαν.*

188 Βλ. Burkert (1987) σσ. 67-69, Jonas (1992) σσ. 27-43, M. Malaise, "Isisme et gnosticisme" στο Ries-Janssens-Sevrin, (1982) σσ. 47-50, Reitzenstein (1904) σσ. 43-56, του ίδιου (1927) σσ. 287-295, Reitzenstein-Schäder (1926) 85-132, Vidman (1970) σσ. 139-155.

189 Για τα Γνωστικά κείμενα βλ. Jonas (1992) σσ. 103-150 και 290-301, E. Preuschen, *Zwei gnostische Hymnen*, Giessen 1904, σσ. 10-18, Ries-Janssens-Sevrin (1982) 343-447.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

απολύτρωση, νυμφών ή παστός[190]. Μετά την περιπλάνηση στους Αιώνες, την αναζήτηση, τη ταύτιση με τη Σοφία και τη μύηση η ψυχή γίνεται καθαρό φως.

Οι Αιώνες ήταν οι κόσμοι του βασιλείου του σκότους και ο κύκλος της ανθρώπινης ζωής[191]. Ήταν τριάντα και δημιουργούσαν συζυγίες ανά δύο[192]. Ο τριακοστός Αιώνας παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες: ήταν η Σοφία, ο θηλυκός Αιώνας, η οποία συμβόλιζε για τους Γνωστικούς την πρώτη γυναίκα της Τριάδος και αποτελούσε το σύνδεσμο του πνεύματος με την ύλη: συζεύγνυται με τον πρώτο Αιώνα, τον πατέρα δημιουργό, σε ερωτικό δίπτυχο. Πριν επιτευχθεί αυτή η συζυγία, η Σοφία διαχωρίζει τις φύσεις της και η υλική ρίχνεται στη γη. Η τελευταία[193] ταυτίζεται με την ανθρώπινη ψυχή και ονομάζεται *Achamoth.* Με αυτή τη φύση η ανθρώπινη ψυχή εξαχρειώνεται μέσα από την οδύσσεια της αμαρτίας και της ταπείνωσης, η οποία ήταν απαραίτητη για τη μετάβαση στο Φως. Η σωτηρία της επιτυγχάνεται με την έλευση του Χριστού. Ο Χριστός οδηγεί τη Σοφία στη Γνώση (*uniuersorum agnitio*[194]).

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω πρέπει να εξετάσουμε στη μαρτυρία του Τερτυλλιανού την ερμηνεία του όρου "εικόνες των ορατών πραγμάτων" (*imagines uisibilium*), με τις οποίες οι Βαλεντινιανοί αντιλαμβάνονται το δόγμα της θρησκείας τους. Υποθέτουμε ότι, επειδή το δόγμα αυτής της αίρεσης ήταν δυσνόητο, εκλαϊκευόταν με απλές ιστορίες, παρμένες από την καθημερινότητα σε αναλογία με τις παραβολές του Ιησού. Επιπλέον εικάζουμε ότι η φράση παραπέμπει στη μεταμόρφωση της ψυχής σε μια μορφή ή ένα πρόσωπο του υλικού-ορατού κόσμου[195] κατά την περιπλάνησή της στους Αιώνες. Το μυστηριακό στοιχείο εξάλλου το οποίο εξ ορισμού χαρακτηρίζει τις μεταμορφώσεις[196], τις ενέταξε στο

---

190 Βλ. παρακάτω σ. 86.

191 Βλ. L. Foucher, "Annus et Aiôn", στο R. Chevallier (εκδ.), *Aiôn. Le temps chez les Romains,* Paris 1976, σσ. 201-203 και Lackeit (1918) στ. 66-67.

192 Τερυλλιανός *Adversus Valentinianos* 7 *criminum turba* και λίγο παρακάτω *fraterna connubia Valentinianorum deorum* και Ευσέβιος *Εὐαγγ. Ἀποδ.* V 1, 268 *μοιχείας καὶ ἀρρενομιξίας μητρογαμίας τε καὶ ἐκθέσμους ἀδελφῶν κοινωνίας.*

193 Βλ. *Naassenorum carmina* 1, 20-23 (Heitsch)

σφραγῖδας ἔχων καταβήσομαι
αἰῶνας ὅλους διοδεύσω,
μυστήρια πάντα δ' ἀνοίξω,
μορφὰς δὲ θεῶν ἐπιδείξω.

194 Βλ. Jonas (1992) σσ. 33-62 και Rohde, *Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglauben der Griechen,* τ. II, Tübingen ^{2}1898 (ανατ. ^{2}1961), σσ. 407-411 και πρβλ. Ειρηναίο *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 21, 4 *ἡ τῶν ὅλων ἐπίγνωσις.*

195 Βλ. *Naassenorum carmina* 1 (Heitsch) 3-4. Για την προσωποίηση των Αιώνων και της Σοφίας, βλ. J. Codwin (1981) σσ. 108-109, Foucher (1976) σσ. 201-3, Lackeit, "Aion", *RE* Suppl. III (1918) στ. 67, και Reitzenstein (1904) σσ. 23-30. Πρβλ. Τερτυλλιανό *Adversus Valentinianos* 14 *Continet hic igitur ordo primam processionem pariter et nascentium et nubentium et generantium Aeonum ... Ceterum haec intra coetum Pleromatis decucurrisse dicuntur, prima tragoediae scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra Pleroma dico.*

196 Για τη μεταμόρφωση στο Γνωστικισμό, βλ. Jonas (1992) σ. 166-168 και U. Bianchi, "Gnosticisme et origines du christianisme", στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σ. 227. Ανάλογα βλ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δόγμα των Γνωστικών μαζί με ερωτικούς συμβολισμούς. Από την παραπάνω φράση και από τις μαρτυρίες για το δόγμα των Γνωστικών εικάζουμε ότι υπάρχουν αναλογίες ανάμεσα σε αυτό και το περιεχόμενο της Λουκιάδας. Η κύρια ομοιότητα είναι η περιπλάνηση της μεταμορφωμένης ψυχής στον κόσμο του κακού για την αναζήτηση του Φωτός[197] μέσω της θηλυκής Σοφίας. Αυτή είναι η υπόθεση της Λουκιάδας και του παραμυθιού του Έρωτα και της Ψυχής.

Στο τελετουργικό της αίρεσης των Γνωστικών-Βαλεντινιανών το ερωτικό στοιχείο λειτουργούσε συμβολικά και ολοκλήρωνε τη μύηση. Το ερωτικό στοιχείο κυριαρχούσε στη Μιλησιακή παράδοση και χρησιμοποιήθηκε από τον Απουλήιο[198] στο πρώτο επίπεδο ανάγνωσης (προκάλυμμα) για την Ισιακή αλληγορία του. Είναι λοιπόν πολύ πιθανόν ότι στην τελετουργία μύησης των Γνωστικών-Βαλεντινιανών περιλαμβάνονταν ερωτικά θέματα. Εικάζουμε ότι η μύηση σημασιοδοτούνταν ως ερωτική επαφή, στοιχείο το οποίο απηχούσε τη θεματική των *milesiae*[199]. Ίσως είναι οι εικόνες των ορατών πραγμάτων (*imagines uisibilium*), τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι Βαλεντινιανοί, για να αντιληφθούν οι οπαδοί τους το δόγμα[200].

Τερτυλλιανό *Apol.* 48 *age iam, si qui philosophus adfirmet, ut ait Laberius de sententia Pythagorae, hominem fieri ex mulo,* το χωρίο συνδέεται άμεσα με την υπόθεση της Λουκιάδας.

197 Ειρηναίος *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 1, 8, 3 (Harvey) *ἐκ δὲ τοῦ γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς* και *ibidem* I 28, 2, 3 *τὴν δὲ ἀναβλυσθεῖσαν τοῦ φωτὸς ἰκμάδα ... ἐμπεσεῖν κάτω φασι ... καὶ κληθῆναι Σοφίαν καὶ Προύνικον καὶ Ἀρρενόθηλυν.* Το φως ανασύρεται ποικιλοτρόπως στην επιφάνεια των *Metamorphoseis,* βλ. Edwards (1992) σσ. 88-90, Fick-Michel (1991) σσ. 386-388, B.L. Hijmans, "Significant Names and their Function in Apuleius' Metamorphoses ", στο Hijmans-van der Paardt (1978) σσ. 110-112, C.C. Schlam, "Sex and Sanctity: the Relationship of Male and Female in the Metamorphoses", στο Hijmans-van der Paardt (1978) σσ. 103-104. Πρβλ. επίσης Codwin (1981) σσ. 84-89, C. Gianotto "Pistis Sophia", στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σσ. 378-379, Guarducci (1973) σ. 175, Henrichs (1972) σ. 21, Jonas (1992) σσ. 278-283. Για τον ιερό γάμο του Lu-gal (> Lucius?) με την Ιστάρ και το Φως βλ. Fauth (1967) σ. 423 και πρβλ. παρακάτω σ. 169.

Βλ. επίσης Fick (1992) σ. 276 για την υποδούλωση του ήρωα-όνου στους ληστές, θέμα το οποίο απαντά στους Βαλεντινιανούς *Εὐαγγέλιον κατὰ Φίλιππον* 40 (Ménard) και στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου· πρβλ. Χριστόδωρο *Ἐκφράσεις* 303 (τ. 2, σ. 98 (Heitsch) *ὄντινα μύστην Αὐσονὶς ἀρρήτου σοφίης ἐθρέψατο Σειρήν.* Το παραπάνω χωρίο αναφέρεται στον Απουλήιο, βλ. Schwabe (1895) στ. 255.

198 Έχει διατυπωθεί η εικασία ότι οι Βαλεντινιανοί δανείστηκαν θέματα από τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου ή το αντίστροφο, βλ. Edwards (1992) σσ. 88-89, Fick (1992) σσ. 273-279, Fick-Michel (1991) σσ. 363-364.

199 Για το ερωτικό στοιχείο στο δόγμα των Βαλεντινιανών πρβλ. Κλήμ. Ἀλεξ. *Στρωμ.* III 4, 27-28 (Stählin) *οἱ γὰρ τρισάθλιοι τὴν σαρκικὴν καὶ συνουσιαστικὴν κοινωνίαν ἱεροφαντοῦσι καὶ ταύτην οἴονται εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοὺς ἀνάγειν τοῦ θεοῦ,* Ευσέβιο *Εὐαγγ. Ἀποδ.* V (prooem.) 17, 9-14 (Heikel) *μοιχείας καὶ ἀρρενομιξίας μητρογαμίας τε καὶ ἐκθέσμους ἀδελφῶν κοινωνίας... ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις καὶ διηγήμασι μυστηρίων τε ἐν ἀπορρήτοις τελεταῖς λέγουσι.* Βλ. επίσης Burkert (1987) σ. 67-69, Fauth (1967) σ. 373, Filoramo, "Pneuma e conoscenza in alcuni testi gnostici", στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σσ. 237-239, Guarducci (1973) σσ. 172-177, Hopkins (1988) σσ. 194-195, Fick-Michel (1991) σ. 336, και C.A. Lobeck, *Aglaophamus,* τ. I, Regimontii Prussorum 1829, (ανατ. Darmstadt 1961), σσ. 132-133. Ανάλογα στον Μακρόβιο *Comm. in Somn. Scip.* I 2 *sicut natura vulgaribus hominum sensibus intellectum sui vario rerum tegmine operimento subtraxit, ita a prudentibus arcana sua voluit per fabulosa tractari; sic ipsa mysteria figurarum cuniculis operiuntur.*

200 Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικὰ* Θ΄ 9, 4-5 (Rattenbury-Lumb-Maillon) *Καὶ ταυτὶ μὲν δημοσιεύουσι, πρὸς δὲ τοὺς μύστας Ἶσιν τὴν γῆν καὶ Ὄσιριν τὸν Νεῖλον καταγγέλλουσι, τὰ πράγματα τοῖς ὀνόμασι μεταλαμβάνοντες. Ποθεῖ γοῦν ἀπόντα ἡ θεὸς καὶ χαίρει συνόντι καὶ μὴ φαινόμενον αὖθις θρηνεῖ καὶ ὡς δή τινα πολέμιον τὸν Τυφῶνα ἐχθραίνει, φυσικῶν τινῶν, οἶμαι, ἀνδρῶν καὶ θεολόγων πρὸς μὲν τοὺς βέβηλους τὰς ἐγκατεσπαρμένας τούτοις ὑπονοίας μὴ παραγυμνούντων, ἀλλ' ἐν εἴδει μύθου*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ορισμένες ενδείξεις επιβεβαιώνουν αυτή την εικασία. Δεν έλειπαν οι κατηγορίες για ερωτικές συνευρέσεις Βαλεντινιανών με γυναίκες κατά τη διάρκεια του τελευταίου σταδίου της μύησης, στις οποίες υπόσχονταν το σπέρμα του φωτός (*semen luminis*)[201]. Το λεξιλόγιο μάλιστα της μαρτυρίας του Τερτυλλιανού είναι αμφίσημο, επειδή υπάρχουν ερωτικά υπονοούμενα στη φράση *semen Sophiae infulcit animae*. Τον πρώτο αι. μ.Χ. ο Γνωστικός Σίμωνας ο Μάγος "σώζει" από ένα πορνείο στην Τύρο της Φοινίκης την ταπεινωμένη εταίρα Ελένη[202] ή Σελήνη[203]. Την πείθει να πιστέψει ότι αυτή είναι η Σοφία[204] - Ψυχή και της υπόσχεται ότι η

προκατηχούντων, τοὺς δὲ ἐποπτικωτέρους καὶ ἀνακτόρων ἐντὸς τῇ πυρφόρῳ τῶν ὄντων λαμπάδι φανότερον τελούντων.

201 Ειρηναίος *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 7, 2, 34-36 (Harvey) *καθίδρυσον ἐν τῷ νυμφῶνί σου τὸ σπέρμα τοῦ φωτός· λαβὲ παρ' ἐμοῦ τὸν νυμφίον καὶ χώρησον αὐτόν.* Είναι λόγια του Βαλεντινιανού Μάρκου, ο οποίος υποδυόταν τον Υιό του πρώτου Αιώνος και ήθελε να κάνει "συζυγία" με τη μέλλουσα "Σοφία" του, πρβλ. Filoramo (1982) σ. 238, Gasparo (1982) σ. 419, Reitzenstein (1927) σ. 251, J.M.A. Salles-Dabadie, *Recherches sur Simon le Mage. I. L' «Apophasis megalè»*, Paris 1969, σσ. 117-122.

Οι Βαλεντινιανοί κατηγορούνταν ότι δεν αποδέχονταν κατά το δόγμα τους τη γέννηση και χρησιμοποιούσαν αντισυλληπτικά, βλ. Ειρηναίο *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 7, 2, 18-22, Κλήμ. Άλεξ. *Στρωμ.* III 3, 12-23 (Stählin) *οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος κακὴν τὴν γένεσιν ὑπειλήφεσαν... κύαμοι ἐσθιόμενοι ἀτόκους ἐργάζονται τὰς γυναῖκας*, και *ibidem* III 17, 102 *βλασφημοῦσι τὴν γένεσιν διαβαλλόντες*, Gasparro (1982) σ. 420 και Hopkins (1988) σ. 195. Πρβλ. τις κατηγορίες για την "Γνωστική" αίρεση των Ωριγενιανών στον Επιφάνιο *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* 2, 398-399 (Holl) *ἀθετοῦσι δὲ γάμον καὶ οὐ παύεται ἀπ' αὐτῶν ἡ λαγνεία... οἱ μὲν γάρ εἰσι προσχήματι μοναζόντων, αἱ δὲ σὺν αὐτοῖς οὖσαι προσχήματι μοναζουσῶν. ἐφθαρμένοι δέ εἰσι τοῖς σώμασι, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἐκτελοῦντες, τῷ δὲ ἔργῳ κεχρημένοι ... τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰούδα τοῦ Αὐνὰν καλουμένου. ... οὕτω καὶ οὗτοι κέχρηνται μὲν ταῖς νομιζομέναις *, τελοῦντες ταύτην τὴν ἀθέμιτον ἐργασίαν. πεφιλοτίμηται γὰρ παρ' αὐτοῖς οὐκ ἡ ἁγνεία, ἀλλ' ὑποκριτικὴ μὲν ἁγνεία τῷ ὀνόματι καλουμένη, φιλοτίμησις δὲ ἕως τοῦ μὴ ἐγκυμονῆσαι τὴν ὑπὸ τοῦ δοκοῦντος * ἐφθαρμένην γυναῖκα, ἢ κατὰ τὸ μὴ παραστῆσαι τεκνογονίαν ἐν τῷ κόσμῳ ἢ ἵνα μὴ φωραθῶσιν ὑπὸ ἀνθρώπων.* Βλ. παραπάνω σ. 76 σημ. 149 τη μαρτυρία του Οβίδιου *Trist.* II 416

descripsit corrumpi semina matrum

για τον Eubius, ο οποίος έγραψε για τις εκτρώσεις και το έργο του παραβάλλεται με θέματα της Μιλησιακής παράδοσης.

202 Ειρηναίος *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 16, 2-3 (Harvey) *οὕτως γοῦν τὸν Σιμωνιανὸν διὰ τῶν ἐπῶν λοιδορήσαντα αὐτὴν, τὰς ὄψεις τυφλωθῆναι· αὖθις δὲ, μεταμεληθέντος αὐτοῦ καὶ γράψαντος τὰς παλινῳδίας ἐν αἷς ὕμνησεν αὐτὴν, ἀναβλέψαι. Μετενσωματουμένην... οὕτως τοῖς ἀνθρώποις σωτηρίαν παρέσχε διὰ τῆς ἰδίας ἐπιγνώσεως... Οἱ οὖν τούτου μαθηταὶ μαγείαις ἐπιτελοῦσι καὶ ἐπαοιδαῖς· φίλτρα τε καὶ ἀγώγιμα καὶ τοὺς λεγομένους ὀνειροπόμπους δαίμονας ἐπιπέμπουσι πρὸς τὸ ταράσσειν οὓς βούλονται. Ἀλλὰ καὶ παρέδρους τοὺς λεγομένους ἀσκοῦσιν. Εἰκόνα δὲ τοῦ Σίμωνος ἔχουσιν εἰς Διὸς μορφὴν καὶ τῆς Ἑλένης ἐν μορφῇ Ἀθηνᾶς, καὶ ταύτας προσκυνοῦσι* και *ibidem* I 23, 1-2 και Iustinus *Apol.* I 26, 1. Πρβλ. Ψ. Ιππόλυτου *Ἔλεγχος* απ. X 3-7 (Salles-Dabadie σσ. 36-38 = Wendland 144, 10). Για βιβλιογραφία και περισσότερα παραθέματα βλ. Henrichs (1972) σ. 21, Leisengang, "Sophia", *RE* II 5 (1927) στη. 1036-1037 και Salles-Dabadie (1969) σσ. 130-132.

203 Πρβλ. *PGM* IV 2309-2310 *γλαυκῆς γυναικὸς σῶμα διεσκελισμένον* όπου αναφέρεται στη Σελήνη και συνδέεται με το απόσπασμα του Βάρρωνα (*γλαυκή*) με σαφείς ερωτικές αναφορές. Η Σελήνη εξάλλου παραβάλλεται με την Πασιφάη, βλ. Πολυμεράκη (1993) σ. 240. Η ιστορία του ζευγαρώματος της Πασιφάης είναι ανάλογη με τη Μιλησιακή ιστορία του ζευγαρώματος του όνου με τη matrona στη Λουκιάδα. Στον Αχιλλέα Τάτιο *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Α΄ 4, 3 η πρωταγωνίστρια Λευκίππη παρομοιάζεται με τη Σελήνη, καθισμένη σε ταύρο.

204 Πρβλ. Lackeit (1918) στ. 67 και Vidman (1970) σ. 153 για την ταύτιση του Αιώνος της Σοφίας με τη Σελήνη και την Ίσιδα και βλ. *PGM* IV 2314. Για το Σίμωνα το Μάγο και την Ελένη ως Σοφία βλ. Θεοδώρητο *Αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή* (Migne *PG* τ. 83, σσ. 344, 44 - 345, 21) *Ἑαυτὸν δὲ τὴν ἄπειρον ὠνόμασε δύναμιν ... καὶ ἑταίραν δέ τινα ἐπὶ τέγους ἑστῶσαν, προσαγορευομένην Ἑλένην, σύνοικον ποιησάμενος, τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔννοιαν ἔφασκεν εἶναι, καὶ μητέρα τῶν ὅλων ὠνόμαζε, καὶ δι' αὐτῆς καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀρχαγγέλους πεποιηκέναι· ὑπὸ δὲ τῶν ἀγγέλων δημιουργηθῆναι τὸν κόσμον· εἶτα τοὺς ἀγγέλους φθονήσαντας αὐτῇ παρ' ἑαυτοῖς κατασχεῖν. Οὐ γὰρ ἐβούλοντο, φησίν, αὐτῆς καλεῖσθαι ποιήματα. Οὗ δὴ χάριν καὶ εἰς πολλὰ αὐτὴν*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

"επαφή"[205] με αυτόν θα της προσφέρει τη Γνώση[206]. Η διπλή σημασιοδότηση της ηρωίδας, η οποία εμφανίζεται ως μυούμενη ερωμένη, είναι ένα θέμα, το οποίο εντοπίζουμε στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης[207]. Επιπλέον η πρόφαση της μύησης με σκοπό την ερωτική κατάκτηση κάποιας γυναίκας είναι κατεξοχήν "μιλησιακό" θέμα[208], το οποίο προϋπήρχε των Βαλεντινιανών.

Από τα παραπάνω βγαίνει το συμπέρασμα ότι ορισμένα θέματα των Μιλησιακών ιστοριών μετά από κατάλληλη επεξεργασία χρησιμοποιούνταν αλληγορικά ως φορείς θρησκευτικών μηνυμάτων. Την πρακτική αυτή θα παρακολουθήσουμε στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, όπου οι σκηνές των ερωτικών συνευρέσεων παρουσιάζουν μυητικό συμβολισμό. Ανάλογα στοιχεία θα επισημάνουμε στη σκηνή του spurcum additamentum. Αυτή τη δυνατότητα αξιοποίησαν οι Βαλεντινιανοί[209]. Επίσης με τον όρο *milesia* [210] δεν είμαστε σίγουροι σε ποια έργα αναφέρεται ο

εἰσήγαγον σώματα γυναικεῖα, καὶ εἰς ἐκείνην δὲ τὴν Ἑλένην, δι' ἣν ὁ Τρωικὸς ἐγένετο πόλεμος... οἱ τῆς τούτου συμμορίας πᾶσαν ἐτόλμων ἀσέλγειαν, καὶ μαγγανείαις ἐχρῶντο παντοδαπαῖς, ἐρωτικά τινα καὶ ἀγώγιμα μηχανώμενοι, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τῆς γοητείας ἴδια ὡς θεῖα μεπόντες μυστήρια. Για τη διπλή φύση της Ελένης, βλ. Στησίχορο *απ.* 26 (Bergk *PLG*), Απολλόδωρο *Βιβλιοθήκη* III 129, Υγίνο 78, Κόνωνα 18, Παυσανία III 19, 13. Πρβλ. Vernant (1991) σ. 102 και Bethe, "Helene[3]", *RE* 14 (1912) στ. 2833 σε σχέση με την Ελένη των Βαλεντινιανών. Βλ. επίσης Fauth (1967) σσ. 372-374, Gasparo (1982) σ. 419 για τη συσχέτιση της Ελένης-Σελήνης-Αφροδίτης-Αστάρτης και της Παρακύπτουσας θεάς (Dea Prospiciens). Για την "Γνωστική" και ερωτική "παράκυψη" της Κόρης του Φωτός βλ. *Acta Archelai* 67, 4 *spectandi libido,* πρβλ. Ψ.Λουκιανό *Λούκ.* 45 *ἐξ ὄνου παρακύψεως.*

205 Ότι η συζυγία ήταν δόγμα και μυητικό στάδιο αυτής της αίρεσης, βλ. Κλήμ. Άλεξ. *Στρωμ.* III 1, 1 (Stählin) *οἱ μὲν οὖν ἀμφὶ τὸν Οὐαλεντῖνον, ἄνωθεν ἐκ τῶν θείων προβολῶν τὰς συζυγίας καταγαγόντες εὐαρεστοῦνται γάμῳ.* Την αλληγορία και το διπλό συμβολισμό ενισχύει το γεγονός ότι ορισμένα φυλακτά των Γνωστικών είχαν σχεδιασμένο το σύμβολο του γυναικείου αιδοίου-Σελήνης, βλ. Aubert (1989) σσ. 442-447.

206 Πέρα από το "μιλησιακό" θέμα της σκηνής, η ταύτιση της Ελένης με την ψυχή είναι αξιοποιήσιμη, επειδή συνυπάρχουν σε αυτή δύο αντιπαθέμενες ιδιότητες (της Ψυχής και της εταίρας). Πρβλ. παραπάνω σ. 59 τη σημασία της ερωμένης (*amicula*) στο απόσπασμα του Βάρρωνα.

207 Για τη διπλή σημασιοδότηση της πρωταγωνίστριας στην ιστορία του ζευγαρώματος με τον πρωταγωνιστή στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, βλ. παρακάτω σ. 166. Παρόμοια είναι η σημασιοδότηση της *amicula* και του *Chrysosandalos* στη μαρτυρία του Βάρρωνα, όπου επανεμφανίστηκε στην έρευνα το όνομα της Ελένης και της Σελήνης. Για το χαρακτηριστικό του χρυσού σανδαλιού της Ελένης βλ. παπάνω σσ. 55 και 62 και πρβλ. τον *χρυσοπέδιλον* στη βαλεντινιανή επιγραφή του Abercio, βλ. Guarducci (1973) σ. 175.

208 Το ερωτικό αντικείμενο παρουσιάζεται εύπιστο και υφίσταται εθελούσια την ερωτική πράξη, βλ. παρακάτω σσ. 242-245 και Ειρηναίο *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 1, 12, 4 (Harvey) *καὶ μὲν αὐτῶν λάθρα τὰς διδασκομένας ὑπ' αὐτῶν τὴν διδαχὴν ταύτην γυναῖκας διαφθείρουσι, ὡς πολλάκις ὑπ' ἐνίων αὐτῶν ἐξαπατηθεῖσαι, ἔπειτα ἐπιστρέψασαι γυναῖκες... ἐξωμολογήσαντο* και *ibidem* I 7, 2, 25-33 *Μάλιστα γὰρ περὶ γυναῖκας ἀσχολεῖται, καὶ τούτων τὰς εὐπαρύφους, καὶ περιπορφύρους, καὶ πλουσιωτάτας, ἃς πολλάκις ὑπάγεσθαι πειρώμενος, κολακεύων φησὶν αὐταῖς· Μεταδοῦναί σοι θέλω τῆς ἐμῆς χάριτος... Εὐτρέπισον σεαυτὴν ὡς νύμφη ἐκδεχομένη τὸν νυμφίον ἑαυτῆς.* Το τελευταίο χωρίο αναφέρεται στον Βαλεντινιανό Μάρκο. Οι χαρακτηρισμοί των γυναικών, οι οποίες υποκύπτουν στην πλάνη του αιρετικού παραπέμπουν σε αυτούς της matrona, η οποία ζευγαρώνει με τον όνο στη Μιλησιακή σκηνή του Απουλήιου *Met.* X 20.

209 Είναι βέβαια εξίσου πιθανό ότι αξιοποιήθηκε και από την προπαγάνδα εναντίον τους, με αποτέλεσμα οι αντίπαλοί τους να υπερτονίζουν αυτό το στοιχείο, για να ενισχύουν τις κατηγορίες τους.

210 Εννοούμε τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη, τις *Milesiae* του Sisenna, τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου και το σύνολο των έργων της Λουκιάδας, πρβλ. παρακάτω σσ. 199-201. Ο Τερτυλλιανός γνώριζε καλά το έργο του Απουλήιου, καθώς μάλιστα κατάγονταν από την ίδια περίπου περιοχή, βλ. Edwards (1992) σσ. 82-83, Fick-Michel (1991) σσ. 336-337, Mazzarino (1950) σ. 77 και Moreschini (1990) σσ. 116-118.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τερτυλλιανός και οι μεταγενέστερες του Απουλήιου μαρτυρίες. Αυτή η γραμματολογική ασάφεια υποδηλώνει τη δημιουργία παράδοσης κειμένων με ανάλογα χαρακτηριστικά με τα *Μιλησιακά* αλλά και με αρκετές αλλαγές[211].

11. **Iulius Capitolinus (α΄).** Ο Iulius Capitolinus, ένας από τους έξι συγγραφείς της *Historia Augusta,* η οποία χρονολογείται στα τέλη του 3ου ή στις αρχές του 4ου αι. μ.Χ.[212], κατά την εξιστόρηση του βίου του αυτοκράτορα Clodius Albinus[213] αναφέρεται στα αρνητικά χαρακτηριστικά του[214]: τον ονομάζει αισχρό, γυναικομανή (*amator mulierarius*) και προσθέτει ότι μερικοί τον θεωρούν συγγραφέα των *Milesiae.* Δεν είμαστε σίγουροι αν η πληροφορία αυτή είναι αληθής. Όμως δεν έχουμε κανένα λόγο να αμφιβάλλουμε για το ότι οι *Milesiae* κατά τον 4ο αι. μ.Χ. είχαν μεγάλη φήμη (*fama non ignobilis*). Οι περισσότερες εξάλλου από τις μαρτυρίες, τις οποίες διαθέτουμε, ουσιαστικά επιβεβαιώνουν τη μεγάλη διάδοση και τη φήμη αυτών των κειμένων από την ελληνιστική εποχή ως το τέλος της ύστερης αρχαιότητας.

Από τη "φιλολογική" κριτική την οποία κάνει ο Iulius Capitolinus, λέγοντας ότι οι *Milesiae* ήταν μέτριο έργο (*mediocriter scriptae*) δεν πρέπει να επηρεαστούμε, καθώς τα παντοειδή αρνητικά σχόλια δεν λείπουν, αφού τα *Μιλησιακά* θεωρούνταν έργο ακατάλληλο για σοβαρή ενασχόληση[215]. Επισημαίνουμε το επίκαιρο σημείο, στο οποίο εντοπίζεται η αναφορά στις *Milesiae:* απαριθμούνται τα ελαττώματα[216] του αυτοκράτορα Clodius Albinus και η έκφυλη ζωή του. Προστίθεται ότι υπήρξε συγγραφέας κάποιων *Milesiae.* Η πληροφορία ηχεί ως μία ακόμα μομφή ηθικού περιεχομένου.

12. **Iulius Capitolinus (β΄).** Στην ίδια πηγή επίσης σε μια μάλλον πλαστή επιστολή του Σεπτίμιου Σεβήρου προς τη Σύγκλητο[217] επαναλαμβάνεται με

---

211 Moreschini (1990) σ. 120.

212 Βλ. Schanz-Hosius (1914) σ. 56 με βάση ενδείξεις από το ίδιο το έργο του (Iulius Capitolinus *Vita Clodii Albini* 4, 1). Για μεταγενέστερη χρονολόγηση βλ. Baynes, *The Historia Augusta; its date and purpose,* Oxford 1926, σ. 34-35, H. Dessau, "Die Scriptores Historiae Augustae", *Hermes* 24 (1889) 337-338 και την έκδοση του E. Hohl, *Scriptores Historiae Augustae,* Lipsiae 1965, σ. 30.

213 Υπήρξε συναυτοκράτορας με το Σεπτίμιο Σεβήρο από το 196 έως το Φεβρουάριο του 197 μ.Χ. Γεννήθηκε στο Hadrumetum της Αφρικής. Για περισσότερα στοιχεία βλ. Wotava, "Clodius[17]", *RE* 7 (1900) στ. 70.

214 Iulius Capitolinus (*SHA*) *Vita Clodii Albini* 11, 7-8 (Hohl) *verberavit certe virgis saepissime neque <u>mquam delictis pepercit. In vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus et soli studens copiae, mulierarios inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus et talium persecutor, agri colendi peritissimus, ita ut etiam Georgica scripserit. Milesias nonnulli eiusdem esse dicunt, quarum fama non ignobilis habetur, quamvis medi<ocri>ter scriptae sint.*

215 Αντίθετα, βλ. παραπάνω σσ. 77-78 τη μαρτυρία του Fronto.

216 Μάλλον ήταν κοινός τόπος τέτοια ελαττώματα στους αυτοκράτορες. Από την ίδια πηγή πρβλ. Lampridius (*SHA*) *Heliogabalus* 25 *mimicia adulteris ea, quae solent simulato fieri, effici ad uerum iussit.*

217 Iulius Capitolinus (*SHA*) *Vita Clodii Albini,* 12, 12-13 (Hohl) *maior futit dolor, quod illum pro litterato laudandum plerique duxistis, cum ille neniis quibusdam anilibus occupatus inter Milesias Punicas Apulei sui et ludicra litteraria consenesceret.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

υποτιμητικό τρόπο[218] η αναφορά στην ενασχόληση του Clodius Albinus με τις *Milesiae*. Ο όρος *Milesiae Punicae Apulei* υπήρξε αφετηρία υποθέσεων για τη συμβολή του Απουλήιου στα *Μιλησιακά*, μέσω της οποίας μετεξελίχθηκαν σε κάτι διαφορετικό σε σχέση με την αρχική μορφή τους. Να υπενθυμίσουμε ότι στην προηγούμενη μαρτυρία του Iulius Capitolinus οι *Milesiae* ή καλύτερα κάποιες *Milesiae* αποδίδονταν στον Clodius Albinus.

Ο όρος *Milesiae Punicae Apulei* επιβεβαιώνει τη γραμματολογική συγγένεια των *Metamorphoseis* με τα *Μιλησιακά*[219]. Η πληροφορία ότι το έργο του Απουλήιου ήταν γνωστό ως *Milesiae* κι όχι ως *Metamorphoseis* ενισχύει την εικασία για την ύπαρξη της Μιλησιακής παράδοσης[220]. Η ερμηνεία του προσδιορισμού *Punicae* προβληματίζει. Ίσως υποδηλώνει ότι οι *Metamorphoseis* ήταν η αφρικανική, λόγω της καταγωγής του Απουλήιου, παραλλαγή των *Milesiae*. Να σημειώσουμε ότι η ύπαρξη της αφρικανικής παραλλαγής των *Milesiae* συνάδει με την προηγούμενη μαρτυρία ότι συγγραφέας των *Milesiae* ήταν ο Clodius Albinus, πατρίδα του οποίου ήταν το Hadrumetum της Λιβύης. Φαίνεται ότι τα "μιλησιακά" έργα του αφρικανού συγγραφέα Απουλήιου αποτελούσαν αντικείμενο επεξεργασίας, διασκευής ή άλλης ενασχόλησης από συμπατριώτες του[221]. Υποθέτουμε επίσης ότι ο προσδιορισμός *Punicae* είναι εθνωνυμικός κι όχι τοπωνυμικός. Με αυτό το σκεπτικό παραπέμπει στο μυθιστόρημα *Φοινικικά*, το οποίο ο Απουλήιος έλαβε υπόψη του μαζί με τις *Milesiae*[222] κατά την συγγραφή των *Metamorphoseis*.

Αξιοσημείωτη είναι η σύνδεση των *Milesiae Punicae* με τα μαγικά ξόρκια που αφηγούνται οι γριές (*neniae aniles*), με τα οποία ασχολούταν ο Clodius Albinus. Εντοπίζουμε ένα τέτοιο δείγμα σε άμεση συνάρτηση με το spurcum

---

218 Λουκιανός *Ἐπὶ μισθ.* 27, 1-8 *Ἀνῆ δή σε πολλὰ καὶ ἀθρόα καὶ σχεδὸν τὰ πάντα, καὶ μάλιστα ὅταν σε παρευδοκιμῇ κίναιδός τις ἢ ὀρχηστοδιδάσκαλος ἢ Ἰωνικὰ συνείρων Ἀλεξανδρεωπικὸς ἀνθρωπίσκος. τοῖς μὲν γὰρ τὰ ἐρωτικὰ ταῦτα διακονουμένοις καὶ γραμματίδια ὑπὸ κόλπου διακομίζουσιν πόθεν σύ γ' ἰσόπιμος;* Στο παραπάνω χωρίο η αναφορά στη συρραφή των ερωτικών *Ἰωνικῶν* και ο υποτιμητικός τρόπος, με τον οποίο διατυπώνεται παραπέμπει όχι μόνο στη μαρτυρία του Iulius Capitolinus αλλά και στην πρώτη μαρτυρία του Απουλήιου για τη σύνδεση των ποικίλων ιστοριών με Μιλησιακό λόγο, βλ. παραπάνω σ. 78-79 και παρακάτω σ. 210.

219 Ο Capitolinus δεν θα έκανε μια τέτοια αναφορά, αν η σχέση αυτή περιοριζόταν στο ύφος ή σε κάποια αφηγηματικά τεχνάσματα, βλ. παραπάνω σ. 79 και Aly (1932) στ. 1582, Bürger (1892) σ. 352, Catudella (1957) σ. 136, Fick-Michel (1991) σ. 44, Mazzarino (1950) σ. 79, Moreschini (1990) σ. 122, Paratore (1942) σσ. 104-106, Reitzenstein (1912) σ. 58. Κατά τον Rohde (1893) σ. 133, ο όρος *Milesiae Punicae Apulei* είναι ασαφής. Ομοίως βλ. Lucas (1907) σ. 21, Perry (1923) σ. 234, Scobie (1975) σσ. 49-50 και Walsh (1970) σ. 17.

220 Βλ. παρακάτω σσ. 200-203.

221 Πρβλ. Mazzarino (1950) σσ. 35-37. Να σημειωθεί ότι οι περισσότερες από τις μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση (χωρίς αναφορά δηλ. στον Αριστείδη ή τον Sisenna) προέρχονται από αφρικανούς συγγραφείς: τον Τερτυλλιανό, τον Απουλήιο, τον Iulius Capitolinus και τον Martianus Capella. Επίσης αφρικανοί ήταν οι γραμματικοί, στα έργα των οποίων σώθηκαν τα αποσπάσματα από τις *Milesiae* βλ. παρακάτω σ. 109 σημ. 8. Για τα χαρακτηριστικά της λογοτεχνίας σε αυτή την περιοχή μετά τον 1ο αι. μ.Χ. μαζί με κάποιες εικασίες για τη σχέση της με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. Norden (1918) σσ. 626-631 και παρακάτω σσ. 199-200.

222 Για τη σχέση της Μιλησιακής παράδοσης με τα *Φοινικικά*, βλ. παρακάτω σσ. 256-258.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

additamentum[223]. Επιπρόσθετα η γριά έπαιζε σημαντικό αφηγηματικό και θεματικό ρόλο στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω[224]. Η σύνδεση αυτή ενισχύει την εικασία που διατυπώσαμε, όταν σχολιάσαμε τις μαρτυρίες του Βάρρωνα και του Τερτυλλιανού, δηλ. ότι ορισμένες αφηγήσεις της Μιλησιακής παράδοσης αξιοποιήθηκαν ως αλληγορικά κείμενα. Επιπλέον ο όρος *lepida anilisque fabula* στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[225] χαρακτηρίζει τη Μιλησιακή ιστορία για τον Έρωτα και την Ψυχή.

13. Ψ.-Λουκιανός *Έρωτες*. Η επόμενη μαρτυρία[226] προέρχεται από το έργο *Έρωτες* του Ψ.-Λουκιανού[227]. Είναι μία από τις πέντε μαρτυρίες, τις οποίες αξιοποιούσε η προηγούμενη έρευνα, για να διαπιστωθεί αν τα *Μιλησιακά* είναι μυθιστόρημα ή συλλογή από νουβέλες.

Οι *Έρωτες* είναι ένας διάλογος με θέμα τον έρωτα. Στον πρόλογο[228] παρουσιάζονται τα πρόσωπα του διάλογου να ακούνε για πολλές ώρες *ἀκόλαστα διηγήματα* και *ἱλαρούς λόγους ἐρωτικῆς παιδιᾶς*, με αποτέλεσμα ο πρώτος ομιλητής (Λυκίνος) να φθάσει στο σημείο να ταυτίσει τον αφηγητή (Θεόμνηστο) με τον Αριστείδη τον Μιλήσιο, ο οποίος στο έργο του χαιρόταν να ακούει τέτοιες διηγήσεις. Δεν υπάρχει το στοιχείο της ηθικής κατακραυγής. Αντίθετα το έργο του Αριστείδη επαινείται. Επιβεβαιώνεται ότι τα *Μιλησιακά* γοήτευαν τους αναγνώστες ή τους ακροατές[229]. Εξαιτίας αυτής της γοητείας το έργο του Αριστείδη του Μιλήσιου επιβίωσε για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Για την ερμηνεία της φράσης *ἡ τῶν ἀκολάστων σου διηγημάτων αἰμύλη καὶ γλυκεῖα πειθὼ κατεύφραγκεν, ὥστ' ὀλίγου δεῖν Ἀριστείδη σ' ἐνόμιζον εἶναι τοῖς*

---

223 Βλ. παρακάτω σσ. 156-157.

224 Βλ. παρακάτω σσ. 230-232.

225 Απουλήιος *Met.* IV 27.

226 Ψ.-Λουκιανός *Έρωτ.* 1 *Ἐρωτικῆς παιδιᾶς, ἑταῖρέ μοι Θεόμνηστε, ἐξ ἐωθινοῦ πεπλήρωκας ἡμῶν τὰ κεκμηκότα πρὸς τὰς συνεχεῖς σπουδὰς ὦτα, καί μοι σφόδρα διψῶντι τοιαύτης ἀνέσεως εὔκαιρος ἡ τῶν ἱλαρῶν σου λόγων ἐρρύη χάρις. ἀσθενὴς γὰρ ἡ ψυχὴ διπνεκοῦς σπουδῆς ἀνέχεσθαι, ποθοῦσι δ' οἱ φιλόπονοι πόνοι μικρὰ τῶν ἐπαχθῶν φροντίδων χαλασθέντες εἰς ἡδονὰς ἀνίεσθαι. πάνυ δή με ὑπὸ τὸν ὄρθρον ἡ τῶν ἀκολάστων σου διηγημάτων αἰμύλη καὶ γλυκεῖα πειθὼ κατεύφραγκεν, ὥστ' ὀλίγου δεῖν Ἀριστείδη σ' ἐνόμιζον εἶναι τοῖς Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκπλούμενος, ἄχθομαί τε νὴ τοὺς σοὺς ἔρωτας, οἷς πλατὺς εὑρέθης σκοπός, ὅτι πέπαυσαι ...*

227 Το έργο αυτό θεωρείται ψευδεπίγραφο. Γράφτηκε στις αρχές του 4ου αι. μ.Χ., βλ. Helm, "Lukianos", *RE* 26 (1927) στ. 1730. Για ακριβέστερη πληροφόρηση βλ. R. Bloch, *De Pseudo - Luciani Amoribus*, (Διδ. διατρ.), Argentorati 1907. Αρκετοί μελετητές πάντως το θεωρούν γνήσιο έργο του Λουκιανού, βλ. H.J. Mason, "Fabula Graecanica", στο Hijmans-van der Paardt (1978) σσ. 7-8, Schmid (1895) στ. 886, Trenkner (1958) σ. 173.

228 Ο πρόλογος αυτός παρουσιάζει αναλογία περιεχομένου με τον πρόλογο του Απουλήιου και με τη μαρτυρία του πατριάρχη Φώτιου από τη *Βιβλιοθήκη* 129 για τη Λουκιάδα, ώστε να υποθέσουμε ότι υπάρχει γενετική σχέση μεταξύ τους. Σχετικά με αυτό βλ. παρακάτω σσ. 212-215.

229 Απουλήιος *Met.* I 1 *lector intende: laetaberis*, Οβίδιος *Trist.* II 358

plurima mulcendis auribus apta feres

και Νείλος (Migne *PG* τ. 72, σ. 128, 14-16) *Ἐπιστολὴ Νικαρέτῳ Σιλεντιαρίῳ· Ἀναβαίνων εἰς θέατρα, καὶ δι' ὤτων καὶ ὀφθαλμῶν ὑπὸ τῆς αἰσχρᾶς καταγοητευόμενος καὶ πολιορκούμενος ἐπιθυμίας ἀπηρτισμένος μοιχὸς ὑπάρχεις κἂν θέλῃς κἂν μὴ θέλῃς.* Για τον κοινό τόπο της χαράς των ακροατών, όταν ακούνε τέτοιες ιστορίες, βλ. εκτενώς παρακάτω σσ. 226-227.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκπλοὑμενος έχουν διατυπωθεί δύο αντίθετες απόψεις. Ορισμένοι υποστήριξαν ότι τα *Μιλησιακά* χαρακτηρίζονταν από την πρωτοπρόσωπη αφήγηση, η οποία είχε ως ήρωα ή ακροατή τον Αριστείδη (ήταν δηλ. συγγραφέας και πρωταγωνιστής ή ακροατής των ιστοριών του)[230]. Αν μάλιστα συγκρίνουμε αυτή τη μαρτυρία με την αφηγηματική δομή των έργων της Λουκιάδας, παρατηρούμε ότι πολλές φορές ο ήρωας τους γινόταν ακροατής ιστοριών με μαγικό, παράδοξο ή ερωτικό περιεχόμενο[231]. Αντίθετα ο Rohde υποστήριζε[232] ότι ο Αριστείδης εμφανίζεται μόνο ως ακροατής ιστοριών και όχι ως ήρωας. Αυτό επιβεβαίωνε την άποψή του ότι τα *Μιλησιακά* δεν διέθεταν αφηγηματική ενότητα.

Πέρα από αυτά, αν έχουμε συνεχώς στο νου μας το έργο, από το οποίο προέρχεται η παραπάνω μαρτυρία, μπορούμε να παραβάλλουμε γραμματολογικά τα *Μιλησιακά* με τους *Ἐρωτες*. Το αφηγηματικό πλαίσιο των *Ἐρώτων* είναι: ο Λυκίνος πληροφορεί τους ακροατές του ότι ο Θεόμνηστος τού αφηγείται, από την ώρα που ξημέρωσε, ερωτικές ιστορίες· κατόπιν διηγείται στο Θεόμνηστο ένα περιστατικό, κατά το οποίο ο ίδιος αναγορεύθηκε διαιτητής μιας διαμάχης δύο φίλων του. Αυτοί φιλονεικούσαν για το αν η αγάπη είναι πιο δυνατή σε ένα κανονικό ζευγάρι εραστών ή σε ένα ζευγάρι εραστών του ίδιου φύλου. Τα περισσότερα επιχειρήματα είναι ερωτικές ιστορίες, τις οποίες ο Λυκίνος διηγείται στο Θεόμνηστο ως μετα-αφηγητής. Ο διάλογος κλείνει με την απόπειρα του Θεόμνηστου να ξεκινήσει πάλι να διηγείται τα ερωτικά του κατορθώματα αλλά ο Λυκίνος τον αποτρέπει[233]. Σέ ένα έργο λοιπόν με τέτοιο περιεχόμενο και τέτοιο αφηγηματικό πλαίσιο (Rahmenerzählung[234]) η αναφορά από τον πρόλογο κιόλας στον Αριστείδη το Μιλήσιο δεν είναι τυχαία. Με αυτήν ο συγγραφέας των *Ἐρώτων* θυμίζει στον αναγνώστη ότι το έργο του είναι

---

230 Βλ. Bürger (1892) σ. 354, Cataudella (1957) σ. 139, Fick-Michel (1991) σ. 39, Lavagnini (1923) σ. 9, Mazzarino (1950) σ. 74, Paratore (1942) σ. 24 και 104, Pepe (1963) σ. 129 και ο ίδιος (1991) σ. 20.

231 Βλ. παρακάτω σσ. 227-228.

232 Βλ. Rohde (1914) σσ. 584-585. Ομοίως οι Anderson (1976) σ. 109, Hausrath (1914) σ. 448, Lucas (1907) σ. 19, Müller (1980) σσ. 103-104, Perry (1967) σσ. 90-91, Reitzenstein (1912) σσ. 54-55, Schmid (1903) στ. 886, Scobie (1969) σσ. 27-28, Schissel von Fleschenberg (1913) σσ. III-IV, Trenkner (1958) σσ. 174-175, Verhulst (1943) σσ. 20-24, Walsh (1970) σσ. 15-18 και Weinreich (1930-1931) σ. 72

233 Ψ.-Λουκιανός *Ἐρωτ.* 54 *οὔτ' ἀνέξομαί σου, φίλε Θεόμνηστε, ἄλλην ἀρχὴν καταβαλλομένου τρίτων λόγων, ἧς ἀκούειν ἐν ἑορτῇ μόνον εἰκός ἐστιν, τἆλλα δὲ τῶν ἐμῶν ὤτων πόρρω ἀποικτεῖν.* Στον Πλούταρχο *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα* 972f *τὸν δ' ἐν Αἰγίῳ παιδεραστοῦντα χῆνα καὶ τὸν ἐπθυμήσαντα Γλαύκης τῆς καθαρῳδοῦ κριόν, περιβόητοι γάρ εἰσι καὶ πολλῶν οἶμαι διηγημάτων διακορεῖς ὑμᾶς εἶναι, διὰ τοῦτο μὲν ἀφίημι* υπάρχει το θέμα της πλησμονής των ερωτικών ιστοριών. Οι ιστορίες αυτές αναφέρονται σε ερωτικές περιπτύξεις ανθρώπων με ζώα, όπως η ιστορία του ζευγαρώματος του όνου με τη γυναίκα στη Λουκιάδα, η οποία είναι Μιλησιακή. Ανάλογα πρβλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Η' 1, 17, 2-3 (Blake) *καὶ πάντα ἀκριβῶς διηγήσατο ἐναβρυνόμενος τοῖς κατορθώμασιν· ἐπεὶ δὲ ἅλις ἦν δακρύων καὶ διηγημάτων περιπλακέντες ἀλλήλοις* και Ηλιόδωρο *Αἰθιοπικά* Ε' 1, 3, 1-8 (Rattenbury-Lumb-Maillon) *Ἀλλὰ τί ταῦτα ἀωρὶ μηκύνω; ... Ἐνταῦθά ποι τὸν λόγον ἐπίσχωμεν ὀλίγον καὶ ὕπνου σπάσωμεν· εἰ γὰρ καὶ λίαν ἄοκνος ὑπάρχεις τὴν ἀκοὴν καὶ ἐρρωμένως ἀπομάχῃ πρὸς τὸν ὕπνον, ὦ Κνήμων, ἀλλ' ἡγοῦμαί σε ὀκλάζειν ἐμοῦ τἀμαυτοῦ πάθη μέχρι πόρρω τῶν νυκτῶν ἀποτείναντος.*

234 Για το αφηγηματικό πλαίσιο βλ. παρακάτω σσ. 228-230 και πρβλ. Schissel von Fleschenberg (1913) σσ. III-IV και του ίδιου (1913) σσ. 106-108.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ανάλογο[235] με αυτό του Αριστείδη, το οποίο μάγευε το κοινό. Η εικόνα εξάλλου του μαγεμένου ακροατή από την ακρόαση *Μιλησιακῶν λόγων* παραπέμπει στη τέρψη του κοινού[236], όταν ένας παραμυθάς (fabulator)[237] άρχιζε τη διήγηση μιας νουβέλας. Σε αυτό το σημείο τα όρια ανάμεσα στη Μιλησιακή παράδοση και την προφορική λογοτεχνία δεν είναι ευδιάκριτα.

14. Ιερώνυμος (α΄). Η επόμενη μαρτυρία προέρχεται από το έργο *Contra Rufinum* του Ιερώνυμου[238], το οποίο χρονολογείται ανάμεσα στα έτη 401-402 μ.Χ.[239] Ο συγγραφέας διαπιστώνει με αγανάκτηση ότι οι Μιλησιακές μυθοπλασίες (*figmenta Milesiarum*) και τα βιβλία των αμαθών γνωρίζουν μεγάλη επιτυχία στο αναγνωστικό κοινό, επειδή προσφέρουν τέρψη.

15. Ιερώνυμος (β΄). Συνεξετάζουμε την πρώτη και τη δεύτερη μαρτυρία του ίδιου συγγραφέα[240], επειδή παρουσιάζουν πολλές αναλογίες μεταξύ τους. Στο έργο *Commentarium in Isaiam,* το οποίο χρονολογείται ανάμεσα στα έτη 408-410 μ.Χ.[241], ο Ιερώνυμος πληροφορεί ότι η μεγάλη πλειονότητα των ανθρώπων διαβάζει τις Μιλησιακές ιστορίες (*Milesiae fabellae*), γιατί προσφέρουν *παιδιάν* και τέρψη (*ludus et oblectatio* [242]). Και στις δύο μαρτυρίες επισημαίνεται ένα έργο ανάλογο με τις *Milesiae:* η Διαθήκη του Χοίρου (*Testamentum Suis* ή *Testamentum Grunii Corocottae Porcelli*)[243].

---

235 Στα έργα της Λουκιάδας, στα οποία παρατηρείται ανάλογο αφηγηματικό πλαίσιο για την αφήγηση ή την ακρόαση ιστοριών, ο πρωταγωνιστής και μετα-αφηγητής είναι ο Λούκιος, ενώ στους *Ἔρωτες* είναι ο Λυκίνος.

236 Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικά* Γ΄ 4, 11, 4-8 (Rattenbury-Lumb-Maillon) *ἐπεὶ δὲ φιλήκοός τις εἶναι μοι φαίνῃ καὶ καλῶν ἀκουσμάτων ἀκόρεστος, φέρε ὅθεν ἐξέβην τὸν λόγον εἰσβάλωμεν ἀψάμενοί τε λύχνου πρότερον καὶ τὰ κοιταῖα τοῖς νυκτίοις θεοῖς ἐπισπείσαντες, ὡς ἂν τῶν εἰωθότων τετελεσμένων ἐννυκτερεύειν ἡμῖν ἐπ' ἀδείας τοῖς διηγήμασιν ἐγγίνοιτο.*

237 Για τον παραμυθά-γυρολόγο στη Μιλησιακή παράδοση βλ. παρακάτω σσ. 93 και 226.

238 Ιερώνυμος *Contra Rufinum* I 17 *Loquitur et Sapientia, quam sub nomine Salomonis legimus: "In malevolam animam nunquam intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus eruditionis fugiet dolum, et recedet a cogitationibus stultis". Aliud est, si vulgi contenti, doctorum aures despiciunt, et contemnunt illud elogium, quo procax imperitia denotatur:*

...Non tu in triviis, indocte, solebas,
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

Quasi non cirratorum turba Milesiarum in scholis figmenta decantet: et testamentum Suis, Bessorum cachinno membra concutiat, atque inter scurrarum epulas, nugae istiusmodi frequentetur. Quotidie in plateis fictus hariolus stultorum nates verberat, et obtorto scorpione dentes mordentium quatit: et miramur si imperitorum libri lectorem inveniant?

239 Βλ. Schanz-Hosius (1914) σ. 478, και J.N.D. Kelly, *Jerome. His life, writings and controversies,* London 1975, σ. 18.

240 Ιερώνυμος *Commentarium in Isaiam* XII (praefatio) *Nullus tam imperitus scriptor est, qui lectorem non inveniat similem sui: multoque pars maior est Milesias fabellas revolventium, quam Platonis libros. In altero enim ludus et oblectatio est, in altero difficultas et sudor mixtus labori. Denique Timaeum de mundi harmonia astrorumque cursu et numeris disputantem, ipse qui interpretatus est Tullius, se non intelligere confitetur. Testamentum autem Grunii Corocottae Porcelli decantant in scholis puerorum agmina cachinnantium.*

241 Βλ. Schanz-Hosius (1914) σ. 463 με βάση εσωτερικά στοιχεία χρονολόγησης.

242 Βλ. παραπάνω σ. 90 στη μαρτυρία του Ψ.-Λουκιανού *Ἐρωτικῆς παιδιᾶς... πεπλήρωκας ἡμῶν* και πρβλ. R. Ernle, "Latin Prose Fiction", *Edinburgh Review* 23, I, (1920) σ. 26.

243 Βλ. παρακάτω σσ. 222-224.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Όπως στις μαρτυρίες του Τερτυλλιανού και της *Historia Augusta*, έτσι και στις δύο μαρτυρίες του Ιερώνυμου δεν αναφέρεται το όνομα του συγγραφέα, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η εικασία για τη δημιουργία Μιλησιακής παράδοσης. Τα προσηγορικά για τις *Milesiae* (*fabellae* ή *figmenta*) δεν είναι γραμματολογικά. Δηλαδή δεν προσφέρονται, για να κρίνουμε αν τα έργα αυτά ήταν μυθιστορήματα ή συλλογές από νουβέλες[244], αλλά αναφέρονται στην απήχηση των έργων αυτής της παράδοσης στο κοινό και την προφορική διάδοσή τους. Γι αυτό το λόγο δεν ασχολήθηκαν οι προηγούμενοι μελετητές με τις μαρτυρίες του Ιερώνυμου. Το γεγονός ότι ο Ιερώνυμος λόγω των θρησκευτικών πεποιθήσεων του ήταν προκατειλημμένος αρνητικά απέναντι σε τέτοιου είδους αναγνώσματα, δεν σημαίνει ότι οι πληροφορίες του είναι απλώς υποτιμητικά σχόλια[245].

Από τις παραπάνω μαρτυρίες προκύπτουν στοιχεία για το αναγνωστικό κοινό των *Milesiae*. Αυτό αποτελείται από κατηγορίες ανθρώπων (*turba cirratorum, agmina puerorum, scurrae,* και *Bessi*), οι οποίοι δεν ασχολούνται με σοβαρά θέματα. Σημαντική είναι η πληροφορία ότι οι αναγνώστες ήταν συγχρόνως και αφηγητές των έργων αυτών (*decantet, cachinno membra concutiat, inter epulas ... nugae frequentetur, decantant*). Οι *scurrae*[246] ήταν οι παράσιτοι[247], οι οποίοι συμμετείχαν στα συμπόσια (*inter epulas*), επειδή ήταν αφηγητές ιστοριών με περιεχόμενο ανάλογο με αυτό των Μιλησιακών. Η μαρτυρία του Ιερώνυμου οδηγεί στην εικασία ότι η διήγηση ιστοριών σε συμπόσια είναι ένα αφηγηματικό πλαίσιο, το οποίο εκμεταλλεύθηκε η Μιλησιακή παράδοση[248].

---

244 Βλ. Bürger (1892) σ. 353 όπου υποστηρίζει ότι την εποχή του Ιερώνυμου ο όρος *milesiae* ήταν συνώνυμος με το μυθιστόρημα. Αντίθετα ο Rohde (1894) σ. 133 εξαιτίας του πληθυντικού *fabellae-figmenta* εικάζει ότι τονίζεται η αποσπασματική δομή αυτών των έργων. Ανάλογα βλ. Cataudella (1950) σ. 141, Verhulst (1943) σ. 48.

245 Αυτή την περιφρόνηση συναντάμε και στις μαρτυρίες του Πλούταρχου, του Αρριανού, του Τερτυλλιανού και της *Historia Augusta*. Πρβλ. Λουκ. *Όνειρ* 19 *οὐκ ἀπάγξῃ, ὦ ἀλεκτρυών, ἅπαντας οἰόμενος Μιλησίους ἢ Σαμίους εἶναι;*

246 Iulius Capitolinus (*SHA*), *Verus* VIII 7 *Adduxerat secum et fidicinas et tibicines et histriones scurrasque mimarios et praestigiatores,* Lampridius (*SHA*), *Commodus* 1 *iam in his artifex, quae stationis imperatoriae non erant, ut calices fingeret, saltaret, cantaret, sibilaret, scurram denique et gladiatorem perfectum ostenderet* πρβλ. Ιερώνυμου *Epist.* CXLVII *Proh nefas, non possum ultra progredi. Prorumpunt singultus antequam verba, et indignatione pariter ac dolore, in ipso meatu faucium spiritus coarctatur. Ubi mare illud eloquentiae Tullianae? ubi torrens fluvius Demosthenis? Nunc profecto muti essetis ambo, et vestra lingua torpesceret. Inventa est res, quam nulla eloquentia explicare queat. Repertum est facinus, quod nec mimus fingere, nec scurra ludere, nec Atellanus possit effari,* του ίδιου *Epist.* L 5 *Non est grande mi Domnion, garrire per angulos et medicorum tabernas, ac de mundo ferre sententiam: hic bene dixit, ille male: ... Ut de omnibus iudicet, cuius hoc iudicio meruit? Contra quemlibet passim in triviis strepere, et congerere maledicta, non crimina, scurrarum est.*

247 Ίσως ο Ιερώνυμος αναφέρεται σε συντεχνία παραμυθάδων ή μίμων, βλ. παραπάνω σ. 92. Για την τάξη αυτή βλ. Lobeck (1829) τ. II, σσ. 1303, 1324-1325, Reich (1903) σσ. 199-201, G. Rosati, "Trimalchione in scena", *Maia* 35 (1983) σσ. 213-214. Πρβλ. το ρόλο του Αριστείδη στην προηγούμενη μαρτυρία του Ψ.-Λουκιανού *Έρωτ.* 1.

248 Βλ. παρακάτω σ. 228. Να θυμίσουμε την Cena Trimalchionis στον Πετρώνιο και το είδος των αφηγητών σε αυτή (μία από τις ιστορίες, τις οποίες αφηγούνται, είναι αυτή για τη *Melissa Tarentina*, βλ. Πετρώνιου *Sat.* 61 και παραπάνω σ. 62), όπως και το συμπόσιο στο σπίτι της *Byrrhena* και την αφήγηση της Μιλησιακής ιστορίας του *Thelyphron*, βλ. Απουλήιο *Met.* II 19-31.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τμήμα του αναγνωστικού κοινού των *Mlesiae* ήταν οι νεαροί (*cirratorum turba* και *agmina puerorum*). Παρουσιάζονται ως ανόητοι και ακόλαστοι[249]. Οι νέοι διηγούνταν τις Μιλησιακές ιστορίες *in scholis*[250]. Η αντιμετώπισή τους ως ανόητων εξάγεται κατά συνεκδοχή λόγω της νεαρής ηλικίας τους[251] και ενισχύεται από την πληροφορία του Ιερώνυμου ότι διηγούνταν τέτοιου είδους ιστορίες, χαχογελώντας (*cachinnantes*)[252]. Στην παραπάνω σημασία των *cirrati* προστίθεται και εκείνη του θηλυπρεπούς νέου[253]. Με τη χρήση των παραπάνω λέξεων ο Ιερώνυμος επιτυγχάνει μέσω της συνυποδήλωσης να συνθέσει μια εικόνα διεφθαρμένων αναγνωστών και αφηγητών σε συνάρτηση με τις *Milesiae*.

Η τελευταία κατηγορία αναγνωστών-αφηγητών είναι οι *Bessi*. Οι Βησσοί ήταν Θράκες ληστές[254], οι οποίοι λάτρευαν τον Διόνυσο[255]. Η λέξη δεν χρησιμο-

---

249 Πρβλ. Luxurius 316 (Happ σ. 32)

De eo qui se poetam dicebat quod in triuiis cantaretur et a pueris laudaretur.

Componis fatuis dum pueris melos,
indoctaque malis uerba facis locis,
credis tete aliquid laudibus indere
famamque ad teneros ducere posteros?
hoc nostrae faciunt semper et alites:
si rite incanies, sibila tum canunt.

Αναφορές στον Έρωτα έχουμε σε ένα ποίημα μαθητών βλ. E. Heitsch, *Die griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit*, τ. I, Göttingen[2] 1963, σ. 46.

250 Υπάρχουν ορισμένες πληροφορίες από χριστιανούς συγγραφείς, οι οποίοι κατηγορούν κάποιες φιλοσοφικές σχολές (κυρίως τους Πυθαγόρειους) για την πίστη τους στη μεταμόρφωση. Έτσι μπορούμε να εικάσουμε ότι τα *figmenta milesiarum* περιείχαν και ιστορίες μεταμορφώσεων, οπότε ενδυναμώνουμε τη σύνδεση της Μιλησιακής παράδοσης με την ιστορία του όνου στη Λουκιάδα. Για παραθέματα βλ. Reich (1903) σ. 592. Πρβλ. Σενέκα *Epist.* 24, 6, 1-5 *"Decantatae" inquis "in omnibus scholis fabulae istae sunt; ... " Quidni ego narrem ultima illa nocte Platonis librum legentem posito ad caput gladio?* Επισημαίνουμε την αξιοσημείωτη αναλογία περιεχομένου και λεξιλογίου με τη μαρτυρία του Ιερώνυμου.

251 Ιερώνυμος *Epist.* LIII 8 *puerilia sunt haec, et circulatorum ludo similia, docere quod ignores,* Αρνόβιος V 14 *cum historias, quaeso, perlegitis tales, nonne vobis videmini aut textriculas puellas audire taediosi operis circumscribentes moras aut infantibus credulis avocamenta quaeritantes anus longaevas?* Για τις *fabulae pueriles* και τις *fabulae aniles* στη Μιλησιακή παράδοση βλ. παρακάτω σσ. 230-232. Ανάλογα βλ. Ιερώνυμο *Epist.* 53, 7 *Sola Scripturarum ars est, quam sibi omnes passim uindicant. "Scribimus indocti, doctique poemata passim". Hanc garrula anus, hanc delirus senex ... docent, antequam discant.* Για τον ανόητο (*stultus-stulta*) στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 253-255. Γενικότερα για την αξιοποίηση αυτού του θέματος βλ. Reich (1903) 751-754.

252 Για το ανόητο ή αδικαιολόγητο γέλιο μετά την αφήγηση ιστοριών, βλ. παρακάτω σ. 226. Πρβλ. επίσης Πετρώνιο *Sat.* 58 *etiam tu rides, cepa cirrata?* και Οράτιο *Sat.* I 18, 10. Για το μίμο και τον ανόητο, βλ. Reich (1903) σσ. 821-830.

253 Βλ. τα *Scholia* στον Πέρσιο I 29 *cirrati sunt scholastici vel catamiti; cirri enim dicuntur capilli et illi crines habent in honorem Veneris, quos statuto tempore praemetebant.* Στον Αυγουστίνο *De peccatorum meritis* I 22, 32 *ita excordes, ut etiam cirrati ad movendum risum exhibeant cordatis delicias fatuitatis, quorum nomen ex Graeco derivatum moriones vulgus appellat* η παραπάνω σημασία συνυπάρχει με αυτή του ανόητου, πρβλ. Πέρσιο I 29, όπου ένας *cirratus* απαγγέλλει ποίημα (πρβλ. στη μαρτυρία του Ιερώνυμου *cirratorum turba ... decantet*). Στο *Φιλόγελω* 1-103 οι *σχολαστικοί* εμπαίζονται για την ανοησία τους. Ανάλογος εμπαιγμός για τους σχολαστικούς εντοπίζεται συνεχώς στον *Βίο τοῦ Αἰσώπου*. Στα δύο τελευταία έργα υπάρχουν Μιλησιακές ιστορίες.

254 Oberhummer, "Bessoi" *RE* 5 (1897) στ. 329-331.

255 Βλ. Rohde (1898) σ. 21, Oberhummer (1897) στ. 330 και Ηρόδοτος VII 111. Αξιοποιήσιμο είναι το χωρίο του Αθήναιου XI 784b *ΒΗΣΣΑ ποτήριον παρ' Ἀλεξανδρεῦσι πλατύτερον ἐκ τῶν κάτω μερῶν, ἐστενωμένον ἄνωθεν.*

Η σύνδεση των Βησσών με το Διόνυσο κάνει πιθανή μια διόρθωση του *Bessorum* σε *Bassarorum* (οι *Βασσάραι* ήταν όνομα μαινάδων στη Θράκη βλ. Rohde (1898), σ. 8). Στο Μακρόβιο I 18, 9 ο Διόνυσος Βασσαρεύς αναπαρίσταται ζωγραφικά με γένια, πρβλ. τους *cirrati* στη μαρτυρία του Ιερώνυμου και Foucher (1976) σσ. 199-200.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ποιείται κυριολεκτικά. Μάλλον ο Ιερώνυμος εκμεταλλεύεται τα σημαινόμενα του εθνωνύμιου *Bessi,* τα οποία εξάγονται από τις ιδιότητες των Βησσών: ήταν ληστές και λάτρεις του Διονύσου. Έτσι ως Βησσοί εννοούνται οι αγροίκοι[256] συμποσιαστές, οι οποίοι διηγούνται ιστορίες. Να σημειώσουμε προς επίρρωση αυτής της ερμηνείας ότι η συγκέντρωση των ληστών, το συμπόσιο στο λημέρι τους και κατά τη διάρκεια του συμποσίου η διήγηση ιστοριών αποτελεί ένα αφηγηματικό πλαίσιο, το οποίο αξιοποιούσε η Μιλησιακή παράδοση, αφού εμφανίζεται στη Λουκιάδα και τα *Φοινικικά*[257].

Στην πρώτη μαρτυρία του Ιερώνυμου υπάρχει η εικόνα "καθημερινά στις πλατείες ο ψευτομάντης μαστιγώνει τους γλουτούς των ανόητων και με ανεστραμμένο μαστίγιο σα σκορπιό, ξεπνάζει τα δόντια αυτών, που δαγκώνουν" (*quotidie in plateis fictus hariolus stultorum nates verberat, et obtorto scorpione dentes mordentium quatit* παραβάλλεται με τα *figmenta milesiarum*). Η εικόνα αυτή είναι κοινός τόπος στον Ιερώνυμο[258]. Ανάλογες σκηνές εντοπίσαμε στον Αριστοφάνη[259] και τον Λουκιανό[260]. Η ίδια εικόνα παραπέμπει επίσης στους κίναιδους ιερείς της *dea Syria* στον Ψ.-Λουκιανό και τον Απουλήιο[261]. Έχει διατυπωθεί η ερμηνεία ότι η εικόνα

---

256 Στον Ηλιόδωρο *Αιθιοπικά* ΣΤ΄ 3, 4 το χωριό Βήσσα στην Αίγυπτο είναι έδρα ληστών. Ο Ηλιόδωρος ονομάζει τους ληστές *βουκόλους*. Η περιγραφή τους ταιριάζει με την εικόνα της μαρτυρίας του Ιερώνυμου, βλ. Ηλιόδωρο *Αιθιοπικά* Β΄ 2, 20, 1-6 (Rattenbury-Lumb-Maillon) *Ὡς δὲ ἡμέραν ἄσμενος εἶδε πρῶτα μὲν ἀποτέμνει τῆς κόμης τὸ περιττότερον καὶ ὅσον αὐτῆς εἰς τὸ ληστρικώτερον εἶδος παρὰ τοῖς βουκόλοις ἤσκητο τοῦ μὴ ἀποτρόπαιος ἢ ὕποπτος εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσι. Βουκόλοι γὰρ ἄλλα τε πρὸς τὸ φοβερώτεροι φαίνεσθαι καὶ δὴ καὶ τὴν κόμην εἰς ὀφρὺν ἕλκουσι καὶ σοβοῦσι τῶν ὤμων ἐπβαίνουσαν, εὖ τοῦτο εἰδότες ὡς κόμη τοὺς μὲν ἐρωτικοὺς ἱλαρώτερους τοὺς δὲ ληστρικοὺς φοβερώτερους ἀποδείκνυσιν.* Με τη τελευταία φράση για τη διπλή σημασία της κόμης, ενισχύεται η ερμηνεία μας στη μαρτυρία του Ιερώνυμου.

257 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 21 *ἄριστον δαψιλὲς καὶ λόγος πολὺς ἐν τῷ συμποσίῳ τῶν ἀνδροφόνων* Στον Απουλήιο *Met.* IV 8-21 έχουμε ένα τέτοιο ενδοδιηγηματικό πλαίσιο ένθετων ιστοριών στο λημέρι των ληστών (το "μιλησιακό" παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής εντάσσεται σε αυτό το αφηγηματικό πλαίσιο). Για το θέμα αυτό στα *Φοινικικά* βλ. παρακάτω σ. 257.

258 Πέρα από αυτή την μαρτυρία βλ. Ιερώνυμο *Epist.* CXXVII 9 *non mirum si in plateis, et in foro rerum venalium, pictus hariolus stultorum verberet nates, et obtorto fuste dentes mordentium quatiat: cum venenate spurcaque doctrina Romae invenerit quos induceret. Tunc librorum περὶ Ἀρχῶν infamis interpretatio: tunc discipulus ὄλβιος, vere nominis sui, si in talem magistrum non impegisset; tunc nostrorum διάπυρος contradictio, et Pharisaeorum turbata schola* και του ίδιου *Adversus Iovinianum* II 36 *Quod multi acquiescunt sententiae tuae, indicium voluptatis est: non enim tam te loquentem probant, quam suis favent uitiis. In circulis platearum quotidie fictus hariolus stultorum nates verberat, et obtorto fuste dentes mordentium quatit, nec tamen deest qui semper possit induci?*

259 Αριστοφάνης *Βάτ.* 426-430

τὸν Κλεισθένους δ' ἀκούω
ἐν ταῖς ταφαῖσι πρωκτὸν
τίλλειν ἑαυτοῦ καὶ σπαράττειν τὰς γνάθους·
κἀκόπτετ' ἐγκεκυφώς,
κἄκλαε κἀκεκράγει

260 Λουκιανός *Περεγρ.* 17 *ξυρόμενος μὲν τῆς κεφαλῆς τὸ ἥμισυ, χριόμενος δὲ πλὴν τὸ πρόσωπον, ἐν πολλῷ δὲ τῶν περιεστώτων δήμῳ ἀναφλῶν τὸ αἰδοῖον καὶ τὸ ἀδιάφορον δὴ τοῦτο καλούμενον ἐπδεικνύμενος, εἶτα παίων καὶ παιόμενος νάρθηκι εἰς τὰς πυγὰς καὶ ἄλλα πολλὰ νεανικώτερα θαυματοποιῶν.*

261 Βλ. Απουλήιο *Met.* VIII 27 - 28 και Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 37· πρβλ. Θεοδώρητο *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 251 (Parmentier-Scheidweiler) *παῖδα τὴν ἄρρενα φύσιν ἐξαρνησάμενον καὶ τὴν γυναικείαν ποθήσαντα, στίβῃ κατὰ τὸ γεγραμμένον τοὺς ὀφθαλμοὺς διαχρισάμενον καὶ φύκει τὰς ὄψεις ἐρυθηναντα ... παρεσκεύασαν,* όπου το θηλυπρεπές αγόρι παρουσιάζεται από τον αιρετικό Παλλάδιο ως αρχιερέας. Για ανάλογες εικόνες με αυτήν του *fictus hariolus* στη μαρτυρία του Ιερώνυμου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

του ψευτοιερέα (*fictus hariolus*)[262], ο οποίος προβαίνει στην ενέργεια του δημόσιου (*plateis*) μαστιγώματος του γλουτού (*nates*), αναφέρεται σε καινοφανείς πρακτικές αιρεσιαρχών και παραπέμπει σε κάποιον παράδοξο μίμο, ο οποίος εκμεταλλεύεται τον τύπο του "ανόητου" (*stultus*)[263].

Η παραπάνω ερμηνεία δεν είναι ικανοποιητική. Οι *stulti*, δηλ. οι ανόητοι οι οποίοι υφίστανται το χτύπημα στους γλουτούς (*nates verberare*), υποδηλώνουν τους μαθητές και τους θηλυπρεπείς νεαρούς[264]. Πρόκειται για μία από τις κατηγορίες του αναγνωστικού κοινού των *Milesiae*, στο οποίο αναφέρθηκε ο Ιερώνυμος στην ίδια μαρτυρία. Επιπλέον με τον όρο *stultus* δηλώνεται ο "τύπος" του ερωτικά ανόητου, τις κωμικές δυνατότητες του οποίου εκμεταλλευόταν η κωμωδία, το επίγραμμα και ο μίμος[265]. Σε άμεση συνάρτηση με τον *stultus* βρίσκεται το χτύπημα στους γλουτούς, το οποίο είναι εξίσου πολύσημο. Η ενέργεια αυτή επιφέρει τη λείανση των γλουτών[266]. Οι λειασμένοι γλουτοί και γενικότερα το λειασμένο σώμα υποδη-

---

βλ. Μαρτιάλη IX 68 και πρβλ. Reich (1903) σ. 116. Στο μυθιστόρημα του Μ. Αλέξανδρου, στο εισαγωγικό επεισόδιο του ζευγαρώματος του Νεκτανεβώ με την Ολυμπιάδα, το οποίο είναι Μιλησιακή ιστορία, ο βασιλιάς, μάγος και προφήτης Νεκτανεβώ παρουσιάζεται με παρόμοια χαρακτηριστικά, βλ. Ψευδ.-Καλλ. *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (recensio α) I 3, 1-2 (Kroll) *μονάσας δὲ καὶ τὴν λεκάνην θεὶς εἰς μέσον ἔπλησεν ὕδατος· βαλὼν δὲ ἐπάνω τὰ κήρινα πλοιαρίδια, ἀράμενος κατὰ χεῖρα τὴν ῥάβδον τῷ δυναμικῷ λόγῳ ἐχρήσατο ... διὸ καὶ στοχάσας τὸν τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα ὑπὸ τῶν μακάρων ἤδη προδοσίαν ἐσχηκέναι ξυρησάμενος τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν πώγωνα πρὸς τὸ ἀλλομορφῆσαι, ἐγκολπωσάμενος χρυσὸν ὅσον ἠδύνατο βαστάξαι, ἔφυγε τὴν Αἴγυπτον.*

[262] Στην *Epist.* CXXVII 9 ο J. Labourt, *Saint Jerôme Lettres*, τ. 7, Paris 1961, σ. 145 διορθώνει σε *pictus hariolus*, πράγμα που ενισχύει το ψευδές και πλαστό της ιδιότητας του μάντη ή του προφήτη.

[263] Χορίκιος *Διάλ.* 32, 2, 146, 4-5 (Förster-Richsteig) *μῖμος, ὃν ἀπαιτεῖ τρέφειν τε κόμην ἡ τέχνη καὶ ῥαπίζειν τοὺς ἄλλους* και *ibidem* 32, 2, 147, 5-6 *εἰς ἀδοξίαν προφέρεις τῆς κεφαλῆς τὸ ψιλὸν καὶ τὴν ἐπὶ κόρρης πληγήν.* Πρβλ. Reich (1903) σσ. 753-754 και Φρύν. κωμ. *Ἐφιάλτης* απ. 3, 1-6 (*CAF* τ. 1, σ. 369 Kock)

ἔστιν δ' αὐτούς γε φυλάττεσθαι τῶν νῦν χαλεπώτατον ἔργον.
ἔχουσι γάρ τι κέντρον ἐν τοῖς δακτύλοις,
μισάνθρωπον ἄνθος ἥβης·
εἶθ' ἡδυλογοῦσιν ἅπασιν ἀεὶ κατὰ τὴν ἀγορὰν περιόντες.
ἐπὶ τοῖς βάθροις ὅταν ὦσιν, ἐκεῖ τούτοις οἷς ἡδυλογοῦσιν
μεγάλας ἀμυχὰς καταμύξαντες καὶ συγκύψαντες ἅπαντες
γελῶσιν.

[264] Βλ. το απόσπασμα από την ατελλανή φάρσα του Πομπώνιου στον Nonius IX (Lindsay τ. III σ. 831) *REVERECUNDITER. Pomponius Macco Virgine:*

praeterius uidit Dossenum in ludo reuerecunditer
non docentem condiscipulum, uerum scalpentem natis

και τα σχόλια στον Frassinetti (1967) σ. 104 για τη ερωτική σημασία του όρου *condiscipulus* και τις μαρτυρίες ότι οι δουλέμποροι χτυπούσαν τα μικρά αγόρια στους γλουτούς, για να φουσκώσουν, να γίνουν πιο επιθυμητά και να πουληθούν σε καλύτερη τιμή. Για το *scalpere* με ερωτική σημασία βλ. Μαρτιάλη III 93, 23-24

quod si cadauer exigis tuum scalpi,
sternatur Achori de triclinio lectus

και παρακάτω σ. 100.

[265] Βλ. Frassinetti (1967) σ. 2, Reich (1903) σσ. 114 και 592-593, και πρβλ. F.J. Brecht, *Motiv- und Typengeschichte des griechischen Spottepigramms*, (*Philologus*, Supplementband XXII, 2), Leipzig 1930, σσ. 86-87. Τον ερωτικά ανεπίδεκτο και ανόητο, ο οποίος τιμωρείται με χτυπήματα, περιγράφει το χωρίο του Τίβουλλου I 8, 5-6

Ipsa Venus magico religatum bracchia nodo
perdocuit multis non sine uerberibus.

[266] Πρβλ. Frassinetti (1967) σ. 104.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λώνουν το παθητικό ερωτικό αντικείμενο[267] ή τον ανίκανο ερωτικά άνδρα και παραπέμπουν στον τύπο του μωρού - φαλακρού[268], ο οποίος έπαιζε πρωταγωνιστικό ρόλο σε ορισμένες Μιλησιακές ιστορίες[269]. Στη συγκεκριμένη μαρτυρία του Ιερώνυμου παρατηρούμε ότι ενοποιούνται ως σύνολο, το οποίο απαρτίζει το αναγνωστικό κοινό και τους αφηγητές των *Milesiae,* συγκεκριμένοι "τύποι", που σημασιοδοτούνται αντιθετικά μεταξύ τους[270]. Τέτοια ενοποίηση παρατηρείται στο συμπόσιο[271]. Μπορούμε να εικάσουμε ότι ο Ιερώνυμος με την αναφορά του στο είδος του αναγνωστικού κοινού των *Milesiae* υπαινίσσεται τους ήρωες των έργων αυτών, οι οποίοι συγχρόνως ήταν και αφηγητές ή ακροατές τους με βάση τα αφηγηματικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης.

---

267 Για τη λείανση του ερωτικού αντικειμένου πρβλ. Δ. Κάσσ. 58, 19, 1 *παίδων ἀπεξυρημένων,* Μαρτ. VI 56, 3-6

Extirpa, mihi crede, pilos de corpore toto
teque pilare tuas testificare natis. ...
fac pedicari te, Charideme, putent.

Αθήν. XII 518a. Για τη "λείανση" λόγω άσκησης ερωτικής βίας βλ. Ηρώνδα II 69-71 (Haedlam) *κάτωθεν... ὡς λεῖα... ἔπλλεν... ὅτ' εἴλκεν αὐτὴν κἀβιάζετο.*

268 Βλ. Reich (1903), σσ. 675--678. Το χωρίο του Αρνόβιου VII 33 (Marchesi) *delectantur, ut res est, stupidorum capitibus rasis, salapittarum sonitu atque plausu, ... Iam vero si viderint in femineas mollitudines enervantes se viros ... et crudis mutilare de ceastibus, ... si ex comoediis, Atellanis, mimis ducunt laetissimas voluptates, ... quin et ipsos dicatis deos ludere, lascivire, saltare, obscenas conpingere cantiones et clunibus fluctuare crispatis?* είναι πολύ ενδιαφέρον, επειδή περιγράφει τον ανόητο φαλακρό, ο οποίος υφίσταται χτυπήματα. Επιπλέον είναι πιθανό ότι οι *clunes crispati* παραβάλλονται με τους *nates* των *cirrati* στη μαρτυρία του Ιερώνυμου· πρβλ. Κάτουλλο 25, 10

ne laneum letusculum, natesque mollicellas
inusta turpiter tibi flagella conscribillent.

269 Βλ. παρακάτω σ. 100. Θυμίζουμε το μιλησιακό απόσπασμα του Βάρρωνα για τον Χρυσοσάνδαλο με το παθητικό ερωτικό αντικείμενο (*amicula*), η οποία είναι λειασμένη (*sine pilis*). Ανάλογα σε ένα μελανόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ. παρουσιάζεται ένα αγόρι χτυπημένο με σανδάλι σε πολλά σημεία του σώματός του (και στους γλουτούς) από έναν άνδρα, τον οποίο προσκυνά μια γυμνή εταίρα, βλ. εικ. 1 σ. 98, από τον E.C. Keuls, *The Reign of the Phallus,* Berkely-Los Angeles-London 1993, σσ. 180-186 εικ. 163 (για τη χρονολόγηση και την προέλευση του αγγείου βλ. σ. 444). Για το χτύπημα με το χρυσό σανδάλι βλ. παραπάνω σ. 56 σημ. 38. Ανάλογα βλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Δ΄ 2, 2 και Δ΄ 2, 10 όπου οι δύο νέοι και ερωτικά αμύητοι ήρωες υφίστανται βασανιστήρια. Ο νεαρός και άπειρος ερωτικά Δάφνις υφίσταται χτυπήματα, βλ. Λόγγ. *Ποιμενικὰ* Β΄ 14, 3, 1-4 (Dalmeyda) *Οἱ δ' οὖν οὐκ ὀλίγων κτημάτων στερόμενοι ἐζήτουν τὸν νέμοντα τὰς αἶγας· καὶ εὑρόντες τὸν Δάφνιν ἔπαιον, ἀπέδυον εἷς δέ τις καὶ κυνόδεσμον ἁράμενος περιῆγε τὰς χεῖρας ὡς δήσων* και πρβλ. Αραρώς *απ.* 5 (*CAF* τ. 1, σ. 694 Kock)

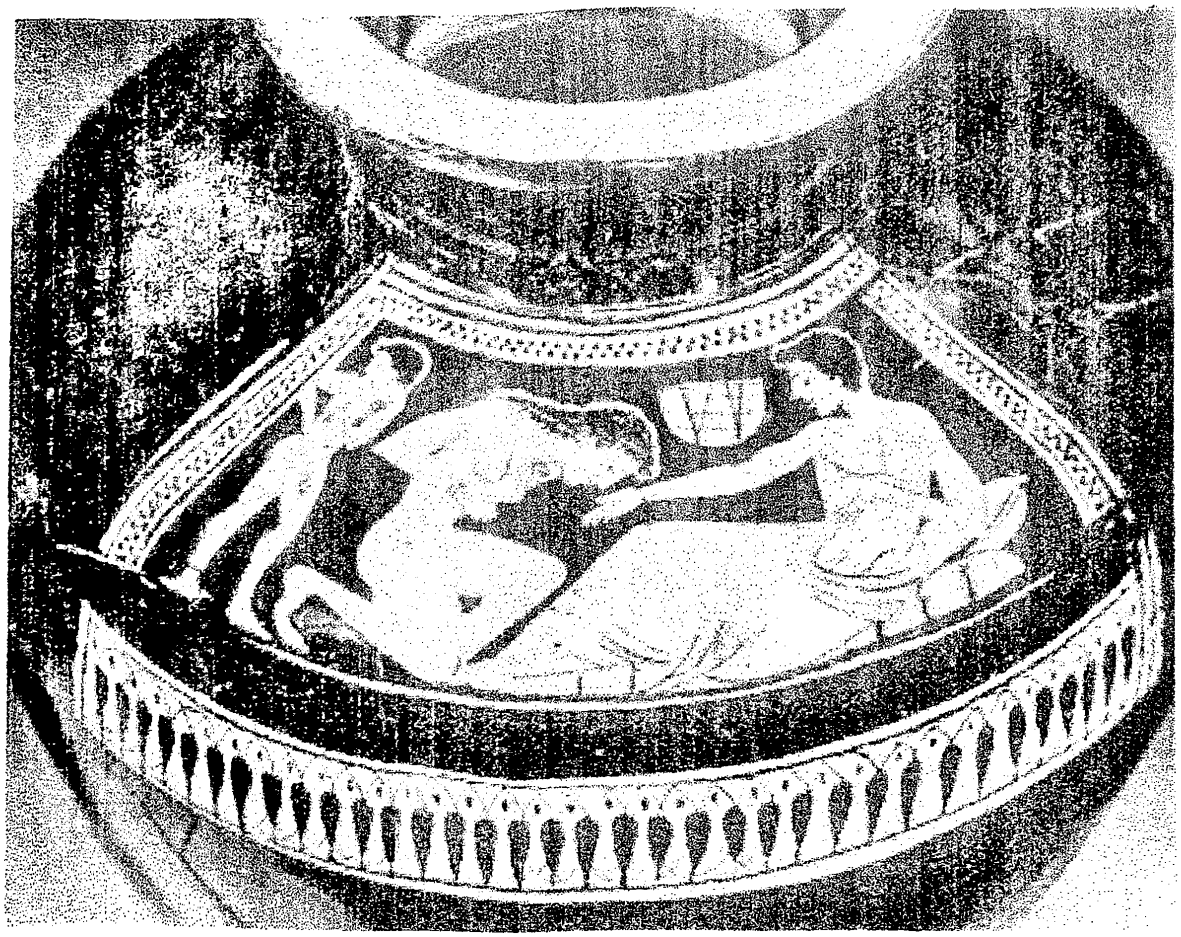
ἦ σὴ θυγάτηρ, ὅτ' ἐκεῖνος αὐτὴν ἐπελέκα.

270 Πρόκειται για τους *scurrae/Bessi* σε αντίθεση με τους *cirrati/stulti/pueri,* δηλ. για την αντιθετική συνύπαρξη των τριχωτών με τους άτριχους. Για την αντίθεση αυτή και τα σημαινόμενά της (κυρίως για την ερωτική σημασία των *pueri pilosi* και *homines glabri*) βλ. Thomsen (1992) σσ. 53-58 και το πολύτιμο έργο του K. Siems, *Aischrologia. Das sexuell-hässliche im antiken Epigramm,* (Διδ. διατριβή), Göttingen 1974, σσ. 72-89. Λαμβάνοντας υπόψη τον αντιθετικό ερωτικό συμβολισμό τους, μπορούμε να πούμε ότι στη μαρτυρία του Ιερώνυμου απαντούν όλες οι "ομάδες" του αισχρού στην αρχαιότητα, συνδεδεμένες με την Μιλησιακή παράδοση. Στον ερωτικό τομέα αισχρό είναι το ψευδές, το πλαστό και το προσποιητό, βλ. Siems (1974) σ. 23 και 67. Ο Siems δεν λαμβάνει υπόψη του άλλα κείμενα εκτός από τα επιγράμματα.

271 Αρνόβιος VII 33 και Πλίνιος ο νεότερος *Ep.* IX 17 *recepi litteras tuas, quibus quereris taedio tibi fuisse quamuis lautissimam cenam, quia scurrae cinaedi moriones mensis inerrabant. uis tu remittere aliquid ex rugis? equidem nihil tale habeo, habentes tamen fero. cur ergo non habeo? quia nequaquam me ut inexpectatum festiuumque delectat, siquid molle a cinaedo, petulans a scurra, stultum a morione profertur,* πρβλ. Λουκίλιο *Sat.* 30 (iii) 1058 (Marx)

inberbi androgyni, barbati moechocinaedi

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Εικόνα 1

Τις εικασίες μας ενισχύει η ερμηνεία της λέξης *scorpio*. Ο *scorpio* είναι ένα είδος μαστιγίου[272]. Στις άλλες δύο περιπτώσεις, όπου ο Ιερώνυμος χρησιμοποιεί αυτήν την εικόνα[273], ο ψευτοιερέας μαστιγώνει με το ανεστραμμένο ραβδί (*obtortus fustis*). Στη μαρτυρία, όπου αποτυπώνονται θέματα των Μιλησιακών ιστοριών (*figmenta milesiarum*), χρησιμοποιείται ο *scorpio*. Εικάζουμε ότι η χρήση της λέξης *scorpio* δεν είναι τυχαία στο συγκεκριμένο χωρίο. Ο σκορπιός παροιμιακά βρισκόταν κάτω από κάθε πέτρα και τσιμπούσε[274]. Συγχρόνως ήταν ιερό ζώο του Πρίαπου και προστάτευε από το κακό μάτι[275]. Συνδεόταν επίσης με τη λατρεία του Διόνυσου, του Μίθρα, της Ίσιδας και του Σάραπη[276]. Συμβόλιζε το δηλητήριο των

272 Βλ. Labourt (1961) σ. 144, και Reich (1903) σσ. 579 και 753.

273 Βλ. παραπάνω σ. 95 σημ. 258.

274 Reitzenstein (1893) σ. 18 με πολλά παραθέματα.

275 Βλ. L. Breitholtz, *Die dorische Farce im griechischen Mutterland vor dem 5. Jahrhundert. Hypothese oder Realität?*, Stockholm-Göteborg-Uppsala 1960, σσ. 150-151, S. Eitrem, "Der Scorpion in Mythologie und Religion", *SO* 7 (1928) σσ. 58, 67 και H. Herter, *De Priapo*, Giessen 1932, σ. 284.

276 Βλ. Burkert (1987) σ. 20 και 107 για το σκορπιό στους όρχεις του θνήσκοντος ταύρου στη λατρεία του Μίθρα, Kerényi (1976) σ. 4 για τον σκορπιό στη λατρεία του Διόνυσου. Ο Firmicus Maternus 21, 2 αναφέρεται στο Διόνυσο-σκορπιό, ο οποίος προστατεύει τους πιστούς από τα κακά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Γνωστικών-Βαλεντινιανών[277] και υπήρχε η πίστη ότι "τσιμπούσε" τους εκθηλυσμένους[278]. Αυτή η τελευταία λειτουργία του σκορπιού απηχεί το φαλλικό συμβολισμό του[279]. Επισημαίνουμε την ομοιότητα της μαρτυρίας του Ιερώνυμου με το απόσπασμα από την κωμωδία *Φάων* του Πλάτωνα του κωμικού[280]:

τρίγλη δ' οὐκ ἐθέλει νεύρων ἐπιπράνος εἶναι·
παρθένου Ἀρτέμιδος γὰρ ἔφυ καὶ στύματα μισεῖ.
σκορπίος αὖ - Β. παίσειέ γε σου τὸν πρωκτὸν ὑπελθών.

Το θέμα του παραπάνω αποσπάσματος εμφανίζεται στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Στις *Metamorphoseis* IX 17-21 του Απουλήιου υπάρχει μια ιστορία (*anilis fabula*) μοιχείας και εξαπάτησης του συζύγου. Η "κυρία" ονομάζεται Arete. Ο σύζυγός της ονομάζεται Barbarus ή Scorpio λόγω της βαρβαρότητάς του (*morum acritudo*). Το όνομα Arete πέρα από την αρχική θετική σημασία της ηρωίδας, την οποία προσδίδει, παραπέμπει στα λατρευτικά προσωνύμια της Άρτεμης[281]. Ο εραστής της Arete ονομάζεται Philesitherus (εραστής του κυνηγιού). Τα σημαινόμενα των ονομάτων των παραπάνω ηρώων του ερωτικού τριγώνου θυμίζουν το μύθο του κυνηγού Ωρίωνα, τον οποίο εξόντωσε ο σκορπιός, επειδή "ενόχλησε" ερωτικά την Άρτεμη[282]. Στη νουβέλα όμως η αναμενόμενη έκβαση με βάση τα ονόματα των πρωταγωνιστών αντιστρέφεται, αφού ο Philesitherus εξαπατά και ταπεινώνει το βάρβαρο[283] Scorpio και κατακτά[284] εύκολα την προσδιορισμένη ως Άρτεμη Arete.

πνεύματα. Για το σκορπιό στη λατρεία της Ίσιδος και του Σάραπη βλ. S.K. Heyob, *The Cult of Isis among Women in the Graeco-Roman World*, Leiden 1975, σ. 15 και Vidman (1970) σσ. 153-154.

277 Ο Τερτυλλιανός τους θεωρεί σκορπιούς και έγραψε το *Scorpiacum* (αντίδοτο ενάντια στο δηλητήριο των σκορπιών-Βαλεντινιανών). Βλ. επίσης Vidman (1970) σ. 152 για ένα φυλακτό των Βαλεντινιανών με την επιγραφή *Αἰὼν ἑρπέτα κύριε Σάραπι δὸς νείκην κατὰ τῶν ὑπὸ πέτραν,* σε συνδυασμό με την παροιμία ότι σε κάθε πέτρα κρύβεται ένας σκορπιός.

278 Στον Λουκιανό *Συρ.* 29 *ἦν γάρ μιν ὕπνος ἕλῃ ποτέ, σκορπίος ἀνιῶν ἀνεγείρει τε καὶ ἀεικέα ἐργάζεται* για τους γάλλους της Σύριας θεάς. Βλ. επίσης W. Deonna, "Laus Asini. L' âne, le serpent, l' eau et l' immortalité", *RBPh* 34 (1956) σ. 357. Ο σκορπιός εξάλλου αναπαρίσταται προσκολλημένος στους γλουτούς (*nates*) του *homo caccans* στην πυγική μαγεία ενάντια στη βασκανία, βλ. Breitholtz (1960) σσ. 150-151 και Eitrem (1928) σσ. 67-68. Για τη σχέση όνου-σκορπιού βλ. Deonna (1956) σ. 356 ως αντιθέμενα φαλλικά σύμβολα.

279 Βλ. Deonna (1956) σσ. 356-357, Eitrem (1928) σσ. 64-68· πρβλ. επίσης Ηφ. αστρ. *Ἀποτελεσματικά* I 1, 138 (Pingree) *Τὸ δὲ τοῦ Σκορπίου δωδεκατημόριον, ὃ εἰς τὸ αἰδοῖον παραλαμβάνεται, ἔστιν οἶκος Ἄρεως* και Πετρώνιο *Sat.* 39 *in scorpione venerarii et percussores* (για τις ιδιότητες αυτών, οι οποίοι γεννιούνται στο ζώδιο του σκορπιού).

280 Πλάτων κωμικός *Φάων* απ. 173, 19-21 (*CAF*, τ. 1, σ. 646 Kock) από τον Αθήναιο I 8f και πρβλ. Σώφρ. *απ.* 66 (*CGF* τ. I[1], σ. 165 Kaibel) *τριγόλαι ὀμφαλοτόμοι.*

281 Βλ. παρακάτω σσ. 113-114.

282 Για το μύθο του Ωρίωνα και της Άρτεμης και τις παραλλαγές του βλ. Eitrem (1928) 54-62. Ο Hijmans (1978) σ. 111 δεν αντιλαμβάνεται τη λειτουργία του όνοματος Scorpio. Για περισσότερα "μιλησιακά" χαρακτηριστικά σε αυτή τη νουβέλα βλ. παρακάτω σσ. 227 σημ. 46, 245 σημ. 43 και 248.

283 Το θέμα της κακομεταχείρισης της σημασιοδοτημένης ως Άρτεμης πρωταγωνίστριας από έναν βάρβαρο άνδρα και αυτό της εξαπάτησης του βάρβαρου συζύγου από την ηρωίδα αξιοποιεί ο Ξενοφών ο Εφέσιος *Ἐφεσιακά* Β΄ 9, 3-4 (Dalmeyda) *Μεταπέμπεται δὲ τὸν αἰπόλον, Λάμπωνα τοὔνομα, καὶ παραδίδωσι τὴν Ἀνθίαν καὶ κελεύει γυναῖκα ἔχειν, καὶ ἐὰν ἀπειθῇ προσέταττε βιάζεσθαι* και *ibidem* Γ΄ 11, 4, 1-2 *Ὠηθέντος δὲ ἄνθρωπος βάρβαρος εὐθὺς ἐπιχειρεῖ βιάζεσθαι καὶ χρῆσθαι πρὸς συνουσίαν.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Να σημειώσουμε μάλιστα ότι αυτή η νουβέλα αποτελεί ένθετη αφήγηση στα πλαίσια της νουβέλας του καλού μυλωνά (*bonus pistor*)[285], ο οποίος ζούσε με μια πολύ κακή και άπιστη σύζυγο. Όμως ο *bonus pistor* δεν εξαπατήθηκε, όπως ο Scorpio, και τη συνέλαβε να μοιχεύεται. Τότε συμπεριφέρθηκε εναντίον του μοιχού, ο οποίος ήταν ένας θηλυπρεπής "νεαρούλης"[286], σαν *scorpio:* τον χτύπησε στους γλουτούς και μετά τον βίασε: Απουλήιου *Met.* IX 28 *ferula nates eius obuerberans,* και *ibidem* IX 29 *nates candidas illas noctu diuque dirruptus.*

Στην παραπάνω νουβέλα υπαινικτικά εντοπίζουμε το θέμα του ερωτικού τριγώνου[287]. Το θέμα αυτό αναπτύσσει ο μυθογράφος Βάβριος 116 (Crusius):

Στη συνέχεια του επεισοδίου η πρωταγωνίστρια Ανθία αποφεύγει το βιασμό, εξαπατώντας το βάρβαρο αφέντη.

284 Η νουβέλα του Philesitherus και της Arete συνδέεται με το μιλησιακό απόσπασμα του Βάρρωνα, καθώς συνδυάζει την έμμεση παραπομπή στην Άρτεμη με τα θέματα του χρυσού και των σανδαλιών: ο Philesitherus δωροδοκεί με χρυσάφι το φύλακα (βλ. Απουλήιο *Met.* IX 18, 24) και, για να τον σώσει από τον Scorpio, προφασίζεται ότι ο φύλακας έκλεψε τα σανδάλια του (βλ. Απουλήιο *Met.* IX 21, 25). Στον Αρισταίνετο *Επιστ.* I 20 ο σύζυγος ονομάζεται Φυλακίδης και είναι *φρούραρχος.* Καθήκον του είναι να φυλάσσει στο δεσμωτήριο ένα *νεανία μοιχό.* Ο Φυλακίδης όμως συμπεριφέρεται ανόητα και παραμελεί τα καθήκοντα της φύλαξης, με αποτέλεσμα να δραπετεύσει ο νεαρός μοιχός και να συνευρεθεί με τη γυναίκα του Φυλακίδη. Η επιστολή τελειώνει ως εξής: *τοῦτο ἔκπυστον καὶ περιβόητον ὡς παράδοξον καὶ παγγέλοιον γέγονε τὸ κακόν, καί με, νὴ τὴν Δίκην, ὑπὲρ τὴν μοιχείαν ὁ γέλως λυπεῖ, ὅτι δεσμοφύλαξ ἅμα καὶ φρούραρχος ὢν τὴν ἐμὴν ἔνδον οὖσαν οὐκ ἐφύλαξα γαμετήν.* Στην παραπάνω ερωτική νουβέλα υπάρχει το θέμα του σύζυγου-φύλακα, ο οποίος αποτυγχάνει να φυλάξει τη σύζυγό του από το μοιχό, παρά το γεγονός ότι οι περιστάσεις ευνοούν την αποστολή του. Αυτό είναι το θέμα της νουβέλας του Philesitherus και της Arete. Στον Αρισταίνετο *Επιστ.* I 5 ο μοιχός καλεί μία ανώνυμη γυναίκα (*ὀνόματι γὰρ οὐδὲν δέομαι λέγειν*) σε συμπόσιο στο σπίτι του. Ο άντρας της, ο οποίος είναι γέρος, έχει υποψίες. Όταν η γυναίκα του επιστρέφει στο σπίτι, αυτός της φέρεται βίαια. Όμως η σύζυγός του με ένα έξυπνο τέχνασμα, στο οποίο συνεργεί η γειτόνισσα, τον εξαπατά. Οι δύο νουβέλες του Αρισταίνετου αξιοποιούν το θέμα του βίαιου και ανόητου συζύγου, ο οποίος ταπεινώνεται από τον μοιχό ή τη μοιχαλίδα σύζυγο. Οι θεματικές αναλογίες με τη νουβέλα του Απουλήιου δεν αποδεικνύουν ότι ο Αρισταίνετος αντλεί το υλικό του από τον λατίνο συγγραφέα. Το γεγονός ότι στη δεύτερη νουβέλα ο μοιχός χαρακτηρίζεται *χρυσοῦς* (βλ. *ibidem* I 5, 7) υποδηλώνει ότι το πρότυπο του Αρισταίνετου ήταν "μιλησιακό". Η εικασία αυτή ενισχύεται από την επιμονή του Αρισταίνετου να παραμείνει η μοιχαλίδα ανώνυμη, βλ. παρακάτω σ. 166.

285 Απουλήιος *Met.* IX 14.

286 Απουλήιος *Met.* IX 27, 10 *trepidantem puerum.* Παρόμοιες είναι οι συνυποδηλώσεις του μοιχού στους λατίνους συγγραφείς, οι οποίοι επεξεργάζονται το θέμα του ερωτικού τριγώνου:

Μαρτιάλης XII 38

Hunc qui femineis noctesque diesque cathedris
Incedit tota notus in urbe nimis,
Crine nitens, niger unguento, perlucidus ostro,
Ore tener, latus pectore, crure glaber,
Uxori qui saepe tuae comes inprobus haeret,
Non est quod timeas, Candide: non futuit.

Μαρτιάλης XII 93

Qua moechum ratione basiaret
Coram coniuge, repperit Fabulla.
Parvum basiat usque morionem;
Hunc multis rapit osculis madentem
Moechus protinus, et suis repletum
Ridenti dominae statim remitti.
Quanto morio maior est maritus –

Γιουβενάλης VI Ox. 21-25

... oculos fuligine pascit
distinctus croceis et reticulatus adulter.
suspectus tibi sit, quanto uox mollior et quo
saepius in teneris haerebit dextera lumbis.
hic erit in lecto fortissimus ...

και πρβλ. Γιουβενάλη IX 46-47 και 77-78.

287 Απουλήιος *Met.* IX 27, 17 *tam uenustum tamque pulchellum puellum ... tribus nobis in uno conueniat lectulo.* Πρβλ. V. Schmidt, "Ein Trio im Bett: Tema con variazioni bei Catull, Martial, Babrius, Apuleius", στον H. Hofmann, *Groningen Colloquia on the Novel,* τ. 2, Groningen 1989, σσ. 63-73. Στο Λυσία *Ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου* 6-27 ο σύζυγος, ο οποίος στην αρχή εξαπατάται,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Νυκτὸς μεσούσης ἥδε παῖς τις εὐφώνως
γυνὴ δ' ἀκούει τοῦδε κἀξαναστᾶσα
θυρίδων προκύπτει, καὶ βλέπουσα τὸν παῖδα
λαμπρῆς σελήνης ἐν φάει καλὸν λίην,
τὸν ἄνδρ' ἑαυτῆς καταλιποῦσα κοιμᾶσθαι
κάτω μελάθρων ἦλθε, καὶ θύρης ἔξω
ἐλθοῦσ' ἐποίει τὴν προθυμίην πλήρη
ὠνὴρ δὲ ταύτης ἐξανίστατ' ἐξαίφνης
ζητῶν ὅπουστί, κοὐκ ἰδὼν δόμων εἴσω
μηδὲν χανών τε καὐτὸς ἦλθεν εἰς οἶμον
καὶ τῇ συνεύνῳ φησί "μηδὲν ἐκπλήσσου,
τὸν παῖδα δ' ἡμῶν πεῖσον ἐν δόμοις εὕδειν
ὃν καὶ λαβὼν παρῆγεν· εἶτα κἀκεῖνος,
ἄμφω θελόντων δρᾶν τι, τῇδ' ἐραθύμει.

Η ιστορία είναι παρόμοια με αυτή του *bonus pistor*. Ο σύζυγος είναι έξυπνος και αποτελεσματικός (*μηδὲν χανών*)[288]. Ο μοιχός προσδιορίζεται ως *καλὸς παῖς*. Υπάρχει υπαινιγμός ότι ασκείται σε αυτόν βία από τον σύζυγο (*ὃν καὶ λαβὼν παρῆγεν*). Αναφέρεται ότι η γυναίκα και ο μοιχός ήθελαν "κάτι" από τον σύζυγο. Παρατηρούμε λοιπόν ότι η υπόθεση και τα χαρακτηριστικά των ηρώων είναι ίδια με τις αντίστοιχες λεπτομέρειες του Απουλήιου. Ο Βάβριος δεν αντλεί υλικό από τον Απουλήιο, διότι είναι περίπου σύγχρονοι. Εξάλλου ο τρόπος, με τον οποίο παραδίδουν οι παραπάνω συγγραφείς την ίδια ιστορία, δείχνει ότι κινούνται ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο. Υπάρχει όμως το κοινό σημείο αναφοράς: το κοινό πρότυπο. Κατά τη γνώμη μας τα χαρακτηριστικά των πρωταγωνιστών αποδεικνύουν ότι το πρότυπο είναι "μιλησιακό"[289].

καταφέρνει να συλλάβει και να σκοτώσει το μοιχό. Ο Λυσίας δεν γράφει μία ερωτική νουβέλα αλλά εξιστορεί τα γεγονότα, για να υπερασπιστεί τον κατηγορούμενο. Όμως σημασιοδοτεί τους πρωταγωνιστές της ερωτικής ιστορίας με τρόπο ανάλογο με αυτόν, τον οποίο εντοπίζουμε στις δύο νουβέλες του Απουλήιου: η γυναίκα στην αρχή της ιστορίας (βλ. *ibidem* 7, 1-2 και 10, 6), χαρακτηρίζεται ως *πασῶν βελτίστη* και *πασῶν σωφρονεστάτη*. Ο σύζυγος είναι ανόητος (βλ. *ibidem* 10, 5 *ἠλιθίως διεκείμην*) και περιγράφεται το τέχνασμα, με το οποίο ξεγελάστηκε. Ο μοιχός είναι διάστημος στη "δουλειά του", βλ. *ibidem* 16, 8-10 *οὐ μόνον τὴν σὴν γυναῖκα διέφθαρκεν ἀλλὰ καὶ ἄλλας πολλάς· ταύτην γὰρ [τὴν] τέχνην ἔχει*. Όμως συλλαμβάνεται γυμνός επ' αυτοφώρω (βλ. *ibidem* 23, 4 *ἔνδον ἐστί*), υφίσταται χτυπήματα (βλ. *ibidem* 25, 2-3 *κατάξας καταβάλλω αὐτόν, καὶ τῷ χεῖρε περιαγαγὼν εἰς τοὔπισθεν καὶ δήσας*) και θανατώνεται.

288 Αντίθετα βλ. Μαρτιάλη XI 7, 1-2

Iam certe stupido non dices, Paula, marito,
Ad moechum quotiens longius ire voles

289 Ο Schmidt (1989) σ. 72 υποθέτει ότι υπήρχε κοινό πρότυπο. Να σημειώσουμε ότι δεν αντιλαμβάνεται τα ερωτικά χαρακτηριστικά των ηρώων της νουβέλας του Βάβριου. Στον Ξενοφώντα τον Εφέσιο *Ἐφεσιακά* Γ΄ 12, 3 – Δ΄ 4, 2 η ταυτότητα των ηρώων του ερωτικού τριγώνου είναι περίπου ανάλογη με αυτή που εντοπίσαμε στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Η κακή σύζυγος Κυνώ ερωτεύεται τον παρθένο Αβροκόμη και δολοφονεί τον σύζυγό της, για να μην στέκεται εμπόδιο στα ερωτικά της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Οι δύο παραπάνω νουβέλες από τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου (η νουβέλα του Philesitherus και αυτή του *bonus pistor*) θεωρούνται από προηγούμενους μελετητές λόγω του ερωτικού περιεχομένου τους ως "μιλησιακές"[290]. Παρουσιάζονται ως ακούσματα ή βιώματα του πρωταγωνιστή Lucius, πράγμα το οποίο είναι αφηγηματικό "μιλησιακό" χαρακτηριστικό. Η πρώτη μάλιστα είναι *anilis fabula*, πράγμα που ενισχύει τη "μιλησιακή" καταγωγή της[291]. Αυτές οι δύο ιστορίες εκμεταλλεύονται το φαλλικό συμβολισμό του σκορπιού[292], τον "τύπο" του *stultus*[293] και αυτόν του εκθηλυσμένου νεαρού. Κατά τον Ιερώνυμο πρόκειται για "μιλησιακά" θέματα. Στις παραπάνω νουβέλες η συνυποδήλωση του σκορπιού παραπέμπει στο θέμα της τιμωρίας του μοιχού[294]. Η τιμωρία του μοιχού είχε πολλά κοινά στοιχεία με τη τιμωρία (το χτύπημα στους γλουτούς) των νεαρών μαθητών στα σχολεία και των εκθηλυσμένων[295], οι οποίοι κατά τον Ιερώνυμο παθαίνουν τα ίδια, επειδή είναι

σχέδια. Ο Αβροκόμης την εγκαταλείπει και αυτή τον ενοχοποιεί για το φόνο. Η ποινή του αγνού και νεαρού Αβροκόμη είναι η σταύρωση. Όταν αποκαλύπτεται η αλήθεια, τη θέση του Αβροκόμη στο σταυρό παίρνει η Κυνώ. Λίγο παρακάτω (Δ΄ 6, 3-5) η πρωταγωνίστρια Ανθία θάβεται ζωντανή μαζί με θηριώδη και άγρια σκυλιά (*κύνες*). Για την αντίθεση του κυνός και του σκορπιού ως φαλλικών συμβόλων βλ. Eitrem (1928) σσ. 55-56. Στο Χαρίτωνα *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Δ΄ 6, 1 - ΣΤ΄ 4, 7 στο ερωτικό τρίγωνο των αντίζηλων Μιθριδάτη-Διονύσιου και της Καλλιρόης η πρωταγωνίστρια εξισώνεται ρητά με την Άρτεμη δύο φορές (Δ΄ 7, 5 και ΣΤ΄ 4, 6).

Το θέμα του ερωτικού τετραγώνου εντοπίζουμε στο Μαρτιάλη IX 32, 4

Hanc volo, quae pariter sufficit una tribus

και στο επίγραμμα του Δίκιου Γάλλου *AΠ* V 49, 1-2 (Beckby)

Ἡ τρισὶ λειτουργοῦσα πρὸς ἓν τάχος ἄνδρασι Λύδη,
τῷ μὲν ὑπὲρ νηδύν, τῷ δ' ὑπό, τῷ δ' ὄπιθεν

Πρβλ. Μαρτιάλη X 81

Cum duo venissent ad Phyllida mane fututum
Et nudam cuperet uterque prior,
Promisit pariter se Phyllis utrique daturam,
Et dedit: ille pedem sustulit, hic tunicam.

[290] Βλ. Paratore (1942) σσ. 235-236. Συμπληρωματικά υπενθυμίζουμε το μύθο του Ώρου, του γιου της Ίσιδας, ο οποίος πέθανε από τσίμπημα σκορπιού και η μητέρα του τον ανέστησε, βλ. Merkelbach (1962) σσ. 68 και 73-74 όπου τεκμηριώνει το χαρακτηρισμό του Ώρου ως εκθηλυσμένου και ως κυνηγού.

[291] Βλ. παραπάνω σ. 89.

[292] Στον Αντωνίνο Λιβεράλη *Μετ.* 41, 4-5 εντοπίζουμε το τέχνασμα της Προκρίδας, με το οποίο ο Μίνωας κατάφερε να αποκτήσει παιδιά με την Πασιφάη. Ο Μίνωας ουρούσε *ὄφεις καὶ σκορπίους καὶ σκολοπένδρας καὶ ἀπέθηρισκον αἱ γυναῖκες, ὅσαις ἐμίγνυτο.* Το τέχνασμα της Προκρίδας ήταν το εξής: *κύστιν αἰγὸς ἐνέβαλεν εἰς γυναικὸς φύσιν καὶ ὁ Μίνως τοὺς ὄφεις πρότερον ἐξέκρινεν εἰς τὴν κύστιν, ἔπειτα δὲ παρὰ τὴν Πασιφάην εἰσὼν ἐμίγνυτο.* Στον παραπάνω μύθο εμφανίζεται το θέμα της θανατηφόρας επαφής του ερωτικού αντικειμένου με το σκορπιό και αναδεικνύεται ο φαλλικός συμβολισμός του. Οι υπαινιγμοί για το ζωώδες ζευγάρωμα του Μίνωα με την Πασιφάη προοικονομούν τον έρωτα της τελευταίας με τον ταύρο. Τα παραπάνω θέματα αξιοποιούνται από τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παρακάτω σσ. 121 και 171 σημ. 71.

[293] Στην πρώτη νουβέλα ο ανόητος (*stultus*) είναι ο Scorpio, ενώ στη δεύτερη ο νεαρός επίδοξος μοιχός. Να επισημάνουμε ότι στο παραπάνω απόσπασμα από τον Πλάτωνα τον κωμικό, ο σκορπιός αντιδιαστέλλεται με την *τρίγλη* (μπαρμπούνι), η οποία θεωρούταν ιερό ζώο της Άρτεμης και της Εκάτης, βλ. Αθήναιο VII 126b-f.

[294] Οράτιος *Sat.* I 2, 41-42 και 66, Μαρτιάλης II 83 και *ibidem* II 60, 1-2

Uxorem armati futuis, puer Hylle, tribuni
supplicium tantum dum puerile times

[295] Για τις κοινές πρακτικές της τιμωρίας του μοιχού ή των μαθητών βλ. Kiefer (1934) σ. 73, Kilmer (1990) σσ. 261-262 και πρβλ. Μαρτιάλη X 62, 8-12. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι το θέμα της τιμωρίας του νεαρού, ο οποίος διαπράττει μοιχεία, εντοπίζεται στην ερωτική ιστορία της Μελίτης και του Κλειτοφώντα,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ανόητοι αναγνώστες των *Milesiae*. Μετά από τα παραπάνω εικάζουμε ότι η σκηνή στη μαρτυρία του Ιερώνυμου και οι δύο νουβέλες στις *Metamorphoseis* αναπαράγουν Μιλησιακά θέματα. Όλα αυτά λοιπόν τα στοιχεία δικαιολογούν τη χρήση του *scorpio* αντί του *fustis*[296].

Η φράση *dentes mordentium*[297] στην μαρτυρία του Ιερώνυμου ενισχύει την ερμηνεία μας. Η αντίδραση του δαγκώματος προέρχεται από αυτούς, που υφίστανται χτυπήματα-δαγκώματα από τον *scorpio*, του οποίου αναδείξαμε το φαλλικό συμβολισμό. Σε έναν από τους μίμους του Laberius το θηλυκό δαγκώνει τον εραστή[298]. Στο μίμο επίσης εντοπίζουμε και την εικόνα του κτυπήματος στα δόντια ως ένδειξη ερωτικής κυριαρχίας και επιβολής της γυναίκας στο δούλο εραστή[299]. Στο *Λούκιο ἢ Ὄνο* του Ψ.-Λουκιανού, στη "μιλησιακή" σκηνή του ζευγαρώματος του ήρωα με την Παλαίστρα παρατηρούμε ότι η ερωμένη χτυπά τον Λούκιο, επειδή δεν είναι καλός μαθητής στα ερωτικά[300]. Στη Μιλησιακή ιστορία του Κλειτοφώντα και της Μελίτης ο άγριος Θέρσανδρος[301], κατηγορώντας το νεαρό πρωταγωνιστή Κλειτο-

---

η οποία είναι Μιλησιακή, (βλ. παρακάτω σ. 248), στον Αχιλλέα Τάτιο, *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Ε΄ 23, 4-6 (Vilborg). Ο άνδρας της Μελίτης ονομάζεται Θέρσανδρος και το όνομά του συνυποδηλώνει το ήθος του: χωρίς να εξετάσει αν ο Κλειτοφών έχει διαπράξει μοιχεία, τον χτυπά βίαια (*ἐμὲ δὲ ἰδὼν καὶ εἰπὼν· "ὁ μοιχὸς οὗτος," ἐμπηδᾷ καὶ ῥαπίζει με κατὰ κόρρης πληγὴν θυμοῦ γέμουσαν· ἑλκύσας δὲ τῶν τριχῶν ῥάσσει πρὸς τοὔδαφος καὶ προσπίπτων κατακόπτει με πληγαῖς. ... ὁ δὲ ἔτι μᾶλλον ὀργισθείς, ὅτι καὶ φωνὴν ἀφῆκα, ῥαπίζει πάλιν καὶ καλεῖ δεσμὰ καὶ πέδας· δεσμεύουσιν οὖν με καὶ ἄγουσιν εἰς τὴν δωμάτιον*). Παρακάτω στο ίδιο έργο και στο ίδιο επεισόδιο ΣΤ΄ 20, 4 - 21, 3 *"Ταύτην," εἶπε, "ὦ δέσποτα, ξανθῆναι μάστιξι δεῖ... "Πείσθητι τῷ Σωσθένει," φησὶν ἡ Λευκίππη· " ... φερέτω καὶ μάστιγας· ἰδοῦ νῶτος, τυπτέτω. ... εἶτα Κλειτοφῶντα μοιχὸν καλεῖς, αὐτὸς μοιχὸς ὤν; οὐδὲ τὴν Ἄρτεμιν, ..., τὴν σὴν φοβῇ, ἀλλὰ βιάζῃ παρθένον ἐν πόλει παρθένου; ... "* γίνεται αναφορά στο θέμα του χτυπήματος με μαστίγιο από τον άγριο άνδρα στην αδύναμη γυναίκα. Επίσης ανασύρεται και το θέμα της Άρτεμης ως προστάπδας της παρθενίας. Με βάση τις παραπάνω ενδείξεις παραβάλλεται η ιστορία της Μελίτης, που είναι χήρα από την Έφεσο, με τις Μιλησιακές ιστορίες των Philesitherus-Arete και του *bonus pistor*.

296 Πρβλ. Απουλήιο *Met.* VII 18, 1 *totum me compilabat fusti grandissimo.* Η αντίστοιχη ελληνική λέξη *σκυτάλη* έχει φαλλικό συμβολισμό πρβλ. Αριστοφάνη *Λυσ.* 991, του ίδιου *Ἐκκ.* 76-78. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι και το θηλυκό τέρας, η Λάμια αναπαρίσταται να κρατά *σκυτάλη*. Για το βασανισμό με κτυπήματα Σατύρων της Λάμιας, η οποία παρουσιάζεται να έχει φαλλό και να είναι δεμένη σε ένα φοίνικα, θέμα που σχετίζεται με τη μαρτυρία του Ιερώνυμου, βλ. S.I. Johnston, "Defining the Dreadful: Remarks on the Greek Child-killing Demon", στους Meyer-Mirecki (1995) σ. 373.

297 Η μετάφραση του *mordentes* ως σκυλιά από τον Labourt (1961) σ. 144 δεν είναι ικανοποιητική.

298 Laberius *ap.* 40 (Bonaria σ. 46)

simul sub dentes mulieris veni, bis ter memordit

Ωραπόλλων *Ἱερογλυφικά* 2, 59, Κάτουλλος II 4

et acres solet incitare morsus,

Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 9 *δῆξον* και Απουλήιος *Met.* X 22 *commorsicantibus oculis.* Στα δύο τελευταία χωρία το θέμα του δαγκώματος εντοπίζεται στη μιλησιακή σκηνή του ζευγαρώματος του Λούκιου με την Παλαίστρα και του Lucius με τη matrona.

299 Στον μίμο της Οξυρύγχου *POxy* III 413, 41 η οικοδέσποινα, την οποία περιφρόνησε ερωτικά ο δούλος της Αίσωπος, αναρωτιέται για την τιμωρία του: *ἂν τοὺς ὀδόντας ἀράσσουσα αὐτῷ ἐκτινάξω;* Πρβλ. επίσης Ηρώνδα 8, 59-60 (Haedlam)

ἔρρ' ἐκ προσώπου μή σε καίπερ ὢν πρέσβυς
οὔλῃ κατ' ἰθὺ τῆι βατηρῆι κόψω.

300 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 10 *ἡ δὲ ἐπὶ κόρρης πλήξασά με, ὡς φλύαρον, ἔφη, παρέλαβον τὸν μαθητήν. σκόπει οὖν μὴ πληγὰς ἔτι πλείω λάβῃς.*

301 Αχιλλέας Τάτιος *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* ΣΤ΄ 21, 7 (Vilborg) *ἄγριος Θέρσανδρος.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φώντα ως μοιχό, τον χτυπά βίαια (ο συγγραφέας επιμένει στη λεπτομερή και συνεχή παρουσίαση των χτυπημάτων από τον Θέρσανδρο). Η αντίδραση του νεαρού είναι να δαγκώσει με τα δόντια τον βασανιστή και να επικαλεστεί την Άρτεμη[302]. Το δάγκωμα-χτύπημα του σκορπιού με το φαλλικό συμβολισμό αντιπαρατίθεται στο δάγκωμα-χτύπημα του ερωτικού αντικειμένου και εντάσσεται στην αντίθεση των *cirrati-pueri*[303] *-stulti-mordentes* με τους *Bessi-scurrae*[304] *-ariolus-scorpio*, η οποία είναι πλούσια σε ερωτικά σημαινόμενα και θέματα που αξιοποίησαν τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης.

16. Martianus Capella. Η επόμενη μαρτυρία είναι αυτή του Martianus Capella[305]. Την ίδια περίπου περίοδο[306] με τον Ιερώνυμο, στο έργο του Martianus Capella *De nuptiis Philologiae et Mercurii* παρουσιάζεται η Φιλολογία να φοβάται[307] ότι μετά το γάμο της με τον Ερμή και την άνοδό της στον ουρανό θα στερηθεί ανάμεσα στα άλλα τη γλυκύτητα της ποιητικής ποικιλίας και τις Μιλησιακές ιστορίες (*poeticae diversitatis deliciae Milesiae historiaeque*).

Η μαρτυρία επιβεβαιώνει τη φήμη, την οποία είχαν αποκτήσει τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, λόγω της τέρψης, την οποία προσέφεραν στους αναγνώστες τους[308]. Όπως οι μαρτυρίες της *Historia Augusta*, του Απουλήιου, του Τερτυλλιανού και του Ιερώνυμου, έτσι και αυτή δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένα έργα. Οι όροι *mythi*, *diversitas poetica*, και *historiae mortalium* παραβάλλονται ειδολογικά με τις *milesiae*· στο Τερτυλλιανό και τον Οβίδιο η λέξη *historia* συνοδεύει τις αναφορές σε έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Αξιοσημείωτος είναι ο όρος *diversitas poetica* ως προσδιορισμός των *milesiae*. Μπορούμε να τον παραβάλουμε με τους όρους *uariae fabulae-desultoria scientia* της μαρτυρίας του Απουλήιου[309]. Πρέπει μάλιστα να επισημάνουμε ότι ο Martianus Capella γνώριζε το

---

302 Αχιλλέας Τάτιος *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Η΄ 1, 3 - 2, 2 (Vilborg) *παίει με κατὰ τῶν προσώπων μάλα βιαίως καὶ ἐπάγει δευτέραν· οἱ δὲ τῶν ῥινῶν αἵματος ἔρρεον κρουνοί· ... ὡς δὲ καὶ τρίτην ἀπροφυλάκτως ἔπαισε, λανθάνει μου τῷ στόματι περὶ τοὺς ὀδόντας προσπαίσας τὴν χεῖρα, καὶ τρωθεὶς τοὺς δακτύλους μόλις τὴν χεῖρα συνέστειλεν ἀνακραγών· καὶ οἱ ὀδόντες ἀμύνουσι τὴν τῶν ῥινῶν ὕβριν ... ἐγὼ δὲ μηδὲν ἀδικήσας, ἱκέτης δὲ τῆς Ἀρτέμιδος γενόμενος, τύπτομαι παρ' αὐτῷ τῷ βωμῷ, βλεπούσης, οἴμοι, τῆς θεοῦ. ἐπὶ τὴν Ἄρτεμιν αἱ πληγαί.*

303 Οι *fabulae aniles* και το παιδί ως ακροατής ανήκουν σε ένα τόπο, του οποίου ίχνη βρίσκουμε από τον 5ο αι. π.Χ., και ο οποίος εντάσσεται άμεσα στη Μιλησιακή παράδοση. Πρβλ. τις *neniae aniles* στη μαρτυρία του Iulius Capitolinus και βλ. παρακάτω σσ. 230-232.

304 Περισσότερα "μιλησιακά" στοιχεία για την αντίθεση *scurra-puer* βλ. παρακάτω σσ. 221-222.

305 Martianus Capella *De nuptiis Philologiae et Mercurii* II 100 *nam certe mythos, poeticae etiam diversitatis delicias Milesias historiasque mortalium, postquam supera conscenderit, se penitus amissuram non cassa optinatione formidat.*

306 Για τοποθέτηση του συγγραφικού του έργου ανάμεσα στα έτη 410-439 μ.Χ. βλ. Schanz-Hosius (1920) σ. 166. Για μεταγενέστερη χρονολόγηση, δηλ. στα τέλη του 5ου αι. μ.Χ., βλ. Barnish, "Martianus Capella and Rome in the late fifth century", *Hermes* 114 (1986) σσ. 102-104.

307 Η Ieraci Bio (1984) σ. 103 δεν αντιλαμβάνεται το νόημα και σχολιάζει ότι ο Martianus Capella θεωρεί την ανάγνωση των *milesiae* επικίνδυνη.

308 Για τη τέρψη πρβλ. τις μαρτυρίες του Απουλήιου και του Ψ.-Λουκιανού.

309 Για το χαρακτηριστικό τη ποικιλίας στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παρακάτω σ. 210.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έργο του Απουλήιου αρκετά καλά[310]. Η θεματική περιγραφή της ιστορίας του γάμου της Φιλολογίας με τον Ερμή θυμίζει σε πολλά σημεία το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής[311].

17. Sidonius Apollinaris. Η επόμενη μαρτυρία έχει ξεχωριστή σημασία για το μελετητή της Μιλησιακής παράδοσης. Ο Sidonius Apollinaris ήταν από το 469 ή το 470 μ.Χ. επίσκοπος του Clermond-Ferrand. Σε επιστολή του[312] προς τον επίσκοπο Graecus[313] εξιστορεί ένα περιστατικό, σύμφωνα με το οποίο ένας φτωχός νέος[314] κατάφερε να ξεγελάσει μια πλούσια κοπέλα. Στο τέλος της διηγήσεως χαρακτηρίζει αυτή την ιστορία ως διήγηση όμοια με τα *Μιλησιακά* ή την Αττική κωμωδία[315]. Είναι η δεύτερη φορά (μετά τον Απουλήιο), όπου ένα κείμενο συνοδεύεται από έναν τέτοιο προσδιορισμό. Είναι ενδιαφέρον επίσης το γεγονός ότι κοντά στο χαρακτηρισμό *fabula Milesia* υπάρχει και ο χαρακτηρισμός *Attica,* ο οποίος παραπέμπει στο Μένανδρο ή γενικότερα στη Νέα Κωμωδία[316].

Η ιστορία αυτού του νέου περιλαμβάνει τα θέματα του δόλου και του έρωτα. Προσποιείται τον ερωτευμένο σε μια πλούσια, άσχημη παρθένα, την εγκαταλείπει και, για να αποφύγει να επιστρέψει την προίκα, "κάνει τα γλυκά μάτια" στην υποψήφια πεθερά του. Τα θέματα αυτά υπάρχουν σε όλες τις ιστορίες, τις οποίες οι προηγούμενοι μελετητές συνήθιζαν να ονομάζουν Μιλησιακές. Βεβαίως η ιστορία είναι πραγματική, αν και κανείς από τους πρωταγωνιστές δεν κατονομάζεται. Η μαρτυρία αυτή αποδεικνύει ότι στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης υπήρχαν μικρές ιστορίες ερωτικής εξαπάτησης, οι οποίες διασκέδαζαν τους αναγνώστες-ακροατές[317].

18. Παύλος από τη Νίκαια. Σχετικά πρόσφατα[318] επισημάνθηκε ότι στο ανέκδοτο ιατρικό έργο του Παύλου από τη Νίκαια, ο οποίος έζησε κατά τον 7ο ή

---

310 Moreschini (1990) σ. 118.

311 Η ομοιότητα έγκειται στο φόβο της γυναίκας για τον άγνωστο - με θεϊκές ιδιότητες - σύζυγο, στην αστικοποίηση της θεϊκής συνέλευσης, στην απόφαση του Δία, πρβλ. Λουκίλιο *Sat.* I (*Deorum concilium*).

312 Χρονολογείται με ακρίβεια στις αρχές του έτους 471 μ.Χ., βλ. A. Loyen, *Sidoine Apollinaire. Lettres,* τ.III, Paris 1970, σσ. 34-37 και Schanz-Hosius (1920) σ. 50.

313 Επίσκοπος Μασσαλίας, βλ. C.E. Stevens, *Sidonius Apollinaris and his age,* Oxford 1933, σσ. 168-170 και 207-210.

314 Το όνομά του είναι Amantius. Ο Sidonius Apollinaris αναφέρεται σε αυτόν και σε άλλες επιστολές του, βλ. W.H. Semple, *Quaestiones exegeticae Sidonianae,* Cambridge 1930, σ. 41.

315 Βλ. Sidonius Apollinaris *Ep.* VII 2, 8-9 *Habetis historiam iuvenis eximii, fabulam Milesiae vel Atticae parem.* Πρβλ. Caecilius *Hymnis* στον Διομήδη *Ars Grammatica* I (*GL* τ. I σ. 383 (Keil) *habes Miletida.*

316 Βλ. παρακάτω σ. 237 και J. Blänsdorf, "Die «Palliata» als Spiegel des Lebens", στο H. Zehnacker-G. Hentz (εκδδ), *Hommages a Robert Schilling,* Paris 1983, σ. 235. Για αντίθετη άποψη, βλ. Loyen (1970), τ.III, σ. 189 και Semple (1930) σ. 41, όπου ο χαρακτηρισμός *Attica* ερμηνεύεται ως αναφορά στον Ιππόλυτο του Ευριπίδη, επειδή ο Sidonius Apollinaris χαρακτηρίζει τον πρωταγωνιστή *noster Hippolytus,* αν και δεν υπάρχει ομοιότητα με τη γνωστή ιστορία.

317 Είναι ολοφάνερη η χαρά με την οποία ο Sidonius Apollinaris στέλνει την επιστολή αυτή, και φαίνεται έμμεσα να γνωρίζει πόσο θα τέρψει τον παραλήπτη της, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, όπου αναλύουμε εκτενώς την ιστορία. Να σημειωθεί ότι και οι δύο είναι ανώτεροι αξιωματούχοι της Εκκλησίας του 5ου αι. μ.Χ.

318 Βλ. Ieraci Bio (1984) σσ. 101-105.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

8ο αι. μ.Χ.[319], γίνεται αναφορά[320] στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη και στα *Ῥοδιακά* του Φίλιππου από την Αμφίπολη[321]. Η αναφορά στα δύο αυτά έργα γίνεται, γιατί θεωρούνται αναγνώσματα, τα οποία βοηθούν τους ασθενείς να γιατρευτούν από την ασθένεια της ερωτικής ανικανότητας[322]. Η θεραπεία αυτή αποτελεί κοινό τόπο σε ιατρικά έργα[323].

Από την παραπάνω μαρτυρία πληροφορούμαστε ότι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη[324] βρίσκονταν σε κυκλοφορία μέχρι τον 7ο ή και τον 8ο αι. μ.Χ. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα *Μιλησιακά* παρατίθενται δίπλα σε έργα, τα οποία είναι μυθιστορήματα (*Amphipolitae Philippi aut Herodiani*[325] *aut certe Syrii Iamblichi, vel*

---

319 Για τη χρονολόγηση βλ. Ieraci Bio (1984) σσ. 101-102 σημ. 4. Terminus post quem είναι το έργο του Αέτιου Αμιδηνού (του 6ου αι. μ.Χ.), το οποίο φαίνεται ότι χρησιμοποιεί ο Παύλος από τη Νίκαια. Συγχρόνως επισημαίνει στο έργο του γλωσσικά χαρακτηριστικά του 8ου-9ου αι. Χωρίς χρονολόγηση στον Diller, "Paulus[25]", *RE* 36 (1949) στ. 2397.

320 Παύλος από τη Νίκαια *Περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας διαφόρων νοσημάτων* 81 (*περὶ ἀπράκτου μορίου*) *Κελεύσω ... καθεύδειν τε μαλακῶς καὶ μὴ μόνον συνδιημερεύειν καὶ ὁρᾶν γυναῖκας κάλλους ἢ παῖδας ὡραίους· καὶ ἀναγνώσματα ὅσα ἀκόλαστα ἀναγινώσκονται οἷά ἐστιν τὰ τοῦ Ἀμφιπολίτου Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀριστείδου καὶ τὴν τῶν ὁμοίων μυθολογίαν γεγραφηκότων.*

321 Ανήκει στους συγγραφείς εκείνους, για τους οποίους η Ιστορία δεν επεφύλαξε άλλη υστεροφημία παρά μια θέση στη Σούδα, βλ. Σούδα *φ* 351 (τ. IV, σ. 724 Adler), *Φίλιππος Ἀμφιπολίτης, ἱστορικός. Ῥοδιακὰ βιβλία ιθ΄. ἔστι δὲ τῶν πάνυ αισχρῶν.* Να σημειωθεί επίσης ότι ως ιστοριογράφος είχε γράψει τα *Κφακά* και τα *Θασιακά*, βλ. *FGH* IIIa σσ. 363-364 (Jacoby), Laquer, "Philippos[37]", *RE* 38 (1938) στ. 2349 και Schmid (1914) σ. 617. Οι δραστηριότητές του μοιάζουν με αυτές του Αριστείδη.

322 Γενικά για τέτοιου είδους αναγνώσματα, όπως και για τους μίμους, ήταν κοινή η πίστη ότι έχουν θεραπευτικές ιδιότητες, πρβλ. το χαρακτηρισμό του μυθιστορήματος του Λόγγου *Ποιμενικά* (προοίμιο) 1, 3, 4-5 (Dalmeyda) *κτῆμα δὲ ἱερπνὸν πᾶσιν ἀνθρώποις, ὃ καὶ νοσοῦντα ἰάσεται, καὶ λυπούμενον παραμυθήσεται,* Χορίκιου *Διαλ.* 32, 2, 113, 1-6 (Förster-Richsteig) *Ἤδη τις νουθεσίαις οἰκείων ἢ φίλων οὐδὲν ἐνδιδοὺς μίμους θεασάμενος ἐφαιδρύνθη, τὰ μὲν εἰς τούτους ὁρῶν, τὰ δὲ λογιζόμενος, ὡς κάλλους εἰκὸς ἐν πλήθει καθῆσθαι τοσούτῳ πάσχοντας μὲν αὐτῷ παραπλήσια, μειδιῶντας δ' ὅμως· ὥστε κἂν μὴ βεβαίας ἰάσεως τύχῃ, τόν γε τοῦ θεάματος χρόνον κουφότερον ἕξει.* Παρόμοια *ibidem* 32, 2, 102, 1-8 *Λέγεται τοίνυν τις ἀήθει νόσῳ περιπεσὼν πολλῶν μὲν ἰατρῶν εἰς πεῖραν ἀφῖχθαι, μηδένα δὲ κρεῖττω τοῦ πάθους εὑρεῖν. Ὡς δὲ τὸ κακὸν ἄμαχον ἦν καὶ μάτην ἄλλοτ' ἄλλα προσῄγετο φάρμακά τε καὶ ποτὰ καὶ σιτία, τούτων δή τινα τῶν γελωτοποιῶν οἴκαδ' εἰς ἐκείνου πυκνά τις ἄγων εἰσῄει, βουλόμενος βιάσασθαί πως αὐτῷ καὶ μετενεγκεῖν ἀπὸ τῆς ὀδύνης τὴν φαντασίαν· ὁ δὲ τὰ τῆς οἰκείας ἔπαιζε τέχνης, ὅπως καταπραῦνοι τὸν κάμνοντα· τοῦτο ἐκείνῳ ψυχαγωγίας γέγονεν ἴασις.*

323 Ορειβάσιος 66 (τ. IV σ. 231 Raeder) *καθευδέτωσαν δ' ἐπὶ μαλακαῖς κοίταις καὶ ἀναγινωσκέτωσαν ἀκολάστων ἀναγνώσματα,* Αέτιος Αμιδηνός XI 35 (Daremberg-Ruelle) *καθευδέτωσαν δ' ἐπὶ μαλακαῖς κοίταις καὶ ἀναγινωσκέτωσαν δὲ προτρεπτικὰ συνουσίας ἀναγνώσματα, καὶ θεάμασι τοιούτοις προσεδρευέτωσαν,* Παύλος Αιγινίτης I 36 (Heiberg) *καὶ ἀκόλαστα δὲ πολλάκις ἀναγινωσκέτωσαν,* Θεόδωρος Πρισκιανός *Euporiston* II 11 (Rose) *interea puellarum speciosarum uel puerorum simile seruitium procurandum est, uti sane lectionibus animum ad delicias pertrahentibus, ut sunt Amphipolitae Philippi aut Herodiani aut certe Syrii Iamblichi, vel ceteris suaviter amatorias fabulas describentibus.* Ο Θεόδωρος Πρισκιανός έζησε γύρω στο 400 μ.Χ., βλ. Deichgräber, "Theodoros[46]", *RE* II 10 (1934) στ. 1866-1868 και Schanz-Hosius (1920) σ. 276. Η Ieraci Bio εικάζει ότι πηγή του Παύλου από τη Νίκαια ήταν το έργο του Θεόδωρου Πρισκιανού, μόνο που ο Παύλος το παράλλαξε για να αναφέρει ένα ανάγνωσμα ισχυρότερο κατά τη γνώμη του για την θεραπεία της ανδρικής ανικανότητας, αντικαθιστώντας κάποια άλλα, βλ. Ieraci Bio (1984) σ. 104. Αν η άποψη αυτή γίνει δεκτή, τότε τα *Μιλησιακά* αντικατέστησαν μυθιστόρημα: τα *Βαβυλωνιακά* του Ιάμβλιχου του Σύριου, και αυτό είναι μια ένδειξη για τη γραμματολογική θέση των *Μιλησιακών*. Λεκτικές αναλογίες με τη μαρτυρία του Παύλου από τη Νίκαια παρουσιάζει το χωρίο του Αθήναιου 517f για τη τρυφή των Τυρρηνών.

324 Θεωρούμε αυθαίρετη την άποψη της Ieraci Bio (1984) σ. 104 ότι η αναφορά στον Αριστείδη από τον Παύλο από τη Νίκαια σημαίνει ότι ο Sisenna δεν είχε πρωτότυπα στοιχεία στο έργο του.

325 Για τον Herodianus ως ερωτικό συγγραφέα δεν γνωρίζουμε τίποτε. Εικάζουμε ότι πρόκειται για το μιμογράφο Ηρώ(ν)δα. Ο Rohde (1914) σσ. 372-373 εικάζει ότι πρόκειται για τον Ηλιόδωρο. Η εικασία μας στηρίζεται στα πολλά κοινά σημεία της Μιλησιακής παράδοσης με το μίμο βλ. παρακάτω σσ. 117 και 154 και πρβλ. τα σχόλιά μας στη μαρτυρία του Ιερώνυμου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ceteris suaviter amatorias fabulas describentibus)[326]. Μπορούμε επίσης να υποθέσουμε ότι η μαρτυρία του Παύλου από την Νίκαια υπαινίσσεται ότι στα *Μιλησιακά* υπήρχε σκηνή, η οποία εκμεταλλευόταν το θέμα της ερωτικής ανικανότητας[327]. Επιβεβαιώνεται πάντως η άποψη ότι τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης ανήκουν στην κατηγορία των πολύ "τολμηρών" έργων, τα οποία τέρπουν τον αναγνώστη με το ρεαλισμό των ερωτικών σκηνών και μπορούν να θεραπεύσουν από την ανικανότητα.

---

326 Τα *Ῥοδιακά* του Φίλιππου στο Θεόδωρο Πρισκιανό θεωρούνται ανάλογα με τα *Βαβυλωνιακά* του Ιάμβλιχου. Στον Παύλο από τη Νίκαια τα *Ῥοδιακά* παραβάλλονται με τα *Μιλησιακά*. Συνεπώς έμμεσα συσχετίζονται τα *Μιλησιακά* με τα *Βαβυλωνιακά*. Για την αναλογία των *Βαβυλωνιακῶν* με τις *Μεταμορφώσεις* του Λούκιου από την Πάτρα, βλ. Φώτιο *Βιβλιοθήκη* 166, 111b (Henry) *ἔστι δ', ὡς ἔοικεν, οὗτος* (sc. *Ἀντώνιος Διογένης*) *χρόνῳ πρεσβύτερος τῶν τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακότων διαπλάσαι, οἷον Λουκιανοῦ, Λουκίου, Ἰαμβλίχου, Ἀχιλλέως Τατίου, Ἡλιοδώρου τε καὶ Δαμασκίου· καὶ γὰρ περὶ ἀληθῶν διηγημάτων Λουκιανοῦ καὶ περὶ μεταμορφώσεων Λουκίου πηγὴ καὶ ῥίζα ἔοικεν εἶναι τοῦτο.* Στη μαρτυρία του Παύλου από τη Νίκαια ο όρος *μυθολογία* ίσως χρησιμοποιείται υποτιμητικά. Μπορεί όμως να συσχετιστεί με τον όρο *mythi* της μαρτυρίας του Martianus Capella και να παραπέμπει ακόμα και σε παρωδίες μύθων στη Μιλησιακή παράδοση, κάτι που επισημάναμε κατά το σχολιασμό των μαρτυριών του Τερτυλλιανού και του Ιερώνυμου.

327 Βλ. παρακάτω σσ. 249-250.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

IV. ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ *ΜΙΛΗΣΙΑΚΑ* ΚΑΙ ΤΙΣ *MILESIAE*

Μετά το σχολιασμό των μαρτυριών για τις Μιλησιακές ιστορίες, θα ασχοληθούμε με τα σωζόμενα αποσπάσματα από τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη και τις *Milesiae* του Sisenna.

1. Το μονολεκτικό απόσπασμα από τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη. Από τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη έχει σωθεί μόνο μια λέξη στον Αρποκρατίωνα από το ς΄ βιβλίο των *Μιλησιακών*. Πρόκειται για τη λέξη *δερμηστής*[1], η οποία δηλώνει το σκουλήκι που τρώγει το δέρμα. Ο Reitzenstein τη συσχετίζει με την ιστορία του Απουλήιου για τη τιμωρία της Χαρίτης, την οποία οι ληστές σχεδίαζαν να "φυλακίσουν" μέσα στο κουφάρι του νεκρού όνου, και με το αντίστοιχο κείμενο του Ψ.-Λουκιανού στο *Λούκιο ἢ Ὄνο*[2]. Η παραπάνω λέξη δεν αποδεικνύει ότι τα δύο αυτά κείμενα δανείστηκαν το θέμα από τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη. Ο *δερμηστής* περιγράφεται νοηματικά στα δύο παραπάνω έργα και δεν αναφέρεται ρητά[3]. Όμως αποτελεί ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο ενισχύει τη σχέση της Μιλησιακής παράδοσης με τη Λουκιάδα[4].

Η τιμωρία της Χαρίτης με τον παραπάνω τρόπο ανήκει μάλλον σε έναν "τόπο"[5], τον οποίο πιθανώς αξιοποίησε η Μιλησιακή παράδοση. Να σημειωθεί ότι

---

[1] Αρποκρατίων *δ* 23 (σ. 70 Keaney = 88, 8 Dindorf) *Δερμηστής· Λυσίας ἐν τῷ πρὸς Εὐπείθην. Δίδυμος μὲν ἀποδίδωσι τὸν σκώληκα λέγεσθαι τῷ Σοφοκλεῖ ἐν Νιόβῃ, ἐν ς΄ τῆς ἀπορουμένης λέξεως, Ἀρίσταρχος δὲ τὸ Σοφόκλειον ἐξηγούμενος τὸν ὄφιν ἀπέδωκε. μήποτε δὲ μᾶλλον ἂν εἴη ὅστις τὰ δέρματα ἐσθίει δερμηστής, ὡς ἐπισημαίνεται καὶ ἐν ς΄ Μιλησιακῶν Ἀριστείδου.*

Πρβλ. επίσης Ησύχ. *δ* 684 (Latte) *"δερμηστής". ὁ σκώληξ ἢ ὁ σής ὁ τὰ δέρματα ἐσθίων. Ἀρίσταρχος ὄφιν,* Ψ. Αριστοτέλ. *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* 66 (Westermann) *τὸν δὲ γαλεώτην, ὅταν ἐκδύσηται τὸ δέρμα, καθάπερ οἱ ὄφεις, ἐπιστραφέντα καταπίνειν.* Βλ. επίσης *Lexica Segueriana* (*Λέξεις ῥητορικαί*) στον Bekker, *Anekdota graeca* τ. I, Berlin 1814 (ανατ. Hildesheim 1965), σ. 240, 14–15 και πρβλ. *Collectio verborum utilium (Σb)* στον Bachmann, *Anekdota graeca*, τ. 1, Leipzig 1828, σ. 361, 9.

[2] Βλ. Reitzenstein (1912) σσ. 60–61, Απουλήιο *Met.* VI 31 *sic enim cuncta, quae recte statuistis, ambo sustinebunt, et mortem asinus, quam pridem meruit, et illa morsus ferarum, cum vermes membra laniabunt, et ignis flagrantiam, cum sol nimiis caloribus inflammarit uterum, et patibuli cruciatum, cum canes et vultures intima protrahent viscera* και Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 25 *σκοπεῖτε δέ, ὦ φίλοι, τῆς βασάνου τὸ δεινόν, πρῶτον μὲν τὸ νεκρῷ ὄνῳ συνοικεῖν, εἶτα τὸ θέρους ὥρᾳ θερμοτάτῳ ἡλίῳ ἐν κτίνει καθεψεῖσθαι καὶ λιμῷ ἀεὶ κτείνοντι ἀποθνήσκειν καὶ μηδ' ἑαυτὴν ἀποπνῖξαι ἔχειν. τὰ μὲν γὰρ ἄλλ' ὅσα πείσεται σπομένου τοῦ ὄνου τῇ τε ὁδῷ καὶ τοῖς σκώληξι πεφυρμένη ἐῶ λέγειν.*

[3] Βλ. Cataudella (1957) σ. 151, R. Helm, "Das Märchen von Amor und Psyche", *NJA* 33 (1914) σ. 178, σημ. 5, Müller (1980) σσ. 103–104., Paratore (1942) σ. 18, Pepe (1991) σ. 16, Perry (1925) σ. 36, Trenkner (1958) σ. 177.

[4] Σημειώνουμε ότι ο Reitzenstein δεν στήριξε τις απόψεις του για την άμεση σύνδεση των *Μιλησιακῶν-Milesiae* με τη Λουκιάδα μόνο στο σχολιασμό αυτής της λέξης από τα *Μιλησιακά*· σχολιάζοντας αρκετά αποσπασμάτα του Sisenna, παρατηρούσε την εμφάνιση τέτοιων αναλογιών.

[5] Ο Reitzenstein δεν επισημαίνει τον "τόπο", βλ. όμως D. Schanzer, "«Asino vectore virgo regia fugiens captivitatem»: Apuleius and the Tradition of the Protevangelium Jacobi", *ZPE* 84 (1990) σσ. 226–228 χωρίς αναφορά στα *Μιλησιακά*. Κατά τον Schanzer (1990) σ. 228 ο "τόπος" αυτός μοιάζει να έχει κοινό πρότυπο, πρβλ. Ιππών. 92, 10–11 (West)

κάνθαροι δὲ ῥοιζέοντες
ἦλθον κατ' ὁδμὴν πλέονες ἢ πεντήκοντα

και το θάνατο της Φερετίμης στον Ηρόδοτο IV 205 *ζῶσα γὰρ εὐλέων ἐξέζεσε*, ανάλογα στον Λουκιανό *Ἀλ* 59 *ἀπέθανεν ... διασαπεὶς τὸν πόδα μέχρι τοῦ βουβῶνος καὶ σκωλήκων ζέσας*. Βλ. επίσης Aly (1921) σ. 135 για την απατηλή τιμωρία της Λευκίππης στον Αχιλλέα Τάτιο Γ΄ 21, 1–2, Ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου πληροφορούμαστε για την τιμωρία ενός δούλου (*seruus quidam*), τον οποίο άλειψε το αφεντικό του με μέλι και τον έδεσε σε ένα δέντρο, για να τον φάνε τα μυρμήγκια[6]. Έτσι η λέξη *δερμοστὴς* πιθανώς αναφέρεται σε αυτή τη νουβέλα[7]. Οι παραπάνω αναλογίες αποτελούν ενδείξεις, οι οποίες πρέπει να επιβεβαιωθούν. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η λέξη *δερμοστὴς* παραπέμπει στον Απουλήιο, σε συγκεκριμένα μυθιστορήματα, στον Ιππώνακτα, τη δωρική φάρσα και σε λατρευτικούς-τελετουργικούς συμβολισμούς. Ανάλογες θα είναι και οι "συμπτώσεις" των υπόλοιπων στοιχείων της Μιλησιακής παράδοσης.

2. Σωζόμενα αποσπάσματα των *Milesiae* του Sisenna. Από τη λατινική μετάφραση ή διασκευή του L.C. Sisenna σώθηκαν ελάχιστα αποσπάσματα σε ορισμένους λατίνους γραμματικούς[8]. Συγκεντρώνουμε και σχολιάζουμε τα απο-

---

Degani, "Hipponactea" *Helicon* 2 (1962) σ. 625 και πρβλ. Αλκίφρ. I 20 *μυδῶσαν καὶ σκώληξιν ἐμβρύουσαν* (για την καμήλα).

Για τις αναφορές αυτές στα βασανιστήρια ή την καταστροφή του δέρματος σε σχέση με τη Μιλησιακή παράδοση πρβλ. *Collectio verborum utilium (Σb)* στον Bachmann, *Anekdota graeca*, τ. 1, Leipzig 1828, σ. 118, 29 (= Kaibel *CGF* τ. I[1] σ. 204, 65) *ἀπεσκόλυπε· κυρίως τὸ δέρμα ἀφήιρει. ἤδη δὲ καὶ τὸ ἐγύμνου* και Ησύχ. *α* 4586 (Schmidt τ. I, σ. 183) *ἀνασκολύψας· γυμνώσας*. Τα παραπάνω χωρία αντιστοιχούν ακριβώς λεξιλογικά και θεματικά με ένα σημείο του spurcum additamentum, βλ. παρακάτω σ. 186 σημ. 89. Αναλογία επίσης υπάρχει με το χωρίο του Τερτυλλιανού *Ad Nationes* I 14, 1-4 (Borleffs) *nova iam de deo tuo fama suggessit, et adeo nuper quidam perditissimus ... solo detrimento cutis Iudaeus, utique magis post bestiarum morsus, ut ad quas se locando quotidie toto iam corpore decutitur et circumciditur, picturam in nos proposuit sub ista proscriptione: Onocoetes.* Συγχρόνως είναι πιθανό ότι η Μιλησιακή παράδοση υπέστη θεματικές επιρροές από τη λατρεία του Διονύσου ή τη συμβολιστική του δέρματος του όνου στο μύθο του Απόλλωνα και του Μαρσύα ή τις ειδωλολατρικές παρωδίες για τον Ιησού, βλ. A.H. Krappe, "Ἀπόλλων Ὄνος", *CP* 42 (1947) σσ. 226-227, J.G. Preaux, "Deus Christianorum Onocoetes", στο *Hommages à L. Herrmann*, Brussells 1960, σσ. 644-645 και Scobie (1975) σσ. 26-27. Πρβλ. Διονύσιο *Βασσαρικά* απ. 9[V] (Heitsch) 3-6, C.G. Brown, "Actaeon and Modaeus: Dionysius fr. 19[V] Livrea", *ZPE* 80 (1990) σ. 20, M. Detienne, *Dionysos Slain*, (μτφρ. M. Müller - L. Müller), Baltimore 1979, σσ. 54-55 και παρακάτω σ. 171.

[6] Απουλήιος *Met.* VIII 22-23 *nudum ac totum melle perlitum firmiter alligauit arbori ficulneae, cuius in ipso carioso stipite inhabitantium formicarum nidificia borriebant et ultro citro commeabant multiiuga scaturrigine. ... numerosis et continuis morsiunculis penitus inhaerentes ... membra nudarunt, ut ossa tantum uiduata pulpis nitore nimio candentia funestae cohaerent arbori.* Πρβλ. την τιμωρία του Πολύτεχνου στον Αντωνίνο Λιβεράλη 11 από τα *Ἑτεροιούμενα* του Βοίου και βλ. I. Cazzaniga, "Il supplizio del miele e delle formiche: un motivo novellistico nelle Metamorfosi di Apuleio VIII.22", *SPh* 46 (1949) σσ. 2-4, Degani (1962) σ. 626, Kiefer (1934) σσ. 294-295.

[7] Πρβλ. την τιμωρία της εγκατακλείσεως νεκρού με ζωντανό στον Κικέρωνα *Hortensius* 95 (Müller = απ. 112, 9-13 (Grilli), τον Αυγουστίνο *Contra Iulian. Pelag.* IV 15, 78 *qui quondam cum in praedonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabatur; quorum corpora viva cum mortuis adversa adversis accomodata quam aptissime colligabantur; sic nostros animos cum corporibus copulatos ut vivos cum mortuis esse coniunctos.* Ανάλογα στο Βεργίλιο *Aen.* VIII 485

mortua quin etiam iungebat corpora uiuis

και τον Πετρώνιο *Sat.* 111 για την αυτοτιμωρία της Χήρας της Εφέσου να ταφεί μαζί με το νεκρό σύζυγό της. Πρβλ. Ξεν. Εφ. *Ἐφεσιακά* Δ΄ 4, 2 (Dalmeyda) *ὁ μὲν τὴς ἀποκτεῖναι κελεύων καὶ συνθάψαι τῷ Ἀγχιάλου σώματι* και Απουλήιο *Met.* II 29 *pessimam feminam uiuentem statim cum corpore mariti sepeliendam.* Τα δύο πρώτα χωρία παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με ένα ερωτικό απόσπασμα των *Milesiae*, βλ. παρακάτω σ. 127 κ.ε.

[8] Τα παραδίδει ο Χαρίσιος στην *Ars Grammatica* II 13 ο οποίος στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναπαράγει το βιβλίο του Iulius Romanus *De analogia*, βλ. Mazzarino "Una nuova pagina di Plinio il Vecchio", *Maia* 2 (1949) σ. 47 και του ίδιου (1950) σ. 3 σημ. 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σπάσματα αυτά, με στόχο να ανιχνεύσουμε όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία για το ύφος, το περιεχόμενο, και τις θεματικές αναλογίες των *Milesiae* με άλλα έργα.

Α. Κείμενο-Μετάφραση: Όλα τα αποσπάσματα από τις *Milesiae* του Sisenna προέρχονται από το δέκατο τρίτο βιβλίο αυτού του έργου. Έχουν εκδοθεί από τον H. Peter[9], τον R. Reitzenstein[10] και τους F. Bücheler-G. Heraeus[11]. Τα αποσπάσματα αυτά είναι τα εξής[12]:

1. *nocte vagatrix*

Μετάφραση: αλήτισσα της νύκτας

2. *et istuc hesterno quaesisse oportuerat, Ariste*

Μετάφραση: και αυτό χθες έπρεπε να είχες αναζητήσει, Αρίστη

3. *"eamus ad ipsum". atque ipse commode de parte superiore descendebat*

Μετάφραση: "ας πάμε σε αυτόν"· και αυτός επίκαιρα (την κατάλληλη στιγμή) από το πάνω μέρος κατέβαινε

4. *quid nunc ostium scalpis, quid tergiversaris nec bene naviter is?*

Μετάφραση: γιατί τώρα ξύνεις την πόρτα (τρίβεσαι στην πύλη), γιατί καθυστερείς και δεν προχωράς στο στόχο (δραστικά);

5. *obviam venit*

Μετάφραση: συνάντησε (συναντά)

6. *confestim secuta est*

Μετάφραση: αμέσως (βιαστικά) αυτή ακολούθησε

7. *que iudicium false factum*

Μετάφραση: κρίση - γνώμη ψευδώς κατασκευασμένη

8. *nisi comminus excidisset "quanti dantur?" "tanti" inquit Olumpias, simul hoc dicens suavium dedit*

---

[9] Peter *HRR* τ. II σσ. 296-297.

[10] Reitzenstein (1912) σσ. 55-56.

[11] Βλ. Bücheler-Heraeus (1912) σσ. 264-265. Ο Verhulst (1943) σ. 63 αναπαρήγαγε το κείμενο των Bücheler-Heraeus. Ο Paratore (1942) σσ. 20-21 τα έστιξε λίγο διαφορετικά, αν και ουσιαστικά ακολουθεί την έκδοση των Bücheler-Heraeus. Για την "έκδοση" της Fick-Michel (1991) σ. 40 σημ. 2 βλ. παρακάτω σ. 115 σημ. 39.

[12] Όσον αφορά τη σειρά των αποσπασμάτων, ακολουθούμε τους Bücheler-Heraeus.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μετάφραση: αν δεν είχε πέσει κοντά (αν δεν ήταν κοντά, θα είχε φύγει από τα χείλη του η λέξη)[13] - "πόσο κοστίζουν; (αντί ποιας τιμής προσφέρονται;)" "τόσο" είπε η Ολυμπιάδα, και λέγοντας αυτό το λόγο, συγχρόνως (του) έδωσε ένα φιλί

9. *"proin dato aliquid, quod domi habebis", inquit, "quod tibi non magno stabit"*

Μετάφραση: "γι αυτό να δώσεις κάτι, που θα το έχεις στο σπίτι", είπε, "και γι αυτό δε θα σου κοστίσει πολύ"

10. *ut eum penitus utero suo recepit*

Μετάφραση: όταν αυτό(ν) πολύ βαθιά στη μήτρα της (τον) δέχτηκε

Β. Σχολιασμός. Οι παραπάνω εξήντα οκτώ (68) λέξεις είναι ό,τι έχει σωθεί από τις *Milesiae* του Sisenna. Πριν προβούμε στο σχολιασμό τους[14], επισημαίνουμε ότι το πρώτο απόσπασμα είναι έμμετρο, το όγδοο και το δέκατο[15] έχουν ερωτικό περιεχόμενο (το δέκατο μπορεί να θεωρηθεί πολύ τολμηρό), εντοπίζονται διαλογικά μέρη[16] ή ευθύς λόγος[17], αναφέρονται δύο ελληνικά ονόματα ως πρόσωπα του χαμένου έργου (Olumpias - Ariste) και όλα τα αποσπάσματα χαρακτηρίζονται από το ύφος της καθημερινής ομιλίας[18]. Αν και όλα προέρχονται από το δέκατο τρίτο βιβλίο του Sisenna, δεν μπορούν να τοποθετηθούν σε μια λογική σειρά[19] έτσι, ώστε να αποκτήσουμε σαφέστερη εικόνα για το περιεχόμενο[20] αυτού του βιβλίου.

---

[13] Η μετάφραση στο πρώτο τμήμα αυτού του αποσπάσματος είναι μάλλον αδύνατη. Για τη δεύτερη παραλλαγή (αν δεν ήταν κοντά, θα είχε φύγει από τα χείλη της η λέξη) βλ. Müller (1980) σ. 104 σημ. 4.

[14] Για το ότι δεν προσφέρονται για ερευνητική προσέγγιση βλ. Müller (1980) σ. 104, Pepe (1991) σ. 18, Perry (1926) σσ. 254-255, Rohde (1983) σ. 134, Scobie (1969) σ. 34, Verhulst (1943) σ. 64 και Walsh (1970) σ. 16. Αντίθετη άποψη έχουν οι Callebat (1968) σσ. 475-476, Fick-Michel (1991) σ. 41, Norden (1910) σ. 579, ο ίδιος (1918) σ. 602, Paratore (1942) σ. 22, Parsons (1971) σ. 64 και Reitzenstein (1912) σ. 55.

[15] Και το ένατο μπορεί να θεωρηθεί ερωτικού περιεχομένου, καθώς παραδίδεται πολύ κοντά με το όγδοο, βλ. παρακάτω σ. 122 σημ. 80.

[16] Βλ. απ. 3, 8 και 9.

[17] Βλ. απ. 2, 3, 4, 8 και 9.

[18] Βλ. Aly (1925) σ. 205, Hausrath (1914) σ. 443, Perry (1967) σ. 225-227 και Schröder (1916) σ. 14 όπου παραβάλλει το ύφος των *Milesiae-Μιλησιακών* με αυτό των ιωνικών λόγων του Ηροδότου, του Πετρώνιου και του Βίου του Αισώπου. Για τη απλότητα αυτού του ύφους και την επαφή του με τους προαναφερθέντες συγγραφείς αλλά και με τις *Menippeae* του Βάρρωνα βλ. Norden (1918) σ. 602. Έχουμε επιφυλάξεις αν το ύφος των έργων της Μιλησιακής παράδοσης ήταν αυτό της καθημερινής ομιλίας, βλ. παραπάνω σσ. 77-78 και παρακάτω σ. 224.

[19] Εξαιρούνται το όγδοο και το ένατο. Για μια απόπειρα λογικής κατάταξής τους βλ. Kerényi (1927) σ. 162, σημ. 38.

[20] Ο Norden (1910) σσ. 520-521 και ο Paratore (1942) σσ. 20-21 εικάζουν ότι τα παραπάνω αποσπάσματα επαρκούν, για να αποδειχτεί η αναλογία των ερωτικών διηγήσεων του Sisenna με εκείνες στον Πετρώνιο και τον Απουλήιο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1. **Πρώτο απόσπασμα.** Το πρώτο απόσπασμα είχε προκαλέσει το ενδιαφέρον των μελετητών, επειδή είναι έμμετρο. Σώζονται οι δύο τελευταίοι πόδες ενός δακτυλικού εξαμέτρου: *nocte vagatrix* 5 - υυ|6 - -. Έχει διατυπωθεί η εικασία ότι οι *Milesiae* (ίσως και τα *Μιλησιακά*) χαρακτηρίζονταν από την εναλλαγή του έμμετρου και του πεζού λόγου (prosimetrum)[21], όπως η Μενίππεια σάτιρα ή το *Satyricon* του Πετρώνιου.

Όσον αφορά την ερμηνεία του, δεν μπορούμε να μιλήσουμε με βεβαιότητα. Αναφέρεται σε μια γυναίκα[22] και παρουσιάζει αξιοσημείωτη αναλογία με το χωρίο του Λουκιανού *Ἀλ* 54

Νυκτιπλάνοις ὄάροις χαίρει κοίταις δυσάγνοις,

στο οποίο αποτυπώνεται ένας έμμετρος χρησμός του ψευδοπροφήτη Αλέξανδρου[23]. Παραπέμπει επίσης στο χωρίο από τον Αριστοφάνη *Ἄχ* 263-265

---

21 Βλ. M. Bettini, "A proposito dei versi sotadei", *MD* 9 (1982) σσ. 88-90, K. Korus, "Zur Theorie der menippeischen Satire", *Eos* 78 (1990) σ. 131, Merkelbach (1962) σ. 333, του ίδιου, "Fragment eines satirischen Romans", *ZPE* 11 (1973) σ. 100, Norden (1910) σσ. 520-521, Paratore (1942) σσ. 20-21, Parsons (1971) σσ. 63-64 για το κοινό πρότυπο ανάμεσα στο *Satyricon* και τον πάπυρο του Ιόλαου (*POxy.* 3010 του 2ου αι. π.Χ.), Perry (1925) σ. 38, σημ. 2, Reitzenstein (1912) σ. 56, H. Sudhaus, "Der Mimus von Oxyrynchos", *Hermes* 41 (1906) σ. 275. Με βάση το παραπάνω απόσπασμα ο Susemihl (1892), τ. II, σ. 576-577 υποθέτει ότι υπήρχε σχέση των *Μιλησιακῶν* με τους ιάμβους του Ασωπόδωρου του Φλειάσιου. Πρβλ. Λουκιανό *Ἀλ* 50 όπου έχουμε χρησμό σε δακτυλικό εξάμετρο σε μια ιστορία μοιχείας. Στίχους έχουμε και στο χρησμό, τον οποίο εντοπίζουμε στο παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής στον Απουλήιο *Met.* IV 32. Ο Perry, "On Apuleius' *Hermagoras*", *AJP* 48 (1927) σ. 264 θεωρεί πολύ πιθανό να υπήρχε prosimetrum στον *Hermagoras* του Απουλήιου, έργο το οποίο παρουσίαζε κοινά χαρακτηριστικά με τις *Milesiae*. Για το χαρακτηριστικό αυτό στον Πετρώνιο, πρβλ. Pacchieni (1978) σσ. 103-104 σχετικά με τον υφολογικό ρυθμό στις δύο "μιλησιακές" νουβέλες του εφήβου από την Πέργαμο και της χήρας της Εφέσου. Βλ. επίσης A. Stramaglia, "Prosimetria narrativa e «romanzo perduto»: PTurner 8", *ZPE* 92 (1992) σ. 139 για περισσότερα κείμενα με prosimetrum (κυρίως κωμικού-ερωτικού περιεχομένου). Ο Stramaglia υποστηρίζει ότι το prosimetrum αποτελούσε χαρακτηριστικό όλων των αρχαίων κωμικών αφηγημάτων και δεν πρέπει πάντοτε να το ανάγουμε στο «φάντασμα της Μενίππειας σάτιρας».

22 Σε μια εταίρα κατά τον Norden (1910) σ. 521. Την άποψη αυτή ενισχύει το χωρίο από τα *Priapea* XVIIII 1 (Bücheler-Heraeus) *Telethusa circulatrix.* Πρβλ. Ρουφ. *AJ7* V 61, 6

Εἴθε σε καὶ νύκτωρ ἐγρομένην ἐκάλουν,

Ανώνυμο *Γυναῖκες* (Westermann *Paradoxographi greci* σ. 222) *Νυκτιμένη ... εἰς γλαῦκα μετεμορφώθη* και *Lyrica Adespota* 19, 7 (Powell σ. 191) *νυκτιβάταν σκοπόν.* Παρατηρήσαμε επίσης ότι το πρώτο απόσπασμα των *Milesiae* παρουσιάζει αναλογία με το χωρίο του Απουλήιου *Met.* VI 30 *quorsum istam festinanti uestigio lucubratis uiam nec noctis intempestae Manes Laruasque formidatis?* Επίσης βλ. Licinius Calvus 4 (*FPL* Büchner σ. 110) *uaga nympha,* Κάτουλλο 61, 117 *vaga nocte* και πρβλ. Thomsen (1992) σ. 113 σημ. 85. Αντίστοιχο χωρίο με ερωτική αμφισημία στον Οβίδιο *Am.* I 13, 40

lente currite, noctis equi.

Αξιοσημείωτη είναι η ομοιότητα με *AL* I 2, 588 (Riese σ. 82) *equos noctiuagos.* Πρβλ. το χαρακτηρισμό για τη λύκαινα στον Οππιανό *Κυν.* I 441 (Mair) *νυκτιπόροιο λυκαίνης,* για την ύαινα επίσης *ibidem* III 268 *νυκτιπόρον καὶ νυκτιπλανῆ τελέθουσαν.* Αξιοσημείωτη η επαφή με το Μαργίτη του Ομήρου βλ. *POxy* 2309, 9-10 σε μια σκηνή η οποία είναι "μιλησιακή", βλ. παρακάτω σσ. 117 σημ. 46 και 249. Όσον αφορά την κατάληξη, ανάλογες με τη λέξη *vagatrix* είναι οι λέξεις, *occursatrix-spinturnix,* βλ. *FPL* (Büchner) σ. 40. Για τη χρήση στον Απουλήιου των θηλυκών με την κατάληξη *-trix* βλ. Callebat (1968) σ. 138. Πρβλ. επίσης *CIL* X 3692= *AL* τ. II 1, 255 (Bücheler).

23 Ο Λουκιανός μάλλον εσκεμμένα τοποθετεί στον ψευδοπροφήτη, τον οποίο σατιρίζει σκληρά, μια "μιλησιακή" φράση, για να τον παρωδήσει εντονότερα. Πρβλ. το χαρακτηρισμό *AJ7* (Appendix) V 26, 4 (Cougny) *νυκτιπαπλάγιοι* εναντίον των φιλοσόφων, Λουκ. *Τίμ.* 16 *εἴ τις νόμῳ γήμας γυναῖκα νέαν καὶ καλὴν ... ἀφιεὶς καὶ βαδίζειν ἔνθα ἐθέλοι νύκτωρ...* Ιάμβ. *Βαβυλωνιακά* απ. 61 (Habrich) όπου η Σινωνίδα ετοιμάζεται να σφάξει την αντίζηλό της *δραμοῦσα διὰ τῆς σελήνης.* Στον Ξενοφώντα τον Εφέσιο *Ἐφεσιακά* Ε΄1, 7 (Dalmeyda) *νύκτωρ ἐξελθεῖν* η φράση εντοπίζεται στο επεισόδιο του Αιγιαλέα και της Θελξινόης, όπου το θέμα της νεκροφιλίας παρουσιάζεται ως προσωπικό βίωμα του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Φαλῆς, ἑταῖρε Βακχίου
ξύγκωμε, νυκτοπεριπλάνη-
τε, μοιχέ, παιδεραστά

το οποίο απαριθμεί τις ιδιότητες του Φαλλού. Η φράση του Απουλήιου *Met.* IV 30 *per alienas domos nocte discurrens* αναφέρεται στον Έρωτα. Ίσως έχουμε μια ακόμα ένδειξη επαφής της Μιλησιακής παράδοσης με τη μαγική πρακτική - τελετουργία, καθώς είναι πιθανό ότι το απόσπασμα αυτό αναφέρεται σε κάποια μάγισσα ή χθόνια θεότητα[24].

2. Δεύτερο απόσπασμα. Το δεύτερο απόσπασμα περιέχει το κύριο όνομα *Ariste* [25] και είναι σε ευθύ λόγο. Το *Ariste* είναι όνομα θετικά προσδιορισμένης ηρωίδας σε ερωτική νουβέλα. Κατά την εξέλιξη της πλοκής πολλών Μιλησιακών ιστοριών η θετικά χαρακτηρισμένη ηρωίδα λόγω της συμπεριφοράς της καταλήγει στο αντίθετο σημείο. Η αντιστροφή των σημαινομένων χαρακτηρίζει τα κείμενα της Μιλησιακής παράδοσης[26]. Το *Ἀρίστη*

ήρωα. Στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Δ΄ 2, 5-6 (Blake) *νύκτωρ ... δρασμῷ ἐπεχείρουν,* η ενέργεια αυτή οδηγεί στη σταύρωση του πρωταγωνιστή.

[24] Ανάλογα χωρία για μάγισσες βλ. Οβίδιο *Am.* I 8

hanc ego nocturnas vivam volitare per umbras
suspicor et pluma corpus anile tegi,

του ίδιου *Fasti* VI 135

nocte volant puerosque petunt,

του ίδιου *Met.* VII 184-185

fertque vagos mediae per muta silentia noctis
incomitata gradus...

(για τη Μήδεια) και πρβλ. G.B. Riddehough, "Man-into-Beast Changes in Ovid", *Phoenix* 13 (1959) σ. 201, Tupet (1976) σσ. 403 και 414. Πρβλ. *μάγοι νυκτιπόλοι* στον μαγικό πάπυρο του Δερβενίου, βλ. F. Graf, "Excluding the Charming: the Development of the Greek Concept of Magic", στο Meyer-Mirecki (1995) σ. 31.

Ανάλογους προσδιορισμούς για την Εκάτη-Σελήνη, βλ. *PGM* IV 2546 *νυκτεροδύτειρα,* χαρακτηριστικότερο *PGM* VII 695 *νυκτιδρόμα.* Πρβλ. *Ὕμνος εἰς Ἑκάτην* 1-2 (Heitsch) *νυκτερόφοιτε.* Περισσότερα για την *Ἑκάτη Νυκτιπόλο* στην Tupet (1976) σ. 15-16. Είναι ενδιαφέρουσα η εκ νέου εμπλοκή της Εκάτης-Σελήνης στη Μιλησιακή παράδοση και ενισχύονται οι απόψεις μας για ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης των κειμένων της Μιλησιακής παράδοσης, το οποίο είναι το αλληγορικό-μυητικό.

Προσωνύμια του Διόνυσου ήταν ο *Νυκτέλιος, Νυκτιδρόμος, Νυκτιπόλος* (βλ. Ευριπίδη *Κρῆτ.* απ. 472, 11 (Nauck) *Νυκτίπλαγκτος.* Επιπλέον βλ. Otto (1960) σ. 106, R. Reitzenstein (1927) σσ. 116-117, H. Usener, *Götternamen,* Frankfurt/Main [3]1948, σσ. 49-50 και σε συνδυασμό με όργια-τελετές σε παννυχίδες πρβλ. τον ωροσκόπο του Άρη στο ζώδιο της Παρθένου στο Vettius Valens *Anthologiae* 16, 11 (Kroll) *αἱ δὲ τέτρατοι ζ΄ Ἄρεως εἰσὶν ἄρρενες χαλεπαὶ δημοπικῶν ὀχλαγωγῶν καὶ νυκτιρέμβων ἡμυσταιτῶν πλαστογράφων ἐπιθετῶν* και τη μαρτυρία του Πλούταρχου παραπάνω σ. 72. Επίσης βλ. Ευρ. *Ἴων* 718 και 1049, Aulus Gellius XX 1, 8 *nocturni grassatoris insidiosam violentiam* και πρβλ. E. Peruzzi, "La poesia conviviale di Roma arcaica", *PP* 48 (1993) σ. 360, και M. Petterson, *Cults of Apollo at Sparta,* Stockholm 1992, σ. 12-13.

[25] Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 2 (Bücheler-Heraeus) *et istuc hesterno quaesisse oportuerat, Ariste* στον Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 200, 20-21). Τα χφφ παραδίδουν *aristae.* Ο Reitzenstein (1912) σ. 56 διορθώνει σε *ariste* κατά το ελληνικό *ἀρίστη* ή *ἄριστε.* Ορθώς κατά τη γνώμη μας οι Bücheler-Heraeus εικάζουν ότι πρόκειται για το κύριο όνομα *Ariste.* Πρβλ. επίσης M. Pizzica, "Ancora sull' additamentum ad Apul. Met. X, 21", στο *Studi in onore di E. Paratore,* Bologna 1981, τ. 2, σσ. 768-769 και παρακάτω σσ. 183-184.

[26] Βλ. παραπάνω σσ. 99-100.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

πράγματι είναι προσωνύμιο της Άρτεμης[27] αλλά και όνομα εταιρών[28]. Παραπέμπει επίσης στα ονόματα *Arete-Charite* στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[29]. Είχαμε εντοπίσει μάλιστα την έμμεση σύνδεση της *Arete* με την Άρτεμη στη Μιλησιακή παράδοση[30].

3. Τρίτο απόσπασμα. Το τρίτο απόσπασμα[31] περιέχει και αυτό ευθύ λόγο. Ο Kerényi το αξιολογεί μαζί με τα αποσπάσματα 6, 8 και 10 ως ένδειξη, για να εντοπίσει στις *Milesiae* ίχνη της ιστορίας του ζευγαρώματος όνου-

---

[27] Αυτό το προσωνύμιο της Άρτεμης τονίζει την ιδιότητα της παρθένας θεάς, η οποία τιμωρεί τους άνδρες, οι οποίοι την προσεγγίζουν, βλ. Triomphe (1989) σσ. 21-22 και παραπάνω σ. 99 για το σκορπιό. Γενικότερα για το προσωνύμιο αυτό της Άρτεμης βλ. J. Murr, *Die Pflanzenwelt in der griechischen Mythologie,* Innsbruck 1890 (ανατ. Groningen 1969) σ. 191 και Usener (1948) σ. 50. Πρβλ. *LSJ* s.v. *"Ἀριστ[ι]αστα"* (suppl. τ. V, σ. 53) ως ονομασία των πιστών της Άρτεμης ή της Δήμητρας στη Βοιωτία. Πρβλ. επίσης το προσωνύμιο *Ἀρίστη χθονία* στο *PGM* IV 1450, το οποίο αναφέρεται στην Εκάτη και την Άρτεμη και πρβλ. παραπάνω σ. 59 σημ. 21 για τη συσχέτιση Άρτεμης-Εκάτης με το κοινό προσωνύμιο *Καλλίστη*. Για τη σύνδεση αυτή βλ. Rohde (1898) σ. 206 σημ. 2 και πρβλ. Αυτοκράτη κωμ. *απ.* 1 (*CAF* τ. I, σ. 806 Kock)

οἷα παίζουσιν φίλαι
παρθένοι Λυδῶν κόραι,
κοῦφα πηδῶσαι κόμαν,
κἀνακρούουσαι χεροῖν,
Ἐφεσίαν παρ' Ἄρτεμιν
καλλίστην, καὶ τοῖν ἰσχίοιν
τὸ μὲν κάτω, τὸ δ' αὖ
εἰς ἄνω ἐξαίρουσα
οἷα κίγκλος ἄλλεται.

[28] Μάρκος Αργεντάριος *AP* V 16

μυρόπνοος ᾧχετ' Ἀρίστη,

[29] Αρήτη ήταν το όνομα της γυναίκας του Αλκίνοου στην *Ὀδύσσ.* η 54-55, τους οποίους συνέδεαν αιμομικτικές σχέσεις, βλ. Π. Βιντάλ-Νακέ, *Ο Μαύρος Κυνηγός: μορφές σκέψης και μορφές κοινωνίας στον ελληνικό κόσμο,* (μτφρ. Γ. Ανδρεάδης-Π. Ρηγοπούλου), Αθήνα 1983, σ. 71 και πρβλ. Λουκ. *Εἰκ.* 7. Αρήτη ονομαζόταν και η κόρη του φιλόσοφου Αρίστιππου, βλ. Διογένη Λαέρτιο II 72. Για την Αρετή ως θεά στην Κω βλ. M. Santoro (1973) σ. 25 και *Priap.* LI 6

uvaeque, quales flava legit Arete.

Για την παρωδία από τη χρήση του ονόματος Arete στις *Metamorphoseis,* βλ. L. Können, "Horaz, Catull und Hipponax" *ZPE* 26 (1977) σσ. 75-6 και Mazzarino (1950) σ. 144 σημ. 2 και 3, οι οποίοι το συνδυάζουν με τον Ιππώνακτα *απ.* 12, 14, 16-17 (West). Πιο χαρακτηριστικό είναι το *απ.* 17

κύψασα γάρ μοι πρὸς τὸν λύχνον Ἀρήτη.

Η συνύπαρξη της πράξης του *κύπτειν* με το όνομα Αρήτη παραπέμπει στην Αφροδίτη Παρακύπτουσα και έμμεσα στη σύνδεση της Αφροδίτης-Άρτεμης με την Ιστάρ-Αστάρτη (στην οποία ίσως κάνει υπαινιγμό το *Ariste*) και το θέμα της κτηνοβασίας, βλ. W. Fauth (1967) σσ. 367 και 372-373 και πρβλ. P. Friedrich, *The Meaning of Aphrodite,* Chicago-London 1978, σσ. 12-23. Τα στοιχεία αυτά συνηγορούν στη δομική ένταξη αυτού του ονόματος στη Μιλησιακή παράδοση λόγω των αντιθετικών σημασιοδοτήσεων. Στο παραπάνω απόσπασμα του Ιππώνακτα ο Können (1977) σ. 76 εικάζει ότι ο λύχνος είναι μετωνυμία του πέους ή ότι υπήρχαν λύχνοι κατασκευασμένοι σε σχήμα πέους και η αναφορά σε αυτόν παραπέμπει στη *fellatio*· πρβλ. Κλήμ. Αλεξ. *Στρωμ.* III 2, 10 (Stählin) *καὶ ταῦτα μὲν οἱ γενναῖοι Καρποκρατιανοί δογματίζουσι ... εἰς τὰ δεῖπνα ἀθροιζομένους ... ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὲ τὸ κορεσθῆναι ... τὸ καταισχῦνον αὐτῶν τὴν πορνικὴν ταύτην δικαιοσύνην ἐκποδὼν ποιησαμένους φῶς τῇ τοῦ λύχνου περιτροπῇ, μίγνυσθαι αἷς βούλοιντο.* Στο παραπάνω χωρίο εντοπίζουμε το θέμα της ακολασίας στο συμπόσιο με την αναφορά στο λύχνο, στοιχεία τα οποία υπήρχαν και στη Μιλησιακή παράδοση, όπως διαπιστώνουμε. Οι Καρποκρατιανοί ήταν παραφυάδα των Γνωστικών. Στις τελετουργίες της αίρεσης αυτής υπάρχουν "μιλησιακά" θέματα, βλ. παρακάτω σ. 135 σημ. 137 και σ. 152. Επιπλέον στον Ηλιόδωρο *Αἰθιοπικὰ* Ζ΄ 26, 1, 4-7 (Rattenbury-Lumb-Maillon) *καὶ ἡσυχίαν παρασχεῖν τῇ δεσποίνῃ τοὺς παρεδρεύοντας κελεύσασα καὶ μὴ παρενοχλεῖν τοῖς περὶ τὸν θάλαμον, παρεισῆγε τὸν Θεαγένην ... μόνον δὲ τὸν θάλαμον λύχνου καταυγάζοντος, καὶ εἰσάγουσα ὑπέστελλεν ἑαυτήν* εντοπίζουμε την αναφορά στο λυχνάρι για ερωτικό σκοπό στην προσπάθεια αποπλάνησης του πρωταγωνιστή από την ακόλαστη Αρσάκη και την γριά υπηρέτρια.

[30] Βλ. παραπάνω σ. 99.

[31] Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 3 (Bücheler-Heraeus) *"eamus ad ipsum". atque ipse commode de parte superiore descendebat* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 196, 14-15).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

matrona[32], η οποία υπάρχει στον Ψ.-Λουκιανό και τον Απουλήιο[33]. Κατά τον Kerényi, σε αυτό το απόσπασμα η matrona έχει πείσει το φύλακα ή ιδιοκτήτη του όνου να την αφήσει να τον πάρει και πηγαίνουν στο στάβλο[34]. Εμείς παρατηρήσαμε ότι το απόσπασμα παρουσιάζει νοηματική αναλογία με ένα χωρίο από τον πάπυρο του Γλαυκέτη[35], ο οποίος κατά πάσα πιθανότητα αποτελεί τμήμα των *Φοινικικῶν* του Λολλιανού: *κἀν τούτῳ κάτεισι γυνὴ διὰ κλίμακος ἣ ἦν ἐξ ὑπερῴου ἄγουσα κάτω*[36].

4. Τέταρτο απόσπασμα. Το τέταρτο απόσπασμα[37] είναι αξιοποιήσιμο. Από το ύφος[38] και το περιεχόμενό του μπορούμε να συναγάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης[39]. Παραβάλλουμε το περιεχόμενό του με το σημείο της ιστορίας του όνου-matrona στη Λουκιάδα, όπου ο Λούκιος, αφού επανήλθε στην ανθρώπινη φύση, πηγαίνει πάλι στη matrona, με την

---

32 Βλ. Kerényi (1927) σ. 162 σημ. 38.

33 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 51-52 και Απουλήιος *Met.* X 20-23.

34 Δεν φαίνεται πάντως πολύ πιθανό κάτι τέτοιο, επειδή η φράση *commode de parte superiore descendebat* δεν μοιάζει να αναφέρεται σε ενέργεια όνου.

35 *POxy* 1368 στ. II, 26-28.

36 Pack^2 2620. Η editio princeps από τον Henrichs (1972) σσ. 8-9. Εμείς χρησιμοποιήσαμε το κείμενο της έκδοσης των S.A. Stephens-J.J. Winkler, *Ancient Greek Novels. The Fragments*, Princeton 1995, σ. 326.

37 Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 4 (Bücheler-Heraeus) *quid nunc ostium scalpis, quid tergiversaris nec bene naviter is?* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 207, 3-5).

38 Επισημαίνουμε το πάρισο *quid nunc ostium scalpis - quid tergiversaris - nec bene naviter is* και τον εσωτερικό ρυθμό: *quid ter - gi ver - sa-ris ... - navi - ter is*, την παρήχηση του e (*nec bene*), σε σχέση με τη σοφή διάταξη των λέξεων ως προς το περιεχόμενό τους: *tergiversaris* (5 συλλαβές = καθυστερείς) *nec* (1 συλ.) *bene* (2 συλ.) *naviter* (3 συλ.) *is* (1 συλ.), όπου η κλιμακωτή αύξηση των συλλαβών (*nec bene naviter*) εκφράζει το επίμονο και το συνεχές της ενέργειας, ενώ το μονοσύλλαβο *is* την απότομη διακοπή της.

39 Το λεξιλόγιό του παρουσιάζει μεγάλη συγγένεια με το λεξιλόγιο του Απουλήιου, βλ. Reitzenstein (1912) σ. 56, ο οποίος επισήμανε χωρία από τις *Metamorphoseis*, στα οποία εμφανιζόταν το ρήμα *scalpere* και το *ostium*, βλ. Απουλήιο *Met.* I 15 *ianitor pone stabuli ostium humi cubitans*, VI 28 *scavendi dorsi mei simulatione*, VI 9 *ascalpens aurem dexteram*, X 10 *capitis partem scalpere*. Ο Paratore (1942) σσ. 20-21 παραθέτει αυτά τα ανάλογα χωρία αμέσως μετά το κείμενο του τέταρτου αποσπάσματος ως εξής: "(in A. *scavendi* (= *scalpendi*) *dorsi mei simulatione, capitis partem scalpere, ascalpens aurem dexteram;* infinite volte *naviter; ianitor pone stabuli ostium cubitans;* ...)". Ο Paratore δεν αναφέρει από ποιο έργο προέρχονται (γράφει μόνο "in A.", δηλ. στον Απουλήιο αλλά είναι ασαφέστατο) και, ενώ αντλεί τα παραθέματα από τον Reitzenstein, δεν παραπέμπει στο έργο του. Αυτή η αντιμεθοδολογική παράθεση των χωρίων του κοινού τόπου είχε αρνητικές "συνέπειες" πενήντα χρόνια αργότερα.

Στο βιβλίο της Fick-Michel (1991) σ. 40 σημ. 2 διαβάσαμε με έκπληξη ότι το τέταρτο απόσπασμα των *Milesiae* με βάση την έκδοση των Bücheler-Heraeus είναι το εξής: *quid nunc ostium scalpis, quid tergiversaris nec bene naviter is? Dorsi mei simulatione capitis partem scalpere, ascalpens aurem dexteram ... naviter; janitor pone stabuli ostium cubitans.* Όχι μόνο δεν υπάρχει τέτοιο απόσπασμα αλλά και δεν εξάγεται νόημα από "αυτό", το οποίο παραθέτει ως τέταρτο απόσπασμα, επειδή στο κείμενο του τέταρτου αποσπάσματος των *Milesiae* του Sisenna προστίθενται τα ανάλογα κατά το λεξιλόγιο χωρία από τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, όπως τα είχε εντοπίσει ο Reitzenstein και τα περιέλαβε στο βιβλίο του ο Paratore, βλ. Paratore (1942) σσ. 20-21. Η Fick-Michel, η οποία, όπως έχουμε τονίσει, επεσήμανε νέες ερευνητικές κατευθύνσεις για το έργο του Απουλήιου και τα *Μιλησιακά-Milesiae*, δεν είχε υπόψη της προφανώς την έκδοση των Bücheler-Heraeus αλλά το έργο του Paratore, ο οποίος παρέπεμπε στην έκδοση αυτή. Εξαιτίας του αντιμεθοδολογικού τρόπου, με τον οποίο σχολίασε τα αποσπάσματα αυτά ο Paratore, μπερδεύτηκε η Fick-Michel (ευθύνεται βέβαια, που δεν συμβουλεύθηκε την έκδοση των Bücheler-Heraeus) και θεώρησε πως, ό,τι είναι τυπωμένο με πλάγιους χαρακτήρες στον Paratore είναι το τέταρτο απόσπασμα των *Milesiae* του Sisenna (παρέλειψε μάλιστα δύο λέξεις: *scavendi* (= *scalpendi*)!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

οποία είχε ζευγαρώσει ως όνος. Αυτή τον διώχνει από το σπίτι, επειδή, αφότου επανήλθε στην ανθρώπινη φύση, μειώθηκαν τα ζητούμενα "προσόντα" και ίσως του απυηύθυνε τα λόγια του παραπάνω αποσπάσματος[40].

Πέρα από τα παραπάνω παρατηρήσαμε ότι το θέμα του τέταρτου αποσπάσματος εντοπίζεται στη Λουκιάδα, στο σημείο, όπου συνευρίσκονται ο όνος με τη matrona[41]. Ο Λούκιος παρουσιάζεται διστακτικός, καθώς δεν έχει ζευγαρώσει με γυναίκα, από τη στιγμή που μεταμορφώθηκε σε όνο. Έτσι εμφανίζεται αμύητος ερωτικά. Το θέμα της ερωτικής μύησης ενός άπειρου μαθητή από μία έμπειρη δασκάλα είναι "μιλησιακό"[42]. Έτσι ερμηνευμένο το απόσπασμα αυτό αποκτά ερεθιστική αμφισημία: το *scalpis* ερμηνεύεται είτε ως αποτυχημένη απόπειρα διείσδυσης είτε ως χαιδέματα και τριψίματα (ζώου), τα οποία καθυστερούν την κύρια ερωτική πράξη. Γι αυτό το λόγο γίνονται η ερώτηση *quid tergiversaris* και η προτροπή *nec bene naviter is.* Ανάλογο θέμα εντοπίζουμε στο βουκολικό μυθιστόρημα του Λόγγου *Ποιμενικά.* Ο Δάφνις αποτυγχάνει να έλθει σε ερωτική επαφή με τη Χλόη και αυτή εκφράζει τις διαπιστώσεις της για τα "λάθη" του[43]. Η δεύτερη "προσπάθεια" είναι εξίσου ανεπιτυχής και ο "ταπεινωμένος" νεαρός και

---

40 Είναι εξίσου πιθανόν ότι αυτό το απόσπασμα ήταν η σκληρή απάντηση σε ένα παρακλαυσίθυρον του διωγμένου νέου (πιθανώς έμμετρο στο οποίο εντάσσεται το πρώτο απόσπασμα): πρβλ. Λουκ. *Ἑταιρ. Διάλ.* 300, Αριστοφ. *Ἐκκ.* 970-974 και *POxy.* 3700. Περισσότερα στον G. Schmeling, "An «exclusus amator» in a poem attributed to Petronius", *GIF* 21 (1969) σσ. 325-327. Αναλογία παρατηρείται και με την εκδίωξη ενός παράσιτου στον Εύβουλο *απ.* 15, 1-2 (*CAF* τ. II, σ. 170 (Kock)

τί, ὦ πόνηρ', ἕστηκας ἐν πύλαις ἔτι,
ἀλλ' οὐ βαδίζεις;

Πρβλ. επίσης Ποσείδ. *ΑΠ* XII, 98 και Ρουφ. *ΑΠ* V 43

Ἐκβάλλει γυμνήν τις, ἐπὴν εὕρῃ ποτὲ μοιχόν,
ὡς μὴ μοιχεύσας, ὡς ἀπὸ Πυθαγόρου,
εἶτα, τέκνον, κλαίουσα καταιρίψεις τὸ πρόσωπον
καὶ παραγώσεις μαινομένου προθύροις;

όπου εντοπίζουμε το θέμα της εκδίωξης και την εκφραστική αναλογία *scalpis ≈ καταιρίψεις, ostium ≈ προθύροις* σε διαφορετικά συμφραζόμενα, βλ. *ibidem* V 41. Για το *naviter* πρβλ. Ηρώδ. VIII 60 *κατ' ἰθύ*

Το ρήμα *scalpere* αναφέρεται κυρίως σε ενέργειες ζώων, βλ. Reitzenstein (1912) σ. 56 και Paratore (1942) σ. 21 με πολλά παραθέματα. Πρβλ. επίσης Πλίνιο *HN* XI 103 *ascalpens aurem dexteram,* Απουλήιο *Met.* VI 9, Γιουβενάλη IX 133

qui digito scalpunt uno caput,

Διογ. παροιμ. *Συναγωγὴ Παροιμιῶν* VIII 48 *τὸν ξύοντα δ' ἀνιξύειν ... εἴληπται δὲ ἐκ τῶν ὄνων, οἱ δακνόμενοι ὑφ' ἑτέρων ὄνων αὐτοὶ τοὺς δάκνοντας ἀντιδάκνουσι, κνήθοντές τε καὶ κνηθόμενοι.,* Αυσόνιου *Technopaignion* 4 (praefatio) *mutuum muli scabunt,* Βάρρ. *Menippeae* απ. 322 (Bücheler-Heraeus σ. 217) και Φαίδρ. 9 (*Appendix Perrottiana*). Για την παροιμία αυτή βλ. Dahlmann (1973) σ. 21. Η χρήση του *scalpere* θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από το ότι ο Λούκιος ήταν μεταμορφωμένος σε όνο. Ο Reitzenstein επίσης υποστηρίζει ότι η λέξη *ostium* σημαίνει θύρα στάβλου, πράγμα το οποίο δεν αποδεχόμαστε. Ύπαρξη σχέσης με την ιστορία του όνου σε αυτό το απόσπασμα εικάζει και ο Bürger (1892) σ. 355 σημ. 1.

41 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 51 και Απουλήιος *Met.* X 21.

42 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 9 *τύπτε ... πειρῶ μὴ σπεύδειν, ἀλλ' ὀλίγον διακαρτερήσας σύντρεχε,* για τις οδηγίες της Παλαίστρας, Αριστοφάνης *Θεσ.* 482 και [Λολλιανός] *Φοινικικά* απ. $A2^r$, 7-14 (Henrichs) και βλ. παρακάτω σ. 249.

43 Λόγγος *Ποιμενικά* Γ΄ 14, 4 (Dalmeyda) *Εἶτα οὐχ ὁρᾷς, ὦ Δάφνι, τὰς αἶγας καὶ τοὺς τράγους καὶ τοὺς κριοὺς καὶ τὰς ὄϊς ὡς ὀρθοὶ μὲν ἐκεῖνοι δρῶσιν, ὀρθαὶ δὲ ἐκεῖναι πάσχουσιν, οἱ μὲν <ἐπ>πηδήσαντες, αἱ δὲ κατανωτισάμεναι; Σὺ δέ με ἀξιοῖς συγκατακλινῆναι καὶ ταῦτα γυμνήν; Καίτοιγε ἐκεῖναι πόσον ἐνδεδυμένης ἐμοῦ λασιώτεραι;*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

άπειρος Δάφνις κλαίει[44]. Η επόμενη σκηνή είναι αυτή της ερωτικής μύησης του ήρωα από μία "έμπειρη" γυναίκα[45].

Παρατηρούμε μάλιστα ότι η εικόνα του αποσπάσματος συμπίπτει σχεδόν απόλυτα κατά το περιεχόμενο με το απόσπασμα από τους μίμους του Σώφρονα *απ.* 146[b] (Olivieri)

κοντῷ μηλαφῶν αὐτὸ τύψεις[46],

όπου φαίνεται ότι τη στιγμή της συνευρέσεως μια έμπειρη γυναίκα δίνει ερωτικές οδηγίες[47] στον άπειρο εραστή της[48], προκειμένου να εντοπίσει την "ζητουμένη οδό" (*ostium*)[49]. Είναι αξιοσημείωτο ότι ενοπίζεται αυτή η αναλογία των *Milesiae* με το παραπάνω απόσπασμα του Σώφρονα, καθώς επιβεβαιώνεται η εικασία ότι με το έργο του επηρέασε τη Μιλησιακή παράδοση[50].

---

[44] Λόγγος *Ποιμενικά* Γ΄ 14, 5 (Dalmeyda) *Πείθεται Δάφνις καὶ συγκατακλινεὶς αὐτῇ πολὺν χρόνον ἔκειτο καὶ οὐδὲν ὧν ἕνεκα ὥργα ποιεῖν ἐποτάμενος ἀνίστησιν αὐτὴν καὶ κατόπιν περιεφύετο μιμούμενος τοὺς τράγους. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἀπορηθεὶς καθίσας ἔκλαεν εἰ καὶ κριῶν ἀμαθέστερος εἰς τὰ ἔρωτος ἔργα.*

[45] Βλ. παρακάτω σ. 164.

[46] Πρβλ. τη σκηνή της ερωτικής πάλης στον Ψ. Λουκιανό *Λούκ.* 8-10 και κυρίως το χωρίο στην παράγραφο 9 *καὶ πάλιν συνῴθει εἰς τὸν τοῖχον εἶτα τύπτε.* Στη Μιλησιακή ιστορία της απάτης του Νεκτανεβώ, με την οποία ζευγάρωσε με την Ολυμπάδα, αφού ολοκληρώθηκε η ερωτική επαφή, ο Νεκτανεβώ τη χτύπησε στην κοιλία, βλ. Ψευδ. Καλλ. *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (recensio α) Ι 7, 1 (Kroll) *τύψας αὐτῆς τὴν γαστέρα.* Επιπλέον βλ. Cataudella, "Mimo e romanzo (Sofrone 22, 130, 145[b], 39, Ol.)", *RCCM* 8 (1966) σσ. 7-8 και πρβλ. Ιππών. *απ.* 21 (West)

ἡμίεκτον αἰτεῖ τοῦ φαλέω κολάψαι ἑ.

και για τον μωρό Μαργίτη τα *Σχόλια* στον Λουκιανό *Φιλοψ.* 34, 3 (Rabe σ. 162, 7) *παρθενεύειν αὐτήν, μέχρις ἄν, τῆς γυναικὸς σκηψαμένης τὸ ἄρθρον ὀδύνῃ συνέχεσθαι καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἀπολυθῆναι εἰ μὴ τῷ μορίῳ τοῦ ἀνδρὸς καταψησθεῖσαν.* Για ανάλογα χωρία πρβλ. Weinreich (1911) σ. 13 σημ. 7.

[47] Να υπενθυμίσουμε ότι όλη η σκηνή της ερωτικής πάλης ανάμεσα στο Λούκιο και την Παλαίστρα περιλαμβάνει τις οδηγίες της ερωμένης με την μορφή παλαιστικής διδασκαλίας. Η Παλαίστρα μάλιστα θα χτυπήσει στο πρόσωπο τον Λούκιο, όταν αποδειχθεί κακός μαθητής, βλ. σ. 103 σημ. 300 και Απουλήιου *Met.* ΙΙ 17. Το τελευταίο χωρίο από τον Απουλήιο παρουσιάζει ομοιότητα με το τέταρτο και με το όγδοο απόσπασμα, βλ. παρακάτω σσ. 120-121. Το θέμα αυτό παραπέμπει στη μαρτυρία του Ιερώνυμου, βλ. παραπάνω σσ. 95-97 για τα χτυπήματα στον ανόητο. Στον Αρισταίνετο *Ἐπιστ.* ΙΙ 7 *Θεράπαινά τις παρθένος τοῦ μοιχοῦ τῆς δεσποίνης ἠράσθη* η δούλη, η οποία χαρακτηρίζεται αμύητη και αμαθής στα ερωτικά, υφίσταται τη βία της κυρίας της, όταν τη συλλαμβάνει επ' αυτοφώρω.

[48] Το *scalpere* εντάσσεται και στο ερωτικό λεξιλόγιο, βλ. Reitzenstein (1912) σ. 56, Paratore (1942) σ. 21 και τα σχόλιά μας για το *scalpere nates* στη μαρτυρία του Ιερώνυμου, βλ. παραπάνω σ. 96 σημ. 264. Πρβλ. επίσης Μαρτιάλη ΙΙΙ 93, 23 *cadaver tuum ... scalpi* και το *Βίο Αἰσώπου* (παραλλαγή W) 75 (Παπαθωμόπουλος) *"ἐγὼ εἰς τὸν ἐμόν σε ἐμισθωσάμην ἀγρὸν σκάπτειν..."* Αυτός ο υπαινιγμός διατυπώνεται από την κυρία του Αίσωπου, η οποία διαμαρτύρεται, γιατί ο Αίσωπος δεν την ικανοποίησε ερωτικά τόσο, όσο της είχε υποσχεθεί.

[49] Για την αμφισημία των λέξεων *κοντός* και *ostium* βλ. Cataudella (1966) σ. 7 και παραπάνω σ. 116 σημ. 40. Πρβλ. επίσης Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 9, Ιππών. *απ.* 84, 17 (West)

ἐπ' ἄκρον ἕλκων ὥσπερ ἀλλᾶντα ψήκων,

και του ίδιου *απ.* 92a (West)

οἱ δ' ἐμπεσόντες τὰς θύρας τοῦ Πυγέλου.

Επισημαίνουμε αυτές τις επαφές της Μιλησιακής παράδοσης με τον Ιππώνακτα, ο οποίος μαζί με άλλους ιαμβογράφους επηρέασε θεματικά την παράδοση αυτή, βλ. παρακάτω σσ. 153-154. Παρόμοια αμφισημία της λέξης *θύρα* εντοπίζουμε στον Θεόκριτο *Εἰδύλ.* ΙΙ 6 (Gow)

οὐδὲ θύρας ἄραξεν ἀνάρσιος...

όπου η γυναίκα παραπονιέται για την ερωτική αδιαφορία του αγαπημένου της και χρησιμοποιεί τη μαγεία με κέρινο ομοίωμα για να τον "δέσει".

[50] Βλ. παρακάτω σ. 154.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

5. **Πέμπτο απόσπασμα.** Το πέμπτο απόσπασμα δεν προσφέρεται για σχολιασμό[51]. Εικάζουμε ότι και αυτό αποτελούσε μέρος της ιστορίας για το ζευγάρωμα του όνου με τη matrona: η matrona έχει συμφωνήσει με το αφεντικό-φύλακα του όνου και κατεβαίνουν στο στάβλο να τον δουν. Η matrona συνάντησε (*obviam venit*) τον όνο, τον έρωτα της. Η παραπάνω εικασία δεν τεκμηριώνεται με επαρκέστερο τρόπο.

6. **Έκτο απόσπασμα.** Το έκτο απόσπασμα[52] δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον[53]. Δίνει όμως τη δυνατότητα να ισχυροποιηθεί η κρατούσα άποψη ότι ο ιστοριογράφος L.C. Sisenna ταυτίζεται με τον Sisenna, το μεταφραστή ή διασκευαστή των *Μιλησιακῶν*. Το απόσπασμα αυτό περιέχει ένα επίρρημα σε -im[54], στοιχείο το οποίο θεωρείται χαρακτηριστικό του ύφους του ιστοριογράφου Sisenna. Ο Peter[55] και κυρίως η Rawson[56] είχαν ότι ο Sisenna, ο ιστοριογράφος δεν ταυτίζεται με τον Sisenna, το μεταφραστή-διασκευαστή των *Μιλησιακῶν*. Ο Peter διατύπωσε πρώτος αυτή την εικασία. Η Rawson πάντως προσπάθησε να τη στηρίξει και μάλιστα προέβη σε ταύτιση του Sisenna, του συγγραφέα των *Milesiae* με τον Sisenna, στον οποίο απευθύνεται ο Οράτιος στις *Satirae* I 7, 8.

Τα επιχειρήματά της είναι ότι ο Οβίδιος στον κατάλογο των ερωτικών συγγραφέων στα *Tristia* II 359-450 δεν αναφέρεται σε πεζογράφους και ότι ο Κικέρωνας θα έψεγε τον πολιτικό και ιστοριογράφο Sisenna, αν είχε ασχοληθεί με τις *Milesiae*. Η δική μας άποψη είναι ότι η Rawson εσφαλμένα αφαιρεί από τον L.C. Sisenna το έργο των *Milesiae*. Η ίδια δεν είχε υπόψη[57] της τα αποσπάσματα αυτού του έργου και την προβληματική για τη Μιλησιακή παράδοση και έτσι δεν μπορούσε να

---

51 Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 5 (Bücheler-Heraeus) *obviam venit* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 209, 7-8). Πρβλ. Απουλήιο *Met.* VIII 30 *obviam procurrit*. Να επισημάνουμε ότι παρατηρήσαμε λεκτική ομοιότητα με το απόσπασμα από την Ατελλανή φάρσα *Pistor* του Πομπώνιου *απ.* 124 (Frassinetti σ. 53)

aliquis subito obviam occurrit mihi.

52 Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 6 (Bücheler-Heraeus) *confestim secuta est* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 196, 5).

53 Ο Kerényi (1927) σ. 162 σημ. 38 θεωρεί και αυτό το απόσπασμα τμήμα της ίδιας διήγησης. Η matrona ακολουθεί βιαστικά (*confestim secuta est*) τον ιδιοκτήτη-φύλακα του όνου, μέχρι να συναντήσει το μέλλοντα εραστή της.

54 Για την προτίμηση του ιστοριογράφου Sisenna στα επιρρήματα σε -im, βλ. Sisenna *Historiae* (στον Peter, *HRR* (τ. I, σσ. 277-293) απ. 3 *iuxtim*, 28 *certatim*, 31 *manipulatim*, 34 *paulatim*, 42 και 100 *statim*, 47 *vicatim*, 60 και 83 *partim*, 65 *festinatim*, 75 *dubitatim*, 87 και 134 *passim*, 110 *enixim*, 117 *praefestinatim*, 127 *cellatim, vellicatim, saltuatim*. Βλ. επίσης παραπάνω σσ. 37-38. Οι Bernhard (1926) σ. 353, Callebat, "L' arcaisme dans les Métam. d' Apulée", *REL* 42 (1964) σσ. 350-351, του ίδιου (1968) σσ. 474-477, Paratore, "La prosa di Apuleio", *Maia* 1 (1948) σσ. 38-39 και Reitzenstein (1912) σ. 56 έδειξαν ότι και ο Απουλήιος προτιμούσε αυτά τα επιρρήματα.

55 Peter, *HRR*, σ. CCCXLI.

56 Rawson (1979) σσ. 331-333.

57 Αγνοεί το γεγονός, το οποίο αρχικά φαίνεται να λειτουργεί υπέρ των απόψεών της, ότι τα αποσπάσματα των *Milesiae* σώζονται σε διαφορετικές πηγές από εκείνες, οι οποίες σώζουν τα ιστορικά αποσπάσματα του Sisenna. Συγκεκριμένα, τα αποσπάσματα από τις *Historiae* σώζονται κυρίως από τον Gellius και τον Nonius, ενώ αυτά των *Milesiae* από το Χαρίσιο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έχει ολοκληρωμένη άποψη. Το επιχείρημα ότι ο Κικέρωνας δεν θα χαριζόταν στον Sisenna, αν είχε διασκευάσει τα *Μιλησιακά,* είναι υποθετικό. Επίσης ο Οβίδιος εντάσσει στον κατάλογο των λατίνων ερωτικών συγγραφέων τον Hortensius[58]. Αμέσως μετά, στον στίχο 443 ακολουθεί η αναφορά στον Sisenna των *Milesiae.* Να σημειώσουμε ότι ο ιστοριογράφος Sisenna ήταν σύγχρονος με τον Hortensius και συνδεόταν φιλικά μαζί του[59]. Η αναφορά λοιπόν του Οβίδιου και στους δύο μαζί ενισχύει την άποψη ότι ο ιστοριογράφος Sisenna ταυτιζόταν με το διασκευαστή των *Μιλησιακών.* Το δεύτερο επιχείρημα ότι ο Οβίδιος δεν αναφερόταν σε πεζογράφους το αναιρεί η αναφορά στον Αριστείδη, τον Eubius και τα *Sybaritica,* τα οποία ήταν κείμενα πεζογραφίας[60].

Για να στηρίξει την παράδοξη άποψή της υποβαθμίζει εντελώς δύο άλλες μαρτυρίες, οι οποίες προστίθενται και επιβεβαιώνουν τη συγγραφή των *Milesiae* από τον ιστοριογράφο Sisenna. Πρόκειται για τις μαρτυρίες του Fronto[61] και του Κικέρωνα[62]. Κατά τη Rawson αποτελούν μία απλή σύμπτωση. Επιπλέον αγνοεί το γεγονός ότι όλες οι πηγές σώζουν αποσπάσματα του Sisenna, επειδή χρησιμοποιούσε ιδιόμορφο λεξιλόγιο και κυρίως είχε μια ιδιαιτερότητα στη χρήση των επιρρηματικών προσδιορισμών[63]. Γι αυτόν ακριβώς το λόγο ο Χαρίσιος έσωσε τα αποσπάσματα των *Milesiae.* Η συνήθεια του λατίνου συγγραφέα δεν άλλαξε ούτε στο σοβαρό ιστορικό ούτε στο ελαφρύ ερωτικό έργο.

Επίσης έχουμε επισημάνει παραπάνω ότι πολλά άλλα χαρακτηριστικά των *Historiae* (τα άπιστα, η υφολογική επιτήδευση, η *desultoria scientia*) εντοπίζονται σε έργα της Μιλησιακής παράδοσης και κυρίως στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[64]. Να σημειώσουμε μάλιστα ότι το praenomen Lucius του ιστοριογράφου Sisenna και η επαφή του με συγκεκριμένα μέρη του ελλαδικού χώρου[65] ενισχύουν τη ταύτιση, την οποία αποδεχόμαστε, γιατί συμπίπτουν με πληροφορίες από τη Λουκιάδα σχετικά με το Λούκιο - Lucius, τον πρωταγωνιστή και αφηγητή της. Προκύπτει λοιπόν ότι τα επιχειρήματα της Rawson δεν είναι πειστικά.

---

58 Οβίδιος *Trist.* II 441-442

nec minus Hortensi, nec sunt minus improba Servi
carmina. quis dubitet nomina tanta sequi?

59 Βλ. παραπάνω σ. 35 σημ. 7.

60 Βλ. παραπάνω σ. 66.

61 Βλ. παραπάνω σσ. 77-78 για τον *Sisenna in lasciviis.* Η μαρτυρία του Fronto επιβεβαιώνεται κυρίως από το τέταρτο και το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae,* όπου πράγματι εντοπίζουμε αυτό το χαρακτηριστικό του Sisenna. Να σημειώσουμε ότι η Rawson δεν τόλμησε να προτείνει ότι ο Fronto αναφέρεται σε έναν αγνώστων στοιχείων ποιητή. Συγχρόνως στα αποσπάσματα από τις *Milesiae* φαίνεται να επιβεβαιώνεται εν μέρει και η άλλη μαρτυρία του Fronto για τον Sisenna, που αναφέραμε παραπάνω σ. 78 σημ. 154 ότι το ύφος του έχει αρχαϊκά στοιχεία (*longinque*), πράγμα το οποίο χαρακτηρίζει το ύφος των *Historiae.*

62 Για την προτίμηση του Sisenna στις *facetiae* κατά τον Κικέρωνα βλ. παραπάνω σ. 36 σημ. 13.

63 Mazzarino (1950) σσ. 75-78.

64 Βλ. παραπάνω σσ. 38-40 και παρακάτω σ. 197.

65 Βλ. παραπάνω σ. 42 και παρακάτω σσ. 216-217.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

7. Έβδομο απόσπασμα. Το έβδομο απόσπασμα δεν προσφέρει δυνατότητες σχολιασμού[66].

8. Όγδοο απόσπασμα. Το όγδοο απόσπασμα[67] είναι το μεγαλύτερο σε έκταση. Εμφανίζεται το διαλογικό στοιχείο[68]. Το λεξιλόγιο είναι απλό και το ύφος ρυθμικό[69]. Το περιεχόμενο είναι γεμάτο υπονοούμενα και ερωτικό "θράσος". Το απόσπασμα παρουσιάζει την αμεσότητα της επαφής, η οποία σε συνδυασμό με το λεξιλόγιό του παραπέμπει στην ατμόσφαιρα μιας μιμικής παράστασης[70]. Είναι ένα από τα χαρακτηριστικότερα αποσπάσματα των *Milesiae,* προκειμένου να αποκομίσουμε μια σαφέστερη ιδέα γι αυτό το έργο. Μοιάζει να είναι η αρχή μιας ερωτικής δοσοληψίας. Όσον αφορά την ένταξή του στην ιστορία του όνου-matrona, υποθέτουμε ότι αναφέρεται σε μια προσπάθεια ερωτικής δωροδοκίας, ώστε ο φύλακας-ιδιοκτήτης του όνου να αφήσει τη matrona να ζευγαρώσει με τον "αγαπημένο της"[71].

Πέρα από αυτά επισημαίνουμε τη χαρακτηριστική ομοιότητα του αποσπάσματος αυτού με το χωρίο από τον Απουλήιο *Met.* II 10, 17-18 *cum dicto artius eam complexus coepi sauiari,* στο σημείο το οποίο προηγείται της συνεύρεσης των Lucius-Photis[72]. Κατά τη συνεύρεση αυτών των δύο εραστών παρατηρείται

---

66 Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 7 (Bücheler-Heraeus) *que iudicium false factum* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 199, 29-30). Ο Kerényi (1927) σ. 162 σημ. 38 εικάζει ότι θα μπορούσε να βρίσκεται κοντά στο απόσπασμα 8, το οποίο με τη σειρά του ανήκε σε ένα επεισόδιο στο οποίο ο όνος θα ήταν "αυτόπτης μάρτυρας". Εμείς εικάζουμε ότι αναφέρεται στην κακή απόφαση της matrona να διώξει το νέο, όταν επανέκτησε την ανθρώπινη φύση, επειδή τον προτιμούσε όνο λόγω του μεγάλου "μεγέθους" του.

67 Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 8 (Bücheler-Heraeus) *nisi comminus excidisset "quanti dantur?" "tanti" inquit Olumpias, simul hoc dicens suavium dedit* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 194, 5-7).

68 Χαρακτηριστικό των ερωτικών αφηγημάτων, βλ. παρακάτω σ. 166.

69 Πρβλ. το τέταρτο απόσπασμα. Στο όγδοο απόσπασμα εντοπίζουμε εναλλαγή αριθμού συλλαβών: 2-3-4, 2-2, 2-2-4, 2-1-2-3-2, παρηχήσεις των συμφώνων n, t: *quanti dantur-tanti inquit,* και των s, d: *simul dicens-suavium dedit,* οι οποίες τονίζουν τη ρυθμική αρμονία και το πάθος για το φίλημα.

70 Βλ. Mazzarino (1950) σ. 76.

71 Ο Kerényi (1927) σ. 162 σημ. 38 εικάζει ότι ο όνος αφηγείται μία ιστορία, στην οποία υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας. Η άποψη του Kerényi είναι αντιφατική, όπως θα διαπιστώσουμε στο σχολιασμό του επόμενου αποσπάσματος. Χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις σχέση με την ιστορία του όνου διακρίνει και ο Bürger (1892) σ. 355 σημ. 1. Ο Cataudella (1957) σ. 159 διατυπώνει την ενδιαφέρουσα εικασία ότι εντάσσεται το απόσπασμα αυτό σε μια ερωτική διήγηση στις *Milesiae* ανάλογη με αυτή των Λούκιου-Παλαίστρας και των Lucius-Photis στη Λουκιάδα.

72 Χαρακτηριστική η αναλογία με τον Απουλήιο *Met.* II 10, 9-10 *Nec diutius ... sed pronus in eam ... melitissimum illud sauium impressi.* Για την έκφραση *suavium dedit* πρβλ. Απουλήιο *Met.* X 22, 6 και *ibidem* X 22, 11. Βλ. επίσης Κάτουλλο 45, 12-13

illo purpureo ore saviata
"Sic" inquit "mea vita..."

Ανάλογα με το απόσπασμά μας είναι του Πετρώνιου *Sat.* 24, 6 *cum ergo fratrem meum esse dixissem, "quare ergo" inquit "me non basiavit?" vocatumque ad se in osculum applicuit* και *ibidem* 135, 2 *detersisque curiose manibus inclinavit se in lectulum ac me semel iterumque basiavit.* Επίσης βλ. *Priap.* 25

sceptrum ... cui dant oscula nobiles cinaedi,

ibidem 43

Velle quid hanc dicas, quamvis sim ligneus, hastam,
oscula dat medio si qua puella mihi?

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αξιοσημείωτη αναλογία λεξιλογίου με το όγδοο και το τέταρτο απόσπασμα των *Milesiae:* Απουλήιου *Met.* II 17, 7-8 *comminus in aspectum si uir es, derige et grassare nauiter.* Αυτή η αναλογία[73] εμφανίζεται κατά τη σκηνή της ερωτικής στάσης *pendula Venus,* η περιγραφή της οποίας, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, είναι "μιλησιακή". Το παραπάνω χωρίο των *Metamorphoseis* περιέχει οδηγίες για την πρακτική εφαρμογή ερωτικών στάσεων[74]. Η ομοιότητα με το τέταρτο απόσπασμα ενισχύει την εικασία, την οποία διατυπώσαμε παραπάνω, ότι περιλάμβανε και αυτό τέτοιου είδους οδηγίες.

Σημειώνουμε επίσης το κύριο όνομα *Olumpias,* το οποίο είναι αξιοποιήσιμο, επειδή εντάσσεται οργανικά στο είδος των ονομάτων, που ανήκουν στον "τύπο" των γυναικών, οι οποίες εμφανίζονται στη Μιλησιακή παράδοση[75]. Το όνομα *Olumpias* παραπέμπει στη νουβέλα της απάτης του Νεκτανεβώ, ο οποίος ξεγέλασε την Ολυμπιάδα και ζευγάρωσε μαζί της, προσποιούμενος ότι είναι ο θεός Άμμων με μορφή φιδιού. Στο κείμενο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου η matrona λίγο μετά το ζευγάρωμα με τον όνο παρομοιάζεται με την Πασιφάη[76] και είναι ανάλογη περίπτωση με την Ολυμπιάδα, η οποία *ἠράσθη* το φίδι. Στη νουβέλα μάλιστα της Ολυμπιάδας και του Νεκτανεβώ υπάρχει το θέμα της "παραλαβής" του ζωόμορφου θεού *διὰ κόλπων.* Κατά το σχολιασμό του δέκατου αποσπάσματος θα διαπιστώσουμε ότι το θέμα αυτό υπήρχε σε έργα της Μιλησιακής

Οβίδιο *AA* I 423-424

quas illa inspicias, sapere ut uideare rogabit;
oscula deinde dabit, deinde rogabit emas.

Μαρτιάλη XII 65, 7-9

Amplexa collum basioque tam longo ...
Rogare coepit Phyllis amphoram vini.

Παρόμοια βλ. *AL* 681, 1-2 (Riese τ. I 2 σ. 158)

Basia coniugibus, sed et oscula dantur amicis;
Savia lascivis miscentur grata labellis,

Μόσχο *Ἔρως Δραπέτης* 4-5 (Gow)

μισθός τοι τὸ φίλημα τὸ Κύπριδος· ἦν δ' ἀγάγῃ νιν
οὐ γυμνὸν τὸ φίλημα, τὺ δ' ὦ ξένε καὶ πλέον ἕξεις.

Αχιλλέα Τάτιο *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Ε' 13, 1 (Vilborg) *Ἡ δὲ ὡς εἶδέ με, ἀναθοροῦσα περιβάλλει καὶ πᾶν μου τὸ πρόσωπον ἐμπίπλησι φιλημάτων,* και *ibidem* Ε΄ 13, 5 *καὶ ἅμα λέγουσα κατεφίλησέ με.* Να σημειωθεί ότι την πράξη αυτή έκανε η κήρα από την Έφεσο, η Μελίτη, για την οποία βλ. παρακάτω σ. 248. Επίσης πρβλ. Αριστ/ν. *Ἐπιστ.* I 2 *καὶ ἅμα λέγουσαι προσεῖλκον,* Ψευδ. Λουκ. *Ἔρωτ.* 13 *καὶ ἅμα προσδραμὼν λιπαρέσι τοῖς χείλεσιν κατεφίλει* και Λόγγ. *Ποιμενικὰ* Γ΄ 29, 4 (Dalmeyda) *ἅμα τε ἐδίδου καὶ περιβαλὼν κατεφίλει* και Laberius *απ.* 10 (Bonaria σ. 38) *conlabella osculum,* το οποίο προέρχεται από το μίμο *Anna Peranna* (βλ. Giancotti (1967), σ. 61). Έχουμε ήδη διαπιστώσει την αναλογία στοιχείων της Μιλησιακής παράδοσης με το μιμογράφο Laberius.

[73] Η αναλογία με το τέταρτο απόσπασμα έγκειται στην εμφάνιση του επιρρήματος *nauiter* και στη συνήχηση *si uir / de - ri / - ssa - re / - ui - ter,* πρβλ. παραπάνω σ. 45 σημ. 38. Στο παραπάνω χωρίο του Απουλήιου υπάρχει το επίρρημα *comminus,* το οποίο εμφανίζεται και στο όγδοο απόσπασμα.

[74] Βλ. παρακάτω σσ. 132-134.

[75] Πρβλ. Sisenna *Milesiae* απ. 4.

[76] Απουλήιος *Met.* X 22, 13-14 *nec Minotauri matrem frustra delectatam putarem adultero mugiente.* και Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 51 *οὐδὲν εἶην κακίων τοῦ τῆς Πασιφάης μοιχοῦ.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παράδοσης. Η παρουσία λοιπόν του ονόματος *Olumpias* [77] συνδέει αφ' ενός το όγδοο απόσπασμα με το δέκατο, στο οποίο εμφανίζεται το ίδιο θέμα και αφ' ετέρου ενισχύει την εικασία για την ύπαρξη τέτοιων ιστοριών στη Μιλησιακή παράδοση[78].

9. Ένατο απόσπασμα. Το ένατο απόσπασμα[79] είναι εξίσου ενδιαφέρον. Είναι και αυτό σε ευθύ λόγο. Όπως αναφέρεται στο Χαρίσιο, τοποθετείται σχεδόν αμέσως μετά από το όγδοο απόσπασμα[80]. Το ένατο απόσπασμα παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά με το προηγούμενο, όσον αφορά το ύφος και το ρυθμό[81]. Επανεμφανίζεται η εικόνα της ερωτικής συναλλαγής[82]. Ως προς

---

[77] Να σημειώσουμε ότι στον Ψ.-Καλλισθένη *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (recensio α) 1, 4, 1 (Kroll) η Ολυμπιάδα αποκαλείται από τον Νεκτανεβώ *εὐμορφία τῆς σελήνης διαφορωτέρα*. Παραπάνω σ. 86 είδαμε ότι η γυναίκα, την οποία ο Σίμων ο Μάγος προσπάθησε να εξαπατήσει, ονομαζόταν Σελήνη ή Ελένη. Για ανάλογη απόπειρα εξαπάτησης, βλ. αυτή του ψευδομάντη Αλέξανδρου στον Λουκιανό *Ἀλ* 39 σε ένα χωρίο γεμάτο ερωτισμό. Εμείς εντάσσουμε αυτές τις ομοιότητες στα πλαίσια της Μιλησιακής παράδοσης. Τις ομοιότητες με τα χωρία από τον Ψ.-Καλλισθένη και το Λουκιανό επισήμαναν ο Reitzenstein (1906) σ. 140 σημ. 1 και ο Kérenyi (1927) σ. 221 σημ. 60 χωρίς να τις παραβάλλουν με τις *Metamorphoseis* και τα αποσπάσματα των *Milesiae*.

[78] Βλ. Weinreich (1911) σσ. 37-38 και 74. Το μοτίβο αυτό εμφανίζεται στην παραλλαγή G του *Βίου τοῦ Αἰσώπου* 131 (Παπαθωμόπουλος). Για το μοτίβο αυτό και την άμεση συσχέτισή του με τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παρακάτω σ. 160.

[79] Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 9 (Bücheler-Heraeus) *"proin dato aliquid, quod domi habebis", inquit, "quod tibi non magno stabit"* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 194, 8-9).

[80] Βλ. Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13, (*GLK* τ. I, σ. 194, 7): (παρατίθεται το απ. 8) *tametsi mox idem* (ακολουθεί το απ. 9).

[81] Η σύμμετρη εναλλαγή λέξεων με μικρό αριθμό συλλαβών εκφράζει την αποφασιστικότητα του ομιλητή και προσδίδει μουσικότητα στο απλό λεξιλογικά ύφος: 2-2-3, 1-2-3, 1-2-1-2-2. Η παρήχηση του συμφώνου d (*dato, aliquid, quod, domi*) τονίζει τη σταθερότητα της απόφασης του ομιλητή. Πρβλ. το ρυθμό του αποσπάσματος με το graffitti της Πομπηίας *hic duo rivales canunt. Una puella tenet fasces* για το οποίο βλ. W.D. Lebek, "Liebe zu Dritt: CIL IV 9848", *ZPE* 60 (1985) 61-2. Για το ύφος των απ. 8-9 πρβλ. Norden (1910) σ. 579, όπου κρίνει ότι τα χαρακτηρίζει ο *ἀκατάσκευος λόγος* και η *ἀφέλεια*, χαρακτηριστικά του ισχνού ύφους (*genus attenuatum*). Κατά τον Norden τα αποσπάσματα 8 και 9 θα μπορούσαν να ανήκουν στα έργα του Πετρώνιου ή του Απουλήιου.

[82] Φιλόδημος *AP* V 46, 4-6 (Beckby)

... - Θέλεις ἅμα σήμερον ἡμῖν
δειπνεῖν; - Εἰ σὺ θέλεις. - Ἔυγε· πόσου παρέσῃ;
- Μηδέν μοι προδίδου - Τοῦτο ξένον. - Ἀλλ' ὅσον ἄν σοι
κοιμηθέντι δοκῇ, τοῦτο δός, ...

Αυσόνιος *Epigr.* 74, 1-2

cum uellet mediorum membra uirorum
Castor nec posset uulgus habere domi,

Αχιλλέας Τάτιος *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Ε΄ 13, 1 και Ε΄ 13, 5, Ηρώνδας I 65, *ibidem* II 80 (Haedlam)

ταῦτα δοὺς ἐκεῖν' ἔξεις

και *ibidem* VII 122-123

αὖτη σύ, δώσεις ἑπτὰ Δαρικοὺς τοῦδε,
ἡ μέζον ἵππου πρὸς θύρην κακλίζουσα;

Μαρπάλης X 75, 1-2

Milia viginti quondam me Galla poposcit
Et, fateor, magno non erat illa nimis

ibidem XII 79

Donavi tibi multa, quae rogasti;
Donavi tibi plura, quam rogasti:
Non cessas tamen usque me rogare.
Quisquis nil negat, Atticilla, fellat.

Luxurius 317, 5-7 (Happ σ. 33)

non das, quo pateris facisque, cunnum.
illam, qua mulier probaris esse,
partem cum dederis, puella tunc is,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το περιεχόμενο, το εντάσσουμε στην αρχή της ερωτικής περιπέτειας ανάμεσα στον όνο-matrona· η matrona ίσως συζητά για τα ανταλλάγματα, τα οποία θα δώσει στον ιδιοκτήτη-φύλακα του όνου, για να της επιτρέψει να τον πάρει μαζί της[83].

Στο έργο του κωμικού Μάχωνα[84] παρατίθεται μία ιστορία, στην οποία η Αθηναία εταίρα Μέλισσα[85], που μετονομάσθηκε Μανία, ζήτησε από το βασιλιά Δημήτριο μία δωρεά, για να του προσφέρει "ιδιαίτερες" περιποιήσεις[86]. Πέρα από την εικόνα της ερωτικής συναλλαγής, η οποία υπάρχει στο ένατο απόσπασμα, το λεξιλόγιο, η σκηνή και τα πρόσωπα παρουσιάζουν πολλές αναλογίες με θέματα της Μιλησιακής παράδοσης. Παρατηρείται επίσης μεγάλη ομοιότητα ανάμεσα στο όγδοο και το ένατο απόσπασμα των *Milesiae* με ένα χωρίο των *Amores* του Οβίδιου[87] και ένα χωρίο από τις σάτιρες του Γιουβενάλη[88]. Η επισήμανση αυτή επιβεβαιώνει την επαφή του Οβίδιου με τα έργα των Αριστείδη-Sisenna και υποθέτουμε ότι επηρέασαν συγγραφείς έργων με ερωτικό περιεχόμενο[89].

του ίδιου 362, 2-8 και *AL* 331, 10 (Bücheler τ. II 2 σ. 159)

quod dabitur, gaudebis semper.

83 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 50 *Ὁ δὲ ἐμὸς ἑπιστάτης πρόσοδον εὗρεν ἐξ ἐμοῦ πολλῶν πάνυ δραχμῶν· κατακλείσας γάρ με ἔνδον εἶχεν ἑστῶτα καὶ τοῖς βουλομένοις ἰδεῖν ἐμὲ καὶ τἀμὰ παράδοξα ἔργα μισθοῦ τὴν θύραν ἤνοιγεν... Καί ποτε γυνὴ ξένη ... εἰς ἔρωτά μου θερμὸν ἐμπίπτει, ... καὶ διαλέγεται πρὸς τὸν ἑπιστάτην τὸν ἐμὸν καὶ μισθὸν αὐτῷ ἀδρὸν ὑπέσχετο, εἰ συγχωρήσειεν αὐτῇ σὺν ἐμοὶ τὴν νύκτα ἀναπαύσεσθαι.* Συμφωνούμε με την άποψη του Kerényi (1927) σ. 162 σημ. 38. Δεν κατανοούμε το γεγονός ότι αποσυνδέει το απόσπασμα 9 από το 8. Μάλλον δεν θα είχε υπόψη του το σχόλιο του Χαρίσιου, ότι το ένατο τοποθετείται αμέσως μετά το όγδοο απόσπασμα.

Η ύπαρξη ανάλογων εκφράσεων σε έργα ερωτικού περιεχομένου παραπέμπει στην εικόνα της πορνικής δοσοληψίας, η οποία προηγείται της ερωτικής, πρβλ. επίσης Εύβουλο *απ.* 67 (*CAF* τ. II, σ. 193 (Kock) στον Αθήναιο XIII 568f (για τις εταίρες)

παρ' ὧν βεβαίως ἀσφαλῶς τ' ἔξεστί σοι
μικροῦ πρίασθαι κέρματος τὴν ἡδονήν.

Να σημειώσουμε επίσης ότι η σκηνή της δοσοληψίας, η οποία οδηγεί σε συνουσία εμφανίζεται και στο *Βίο τοῦ Αἰσώπου* (παραλλαγή W) 75-76 (Παπαθωμόπουλος) και (παραλλαγή G) 131 (Παπαθωμόπουλος) *"ἔνθες καὶ ἐμοὶ νοῦν." ὁ δὲ ταύτην οἴφειν ἠρνεῖτο, λέγων "οὐδέν ἐστιν ἀχαριστότερον γυναικός". ἡ δὲ· "μὴ λόγον ἔχῃς, κύριε, καὶ ἡ μήτηρ μου εὐχαριστήσει σοι, μισθὸν δοῦσα ὅσον ἂν θέλῃς...".* Πολύ ενδιαφέρουσα, μάλιστα, είναι η εμφάνιση του θέματος του μωρού ερωτικού αντικειμένου στα δύο παραπάνω χωρία, βλ. παρακάτω σ. 244. Αντιστροφή του μοτίβου εμφανίζεται στη σκηνή της αμοιβής για τη διακόρευση στα *Φοινικικά* του Λολλιανού απ. A2[r], 9-13 (Henrichs).

84 Για το Μάχωνα βλ. παραπάνω σ. 29 σημ. 35. Εντοπίσαμε στα αποσπάσματα του Μάχωνα μία νουβέλα, η οποία είναι παρόμοια με το "μιλησιακό τόπο" του spurcum additamentum (πρωταγωνιστούν ο βασιλιάς Δημήτριος και η εταίρα Λάμια), βλ. παρακάτω σ. 152.

85 Βλ. παραπάνω σ. 55 σημ. 35.

86 Μάχων *απ.* 15, 226-228 (Gow σ. 43) *Αἰτουμένην λέγουσι τὴν πυγὴν ποτε ὑπὸ τοῦ βασιλέως Μανίαν Δημητρίου ἀνταξιῶσαι δωρεὰν καὐτόν τινα, δόντος δ' ἐπιστρέψασα μετὰ μικρὸν λέγει, 'Ἀγαμέμνονος παῖ, νῦν ἔκεῖν' ἔξεστί σοι.* Στον Αθήναιο XIII 66, 8 η Μιλήσια εταίρα Πλαγγών *ᾔτησε τῆς συνουσίας μισθόν.*

87 Οβίδιος *Am.* I 4, 63-64

oscula iam sumet, iam non tantum oscula sumet
quod mihi das furtim, iure coacta dabis

88 Γιουβενάλης VI 152

quodue domi non est, sed habet uicinus, ematur.

89 Για ανάλογο λεξιλόγιο και περιεχόμενο με τα παραπάνω αποσπάσματα πρβλ. Οβίδιο *Fasti* V 251-252

"quod petis oleniis", inquam, "mihi missus ab aruis
flos dabit. est hortis unicus ille meis,

επίσης *Priap.* III 1-3

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

10. Δέκατο απόσπασμα. Το δέκατο απόσπασμα[90] των *Milesiae* είναι το σημαντικότερο και ουσιαστικά το μοναδικό το οποίο έχει απασχολήσει τους περισσότερους από τους ερευνητές των *Μιλησιακῶν-Milesiae*. Το περιεχόμενο και το λεξιλόγιό του είναι σχεδόν ίδια με δύο χωρία κειμένων, τα οποία θεωρούνται άμεσα συνδεδεμένα με τη Μιλησιακή παράδοση, του Απουλήιου *Met.* X 22, 8 *artissime namque complexa totum me, sed prorsus totum recepit* και του Ψ.-Λουκιανού *Λούκ.* 51 *ὥσπερ ἀνδρὶ παρακειμένη περιβάλλεταί με καὶ ἅρασα εἶσω ὅλον παρεδέξατο*. Κατά το σχολιασμό των προηγούμενων αποσπασμάτων παρατηρήσαμε πολλές φορές μεγάλη αναλογία με χωρία είτε των *Metamorphoseis* είτε του *Λούκιου ἢ Ὄνου*. Στο συγκεκριμένο όμως σημείο δεν πρόκειται απλώς για αναλογία αλλά για πλήρη ταύτιση με τα παραπάνω χωρία από τα δύο κείμενα της Λουκιάδας. Τα σημεία επαφής είναι τα εξής[91]:

	Sisenna *Milesiae* απ. 10	Απουλήιου *Met.* X 22, 8	Ψ.-Λουκιανού *Λούκ.* 51
1.	penitus[92]	complexa	περιβάλλεται
2.	ut eum[93]	totum me	μέ ... ὅλον

---

da mihi, quod tu des licet assidue ...
da mihi, quod cupies frustra dare forsitan olim,

ibidem XXV 3-5

sceptrum, quod pathicae petunt puellae,
quod quidam cupiunt tenere reges,
cui dant oscula nobiles cinaedi,

ibidem XXXVIII 4

quod peto, si dederis, quod petis, accipies,

Απουλήιο *Met.* III 20 *quam uellem ... praestare tibi, Luci, quod cupis,* του ίδιου *Apologia* 9 (= *FPL* (Büchner σ. 173)

tu mihi des contra pro verno flore tuum ver,
ut nostra exuperes munera muneribus:
pro implexis sertis complexum corpore redde
proque rosis oris savia purpurei,

Fulgentius *Expositio sermonum antiquorum* 20 σ. 117 (Helm) *Marcus Cornutus in satira sic ait "titivilicia, Flacce, do tibi",* σχετικά με την επαφή του Fulgentius με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 198-200.

[90] Βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 10 (Bücheler-Heraeus) *ut eum penitus utero suo recepit* στο Χαρίσιο *Ars Grammatica* II 13 *de adverbio* (*GLK* τ. I, σ. 223, 14-15).

[91] Βλ. Πίνακα 1, σσ. 124-125.

[92] Το επίρρημα *penitus* δεν συμπίπτει σημασιολογικά με τις άλλες δύο λέξεις (*complexa - περιβάλλεται*), οι οποίες δηλώνουν τον εναγκαλισμό των δύο εραστών. Όμως η εμφάνισή του τονίζει στο απόσπασμά μας την ερωτική ταύτιση των δύο έραστων, η οποία ενισχύεται στο κείμενο των *Metamorphoseis* και του *Λούκιου ἢ Ὄνου* με την σκηνή του εναγκαλισμού τους, η οποία λείπει από το κείμενο των *Milesiae*, κατά τη γνώμη μας, όχι επειδή δεν υπήρχε αλλά επειδή δεν σώθηκε.

[93] Τα χφφ παραδίδουν *ut cum*. Ο Reitzenstein (1912) σ. 56 διατηρεί τη γραφή με την ένδειξη ότι νοσεί αθεράπευτα, πρβλ. Paratore (1942) σ. 21. Ο Cataudella (1957) σ. 149 και η Fick-Michel (1991) σ. 40 σημ. 2 ακολουθούν την έκδοση των Bücheler-Heraeus, οι οποίοι διορθώνουν σε *ut eum*. Η διόρθωσή τους είναι παλαιογραφικά ισχυρή και διορθώνει τη συντακτική-νοηματική ανωμαλία της χειρόγραφης παράδοσης. Για τη διόρθωση αυτή πάντως έχουμε ορισμένες αμφιβολίες: τα κείμενα της Λουκιάδας πριν από τη συνουσία αναφέρονται στον εναγκαλισμό. Η διόρθωση όμως των Bücheler-Heraeus παρουσιάζει τη συνουσία προτερόχρονη μιας άλλης ενέργειας, η οποία δεν σώζεται, και έτσι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

3.	penitus	prorsus[94]	εἴσω
4.	recepit	recepit	παρεδέξατο[95]

Πίνακας 1

Τα δύο χωρία από το *Λούκιο ἢ Ὄνο* και τις *Metamorphoseis* προέρχονται από το τέλος περίπου των δύο έργων[96]: ο Λούκιος - Lucius λίγο πριν επανακτήσει την ανθρώπινη μορφή, συνευρίσκεται με μια μεγαλοκυρία πλούσια και ευυπόληπτη. Αυτή τον δανείζεται από τον αφέντη του και ζευγαρώνει μαζί του, εκτιμώντας τις "μεγάλες ικανότητές" του ως εραστή. Τα τρία παραπάνω χωρία συμπίπτουν στην περιγραφή της κορύφωσης της συνουσίας[97].

Η προαναφερθείσα ταύτιση επισημάνθηκε για πρώτη φορά από τον W.S. Teuffel[98] το 1874, ο οποίος είκασε ότι η ιστορία του όνου πρέπει να υπήρχε στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη και τις *Milesiae* του Sisenna. Κατόπιν ο Bürger[99] χρησιμοποίησε το στοιχείο αυτό μαζί με άλλα, προκειμένου να "αποδείξει" ότι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη ήταν το πρώτο κωμικό μυθιστόρημα. Ο Reitzenstein[100]

αλλοιώνεται το συνολικό περιεχόμενο της σκηνής. Συγχρόνως η ύπαρξη του *cum* στα χφφ κάνει πιθανότερη την ένστασή μας, μια και μπορούμε να υποθέσουμε ότι υπήρχε στο κείμενο των *Milesiae* μια χρονική πρόταση με το cum, η ενέργεια της οποίας προηγούταν της διεισδύσεως (*penitus utero suo recepit*) και μάλλον θα αναφερόταν στον εναγκαλισμό των δύο εραστών. Πιθανότερο όμως είναι ότι η γραφή *cum* των χφφ παραπέμπει στο *complexa* του X 21 των *Metamorphoseis*. Ίσως δηλ. έχουμε σύμφυρση γραφών και προτασιακών δομών (αναλογική παρανάγνωση) κατά την αντιγραφή. Εμείς εικάζουμε ότι υπήρχαν οι γραφές *complexa totum meum* ή *totum me* για να αποφύγουμε το χρονικό *ut*. Με αυτές η σχέση των τριών κειμένων γίνεται ισχυρότερη, καθώς συμπίπτουν μεταξύ τους και σε ένα άλλο χαρακτηριστικό, το οποίο αποτελεί βασικό γνώρισμα των *Metamorphoseis* και του *Λούκιου ἢ Ὄνου*, δηλ. την πρωτοπρόσωπη αφήγηση, την οποία είχαμε επισημάνει και σε προηγούμενα αποσπάσματα των *Milesiae*. Σχετικά με αυτό το στοιχείο στη Μιλησιακή παράδοση βλ. παραπάνω σσ. 66-68 και παρακάτω σσ. 215-219. Το μειονέκτημα αυτών των εικασιών είναι ότι δεν εξηγούνται πλήρως παλαιογραφικά, αν και δεν δημιουργούν σοβαρό πρόβλημα.

94 Το επίρρημα *penitus* έχει την ίδια σημασία με το *εἴσω*. Το *prorsus* (εδώ με την έννοια "πλήρως") παραβάλλεται νοηματικά με τα άλλα δύο. Χρησιμοποιείται στο κείμενο του Απουλήιου με τον ίδιο εκφραστικό τρόπο (δηλ. επιρρηματικά), για να δηλώσει το βάθος και την πληρότητα της ερωτικής διεισδύσεως. Η παραλλαγή αυτή του Απουλήιου ενισχύει την ερωτική συνύπαρξη των δύο εραστών, παρουσιάζοντας μια ερωτική εικόνα καλύτερη από αυτή των *Milesiae* και του *Λούκιου ἢ Ὄνου*. Ο Pennisi (1970) σ. 229 δεν παρατηρεί αυτή τη βελτίωση του Απουλήιου.

95 Για τη χρήση αυτού του ρήματος σε ερωτικά συμφραζόμενα βλ. παρακάτω σσ. 127-130.

96 Στο ελληνικό κείμενο αυτή είναι η τελευταία περιπέτεια του Λούκιου, πριν γίνει πάλι άνθρωπος, πράγμα που συμβαίνει λίγο μετά το ζευγάρωμα με τη matrona. Στο λατινικό κείμενο ακολουθεί το περιστατικό στον ιππόδρομο με τη γυναίκα, η οποία είναι καταδικασμένη *ad bestias*, η επανενανθρώπιση του Lucius και μετά, το 11ο βιβλίο, όπου ο πρωταγωνιστής μυείται στη λατρεία της Ίσιδας. Στις *Milesiae*, όπως προαναφέραμε, το 10ο απόσπασμα βρίσκεται στο XIII βιβλίο.

97 Όπως έχουμε προαναφέρει, δεν γνωρίζουμε αν οι *Milesiae* είχαν ως πρωταγωνιστή τον όνο.

98 Βλ. W.S. Teuffel, *Geschichte der römischen Literatur*, Leipzig ^{3}1874, σ. 558 και πρβλ. Susemihl (1892) σ. 700.

99 Βλ. Bürger (1892) σ. 355 σημ. 1. Και ο Weinreich (1911) σ. 37 σημ. 4 το είχε επισημάνει, χωρίς να παραπέμπει στους προηγούμενους.

100 Βλ. Reitzenstein (1912) σσ. 2-3 και 60. Η μεταγενέστερη βιβλιογραφία αναφέρει ότι ο Reitzenstein εντόπισε πρώτος αυτήν την ταύτιση, βλ. Cataudella (1957) σ. 149, Mazzarino (1950) σ. 73, Pepe (1963) σ. 118 και Scobie (1969) σ. 34 σημ. 20

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ερεύνησε αυτή τη ταύτιση και στήριξε, όσο μπορούσε καλύτερα[101], τη θεωρία ότι η πηγή του Απουλήιου υπήρξε ο Sisenna, από το έργο του οποίου άντλησε την ιστορία του όνου. Οι εικασίες του Bürger και του Reitzenstein δεν βρήκαν πολλούς οπαδούς. Η αξιολόγηση της ταύτισης των τριών χωρίων από τις *Milesiae* και τη Λουκιάδα εντάχθηκε στο πρόβλημα αν τα *Μιλησιακά* και οι *Milesiae* ήταν μυθιστόρημα ή συλλογή από ερωτικές νουβέλες. Όπως συνέβη με την αξιολόγηση των μαρτυριών του Οβίδιου, του Απουλήιου και του Ψ.-Λουκιανού, έτσι και για την προαναφερθείσα ταύτιση διατυπώθηκαν δύο αντιτιθέμενες απόψεις.

Για τον Bürger και τους υποστηρικτές του[102] η παραπάνω ταύτιση αποτελεί απόδειξη ότι η ιστορία του όνου υπήρχε στα *Μιλησιακά* ή τις *Milesiae*[103]. Έτσι τεκμηριώνεται η γενετική σχέση των *Μιλησιακῶν-Milesiae* και της Λουκιάδας. Κατά συνεπαγωγή, αφού η Λουκιάδα είναι μυθιστόρημα, το ίδιο ισχύει και για τα έργα του Αριστείδη και του Sisenna[104]. Αντίθετα κατά τον Rohde η παραπάνω ταύτιση είναι απλώς μία σύμπτωση εκφραστικών μέσων στην περιγραφή της συνουσίας. Η σύμπτωση αυτή δεν αποδεικνύει ότι στις *Milesiae* πρωταγωνιστής ήταν ο όνος. Έτσι δεν νομιμοποιείται κανείς να συμπεραίνει ότι τα *Μιλησιακά* συνδέονται γενετικά με τη Λουκιάδα και, πολύ περισσότερο, ότι είναι μυθιστόρημα[105].

Η κριτική μας για τις απόψεις κάθε μίας από αυτές τις ομάδες έχει ήδη ασκηθεί. Το πρόβλημα των *Μιλησιακῶν-Milesiae* μελετήθηκε με τρόπο αντιμεθοδολογικό. Εξετάστηκαν οι μακροσκοπικές παράμετροί του, χωρίς να έχουν προηγηθεί έρευνες, οι οποίες να διαφωτίζουν τις λεπτομέρειές του[106]. Έτσι το δέκατο από-

---

101 Βλ. παραπάνω σσ. 2-4.

102 Βλ. παραπάνω σσ. 1-2 και σσ. 4-8.

103 Βλ. Cataudella (1957) σσ. 149-150 και 156-157, Fick-Michel (1991) σσ. 40-41, Lavagnini (1923) σσ. 8-9, Paratore (1942) σσ. 21-22, Pepe (1991) σσ. 18-19, Perry (1926) σσ. 254-255, του ίδιου (1925) σ. 38 σημ. 2, Susemihl (1892) τ. II σ. 700, Weinreich (1911) σ. 37 σημ. 4.

104 Βλ. A. Barigazzi, "Q. Cataudella, La novella greca", *Athenaeum* 35 (1957) σσ. 374-375, Bürger (1892) σ. 355, σημ. 1, L. Callebat, "La prose des Metamorphoses", στους Hijmans-van der Paardt (1978) σ. 177, Kerényi (1927) σσ. 161-162, σημ. 38, Mazzarino (1950) σσ. 67-68, 77, Norden (1910) σ. 579, Pennisi (1970) σσ. 228-229, Pepe (1963) σ. 118, R. Pervo "A nihilist Fabula: Introducing the Life of Aesop", στο *IBL Ancient Fiction and Early Christian and Jewish Narrative Group. IBL Annual Meeting, Philadelphia*, Pensylvania, 19 November 1995, σ. 19 σημ. 56, Schissel von Fleschenberg (1912) σ. 106.

105 Βλ. Anderson (1976) σ. 46, Helm (1914) σσ. 177-178 σημ. 2, Lucas (1907) σ. 22, H.J. Mason, "Fabula Graecanica", στο Hijmans-van der Paardt (1978) σ. 7, Müller (1980) σ. 104 σημ. 4, Perry (1967) σ. 92, Rohde (1893) σ. 133, Scobie (1969) σσ. 33-34, του ίδιου (1975) σ. 42 σημ. 46, Trenkner (1958) σσ. 174-175, Walsh (1970) σσ. 16-17.

106 Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να είναι οι απόψεις των προηγούμενων μελετητών προβλέψιμα και κοινότυπα αυτοεπαναλαμβανόμενες. Δηλ., αν κάποιος διάβαζε τι υποστήριζε ένας μελετητής για την ταύτιση των τριών προαναφερθέντων χωρίων, τότε γνώριζε, χωρίς να διαβάσει, τι θα υποστήριζε ο ίδιος μελετητής για όλες τις υπόλοιπες παραμέτρους του προβλήματος, όπως το είχε θέσει η προηγούμενη έρευνα (εννοούμε τον τρόπο ερμηνείας των μαρτυριών του Οβίδιου, του Απουλήιου και του Ψ.-Λουκιανού). Έτσι, αν ο συγκεκριμένος μελετητής υποστήριζε ότι η ταύτιση των τριών χωρίων δεν στοιχειοθετεί άμεση σχέση των *Μιλησιακῶν-Milesiae* με τη Λουκιάδα, τότε η ερμηνεία του για την πρώτη μαρτυρία του Οβίδιου σχετικά με τη δομή των *Μιλησιακῶν* του Αριστείδη θα ήταν ότι ο Αριστείδης σε αυτό το έργο δεν "συνέδεσε" τα *milesia crimina* με τον εαυτό (*secum*), αλλά τα συνέδεσε μεταξύ τους (*inter se*). Στη δεύτερη μαρτυρία του Οβίδιου θα ερμήνευε τον όρο *historia* ως το ιστορικό έργο του Sisenna και όχι ως το πρωτότυπο έργο του Αριστείδη κ.ο.κ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σπασμα, όπως και όλα τα προηγούμενα, δεν σχολιάστηκε επαρκώς πέρα απο την επισήμανση της ταύτισής του με τα δύο χωρία από τη Λουκιάδα.

I. Ο λογοτεχνικός "τόπος" του δέκατου αποσπάσματος. Παρατηρείται αξιοσημείωτη αναλογία περιεχομένου και λεξιλογίου του 8ου και του 10ου αποσπάσματος με δύο στίχους από το επίγραμμα ενός ανώνυμου ποιητή στην *Anthologia Latina*[107]:

Post mille amplexus, post dulcia savia penem
Confiniis laterum retortum suscipe, posco

σε συνδυασμό με τα δύο προαναφερθέντα χωρία της Λουκιάδας. Εντοπίζουμε τα θέματα του εναγκαλισμού, του φιλιού, της "παραλαβής" του ανδρικού μορίου και του βάθους της "διείσδυσης". Επιπλέον το ονοματικό σύνολο *penis retortus* παραπέμπει στη μαρτυρία του Ιερώνυμου[108] σχετικά με το χτύπημα του "σκορπιού" (*obtortus scorpio*), στον οποίο συνυποδηλώνεται φαλλικός συμβολισμός[109]. Φραστική αναλογία υπάρχει με το χωρίο από τη Μιλησιακή ιστορία του αγοριού της Περγάμου στο μυθιστόρημα του Πετρώνιου, όπου ο εξαντλημένος εραστής μετά από το δεύτερο ζευγάρωμα αναφέρει ότι το ερωτικό αντικείμενο "παρέλαβε" αυτό, το οποίο ήθελε: *quod voluerat, accepit* [110]. Το θέμα της "υποδοχής" του ερωτικού οργάνου στο δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* εμφανίζεται σε ορισμένα ερωτικά μυθιστορήματα. Στα *Ποιμενικά* του Λόγγου ένα τζιτζίκι μπαίνει στο στήθος της Χλόης. Ο Δάφνις βάζει τα χέρια του στο στήθος της, για να το βγάλει. Το βγάζει και της το δίνει[111]. Η αντίδραση της Χλόης είναι η εξής: *ἡ δὲ ἥδετο ἰδοῦσα καὶ ἐφίλησε λαβοῦσα καὶ αὖθις ἐνέβαλε τῷ κόλπῳ λαλοῦντα.* Στο ίδιο μυθιστόρημα ο Δάφνις συγκρίνει τον εαυτό του με τον Πάρη και τοποθετεί στο στήθος της Χλόης ένα ωραιότατο μήλο[112]: *ταῦτα εἰπὼν ἐντίθησι τοῖς κόλποις· ἡ δὲ ἐγγὺς γενόμενον κατεφίλησεν.* Η αξιοποίηση αυτού του ερωτικού θέματος γίνεται με υπαινιγμούς στα ρομαντικά μυθιστορήματα. Ο Αριστοίνετος ο οποίος αναπλάθει ορισμένα θέματα από τα έργα της Μιλησιακής

---

107 *AL* 382, 1-2 (Riese τ. I 1, σ. 292).

108 Ανάλογες εκφράσεις εντοπίζουμε στο spurcum additamentum βλ. παρακάτω σ. 191 και πρβλ. Αυσόνιο *Cento Nuptialis* 126-127 *uteroque recusso transadigit costas.*

109 Ανάλογος είναι και ο συμβολισμός στο χωρίο του Απουλήιου *Met.* VII 18, 1 *totum me compilabat fusti grandissimo.* Σε αυτό το χωρίο επίσης υπάρχει αξιοσημείωτη φραστική ομοιότητα με το χωρίο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου X 21, 8 *artissime namque complexa totum me, sed prorsus totum recepit,* το οποίο παρουσιάζει σημαντική ομοιότητα με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae.* Συγχρόνως εντοπίζουμε την αναφορά στο ραβδί (*fustis*), το οποίο παραπέμπει στα χτυπήματα, τα οποία υφίστανται οι ανόητοι στη "μιλησιακή" εικόνα της μαρτυρίας του Ιερώνυμου, βλ. παραπάνω σσ. 96-98.

110 Πετρώνιος *Sat.* 87, 8. Η φράση παραπέμπει και στο ένατο απόσπασμα των *Milesiae.*

111 Λόγγος *Ποιμενικά* Α΄ 26, 3 *Καὶ ὁ τέττιξ ἐκ τῶν κόλπων ἐπήχησεν ὅμοιον ἱκέτῃ χάριν ὁμολογοῦντι τῆς σωτηρίας. Πάλιν οὖν ἡ Χλόη μέγα ἐβόησεν, ὁ δὲ Δάφνις ἐγέλασε· καὶ προφάσεως λαβόμενος καθῆκεν αὐτῆς εἰς τὰ στέρνα τὰς χεῖρας καὶ ἐξάγει τὸν βέλτιστον τέττιγα, μηδὲ ἐν τῇ δεξιᾷ σιωπῶντα.* Ο ερωτικός συμβολισμός του τζιτζικιού είναι ολοφάνερος.

112 Λόγγος *Ποιμενικά* Γ΄ 34, 3. Εντοπίζουμε επίσης το θέμα της Μιλησιακής ιστορίας του μήλου του Ακόντιου και της Κυδίππης, πρβλ. παρακάτω σ. 128 σημ. 114.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

παράδοσης[113], περιγράφει την ίδια εικόνα τολμηρότερα[114]. Στο ερωτικό μυθιστόρημα του Χαρίτωνα, κατά την ερωτική ιστορία του Χαιρέα και της Καλλιρόης η έγκυος Καλλιρόη τοποθετεί στην κοιλία της την εικόνα του Χαιρέα: *Ἀνελθοῦσα δὲ εἰς τὸ ὑπερῷον ἡ Καλλιρόη καὶ συγκλείσασα τὰς θύρας τὴν εἰκόνα Χαιρέου τῇ γαστρὶ προσέθηκε καὶ "ἰδοῦ" φησὶ "τρεῖς γεγόναμεν ..."*[115].

Ανάλογη έκφραση ερωτικά αμφίσημη μάλιστα χρησιμοποιεί η Αφροδίτη, όταν δίνει στην Ήρα τον *ἱμάντα* με τον πόθο, πριν ζευγαρώσει η Ήρα με το Δία στη "μιλησιακή" ιστορία της Διός απάτης[116]:

τοῦτον ἱμάντα τεῷ ἐγκάθεο κόλπῳ,

ποικίλον...

Επίσης η Αφροδίτη χρησιμοποιεί ολόκληρη τη Μιλησιακή εικόνα (παραλαβή του εραστή, εναγκαλισμός, φιλί) και τα ίδια εκφραστικά μέσα, διατυπώνοντας την εντολή στο γιο της Έρωτα να ερωτευθεί η Διδώ τον Αινεία στο Βεργίλιο *Aen.* I 685-687

ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido

regalis inter mensas laticemque Lyaeum,

cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet

Στο Νόννο ο θεός Έρωτας σημαδεύει με το τόξο του τη νύμφη Αβαρβαρέη, η οποία αγαπά την παρθενία και παραλληλίζεται με την Άρτεμη. Ο Έρωτας της διηγείται ιστορίες παρθένων κοριτσιών, οι οποίες υπέκυψαν στα βέλη του. Η σχέση της Αβαρβαρέης με την Άρτεμη αναφέρεται, όταν ο Έρωτας χρησιμοποιεί μία φράση ανάλογη με αυτή του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae* και συγχρόνως συγκρίνει τη νύμφη με την Καλλιρόη[117]:

---

113 Βλ. παρακάτω σ. 245 σημ. 45 και σ. 247.

114 Αριστοίνετος *Ἐπιστ.* I 25, 21-23 *Πάμφιλος δὲ μήλου μικρὸν ἀποδακὼν εὐστόχως ἠκόντισεν εἰς τὸν κόλπον ἐκείνης, ἡ δὲ φιλήσασα μεταξὺ τῶν μαστῶν ὑπὸ τῷ περιδέσμῳ, ὃν περιεστερνίσατο, παρέβυσε.* Η τολμηρή αυτή εικόνα είναι παρόμοια με αυτή του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae* και περιλαμβάνει το θέμα του φιλιού, όπως το εντοπίζουμε στις Μιλησιακές σκηνές της Λουκιάδας, βλ. παρακάτω σ. 166. Στην παραπάνω επιστολή του Αριστοίνετου η αδελφή της πρωταγωνίστριας αφηγείται τον τρόπο, με τον οποίο η ίδια η αδελφή της ξεμυάλισε το φίλο της. Η ίδια ήταν αυτόπτης μάρτυρας της "αποπλάνησης". Το νόημα της νουβέλας αυτής είναι ότι η ερωτική ηδονή είναι δυνατότερη από τη σχέση δύο αδελφών. Τα παραπάνω στοιχεία εντοπίζονται σε κείμενα της Μιλησιακής παράδοσης. Το περιεχόμενο αυτής της ερωτικής νουβέλας είναι αισθησιακό: εικάζουμε ότι ο Αριστοίνετος αξιοποίησε εκφραστικά ένα Μιλησιακό πρότυπο, το οποίο περιείχε την εικόνα του δέκατου αποσπάσματος, προκειμένου να προσδώσει στην ιστορία τέτοια ένταση, ώστε να δικαιολογηθεί η τελική έκβασή της.

115 Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Β΄ 11, 1. Πέρα από τη φραστική αναλογία με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* και τον ερωτικό υπαινιγμό, επισημαίνουμε την ύπαρξη του "μιλησιακού" θέματος της εικόνας-ομοιώματος του εραστή (βλ. παραπάνω σσ. 60-61) και του ερωτικού τριγώνου, βλ. παραπάνω σ. 100 σημ. 286. Στο Λουκιανό *Τόξ.* 15, 19-20 *τὴν εἰκόνα περιβαλὼν αὐτῆς ... ἐκώκυε* εντοπίζουμε το ίδιο θέμα. Ο πρωταγωνιστής είναι ένας ανόητος ερωτευμένος ο οποίος δεν μπορεί να αντιληφθεί ότι η ερωμένη του τον καταστρέφει. Η ιστορία αυτή περιλαμβάνει και άλλα Μιλησιακά στοιχεία, βλ. παρακάτω σ. 247.

116 Ομήρος *Ἰλ.* Ξ 219-220

117 Νόννος *Διονυσιακά* 40, 542-544 (Keydell) και *ibidem* 40, 562-568

πηγῆς αἷμα φέρουσα τί τέρπεαι Ἰοχεαίρῃ;
Ἄρτεμις οὐ βλάστησεν ἀφ' ὕδατος, ὡς Ἀφροδίτη. ...
δέχνυσο κέντρα πόθοιο, καὶ ὑγρογόνου σὲ καλέσσω
εἰς γενεήν, ἐς ἔρωτα κασιγνήτην Ἀφροδίτης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νηὶς Ἀβαρβαρέη φιλοπάρθενε, δέξο καὶ αὐτὴ
τοῦτο βέλος, τόπερ ἔσχεν ὅλη φύσις· ἐνθάδε πήξω
παστάδα Καλλιρόης ...

Σημαντική λεξιλογική αντιστοιχία παρουσιάζει το προαναφερθέν απόσπασμα με αυτό του Αλκαίου σε διαφορετικό περιβάλλον[118]

κόλπωι σ' ἐδέξαντ' ἄγναι Χάριτες ἦ Κρόνωι.

Η εικόνα του 10ου αποσπάσματος των *Milesiae* είναι έντονα ερωτική. Μπορεί όμως να υπολανθάνει σε αυτήν ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης και ερμηνείας ανάλογα με τις επιδιώξεις του συγγραφέα.

Έτσι εντοπίζουμε αναλογίες με αυτό το απόσπασμα σε χωρία από κείμενα, τα οποία σχετίζονται με τις μαγικές-μυστηριακές[119] τελετές. Πολύ χαρακτηριστική είναι η ομοιότητα με ένα χωρίο από τον Ηφαιστίωνα[120]: *Τὸ δὲ τοῦ Σκορπίου δωδεκατημόριον, ὅ εἰς τὸ αἰδοῖον παραλαμβάνεται, ἔστιν οἶκος Ἄρεως.* Το χωρίο αυτό είχαμε επισημάνει, σχολιάζοντας τη μαρτυρία του Ιερώνυμου και το φαλλικό συμβολισμό του σκορπιού. Δεν θεωρούμε πλέον τέτοιου είδους συμπτώσεις τυχαίες, επειδή επαναλαμβάνονται και προέρχονται από τα ίδια λογοτεχνικά περιβάλλοντα. Έχουμε δηλ. τη δυνατότητα να εικάσουμε ότι υπήρχαν αλληλεπιδράσεις ως προς τη

ἔννεπε Καλλιρόη· ...

118 Αλκαίος *απ.* 26 (Reinach)· πρβλ. Ψ. Σενέκα *Οκταβ.* 370 *utero dirum condat ut ensem* σε μια δραματική σκηνή. Σε άμεση αντιστοιχία με το απόσπασμα του Αλκαίου βλ. Όμηρο *Ίλ.* Ζ 136

Θέτις ὑπεδέξατο κόλπῳ

και Υμν. Ομηρ. *Εἰς Δήμ.* 231 (Allen-Halliday-Sikes)

Ὣς ἄρα φωνήσασα θυώδεϊ δέξατο κόλπῳ

Πρβλ. επίσης Πλούταρχο *Φωκ.* 37 *ἐνθεμένη τῷ κόλπῳ τὰ ὀστᾶ καὶ κομίσασα νύκτωρ εἰς τὴν οἰκίαν* (για τη σύζυγο του Φωκίωνα) σε λεξιλογικό συσχετισμό με το πρώτο απόσπασμα των *Milesiae* (*nocte vagatrix*). Πρβλ. τη λεξιλογική συσχέτιση των παραπάνω κειμένων με το απόσπασμα του Μάχωνα στον Αθήναιο VI 246b-c *ἰδόντα ... παράστιον ὑπὸ γραὸς τρεφόμενον πλουσίας "ὁ δεῖνα, παράδοξόν γε ποιεῖς πρᾶγμ' ὅτι ἡ γραῦς ποιεῖ σ' ἐν γαστρὶ λαμβάνων δεῖ".* Η έκφραση *ἐν γαστρὶ λαμβάνω* χρησιμοποιούταν για την κύηση. Πρβλ. επίσης Αρνόβιο *Adversus nationes* V 13 (Marchesi) *per sinum, inquit, Nana filium concepit ex pomo* και βλ. Aly (1929) σ. 40, J.N. Adams, *The Latin Sexual Vocabulary*, London 1982, σσ. 91, 100 και Hepding (1903) σ. 41. Για ανάλογα χωρία σε ερωτικά συμφραζόμενα βλ. Σωφρόνιο *Βίος Μαρίας Αἰγυπτίας* 21 (Migne *PG* τ. 87^3, σ. 3708), Αχιλλέα Τάτιο Ε΄ 13, 1 και *ibidem* Ε΄ 15, 4.

119 Βλ. *PGM* XXXVI 286-287 *σοὶ λέγω, μήτρα τῆς δῖνα, χάνε καὶ δέξαι τὸ σπέρμα τοῦ δεῖνα.* Ο W.M. Brashear, "New Greek Magical and Divinatory Textes in Berlin", στο Meyer-Mirecki (1995) σ. 213 δεν επισημαίνει σχέση με τις *Milesiae* ή έστω με ερωτικές περιγραφές. Πρβλ. επίσης *POxy* 56, 3834, στ. I και Aubert (1989), σ. 427, 436 και 444, ο οποίος συνδυάζει αυτό το μαγικό λογότυπο για το uterum-μήτρα με τη Σελήνη και την Εκάτη, στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί σε συνάρτηση με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παραπάνω σσ. 56 και 86. Ανάλογες επικλήσεις στον *PGM* LXII 1-23. Στον ίδιο μαγικό πάπυρο 83-95 είναι σχεδιασμένο ένα γυναικείο αιδοίο ως ημισέληνος.

Να σημειωθεί ότι η μαγική φόρμουλα του *PGM* XXXVI πρέπει να εκφωνείται (βλ. *PGM* XXXVI στιχ. 285-286) μετά από την εξής προετοιμασία: *τρῖψον μετὰ μέλιτος καὶ λέγε τὸν λόγον, ὅταν τρίβῃς καὶ ὅταν συνχρίῃ τὸ αἰδοῖόν σου.* Αυτή την ερωτική-μαγική μάλαξη των γεννητικών οργάνων θα την συναντήσουμε στα χωρία της Λουκιάδας, τα οποία συμπίπτουν με το spurcum additamentum, τμήματα των οποίων ήδη επισημάναμε ότι ταυτίζονται με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae*.

120 Ηφαιστίων *Ἀποτελεσματικά* Ι 1, 138 (Pingree).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

θεματική ανάμεσα στη Μιλησιακή παράδοση και μαγικά κείμενα ή κείμενα αλληγορικού-μυστηριακού συμβολισμού[121].

Την ύπαρξη των παραπάνω αλληλεπιδράσεων επιβεβαιώνει η επισήμανση ενός χωρίου, το οποίο αναφέρεται στην Πυθία, από τον Ωριγένη: *δέχεται πνεῦμα διὰ γυναικείων κόλπων* [122]. Η εικόνα είναι ανάλογη με αυτή του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae*. Αναφέρεται στην πίστη των αρχαίων για το *θεὸν διὰ κόλπων*, η οποία παραπέμπει στη συνεύρεση ορισμένων γυναικών με θεούς[123]: τέτοια είναι η περίπτωση της Ολυμπιάδας (όνομα του ογδόου αποσπάσματος των *Milesiae*), την οποία εξαπάτησε ο Νεκτανεβώ και ζευγάρωσε μαζί της. Η ιστορία αυτή και πολλές ανάλογες με αυτήν είναι "μιλησιακές" και παραπέμπει σε μοτίβα της Λουκιάδας (ερωτικός δόλος, ζωομορφισμός εραστών, ανόητο ερωτικό αντικείμενο) και γενικότερα της Μιλησιακής παράδοσης[124].

Τέτοιου είδους είναι ο ερωτικός δόλος του Βαλεντινιανού Μάρκου και του Σίμωνος του Μάγου, οι οποίοι αυτοανακηρύχθηκαν θεοί-Αιώνες και υπόσχονταν στις γυναίκες τη ταύτιση με τη Σοφία, για να τις ξεγελάνε, προκειμένου να ζευγαρώσουν

---

121 Περισσότερα βλ. παρακάτω σσ. 169-170 και πρβλ. τα σχόλιά μας για τη μαρτυρία του Τερτυλλιανού και του Βάρρωνα.

122 Ωριγένης *Κέλσ.* 7, 3 (Borret). Ίσως ο Ωριγένης χρησιμοποιεί εσκεμμένα μια μιλησιακή φράση, για να γελοιοποιήσει την Πυθία και την ειδωλολατρική θρησκεία. Ο ίδιος αναφέρει στο ίδιο έργο 4, 48 *Χρύσιππος παρερμηνεύει γραφὴν τὴν ἐν Σάμῳ, ἐν ᾗ ἀρρητοποιοῦσα ἡ Ἥρα τὸν Δία ἐγέγραπτο· λέγει γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν, ὅτι τοὺς σπερματικοὺς λόγους τοῦ θεοῦ ἡ ὕλη παραδεξαμένη ἔχει ἐν ἑαυτῇ.* Παρατηρούμε ότι υπάρχει θεματική και φραστική αναλογία με το δέκατο απόσπασμα μαζί με την θρησκευτική αλληγορία. Περισσότερα γι αυτό βλ. Burkert (1972) σ. 143, Lobeck (1829) σσ. 606-609 και πρβλ. Σούδα *π* 3140 (Adler) *τάς τε πνεύματι Πύθωνος ἐνθουσιώσας καὶ εἰς φαντασίαν κυήσεως παρεχομένας.*

123 Αυτό το θέμα με φραστική αναλογία με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* εντοπίζουμε στη Μιλησιακή ιστορία της ίδρυσης του ναού του Απόλλωνα στα Δίδυμα της Μιλήτου. Ο Απόλλων αγάπησε το Βράγχο, τον ιδρυτή του μαντείου. Για τη "σύλληψη" του Βράγχου από τη μητέρα του βλ. Κόν. *Διηγήσεις* 37 (= Φώτιου *Βιβλιοθήκη* 186, 136b, 10-36) *ὁ Σμῖκρός τινος τῶν ἐν Μιλησίοις ἐνδόξων θυγατέρα γαμεῖ καὶ αὕτη τίκτουσα ὁρᾷ ὄψιν τὸν ἥλιον αὐτῇ διὰ τοῦ στόματος εἰσδύντα διὰ τῆς γαστρὸς καὶ τῶν αἰδοίων διεξελθεῖν.* Να σημειώσουμε ότι η παραπάνω ιστορία για το μαντείο της Μιλήτου εξελίσσεται στη Μίλητο. Το μαντείο του Απόλλωνα στα Δίδυμα της Μιλήτου δίνει το χρησμό στον πατέρα της Ψυχής στα λατινικά για χάρη του ευρετή του Μιλησιακού παραμυθιού του Έρωτα και της Ψυχής, ο οποίος ήταν λατινόφωνος (ο Απουλήιος ή ο Sisenna), βλ. παραπάνω σσ. 81-82.

124 Ψ.-Καλλισθένης *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* (recensio β) I 4, 9 - I 5, 5 (Bergson σσ. 7-8) *καὶ λέγει αὐτῷ* (sc. *Νεκτανεβῷ*) *ἡ Ὀλυμπιάς· "ποίῳ θεῷ;" ὁ δὲ εἶπεν· "τῷ τῆς Λιβύης Ἄμμωνι." καὶ λέγει αὐτῷ ἡ Ὀλυμπιάς· "ποταπὸς ἄρα ἐστὶν ὁ θεὸς οὗτος;" ὁ δὲ εἶπεν· "τὴν μὲν ἡλικίαν μεσῆλιξ καὶ χρυσόκομος τὴν χαίτην καὶ τὰ γένεια, κέρατα ἔχων ἐκ τοῦ μετώπου πεφυκότα καὶ ταῦτα χρυσῷ παραπλήσια. ... Ἐξέρχεται οὖν ἀπὸ τῆς βασιλίσσης ὁ Νεκτανεβὼ καὶ λαμβάνει βοτάνας ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἃς ἠπίστατο πρὸς ὀνειροπολίαν, καὶ ... ἔπλασεν κηρίον θηλυκόσωμον καὶ ἐπέγραψεν ἐν αὐτῷ τὸ ὄνομα τῆς Ὀλυμπάδος, καὶ ἅψας λύχνους ... θεωρεῖ περιπεπλεγμένον αὐτῇ τὸν θεὸν Ἄμμωνα ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ καὶ ἀναστάντα ἀπ' αὐτῆς εἰπόντα αὐτῇ· "γύναι, κατὰ γαστρὸς ἔχεις ἄρρεν, ..."* Το παραπάνω χωρίο της απάτης του Νεκτανεβώ περιέχει την αναφορά στο χρυσόκομο εραστή και στο κέρινο ομοίωμα (έτσι παραβάλλεται με το Χρυσοσάνδαλο και την κέρινη ερωμένη του στη μαρτυρία του Βάρρωνα) και την έκφραση *κατὰ γαστρὸς ἔχεις ἄρρεν*, η οποία παραπέμπει στο δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* (πρβλ. Ψευδ.-Καλλ. I 6, 12-13 (Bergson σ. 8) *ἰδοὺ ἐν τῷ κοιτῶνί μου δέξαι χώρημα.* Για ανάλογα χωρία από τις υπόλοιπες παραλλαγές του μυθιστορήματος αυτού βλ. Weinreich (1911) σ. 13 σημ. 7). Ο εραστής της Ολυμπιάδας βέβαια είναι ο Νεκτανεβώ, ο οποίος δεν είναι ζωόμορφος. Όμως την παραπλανά ότι ο δήθεν εραστής της, ο θεός Άμμων θα εμφανισθεί με τη μορφή φιδιού, όταν έλθει να ζευγαρώσουν, βλ. *ibidem* I 6, 2-4 (Bergson σ. 9) *ἐὰν καθεζομένη τῇ ἑσπέρᾳ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνός σου ἴδῃς δράκοντα ἑρπύζοντα ἐπὶ σέ, ...*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μαζί τους[125]. Τις "μιλησιακές" αυτές ιστορίες αναφέρει ο χριστιανός συγγραφέας Ειρηναίος. Σε ένα σημείο μάλιστα της περιγραφής των ερωτικών ατασθαλιών των Βαλεντινιανών, στο έργο του *Κατὰ τῶν αἱρέσεων*[126] παραδίδει σε ευθύ λόγο τις φράσεις, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι παραπάνω αιρετικοί: *καθίδρυσον ἐν τῷ νυμφῶνί σου τὸ σπέρμα τοῦ φωτός. λαβὲ παρ' ἐμοῦ τὸν νυμφίον.* Υπάρχει σημαντική αναλογία με το λεξιλόγιο και το περιεχόμενο του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae.* Η αναλογία αυτή εντοπίζεται σε συμφραζόμενα τα οποία είχαμε επισημάνει ότι είναι "μιλησιακά". Το *σπέρμα τοῦ φωτός* θυμίζει το σπέρμα της Σοφίας (*semen Sophiae*) στη μαρτυρία του Τερτυλλιανού για τις Μιλησιακές ιστορίες (*historiae atque milesiae*) των Βαλεντινιανών[127] και την αρρητοποιία της Ήρας, η οποία παραλαμβάνει τους *σπερματικούς λόγους* του Δία[128].

Η ύπαρξη του "τόπου", στον οποίο εντάσσεται το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae,* όχι μόνο σε ερωτικά αλλά και σε μαγικά ή αλληγορικού συμβολισμού[129] συμφραζόμενα επιβεβαιώνει τα σχόλια μας σε προηγούμενα σημεία για τα δύο επίπεδα ανάγνωσης των κειμένων της Μιλησιακής παράδοσης. Επίσης εντάσσει με σιγουριά σε αυτή την παράδοση ένα συγκεκριμένο μυθιστορηματικό θέμα: αυτό της ερωτικής εξαπάτησης του μωρού ερωτικού αντικειμένου με την υπόσχεση κάποιας προσφοράς (κυρίως με την προσφορά της Γνώσης-Νου με το δίσημο συμβολισμό τους). Νά σημειώσουμε ότι ο λογοτεχνικός "τόπος" του δέκατου αποσπάσματος συνδυάζεται με την προαναφερθείσα ταύτιση του αποσπάσματος αυτού με τα δύο χωρία από τη Λουκιάδα. Το θέμα μάλιστα της ιστορίας, στην οποία εντάσσονται τα δύο χωρία είναι ακριβώς αντίστοιχο: ερωτικό και αλληγορικό[130].

Μετά από αυτά έχουμε να προσθέσουμε στα σχόλια για το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο αφορά τη "μιλησιακή" ερευνητική οπτική της Λουκιάδας. Αυτό το στοιχείο δεν είχε αξιοποιηθεί από τους προηγούμενους ερευνητές[131].

---

125 Βλ. Salles-Dabadie (1969) σσ. 130-132, Reitzenstein (1927) σ. 251, Rohde (1898) σ. 228 σημ. 3 και παραπάνω σσ. 86-87 για τη μαρτυρία του Τερτυλλιανού και σσ. 121-123 τα σχόλιά μας για το όγδοο και το ένατο απόσπασμα.

126 Ειρηναίος *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 7, 2, 356 (Harvey).

127 Βλ. παραπάνω σσ. 82-86.

128 Βλ. παραπάνω σ. 130 σημ. 122.

129 Πρβλ. *IG* XIV1 641 για την επιγραφή από τη Σύβαρη σε ένα χρυσό πλακίδιο, η οποία μάλλον είναι ορφικής προέλευσης, όπου η Ψυχή αναφέρει: *δεσποίνας δ' ὑπὸ κόλπον ἔδυν χθονίας βασιλείας.* Ανάλογα με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* βλ. Kaibel *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta,* Berlin 1878, σ. 237

Ἀίδεω νυχίοιο μέλας ὑπεδέξατο κόλπος

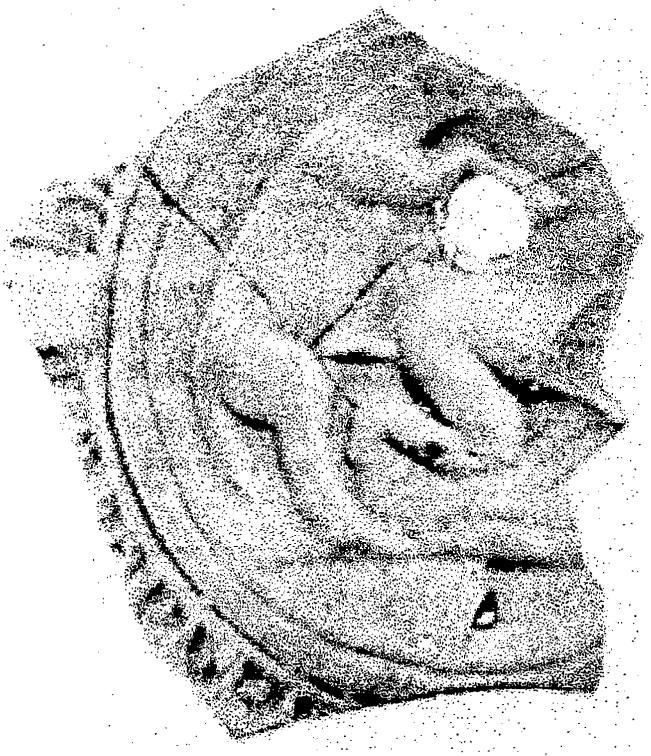
και πρβλ. Fick-Michel (1991) σ. 510 και Rohde (1898) τμήμα II, σ. 114, σημ. 2 και σσ. 219, 383, 421. Βρισκόμαστε κοντά στο περιβάλλον του συμβολισμού των Ισιακών μυστηρίων. Για την αλληλεπίδρασή τους με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 171-174.

130 Βλ. παρακάτω σσ. 160-166.

131 Εξαιρείται ο Anderson (1976) σσ. 47-48.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΙΙ. Ο εικαστικός - αρχαιολογικός "τόπος" του δέκατου αποσπάσματος. Το 1965 ο P. Bruneau[132] εισήγαγε στο πρόβλημα της αναζήτησης του προτύπου της Λουκιάδας μια νέα παράμετρο. Παρουσίασε και σχολίασε ένα σύνολο λύχνων, οι οποίοι χρονολογούνταν από τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. ως τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. Οι λύχνοι αυτοί προέρχονταν από όλα τα μέρη του αρχαίου κόσμου (εκτός της Ιταλίας)[133]. Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών των λύχνων είναι ότι παρουσιάζουν την επαφή των ανθρώπων με ζώα: στην πρώτη ομάδα λύχνων ένας άνθρωπος συνομιλεί με έναν πετεινό. Στη δεύτερη ομάδα απεικονίζεται η συνεύρεση ενός όνου με μια γυναίκα[134].

Εικόνα 2

Η εικόνα 2 αναπαριστά την ερωτική στάση της *aversa Venus*. Η εικόνα 3 αναπαριστά την ερωτική στάση της *pendula Venus*. Η εικόνα 4 παρουσιάζει τη γυναίκα να βρίσκεται κοντά στην κοιλιά του όνου, σαν να τον αναγκάζει να ζευγαρώσουν. Οι απεικονίσεις αυτές θυμίζουν τις περιγραφές των ερωτικών επαφών του ήρωα στη Λουκιάδα: η εικόνα 2 παραπέμπει στον Απουλήιο *Met.* VII 21, 4-8 *homines amator talis appetit et humi prostratis illis inhians illicitas atque incognitas*

132 Βλ. P. Bruneau, "Illustrations antiques du *coq* et de l' *âne* de Lucien", *BCH* 89[1] (1965) σσ. 349-357.

133 Bruneau (1965) σσ. 351-352.

134 Βλ. εικκ. 2-4, σσ. 132-133 και 135.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

temptat libidines et ferinas uoluptates <auens> auersa Venere inuitat ad nuptias. nam imaginem etiam sauii mentiendo ore improbo compulsat ac morsicat και τον Ψ.Λουκιανό *Λούκ.* 10 *καὶ πεσοῦσα ἐπὶ τοῦ λέχους ἐς γόνυ, Ἄγε δὴ σὺ ὁ παλαιστής, ἔχεις τὰ μέσα, ὥστε ἀνάξας ὀξεῖαν ἐπίπρωσον καὶ βάθυνον. ... σφίγγε, εἶτα ἀνακλάσας ἔμβαλε καὶ σύνεχε καὶ μὴ δίδου διάστημα. ἐὰν δὲ χαλᾶται, θᾶττον ἐπάρας ἀνώτερον μετάθες καὶ κρούσας κύψον ... ἀλλὰ δὴ κυρτώσας πολὺ αὐτὸν ὄφελε, καὶ ὑποβαλὼν κάτω αὖθις τὴν παρεμβολὴν σύνεχε* (να σημειώσουμε πάντως ότι ο πρωταγωνιστής ακόμα δεν έχει μεταμορφωθεί σε όνο αλλά συνευρίσκεται, ενώ ακόμα είναι άνθρωπος, κατά την προαναφερθείσα "στάση" με την υπηρέτρια Παλαίστρα).

Εικόνα 3

Η εικόνα 3 παραπέμπει[135] στον Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 9 και τον Απουλήιο *Met.* II 17 *"... comminus in aspectum, si uir es, derige et grassare nauiter ... " haec*

135 Πρβλ. την περιγραφή της ερωτικής στάσης *pendula Venus* στο Διοσκορίδη *ΑΠ* V 55
Δωρίδα τὴν ῥοδόπυγον ὑπὲρ λεχέων διατείνας
ἄνθεσιν ἐν χλοεροῖς ἀθάνατος γέγονα.
Ἡ γὰρ ὑπερφυέεσσι μέσον διαβᾶσά με ποσσὶν
ἤνυεν ἀκλινέως τὸν Κύπριδος δόλιχον,
ὄμμασι νωθρὰ βλέπουσα· τὰ δ', ἠΰτε πνεύματι φύλλα,
ἀμφισαλευομένης ἔτρεμε πορφύρεα,
μέχρις ἀπεσπείσθη λευκὸν μένος ἀμφοτέροισιν,
καὶ Δωρὶς παρέτοις ἐξεκύθη μέλεσι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

simul dicens inscenso grabattulo super me sensim residens ac crebra subsiliens lubricisque gestibus mobilem spinam quatiens pendulae Veneris fructu me satiauit. Να επισημάνουμε ότι η φράση *crebra subsiliens lubricisque gestibus mobilem spinam quatiens* υπενθυμίζει το θέμα του *desultor amoris* με την κυριολεκτική σημασία. Επιπλέον παραπέμπει στην πρώτη μαρτυρία του Ιερώνυμου, όπου εμφανίζεται η εικόνα του *obtortus scorpio* με το φαλλικό συμβολισμό να ξετινάζει (*quatiat*) τα δόντια αυτών, οι οποίοι υφίστανται παθητικά τη "τιμωρία"[136]. Αντίστροφα στο παραπάνω χωρίο του Απουλήιου το φαλλικό σύμβολο (*spina*) "τινάζεται" (*quatiens*) από την ερωμένη.

Η εικόνα 4 παραπέμπει στον Απουλήιο *Met.* X 22 και Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 51 *καὶ σφόδρα ἠπόρουν ὅπως ἀναβήσομαι τὴν ἄνθρωπον ... ὥσπερ ἀνδρὶ παρακειμένη περιβάλλεταί με καὶ ἅρασα εἴσω ὅλον παρεδέξατο. κἀγὼ μὲν ὁ δειλὸς ἐδεδοίκειν ἔτι καὶ ὀπίσω ἀπῆγον ἐμαυτὸν ἀτρέμα, ἡ δὲ τῆς ὀσφύος τῆς ἐμῆς εἶχετο, ὥστε μὴ ὑποχωρεῖν, καὶ αὐτὴ εἶπετο τὸ φεῦγον.* Πρόκειται δηλ. για την εικαστική

Επίσης βλ. Ανώνυμο *AP* V 202

Πορφυρέην μάσπιγα καὶ ἡνία σιγαλόεντα
Πλαγγὼν εὐίππων θῆκεν ἐπὶ προθύρων,
νικήσαντα κέλητα Φιλαινίδα τὴν πολύχαρμον,
ἑσπερινῶν πώλων ἅρπ φρυασσομένων,

Ασκληπιάδη *AP* V 203

Λυσιδίκη σοί, Κύπρι, τὸν ἱππαστῆρα μύωπα,
χρύσεον εὐκνήμου κέντρον ἔθηκε ποδός, /
ᾧ πολὺν ὕππον ἵππον ἐγύμνασεν· οὐδέ ποτ' αὐτῆς
μηρὸς ἐφοινίχθη κοῦφα πνασσομένης·
ἦν γὰρ ἀκέντητος τελεοδρόμος· οὕνεκεν ὅπλον
σοὶ κατὰ μεσσοπύλης χρύσεον ἐκρέμασεν,

Γιουβενάλη VI Ox. 25-26

hic erit in lecto fortissimus; exuit illic
personam docili Thais saltata Triphallo

και Μάχ. *απ.* 17, 357-35 (Gow) *καθιππάσθαι δ' ὑπ' αὐτῆς πεντάκις.* Το χωρίο αναφέρεται στην εταίρα Γναθαίνιον, η οποία επέλεξε για έναν ακάθαρτο πελάτη αυτή τη "στάση", για να έλθει στη μικρότερη δυνατή σωματική επαφή μαζί του. Στον Ηλιόδωρο *Αἰθιοπικά* ΣΤ΄ 15, 5, 7-10 *ἔως ἀπερίσκεπτον ὑπὸ θυμοῦ τὴν κατὰ τοὺς νεκροὺς ἔρευναν ποιουμένη ἔλαθεν ὠρθωμένῳ κλάσματι δόρατος κατὰ τοῦ βουβῶνος περιπαρεῖσα* ο αφηγητής διηγείται μία ιστορία μαύρης μαγείας, στην οποία πρωταγωνιστεί και τιμωρείται μία γριά. Η θεία τιμωρία της γριάς γίνεται με τον παραπάνω τρόπο, ο οποίος είναι ανάλογος με την ερωτική στάση της *pendula Venus*. Το γεγονός ότι πρωταγωνιστεί η γριά σημαίνει ότι η ιστορία είναι *fabula anilis*. Οι *fabulae aniles* εντάσσονται στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παρακάτω σσ. 230-232.

[136] Βλ. παραπάνω σσ. 100-102. Σχετικά με αυτό, ενδιαφέρον παρουσιάζει το απόσπασμα από την Ατελλανή φάρσα του Πομπώνιου *απ.* 34 (Frassinetti σ. 32)

et ubi insilui in coleatum eculeum, ibi tolutim tortor.

Το ρήμα *insilire* δηλώνει την ενέργεια-συμπεριφορά του ερωτικού αντικειμένου σε μια συγκεκριμένη ερωτική στάση (*pendula Venus*). Το ονοματικό σύνολο *coleatus eculeus* δηλώνει το φαλλό, προσδιορισμένο ως όργανο βασανιστηρίου, πρβλ. Πομπώνιο *απ.* 53

incepi contui: conspicio coleatam cuspidem.

Παρόμοια στον Απουλήιο *Met.* VII 18, 6 *funestis aculeis infeste me conuulnerarent* περιγράφεται με ανάλογο τρόπο το βασανιστήριο στον ανόητο όνο. Το *coleatus eculeus* παραπέμπει στη *spina* της ερωτικής στάσης *pendula Venus* των *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Το ρήμα *insilui* επίσης παραβάλλεται με το *subsiliens* της παραπάνω σκηνής. Η σημασιοδότηση του *coleatus eculeus* θυμίζει αυτή του *obtortus scorpio*. Το *tolutim* παραπέμπει στο *crebra* στο παραπάνω χωρίο του Απουλήιου και, επειδή έχει την κατάληξη -im, εντάσσεται στο λεξιλόγιο του Sisenna. Ο Πομπώνιος ήταν λίγο νεότερος από το συγγραφέα των *Milesiae*. Με βάση τις παραπάνω σημαντικές αναλογίες εικάζουμε ότι στο χωρίο του Πομπώνιου έχει ασκηθεί αξιοσημείωτη "μιλησιακή" επίδραση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αναπαράσταση σε λύχνο[137] της σκηνής, στην περιγραφή της οποίας ταυτίζονται τα δύο προηγούμενα χωρία της Λουκιάδας με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae*[138].

Εικόνα 4

Ο Bruneau προέβλεπε ότι η ύπαρξη των αναπαραστάσεων αυτών σε λύχνους τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο δε θα μείνει χωρίς "φιλολογικές συνέπειες"[139]. Η εξήγηση, την οποία προτείνει ανεπιφύλακτα, είναι ότι το θέμα της μεταμόρφωσης του Λούκιου σε όνο ανάγεται σε δύο κείμενα με συναφή περιεχόμενο προγενέστερα από

---

137 Ίσως το γεγονός ότι η αναπαράσταση βρίσκεται σε λύχνο είναι εντελώς τυχαίο. Όμως, επειδή το λυχνάρι σε συνδυασμό με αυτές τις ερωτικές συνευρέσεις απαντά συνεχώς στη Λουκιάδα και άλλα συναφή κείμενα και, όπως θα δούμε, έχει σχέση με το *σπέρμα φωτὸς* των Βαλεντινιανών κατά τη συνουσία, επισημαίνουμε ότι με αυτό το σκεπτικό η έμπνευση του κατασκευαστή είναι σαφώς αναγνωρίσιμη, πρβλ. Λουκιανό *Κατ.* 27, Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 51 *ἡ δὲ λύχνον ἔνδον ἔκαιε μέγαν τῷ πυρὶ λαμπόμενον· ἔπειτα ἀποδυσαμένη παρέστη τῷ λύχνῳ γυμνὴ ὅλη·* βλ. Σώφρ. *απ.* 47 (Olivieri)

ἃ δ' ἀμφ' ἄλητα κυπάζει

του ίδιου *απ.* 49 (Olivieri)

ἐνθάδε κυπάζοντι πλεῖσται γυναῖκες

και Ιππών. *απ.* 17 (West)

κύψασα γάρ μοι πρὸς τὸν λύχνον Ἀρήτη,

το οποίο έχουμε ήδη επισημάνει, βλ. παραπάνω σ. 114 σημ. 29 για τον ερωτικό συμβολισμό του λύχνου και την αξιοποίηση του θέματος αυτού από τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Για την ερωτική σημασία του λύχνου πρβλ. επίσης *Comica Adespota* 152, 1 (*CAF* τ. 3, Kock)

Βακχὶς θεόν σ' ἐνόμισεν, εὔδαιμον λύχνε.

138 Πρβλ. ένα μάλλον χριστιανικό επιτύμβιο επίγραμμα του 4ου αι. στην *AL* 2193, 6-7 (Lommatzsch τ. II 3 σ. 127)

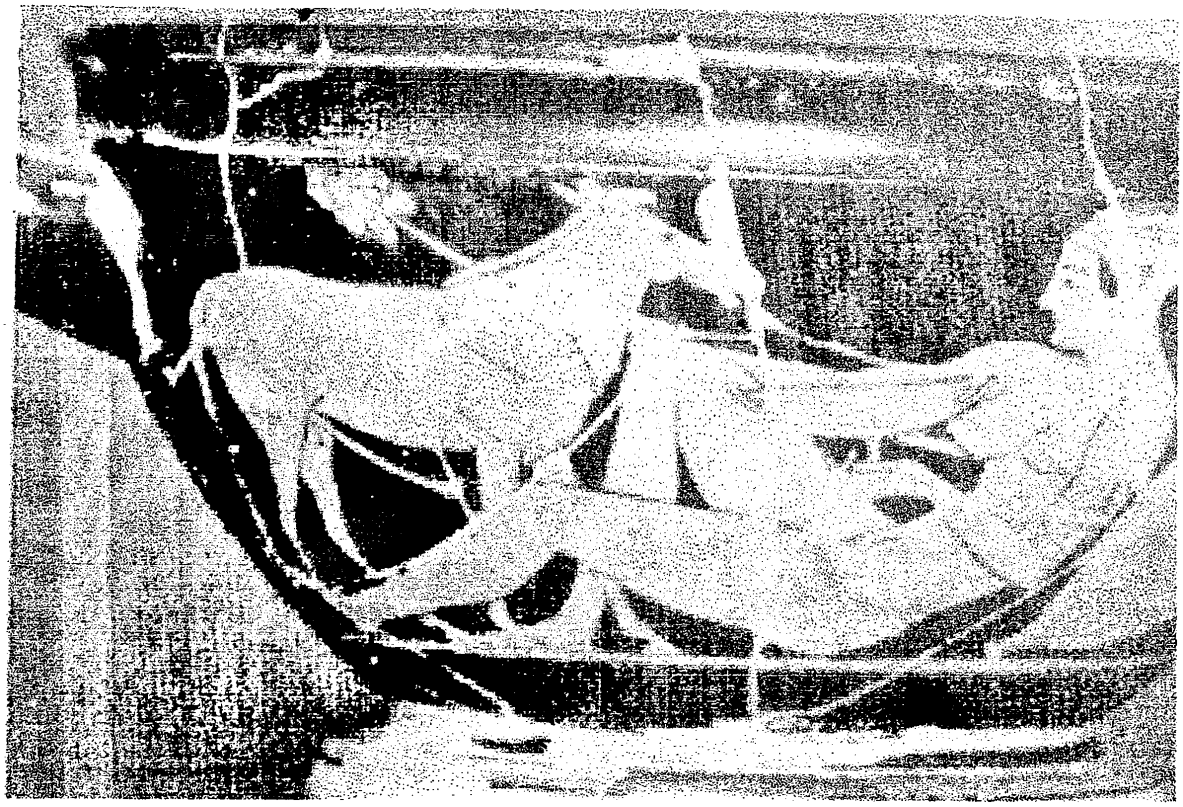
cum caro coniugem (sic) *uixit*
Aselloque suo, quem talamo dignata recepit,

όπου εντοπίζουμε το ίδιο θέμα (ερωτική "παραλαβή" του όνου) με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* και αναφορά στον *Asellus*, ως όνομα ανδρός βέβαια.

139 Βλ. Bruneau (1965) σ. 354.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τον Ψ.-Λουκιανό και τον Απουλήιο: είτε στα *Μιλησιακά-Milesiae* είτε στις *Μεταμορφώσεις* του Λούκιου Πατρέα. Μάλιστα το θέμα αυτής της ερωτικής συνεύρεσης είχε διαδοθεί, όπως αποδεικνύουν οι λύχνοι, και στην Αφρική, πατρίδα του Απουλήιου συγγραφέα των *Metamorphoseis* [140]. Η ύπαρξη των αναπαραστάσεων αυτών στους λύχνους του Bruneau έμεινε τελικά χωρίς "φιλολογικές συνέπειες": αγνοήθηκε[141].

Εικόνα 5

---

[140] Ένας από αυτούς τους λύχνους προέρχεται από το Rabat της Αφρικής κοντά στην πατρίδα του Απουλήιου. Ο λύχνος αυτός χρονολογείται τον 1ο αι. μ.Χ., όταν δεν είχε γεννηθεί ακόμα ο Απουλήιος, βλ. Bruneau (1966) σ. 353. Το συμπέρασμα προκύπτει αβίαστα: στην πατρίδα του Απουλήιου υπήρχε αυτή η διήγηση ένα αιώνα περίπου, πριν γράψει τις *Metamorhoseis* ο Απουλήιος. Το ίδιο ισχύει και για το έργο του Ψ.-Λουκιανού, το οποίο τοποθετείται χρονολογικά στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. Από αρχαιολογικά ευρήματα προκύπτει ότι η αναπαράσταση της έναρξης ερωτικών επαφών ημίονου με γυναίκα χρονολογείται από τον 5ο-4ο αι. π.Χ. (βλ. εικ. 5, σ. 136) αλλά δεν απεικονίζεται η καθαυτή ερωτική πράξη πριν από τον 1ο αι. μ.Χ., βλ. Bruneau (1966) σ. 352.

[141] Ο μοναδικός μελετητής της Λουκιάδας, ο οποίος εξέφρασε ορισμένες απόψεις για τα *Μιλησιακά*, έχοντας υπόψη το άρθρο του P. Bruneau ήταν ο G. Anderson (1976) σ. 47. Πιθανολόγησε ότι οι αναπαραστάσεις αυτές δεν ήταν ζευγάρωμα όνου-γυναίκας αλλά αλόγου-γυναίκας. Έτσι κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για εικαστική έμπνευση από τη Λουκιάδα αλλά από την ιστορία της Σεμίραμις. Δεν πρόσεξε όμως ότι αυτές οι ενστάσεις είχαν ήδη αναιρεθεί από τον ίδιο τον Bruneau (1965) σ. 355, ο οποίος τόνισε ότι δεν υπάρχει σοβαρή περίπτωση να έχουμε αναπαράσταση ζευγαρώματος αλόγου-Σεμίραμις, καθώς το μοτίβο αυτό είναι προγενέστερο και δεν απεικονίζεται σε λύχνους. Να προσθέσουμε ότι το ζώο στους λύχνους είναι πολύ μικρό για να είναι άλογο. Οι αμφιβολίες του Anderson σχετίζονται με το γεγονός ότι στη μελέτη του προσπαθεί να αποδείξει ότι ο συγγραφέας όχι μόνο του *Λούκιου ἢ Ὄνου* αλλά και του προτύπου της Λουκιάδας, δηλ. των *Μεταμορφώσεων λόγων* είναι ο Λουκιανός. Αν λοιπόν οι λύχνοι αυτοί, οι οποίοι εμφανίζονται από τον 1ο αι. μ.Χ. αναπαριστούν σκηνή της Λουκιάδας, η θεωρία του υφίσταται συντριπτικό πλήγμα. Επιπλέον ο Anderson δεν είχε υπόψη του τις αναπαραστάσεις, οι οποίες δημοσιεύθηκαν στο έργο του Μ. Θ. Πετρόπουλου, βλ. παρακάτω σσ. 137-138.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Το 1994 ο Μ. Θ. Πετρόπουλος δημοσιεύει στη διδακτορική του διατριβή[142], δύο λύχνους από δύο εργαστήρια κατασκευής λύχνων στην Πάτρα του 1ου - 2ου αι. μ.Χ., οι οποίοι αναπαριστούν την ίδια σκηνή, όπως οι λύχνοι του Bruneau. Ο ένας μάλιστα από αυτούς[143] πιθανώς αναπαριστά μία γυναίκα πάνω στην πλάτη ενός όνου να ζευγαρώνει με έναν άνδρα, ο οποίος "προβάλλει" στο πίσω μέρος του όνου (δηλ. σαν να "κρύβει" έναν άνδρα μέσα ο όνος). Στο συγκεκριμένο μάλιστα λύχνο γίνεται σαφές από το μέγεθος του ζώου (η μέση του ανθρώπου ξεπερνά το ύψος της ράχης του ζώου) ότι δεν υπάρχει καμία περίπτωση να είναι άλογο. Έτσι έχουμε τη δυνατότητα να μην δεχτούμε τις ενστάσεις του Anderson[144], με τις οποίες ασχοληθήκαμε παραπάνω.

Εικόνα 6

Ο Πετρόπουλος εικάζει[145] ότι θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε αυτούς τους λύχνους με το χαμένο έργο *Μεταμορφώσεων λόγοι* του Λούκιου Πατρέα, το οποίο υπήρξε το πρότυπο του *Λούκιου ἢ Ὄνου* και των *Metamorphoseis* του Απουλήιου.

142 Βλ. Μ.Θ. Πετρόπουλος, *Τα εργαστήρια των Ρωμαϊκών λυχναριών της Πάτρας και το Λυχνομαντείο*, (Διδακτορική Διατριβή), Πάτρα 1994, σ. 107, εικ. 91 (λύχνοι υπ. αρ. Μ 384, Μ 385).

143 Βλ. εικ. 6, σ. 137.

144 Ο Πετρόπουλος (1994) σ. 107 βεβαιώνει ότι πρόκειται για όνο.

145 Βλ. Πετρόπουλος (1994) σ. 107. Για τη χρονολόγηση αυτού του λύχνου βλ. Πετρόπουλος (1994) σ. 247.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το καινούργιο στοιχείο που προκύπτει από τους λύχνους, τους οποίους δημοσιεύει ο Πετρόπουλος, σε σχέση με αυτούς του Bruneau πέρα από την προσπάθεια απεικόνισης της μεταμόρφωσης του άνδρα σε όνο, είναι ότι εντοπίζονται στην Πάτρα, το χώρο καταγωγής του Λούκιου Πατρέα αλλά και του Λούκιου[146], πρωταγωνιστή του έργου του Ψ.-Λουκιανού *Λούκιος ἢ Ὄνος*. Μάλιστα όλη η διατριβή του Πετρόπουλου αποδεικνύει ότι πρέπει να απορριφθεί η παλαιότερη θεωρία του Broneer[147] σχετικά με το τόπο βιομηχανικής κατασκευής λύχνων κατά την αυτοκρατορική περίοδο: δεν είναι η Κόρινθος αλλά η Πάτρα. Έτσι το μοτίβο της συγκεριμένης αναπαράστασης (λογοτεχνικής ή εικαστικής) αποκτά πατρίδα. Συγχρόνως, με τους δημοσιευμένους λύχνους από τον Πετρόπουλο επιβεβαιώνεται η εικασία του Bruneau ότι η ιστορία του ζευγαρώματος όνου-γυναίκας υπήρχε πριν από τον 2ο αι. μ.Χ., κατά τον οποίο γράφθηκαν τα έργα του Απουλήιου ή του Ψ.-Λουκιανού.

Η εξάπλωση αυτού του εικαστικού θέματος τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο (1ο-3ο αι. μ.Χ. και ιδιαίτερα τον 2ο-3ο) συνδέεται βέβαια με την ύπαρξη των έργων των *Metamorphoseis* και του *Λούκιου ἢ Ὄνου*. Όμως η πηγή του είναι προγενέστερη και δεν μπορεί να ταυτίζεται με αυτά τα έργα. Όλες λοιπόν οι πληροφορίες, τις οποίες συγκεντρώσαμε για τη Μιλησιακή παράδοση και τη *Λουκιάδα* σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η αναπαράσταση του ζευγαρώματος όνου-γυναίκας αρχίζει να εμφανίζεται από τον 1ο αι. μ.Χ. ενισχύει πολύ την πιθανότητα ύπαρξης της ερωτικής ιστορίας του όνου στα *Μιλησιακά-Milesiae*. Η αύξηση επίσης του αριθμού των λύχνων, στους οποίους εμφανίζεται αυτό το εικαστικό θέμα μετά από το παραπάνω χρονικό σημείο, συμπίπτει με το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο αυξάνονται οι μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση και εμφανίζονται τα άλλα δύο έργα της Λουκιάδας. Όλα αυτά τα δεδομένα[148] στηρίζουν επαρκέστερα την ύπαρξη της άμεσης σχέσης, την οποία εικάζαμε ότι έχουν τα *Μιλησιακά-Milesiae* με τη Λουκιάδα. Στα επόμενα κεφάλαια θα εξετάσουμε το είδος αυτής της σχέσης.

---

146 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 55 *πατρὶς δὲ ἡμῖν Πάτραι τῆς Ἀχαΐας*. Ίσως από την Πάτρα καταγόταν και ο Αριστείδης ο "Μιλήσιος", βλ. παραπάνω σ. 33.

147 Βλ. Πετρόπουλος (1994) σσ. 57-69.

148 Η έρευνα για την εικαστική-αρχαιολογική πτυχή της Μιλησιακής παράδοσης προσέφερε πολύτιμο υλικό, άγνωστο στους προηγούμενους μελετητές. Πολλοί αρχαιολόγοι μάλιστα παραπέμπουν στα *Μιλησιακά*, επειδή εικάζουν ότι ενέπνευσαν σειρές από τολμηρά ερωτικές παραστάσεις, οι οποίες μοιάζουν να έχουν αλληλοδιαδοχή μεταξύ τους, βλ. παρακάτω σσ. 217-219.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

V. Η ΛΟΥΚΙΑΔΑ ΚΑΙ ΟΙ ΜΙΛΗΣΙΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Α. Το κείμενο του Spurcum και οι παλαιότερες απόψεις για την προέλευσή του

Στα προηγούμενα κεφάλαια διαπιστώσαμε ότι η Μιλησιακή παράδοση συνδέεται με τη Λουκιάδα. Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι προκύπτουν αναλογίες μεταξύ τους ως προς το περιεχόμενο, τους αφηγηματικούς τρόπους και την πιθανή αλληγορία των ερωτικών σκηνών. Τα παραπάνω συμπεράσματα ενισχύονται από την έρευνα για το περιεχόμενο, την προέλευση, το λεξιλόγιο και το ύφος ενός κειμένου, το οποίο εντοπίζεται στη χειρόγραφη παράδοση των *Metamorphoseis* του Απουλήιου.

1. **Κριτική του κειμένου - Μετάφραση.** Στον κώδικα Laurentianus 29, 2 του 12ου αι.[1], ο οποίος παραδίδει τα έργα του Απουλήιου *Apologia*, *Metamorphoseis* και *Florida*, και συγκεκριμένα στο περιθώριο του φύλλου 66r προστέθηκε ένα κείμενο ερωτικού περιεχομένου[2]. Οι ειδικοί ερευνούν την πατρότητά του από το 1621[3]. Το απόσπασμα αυτό παραδίδεται επίσης στο περιθώριο του κώδικα Laurentianus 54, 32[4] (56r) και μέσα στο κείμενο (in textu) στους Laurentiani 54, 12[5] και 54, 24[6], και στον Vaticanus Urbinas 199[7]. Τα παραπάνω χφφ παραδίδουν τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Το κείμενο του Spurcum παραδίδεται ως εξής[8]:

Et ercle [hercle L_1] orciu(m) piga(m) perteretem (*supra vocabulum* valde rotunda(m) *add. m. rec. in* L_1) hyaci [hiaci V_5] fragrantis (*sed* fl *in* fr *rasura al. m. in* φ) [fragantis L_1 L_4] et chie rosacee [rosoeaceae L_2] lotionibus expiavit

---

[1] Τον παλαιότερο μετά τον Laurentianus 68, 2 του 11ου αι (F), του οποίου ο Laurentianus 29, 2 είναι απόγραφο. Στις νεότερες εκδόσεις ο Laurentinianus 29, 2 σημαίνεται (siglum) με το ελληνικό γράμμα φ.

[2] Οι μελετητές το ονομάζουν spurcum additamentum (η ονοματοθεσία από τον F. Oudendorp, *Apulei Opera*, τ. I: *Metamorphoseis*, Lugduni Batavorum 1786, σ. 717). Εμείς για πρακτικούς λόγους θα το ονομάζουμε από εδώ και στο εξής Spurcum.

[3] Βλ. G. Elmenhorst, *Apulei... opera omnia*, Frankfort 1621.

[4] Κώδικας γραμμένος από τον Βοκκάκιο τον 14ο αι. με siglum το L_1.

[5] Χρονολογείται το 1425 (siglum το L_2). Το συγκεκριμένο απόσπασμα αντιγράφθηκε σε αυτόν από τον φ, βλ. D.S. Robertson, "Manuscripts of the Metamorhoses of Apuleius", *CQ* 18 (1924) σ. 31.

[6] Χρονολογείται το 1422 (siglum το L_4). Το συγκεκριμένο απόσπασμα αντιγράφτηκε σε αυτόν από τον L_1, βλ. Robertson (1924) σσ. 31-32.

[7] Χρονολογείται κατά το δεύτερο μισό του 15ου αι. (siglum το V_5). Το συγκεκριμένο απόσπασμα αντιγράφτηκε σε αυτόν από τον L_4, βλ. Robertson (1924) σσ. 31-32.

[8] Παραθέτουμε το κείμενο από τον φ και σε αγκύλες τις γραφές των άλλων χφφ, όταν διαφοροποιούνται από αυτόν. Έχουμε αντιβάλει το κείμενο του Spurcum από τα προαναφερθέντα χφφ σε φωτοτυπική ανατύπωση κι έχουμε λάβει υπόψη μας τις εκδόσεις των D.S. Robertson, *Apulée. Les Metamorphoses*, Paris 1965, R. Helm, *Apulei Metamorhoseon Libri XI*, Leipzig 1931 και C. Giarratano-P. Frassinetti, *Apulei Metamorphoseon libri XI*, Torino 1960. Οι παραπομπές στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου γίνονται με βάση την έκδοση των Giarratano-Frassinetti.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[expurgavit L_1 V_5]. Ac [at L_1] dein digitis ypate licanos mese parmese [paramese L_4: parimese L_1 V_5] et nete. hasta(m) m(e)i inguinis nivei spurciei pluscule excorians (*erasum* ~) [excorias L_1 L_2 V_5: excoria(n)s L_4] emu(n)davit. Et cu(m) ad inguini(s) cephalu(m) formosa mulier conati(m) [concitim L_1 V_5] ve(n)iebat ab orcib(us); gan(n)ie(n)s ego et dentes ad jove(m) eleva(n)s priapo [p`i´po L_1] frequenti frictura porrixaba(m) [freq(uen)t(er) mi(n)geba(m) *add. al. m. in marg.* L_1] ip(s)o(que) pando et repando ventre(m) sepiuscule tactaba(m) [tractaba(m) *add. al. m. in marg.* L_1]. Ip(s)a(m) [ipsa L_1 L_2 V_5] quoque inspiciens q(uo)d genius int(er) ¦anth (¦*add. sec. m.*) ten(er)as excreverat [exercuerat L_2] modicu(m) i(llud) [istud L_2] morule qua lustru(m) sterni ma(n)dav(er)at an(n)i sibi revolutione(m) autumabat

Η θέση του στον κώδικα φ είναι στο κάτω αριστερό περιθώριο[9] του φύλλου 66r. Στο κείμενο των *Metamorphoseis* προηγείται η προετοιμασία της ερωτικής επαφής του όνου με τη matrona. Οι ευνούχοι στρώνουν το κρεβάτι[10] και αποσύρονται. Η matrona γδύνεται και αλείφει το κορμί της με αρωματικές αλοιφές[11]. Το ίδιο κάνει και για τον παράδοξο εραστή της, αλείφοντας και τα ρουθούνια του[12]. Σε αυτό ακριβώς το σημείο (*Metamorphoseis* X 21, 12) υπάρχει η παραπομπή στο κείμενο του Spurcum μετά τη φράση *nares perfundit meas,* με το παραπεμπτικό σύμβολο να ακολουθεί το τελικό *-s* της λέξης *meas.* Η ένδειξη της παραπομπής επαναλαμβάνεται και στο αριστερό περιθώριο του φύλλου, στο οποίο ο αντιγραφέας[13] του 14ου αι. παραδίδει το κείμενο του Spurcum.

Με το παραπάνω κείμενο έχουν ασχοληθεί αρκετοί μελετητές[14] που καταλήγουν σε διαφορετικά συμπεράσματα σχετικά με την πατρότητά του[15]. Εξάλλου

---

9 Για την περιγραφή της τοποθέτησης του Spurcum στον κώδικα L_1, βλ. Pennisi (1970) σσ. 127-128.

10 Απουλήιος *Met.* X 20, 20-22 *quattuor eunuchi confestim puluillis compluribus uentose tumentibus pluma delicata terrestrem nobis cubitum praestruunt, sed et stragula ueste auro ac murice Tyrio depicta probe consternunt ac desuper breuibus admodum, sed satis copiosis puluillis, aliis nimis modicis, quis maxillas et ceruices delicatae mulieres suffulcire consuerunt, superstruunt.*

11 Απουλήιος *Met.* X 21, 8-10 *tunc ipsa cuncto prorsus spoliata tegmine, taenia quoque, qua decoras deuinxerat papillas, lumen propter adsistens, de stagneo uasculo multo sese perungit oleo balsamino...*

12 Απουλήιος *Met.* X 21, 11-12 *... meque indidem largissime perfricat, sed multo tanta impensius [cura] nares perfundit meas.*

13 Κατά τον Billanovich, *I primi umanisti e le tradizioni dei clasici latini,* Friburgo 1953, σ. 40 ο Zanobi da Strada αντέγραψε το Spurcum στον κώδικα φ (βλ. παρακάτω σ. 149 και S. Mariotti, "Lo *Spurcum Additamentum* ad Apul. *Met.* 10, 21" *SIFC* 27-28 (1956) σσ. 229-230), ενώ στο L_1 αντιγραφέας είναι ο Βοκκάκιος (ο Βοκκάκιος έγραψε όλο το χφ L_1 όμως το Spurcum το προσέθεσε σε μεταγενέστερο χρονικό διάστημα, βλ. Pennisi (1970), σ. 128).

14 Βλ. Cataudella (1957) σσ. 151-152, Billanovich (1953) σσ. 40-42, E. Fraenkel, "A Sham Sisenna", *Eranos* 51 (1953) σσ. 151-154, A. Guaglianone "A. Mazzarino, *La Milesia e Apuleio*", *A&R* (s. 2) (1952) σσ. 24 - 27, L. Herrmann, "Le fragment obscène de l´ «Ane d´ or» (X, 21)", *Latomus* 10 (1951) σσ. 329-332, G.F. Hilderbrand, *L. Apulei opera omnia,* Lipsiae 1842, σ. 930-931, S. Journoud, "Apulée conteur: quelques réflexions sur l´ épisode de l´ ane et de la Corinthienne (Métam., X 19, 3 -

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

κανείς από τους εκδότες[16] των *Metamorphoseis* του Απουλήιου δεν το εντάσσει στο κείμενο του έργου αυτού: το κείμενο του Spurcum παρατίθεται στο κριτικό υπόμνημα των εκδόσεων με την ένδειξη in margine.

Η αιτιολόγηση της εμφάνισης και της θέσης του Spurcum στη χειρόγραφη παράδοση του Απουλήιου είναι δύσκολη. Η χειρόγραφη παράδοση των έργων του Απουλήιου (*Metamorphoseis, Florida, Apologia*) θεωρείται κλειστή: η κρατούσα άποψη είναι[17] ότι όλα τα χφ, τα οποία διαθέτουμε, προέρχονται από το χφ F (Laurentianus 68, 2)[18], που γράφτηκε τον 11ο αι. στο μοναστικό scriptorium του Montecassino. Αυτή η άποψη ισχύει βεβαίως ως γενική αρχή για την έκδοση[19] των προαναφερθέντων κειμένων με μία απόκλιση, η οποία προέκυψε από πιο πρόσφατες έρευνες στη χειρόγραφη παράδοση του Απουλήιου: ένα τμήμα από το φύλλο 160 του F, το οποίο παρέδιδε το τμήμα VIII 7 και 8-9 των *Metamorphoseis* κόπηκε μετά τον 11ο αιώνα. Πολλά όμως χφφ, τα οποία έχει αποδειχθεί ότι είναι απόγραφα του F, παραδίδουν το συγκεκριμένο τμήμα, το οποίο είναι γνήσιο[20]. Εξάλλου ιδιαίτερη

22, 5)", *ACD* 1 (1965) σσ. 33-37, B. Lavagnini, *Studi sul romanzo greco,* Messina-Firenze 1950, σσ. 203-205, S. Mariotti, "Lo *Spurcum Additamentum* ad Apul. Met. 10, 21", *SIFC* 27-28 (1956) σσ. 229-250, Mazzarino (1950) σσ. 6-72, R. Merkelbach, "La nuova pagina di Sisenna ed Apuleio", *Maia* 5 (1952) σσ. 234-241, C. Moreschini C., "Sulla fama di Apuleio nel Medioevo e nel Rinascimento", στο *Studi filol. letter. e storici in mem. di G. Favati,* Padova 1977, σ. 465, E. Paratore, *Romanae Litterae,* Roma 1976, σ. 25, Pennisi (1970), σσ. 7-173, L. Pepe, "Un nuovo codice di Apuleio del sec. XI", *GIF* 4 (1951) σ. 280, M. Pizzica, "Ancora sull' *additamentum* ad Apul. *Met.* X 21", στο *Studi in onore di E. Paratore,* τ. 2, Bologna 1981, σσ. 765-772, L.D. Reynolds-N.G. Wilson, *Scribes and Scholars,* Oxford 1968, σ. 110 και οι εκδότες των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, τους οποίους προαναφέραμε.

15 Το πρόβλημα της έκδοσης και της πατρότητας του Spurcum έχει χαρακτηριστεί από τον Billanovich (1953) σ. 40 ως το δυσκολότερο από τα προβλήματα κριτικής κειμένου (malae cruces) για τους εκδότες του Απουλήιου.

16 Βλ. παρακάτω σ. 142. Βλ. επίσης Pennisi (1970) σσ. 22-25 για τους παλαιότερους εκδότες. Ο Pennisi είναι ο μοναδικός ερευνητής, ο οποίος συνέγραψε μονογραφία για το Spurcum κι έχει υπόψη του όλες τις εκδόσεις από το 1621 και εξής.

17 Η βιβλιογραφική έρευνα σχετικά με τις απόψεις των μελετητών για τη χειρόγραφη παράδοση των έργων του Απουλήιου έδειξε ότι χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: α) ενωτικοί, οι οποίοι δέχονται ως στεμματική αφετηρία τον F β) ενωτικοί με επιφυλάξεις, βλ. Pennisi (1970) σσ. 36-37.

18 Βλ. Giarratano-Frassinetti (1960) σ. VI, και XXXVIII-XXXIX.

19 Βλ. Mazzarino (1950) σσ. 20-31 και Pennisi (1970) σσ. 37-42. Στον Pennisi (1970) σσ. 51-54 επισημαίνεται μια άλλη περίπτωση, η οποία υποδεικνύει ότι δεν είναι κλειστή η χειρόγραφη παράδοση των έργων του Απουλήιου, με βάση ένα απόσπασμα από την *Apologia* του Απουλήιου. Ο Pepe (1951) σσ. 214-225 απέδειξε ότι δεν ανάγεται στον F.

20 Γι αυτό το λόγο σε πιο πρόσφατες εκδόσεις, επισημαίνεται η ύπαρξη μιας ομάδας χφφ (I classis όπως ονομάζεται, βλ. Pennisi (1970) σ. 38), η οποία προήλθε από τον F, πριν υποστεί την κολόβωση (mutilatio), ή από ένα δίδυμο χφ (codex geminus) του F (ή ίσως πρόγονο του F, από τον οποίο προήλθε κι ο F), τον οποίο είχαν μπροστά τους οι αντιγραφείς των παραπάνω χφφ, βλ. Mazzarino (1950) σσ. 39-42, Pennisi (1970) σσ. 248-252 και Pepe (1951) σσ. 222-223. Εντοπίζουμε λοιπόν ένα "άνοιγμα" στην κλειστή χειρόγραφη παράδοση των έργων του Απουλήιου, με το οποίο θα ασχοληθούμε παρακάτω. Είναι πάντως παραδεκτό ότι, αν κάτι δεν υπάρχει στον F, δεν είναι απαραιτήτως ψευδεπίγραφο και μεταγενέστερο.

Ο A. Mazzarino (1950) σ. 16 παρουσιάζεται πεπεισμένος για την ύπαρξη ενός χφ παλαιότερου από τον F, το οποίο θα παρέδιδε το κείμενο του Spurcum στο περιθώριο. Αυτού του αρχετύπου ο F είναι απόγραφο. Από αυτό το χαμένο χφ πέρασε επίσης in margine το Spurcum στη χειρόγραφη παράδοση του Απουλήιου. Το κείμενο του Απουλήιου προέρχεται από την έκδοση του Sallustius, η οποία έγινε στη Ρώμη και στην Κωνσταντινούπολη το 395-397 μ.Χ. Αν ο Sallustius βρήκε στα χφφ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σημασία για την έρευνά μας έχει η άποψη του D. S. Robertson, εκδότη των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, ο οποίος αναφέρει ότι το Spurcum γράφτηκε στον φ από το ίδιο χέρι, το οποίο προσέθεσε γνήσιες ελλείψεις σε άλλα σημεία αυτού του χφ[21].

Κριτικές εκδόσεις του κειμένου του Spurcum έχουν γίνει από τους Mazzarino[22], Herrmann[23], Merkelbach[24], Mariotti[25], Pennisi[26] και Pizzica[27]. Σε αυτές τις εκδόσεις λαμβάνονται υπόψη κυρίως οι γραφές των χφφ φ και L_1, επειδή τα υπόλοιπα ανάγονται σε αυτά τα δύο χφφ[28]. Υπάρχει ένα συνδετικό λάθος στα χφφ: ¦anth [¦*add. al. m.*] ten(er)as. Πρόκειται για μία ή δύο λέξεις. Η πρώτη (anth) μόνο αν θεωρηθεί βραχυγραφία, έχει κάποιο νόημα. Η δεύτερη, η οποία μόνη της δίνει νόημα, πιθανώς ενώνεται με την πρώτη[29]. Συγχρόνως όμως εντοπίζουμε μία περίπτωση νοηματικής αποκλίσεως: ac φ: at L_1, ένα διαχωριστικό λάθος, ipsam φ: ipsa L_1 L_2 V_5 και δύο περιπτώσεις σημαντικών αποκλίσεων[30] ανάμεσα στο φ και τους L_1 V_5: conatim φ: concitim L_1 V_5 και expiavit φ: expurgavit L_1 V_5 Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η χειρόγραφη παράδοση του κειμένου αυτού διαχωρίζεται σε δύο σκέλη[31]. Επικεφαλής του πρώτου σκέλους είναι το χφ φ και του δεύτερου το L_1. Τα δύο σκέλη ανάγονται σε έναν

το Spurcum στο περιθώριο, όπως συνέβαινε στις αρχαίες εκδόσεις με τους κοινούς τόπους, είναι πιθανό να το διατήρησε και αυτός στην επιμελημένη έκδοσή του in margine ή να το οβέλισε και έτσι πέρασε στη χειρόγραφη παράδοση (λόγω του οβελισμού δεν πέρασε σε όλα τα χφφ), επίσης βλ. Mazzarino (1950) σ. 56. Λεπτομερέστερα βλ. Pennisi (1970) σσ. 53-54 και 249-252, και παρακάτω σσ. 201-203. Στο ίδιο περίπου συμπέρασμα καταλήγει και ο Pepe, εκφράζοντας πολλές αμφιβολίες για την άποψη ότι η παράδοση των κειμένων του Απουλήιου ανάγεται αποκλειστικά στον F, βλ. Pepe (1951) σσ. 222-225.

21 Robertson (1965) σσ. 42-43.

22 Ο Mazzarino (1950) σσ. 43-50 δεν επιχειρεί ακριβώς κριτική έκδοση. Διαβάζει το κείμενο του φ και σχολιάζει ορισμένες γραφές του.

23 Herrmann (1951) σ. 331.

24 Merkelbach (1952) σ. 234.

25 Mariotti (1956) σσ. 231-232.

26 Pennisi (1970) σσ. 131-133.

27 Pizzica (1981) σ. 765.

28 Robertson (1924) σ. 31.

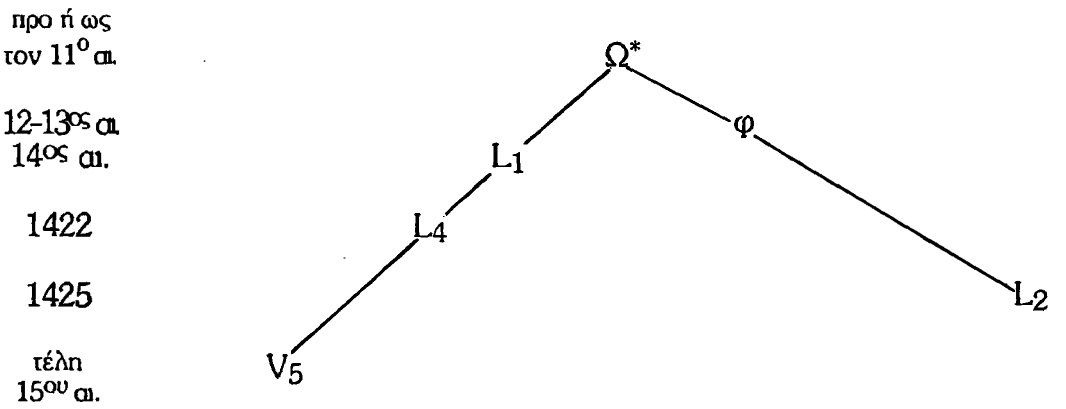
29 Σχετικά με την προβληματική για αυτές τις γραφές, βλ. αναλυτικά παρακάτω σσ. 192-194.

30 Βλ. Mariotti (1956) σ. 231. Δεχόμαστε τις ενστάσεις του Pennisi (1970) σσ. 129-130. Ο Pennisi δεν δέχεται ότι το *expiauit* είναι lectio difficilior σε σχέση με το *expurgauit* Σχετικά με αυτό προτείνει δύο εξηγήσεις: ο Zanobi da Strada και ο Βοκκάκιος δεν αντέγραψαν το Spurcum από το ίδιο χφ (αρχέτυπο) ή στο ίδιο το αρχέτυπο υπήρχαν "γλώσσες" ή παράλληλες γραφές στα διάστιχα. Η δεύτερη εικασία του Pennisi είναι πιθανότερη, επειδή στο κείμενο του Spurcum εμφανίζονται "γλώσσες" (*perteretem: ualde rotundam, porrixabam: frequenter mingebam, tactabam: tactabam uel tractabam*), από τις οποίες η δεύτερη είναι εσφαλμένη (βλ. παρακάτω σ. 191) και δεδομένης της καλλιέργειας του Zanobi da Strada, δεν μπορεί να αποδοθεί σε αυτόν.

31 Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν κι οι περισσότεροι μελετητές του Spurcum, βλ. παρακάτω σσ. 144-145.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινό πρόγονο. Το στέμμα των χφφ του Spurcum με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις[32] μπορεί να διαμορφωθεί ως εξής:

Με βάση το στέμμα θα επιχειρήσουμε την έκδοση του Spurcum. Κρίνουμε αναγκαία τη νέα έκδοση αυτού του κειμένου, επειδή δεν υιοθετούμε τις ίδιες γραφές σε πολλά σημεία με τους προηγούμενους εκδότες. Αυτό συμβαίνει, γιατί το μελετήσαμε συνδεδεμένο με τη Μιλησιακή παράδοση και τη Λουκιάδα. Με αυτήν την προσέγγιση μπορούν να λυθούν ορισμένα από τα πολλά προβλήματα κριτικής κειμένου, τα οποία εντοπίστηκαν[33].

Et Hercle, †ortam pygam† perteretem †hyacinthi† fragrantis et Chiae rosae < Ceaeque > lotionibus expiavit. ac dein digitis Hypate {licanos mese paramese et nete} hastam mei inguinis niveis spurci<ti>ei plusculae excorians emundavit. et cum ad inguinis cephalum formosa mulier concitim veniebat ab orchibus, ganniens ego et dentes ad lovem elevans Priapo<n> frequenti frictura †porrixabam† ipsoque pando et repando ventrem saepiuscule tactabam. ipsa quoque, inspiciens quod Genius inter †anthas teneras† excreverat, modicum illud morulae, qua lustrum sterni mandaverat, anni sibi revolutionem autumabat.

1. et hercle L_1: et ercle φ: Et, Hercle, *Herrmann*: Et hercle *Merkelbach*: et ercle *Mariotti* orcium pigam] *def. Mariotti*: orcium pygam *Pennisi*: orrium pygam (*cf. ὀρροπύγιον*) *Hildebrand, Merkelbach*: orrum in pygam *Oudendorp*: orchium bigam *Herrmann*: orthopygium *Pizzica* (*cf. Martialis III 93, 12*): ortum pigam *van der Vliet*: ortam pygam *scripsi* perteretem] valde rotundam *explanationem supra lineam manus recentior addidit in* L_1: perteres *Pizzica quoniam supra*

[32] Ο Robertson (1924) σ. 31 έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι, όσον αφορά το κείμενο των *Metamorphoseis*, ο L_1 εξαρτάται από τον φ. Όσον αφορά το κείμενο του Spurcum, δεν καταλήγουμε στο ίδιο συμπέρασμα, ομοίως βλ. Mariotti (1950) σ. 231 και Pennisi (1970) σ. 128.

* Συμβολίζουμε έτσι το αρχέτυπο. Με βάση το στέμμα των χφφ, τα οποία παραδίδουν τα έργα του Απουλήιου, οι φ και L_1 προέρχονται από τον F. Έτσι θα έπρεπε στη θέση του Ω να βρίσκεται ο F. Όμως ο F δεν παραδίδει το Spurcum και είμαστε υποχρωμένοι να αναζητήσουμε αλλού την προέλευσή του. Τοποθετούμε το αρχέτυπο μέχρι τον 11ο αι, επειδή εικάζεται ότι είναι αρχαιότερο ή σύγχρονο του F, βλ. Pennisi (1970) σσ. 246-251.

[33] Βλ. παρακάτω σ. 175 κ.ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

orthopygium *scripsit* hyaci] hiaci V_5: hyacinthi *Herrmann, Mazzarino*: hyaci *dubitans Merkelbach*: Hyaci (*nomen vini*) *Mariotti*: musci *Salmasius*: Lyaei *Elmenhorst*: cyphi *Hildebrand*: laci *i.e. Ionicum coniecit Pennisi*: iunci *Pizzica* flagrantis *in* fragrantis *rasura correxit manus recentior in* φ 2. chie rosacee] chie rosoeaceae L_2: oleae rosaceae *Oudendorp*: Chiae rosae *Herrmann, Pizzica*: Chiae <et> rosaceae *Mazzarino*: Chiae rosaceae *Merkelbach*: Chie rosacee *Mariotti*: Chiae rosae < Ceaeque> *scripsi* expiavit φ L_2 L_4: expurgavit L_1 V_5 *post* expiavit *editores puncto distinxerunt* ypate *codices*: hypate *Merkelbach, Mariotti*: hypato *Herrmann*: Hypate *Pizzica intelligenter nomen puellae recognovit* 2-3. *post* Hypate *quia Pizzica scribae interpositionem suspexit, recte digitorum vel chordarum enumerationem* (licanos mese paramese et nete) *delevit; similiter omisi*: *Pennisi post* digitis *usque* nete *inter parentheseis posuit* 3. nivei] niveis *concordatum cum* digitis *Merkelbach*: nivei spurcitiei *Pennisi* spurciei pluscule] spurcitiei plusculae *Hildebrand, Merkelbach, Pizzica*: spurcitia pluscule (pluscule *in positionem adverbii*) *Herrmann*: spurcitiei pluscule *Mariotti* *post* emundavit *editores puncto distinxerunt* 4. cephalum] cephalium *Oudendorp* concitim L_1 V_5: conatim φ: confestim *Herrmann* 5. orchibus] mordicibus *Oudendorp* *post* orchibus *editores virgula distinxerunt, post* veniebat *Merkelbach* dentes] dentem *Merkelbach usu metonymico pro pene asini* priapo] Priapum *Herrmann*: Priapo<n> *Oudendorp, Mariotti, Merkelbach* 6. porrixabam] frequenter mingebam *errata explanatio in* L_1 : porrixebam *Herrmann*: prolixabar *Hildebrand*: prolixabam *Pizzica* 7. tactabam] tractabam *in margine* L_1 *quod Herrmann adoptavit* *post* tactabam *editores puncto distinxerunt sed Pizzica virgula* ipsa L_1 L_2 V_5: ipsam φ *post* quoque *editores virgula distinxerunt* genius] Genius *deificationem penis asini putavit Pennisi*] anth (/ *addidit alia manus in* φ) teneras] artus teneros *Oudendorp*: anthas teneras *Mazzarino, Merkelbach dubitanter*: antheras *Mariotti, Pizzica*: antleteras *Pennisi*

Η μετάφραση του Spurcum είναι η εξής:

«Και μα τον Ηρακλή, τους ολοστρόγγυλους στητούς γλουτούς (της) με πλύσεις (αρωμάτων) από υάκινθο μοσχοβολιστό και ρόδα από τη Χίο και την Κέα εξάγνισε. Και έπειτα με τα λευκά δάκτυλά της η Υπάτη "αποφλοιώνοντας το δόρυ" των οργάνων μου, το καθάρισε από λίγη βρομιά. Και καθώς πηγαινοερχόταν η όμορφη γυναίκα από τους όρχεις στο κεφάλι του πέους μου, με βόγγους και τα δόντια στο Δία σηκώνοντας, από το συνεχές τρίψιμο τον "Πρίαπό" επιμήκυνα και με αυτόν, κυρτό και σηκωτό, συχνούτσικα την κοιλιά άγγιζα. Αυτή μάλιστα (δηλ. η Υπάτη) εξετάζοντας (κοιτώντας αποσβολωμένη) αυτό που ο δαίμων ανάμεσα στα "τρυφερά μου άνθη" είχε κάνει να ξεφυτρώσει, θεωρούσε εκείνο το μικρό διάστημα της καθυστέρησης, κατά το οποίο είχε παραγγείλει να στρώσουν τη "φωλιά μας", ως πάροδο ενός χρόνου γι αυτήν (της φάνηκε εκείνο το μικρό διάστημα της καθυστέρησης, κατά το οποίο είχε παραγγείλει να στρώσουν τη "φωλιά μας", σαν να πέρασε ένας χρόνος)».

2. Οι απόψεις των παλαιοτέρων ερευνητών για την πατρότητα του κειμένου. Η θέση του στα χφφ και το περιεχόμενό του εξηγεί την ονομασία spurcum additamentum. Εκείνο όμως το οποίο δεν εξηγείται εύκολα είναι το ερώτημα σε ποιον ανήκει αυτό το κείμενο και πώς εμπλέκεται στη χειρόγραφη παράδοση των *Metamorphoseis*.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οι παλαιότεροι εκδότες των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, ο Elmenhorst[34] και ο Floridus[35] το θεωρούσαν γνήσιο. Αυτή τη γνώμη έχει ο Herrmann[36]. Ανάλογα ο Pennisi[37] υποστηρίζει τη γνησιότητα αυτού του κειμένου. Ο Cataudella[38] και ο Lavagnini[39] διατύπωσαν την εικασία ότι πρόκειται για ένα απόσπασμα από μια "επαυξημένη αφρικάνικη διασκευή" των *Metamorphoseis*. Αντίθετα ο Oudendorp[40] και ο Hildebrand[41] το αθετούν. Οι νεότεροι εκδότες των *Metamorphoseis* (van der Vliet, Helm, Giarratano-Frassinetti και Robertson) ακολουθούν επιφυλακτική στάση στους προλόγους των εκδόσεών τους. Κανένας από αυτούς πάντως δεν το περιλαμβάνει εντός του κειμένου του Απουλήιου.

Ο Mazzarino[42] έδωσε νέα τροπή στο πρόβλημα της πατρότητας αυτού του κειμένου, προσπαθώντας να αποδείξει ότι ανήκε στις *Milesiae* του Sisenna. Ο Merkelbach[43] και ο Journoud[44] αποδέχτηκαν αυτή την πρόταση. Αντίθετα ο Fraenkel[45], ο Mariotti[46] και ο Billanovich[47] απορρίπτουν τις παραπάνω απόψεις. Ο Fraenkel θέτει το κείμενο εκτός των ορίων της αρχαιότητας. Ο Mariotti και ο Billanovich "κατεβάζουν" τη χρονολόγησή του στο Μεσαίωνα ή την πρώτη περίοδο της Αναγέννησης. Ο Pennisi[48] υποστηρίζει ότι το κείμενο του Spurcum προέρχεται από μια επαυξημένη και πιο "μιλησιακή" έκδοση των *Metamorphoseis*, την οποία επιχείρησε ο ίδιος ο Απουλήιος. Ο Pizzica[49] τοποθετεί χρονολογικά το κείμενο γύρω στον 4ο με 5ο αι. μ.Χ., χωρίς να το αποδίδει σε κάποιον συγγραφέα[50], όμως αποδέχεται ότι έχει γενετική σχέση με τη Μιλησιακή παράδοση και τις *Metamorphoseis*.

Όπως παρατηρούμε, όσον αφορά τη γνησιότητα του κειμένου, οι απόψεις των προηγούμενων μελετητών[51] χωρίζονται σε τρεις ομάδες:

---

34 Elmenhorst (1621) σ. 597.
35 Floridus, *Lucii Apulei opera in usum serenissimi Delphini*, Paris 1688, σ. 841.
36 Βλ. Herrmann (1951) σ. 332. Ότι το Spurcum είναι αναπόσπαστο τμήμα της διήγησης των *Metamorphoseis* X 21, είναι και η άποψη του J.J. Winkler, *Auctor & Actor. A Narratological Reading of Apuleius's «The Golden Ass»*, Berkeley-Los Angeles-London, 1985, σ. 193.
37 Pennisi (1970) σ. 171 και 225-226.
38 Cataudella (1957) σσ. 151-152.
39 Lavagnini (1950) σ. 204.
40 Oudendorp (1786) σ. 717.
41 Hildebrand (1842) σ. 931.
42 Mazzarino (1950) σ. 72.
43 Merkelbach (1952) σ. 235.
44 Journoud (1965) σσ. 33-37.
45 Fraenkel (1953) σ. 154.
46 Mariotti (1956) σσ. 246-248.
47 Billanovich (1953) σ. 40.
48 Αναφέραμε και παραπάνω τον Pennisi, βλ. σ. 145 σημ. 38 λόγω της διφυΐας της θεωρίας του.
49 Pizzica (1981) σσ. 764 και 772.
50 Βλ. Pizzica (1981) σ. 772, ο οποίος υποδεικνύει να δοθεί προσοχή στις απόψεις του Lavagnini, του Cataudella και του Pennisi.
51 Πρβλ. Pennisi (1970) σσ. 22-34, όπου παρουσιάζει τη βιβλιογραφία με ιστορική-χρονολογική κατάταξη και δεν ομαδοποιεί τις διάφορες τάσεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α) Οι μελετητές, οι οποίοι θεωρούν το κείμενο γνήσιο (Elmenhorst, Floridus, Herrmann).

β) Οι μελετητές, οι οποίοι δέχονται ότι το κείμενο έχει χαρακτηριστικά της τέχνης του Απουλήιου όμως δεν ανήκει στο κείμενο των *Metamorphoseis*, το οποίο προέρχεται από την έκδοση του γραμματικού Sallustius[52] αλλά προέρχεται από μια επαυξημένη αφρικανική διασκευή ή έκδοση των *Metamorhoseis* (Lavagnini, Cataudella και Pennisi)[53].

γ) Οι μελετητές, οι οποίοι το αθετούν (Oudendorp, Hildebrand, Van der Vliet, Helm, Giarratano-Frassinetti, Butler[54], Robertson, Mazzarino, Merkelbach, Journoud, Pizzica, Fraenkel, Mariotti, Billanovich).

Όσοι αθετούν το Spurcum χωρίζονται επίσης σε τρεις ομάδες:

1) Οι μελετητές, οι οποίοι εικάζουν ότι ανήκει στις *Milesiae* του Sisenna (Mazzarino, Merkelbach, Journoud).

2) Εκείνοι, οι οποίοι υποστηρίζουν τη μεσαιωνική ή και μεταγενέστερη ακόμη προέλευσή του (Fraenkel, Mariotti και Billanovich)[55].

3) Ο Pizzica, ο οποίος τοποθετεί χρονολογικά το κείμενο γύρω στον 4ο με 5ο αι. μ.Χ. και υποδεικνύει ότι υπάρχει γενετική σχέση ανάμεσα σε αυτό, τη Μιλησιακή παράδοση και τις *Metamorphoseis*. Για τη διατύπωση αυτής της εικασίας έλαβε υπόψη τα συμπεράσματα των Pennisi, Lavagnini, Cataudella, στα οποία αναφερθήκαμε παραπάνω.

I. Οι υποστηρικτές της γνησιότητας. Όσοι υποστηρίζουν τη γνησιότητα του spurcum additamentum, εικάζουν ότι τοποθετήθηκε σε λανθασμένη θέση. Θα ταίριαζε στο τέλος της παραγράφου X 21 πριν από την παράγραφο X 22. Παρατηρείται μάλιστα φραστική αναλογία ανάμεσα στο Spurcum και το λεξιλόγιο των *Metamorphoseis* από το X 21, 1 ως το X 22, 3[56]. Τα επιχειρήματα ενάντια σε αυτή τη θεωρία είναι πολλά: το βασικότερο είναι ότι το Spurcum διαθέτει πολύ

---

52 Βλ. παρακάτω σ. 201.

53 Η άποψή τους είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Επειδή διατυπώθηκε μετά τις μελέτες του Herrmann και του Mazzarino, συνδυάζει τα επιχειρήματα της θεωρίας, η οποία υποστηρίζει τη γνησιότητα του spurcum additamentum, με αυτά της θεωρίας, η οποία πρεσβεύει την προέλευσή του από τις *Milesiae*. Η σκέψη για την ύπαρξη της επαυξημένης αφρικανικής διασκευής των *Metamorphoseis* εξηγεί την ύπαρξη της έμμεσης παράδοσής τους, την οποία σώζει ο Fulgentius (για την μεγάλη αξία αυτής της έμμεσης παράδοσης βλ. Pennisi (1970) σσ. 45-48 και παρακάτω σσ. 199-200). Επιπλέον με την παραπάνω θεωρία εξηγούνται τα "μιλησιακά" χαρακτηριστικά αυτού του κειμένου (βλ. Mazzarino (1950) σ. 65) και η φθορά, την οποία έχει υποστεί.

54 Εξέδωσε την *Apologia* του Απουλήιου, βλ. E. Butler-A.S. Owen, *Apulei Apologia*, Oxford 1914, σ. 29.

55 Τις απόψεις αυτής της ομάδας αποδέχεται ο Adams (1982) σσ. 229-230.

56 Βλ. Herrmann (1951) σσ. 331-332 και Pennisi (1970) σσ. 209-224. Υπάρχει πράγματι αξιοσημείωτη αναλογία. Όμως οι μελετητές αυτής της ομάδας δεν εντόπισαν τα κοινά μοτίβα ανάμεσα στο Spurcum και τις *Metamorphoseis* αλλά μόνο τις λεξιλογικές τους συχετίσεις. Αυτή τη συσχέτιση αποδέχεται κι ο Mazzarino (1950) σ. 48.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ισχνή χειρόγραφη παράδοση, αν υποτεθεί ότι είναι γνήσιο[57]. Συγχρόνως είναι πολύ δύσκολο να εξηγηθεί η θέση του στα χφφ (δηλ. γιατί βρέθηκε στο περιθώριο και ουσιαστικά αθετήθηκε). Η θεωρία αυτή δεν εξηγεί επίσης γιατί το συγκεκριμένο κείμενο έχει αρκετά πιο τολμηρό ερωτικό περιεχόμενο. Επίσης μένει αναπάντητο το ερώτημα γιατί παρατηρείται η αξιοσημείωτη αλλαγή του ύφους και του λεξιλογίου σε σχέση με το υπόλοιπο κείμενο των *Metamorphoseis*[58]. Δεν είναι δυνατό να αποδεχθεί κανείς τη γνησιότητα του Spurcum, επειδή παρατηρούμε ότι υπάρχει σε αυτό μια μεγάλη διαφορά σχετικά με τη διήγηση των *Metamorphoseis:* στη διήγηση του Spurcum αναφέρεται ότι οι υπηρέτες μετά το τέλος των προκαταρκτικών διατάχθηκαν να στρώσουν το κρεβάτι (ίσως σε κάποιο άλλο δωμάτιο) και καθυστέρησαν. Στη διήγηση των *Metamorphoseis* οι υπηρέτες (ευνούχοι) αποσύρονται, αφού εκτέλεσαν την υπηρεσία τους, πριν αρχίσουν τα προκαταρκτικά.

II. Το Spurcum ως απόσπασμα των *Milesiae*. Η εικασία αυτή ανήκει στον Mazzarino και, μολονότι αρχικά φάνηκε πειστική[59], μετά ανετράπη[60]. Τα σημεία στα οποία στηρίζεται ο Mazzarino είναι:

α) Η βεβαιωμένη σχέση[61] ανάμεσα στις *Milesiae* και τα έργα της Λουκιάδας[62] και οι διαπιστώσεις για το είδος των παρεμβάσεων του Απουλήιου στο ελληνικό πρότυπο[63].

β) Οι ενδείξεις ότι η χειρόγραφη παράδοση των *Metamorphoseis* δεν είναι κλειστή.

---

57 Το επιχείρημα ότι αθετήθηκε λόγω του ερωτικού περιεχομένου δεν ευσταθεί, γιατί ανάλογες σκηνές (ίσως όχι τόσο τολμηρές) υπάρχουν στις *Metamorphoseis* και στο *Λούκιο ἢ Ὄνο.*

58 Βλ. Herrmann (1951) σ. 332 όπου υποστηρίζει ότι το κείμενο, επειδή αθετήθηκε νωρίς, υπέστη φθορά, η οποία αιτιολογεί τις προαναφερθείσες αλλαγές. Να σημειώσουμε όμως ότι αλλάζει ριζικά η ποσοστιαία αναλογία των ελληνισμών στο Spurcum (14 ελληνικές λέξεις / 79, ποσοστό ≈ 18%) σε σχέση με το κείμενο του Απουλήιου, η οποία είναι πολύ μικρότερη. Έτσι η φθορά, η οποία κατά τον Herrmann είναι "μεσαιωνική", το εμπλούτισε με ελληνισμούς! Σχετικά με τους ελληνισμούς στις *Metamorphoseis* και το Spurcum βλ. Pennisi (1970) σσ. 209-213 και παρακάτω σσ. 175 κ.ε.

59 Έγινε αποδεκτή από τους Merkelbach και Journoud.

60 Η απόρριψη της θεωρίας αυτής έγινε μετά τη δημοσίευση των μελετών των Billanovich, Fraenkel και Mariotti, οι οποίοι πρέσβευαν ότι το Spurcum δεν ανήκει στην αρχαιότητα. Τα συμπεράσματά τους έγιναν αποδεκτά από μεταγενέστερους μελετητές, οι οποίοι αναφέρονταν στα *Μιλησιακά,* πρβλ. Scobie (1969) σσ. 24-25.

61 Υπενθυμίζουμε ότι το Spurcum τοποθετείται στα πλαίσια της ιστορίας του ζευγαρώματος του όνου με τη matrona, εκεί δηλ. όπου συμπίπτουν το δέκατο απόσπασμα από τις *Milesiae* του Sisenna και δύο χωρία της Λουκιάδας, βλ. Sisenna *Milesiae* απ. 10 *ut eum penitus utero suo recepit,* Απουλ. *Met.* X. 22 *artissime namque complexa totum me, sed prorsus totum recepit,* Ψ. Λουκ. *Λούκ.* 52 *περιβάλλεταί με καὶ ἅρασα εἴσω ὅλον παρεδέξατο.*

62 Βλ. Mazzarino (1950) σ. 62 ότι ο Απουλήιος στο X 21 είχε μπροστά του τις *Milesiae* του Sisenna και το κείμενο του Λούκιου Πατρέα: από το κείμενο του Sisenna δανειζόταν θέματα και εκφράσεις, ενώ από αυτό του Λούκιου την εξέλιξη της υπόθεσης.

63 Ο Απουλήιος δεν αλλοιώνει τον αφηγηματικό κορμό και η επιτομή του Ψ.-Λουκιανού δεν αφαιρεί περιστατικά (και μάλιστα ερωτικά) από τις περιπέτειες του βασικού ήρωα, βλ. G. Bianco, *La fonte greca delle metamorfosi di Apuleio,* Brescia 1971, σσ. 156-157, P. Junganns, *Die Erzählungstechnik von Apuleius' Metamorphosen und ihrer Vorlage,* (Philologus Supplementband 24) Leipzig 1932, σσ. 15-17, Perry (1967) 247-248.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

γ) Η σχέση της έμμεσης παράδοσης του κειμένου των *Metamorphoseis* με τις *Milesiae Punicae*[64].

δ) Το ύφος και το λεξιλόγιο του Spurcum [65] σε σχέση με αυτά του Sisenna και του Απουλήιου.

ε) Η θέση του στα χφφ, η οποία υποδηλώνει ότι παραβάλλεται άμεσα με τη σκηνή της κτηνοβασίας στη Λουκιάδα αλλά δεν είναι τμήμα της[66].

Η βασικότερη αδυναμία αυτής της θεωρίας ήταν ότι απέδωσε το κείμενο σε ένα συγκεκριμένο συγγραφέα[67] κι όχι στον ευρύτερο γραμματολογικό χώρο της Μιλησιακής παράδοσης. Επιπλέον δεν εντοπίστηκαν τα προβλήματα της χρονολόγησης των λέξεων του Spurcum. Αυτή την αβλεψία εκμεταλλεύθηκαν οι υποστηρικτές της μεταγενέστερης χρονολόγησής του.

III. Η κρατούσα άποψη για τη μεσαιωνική-αναγεννησιακή χρονολόγηση. Με βάση το λεξιλόγιο του Spurcum ο Fraenkel[68] το τοποθετεί χρονολογικά εκτός των ορίων της αρχαίας περιόδου[69]. Η παρουσία σε μεσαιωνικές πηγές της λέξης *piga* με τη σημασία του πέους[70], η χρήση της ρήματος *excorio,* το οποίο συναντάται μετά τη μετάφραση της Βίβλου από τον Άγιο Ιερώνυμο, η απαρίθμηση των ονομάτων των δακτύλων σε σύμφυρση με τα ονόματα των χορδών της κιθάρας, πράγμα που παραπέμπει στο έργο του Βοήθιου *De institutione musica*[71], η χρήση του όρου *revolutio,* ο οποίος εμφανίζεται μετά τις αρχές του 5ου αι. μ.Χ. και μάλιστα με τη σημασία, την οποία έχει στο Spurcum, αποτελούν τα κύρια επιχειρήματα για την χρονολόγηση του Spurcum στην περίοδο του Μεσαίωνα ή της Αναγέννησης.

Όμως, ενώ αποδείχτηκε εύκολο να "κατεβεί" η χρονολόγηση του κειμένου αυτού στο Μεσαίωνα ή την Αναγέννηση, είναι εξαιρετικά δύσκολο να δικαιολογηθεί η παρουσία του μέσα στη χειρόγραφη παράδοση του Απουλήιου και κυρίως η δημιουργία του κατά τη μεσαιωνική ή την αναγεννησιακή περίοδο. Ο Fraenkel αποφεύγει να τοποθετηθεί. Ο Mariotti αποδίδει το Spurcum σε έναν

---

64 Αναφερόμαστε στην παράδοση, την οποία σώζει ο Fulgentius *Expositio sermonum antiquorum* 36, 121 και *ibidem* 40, 122.

65 Βλ. Mazzarino (1950) σσ. 59-65. Οι πολλοί ελληνισμοί του Spurcum ενισχύουν την πιθανότητα να έχει ελληνική προέλευση, πρβλ. Merkelbach (1952) σ. 235.

66 Mazzarino (1950) σσ. 6-20.

67 Πράγμαπ είναι δύσκολο να αποδεχθεί κανείς ότι το κείμενο του Spurcum στη μορφή, με την οποία παραδίδεται, ανήκει στο Sisenna, συγγραφέα του 1ου αι. π.Χ. Συγχρόνως οι προγενέστεροι μελετητές δεν είχαν αποδείξει το μιλησιακό χαρακτήρα του κειμένου και την άμεση σχέση του με τη Λουκιάδα. Η μεταγενέστερη βιβλιογραφία θεώρησε ότι τα σημεία στήριξης της θεωρίας του Mazzarino είναι συμπτώσεις, πρβλ. Scobie (1969) σσ. 24-25.

68 Βλ. Fraenkel (1953) σ. 154 και πρβλ. Pepe (1951) σ. 280 και Guaglianone (1952) σ. 25.

69 Fraenkel (1953) σσ. 152 και 155.

70 Mariotti (1956) σσ. 233-234.

71 Ο Βοήθιος πρέπει να το έγραψε ανάμεσα στα έτη 507-510 μ.Χ., βλ. Hartmann, "Boëthius[3]", *RE* 5 (1897) στ. 598 και Schanz-Hosius-Krüger (1920), τ. IV[2] σ. 153.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ικανότατο μιμητή του Απουλήιου, ο οποίος το έγραψε κατά τον 12ο αι.[72] Για να συμφωνήσει με τα αντικειμενικά δεδομένα του προβλήματος (δηλ. τα χαρακτηριστικά του κειμένου και τη χρονολόγηση των χφφ, τα οποία το παραδίδουν) ο Mariotti εικάζει τα εξής:

α) Η γραφή *orcium pigam* στο Spurcum οδηγεί στον ορισμό terminus post quem τον 9ο αι. μ.Χ.[73].

β) Είναι ψευδεπίγραφο και γράφτηκε από κάποιον μιμητή του Απουλήιου με σκοπό να συμπληρώσει τη διήγηση των *Metamorphoseis*[74].

γ) Το γεγονός ότι το Spurcum δεν υπάρχει στον F σημαίνει ότι γράφτηκε μετά τον F[75].

δ) Το Spurcum αντιγράφτηκε στον φ στα μέσα του 14ου αι. από τον Zanobi da Strada[76], φίλο του Βοκκάκιου και του Πετράρχη· στον L_1 αντιγράφτηκε από το Βοκκάκιο, αφού το γνωστοποίησε σε αυτόν ο Zanobi[77].

ε) Ο Zanobi ανακάλυψε το Spurcum στο Montecassino σε ένα από τα χφφ, που παραδίδουν τα έργα του Απουλήιου[78], στο οποίο ο μιμητής[79] είχε ήδη κάνει την προσθήκη του.

ς) Ο Zanobi και ο Βοκκάκιος θεωρούσαν το συγκεκριμένο κείμενο γνήσιο· ο Zanobi είναι προσεκτικός αντιγραφέας: αντέγραφε ό,τι έβλεπε, η φθορά οφείλεται σε άγνωστους λόγους[80].

ζ) η συγγραφή του κειμένου τοποθετείται στον 12ο–13ο αι. μαζί με την άνθηση της λατινικής κωμωδίας στη Γαλλία[81]. Ο συγγραφέας του ήταν μορφωμένος και άριστος μιμητής του ύφους του Απουλήιου με εξοικείωση στην ελληνική γλώσσα και την ιατρική ορολογία. Το κείμενο διαθέτει πολλές καλλιτεχνικές αρετές[82].

Η παραπάνω θεωρία παρουσιάζει αρκετές αδυναμίες και αντιφάσεις. Ο Mariotti δεν υποπτεύθηκε τίποτε γι αυτόν τον περίεργο τύπο λεξιλογίου του

---

72 Mariotti (1956) σ. 248.
73 Mariotti (1956) σσ. 233-234.
74 Mariotti (1956) σ. 246.
75 Mariotti (1956) σ. 246.
76 Για τον Zanobi da Strada, βλ. Billanovich (1953) σ. 40 και Reynolds-Wilson, *Αντιγραφείς και Φιλόλογοι*, London 1975, (μτφρ. Μ. Παναγιωτάκης), Αθήνα ΜΙΕΤ 1981, σ. 159, όπου αναφέρεται ότι ο Zanobi da Strada ήταν γραμματέας επισκόπου με πρόσβαση στη βιβλιοθήκη της μονής του Montecassino.
77 Βλ. Mariotti (1956) σ. 229.
78 Βλ. Mariotti (1956) σ. 247. Υποθέτει ότι το κείμενο αυτό πέρασε στον φ από ένα απόγραφο του F, το οποίο προερχόταν από το scriptorium του Montecassino και δεν σώζεται.
79 Για παρόμοια άποψη βλ. Hildebrand (1842) σ. 931.
80 Βλ. Mariotti (1956) σ. 247 και πρβλ. Billanovich (1953) σσ. 44-45.
81 Ο Mariotti (1956) σ. 248 ομολογεί ότι ο αισθησιασμός του Spurcum δεν υφίσταται στην αναγεννησιακή λατινική κωμωδία. Ουσιαστικά παραδέχεται ότι αυτό το κείμενο στη χρονική περίοδο, κατά την οποία το εντάσσει, βρίσκεται εκτός της περιρρέουσας λογοτεχνικής ατμόσφαιρας.
82 Βλ. Mariotti (1956) σσ. 248-250.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Spurcum, δηλ. το ανακάτεμα φθαρμένων τύπων, αρχαϊσμών και ελληνισμών[83]. Διατυπώνουμε την επιφύλαξη ότι το να στηριχθεί κάποιος στο λεξιλόγιο αυτού του κειμένου δεν αρκεί, για να χρονολογήσει το κείμενο με αυτό ως μοναδικό κριτήριο. Το λεξιλόγιό του έχει υποστεί φθορά, η οποία μπορεί να οφείλεται σε "γλώσσες" (explanationes), οι οποίες παρεισέφρησαν σε αυτό κατά την αντιγραφή, επειδή λόγω των ελληνισμών ήταν δυσνόητο. Να σημειώσουμε ότι η θεωρία του Mariotti αδυνατεί να εξηγήσει τη φθορά αυτή. Αναρωτιέται κανείς πώς είναι δυνατόν να υπέστη τόσο μεγάλη φθορά[84] ένα κείμενο, το οποίο γράφτηκε από κάποιον σχεδόν σύγχρονο με τον πρώτο αντιγραφέα αυτού του κειμένου, δεδομένου μάλιστα ότι κατά τον Mariotti και ο πρώτος και ο δεύτερος ήταν καλλιεργημένοι άνθρωποι. Με αυτά τα δεδομένα διατυπώνουμε την απορία τι αξία είχαν οι explanationes στα διάστιχα και γιατί ήταν λανθασμένες, αφού τα χφφ του Spurcum βρίσκονταν στα χέρια εξαιρετικά μορφωμένων ανθρώπων.

Σχετικό με τη φθορά, την οποία υπέστη το κείμενο του Spurcum είναι το ερώτημα για τη δικαιολόγηση του συντακτικού σφάλματος κατά την απαρίθμηση των δακτύλων ή των χορδών της κιθάρας[85], αν ο συγγραφέας και ο αντιγραφέας του κειμένου ήταν άνθρωποι εξοικειωμένοι με τα ελληνικά: οι λέξεις *hypate, lichanos, mese, paramese et nete* βρίσκονται σε πτώση ονομαστική αντί της αφαιρετικής οργανικής[86]. Εικάζουμε ότι η φθορά οφείλεται στον αντιγραφέα και το κείμενο είχε διαφορετική μορφή[87].

Υπάρχει επίσης ο προβληματισμός σχετικά με τη τοποθέτηση του Spurcum στο συγκεκριμένο σημείο των *Metamorphoseis*. Δεν μπορούμε να δεχτούμε ότι ο άριστος μιμητής του Απουλήιου συμπλήρωσε το έργο, κάνοντας ένα πολύ σημαντικό λάθος: στη διήγηση του Spurcum κατά τα προκαταρκτικά γίνεται αναφορά στην εργασία του υπηρετικού προσωπικού, ενώ στη διήγηση των *Metamorphoseis* οι υπηρέτες έχουν ήδη αποσυρθεί[88]. Δεν είναι εξάλλου κατανοητό

---

[83] Το κείμενο του Spurcum παρουσιάζει λεξιλογική διαστρωμάτωση. Δεχόμαστε ότι ένα από αυτά τα "στρώματα" είναι μεσαιωνικό. Σε αυτό εντοπίζουμε τους φθαρμένους τύπους.

[84] Βλ. Robertson (1965) σ. XLII, όπου αναφέρει ότι το κείμενο είναι εντελώς φθαρμένο αλλά πιθανολογεί ότι ανήκει στην αρχαιότητα.

[85] Βλ. Fraenkel (1953) σ. 153.

[86] Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι οι δύο κυριότεροι υποστηρικτές της μεσαιωνικής ή αναγεννησιακής προέλευσης του Spurcum (Mariotti, Fraenkel) διαφωνούν ως προς το μορφωτικό επίπεδο του δημιουργού του. Ο Fraenkel (1953) σ. 153 εξαιτίας του παραπάνω συντακτικού λάθους εικάζει ότι ο συγγραφέας του δεν είχε στοιχειώδη γνώση ελληνικών.

Εξάλλου αναρωτιέται κανείς πώς μπορεί να αναγνωριστεί καλλιτεχνική αξία σε έναν δημιουργό, του οποίου η "διακειμενική" φαντασία παραπέμπει σε "ψυχρές", τεχνικές λεπτομέρειες από ένα έργο για τη διδασκαλία των χορδών της κιθάρας κατά τη "θερμή" περιγραφή των προκαταρκτικών για την ερωτική επαφή, πρβλ. Fraenkel (1953) σ. 152.

[87] Βλ. παρακάτω σσ. 183-185

[88] Βλ. παρακάτω σσ. 195-196 και Mazzarino (1950) σ. 49. Το ρήμα *autumabat* δηλώνει ότι η συγκεκριμένη διαταγή δεν είχε ακόμα εκτελεσθεί, ενώ στο κείμενο του Απουλήιου δεν παρατηρείται καμία καθυστέρηση, βλ. Merkelbach (1952) σ. 235. Ο Mariotti σσ. 242-243 δεν δίνει καθόλου ικανοποιητική εξήγηση (τις απόψεις του σε αυτό το πρόβλημα αποδέχεται ο Pennisi (1970) σσ. 188-189). Εικάζει ότι οι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

η εννοεί ο Mariotti, λέγοντας ότι το Spurcum συμπληρώνει τη διήγηση στον Απουλήιο. Το Spurcum αναπτύσσει βεβαίως τη σκηνή του αλείμματος με τα αρώματα (*perunctio balsamini*) αλλά συνεχίζει με τη σκηνή της *frictura penis*, η οποία δεν υπάρχει στο κείμενο των *Metamorphoseis*. Επιπλέον παρουσιάζει τον εραστή (όνο;) έτοιμο για τη συνουσία, ενώ στη διήγηση των *Metamorphoseis* ο Απουλήιος μετά τα προκαταρκτικά αναφέρεται στους φόβους του όνου να συνευρεθεί με τη γυναίκα, μήπως τη βλάψει λόγω του μεγέθους του.

Η θεωρία του Mariotti στηρίζεται στην υποθετική ύπαρξη ενός ανώνυμου άριστου μιμητή του ύφους του Απουλήιου, ο οποίος κατάφερε να ξεγελάσει όχι μόνο τους ιδιαίτερα προσεκτικούς ανθρωπιστές-φιλόλογους του κύκλου του Πετράρχη αλλά και πολλούς σύγχρονους μελετητές του Απουλήιου. Ο Mariotti αποδέχεται τις μεγάλες καλλιτεχνικές αρετές του Spurcum και τονίζει ότι ο συγγραφέας του, ο άριστος μιμητής σε πολλά σημεία ξεπερνά το πρότυπό του[89]. Αποδεχόμενοι τις απόψεις του Mariotti, υποχρεωνόμαστε να ομολογήσουμε ότι ο Απουλήιος, ένας από τους πιο αξιόλογους, κυρίως ως προς το ύφος, συγγραφείς της αρχαιότητας ξεπεράστηκε ως προς το ύφος από έναν eruditus του ύστερου Μεσαίωνα ή της πρώιμης Αναγέννησης, ο οποίος κατά την περιρρέουσα πολιτισμική ατμόσφαιρα ενδιαφερόταν για την ιατρική ορολογία και είχε την τάση να συγκεντρώνει λέξεις από αρχαία κείμενα και κάποτε εκτός του πνεύματος της εποχής του αποφάσισε και κατάφερε να ξεπεράσει τον Απουλήιο.

σκέψεις ή τα λόγια της ερωμένης εντοπίζονται χρονικά, πριν από τη σκηνή την οποία περιγράφει το Spurcum. Αυτή όμως η ερμηνεία δεν συνάδει με το συγχρονισμό των ενεργειών, τον οποίο δηλώνουν οι ρηματικοί τύποι του κειμένου *tactabam - inspiciens - autumabat*. Δεν είναι λογικό εξάλλου ενώ οι δύο εραστές βρίσκονται ένα βήμα πριν από το ζευγάρωμα, η *formosa mulier* να θυμηθεί τα συμβάντα, πριν έλθει ο εραστής, για να επισημάνει ότι της είχε φανεί το χρονικό διάστημα, το οποίο χρειάστηκαν οι υπηρέτες να στρώσουν το κρεβάτι, σαν να πέρασε ένας χρόνος (*revolutio anni*).

[89] Βλ. Mariotti (1956) σ. 249 «παρά το γεγονός ότι μιμείται τον Απουλήιο, δεν συμπεριφέρεται ως δουλικός μιμητής. Αυτοσχεδιάζει πάνω στο πρότυπό του ποικίλους εκφραστικούς νεολογισμούς (*pertеretem, concitim, porrixabam, tactabam*), χρησιμοποιεί λεξιλόγιο από άλλες πηγές, οι οποίες συνάδουν με το ύφος του ρήτορα από τα Μάδαυρα (*saepiuscule, morula*) και έχει την ικανότητα να διαφοροποιεί την εκφραστική δομή του προτύπου (*dentes ad lovem elevans*)».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Β. Το Spurcum στην αρχαία λογοτεχνία και η ένταξή του στη Μιλησιακή παράδοση

Οι προηγούμενοι μελετητές του Spurcum εξέτασαν το κείμενο αυτό ως ένα σύνολο λέξεων, αποκομμένο από την αρχαία λογοτεχνία. Εμείς εντοπίσαμε ανάλογα με το Spurcum αρχαία κείμενα, προκειμένου να διατυπώσουμε την άποψή μας για τη λογοτεχνική ταυτότητά του. Ο G. Pennisi επισήμανε ορισμένες θεματικές αναλογίες ανάμεσα στο Spurcum και τη Λουκιάδα[1]. Υπάρχουν όμως ακόμα αρκετά κείμενα, τα οποία εμφανίζουν σημαντικές ομοιότητες με το περιεχόμενο και το ύφος του παραπάνω κειμένου.

1. Το θέμα του Spurcum ως κωμική σκηνή. Το πρώτο κείμενο το οποίο εντοπίζουμε ανήκει στον Μάχωνα, που συνέγραψε το έργο με τίτλο *Γελοῖα ἀπομνημονεύματα* [2]:

Δημήτριός ποθ' ὁ βασιλεὺς γένη μύρων Λαμίᾳ παρὰ πότον παντοδαπῶν ἐπεδείκνυτο. ... ἀποδοκιμαζούσης δὲ πάντα ... νάρδον τινὰ διένευσ' ἐνεγκεῖν εὐχερῆ, τῇ χειρί τε ταἰδοῖον ἀποτρίψας θιγῶν τοῖς δακτύλοις "τουτί γε, Λάμιά, φησιν, ὀσφράνθητι καὶ εἴσει παρὰ τἄλλα διαφορὰν ὅσην ἔχει." Κείνη δὲ γελάσασ' "ἀλλὰ τοῦτ', ἔφη, τάλαν, ὄζειν δοκεῖ μοι σαπρότατον πάντων πολύ".

Το παραπάνω κείμενο του Μάχωνα παρουσιάζει τη σκηνή της frictura penis, όπως την περιγράφει το Spurcum. Επισημαίνουμε τις εξής αναλογίες:

α) Το θέμα του αλείμματος με αρωματική ουσία: *γένη μύρων, νάρδον* ≈ *†hyacinthi† fragrantis et Chiae rosae < Ceaeque > lotionibus.*

β) Το τρίψιμο με τα δάκτυλα: *τῇ χειρί τε ταἰδοῖον ἀποτρίψας θιγῶν τοῖς δακτύλοις* ≈ *digitis.*

γ) Επισήμανση της ακαθαρσίας[3]: *σαπρότατον, ὄζει* ≈ *hastam ... spurcitiei plusculae emundavit*

Αξιοσημείωτη αναλογία με το Spurcum[4] εντοπίζουμε σε δύο κείμενα[5], τα οποία παραθέτουμε:

---

[1] Βλ. παρακάτω σ. 160 σημ. 33.

[2] Μάχων *απ.* 13 (Gow) στον Αθήναιο XIII 577 e–f. Αυτό το έργο του Μάχωνα ήταν ανάλογο με το ομότιτλο έργο του Αριστόδημου, στον οποίο αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο για τον Αριστείδη τον Μιλήσιο, βλ. παραπάνω σ. 29 σημ. 35.

[3] Πρβλ. Ιππών. *απ.* 135 (West) από τον Ευστάθιο *Παρ. εἰς Ὅμηρ. Χ* 777 (τ. IV, σ. 835, 16-20 van der Valk) *ὁ βαρύγλωσσος Ἱππῶναξ "βορβορόπην" ὕβρισε γυναῖκά τινα, σκώπτων ἐκείνην εἰς τὸ παιδογόνον ὡς ἀκάθαρτον* και Οράτ. *Epod* XII 7-9

qui sudor vietis et quam malus undique membris
crescit odor, cum pene soluto
indomitam properat rabiem...

[4] Πολύ ενδιαφέρουσες είναι οι αναλογίες σε λεξιλογικό επίπεδο ανάμεσα στο Spurcum και στο έργο του Βιτρούβιου *De architectura* VII 1, 3-4 *insuper ... nucleus inducatur ..., ne minore crassitudine pauimentum digitorum senum. ... pauimenta ..., ita fricentur, uti, ... nulli gradus ... extent ...; cum enim anguli non fuerint ... pleni, non erit exacta fricatura. Item testacea ... extenta et ad regulam*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιππώνακτα *απ.* 84 και 92 (West)

απ. 84, 1-17
ἣ δ' ἦλθεν ... / ... /
... χαμαὶ 'πφ
ἐκδύντες ...
ἐδάκνομέν τε κἀφιλέομεν ἀλλήλους
διὲκ θυρέων βλέποντες / ... /
ἔσπευδε δ' ἡ μὲν
ἐγὼ δ' ἐβίνεον
ἐπ' ἄκρον ἕλκων ὥσπερ ἀλλᾶντα ψήχων

απ. 84, 20-22
καὶ δὴ 'πὶ τοῖς ἔργοισι εἴχομεν
ἐγὼ μὲν ὥσπερ ῥυσὸν ἱστίον χαλῶν
σχάζειν ὑπέτ[λην τοὐμ]φαλοῦ τ[ὸ πρόβλημα]

απ. 92, 1-15
πὔδα δὲ λυδίζουσα· "βάσκε πικρολέα".
πυγιστὶ· "τὸν πυγεῶνα παρ[
καί μοι τὸν ὄρχιν τῆς φαλῆς
κράδηι συνηλοίησεν ὥσπερ φαρμακῶι
τοῖς διοζίοισιν ἐμπεδέως
καὶ δὴ δυοῖσιν ἐν πόνοισιν
ἥ τε κράδη με τοὐτέρωθεν
ἄνωθεν ἐμπίπτουσα
παραψιδάζων βολβίτωι
ὦζεν δὲ λαύρη· κάνθαροι δὲ ῥοιζέοντες
ἦλθον κατ' ὀδμὴν πλέονες ἢ πεντήκοντα·
τῶν οἱ μὲν ἐμπίπτοντες
κατέβαλον, οἱ δὲ τοὺς οδ..[
οἱ δ' ἐμπεσόντες τὰς θύρα[ς
τοῦ Πυγέλησι ...

Πετρώνιου *Sat.* 134-138

134, 10-11 His auditis Oenothea inter utrumque consedit, motoque diutius capite: "Istum, inquit, morbum sola sum quae emendare scio. Et ne putetis perplexe agere, rogo ut adulescentulus tuus mecum nocte dormiat, nisi illud tam rigidum quam cornu.

135, 2 detersisque curiose manibus inclinauit se in lectulum ac me iterum basiauit.

137, 10 Infra manus meas camellam uini posuit et cum digitos pariter extensos porris apioque lustrasset, auellanas nuces cum precatione mersit in uinum.

138, 1-4 profert Oenothea scorteum fascinum, quod ut oleo et minuto pipere atque urticae trito circumdedit semine, paulatim coepit inserere ano meo. ... Nasturcii sucum cum habrotono miscet, perfusisque inguinibus meis, uiridis urticae fascem comprehendit, omniaque infra umbilicum coepit lenta manu caedere. Aniculae quamuis solutae mero ac libidines essent, eandem uiam tentant ... Euasi tamen omnibus digitis inter praecipitem decursum cruentatis.

Τα αποσπάσματα 84 και 92 του Ιππώνακτα ανήκουν στην ίδια ερωτική σκηνή. Στον Πετρώνιο *Sat.* 134-138 η Οινοθέα αναλαμβάνει να γιατρέψει τον Εγκόλπιο από την ερωτική ανικανότητα, το θέμα της οποίας πιθανώς αξιοποιούσαν τα κείμενα της Μιλησιακής παράδοσης[6]. Τα παραπάνω χωρία

---

perfricata. Super fricaturam... Πρβλ. επίσης *ibidem* VII 9, 1 *et lotionibus et cocturis efficitur, ut aduenient colores* και *ibidem* V 4, 5 (*tetrachordi coniunctio) appelantur autem sic: proslambanomenos, hypate hypaton, hypate meson, mese, nete synhemmenon, paramese, nete diezeugmenon, nete hyporbolaeon.* και II 9, 12 *cupressus et pinus ... pandae.* Ο Pennisi (1970) σ. 218 επισήμανε τις εξής αναλογίες: αναφορά στις πλύσεις (*lotionibus* ≈ *lotiones*), αναφορά στις χορδές (*hypate, mese, paramese, nete*), αναφορά στο τρίψιμο με τα δάκτυλα (*digitis* ≈ *digitorum, frictura* ≈ *perfricat, fricatura, pando* ≈ *pandae*). Μαζί με τα παραπάνω ο Pennisi (1970) σ. 219 εντόπισε τους ελληνισμούς, οι οποίοι απαντούν στα κείμενα του Βιτρούβιου και του Απουλήιου (*carchesium, choragium, cymbalum, graphicus, spongia, taenia, thalamus, zygia*). Οι αναλογίες αυτές σε λεξιλογικό επίπεδο εμφανίζονται σε δύο κείμενα, τα οποία δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους ως προς το περιεχόμενο. Ο Pennisi εικάζει ότι ο συγγραφέας του Spurcum και των *Metamorphoseis* ήταν το ίδιο πρόσωπο, είχε υπόψη του το έργο του Βιτρούβιου και στο συγκεκριμένο σημείο μετέτρεψε τους όρους αρχιτεκτονικής κατασκευής σε ερωτικά σημαίνοντα. Οπωσδήποτε οι παραπάνω λεξιλογικές αναλογίες δεν υποδηλώνουν ότι ο Βιτρούβιος είχε υπόψη του μια παράδοση κειμένων με ανάλογο λεξιλόγιο και το αξιοποίησε σε άλλα συμφραζόμενα, όμως πρβλ. παρακάτω σ. 179.

[5] Την αναλογία αυτών των δύο κειμένων επισήμανε πρώτος ο K. Latte, "Hipponacteum", *Hermes* 64 (1929) σσ. 385-388, χωρίς βέβαια να τα παραβάλει με το Spurcum ή με τα υπόλοιπα κείμενα, με τα οποία τα συσχετίζουμε. Πρβλ. επίσης Könen (1977) σσ. 74-77 για τις αναλογίες ανάμεσα στα παραπάνω αποσπάσματα του Ιππώνακτα και ορισμένα ποιήματα του Κάτουλλου.

[6] Βλ. παραπάνω σ. 107 και πρβλ. Λουκ. *Φίλοψ.* 9 *βουβώνων ἰάσεις καὶ τἆλλα ὁπόσα καὶ αἱ γρᾶες ἤδη ποιοῦσιν.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρουσιάζουν ομοιότητες με το περιεχόμενο και το λεξιλόγιο του Spurcum[7]. Πρόκειται για την περιγραφή του τριψίματος[8] και του εξαγνισμού των ερωτικών οργάνων με αρωματικές ουσίες[9].

Επιπλέον ένα απόσπασμα από τους Σικελικούς μίμους του Σώφρονα συμπίπτει σχεδόν κατά λέξη με το χωρίο του Spurcum, όπου περιγράφεται ο καθαρμός του membrum virile. Το χωρίο από τον Σώφρονα[10] *ἦ ῥα καλὼς ἀποκαθάρασα ἐξελεπίρωσεν* είναι όμοιο με αυτό από το Spurcum: *excorians emundavit.* Στο απόσπασμα του Σώφρονα δεν αναφέρεται το αντικείμενο του καθαρμού[11]. Το

---

[7] Βλ. παρακάτω σ. 155.

[8] Πρβλ. τον τίτλο *Μεσοτρίβας* ενός φλύακος του Βλαίσου *απ.* 1 (Olivieri), Ησύχ. *ε* 6491 (Schmidt) *ἑταιρίστριαι· τριβάδες* και Ψ.-Λουκιανός *Ἔρωτ.* 28 *τὸ δὲ εἰς ἀκοὴν σπανίως ἥκον ὄνομα ... τῆς τριβακῆς ἀσελεγείας ἀνέδην πομπευέτω, πᾶσα δ' ἡμῶν ἡ γυναικωνῖτις ἔστω Φιλαινὶς ἀνδρογύνους ἔρωτας ἀσχημονοῦσα.* Σε σχέση με την *τριβακὴ ἀσέλγεια* αναφέρεται η Φιλαινίς, για τη σύνδεση της οποίας με τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παραπάνω σ. 74 σημ. 138 και πρβλ. Μαρτιάλ. VII 70

Ipsarum tribadum tribas, Philaeni,
recte, quam futuis, vocas amicam.

Με τον όρο *frictrix* ο Τερτυλλιανός *De pallio* IV 9 και *De carnis resurrectione* XVI δηλώνει την γυναίκα, που έρχεται σε επαφή με όνο, βλ. Préaux (1960) σ. 650 και παρακάτω σσ. 184 και 190. Πολύ ενδιαφέρον σε σχέση με το θέμα των *τριβάδων* στη Μιλησιακή παράδοση είναι το λήμμα από τη Σούδα *ο* 169 (Adler) *"Ὀλισβος" αἰδοῖον δερμάτινον, ᾧ ἐχρῶντο αἱ Μιλήσιαι γυναῖκες ὡς τριβάδες καὶ αἰσχρουργοί· ἐχρῶντο δὲ αὐτοῖς καὶ αἱ χῆραι γυναῖκες.* Η αρχαιότερη αναφορά για τη χρήση του *ὀλίσβου* από τις Μιλήσιες εντοπίζεται στον Αριστοφάνη *Λυσ.* 109 και στα αντίστοιχα *Σχόλια* (Dübner σ. 255). Πρβλ. επίσης Σούδα *μ* 1112, 1-7 (Adler) *"Μισῆτη" τὴν καταφερῆ μισήτην ἔλεγον, οὐ παρὰ τὸ μῖσος, ἀλλὰ παρὰ τὸ μίσγεσθαι ... καὶ ὁ Κρατῖνός που τοῦτο ἔφη· μισῆται δὲ γυναῖκες ὀλίσβωσι χρήσονται.* Εικάζουμε ότι η χρήση αυτού του ερωτικού εργαλείου στη Μίλητο σχετίζεται με τα *διαβεβλημένα ἤθη καὶ ἐπιτηδεύματα* στην παροιμία του Γρηγόριου για τους Μιλήσιους, βλ. παραπάνω σ. 65. Υπαινιγμό για τη χρήση του εντοπίζουμε στον Γιουβενάλη VI 337-341

nouerunt Mauri atque Indi quae psaltria penem
maiorem quam sunt duo Caesaris Anticatones
illuc, testiculi sibi conscius unde fugit mus,
intulerit, ubi uelari pictura iubetur
quaecumque alterius sexus imitata figuras.

[9] Πρβλ. επίσης Ιππών. *απ.* 19 (West)

τίς ὀμφαλητόμος σε τὸν διοπλήγα
ἔψησε κἀπέλουσεν ἀσκαρίζοντα

του ίδιου *απ.* 104, 10-22

δακτύλους μεταστρέψας·
]ος τε καὶ ῥύδην
].ων δ' αὐτὸν ἀσκαρίζοντα
]ν ἐν τῇ γαστρὶ λὰξ ἐνώρουσα·
].ις μὴ δοκῇ με λασθαίνειν
]δευν ἐμβρύκων /... /
ἐξέδυσα τὴν χλαῖναν
πό]δας περιψήσας
τὴν] θύρην ἐπάκτωσα
]. τὸ πῦρ κατακρύψας
βακκάρ]ι δὲ τὰς ῥῖνας
ἤλειφον ἦστι δ'ἦ ο]ἵνπερ Κροῖσος

και Πετρών. *Sat.* 130, 7 *Dimissa cum eiusmodi pollicitatione Chryside curaui diligentius noxiosissimum corpus, balneoque praeterito modica unctione usus, mox cibis ualidioribus pastus ...* 131, 4-7 *Mox turbatum sputo puluerem medio sustulit digito ... admotis manibus temptare coepit inguinum uires. Dicto citius nerui paruerunt imperio, manusque aniculae ingenti motu repleuerunt. At illa gaudio exultans: "Vides, inquit, Chrysis mea, uides, quod aliis leporem excitaui?"...* 131, 9 *Premebat illa resoluta marmoreis ceruicibus aureum torum myrtoque florenti quietum ... uerberabat*

[10] Σώφρων *απ.* 30 (Olivieri) = *απ.* 22 (*CAF* τ. 1[1] σ. 157, Kock)

[11] Ανάλογη εικόνα με αναφορά στο membrum virile υπάρχει στον Λουκίλιο *Sat.* VIII 307

at laeua lacrimas muttoni absterget amica

Πρβλ. *AL* τ. II 2, 955 (Bücheler σ. 439)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πιθανότερο όμως είναι ότι ταυτίζεται με αυτό του Spurcum. Να υπενθυμίσουμε ότι μεγάλη αναλογία ενός άλλου αποσπάσματος του Σώφρονα είχαμε παρατηρήσει με τα αποσπάσματα των *Milesiae* [12] σε παρόμοια συμφραζόμενα, όσον αφορά την επαφή με το ανδρικό γεννητικό όργανο. Ανάλογη περιγραφή υπάρχει στους μίμους του Ηρώνδα VI 76-77 (Haedlam)

φιλεῦσα, τὸ φαλακρὸν καταψῶσα,
γλυκὺν πιεῖν ἐγχεῦσα, ταταλίζουσα. [13]

Τα παραπάνω κείμενα συγκροτούν έναν "κοινό τόπο", αφού όλα περιλαμβάνουν τα εξής δομικά χαρακτηριστικά: αναφορές σε αρώματα ή λουλούδια, αναφορές στη χειρομάλαξη ή το τρίψιμο με τα δάκτυλα και στον εξαγνισμό του γεννητικού οργάνου[14], το οποίο συνήθως προσδιορίζεται ως ακάθαρτο. Εντύπωση προκαλεί ότι οι ανάλογες με αυτήν του Spurcum περιγραφές προέρχονται από τους συγγραφείς Μάχωνα, Πετρώνιο, Ιππώνακτα, Σώφρονα και Ηρώνδα, στα κείμενα των οποίων εντοπίσαμε πολλές φορές παραπάνω σημαντικές ομοιότητες με τη θεματική της Μιλησιακής παράδοσης. Τέτοιου είδους αναλογίες εμφανίζονται ανάμεσα στη σκηνή του Spurcum και συγκεκριμένα χωρία της Λουκιάδας[15] και μάλιστα στο σημείο εκείνο, όπου περιγράφεται το ζευγάρωμα του όνου με τη matrona, μια αφήγηση η οποία είναι Μιλησιακή ιστορία.

Hic ego nunc futuei formosam forma puellam
laudatam a multis, set lutus intus erat.

Το επιγραφικό αυτό ποίημα χαρακτηρίζει το ανδρικό γεννητικό όργανο *lutus* σε απόλυτη αντιστοιχία με το spurcum additamentum και τα παραπάνω κείμενα. Μάλιστα εμφανίζεται το θέμα της γελοιοποίησης του ερωτικού αντικειμένου μέσω της θετικής σημασιοδότησής του (*laudatam a multis*), η οποία επισημαίνεται στο Spurcum και άλλα "μιλησιακά" κείμενα, βλ. παρακάτω σσ. 184-185.

[12] Βλ. παραπάνω σ. 117. Πρβλ. επίσης Σώφρ. *απ.* 19 (Kock)

αἱ δὲ μὴ ἐγὼν ἔμασσον ταῖς αὐταυτᾶς χερσίν

και τον κωμικό ποιητή Μάγνητα *απ.* 3 (*CAF* τ. 1, σ. 7 Kock)

λούσαντα χρὴ καὶ βακκάριδι κεχριμένον.

Στον Εύβουλο *απ.* 90, 1-5

οὔκουν ὑποστορεῖτε μαλακῶς τῷ κυνί;
κάτω μὲν ὑποβαλεῖτε τῶν Μιλησίων
ἐρίων, ἄνωθεν δ' ἐπιβαλεῖτε ξυστίδα.
{Β.} Ἄπολλον. {Α.} εἶτα κόνδρον αὐτῷ δεύσετε
γάλακτι χηνός. {Β.} Ἡράκλεις. {Α.} καὶ τοὺς πόδας
ἀλείψετ' αὐτοῦ τῷ Μεγαλλείῳ μύρῳ.

εντοπίζουμε την περιγραφή του τριψίματος ενός σκύλου με μύρο και της μαλακής κλίνης του, η οποία είναι στρωμμένη με *Μιλήσια ἔρια*. Η εικόνα παραβάλλεται με το Spurcum.

[13] Ηρόδοτος ΣΤ΄ 61, 29.

[14] Πρβλ. *AL* τ. II 2, 1504, 19-21 (Bücheler σ. 707)

inguini oscula figite inde mille,
fascinum bene olentibus coronis
cingite illi.

Η εικόνα δεν είναι αυτή της fellatio. Για την fellatio βλ. Adams (1982) σσ. 38-45, Keuls (1993) σσ. 160-165, Siems (1974) σσ. 122-142 με άφθονα παραθέματα και Winkler, *The Constraints of Desire,* New York-London 1990, σσ. 38-39. Για την αλληγορία της fellatio βλ. παραπάνω σ. 130 σημ. 122 και Lobeck (1829) σσ. 606-608.

[15] Βλ. παρακάτω σσ. 160-170.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

2. Το θέμα του Spurcum σε ερωτικά ή άλλα συμφραζόμενα. Τα δομικά χαρακτηριστικά του "κοινού τόπου" του Spurcum εντοπίζονται και στα εξής κείμενα:

Αρχίλοχος *απ.* 196[a], 42-53 (West)	Σαπφώ *απ.* 93, 13-24 (Reinach)	Μουσαίος *Ηρώ* 260-267 (Orsini)	Πέρσιος *Sat.* II 31-38
παρθένον δ' ἐν ἄνθε[σιν / τηλ]εθάεσσι λαβὼν / ἔκλινα, μαλθακῆι δ[έ μιν / χλαί]νηι καλύψας, αὐχέν' ἀγκάληις ἔχω[ν, / δεί]ματι π..[.].μένην / τὼς ὥστε νέβρ[/ μαζ]ῶν τε χερσὶν ἠπίως ἐφηψάμην / ἥπε]ρ ἔφηνεν νέον / ἥβης ἐπήλυσις χρόα· / ἅπαν τ]ε σῶμα καλὸν ἀμφαφώμενος / λευκ]ὸν ἀφῆκα μένος / ξανθῆς ἐπιφαύ[ων τριχός.,	π[όλλοις γὰρ στεφά]νοις ἴων / καὶ Fρ[όδων κρο]κίων τ' ὖμοι / καὶ [υ —] παρ' ἔμοι παρεθήκαο, / καὶ πόλλαις ὑποθυμίδας / πλέκταις ἀνπ' ἀπάλαι δέραι / ἀνθέων ἐ[ράτων] πεποιημμέναις, / καὶ πόλλω[ι λιπάρως] μύρωι / βρενθείω βασιληίω[ι τ'] / ἐξαλείψαο κα[λλίκομον κάρα / καὶ στρώμν[ας ? ἔπι κημένα / †ἀπάλαν† πάρ' [ἔμοι πότων ? / ἐξίης πόθο[ν	ἐκ δὲ θυράων / νυμφίον ἀσθμαίνοντα περιπτύξασα σιωπῇ, / ἀφροκόμους ῥαθάμιγγας ἔτι στάζοντα θαλάσσης, / ἤγαγε νυμφοκόμοιο μυχοὺς ἔπι παρθενεῶνος, / καὶ χρόα πάντα κάθηρε, δέμας δ' ἔχρισεν ἐλαίῳ / εὐόδμῳ ῥοδέῳ, καὶ ἁλίπνοον ἔσβεσεν ὀδμήν. / Εἰσέτι δ' ἀσθμαίνοντα βαθυστρώτοις ἐνὶ λέκτροις / νυμφίον ἀμφιχυθεῖσα, φιλήνορας ἴαχε μύθους·	ecce auia aut metuens diuum matertera cunis / exemit puerum, frontemque atque uda labella / infami digito et lustralibus ante saliuis / expiat, urentis oculos inhibere perita; / tunc manibus quatit et spem macram supplice uoto / nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in aedis: / "hunc optent generum rex et regina, puellae / hunc rapiant; quidquid calcauerit hic, rosa fiat.

Πρόκειται για την εικόνα της "υποδοχής" του υγρού αρσενικού. Φαίνεται ότι τα χαρακτηριστικά της εικόνας αυτής είχαν ήδη διαμορφωθεί στην ελληνική λυρική ποίηση σε ερωτικά - ρομαντικά συμφραζόμενα. Ο Ιππώνακτας τα χρησιμοποίησε για την περιγραφή της frictura penis, αποκαλύπτοντας τα υπονοούμενα των λυρικών. Από αυτόν ή μέσω του Σικελικού μίμου[16] δανείστηκαν τον "τόπο" τα έργα της "μιμικής πεζογραφίας", δηλ. ο Πετρώνιος, η Μιλησιακή παράδοση και η Λουκιάδα. Στην ερωτική σκηνή μάλιστα του Μουσαίου, όπου η Ηρώ δέχεται τον "υγρό" Λέανδρο, υπάρχει η εικόνα στο στιχ 271

δεῦρο, τεοὺς ἱδρῶτας ἐμοῖς ἐνικάθεο κόλποις,

η οποία παρουσιάζει σημαντική φραστική αναλογία με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae.* Να σημειώσουμε ότι υπήρχε μίμος, του οποίου το βασικό θέμα ήταν ανάλογο με την κορύφωση της ερωτικής ιστορίας του Λέανδρου και της Ηρούς στο χωρίο, το οποίο παραθέσαμε[17]. Το γεγονός ότι αυτό το θέμα παρουσιάζει μεγάλες αναλογίες με το Spurcum ισχυροποιεί την ένταξή του τελευταίου στη Μιλησιακή παράδοση, η οποία παρουσιάζει θεματική συγγένεια με το μίμο. Επιπλέον το χωρίο από τον Πέρσιο, το οποίο δεν παρουσιάζει καμιά θεματική ομοιότητα με το Spurcum

16 Να υπενθυμίσουμε τις δύο μαρτυρίες του Ιερώνυμου για την επαφή του μίμου με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παραπάνω σ. 92 και πρβλ. Pace (1932-1933) σσ. 162-168.

17 Βλ. Fronto *Epist. ad Marc.* III 14, 4 (van den Hout σ. 46, 31) *displicet mihi fabula histrionibus celebrata, ubi amans amantem puella iuvenem nocte lumine accenso stans in turri natantem in mare opperitur.* Για τον *Ὑδρομίμο,* βλ. Bonaria (1965) σσ. 229 και 264.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(δεν είναι καν ερωτικό) πέρα από τις λεξιλογικές-δομικές αναλογίες με αυτό, είναι ξόρκι (*nenia*)[18] και παραπέμπει στη μαρτυρία του Iulius Capitolinus για τις *neniae aniles* και τις *Milesiae Punicae,* με τις οποίες ασχολούταν ο αυτοκράτορας Clodius Albinus.

3. Τα δομικά χαρακτηριστικά της σκηνής του Spurcum: Η σκηνή του Spurcum ή τα δομικά χαρακτηριστικά της είναι φορέας μιας ολόκληρης παράδοσης, η οποία συνδέθηκε με τη Μιλησιακή και διαμορφώθηκε από αυτήν. Αυτή τη σύνδεση ενισχύουν δύο ποιήματα:

[Απουλήιου] *AL* 712 (Riese)
amare liceat, si potiri non licet.
fruantur alii: non moror non sum inuidus.
nam sese excruciat, qui beatis inuidet.
quos Venus amauit, facit amoris compotes:
nobis Cupido uelle dat: posse abnegat.
olli purpurea delibantes oscula
clemente morsu rosea labia uellicent,
candentes dentes effigient suauio,
malas adorent ore et ingenuas genas
et pupularum nitidas geminas gemmulas.
quin et cum tenera membra molli lectulo
compactiora adhaerent Veneris glutino,
libido cum lasciuo instinctu suscitat
sinuare ad Veneris cursum femina feminae:
inter gannitus et subantis uoculas
carpant papillas atque amplexus intiment
a[e]rentque sulcos molles aruo Venerio
thýrsumque pangant hortulo Cupidinis,
dent crebros ictus coniuente lumine,
trepidante cursu uenae et anima fessula
eiaculent tepidum rorem niueis laticibus.
haec illi faciant, quis Venus non inuidet;
at nobis casso saltem delectamine
amare liceat, si potiri non licet!

Gellius XIX 11, 4
dum semihiulco sauio
meum puellum sauior
dulcemque florem spiritus
duco ex aperto tramite,
†anima† aegra et saucia
cucurrit ad labeas mihi
rictumque in oris peruium
et labra pueri mollia,
rimata itineri transitus,
ut transiliret nititur.
tum si morae quid plusculae
fuisset in coetu osculi,
amoris igni percita
transisset et me linqueret
et mira prorsum res foret,
ut fierem ad me mortuus,
ad puerum <ut> intus uiuerem.

Σχετικά με την πατρότητα του ποιήματος από τη Λατινική Ανθολογία ο Harrison[19] υποστηρίζει ότι είναι γνήσιο, επειδή παρουσιάζει μεγάλη λεξιλογική ομοιότητα με το χωρίο του Απουλήιου *Met.* X 21[20]. Συγχρόνως όμως δέχεται ότι κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει την περίπτωση ενός μιμητή[21]. Εμείς εντάσσουμε το κείμενο αυτό στον "τόπο" του Spurcum, επειδή το περιεχόμενο και το

---

[18] Την αναλογία του χωρίου από τον Πέρσιο με το Spurcum επισήμανε ο Pennisi (1970) σ. 221, χωρίς όμως να το συσχετίσει με τη μαρτυρία του Iulius Capitolinus για τις *neniae*. Γενικότερα γι αυτά βλ. L. Pepe, "Una «nenia» del Pontano e un carme di Ausonio", *GIF* 3 (1950) σσ. 83-84, Tupet (1976) σσ. 176-178 και πρβλ. Απουλήιου *Met.* III 2, 61 *tandem pererratis plateis omnibus et in modum eorum quibus lustralibus piamentis minas portentorum hostiis circumforaneis expiant, circumductus angulatim, forum eiusque tribunal adstituor.*

[19] Βλ. Harrison, "Apuleius eroticus, Anth. Lat. 712 Riese", *Hermes* 120 (1992) σσ. 83-84. Πράγματι παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά του ύφους του Απουλήιου, πέρα από τη μεγάλη ομοιότητα περιεχομένου και λεξιλογίου με τον Απουλήιο *Met.* X 21, όπως οι παρηχήσεις *candentes dentes, adorent ore, ingenuas genas, geminas gemmulas,* τα υποκοριστικά *pupula, gemmula, lectulo, uoculas, hortulo, fessula* και ο εσωτερικός ρυθμός του λόγου με τις προσεγμένες εναλλαγές των συλλαβών των λέξεων και τα ομοιοκατάληκτα. Αυτά τα υφολογικά χαρακτηριστικά είναι αντίστοιχα με εκείνα του Απουλήιου αλλά και των *Milesiae.*

[20] Για την ομοιότητα και τη δομική λειτουργία τέτοιων σκηνών στη Λουκιάδα βλ. παρακάτω σ. 169.

[21] Βλ. Harrison (1992) σ. 85

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λεξιλόγιό του παραβάλλονται με αυτό. Η θεματική συγγένεια εξάλλου με το X 21-22 των *Metamorphoseis,* την οποία επισημαίνει ο Harrison, παραπέμπει αναπόφευκτα στο Spurcum. Το ποίημα από τη Λατινική Ανθολογία, το ποίημα[22] στον Gellius και το spurcum additamentum έχουν τα εξής κοινά σημεία[23]:

	spurcum additamentum	*AL* 712 (Riese)	Gellius XIX 11, 4
παθιασμένη ερωτική σκηνή	ganniens, modicum illud morulae ... anni sibi revolutionem autumabat, dentes ad Iovem elevans	morsu, adorent, gannitus	semihiulco ... sauior, spiritus duco, anima ... cucurrit ad labeas, amoris igni percita, fierem ad me mortuus
παθητικότητα	hastam mei inguinis ... emundavit	clemente morsu, tenera membra, molli lectulo, sulcos molles	semihiulco sauio, sauior dulcem florem, labra pueri mollia,
μετωνυμίες αντί για ερωτική κυριολεξία	hastam, cephalum, quod Genius inter anthas teneras excreverat	sulcos, aruo Venerio, thyrsum, hortulo Cupidinis, rorem	florem, intus uiuerem
φιλιά ή άλλα προκαταρκτικά	excorians, frequenti frictura,	purpurea delibantes oscula ... adorent ore, carpant papillas, amplexus intiment	sauio ... sauior
υποκοριστικά	plusculae, saepiusculae, morulae	pupularum, gemmulas, lectulo, uoculas, hortulo, fessula	puellum, plusculae
ρητή επισήμανση της στενής επαφής	digitis ... emundavit	morsu, membra ... compactiora, adhaerent ... glutino, amplexus	in coetu osculi, intus uiuerem
λουλούδια	hyacinthi, rosae, anthas	(rosea), (hortulo)	florem
χρώματα ροδόλευκα	rosae, niveis	purpurea, rosea, candentes, nitidus, coniuente lumine, niueis laticibus	-

Πίνακας 2

22 Πρβλ. *FPL* (Büchner σ. 171), όπου ο Gellius μεταφράζει ένα επίγραμμα του Πλάτωνα για τον παιδικό έρωτα (ίσως μάλιστα είχε υπόψη του το έργο του Απουλήιου, βλ. Harrison (1992) σσ. 87-88).

23 Βλ. Πίνακας 2, σ. 158.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μετά από τις παραπάνω επισημάνσεις μπορούμε να συνοψίσουμε τα δομικά χαρακτηριστικά της σκηνής του Spurcum:

1. Ερωτικό πάθος και ρεαλισμός στις περιγραφές[24].

2. Αρώματα, ρόδα, ερεθιστικά φιλιά ως προκαταρκτικά[25].

3. Τελετουργικές επαλείψεις υγρών ή αρωμάτων με τα χέρια στο σώμα ή στα γεννητικά όργανα[26].

4. Μετωνυμίες των γεννητικών οργάνων[27].

---

[24] Spurcum: *concitim, ganniens, dentes ad lovem elevans,* Ιππώνακτας *απ.* 84, 6 *ἐδάκνομέν τε κἀφιλέομεν ἀλλήλους,* Πετρώνιος *Sat.* 138, 4 *Aniculae quamuis solutae mero ac libidines essent, eandem uiam tentant,* Αρχίλοχος *απ.* 196a, 49-52

σῶμα καλὸν ἀμφαφώμενος
λευκ]ὸν ἁφῆκα μένος,

Μουσαίος *Ἡρὼ* 266-267

βαθυστρώτοις ἔνι λέκτροις
νυμφίον ἀμφιχυθεῖσα.

και βλ. παραπάνω σ. 153.

[25] Βλ. Spurcum: *hyacinthi fragrantis et Chiae rosae Ceaeque lotionibus, anthas teneras,* Πετρώνιος *Sat.* 135, 2 *iterum basiault,* του ίδιου 138, 2 *nasturcii sucum cum habrotono miscet,* Αρχίλοχος *απ.* 196a, 43

παρθένον δ' ἐν ἄνθε[σιν
πλ]εθάεσσι λαβὼν
ἔκλινα,

Σαπφώ *απ.* 93, 13-16

στεφά]νοις ἴων
καὶ Ῥ[όδων κρο]κίων τ' ὄμοι
καὶ [...] παρ' ἔμοι παρεθήκαο,
καὶ πόλλαις ὑποθυμίδας
πλέκταις ἀνπ' ἀπάλαι δέραι
ἀνθέων ἐ[ράτων] πεποιημέναις,

και πρβλ. Μαρτιάλ. XI 8, Αλκαίο *απ.* 78 (Reinach)

ἀλλ' ἀνήτω μὲν περὶ ταῖς δέραισιν
περθέτω πλέκταις ὑποθυμίδας τις,
καδ δὲ χεύάτω μύρον ἄδυ κατ τῶ
στήθεος ἄμμι.

και βλ. παραπάνω σ. 156.

[26] Μάχων *απ.* 13 *τῇ χειρί τε ταἰδοῖον ἀποτρίψας θηγῶν τοῖς δακτύλοις,* Ιππώνακτας 104, 21

βακκάρι δὲ τὰς ῥῖνας ἤλειφον,

Μουσαίος *Ἡρὼ* 264-265

καὶ χρόα πάντα κάθηρε, δέμας δ' ἔχρισεν ἐλαίῳ
εὐόδμῳ ῥοδέῳ, καὶ ἀλίπνοον ἔσβεσεν ὀδμήν.

Πέρσιος *Sat.* II 32-34

... uda labella
infami digito et lustralibus ante saliuis
expiat, urentis oculos inhibere perita;

Πετρώνιος *Sat.* 135, 2 *detersisque curiose manibus,* 137, 10 *digitos pariter extensos porris apioque lustrasset,* 138, 2 *perfusisque inguinibus meis,* 138, 4 *omnibus digitis inter praecipitem decursum cruentatis.* Πρβλ. Γιουβενάλ. VI 420-423

magno gaudet sudare tumultu,
cum lassata graui ceciderunt bracchia massa,
callidus et cristae digitos inpressit aliptes
ac summum dominae femur exclamare coegit,

Θεόδωρο Πρισκιανό *Euporiston* III 8 (Rose σ. 230, 2) *fumigiis bene olentibus ad inferiora naturalia prouocabo* και Οράτ. *Od.* I 5

Quis multa gracilis te puer in rosa
perfusus liquidis urget odoribus
grato, Pyrrha, sub antro?

[27] Βλ. Spurcum: *hastam, Priapon, Genius,* Μουσαίος *Ἡρὼ* 263

ἦγαγε νυμφοκόμοιο μυχοὺς ἔπι παρθενεῶνος,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

5. Ακάθαρτα γεννητικά όργανα, τα οποία καθαρίζονται-εξαγνίζονται[28].

6. Παθητικότητα ερωτικού αντικειμένου ή μωρία-ανικανότητα εραστή[29].

Τα δομικά χαρακτηριστικά του "κοινού τόπου" του Spurcum υποδεικνύουν ότι η ερωτική περιγραφή μπορεί να μετατραπεί σε αλληγορία ανάλογα με τις προθέσεις του συγγραφέα. Η επάλειψη με αρώματα πριν από την επαφή είχε τελετουργική σημασία[30] και συνδυαζόταν με τη μαγεία[31]. Επίσης οι αναφορές στα ακάθαρτα γεννητικά όργανα και η διαδικασία του εξαγνισμού με αρωματικές επαλείψεις από τα χέρια μιας έμπειρης γυναίκας παραπέμπουν συνυποδηλωτικά στον καθαρμό και την προετοιμασία για τη μύηση από κάποιον εμπειρότερο. Έχουμε επισημάνει ότι το θέμα της μυήσεως και της διαφωτίσεως του άπειρου από τον μυημένο σε ερωτικά συμφραζόμενα είναι "μιλησιακό"[32].

4. Το θέμα του Spurcum στις ερωτικές σκηνές της Λουκιάδας. Έχοντας υπόψη μας το γεγονός ότι το Spurcum είναι προσθήκη κατά την κορύφωση της ερωτικής σκηνής ανάμεσα στον πρωταγωνιστή-αφηγητή Lucius (μεταμορφωμένο σε όνο) και τη matrona, εξετάζουμε όλες τις ερωτικές σκηνές του πρωταγωνιστή-αφηγητή στις *Metamorphoseis* και την επιτομή του Ψ.-Λουκιανού *Λούκιος ἢ Ὄνος*, για να επιβεβαιώσουμε ότι το Spurcum εντάσσεται σε αυτές[33]. Παραθέτουμε συγκριτικά τις σκηνές[34]:

Ιππώνακτας *απ.* 84, 3 *γλιχῶνος, ibidem* 92, 15 *Πυγέλπαι,* Πετρώνιος *Sat.* 131, 7 *leporem, cornu* και πρβλ. το ερωτικό επίγραμμα του Παύλου Σιλεντιάριου *AP* V 275

Δειελινῷ χαρίεσσα Μενεκρατὶς ἔκκυτος ὕπνῳ
κεῖτο περὶ κροτάφους πῆχυν ἑλιξαμένη.
Τολμήσας δ' ἐπέβην λεχέων ὕπερ· ὡς δὲ κελεύθου
ἤμισυ κυπριδίης ἤνυον ἀσπασίως,
ἡ παῖς ἐξ ὕπνοιο διέγρετο, χερσὶ δὲ λευκαῖς
κράατος ἡμετέρου πᾶσαν ἔπλλε κόμην·
μαρναμένης δὲ τὸ λοιπὸν ἀνύσσαμεν ἔργον ἔρωτος.

[28] Μάχων *απ.* 13 *ὄζειν, δοκεῖ μοι σαπρότατον,* Spurcum: *spurcitiei plusculae,* Ιππώνακτας *απ.* 135[b] *βορβορόπτην* Ιππώνακτας *απ.* 92, 3-8, Ηρώνδας *Μίμ.* VI 76-77, Σώφρων *απ.* 30 (Olivieri).

[29] Βλ. παρακάτω σσ. 242-245 και 249-250. Σε αυτό το συμπέρασμα οδηγεί το μοτίβο του εραστή-φαρμακού στον Ιππώνακτα *απ.* 92. Επίσης στο τέλος του επεισοδίου της matrona με τον όνο στον Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 56 και της Κίρκης-Εγκόλπιου στον Πετρώνιο 132, 2-4, όπου, αφού διαπιστώθηκαν τα "μειωμένα" προσόντα του εραστή ή η ανικανότητά του, διώκεται κακήν κακώς από τους υπηρέτες, πρβλ. Ιππών. *απ.* 5-13 και Γιουβενάλ. IX 92

Neglegit atque alium bipedem sibi quaerit asellum

και βλ. Adams (1982) σ. 78, F.R. Adrados, "The «Life of Aesop» and the Origins of Novel in Antiquity", *QUCC* n.s. 1 (1979) σ. 101 και Latte (1929) σσ. 385-388.

[30] Βλ. Henrichs (1972) σσ. 28-31 και παρακάτω σσ. 170 σημ. 60.

[31] Βλ. παραπάνω σ. 129 σημ. 119 και παρακάτω σσ. 173-174. Πρβλ. Brecht (1930) σσ. 50-51 και Breitholz (1960) σσ. 103-110

[32] Βλ. παραπάνω σ. 117.

[33] Πρβλ. Pennisi (1970) σσ. 63-75. Ο Pennisi παραβάλλει τις παραπάνω σκηνές, με σκοπό να στηρίξει την γνησιότητα του Spurcum.

[34] Παραθέτουμε πάλι το κείμενο του Spurcum, ώστε να γίνεται ευχερέστερα η σύγκριση: *Et Hercle, †ortam pygam† perteretem †hyacinthi† fragrantis et Chiae †rosae <Ceaeque>† lotionibus expiavit. ac dein digitis Hypate {licanos mese paramese et nete} hastam mei inguinis †niveis spurci<ti>ei plusculae† excorians emundavit. et cum ad inguinis cephalum formosa mulier concitim*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* (Macleod)

5 Τὸν μὲν Ἵππαρχον οὐ κατέλαβον ἐν τῇ οἰκίᾳ οὐδὲ τὴν ἐκείνου γυναῖκα, ἡ δὲ Παλαίστρα τῇ ἑστίᾳ παρήδρευε δεῖπνον ἡμῖν εὐτρεπίζουσα.

6 Κἀγὼ εὐθὺς ἔνθεν ἐλὼν, Ὡς εὐρύθμως, ἔφην, ὦ καλὴ Παλαίστρα, τὴν πυγὴν τῇ χύτρᾳ ὁμοῦ συμπεριφέρεις καὶ κινεῖς. Ἡ δὲ ὀσφὺς ἡμῖν ὑγρῶς ἐπικινεῖται. Μακάριος ὅστις ἐνταῦθα ἐνεβάψατο. Ἡ δὲ - ... - Φεύγοις ἄν, εἶπεν, ὦ νεανίσκε, εἴ γε νοῦν ἔχοις καὶ ζῆν ἐθέλοις, ὡς πολλοῦ πυρὸς καὶ κνίσης μεστά· ... Τὶ γελᾷς; ἀκριβῆ βλέπεις ἀνθρωπομάγειρον· οὐ γὰρ μόνα ταῦτα φαῦλα ἐδώδιμα σκευάζω, ἀλλ' ἤδη τὸ μέγα τοῦτο καὶ καλόν, τὸν ἄνθρωπον, οἶδα ἔγωγε καὶ σφάττειν καὶ δέρειν καὶ κατακόπτειν, ἥδιστα δὲ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν καὶ τῆς καρδίας ἅπτομαι.

7 Πάντα δὲ τὰ ἔνδον εὖ παρεσκεύαστο· τῷ μὲν παιδὶ ἔξω ὑπέστρωτο, τράπεζα δὲ τῇ κλίνῃ παρειστήκει ποτήριον ἔχουσα· καὶ οἶνος αὐτοῦ παρέκειτο καὶ ὕδωρ ἕτοιμον καὶ ψυχρὸν καὶ θερμόν. Πᾶσα δὲ ἦν αὕτη τῆς Παλαίστρας παρασκευή. Τῶν δὲ στρωμάτων ῥόδα πολλὰ κατεπέπαστο, τὰ μὲν οὕτω γυμνὰ καθ' ἑαυτά, τὰ δὲ λελυμένα, τὰ δὲ στεφάνοις συμπεπλεγμένα.

8 Ἡ δὲ ἐπειδὴ κατέκλινε τὴν δέσποιναν, σπουδῇ παρ' ἐμὲ ἦκε, καὶ ἦν εὐφροσύνη τὸν οἶνον ἡμῶν καὶ τα φιλήματα προπινόντων ἀλλήλοις... ὥστε ἀπόδυσαι καὶ ἤδη παλαίωμεν.

Απουλήιος *Met.*

II 6, 33: nec tamen domi Milonem uel uxorem eius offendo, sed tantum caram meam Photidem: suis parabat uiscum fartim concisum et pulpam frustatim consectam, ambo compascue iurulenta et, quod naribus iam inde ariolabar, tuccetum perquam sapidissimum, ipsa linea tunica mundule amicta et russea fasceola praenitente altiuscule sub ipsas papillas succinctula illud cibarium uasculum floridis palmulis rotabat in circulum, et in orbis flexibus crebra succutiens et simul membra sua leniter inlubricans, lumbis sensim uibrantibus, spinam mobilem quatiens placide, decenter undabat. isto aspectu defixus obstupui et mirabundus steti, steterunt et membra, quae iacebant ante.

II 7, 35: et tandem ad illam: «quam pulchre quamque festiue», inquam, «Photis mea, ollulam istam cum natibus intorques. quam mellitum pulmentum apparas. felix et <certo> certius beatus, cui permiseris illuc digitum intingere». Tunc illa lepida alioquin et dicacula puella: «discede», inquit, «miselle, quam procul a meo foculo, discede. nam si te uel modice meus igniculus afflauerit, ureris intime, nec ullus extinguet ardorem tuum nisi ego, quae dulce condiens et ollam et lectulum suaue quatere noui».

II 15, 42: cubiculum meum contendo atque illic deprehendo epularum dispositiones satis concinnas. nam et pueris extra limen, credo ut arbitrio nocturni gannitus ablegarentur, humi quam procul distratum fuerat, et grabattulum meum adstitit mensula cenae totius honestas reliquias tolerans, ...

II 16, 42-43: commodum cubueram et ecce Photis mea, iam dominam cubitum reddita, laeta proximat rosa serta et rosa soluta in sinu tuberante. ac me pressim desculato et corollis reuincto ac flore persperso adripit poculum ac desuper aqua calida iniecta porrigit bibam, idque modico priusquam totum exsorberem clementer inuadit ac relictum pullulatim labellis minuens meque respiciens sorbillat dulciter. sequens et tertium inter nos uicissim et frequens alternat poculum, cum ego iam uino madens nec animo tantum, uerum etiam corpore ipso ad libidinem inquies, alioquin et petulans, et iam saucius paulisper, inguinum fine lacinia remota, inpatientiam ueneris Photidi meae monstrans: «miserere», inquam, «...

---

veniebat ab orchibus, ganniens ego et dentes ad Iouem elevans Priapo<n> frequenti frictura †porrixabam† ipsoque pando et repando ventrem saepiuscule tactabam. ipsa quoque, inspiciens quod Genius inter †anthas tenerast† excreverat, modicum illud morulae, qua lustrum sterni mandaverat, anni sibi revolutionem autumabat.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

9 Ἡ δὲ ἀποδυσαμένη τὴν ἐσθῆτα καὶ στᾶσα ὅλη γυμνὴ ἔνθεν ἤρξατο ἐπιτάττειν, Ὦ μειράκιον, ἔκδυσαι καὶ ἀλειψάμενος ἔνθεν ἐκ τοῦ μύρου συμπλέκου τῷ ἀνταγωνιστῇ· δύο μηρῶν σπάσας κλῖνον ὑπτίαν, ἔπειτα ἀνώτερος ὑποβάλλων διὰ μηρῶν καὶ διαστείλας αἰώρει καὶ τεῖνε ἄνω τὰ σκέλη, καὶ χαλάσας καὶ στήσας, κολλῶ αὐτῷ καὶ παρεισελθὼν βάλε καὶ πρώσας νύττε ἤδη παντοχοῦ ἕως πονέσῃ, καὶ ἡ ὀσφὺς ἰσχυέτω, εἶτα ἐξελκύσας κατὰ πλάτος διὰ βουβῶνος δῆξον, καὶ πάλιν συνώθει εἰς τὸν τοῖχον, εἶτα τύπτε· ἐπειδὰν δὲ χάλασμα ἴδῃς, τότ' ἤδη ἐμβὰς ἅμμα κατ' ἰξύος δήσας σύνεχε, καὶ πειρῶ μὴ σπεύδειν, ἀλλ' ὀλίγον διακαρτερήσας σύντρεχε. Ἤδη ἀπολέλυσαι.

II 17, 43-44: Nec mora cum, omnibus illis cibariis uasculis remotis, laciniis cunctis suis renudata crinibusque dissolutis ad hilarem lasciuiam in speciem Veneris, quae marinos fluctus subit, pulchre reformata, paulisper etiam glabellum feminal rosea palmula potius obumbrans de industria quam tegens uerecundia: «proeliare», inquit, «et fortiter proeliare, nec enim tibi cedam nec terga uertam ...»

10 Νῦν, ἔφη, δείξεις, εἴπερ νέος εἶ καὶ εὔτονος παλαιστὴς καὶ εἰ ἐπίστασαι παλαίειν καὶ ποιεῖν τὰ ἀπὸ γονατίου. Καὶ πεσοῦσα ἐπὶ τοῦ λέχους ἐς γόνυ, Ἄγε δὴ σὺ ὁ παλαιστής, ἔχεις τὰ μέσα, ὥστε πνάξας ὀξεῖαν ἐπίπρωσον καὶ βάθυνον. Ψιλὸν ὁρᾷς αὐτοῦ παρακείμενον, τούτῳ χρῆσαι· πρῶτον δὲ κατὰ λόγον, ὡς ἅμμα σφίγγε, εἶτα ἀνακλάσας ἔμβαλλε καὶ σύνεχε καὶ μὴ δίδου διάστημα. Ἐὰν δὲ χαλᾶται, θᾶττον ἐπάρας ἀνώτερον μετάθες καὶ κρούσας κῦψον καὶ σκόπει ὅπως μὴ ἀνασπάσῃς θᾶττον ἢ κελευσθῇς, ἀλλὰ δὴ κυρτώσας πολὺ αὐτὸν ὕφελκε, καὶ ὑποβαλὼν κάτω αὖθις τὴν παρεμβολὴν σύνεχε καὶ κινοῦ, εἶτα ἄφες αὐτόν· ... σὺ δὲ ὑπάκουσον ἐπαναστᾶσα καὶ κάθισον, εἶτα δοῦσα κατὰ χειρὸς παράψα τὸ λοιπὸν καὶ καταμάττου, καί με πρὸς τοῦ Ἡρακλέους περιλαβοῦσα κοίμισον.

II 17, 44: «comminus in aspectum si uir es, derige et grassare nauiter, et occide moriturus ...»

IX 7, 247: at uero adulter, bellissimus ille pusio, inclinatam dolio pronam uxorem fabri superincuruatus secure dedolabat.

50-51 Καί ποτε γυνὴ ξένη οὐ μέτρια κεκτημένη, τὴν ὄψιν ἱκανή, παρελθοῦσα ἔσω ἰδεῖν ἐμὲ ἀριστῶντα εἰς ἔρωτά μου ἐμπίπτει, τοῦτο μὲν τὸ κάλλος ἰδοῦσα τοῦ ὄνου, τοῦτο δὲ τῷ παραδόξῳ τῶν ἐμῶν ἐπιτηδευμάτων εἰς ἐπιθυμίαν συνουσίας προελθοῦσα· καὶ διαλέγεται πρὸς τὸν ἐπιστάτην τὸν ἐμὸν καὶ μισθὸν αὐτῷ ἀδρὸν ὑπέσχετο, εἰ συγχωρήσειεν αὐτῇ σὺν ἐμοὶ τὴν νύκταν ἀναπαύσασθαι· ... τὴν γυναῖκαν εὕρομεν πάλαι ἀφιγμένην ἐπὶ τὴν ἐμὴν εὐνήν. Κεκόμιστο δὲ αὐτῇ προσκεφάλαια μαλακὰ καὶ στρώματα εἴσω κατέθεντο καὶ χαμεύνιον ἡμῖν εὐτρεπὴς ἦν. Εἶτα οἱ μὲν τῆς γυναικὸς θεράποντες αὐτοῦ που πλησίον πρὸ τοῦ δωματίου ἐκάθευδον, ἡ δὲ λύχνον ἔνδον ἔκαιε μέγαν τῷ πυρὶ λαμπόμενον·

X 19, 299 - 20, 299-300: Fuit in illo conuenticulo matrona quaedam pollens et opulens. quae more ceterorum uisum meum mercata ac dehinc multiformibus ludicris delectata per admirationem adsiduam paulatim in admirabilem mei cupidinem incidit; nec ullam uaesanae libidini medelam capiens ad instar asinariae Pasiphaae complexus meos ardenter expectabat. grandi denique praemio cum altore meo depecta est noctis unius concubitum. ... et iam dudum praestolantem cubiculo meo matronam offendimus. dii boni qualis ille quamque praeclarus apparatus! quattuor eunuchi confestim puluillis compluribus uentose tumentibus pluma delicata terrestrem nobis cubitum praestruunt, sed et stragula ueste auro ac murice Tyrio depicta probe consternunt ac desuper breuibus admodum sed satis copiosis puluillis, aliis nimis modicis, quis maxillas et ceruices delicate mulieres suffulcire consuerunt, superstruunt. nec dominae uoluptates diutina sua praesentia morati, clausis cubiculi foribus facessunt. at intus cerei praeclara micantes luce nocturnas nobis tenebras inalbabant.

51 ἔπειτα ἀποδυσαμένη παρέστη τῷ λύχνῳ γυμνὴ ὅλη καὶ μύρον ἔκ τινος ἀλαβάστρου προχεαμένη τούτῳ ἀλείφεται, κἀμὲ δὲ μυρίζει ἔνθεν, μάλιστα τὴν ῥῖνά μου μύρων ἐνέπλησεν, εἶτά με κατεφίλησε καὶ οἷα πρὸς αὐτῆς ἐρώμενον καὶ ἄνθρωπον διελέγετο καί με ἐν τῆς φορβειᾶς λαβομένη ἐπὶ τὸ χαμεύνιον εἵλκεν· ...

X 21, 300-301: tunc ipsa cuncto prorsus spoliata tegmine, taenia quoque, qua decoras deuinxerat papillas, lumen propter adsistens, de stagneo uasculo multo sese perungit oleo balsam<in>o meque indidem largissime perfricat, sed multo tanta impensius etiam nares perfundit meas. tunc exosculata pressule, non qualia in lupa-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

nari solent basiola iactari uel meretricum poscinummia uel aduentorum negitinummia, sed pura atque sincera instruit et blandissimos adfatus: «amo» et «cupio» et «te solum diligo» et «sine te iam uiuere nequeo» et cetera, quis mulieres et alios inducunt et suas testantur adfectationes, capistroque me prehensum more, quo didiceram reclinat facile, ...

51 Καὶ σφόδρα ἠπόρουν ὅπως ἀναβήσομαι τὴν ἄνθρωπον· καὶ γὰρ ἐξ ὅτου ἐγεγόνειν ὄνος, συνουσίας ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ὄνοις ἔτυχον ἁψάμενος, οὐδὲ γυναικὶ ἐχρησάμην ὄνῳ· καὶ μὴν καὶ τοῦτό μ' εἰς δέος οὐχὶ μέτριον ἦγε, μὴ οὐ χωρήσασα ἡ γυνὴ διασπασθῇ, κἀγὼ ὥσπερ ἀνδροφόνος καλὴν δώσω δίκην. ... Ἡ γὰρ γυνὴ πολλοῖς τοῖς φιλήμασι, καὶ τούτοις ἐρωτικοῖς προσκαλουμένη ὡς εἶδεν οὐ κατέχοντα, ὥσπερ ἀνδρὶ παρακειμένη περιβάλλεταί με καὶ ἅρασα εἴσω ὅλον παρεδέξατο. κἀγὼ ... ὀπίσω ἀπῆγον ἐμαυτὸν ἀτρέμα, ἡ δὲ τῆς ὀσφύος τῆς ἐμῆς εἴχετο, ὥστε μὴ ὑποχωρεῖν καὶ αὐτὴ εἵπετο τὸ φεῦγον. Ἐπεὶ δὲ ἀκριβῶς ἐπείσθην ἔτι μοι καὶ προσδεῖν πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς ἡδονήν τε καὶ τέρψιν, ἀδεῶς λοιπὸν ὑπηρέτουν ἐννοούμενος ὡς οὐδὲν εἴην κακίων τοῦ τῆς Πασιφάης μοιχοῦ.

X 22, 301-302: sed angebar plane non exili metu reputans, quem ad modum tantis tamque magnis cruribus possem delicatam matronam inscendere uel tam lucida tamque tenera et lacte ac melle confecta membra duris ungulis complecti labiasque modicas ambroseo rore purpurantes tam amplo tamque enormi et saxeis dentibus deformi sauiari ... molles interdum uoculas et adsidua suauia et dulces gannitus commorsicantibus oculis iterabat illa, et in summa: «teneo te», inquit, «teneo, meum palumbulum, meum passerem», ... Artissime namque complexa totum me, sed prorsus totum recepit. illa uero quotiens ei parcens nates recellebam, accedens totiens nisu rabido et spinam prehendens meam adplicitiore nexu inhaerebat, ut hercules etiam deesse mihi aliquid ad supplendam eius libidinem crederem, nec Minotauri matrem frustra delectatam putarem adultero mugiente.

Στα παραπάνω χωρία από τη Λουκιάδα ο αφηγητής είναι συγχρόνως πρωταγωνιστής[35] σε έντονα ερωτικές σκηνές. Οι ιστορίες αυτές προέρχονται από την αρχή και το τέλος της Λουκιάδας. Η πρώτη είναι η ερωτική περιπέτεια του Λούκιου με την Παλαίστρα (Lucius-Photis στις *Metamorphoseis*) και η δεύτερη είναι η ερωτική επαφή του Λούκιου με την ανώνυμη γυναίκα στη Θεσσαλονίκη (Lucius-matrona στην Κόρινθο στις *Metamorphoseis*).

---

35 Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι ταυτίζεται ο ήρωας με τον αφηγητή σε ερωτικές σκηνές, καθώς αυτό είναι μιλησιακό χαρακτηριστικό με βάση τις μαρτυρίες, τις οποίες διαθέτουμε για τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παραπάνω σσ. 90-91 και παρακάτω σσ. 216-217. Πρβλ. επίσης Ψ.-Λουκ. *Λούκ.* 56 *Ἐγὼ δὲ κράτιστον εἶναι ἔγνων ἐλθεῖν παρὰ τὴν γυναῖκα τὴν ἐρασθεῖσάν μου τοῦ ὄνου ... ἡ δὲ ἀσμένη τέ μ' εἰσεδέξατο τῷ παραδόξῳ τοῦ πράγματος ἐπτερημένη, καὶ δειπνεῖν σὺν αὐτῇ καὶ καθεύδειν ἱκέτευεν ... καὶ δειπνῶ σὺν αὐτῇ καὶ πολὺ ἐκ τοῦ μύρου ἀλείφομαι καὶ στεφανοῦμαι τῷ φιλτάτῳ ἐς ἀνθρώπους με ἀνασώσαντι ῥόδῳ. ἐπεὶ δὲ ἦν βαθεῖα νύξ ἤδη καὶ καθεύδειν ἔδει, κἀγὼ δ' ἐπανίσταμαι καὶ ὥσπερεί μέγα τι ἀγαθὸν ποιῶν ἀποδύομαι καὶ ἵσταμαι γυμνὸς <ὡς> δῆθεν ἔτι μᾶλλον ἀρέσων ... ἡ δὲ ἐπειδὴ εἶδέ με πάντα ἀνθρώπινα ἔχοντα, προσπτύσασά μοι, Οὐ φθερεῖ ἀπ' ἐμοῦ, ἔφη, καὶ τῆς ἐμῆς οἰκίας καὶ μακράν ποι ἀπελθὼν κοιμήσῃ; ... τοῦ ὄνου τοῦ σοῦ ἐρῶσα καὶ οὐχὶ σοί συνεκάθευδον, καὶ ᾤμην σε νῦν κἂν ἐκεῖνό γε μόνον τὸ μέγα τοῦ ὄνου σύμβολον διασῴζειν καὶ σύρειν· σὺ δέ μοι ἐλήλυθας ἐξ ἐκείνου τοῦ καλοῦ καὶ χρησίμου ζῴου ἐς πίθηκον μεταμορφωθείς. Καὶ καλεῖ εὐθὺς ἤδη τοὺς οἰκέτας καὶ κελεύει με τῶν νώτων μετέωρον κομισθῆναι ἔξω τῆς οἰκίας, καὶ ἐξωσθεὶς πρὸ τοῦ δωματίου ἔξω γυμνὸς καλὸς καλῶς ἐστεφανωμένος καὶ μεμυρισμένος τὴν γῆν γυμνὴν περιλαβὼν ταύτῃ συνεκάθευδον.* Ανάλογη σκηνή δεν υπάρχει στον Απουλήιο, καθώς στο τελευταίο τμήμα της διήγησης ο λατίνος συγγραφέας διαφοροποιείται από το ελληνικό πρότυπο. Κάτι ανάλογο υπάρχει στον Πετρώνιο, δηλ το θέμα της ερωτικής φορτικότητας από την πλευρά της γυναίκας, μέχρι να διαπιστωθεί ότι ο εραστής είναι περιορισμένων ερωτικών δυνατοτήτων, οπότε διατάζει τους υπηρέτες της να τον ξυλοφορτώσουν και να τον εκδιώξουν, πρβλ. Πετρών. *Sat.* 132, 1-4 *ipsa corporis pulchritudine me ad se uocante trahebat ad uenerem. Iam pluribus osculis labra crepitabant, iam implicitae manus omne genus amoris inuenerant, iam alligata mutuo ambitu corpora animarum quoque mixturam fecerant. *** manifestis matrona contumeliis uerberata tandem ad ultionem decurrit, uocatque cubicularios et me iubet catomidiari. Nec contenta mulier tam graui iniuria mea, conuocat omnes quasillarias... ac me conspui iubet ... uerberibus sputisque extra ianuam eiectus sum.* Για το μοτίβο αυτό πρβλ. παρακάτω σσ. 247-254.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

5. Τα κοινά χαρακτηριστικά των ερωτικών σκηνών στη Λουκιάδα και το Spurcum. Τα μυθιστορήματα, τα οποία πραγματεύονται τις περιπέτειες του Λούκιου, έχουν ως αφετηρία της πλοκής τους μια ερωτική περιπέτεια του συγγραφέα-ήρωα-αφηγητή-ακροατή και τελειώνουν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Πρόκειται για μια προκλητική αντιστοιχία, η οποία δεν περιορίζεται στο επίπεδο της υπόθεσης. Οι παραπάνω σκηνές διαθέτουν τα δομικά χαρακτηριστικά του Spurcum:

α. Ρεαλισμός κατά την περιγραφή της ερωτικής πράξης.

β. Ο πρωταγωνιστικός ρόλος κατά τη διάρκεια της συνευρέσεως ανήκει στην ερωμένη κι όχι στον εραστή, ο οποίος παθητικά[36] υπακούει στις προσταγές (η ερωμένη μάλιστα βιάζεται να ζευγαρώσουν)[37].

γ. Και στα τρία κείμενα περιγράφεται η στύση του αρσενικού σταδιακά και η υπερδιέγερση στην οποία φθάνει[38].

δ. Οι επαλείψεις του αρσενικού από το θηλυκό με αρωματικές ουσίες[39] (πάντα σχεδόν με αναφορές στα τριαντάφυλλα)[40] σε συνδυασμό με μαλάξεις-εντριβές[41] στο σώμα ή στα γεννητικά όργανα με τα δάκτυλα.

---

36 Σχετικά με αυτήν την παθητικότητα του πρωταγωνιστή στη Λουκιάδα ως δομικό χαρακτηριστικό πρβλ. Winkler (1985) σσ. 176-177. Γενικότερα βλ. B. Egger, "Zu den Frauenrollen im griechischen Roman. Die Frau als Heldin und Leserin", στο H. Hofmann (εκδ), *Groningen Colloquia on the Novel*, τ. I, Groningen 1988, σσ. 47-53.

37 Χαρακτηριστικές οι προστακτικές της Παλαίστρας στον Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 9-10 *ἤρξατο ἐπιτάττειν, ἔκδυσαι, συμπλέκου, κλίνον, αἴρει, τεῖνε, βάλε, νύττε, δῆξον συνώθει,, τύπτε, σύνεχε, σύντρεχε, ἐπίπρωσον, βάθυνον, χρῆσαι, σφίγγε, ἔμβαλλε, σύνεχε, δίδου.* Επίσης χαρακτηριστική είναι η πρωτοβουλία της matrona να εκμισθώσει τον εραστή-όνο και να καταφέρει να ξεπεράσει τους φόβους του, για να ζευγαρώσει μαζί της, πρβλ. Απουλ. *Met.* X 22 *sed angebar, metu reputans, quem ad modum ... possem inscendere,* Ψ.-Λουκ. *Λούκ.* 51. Στο κείμενο του Spurcum επίσης βλέπουμε τη γυναίκα να διεγείρει το σύντροφό της και να ανυπομονεί (*modicum illud morulae, qua lustrum sterni mandaverat, anni sibi revolutionem autumabat*) να ολοκληρωθεί η συνουσία, παρατηρώντας το μέγεθος του διεσταλμένου πέους του. Πρβλ. Ψ.-Λουκ. *Λούκ.* 7 *Πάντα τὰ ἔνδον εὖ παρεσκεύαστο, πᾶσα δὲ ἦν αὕτη τῆς Παλαίστρας παρασκευή,* 8 *σπουδῇ παρ' ἐμὲ ἧκε,* Απουλ. *Met.* II 17 *nec mora,* X 20 *nec dominae uoluptates diutina sua praesentia morati* και λίγο παρακάτω II 17 *haec simul dicens incenso grabattulo super me sensim residens ac crebra subsiliens lubricisque gestibus mobilem spinam quatiens pendulae Veneris fructu me satiauit.*

38 Απουλήιος *Met.* II 7 *isto aspectu defixus obstupui et mirabundus steti, steterunt et membra, felix et beatus cui permiseris illuc digitum intingere,* II 16 *iam uino madens nec animo tantum, uerum etiam corpore ipso ad libidinem inquies, iam proximante uehementer intentus, ubi primam sagittam saui Cupidinis in ima praecordia mea delapsam excepi, arcum meum et ipse uigorate tetendi et oppido formido, ne neruus rigoris nimietate rumpatur,* X 21 *nam et uino pulcherrimo atque copioso memet madefeceram et unguento flagantissimo prolubium libidinis suscitaram* και Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 51 *κἀγὼ οὐδέν τι τοῦ παρακαλέσαντος εἰς τοῦτο δεόμενος καὶ οἴνῳ δὲ παλαιῷ πολλῷ ὑποβεβρεγμένος καὶ τῷ χρωτὶ τοῦ μύρου ᾠστρημένος* και Spurcum: *cum ad inguinis cephalum formosa mulier concitim veniebat ab orchibus, ganniens ego et dentes ad lovem elevans Priapo<n> frequenti frictura porrixabam ipsoque pando et repando ventrem saepiuscule tactabam. ipsa quoque, inspiciens quod Genius inter †anthas teneras† excreverat*

39 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 9 *ἀλειψάμενος ἔνθεν ἐκ τοῦ μύρου,* 51 *καὶ μύρον ἔκ τινος ἀλαβάστρου προκειμένη τούτῳ ἀλείφεται κἀμὲ δὲ μυρίζει ἔνθεν μάλιστα τὴν ῥῖνά μου μύρων ἐνέπλησεν,* Απουλήιος *Met.* X 21 *de stagneo uasculo multo sese perungit oleo balsamino meque indidem largissime perfricat, des multo tanta inpensius etiam nares perfundit meas, unguento flaglantissimo prolubium libidinis suscitaram,* Spurcum: *†ortam pygam† perteretem †hyacinthi† fragrantis et Chiae rosae <Ceaeque> lotionibus.* Το θέμα του αλείμματος της μύτης με μύρο εντοπίζεται στον κωμικό ποιητή Άλεξι *απ.* 190 (*CAF* τ. 2, σ. 312, Kock)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ε. Ευρηματικές μετωνυμίες για τα γεννητικά όργανα[42].

ς. Στα κείμενα της Λουκιάδας και κατά πάσα πιθανότητα στο Spurcum (με βάση ενδείξεις από το κείμενό του) περιγράφονται οι στάσεις της pendula Venus και της aversa Venus[43].

ὑπαλείφεται τὰς ῥῖνας ...

[40] Βλ. παρακάτω σσ. 173-174 και 179-182.

[41] Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 6 *οἶδα ἔγωγε καὶ σφάττειν καὶ δέρειν καὶ κατακόπτειν ἥδιστα δὲ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν καὶ τῆς καρδίας ἅπτομαι,* 10 *εἶτα δοῦσα κατὰ χειρὸς παράψα τὸ λοιπὸν καὶ καταμάττου,* 51 *τούτῳ ἀλείφεται,* Απουλήιος *Met.* X 21 *sese perungit ... meque ... perfricat ... etiam nares perfundit meas,* και Spurcum: *excorians emundavit. et cum ad inguinis cephalum formosa mulier concitim veniebat ab orchibus, ganniens ego et dentes ad Iovem elevans Priapo<n> frequenti frictura porrixabam.* Πρβλ. Ξεν. Εφ. *Ἐφεσιακά* Β΄ 2, 3, Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Ε΄ 3, 4, Λόγγ. *Ποιμενικά* Δ΄ 17, 5 και Οβίδ. *AA* II 706-707

Nec manus in lecto laeva iacebit iners.
Invenient digiti, quod agant in partibus illis.

[42] Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 9 *ψιλόν, χάλασμα, κατ' ἰξύος,* 51 *τὸ φεῦγον,* Απουλήιος *Met.* II 16 *sagittam saeui Cupidinis, arcum meum,* X 22 *spinam meam,* και Spurcum: *hastam, cephalum Priapon, Genius, anthas teneras* και πρβλ. Ρουφ. *AP* V 36

Ἤρισαν ἀλλήλαις Ῥοδόπη, Μελίτη, Ῥοδόκλεια,
τῶν τριττῶν τίς ἔχει κρείσσονα μηριόνην,
καὶ με κριτὴν εἵλοντο· καὶ ὡς θεαὶ αἱ περίβλεπτοι
ἔστησαν γυμναί, νέκταρι λειβόμεναι.
Καὶ Ῥοδόπης μὲν ἔλαμπε μέσος μηρῶν πολύπμος
οἷα ῥοδῶν σχιζόμενος ζεφύρῳ ...
Τῆς δὲ Ῥοδοκλείης ὑάλῳ ἴσος, ὑγρομέτωπον
οἷα καὶ ἐν νηῷ πρωτογλυφὲς ξόανον.
Ἀλλὰ σαφῶς ἆ πέπονθε Πάρις διὰ τὴν κρίσιν εἰδώς,
τὰς τρεῖς ἀθανάτας εὐθὺς συνεστεφάνουν

και Adams (1982) σσ. 19, 47 σημ. 1, 58.

[43] Το θέμα αυτό είναι "μιλησιακό", βλ. παραπάνω σσ. 132-134, Pennisi (1970) σσ. 85-87 και πρβλ. Ψ. Λουκ. *Λούκ.* 10 *εἰ ἐπίστασαι παλαίειν καὶ ποιεῖν τὰ ἀπὸ γονατίου. Καὶ πεσοῦσα ἐπὶ τοῦ λέχους ἐς γόνυ, ἐπίπρωσον καὶ βάθυνον, κυρτώσας ὤφελκε, καὶ ὑποβαλὼν κάτω,* Απουλ. *Met.* IX 7 *at uero adulter ... inclinatam dolio pronam uxorem fabri superincuruatus secure dedolabat* και *AL* 429, 8-10 (Riese τ. I 1 σ. 328), και 253, 123-124 (σ. 207). Στο Spurcum δεν παραδίδεται η σκηνή της συνουσίας όμως υπάρχει η αναφορά στους στητούς γλουτούς (*orta pyga*).

Στον Μαρτιάλη XI 104, 14

Hectoreo quotiens sederat uxor equo

και λίγο παρακάτω στο ίδιο επίγραμμα (στιχ 19-20)

Dulcia Dardanio nondum miscente ministro
Pocula Iuno fuit pro Ganymede Iovi

υπάρχει αναφορά στις δύο προαναφερθείσες ερωτικές στάσεις και εντοπίζεται μία μετωνυμία για το membrum virile (*equus*).

Επιπλέον, βλ. Πετρών. *Sat.* 138, 1 *scorteum fascinum ... coepit inserere ano meo,* 140, 1 *matrona inter primas honesta ... tum anus et floris extincti filium filiamque ingerebat orbis senibus ...* 140, 4 *Nec aliter fecit ac dixerat, filiamque speciosissimam cum fratre ephebo in cubiculo reliquit ... Eumolpus, qui tam frugi erat ut illi etiam ego puer uiderer, non distulit puellam inuitare ad pygesiaca sacra. ...* 140, 7 *Coraci autem imperauit ut lectum, in quo ipse iacebat, subiret positisque in pauimento manibus dominum lumbis suis commoueret.,* Laberius *απ.* 20 (Bonaria σ. 40) *vix sustineo clunes* και πρβλ. Μάρκο Αργεντάριο *AP* V 116, 5-6

Στρέψας Μηνοφίλαν εὐΐσχιον ἐν φρεσὶν ἔλπου
αὐτὸν ἔχειν κόλποις ἅρσενα Μηνόφιλον

Διοσκορίδη *AP* V 54, 5-6

Ἀλλὰ πάλιν στρέψας ῥοδοειδέϊ τέρπεο πυγῇ,
τὴν ἀλόχου νομίσας ἀρσενόπαιδα κύπριν,

Ρουφίνο *AP* V 35, 1-6

Πυγὰς αὐτὸς ἔκρινα τριῶν· εἵλοντο γὰρ αὐταί
δεῖξασαι γυμνὴν ἀστεροπὴν μελέων.
καὶ ῥ' ἡ μὲν τροχαλοῖς σφραγιζομένη γελασίνοις
λευκῇ ἀπὸ γλουτῶν ἴνθεεν εὐαφίῃ·
τῆς δὲ διαιρομένης φοινίσσετο χιονέη σαρξ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ζ. Το διαλογικό στοιχείο ή ο ευθύς λόγος κατά τη συνουσία ή κατά τα προκαταρκτικά[44], η πρωτοπρόσωπη αφήγηση και το ψευδοαυτοβιογραφικό στοιχείο[45].

η. Διχοτόμηση της ερωτικής σκηνής (προκαταρκτικά - συνουσία)[46].

θ. Αναφορά στην προετοιμασία της "μαλακῆς κλίνης", στην οποία θα γίνει το ζευγάρωμα[47].

ι. Αμφισημία στα ονόματα των πρωταγωνιστριών ή ανωνυμία[48].

ια. Το φιλί με σκοπό τη διέγερση[49].

ιβ. Σημασιακή αντιστροφή περιγραφών ζευγαρώματος[50].

πορφυρέοιο ῥόδου μᾶλλον ἐρυθροτέρη

Για το θέμα του διαγωνισμού της *καλλιπυγωτέρας* βλ. Αθήναιος XII 80. Γενικότερα για την παραπάνω ερωτική στάση, βλ. Adams (1982) σσ. 115, 137, 192-194, B. Baldwin, "Pigiciaca Sacra. A Fundamental Problem in Petronius?", *Maia* 29-30 (1977-1978) σσ. 119-121, O. Weinreich, "Martial XI 43, Petron 140, 5 und Pariser Zauberpapyrus Z. 326", *RhM* 77 (1928) σ. 112.

44 Βλ. χαρακτηριστικά Απουλ. *Met.* X 21, 301 *«amo» et «cupio» et «te solum diligo» et «sine te iam uiuere nequeo»*, X 22 *«teneo te», inquit, «teneo, meum palumbulum, meum passerem»* και πρβλ. Πλαύτ. *Cas.* 135-138

mea vita, mea mellilla, mea festivitas,
meus pullus passer, mea columba, mi lepus

και Μαρτιάλ. X 68, 5-8

KYPIE MOY, MEΛI MOY, ΨYΞH MOY congeris usque, ...
Lectulus has voces, nec lectulus audiat omnis,
Sed quem lascivo stravit amica viro.

45 Βλ. παραπάνω σσ. 67-68 και παρακάτω σσ. 227-228.

46 Η σκηνή η οποία περιγράφεται στο Spurcum ανήκει στα προκαταρκτικά, πριν τη συνουσία, η οποία δεν σώζεται αλλά προετοιμάζει γι αυτήν η τελευταία μεταβατική φράση: *modicum illud morulae, qua lustrum sterni mandaverat, anni sibi revolutionem autumabat.*

47 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 7 *πάντα δὲ τὰ ἔνδον εὖ παρεσκεύαστο· ... τράπεζα δὲ τῇ κλίνῃ παρειστήκει ... πᾶσα δὲ ἦν αὕτη τῆς Παλαίστρας παρασκευή. Τῶν δὲ στρωμάτων ῥόδα πολλὰ κατεπέπαστο...*, 51 *Κεκόμιστο δὲ αὐτῇ προσκεφάλαια μαλακὰ καὶ στρώματα εἴσω κατέθεντο καὶ χαμεύνιον ἡμῖν εὑρεπὲς ἦν*, Απουλήιος *Met.* II 15 *humi quam procul distratum fuerat et grabattulum meum ...*, X 20 *dii boni qualis ille quamque praeclarus apparatus! quattuor eunuchi confestim puluillis compluribus ... nobis cubitum praestruunt, sed et stragula ueste auro ac murice Tyrio depicta probe consternunt ... puluillis, aliis modicis, quis maxillas et ceruices delicate mulieres suffulcire consuerunt, superstruunt.* Πρβλ. Οράτ. *Epod.* XII 17-22

Lesbia quaerenti taurum monstravit inertem,
cum mihi Cous adesset Amyntas,
cuius in indomito constantior inguine nervus
quam nova collibus arbor inhaeret.
muricibus Tyriis iteratae vellera lanae
cui properabantur?...

Διαταγή για την προετοιμασία της κλίνης δίδεται στο Spurcum: *lustrum sterni mandauerat*

48 Πρβλ. *Παλαίστρα, Photis,* ανώνυμη matrona (Ψ.-Λουκ. *Λούκ.* 50 *Καί ποτε γυνὴ ξένη*, Απουλ. *Met.* X 19 *fuit in illo conuenticulo matrona quaedam pollens et opulens*). Στο Spurcum, αν εικάζουμε σωστά, η πρωταγωνίστρια ονομάζεται *Hypate.* Για την επιμονή του Αριστοτέλη *Ἐπιστ.* I 5 στην ανωνυμία της πρωταγωνίστριας, βλ. παραπάνω σ. 100 σημ. 284. Πρβλ. Μαρτιάλ. XI 60, 1-2

Sit Phlogis an Chione Veneri magis apta, requiris?
Pulchrior est Chione; sed Phlogis ulcus habet

49 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 8 *καὶ ἦν εὐφροσύνη τὸν οἶνον ἡμῶν καὶ τὰ φιλήματα προπινόντων ἀλλήλοις*, 51 *εἶτά με καὶ ἐφίλησε, ἡ γὰρ γυνὴ πολλοῖς τοῖς φιλήμασι, καὶ τούτοις ἐρωτικοῖς προκαλουμένη*, Απουλήιος *Met.* II 16 *ac me pressim deosculato*, X 21 *tunc exosculata pressule, non qualia in lupanari solent basiola iactari ... sed pura atque sincera instruit*, X 22 *molles interdum uoculas et adsidua suauia et dulces gannitus commorsicantibus oculis iterabat illa..*

50 Στα παραπάνω χωρία από τη Λουκιάδα ο έρωτας ανάμεσα σε γυναίκα-άνδρα περιγράφεται ως πάλη. Ο έρωτας ανάμεσα σε γυναίκα-ζώο έχει όλα τα στοιχεία της τρυφερότητας, τα οποία τον κάνουν σχεδόν γελοίο, ενώ ο όνος ως ρομαντικός εραστής έχει επιφυλάξεις να ζευγαρώσει, μήπως κάνει κακό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

6. Το θέμα του Spurcum στις σκηνές της μαγικής μεταμόρφωσης της Λουκιάδας.

Τα δομικά χαρακτηριστικά του Spurcum εμφανίζονται επίσης στις διηγήσεις, οι οποίες περιγράφουν τον τρόπο, με τον οποίο ο ήρωας Λούκιος-Lucius μεταμορφώνεται σε όνο και κατόπιν τον τρόπο, με τον οποίο επανακτά την ανθρώπινη μορφή:

Απουλήιος *Met.* III 15-25

sic ad me reuersa colloque meo manibus ambabus inplexa uoce tenui et admodum minuta ... sic noctis initio, ... Pamphile mea ... tectum scandulare conscendit, quod altrinsecus aedium patore perflabili nudatum, ... priusque ... instruit feralem officinam, omne genus aromatis et ignorabiliter lamminis litteratis ... cadauerum expositis multis admodum membris; hic nares et digiti, illic carnosi claui pendentium, alibi trucidatorum seruatus cruor et extorta dentibus ferarum trunca caluaria. tunc decantatis spirantibus fibris litat uario latice, nunc rore fontano, nunc lacte uaccino, nunc melle montano libat et mulsa. sic illos capillos in mutuos nexus obditos atque nodatos cum multis odoribus dat uiuis carbonibus adolendos... ... iamque circa primam noctis uigiliam ... me perducit ipsa perque rimam ostiorum quampiam iubet arbitrari, quae sic gesta sunt. iam primum omnibus laciniis se deuestit Pamphile et ... arcula quadam reclusa. pyxides plusculas inde depromit, de quis unius operculo remoto atque indidem egesta unguedine diuque palmulis suis adfricta ab imis unguibus sese totam adusque summos capillos perlinit, multumque cum lucerna secreto conlocuta membra tremulo sucussu quatit. ... attonitus in amentiam uigilans somniabar; defrictis adeo diu pupulis, an uigilarem scire quaerebam. "... specta denique quam paruis quamque futtilibus tanta res procuretur herbulis: anethi modicum cum lauri foliis immissum rori fontano datur lauacrum et poculum." ... pyxidem depromit arcula. quam ego amplexus ac deosculatus prius utque mihi prosperis faueret uolatibus deprecatus, abiectis propere laciniis totis, auide manus immensi et haurito plusculo uncto corporis mei membra perfricui. iamque alternis conatibus libratis brachiis in auem similem gestiebam. ... et cutis tenella duratur in corium, et in extimis palmulis perdito numero toti digiti coguntur in singulas ungulas, et

Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 12-14

Κἀπειδὴ ἑσπέρα ἦν, ἄγει με λαβοῦσα πρὸς τὴν θύραν τοῦ δωματίου, ἔνθα ἐκεῖνοι ἐκάθευδον καὶ κελεύει με προσάγειν ὀπῇ τινι τῆς θύρας λεπτῇ καὶ σκοπεῖν τὰ γινόμενα ἔνδον. ὁρῶ οὖν τὴν μὲν γυναῖκα ἀποδυομένην.

εἶτα γυμνὴ τῷ λύχνῳ προσελθοῦσα καὶ χόνδρους δύο λαβοῦσα τὸν μὲν λιβανωτὸν τῷ πυρὶ τοῦ λύχνου ἐπέθηκε καὶ στᾶσα πολλὰ τοῦ λύχνου κατελάλησεν· εἶτα κιβώτιον ἁδρὸν ἀνοίξασα, πάνυ πολλὰς ἔχον πυξίδας ... ἔλαιον αὐτὸ ἐδόκουν εἶναι. ἐκ τούτου λαβοῦσα χρίεται ὅλη ... καὶ ἄφνω πτερὰ ἐκφύεται αὐτῇ, καὶ ἡ ῥὶν κερατίνη ... Ἐγὼ δὲ ὄναρ ἐκεῖνο οἰόμενος ὁρᾶν τοῖς δακτύλοις ... ἡπτόμην, ... ἐδεόμην τότε τῆς Παλαίστρας πτερῶσαι κἀμὲ καὶ χρίσασαν ἐξ ἐκείνου τοῦ φαρμάκου ... ἐγὼ δὲ σπεύδων ἤδη ἀποδύσας χρίω ὅλον ἐμαυτόν, καὶ ὄρνις μὲν οὐ γίνομαι ὁ δυστυχής, ἀλλά μοι οὐρὰ ὄπισθεν ἐξῆλθεν, καὶ οἱ δάκτυλοι πάντες ᾤχοντο ... τὸ δὲ χεῖλος ἐκτείνας κάτω ... Ἡ δὲ ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν τυψαμένη ... ῥᾴων γὰρ ἡ τούτου θεραπεία· ῥόδα γὰρ μόνα εἰ φάγοις, ἀποδύσῃ μὲν αὐτίκα τὸ κτῆνος, τὸν δὲ ἐραστήν μοι ... ἀποδώσεις. ... ὄρθρου δὲ δραμοῦσα οἴσω σοι ῥόδα καὶ φαγὼν ἰαθήσῃ. ταῦτα εἶπεν καταψήσασά μου τὰ ὦτα καὶ τὸ λοιπὸν δέρμα.

στη matrona. Στο Spurcum το μόριο του εραστή (όνου;) πλαισιώνεται με χαρακτηρισμούς, οι οποίοι ταιριάζουν σε θεούς, ενώ η ερωμένη συνυποδηλώνεται ως θεά, βλ. παρακάτω σσ. 184 και 190-194. Στον Πλαύτο *Asin.* 693-696

Dic igitur med aniticulam, columbam vel catellum,
hirundinem, monerulam, passerculum putillum,
fac proserpentem bestiam me, duplicem ut habeam linguam
circumda torquem brachiis, meum collum circumplecte

υπάρχουν τα θέματα των τρυφερών επικλήσεων, του κτηνώδους εραστή και του εναγκαλισμού.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

de spinae meae termino grandis cauda procedit. iam facies enormis et os prolixum et nares hiantes et labiae pendulae; ... nam rosis tantum demorsicatis exibis asinum

Απουλήιος *Met.* X 29, 34

quod uer in ipso ortu iam gemmulis floridis cuncta depingeret et iam purpureo nitore prata uestiret et commodum dirrupto spineo tegmine spirantes cinnameos odores promicarent rosae, quae me priori meo Lucio redderent. ...
illos teretes et lacteos puellos diceres tu Cupidines ueros de caelo uel mari commodum inuolasse. ... tunc de summo montis cacumine per quandam latentem fistulam in excelsum prorumpit uino crocus diluta, sparsimque defluens pascentis circa capellas odoro perpluit imbre, donec in meliorem maculatae speciem canitiem propriam luteo colore mutarent. iamque tota suaue fraglante cauea montem illum ligneum terrae uorago decepit.

Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 52-54:

καὶ ἐμοῦ μὴ εἰδότος ἄγει αὐτὸν ἑσπέρας ἤδη ἔνθα ἐκαθεύδομεν, καὶ διά τινος ὀπῆς τῆς θύρας δείκνυσί με ἔνδον τῇ μείρακι συνευναζόμενον ... παραγάγωμεν τοῦτον ἐς τὸ θέατρον σύν τινι τῶν καταδεδικασμένων γυναικῶν ... ἐπὶ τὴν γυναῖκα ἀναβήσεται.

Απουλήιος *Met.* X 34

Ecce quidam miles ... dirigit ... illam ... mulierem, quam dixi ... ad bestias esse damnatam ... et iam torus genialis scilicet noster futurus accuratissime disternebatur lectus Indica testudine perlucidus, ... ueste serica floridus. at ego praeter pudorem obeundi publice concubitus, ... metu etiam mortis maxime cruciabar

XI΄13 porrecta dextera ob os ipsum meum coronam exhibuit. tunc ego trepidans ... coronam, quae rosis amoenis intexta fulgurabat auido ore susceptam cupidus promissi deuoraui.

Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 54

καί τινα τῶν γυναικῶν ... ἄγουσιν ἔνδον παρ' ἐμὲ καὶ προσιέναι τε ἐκέλευον καὶ ψαύειν ἐμοῦ. ... κλίνη ἦν μεγάλη, ἀπὸ χελώνης Ἰνδικῆς πεποιημένη, χρυσῷ ἐσφηνωμένη, ἐπὶ ταύτης με ἀνακλίνουσιν κἀκεῖ μοι τὴν γυναῖκαν παρακατέκλιναν ... καὶ τράπεζα ἡμῖν παρέκειτο ... καὶ παῖδες ἡμῖν παρειστήκεισαν οἰνοχόοι καλοὶ τὸν οἶνον ἡμῖν χρυσίῳ διακονούμενοι. ὁ μὲν οὖν ἐμὸς ἐπιστάτης ἐστὼς ὄπισθεν ἐκέλευεν με ἀριστᾶν· ... Ἐν τούτῳ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἄνθεσιν ὁρῶ καὶ ῥόδων χλωρῶν φύλλα, καὶ μηδὲν ἔτι ὀκνῶν ἀναπηδήσας τοῦ λέχους ἐκπίπτω· ... ἐπιτρέχων καὶ ἀπανθιζόμενος ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀνθῶν τὰ ῥόδα κατέπινον ... ὁ δὲ Λούκιος αὐτὸς ἔνδον μοι γυμνὸς εἱστήκει.

Εμφανίζονται εκ νέου τα θέματα του τριψίματος με τα χέρια[51], της γύμνωσης[52], των αλειμμάτων με αρώματα και λουλούδια[53] και της προετοιμάσιας της

51 Απουλήιος *Met.* III 18 *digiti, libat, palmulis suis adfricat, adrepta manu Photidis, manus immersi et haurito plusculo uncto corporis mei membra perfricui, in extimis palmulis ... toti digiti, manibus ambabus inplexa, et mulsa, palmulis suis adfricta ab imis unguibus sese totam adusque summos capillos perlinit, defrictis pupulis, corporis mei membra perfricui* Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 13 *ἐκ τούτου (ἐλαίου) λαβοῦσα χρίεται ὅλη, χρίσασα ἐξ ἐκείνου τοῦ φαρμάκου, καταψήσασά μου τὰ ὦτα καὶ τὸ λοιπὸν δέρμα, ἐκέλευον καὶ ψαύειν ἐμοῦ, τοῖς δακτύλοις ἥπτόμην, οἱ δάκτυλοι πάντες ὤχοντο, ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν τυφλωθείς.*

52 Απουλήιος *Met.* III 20 *patore perflabili nudatum, libido mutua ... membra suscitat ... nudati bacchamur in Venerem, omnibus laciniis se deuestit, amplexus ac deosculatus ... abiectis laciniis totis, nudo et intecto corpore ...* X 29 *spectabilem pubem, de summo montis cacumine, uorago recepit, torus genialis ... disternebatur lectus ... ueste serica floridus, in amplexu Venerio ... nobis cohaerentibus* με Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 12 *ὁρῶ τὴν γυναῖκα ἀποδυομένην, εἶτα γυμνὴ τῷ λύχνῳ προσελθοῦσα,* 54 *ἀποδύσῃ τὸ κτῆνος, ... ὁ δὲ Λούκιος ... γυμνὸς εἱστήκει.*

53 Απουλήιος *Met.* III 19 *omne genus aromatis, uario latice, rore fontano, lacte uaccino, melle montano, nodatos cum multis odoribus, egesta unguedine, anethi modicum, lauri foliis, haurito plusculo uncto, rosis demorsicatis,* X 29 *spirantes cinnameos odores promicarent rosae, uino crocus diluta, odoro perpluit imbre, suaue fraglante cauea,* Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 14 *ἔλαιον ἐδόκουν εἶναι, ῥόδα μόνα εἰ φάγοις,* 54 *ἄνθεσιν ὁρῶ καὶ ῥόδων καλῶν φύλλα.* Στον Οράτιο *Epod.* V 57-60

senem, quod omnes rideant, adulterum
latrent Suburanae canes
nardo perunctum, quale non perfectius

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κλίνης[54]. Σε αντίθεση μάλιστα με την παθητικότητα του αρσενικού κατά την ερωτική επαφή, στις διηγήσεις για την επαφή του ήρωα με τη μαγεία υπάρχει έντονη ενεργητικότητα από μέρους του, αφού αυτός βιάζεται κι επιθυμεί τη μαγική μεταμόρφωση. Αντίθετα στα ερωτικά του βιώματα αναπαριστάνεται ως άβουλο θύμα στα χέρια της συντρόφου του, η οποία τον χρησιμοποιεί, και όταν δεν μπορεί να προσφέρει τίποτε άλλο, τον διώχνει.

7. Το θέμα του Spurcum και η μυητική τελετουργία στη Μιλησιακή παράδοση. Με βάση τις παραπάνω αναλογίες, οι οποίες χαρακτηρίζουν το κείμενο του Spurcum και τη Λουκιάδα, εικάζουμε ότι το θέμα του Spurcum[55] αποτελεί δομικό στοιχείο των έργων της Λουκιάδας: η επαφή με τον έρωτα ή τη μαγεία γίνεται μέσω της γύμνωσης και των χειρομαλάξεων με αρωματικά έλαια και ρόδα ως προετοιμασία και τελετουργικό μύησης και λαμβάνει χώρα στα καίρια σημεία του αφηγηματικού κορμού της Λουκιάδας, αφού αποτελεί την αφετηρία της πλοκής ή σηματοδοτεί τη λήξη των περιπετειών του πρωταγωνιστή. Από τη μελέτη του Spurcum αναδείχθηκε ένας κώδικας ανάγνωσης των έργων της Λουκιάδας:

Συνάντηση πρωταγωνιστή-υπηρέτριας (τριψίματα, αρώματα, έλαια, προετοιμασία, βιασύνη) Ερωτική επαφή ->

Μύηση-πορεία προς τη μεταμόρφωση ->

Συνεργασία πρωταγωνιστή-υπηρέτριας (τριψίματα, αρώματα, έλαια, προετοιμασία, βιασύνη) Μεταμόρφωση ->

Πορεία προς την επαναφορά ->

Συνάντηση μεταμορφωμένου πρωταγωνιστή-matrona (τριψίματα, αρώματα, έλαια, ετοιμασία, βιασύνη) Ερωτική επαφή

Συνάντηση μεταμορφωμένου πρωταγωνιστή - *matrona condamnata ad bestias* (τριψίματα, αρώματα, έλαια, ετοιμασία, βιασύνη) ->

Επαναφορά.

Η παραπάνω πορεία περιγραφής είναι τελετουργική. Ο πρωταγωνιστής, προτού να επαναπροσδιοριστεί ως ουσία και να μεταβεί σε νέα κατάσταση, πριν και

---

meae laborarint manus

εντοπίζουμε το θέμα της επάλειψης του μοιχού με νάρδο. Η σκηνή, στην οποία εντάσσεται το παραπάνω χωρίο, είναι αυτή της μαγικής τελετουργίας της Κανιδίας. Οι περιγραφές αυτής της μάγισσας και των πρακτικών της στον Οράτιο περιλαμβάνουν "μιλησιακά" θέματα, βλ. παρακάτω σ. 238.

[54] Απουλήιος *Met* 34 *et iam torus genialis scilicet noster futurus accuratissime disternebatur lectus Indica testudine perlucidus, ... ueste serica floridus,* Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 53 *κλίνη ἦν μεγάλη, ἀπὸ χελώνης Ἰνδικῆς πεποιημένη, χρυσῷ ἐσφηνωμένη, ἐπὶ ταύτης με ἀνακλίνουσιν κἀκεῖ μοι τὴν γυναῖκαν παρακατέκλιναν*

[55] Ότι οι σκηνές έρωτος και μαγείας στη Λουκιάδα παρουσιάζουν σημαντικές φραστικές αναλογίες, το επισήμανε χωρίς περαιτέρω έρευνα και χωρίς να έχει υπόψη του το Spurcum, ο Schlam (1978) σ. 103.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μετά τη δοκιμασία υφίσταται ένα συγκεκριμένο τελετουργικό[56]. Άμεσα εντάσσεται στην προβληματική της προέλευσης αυτού του κώδικα η Μιλησιακή παράδοση. Ο συλλογισμός είναι ο εξής: το κείμενο του Spurcum αποτελεί προσθήκη στη Μιλησιακή ιστορία του ζευγαρώματος όνου - matrona. Το Spurcum εντάσσεται στο ίδιο λογοτεχνικό περιβάλλον με τη Μιλησιακή παράδοση. Αυτό υποδεικνύουν οι αναλογίες με τον Ιππώνακτα, το Σικελικό μίμο και τα έργα του Πετρώνιου και του Απουλήιου. Από τις αρχαίες μαρτυρίες - κυρίως του Βάρρωνα, του Τερτυλλιανού και του Ιερώνυμου - και από ορισμένα αποσπάσματα των *Milesiae* διαπιστώσαμε ότι στη Μιλησιακή παράδοση το ερωτικό στοιχείο λειτουργούσε ως τελετουργικό μύησης[57]. Αυτό είναι το θέμα του Spurcum: η γύμνωση, η προετοιμασία της κλίνης[58], όπου θα λάβει χώρα το τελετουργικό, ο καθαρμός με αρωματικά υγρά[59], η επαφή με τα λουλούδια[60] (κυρίως με τα ρόδα) και το τρίψιμο στο δέρμα[61]. Ακολουθεί η μύηση. Ανάλογα στοιχεία εμφανίζονται στο παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής[62], το οποίο χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα του ως Μιλησιακή ιστορία[63].

---

56 Ανάλογα συμπεράσματα στον Winkler (1985) σσ. 136-151, 171-177, 253-260, 280-290, 300-302, ο οποίος εντόπισε τα δομικά χαρακτηριστικά των *Metamorphoseis*, χωρίς να ασχολείται με το Spurcum και τη Μιλησιακή παράδοση.

57 Αχιλλέας Τάτιος *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Ε΄ 26, 3 *τὸ τοῦ Ἔρωτος μυστήριον.* Η αναφορά αυτή εντοπίζεται στην ιστορία της Εφέσιας χήρας, Μελίτης, η οποία "μυεί" τον παρθένο Κλειτοφώντα. Η παραπάνω ιστορία παρουσιάζει πολλά κοινά θεματικά χαρακτηριστικά με τις Μιλησιακές ιστορίες.

58 Για την κλίνη της ερωτικής συνεύρεσης του Άδωνη με την Αφροδίτη βλ. Θεόκριτου *Εἰδύλλ* XV 125-128 και πρβλ. G. Glotz, "Les fêtes d' Adonis sous Ptolémée II", *REG* 33 (1920) σσ. 189-190, Hepding (1903) σ. 136-138. Ανάλογα βλ. Εύβουλ. *απ.* 134 (Hunter), *AL* 253, 53 (Riese τ. I 1 σ. 204)

Tu lectum consterne rosis.

Χαρακτηριστικό επίσης το χωρίο από τον Χαρίτωνα Γ΄ II 16 *Μιλησίαν στολὴν ... πορφυρίδας ὑπεστρώννυον καὶ ῥόδα καὶ ἴα, μύρον ἔρραινον.* Για την κλίνη του Ανούβιδος βλ. Weinreich (1911) σ. 22. Αξιοσημείωτη είναι η περιγραφή της κλίνης του Αβροκόμη και της Ανθίας στον Ξενοφώντα Εφέσιο *Ἐφεσιακά* Α΄ 8, 2-3 *ἦν δὲ αὐτῆς ὁ θάλαμος <οὕτως> πεποιημένος· κλίνη χρυσῆ στρώμασιν ἔστρωτο πορφυροῖς καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης Βαβυλωνία ἐπεποίκιλτο σκηνή· παίζοντες Ἔρωτες, οἱ μὲν Ἀφροδίτην θεραπεύοντες..., οἱ δὲ ἱππεύοντες ἀναβάται στρουθοῖς, οἱ δὲ στεφάνους πλέκοντες, οἱ δὲ ἄνθη φέροντες.* Στην παραπάνω κλίνη θα "μυηθούν" ερωτικά οι αμύητοι πρωταγωνιστές, πρβλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Η΄ 1, 14. Τα παραπάνω ερωτικά μυθιστορήματα φέρουν τη θεματική σφραγίδα της Μιλησιακής παράδοσης, αφού έχουμε διαπιστώσει πολλές αναλογίες ανάμεσά τους, βλ. παραπάνω σσ. 127-128 και παρακάτω σσ. 229-230.

59 Βλ. Hepding (1903) σ. 144, Reitzenstein (1927) σ. 197 και πρβλ. P. Faure, *Parfums et Aromates de l' Antiquité*, Fayard 1987, σ. 215.

60 Βλ. F. Ahl, *Metaformations. Soundplay and Wordplay in Ovid and other classical poets*, Ithaka-London 1985, σσ. 217-223, Πολυμεράκη (1996) σ. 302.

61 Βλ. Lobeck (1829) σ. 632, Rohde (1898) τ. II σσ. 405-407 και M. Starowieyski, "Περικάθαρμα et Περίψημα", *Eos* 78 (1990) σσ. 295-296. Ίσως το μοτίβο της άλειψης και του τριψίματος στο δέρμα συνδέεται με τις ιστορίες βασανιστηρίων στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, πρβλ. παραπάνω σσ. 108-109 και βλ. παρακάτω σσ. 171 σημ. 65 για την εκδορά στα Διονυσιακά μυστήρια και για το δέρμα του όνου.

62 Πρβλ. Edwards (1992) σσ. 82-91, Herter (1932) σ. 136 και βλ. Απουλ. *Met.* IV 31 *sic effata et osculis hiantibus filium diu ac pressule sauiata ... plantisque roseis,* IV 33 *iam feralium nuptiarum miserrimae uirgini choragium struitur,* IV 35 *itur ... ad scopulum ... cuius in summo cacumine ... puellam cuncti deserunt,* V 6 *nec mora ... maritus accumbans ... eamque ... complexus* V 10 *rarissimo uenerem meam recolentem sustineo, ... digitos eius perfricans, fomentis olidis ... faetidis cataplasmatibus manus tam delicatas ... adurens,* V 13 *per ... teneras et teretis et mei similes genas ... teneo te meum lumen ... amplexibus mollibus ... lacrimas eius suis crinibus detergens,* V 17 *serpentem ueneno noxio ...*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Οι Μιλησιακές ιστορίες εκμεταλλεύονταν το συμβολισμό του όνου[64]. Ο όνος είναι συνδεδεμένος με τη λατρεία του Διόνυσου[65], καθώς μεταφέρει στην πλάτη του αυτόν ή τους Σατύρους. Ο κατεξοχήν συμβολισμός του είναι φαλλικός[66]. Ο συμβολισμός αυτός παραβάλλει τον όνο με τον Πρίαπο[67]. Επιπλέον όμως ο όνος συμβολίζει τον φαρμακό ή τον ανόητο[68] άνθρωπο, ο οποίος ταπεινώνεται. Με αυτούς τους συμβολισμούς ο όνος δηλώνεται ως αντίπαλος του Απόλλωνα[69]. Στενά συνδεδεμένο με την πλοκή των *Metamorphoseis* του Απουλήιου είναι το γεγονός ότι ο όνος είναι το ιερό ζώο του Σεθ[70], εχθρού της Ίσιδας. Στην Καρχηδόνα μάλιστα ο φαλλικός συμβολισμός του όνου αλλά και ο συμβολισμός του ως φαρμακού αξιοποιήθηκαν από την αντιχριστιανική προπαγάνδα στη μιμική παράσταση του *Deus Christianorum Onocoetes*[71]. Αυτή η διπλή σημασία του όνου αξιοποιήθηκε από τη Μιλη-

---

hiantemque ... tecum noctibus latenter adquiescere, V 22 *uidet omnium ferarum mitissimam dulcissimamque bestiam ... uidet capitis aurei genialem caesariem ambrosia temulentam ... uolatilis dei pinnae roscidae micanti flore candicant ... corpus glabellum atque luculentum* V 23 *cupidine flagrans Cupidinis, prona in eum efflictim inhians, patulis ac petulantibus sauiis festinanter ingestis,* VI 24 *nec mora ... accumbebat summum torum maritus, Psychen ... complexus ... Horae rosis et ceteris floribus purpurabant omnia, Gratiae spargebant balsama.*

[63] Βλ. παραπάνω σ. 81.

[64] Γενικά βλ. Deonna (1956) σσ. 636-658, C.S. Köhler, *Das Tierleben im Sprichwort der Griechen und Römer,* Leipzig 1881 (ανατ. Hildesheim 1967), σσ. 35-42.

[65] Βλ. Deonna (1956) σ. 341, Fick-Michel (1991) σ. 521, Olck (1907) σττ. 652-653, 670-671, Taylor (1875) σ. 150. Επίσης, βλ. Krappe (1947) σσ. 227-228 για το δέρμα όνου στη λατρεία του Διόνυσου και του Απόλλωνα, και πρβλ. Τερτυλλιανός *Ad Nationes* I 14, 3 και Préaux (1960) σ. 644 για την εκδορά του Ιουδαίου ηθοποιού, ο οποίος παρίστανε τον Ιησού κατά τη συνεύρεση με όνο, πρβλ. παραπάνω σ. 109 σημ. 5 και Deonna (1956) σσ. 34-36, 650 σημ. 5.

[66] Βλ. Olck (1907) σττ. 629, 633, 635, 667, Kiefer (1934) σσ. 129-130, Krappe (1947) σ. 225, Schlam (1978) σ. 101, Scobie (1975) σσ. 31-32. Πρβλ. επίσης Πετρών. *Sat.* 24, 4 *equum cinaedus mutauit transituque ad comitem meum facto clunibus eum basiisque distriuit.* Για την Venus και το άλογο βλ. J. Cagè, *Matronalia: essai sur les dévotions et les organisations cultuelles des femmes dans l' ancienne Rome,* Bruxelles 1963, σ. 60 και γενικότερα για τον ερωτισμό του αλόγου βλ. A. Sauvage, *Étude de thèmes animaliers dans la poésie latine. Le cheval - Les oiseaux,* Bruxelles 1975, σσ. 94-97.

[67] Βλ. παρακάτω σσ. 174 και 190 και Burkert (1972) σσ. 81-82, P. Grimal, *Les jardins romains,* Paris ^{2}1969, σ. 280, Herter (1932) 4-5, 78-79, 264-265 και Olck (1907) στ. 654.

[68] Βλ. Deonna (1956) σσ. 639-640.

[69] Πρβλ. παρακάτω σσ. 178-179 και 182-183 και βλ. Deonna (1956) σσ. 35, 629-630, Krappe (1947) σσ. 223-234. Για τη δαιμονική φύση του όνου πρβλ. Deonna (1956) σ. 355, Iles Johnston (1995) σσ. 374-378. Να σημειώσουμε ότι ο όνος, το ιερό ζώο της Vesta, η οποία συνευρίσκεται με αυτόν, είναι σύμβολο γονιμότητας και συνδέεται με λατρευτικές τελετές ανάλογες με τη σκηνή του Spurcum, βλ. παραπάνω σσ. 173 σημ. 77 και 174 σημ. 89 και πρβλ. Appendix Vergiliana *Copa* 25-26

... lassus iam sudat asellus;
parce illi, Vestae delicium est asinus

και E. Fantham, "Sexual Comedy in Ovid's *Fasti*", *HSPh* 87 (1983) σσ. 206-209, όπου επισημαίνονται αναλογίες με ορισμένα αποσπάσματα από μίμους.

[70] Βλ. Deonna (1956) σσ. 28, 353-354, Fick-Michel (1991) 546-550, Olck (1907) στ. 635.

[71] Βλ. Τερτυλλιαν. *Ad Nationes* I 14, 1-4 για την παράσταση και την απεικόνιση του *Deus Christianorum Onocoetes.* Πρβλ. Olck (1907) στ. 645, Préaux (1960) σσ. 639-654.

Είναι πιθανόν ότι αυτόν τον αντιθετικό συμβολισμό του όνου εκμεταλλεύθηκε ο μίμος και η Ατελλανή φάρσα πρβλ. Λουκ. *Ὄρχησις* 49, Cataudella (1966) σ. 5, Frassinetti (1967) σσ. 12 και 102, Olck (1907) σττ. 635-636, Préaux (1960) σσ. 643, 649-650 και Reich (1903) σσ. 589-591. Το γεγονός ότι το ζευγάρωμα του όνου-matrona στις *Metamorphoseis* προηγείται της σκηνής στο θέατρο, όπου θα ζευγάρωνε ο όνος με την καταδικασμένη γυναίκα *ad bestias,* επιβεβαιώνει ότι ο μίμος και η Μιλησιακή παράδοση είχαν σημεία επαφής. Ότι η σκηνή των *Metamorphoseis* του Απουλήιου στο θέατρο της Κορίνθου έχει μιμική προέλευση, βλ. H.J. Mason, "Lucius at Corinth", *Phoenix* 25 (1971) σσ. 160-5

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σιακή παράδοση και τους συγγραφείς των έργων της Λουκιάδας. Στη μαρτυρία του Ιερώνυμου τα *figmenta Milesiarum* παραπέμπουν στους ανόητους και τους θηλυπρεπείς, οι οποίοι υφίστανται τα χτυπήματα του φαλλικού *obtortus scorpio* [72]. Στον Πετρώνιο και στο έργο του Ψ.-Λουκιανού *Λούκιος ἢ Ὄνος* ο ανήμπορος εραστής-φαλλός ξυλοφορτώνεται (αυτή η σκηνή είναι "μιλησιακή"). Στη Λουκιάδα οι συνεχείς αναφορές στα χτυπήματα[73], τα οποία δέχεται ο Λούκιος-Lucius ως όνος, αλλά και η παρουσίαση των μεγάλων δυνατοτήτων, τις οποίες διαθέτει ως φαλλός, αναπαράγουν τον παραπάνω αντιθετικό συμβολισμό[74]. Στο Spurcum η περιγραφή εστιάζει στο φαλλό. Όμως ο εραστής παρουσιάζεται αμύητος, όπως στο τέταρτο απόσπασμα των *Milesiae*. Έτσι υφίσταται το ανάλογο τελετουργικό, το οποίο εμφανίζεται στις ερωτικές περιπέτειες του πρωταγωνιστή στη Λουκιάδα.

Ο όνος παρουσιάζεται σε αντιθετική συνύπαρξη με τα τριαντάφυλλα[75]. Τα λουλούδια αυτά είναι συνδεδεμένα με τη λατρεία της Ίσιδας[76], σε αντίθεση με τον όνο-Σεθ. Είναι σύμβολο του έρωτα και της Αφροδίτης[77]. Στη Λουκιάδα και το

και E. Finkelpearl, "The Judgment of Lucius: Apuleius Metamorphoses 10, 29-34", *CSCA* 22 (1991) σ. 227 και πρβλ. M. Paschalis, "Philesitherus and Aristomenes" *LCM* 17 (1992) σ. 125. Χαρακτηριστικό είναι το επίγραμμα του Μαρτιάλη για μία ανάλογη σκηνή στον ιππόδρομο, βλ. Μαρτιάλ. *Spect.* V

Iunctam Pasiphaen Dictaeo credite tauro:
Vidimus, accepit fabula prisca fidem.
Nec se miretur, Caesar, longaeva vetustas:
Quidquid fama canit, praestat harena tibi

Σουητών. *Ner.* 12, 2, 2-4 *inter pyrricharum argumenta taurus Pasiphaam ligneo iuuvencae simulacro abditam iniit, ut multi spectantium crediderunt* και Aelius Lampridius (*SHA*) *Elag.* 25 *in mimicis adulteriis ea, quae solent simulato fieri, effici ad verum iussit.*

[72] Βλ. παραπάνω σσ. 95-98.

[73] Βλ. ενδεικτικά Ψ.-Λουκ. *Λούκ.* 16, *ibidem* 18-19, *ibidem* 22, *ibidem* 24, *ibidem* 28, Απουλ. *Met.* VI 26, *ibidem* VII 15-19. Για τη σημασιοδότηση του όνου ως ανόητου ακροατή βλ. Οράτ. *Ep.* II 1, 199 και πρβλ. την παροιμία *Ὄνος λύρας ἀκούων.*

[74] Πρβλ. επίσης Deonna (1956) σσ. 343-344, Olck (1907) στ. 634, 646, F.R. Adrados, "The «Life of Aesop» and the Origins of Novel in Antiquity", *QUCC* n.s. 1 (1979) σσ. 106-107, P. James, *Unity in Diversity. A Study of Apuleius' Metamorphoses*, Hildesheim-Zürich-New York 1987, σ. 222, R. Pervo, "A nihilist Fabula: Introducing the Life of Aesop", στο "Ancient Fiction and Early Christian and Jewish Narrative Group", *IBL Annual Meeting*, Philadelphia, Pensylvania 19 November 1995, σ. 19, Sudhaus (1906), σσ. 251-252. Με αυτόν τον συμβολισμό επανέρχεται το θέμα του μωρού-φαλακρού, ο οποίος υφίσταται χτυπήματα. Για το θέμα αυτό στο μίμο και την Ατελλανή φάρσα, βλ. P. Frassinetti, *Fabula Atellana*, Genova 1953, σσ. 141-142

[75] Για τη σύνδεση των ρόδων και του όνου σε σχέση με τη λατρεία του Πρίαπου, βλ. Herter (1932) σ. 286, Olck (1907), στ. 633, 653-654. Γενικότερα βλ. Στράτ. επ. *AP* XI 22, 225 και XI 21, Brecht (1930) σσ. 52-56, 103-110 και 150-153, Krappe (1947) σσ. 227-229. Για το ρόδο και τη μεταμόρφωση βλ. Winkler (1985) σ. 301, σημ. 20. Αντιθετική σχέση υπάρχει επίσης ανάμεσα στον όνο και τα κρίνα (σύμβολο αθωότητας), πρβλ. Νίκ. *Ἀλεξ.* 406-409, όπου η Αφροδίτη έκαμε να φυτρώσει πέος όνου στον κρίνο (πρβλ. Spurcum: *ipsa quoque, inspiciens quod Genius inter fanthas tenerasf excreverat*). Η συμβολική σύνδεση του ρόδου με τον εκθηλυσμένο Άδωνη (πρβλ. Πολυμεράκη (1993) σ. 318) και την παρθενία (βλ. Joret (1892) σσ. 60-64) ενισχύει την αντίθεση του λουλουδιού αυτού με το φαλλικό συμβολισμό του όνου.

[76] Βλ. Fick-Michel (1992) σσ. 286-289, Olck (1907) στ. 635.

[77] Χορίκιος *Διάλ.* 39, 1, 7 και *ibidem* 16, 1, 7-8 *ὑπὸ γοῦν τῆς ἀνθείας τε καὶ τρυφῆς ἀκάνθη περιτυκοῦσα αἱμάσσει τὸν πόδα ἐπ' εὐτυχίᾳ τοῦ ῥόδου, καὶ γίνεται χρῶμα τῷ ἄνθει τῆς Ἀφροδίτης τὸ αἷμα. καὶ διὰ τοῦτο ἀρχόμενος ἔφην τὸ ῥόδον ἀναμνῆσαί με τῆς θεοῦ*, L. Catlow, *Pervigilium Veneris*, Bruxelles 1980, σσ. 62-72, Fick-Michel (1991) σ. 387, Friedrich (1978) σ. 75, Joret (1892) σσ. 46-49 και 96-106, G. Koch-Harnack, *Erotische Symbole. Lotosblüte und gemeisamer Mantel auf antiken Vasen*, Berlin 1989, σσ. 177-183, Murr (1890) σσ. 79-80, 83, Πολυμεράκη (1993) σ. 322. Πρβλ. *AL*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Spurcum εμφανίζονται μαζί με άλλα αρωματικά φυτά ή αρώματα[78] κατά την προετοιμασία της συνεύρεσης. Για τους Γνωστικούς το τριαντάφυλλο συμβόλιζε την υγρή γυναικεία φύση και την τάση για "ένωση" και γνώση-πλήρωμα-αιωνιότητα[79]. Συγχρόνως αποτελεί ένα πένθιμο σύμβολο[80]. Αυτό το διπλό συμβολισμό (ερωτικό και πένθιμο) διαθέτουν κατά τη χρήση σε μαγικές τελετές[81]. Έτσι αποτελούν σύμβολο της αναγέννησης, της κυκλικής πορείας του χρόνου[82] και της αιωνιότητας[83]. Με αυτό το συμβολισμό εμφανίζονται στη Λουκιάδα ως στοιχεία της τελετουργίας, η οποία προετοιμάζει τον ήρωα για την πορεία της δοκιμασίας και τη λύτρωση. Εικάζουμε ότι για τον ίδιο λόγο η πρωταγωνίστρια εξαγνίζει τον αμύητο φαλλό με άρωμα από τριαντάφυλλα στην τελετουργία του Spurcum.

Για τις σχέσεις της Μιλησιακής παράδοσης με την μυητική τελετουργία ο Moreschini και η Fick-Michel είχαν διατυπώσει κάποιες αόριστες εικασίες[84], χωρίς

874b (Riese τ. I 2 σ. 325), *AL* 83, 81 (Riese τ. I 1 σ. 116) *lascivis... rosis*, Οβίδ. *Am.* II 5, 38-39, Luxurius 356, 5-6 (Happ)

... cui violae florent,
servabit famulas inguinibus rosas

και *ibidem* 332, 4 και 366. Σχετικά με τη λατρεία της Αφροδίτης και μια εικόνα ανάλογη με το Spurcum βλ. Οβίδ. *Fasti* IV 135-149 *Aurea marmoreo redimicula solvite collo:*
demite divitias: tota lavanda dea est. ...
nunc alii flores, nunc nova danda rosa est.
vos quoque sub viridi myrto iubet ipsa lavari

και H.H. Scullard, *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, London 1981, σσ. 96-97. Για την Αφροδίτη, τις νύμφες, τις παρθένες ως ρόδα βλ. Κάτουλλο 62, 39-45, *AL* 84-86 (Riese τ. I 1 σ. 119-120)· πρβλ. Mutt (1890), σσ. 82-83. Να σημειώσουμε ότι η Σουμέρια θεά Ινάννα ζευγάρωνε με άλογα-όνους και το ζευγάρωμα λάμβανε χώρα κατά τη διάρκεια ενός τελετουργικού ανάλογου με τη σκηνή του Spurcum, βλ. Friedrich (1978) σσ. 14-16. Τις ιδιότητες αυτής της θεάς μαζί με εκείνες της Ιστάρ-Αστάρτης επικάλυψε η Αφροδίτη βλ. Friedrich (1978) σσ. 135-136.

[78] Πρβλ. Olck (1907) στ. 650, την παροιμία *Ὄνος ἐν μύρῳ* και Οβίδ. *AA* I 519-522
nec male odorati sit tristis anhelitus oris,
nec laedat naris uirque paterque gregis.

Επίσης εντοπίζουμε χαρακτηριστικές αναλογίες, όσον αφορά τα λουλούδια και τα αρώματα αλλά και γενικότερα το λεξιλόγιο του Spurcum, στον Απουλήιο *Met.* IV 2 *... uideo... conuallem umbrosam, cuius inter uarias herbulas et laetissima uirecta fulgentium rosarum mineus color renidebat. ... lucum illum arbitrabar, cuius inter opaca secreta floris genialis regius nitor relucebat. ... iam enim loco proximus non illas rosas teneras et amoenas, madidas diuini roris et nectaris... uodeo. hae arbores in lauri faciem prolixe foliatae pariunt in modum floris odori porrectos caliculos modice punicantes, quos equidem fraglantis minime rurestri uocabulo uulgus indoctum rosas laureas appellant ... illud uenenum rosarium sumere gestiebam.* Τα αρώματα είναι σύμβολο της αθανασίας και της μαγείας βλ. Fick-Michel (1991) σ. 522. Για τα αρώματα ως θηλυκά σύμβολα βλ. Thomsen (1992) σσ. 83-89

[79] Βλ. Fick-Michel (1991) σσ. 388-391.

[80] Βλ. Fick-Michel (1992) σ. 286, Joret (1892) σσ. 108-112, Nilsson, "Rosalia", *RE* II 1 (1914) στ. 1111-1115, Πολυμεράκη (1993) σσ. 318-319.

[81] Βλ. *PGM* I 249, Cagè (1963) σ. 44 και Luck (1962) σ. 55. Πρβλ. B. Clarke, *Allegories of Writing. The Subject of metamorphosis*, New York 1995, σσ. 114-116 για την κλοπή του φαλλού από τη δαιμονική δύναμη του θηλυκού. Ανάλογη ήταν η σημασιοδότηση των ηρωίδων στη Μιλησιακή παράδοση, όπως έχουμε διαπιστώσει.

[82] Βλ. Joret (1892) σσ. 56-59, Scobie (1978) σ. 56.

[83] Βλ. Αυσόνιος *Epigr.* 8 και Fick-Michel (1991) σ. 388

[84] Βλ. Fick-Michel (1991) σσ. 147, 389, 546 και Moreschini (1990) σσ. 118-119. Με την ίδια αοριστία κι ο Parca (1981) σ. 95 όπου αναφέρει ότι η συμμετοχή των γυναικών σε μια παννυχίδα και το θρησκευτικό τελετουργικό καθαγιάζουν τη ερωτική πράξη, όπως γίνεται στις κωμωδίες του Μένανδρου *Ἐπιτρέποντες, Ἥρως, Φάσμα, Σαμία, Συναριστῶσαι.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

να τις υποστηρίζουν ερευνητικά. Διαπιστώσαμε ότι παρόμοιο τυπικό με τον τελετουργικό κώδικα, τον οποίο επισημάναμε, ακολουθείται στα μυστήρια της Ίσιδας[85], του Διόνυσου[86] και των Γνωστικών-Βαλεντινιανών[87], των οποίων τις θεματικές επαφές με τη Μιλησιακή παράδοση έχουμε επισημάνει. Συγχρόνως παρατηρούμε ότι η σκηνή του Spurcum παρουσιάζει αναλογίες με τη μαγική τελετουργία[88]. Παρατηρήσαμε επίσης ότι πολύ χαρακτηριστικές αναλογίες με τα παραπάνω κείμενα εμφανίζουν ορισμένες μαρτυρίες για τη λατρεία του Πρίαπου: μια γυμνή γυναίκα αναπαρίσταται να αγκαλιάζει τον Πρίαπο και μία άλλη τρίβει το φαλλό του θεού[89]. Παρόμοιες "περιποιήσεις" με τον Πρίαπο απολαμβάνει ο ήρωας στη Λουκιάδα, όταν μεταμορφώθηκε σε όνο[90]. Αυτή είναι η σκηνή του Spurcum, στην οποία μάλλον πρωταγωνιστής είναι ο όνος. Έτσι εικάζουμε ότι το spurcum additamentum ανήκει στη Μιλησιακή παράδοση.

---

85 Απουλήιος *Met.* XI 9-11· πρβλ. Fick-Michel (1991) σσ. 522-530, M. Malaise, "Les caractéristiques et la question des antécédents de l' initiation isiaque", στο J. Ries (εκδ.)-H. Limet (συνεργ.), "Les rites d' initiation", *Actes du colloque de Liège et de Louvain-la-Neuve, 20-21 novembre 1984,* Louvain-laNeuve 1986, σσ. 355-362, Merkelbach (1962) σσ. 17-18, C.M. Ternes, "De la métamorphose à l' initiation", στο Ries-Limet (1986) σσ. 364, 372

86 Βλ. Burkert (1972) σσ. 70-82, του ίδιου (1987) σσ. 95-96, Kérenyi (1976) σσ. 376-377, Matz (1963) σσ. 16-22, Merkelbach (1962) σ. 17, D. Pralon, "Les puissances du désir dans la religion grecque antique", στο M. Bernos, *Sexualitè et Religions,* Paris 1988, σσ. 92-94, Reitzenstein (1927) σ. 197.

87 Βλ. παραπάνω σσ. 83-85· πρβλ. Gianotto, "Pistis Sophia", στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σσ. 379-381, G. Mantovani, "Aqua magica e aqua di luce", στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σσ. 435, J.M. Sevrin, "Les rites et la gnose", στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σσ. 447-448.

88 Βλ. παραπάνω σσ. 167-169. Πρβλ. Λουκ. *Μέν.* 7-8, G. Luck, *Hexen und Zauberei in der römischen Dichtung,* Zürich 1962, σσ. 52-55, Starowieyski (1990) σσ. 295-296, Tupet (1976) σ. 308, Winkler, "The Constraints of Eros", στο Faraone-Obbink (1991) σσ. 220-224

89 Βλ. Herter (1932) σσ. 150-151 και 155. Πρβλ. Οβίδιου *Fasti* I 415-440 για το ερωτικό επεισόδιο ανάμεσα στον Πρίαπο, τη *Lotis* και τον *asellus.* Να σημειώσουμε το παρόμοιο περιστατικό της αποτυχίας ερωτικής επαφής ανάμεσα στον Πρίαπο και την Vesta στον Οβίδιο *Fasti* VI 321-344 λόγω του γκαρίσματος του όνου.

90 Για μαρτυρίες πέραν από αυτή της Λουκιάδας σχετικά με τη συνεύρεση του όνου με γυναίκα, βλ. Luxurius 365 (Happ), *AL* 130 (Riese τ. I 1 σ. 138). Πρβλ. επίσης Olck (1907) στ. 645, 650, Scobie, "The Structure of Apuleius' *Metamorphoses*", στο Hijmans-van der Paardt (1978) σ. 46. Σχετικά με την σπουδή και την αποφασιστικότητα του θηλυκού να ικανοποιηθεί ερωτικά ακόμα και με έναν όνο στα μυστήρια της Bona Dea, πρβλ. Γιουβενάλ. VI 329

... Si dormit adulter,
illa iubet sumpto iuuenem properare cucullo;
si nihil est, seruis incurritur; apstuleris spem
seruorum, ueniet conductus aquarius; hic si
quaeritur et desunt homines, mora nulla per ipsam,
quo minus imposito clunem summittat asello.

Ανάλογα *AL* 224, 6-7 (Riese τ. I 1 σ. 189)

Cogetur fervore suo clunem submittere asello,
Concubitu turpi monstrum paritura biforme.

Βλ. επίσης Σιμωνίδη *απ.* 7, 48, Αρχίλοχος *απ.* 43 (West), Πλίνιου *HN* VIII, 155 και πρβλ. E. Courtney, *A Commentary on the Satires of Juvenal,* London 1980, σ. 437, Deonna (1956) σ. 637, Fantham (1983) σ. 200, Olck (1907) στ. 680, Reich (1903) σσ. 579-581.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γ. Διορθώσεις και σχολιασμός του κειμένου.

Με βάση τα δομικά χαρακτηριστικά του "τόπου" του Spurcum, τα οποία επισημάναμε στο προηγούμενο τμήμα της έρευνάς μας, θα προσπαθήσουμε να αποκαταστήσουμε τα προβλήματα κριτικής του κειμένου αυτού και να σχολιάσουμε το περιεχόμενό του:

et hercle: πρβλ. Απουλ. *Met.* II 26[1].

ortam pygam: τα χφφ παραδίδουν *orcium pigam.* Ο Mariotti[2] διατηρεί τη γραφή των χφφ, παραπέμποντας στο μεσαιωνικό λεξικό του Papia[3], όπου ο ελληνισμός *pyga* λόγω παρανόησης έχει αποκτήσει τη σημασία του membrum virile, και έτσι δικαιολογείται και η γειτνίαση με το *orcium.* Τη γραφή αυτή διατηρεί και ο Pennisi[4], αλλά δεν δέχεται την άποψη του Mariotti πως, αφού το *orcium pigam* έχει τη σημασία του membrum virile στο μεσαιωνικό λεξικό, τότε terminus post quem για το Spurcum είναι τα μέσα του 9ου αι. μ.Χ.[5]

Αντίθετα άλλοι φιλόλογοι υποστηρίζουν ότι η γραφή των χφφ έχει υποστεί φθορά λόγω μιας εκλατινισμένης λέξης από την ελληνική, η οποία δεν έγινε κατανοητή. Ενδιαφέρουσα είναι η διόρθωση σε *ortum pigam* (στητό πέος), την οποία προτείνει ο van der Vliet[6]. Η διόρθωση του Pizzica σε *orthopygium*[7] είναι παλαιογραφικά συζητήσιμη. Αποδεχόμαστε την ερμηνεία του ότι κατά τον "εξαγνισμό" των γεννητικών οργάνων η γυναίκα (*formosa mulier*) εφάρμοσε την ίδια "τελετουργία" στον εαυτό της[8] και μετά στον εραστή. Αυτή τη χρονική ακολουθία

---

[1] Βλ. Herrmann (1951) σ. 331 και Pennisi (1970) σ. 148.

[2] Βλ. Mariotti (1956) σσ. 232-234.

[3] Στον Οράτιο *Sat.* I 2, 133

ne nummi pereant aut puga aut denique fama,

η λέξη *puga* έχει τη σημασία *πυγή* αλλά στο μεσαιωνικό λεξικό (βλ. Mariotti (1956) σ. 233) παρανοείται αυτή η σημασία.

[4] Βλ. Pennisi (1970) σσ. 145-161.

[5] Η έρευνα του Pennisi αποδεικνύει ότι η *πυγή* απέκτησε τη σημασία *οὐρά* και μέσω αυτής τη σημασία membrum uirile, πρβλ. Οράτ. *Sat.* I 2, 44 *testes caudamque* και *Priap.* XXV, 7 *capulumque coleorum* και *Testamentum Porcelli* 8-9 (Bücheler-Heraeus, σ. 269) *dabo donabo ... mulieribus lumbulos, pueris vesicam, puellis caudam.* Αυτή η σημασιολογική μετατόπιση δεν έγινε το Μεσαίωνα. Έχει διαφύγει από τον Pennisi μια ανάλογη έκφραση σε ένα απόσπασμα του Ιππώνακτα *απ.* 92, 4 (West) *τὸν ὄρχιν τῆς φαλῆς* και το λήμμα από τον Σουιτώνιο *Περὶ βλασφημιῶν καὶ πόθεν ἑκάστη* 2, 48 (Taillardat σ. 51) *Ἀπομύζουρις· γυνὴ ἡ αἰσχροποιός, παρὰ τὸ μυζᾶν ἤγουν θηλάζειν οὐράν.*

[6] Βλ. J. van der Vliet, *Lucii Apulei Metamorphoses,* Lipsiae 1897, σ. 238. Αφού το ουσιαστικό *piga* είναι αρσενικού γένους, τότε δεν συνάδει κατά το γένος με την επεξήγηση *valde rotundam* και έτσι αδυνατίζει η ερμηνεία του Mariotti και του van der Vliet.

[7] Μαρτιάλης III 93, 12 *orthopygium* και *Comica Adespota* 1095 (*CAF* τ. 3, σ. 620 Kock) *ὀρθοπυγιᾶν.*

[8] Βλ. παρακάτω α 183. Στα ερωτικά επεισόδια της Λουκιάδας η γυναίκα αλείφει πρώτα τον εαυτό της και μετά τον εραστή της, βλ. παραπάνω σ. 165 σημ. 43 για τον καθαρμό των γλουτών και την πυγική μαγεία. Πρβλ., επίσης, G. Ragone, "Pygela/Phygela. Fra paretimologia e storia", *Athenaeum* 74 (1996) σσ. 214-217. Υπονοούμενα για την ερωτική στάση της aversa Venus εντοπίζουμε στον Λόγγο *Ποιμενικά* Γ΄ 14, 4 *ὀρθαὶ δὲ ἐκεῖναι πάσχουσιν ... κατανωτισάμεναι* όπου αναφέρεται στο ζευγάρωμα των αιγών με τους τράγους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

δηλώνει η σύνδεση των περιόδων με το *ac dein.* Επίσης αν το *orcium piga* έχει τη σημασία του membrum virile, τότε το επόμενο *hasta inguinis* είναι πλεονασμός και όχι variatio, ενώ το κλιμακωτό με τις μετωνυμίες του πέους, που θα ακολουθήσει[9], χάνει το λόγο ύπαρξής του. Για τη διόρθωση της γραφής των χφφ *orcium* συνηγορεί και η παρουσία του ίδιου προσηγορικού λίγο παρακάτω (*orchibus*). Συμφωνούμε ότι υπήρχε εδώ ένα vocabulum graecanicum. Θα διαπιστώσουμε ότι, όπου το Spurcum περιείχε ελληνισμούς, εκεί εντοπίζουμε φθορά. Προτείνουμε τη διόρθωση σε *ortam pygam,* συμμεριζόμενοι την ερμηνεία του Pizzica και λαμβάνοντας υπόψη τη χρήση της λέξης *orthopygium* στο Μαρτιάλη. Με βάση αυτή τη λέξη θα μπορούσαμε να διορθώσουμε σε *ortham* ή *orthiam.* Με αυτές τις διορθώσεις όμως απομακρυνόμαστε από τα παλαιογραφικά δεδομένα των χφφ και τους κανόνες της φωνητικής της λατινικής γλώσσας. Επίσης κατά τον Pizzica το - *t* - στη γραφή του φ, είναι δυνατόν να αναγνωστεί εσφαλένα σε - *ci* -. Επειδή στα χφφ παραδίδονται δύο λέξεις, αναπτύξαμε το *orthopygium* σε ονοματικό σύνολο.

perteretem: Ο συγκεκριμένος προσδιορισμός ταιριάζει στους γλουτούς και όχι στο membrum virile[10]. Επιπλέον η επεξήγηση στο διάστιχο του χφ L_1 *valde rotundam* για το *pertereten,* το οποίο είναι *ἅπαξ λεγόμενο,* συμφωνεί με τη διόρθωση *ortam pygam,* την οποία προτείναμε παραπάνω. Το επίθετο *teres* έχει μεταφορικά τη σημασία "λείος", η οποία ενισχυμένη με την πρόθεση *per,* προσδιορίζει τους γλουτούς και παραπέμπει στο λείο ερωτικό αντικείμενο της Μιλησιακής παράδοσης[11]. Η ερμηνεία του *perteres* σχετίζεται με την επιλογή της γραφής *orcium pigam* ή της διόρθωσης *ortam pygam.* Πέρα από τους λόγους, τους οποίους εκθέσαμε παραπάνω, διορθώνουμε τη γραφή των χφφ, διότι εντοπίσαμε ανάλογη εικόνα σε ένα επίγραμμα του Ρουφίνου, ο οποίος μάλλον είχε υπόψη του τον "τόπο" του Spurcum[12]. Σε αυτό το ερωτικό επίγραμμα[13] υπάρχει ο στίχος

πυγαὶ δ' αὐτόμαται περιηγέες εἱλίσσοντο.

Οι *πυγαὶ* προσδιορίζονται από το επίθετο *περιηγέες,* το οποίο παραβάλλεται με το *perteres* λόγω της αναλογίας στη σύνθεση των δύο λέξεων. Επίσης με τη διόρθωση, την οποία προτείνουμε, το κείμενο αποκτά την αναφορά στους γλουτούς, η οποία υπάρχει σε πολλά κείμενα του "τόπου"[14]. Η αναφορά αυτή προικονομεί μια

---

9 Βλ. παρακάτω σ. 185.

10 Ο Pennisi υποστηρίζει ότι *teres* σημαίνει τον κατά μήκος στρογγυλευμένο βλ. Festus *De verborum significatione* (Lindsay σ. 363, 37) *teres in longitudine rotundatus* και πρβλ. Οβίδ. *AA* I 621 *teretes digitos.* Όμως το χωρίο από τον Festus δεν αποδεικνύει ότι το επίθετο *teres* έχει πάντα αυτή τη σημασία. Συγχρόνως το επίθετο στο Spurcum είναι σύνθετο με πρώτο συνθετικό την πρόθεση *per,* πράγμα που ενισχύει τη σημασία του στρογγυλού, πρβλ. *Comica Adespota* 1114 (Kock *CAF* τ. 3, σ. 624) *περιπρωκτῶσα.*

11 Βλ. παραπάνω σσ. 57-58.

12 Βλ. παραπάνω σ. 165 σημ. 43.

13 Ρουφίνος *AP* V 60, 3.

14 Βλ. παραπάνω σ. 165.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επόμενη ερωτική σκηνή, η οποία θα περιέγραφε τη στάση της aversa Venus και θα αποτελούσε μία "μιλησιακή" εικόνα[15].

Συμφωνούμε με τον Mariotti[16] ότι η λέξη *perteres* ταιριάζει στις λεξιλογικές προτιμήσεις του Απουλήιου[17]. Επισημαίνουμε ότι οι προσδιορισμοί *teres* και *rotundus* χρησιμοποιούνταν από τους Επικούρειους, για να δηλώσουν την τελειότητα και την ευτυχία των θεών[18]. Η λέξη ως προσδιορισμός των γλουτών της *formosa mulier* υποδηλώνει την τελειότητα της κατασκευής τους και την ευτυχία τους για την ερωτική πράξη, η οποία έπεται, και συσχετίζεται με τις έμμεσες κι άμεσες αναφορές στο θείο, τις οποίες εντοπίζουμε στο Spurcum[19]. Έτσι η πρωταγωνίστρια αυτού του τολμηρά ερωτικού κειμένου προσδιορίζεται ως θεά, πράγμα που είναι "μιλησιακό" χαρακτηριστικό[20]. Πέρα από τις αναφορές στο θείο το ονοματικό σύνολο *pyga perteres* αναδεικνύει άλλο ένα χαρακτηριστικό αυτού του κειμένου και της Μιλησιακής παράδοσης: τον συνδυασμό του σοβαρού με το ευτελές[21].

hyacinthi: Ο φ παραδίδει τη γραφή *hyaci*. Ο Herrmann[22] το αναπτύσσει σε *hyacinthi* κατά το ελληνικό *ὑάκινθος*. Ο Mariotti[23] προτείνει να διορθωθεί το *hyaci* σε *Hyaci* ως μειωνυμία του αρωματικού κρασιού από το *Iacchi*[24]. Την πρότασή του ενισχύει η παραπομπή στο ιατρικό έργο του Q. Serenus Sammonicus *Physica* 675 *Languidus antiquo purgatur penis Iaccho,* όπου συνδυάζονται οι αναφορές στο membrum virile και τον καθαρμό, όπως στο κείμενό μας. Ο Pizzica προτείνει τη διόρθωση σε *iunci*[25] με τη σημασία του αρωματικού σχοίνου. Η διόρθωση αυτή δεν διαθέτει παλαιογραφική στήριξη. Ο Fraenkel εικάζει[26] ότι το *hyaci* πρέπει να

---

15 Βλ. παραπάνω σ. 132.

16 Βλ. Mariotti (1956) σ. 234.

17 Για τα σύνθετα με πρώτο συνθετικό την πρόθεση *per* στον Απουλήιο, βλ. Bernhard (1927) σ. 91 και Pennisi (1970), σσ. 221-222.

18 Βλ. Fick-Michel (1991) σ. 516 και πρβλ. Οράτ. *Sat.* II 7, 86 *teres atque rotundus,* Αυσόν. *Ecl.* III, 5 *teres atque rotundus* με τη σημασία του *vir bonus.*

19 Βλ. παρακάτω σσ. 181-182, 185, 189-192 σχετικά με τις λέξεις *Hypate, digitis niveis, Iovem, Priapon, Genius.*

20 Βλ. παραπάνω σσ. 62-63.

21 Το χαρακτηριστικό αυτό εντοπίζεται σε όλα τα κείμενα της Μιλησιακής παράδοσης. Είναι αξιοσημείωτη η καλλιτεχνική ποιότητα του Spurcum. Η τέρψη προκαλείται από την παρά προσδοκία συνάρτηση του θείου με τους γλουτούς.

22 Βλ. Herrmann (1951) σ. 330 και Mazzarino (1950) σ. 72.

23 Βλ. Mariotti (1956) σσ. 234-235.

24 Δεν υφίσταται παλαιογραφικό πρόβλημα για την τροπή του *ia-* σε *hya-* των ελληνικών λέξεων στα λατινικά χφφ, βλ. Pennisi (1970) σσ. 164-165. Για το *Iacchi* πρβλ. Αθήν. XV 678a.

25 Βλ. Celsus VI 11, 2 *adhibendae sunt hae compositiones, quas Graeci antheras nominant: iunci quadrati...rosae foliorum,* όπου περιέχονται το *antheras* και το *rosae,* τα οποία απαντούν στο Spurcum (ενισχύεται ο "τόπος"). Το χωρίο του Οβίδιου *Fasti* IV 869-870

cumque sua dominae date grata sisymbria myrto
tectaque composita iuncea vincla rosa

ενισχύει τη διόρθωση της γραφής των χφφ σε *iunci.* Πάντως με δεδομένη τη φθορά, αν αρχικά το κείμενο είχε *iunci,* είναι πιθανόν να μην είχε μετατραπεί σε *hyaci,* πρβλ. B. Rochette, "Iug- /Ζουγ- dans une inscription latine écrite en lettres grecques", *ZPE* 115 (1997) σσ. 169-172.

26 Βλ. Fraenkel (1953) σ. 154 σημ 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διορθωθεί σε *chiaci*. Πρόκειται για μία διόρθωση παλαιογραφικά αποδεκτή. Δεν συμφωνούμε όμως με την άποψή του ότι αυτή η διόρθωση αποδεικνύει ότι το Spurcum τοποθετείται χρονολογικά στο Μεσαίωνα, επειδή σε ιατρικά έργα αυτής της περιόδου το *chiacum* είναι ένα κολλύριο των ματιών. Με την ίδια σημασία απαντά και σε προγενέστερα ιατρικά ελληνικά έργα[27]. Η επισήμανση του Fraenkel καθιστά το *hyaci* ύποπτο ως μεταγενέστερη φθορά, η οποία μπορεί να υπήρχε αρχικά ως εσφαλμένη επεξήγηση στην επόμενη γραφή *chiae*. Ικανοποιητικότερη είναι η διόρθωση του Pennisi σε *Iaci* από το *Ἴακὸς*, δηλ. Ιωνικός[28], ως μετωνυμία αρώματος, αν και δεν το αναφέρει ο Pennisi. Η διόρθωση αυτή ενισχύεται από τη γραφή *Chiae rosae* αμέσως παρακάτω. Συγχρόνως το συνδέει με την Ιωνία[29], πατρίδα της Μιλησιακής παράδοσης. Παρά τα πλεονεκτήματα αυτής της διόρθωσης επιφυλαχθήκαμε να την υιοθετήσουμε, επειδή το επίθετο αυτό δεν απαντά ουσιαστικοποιημένο με τη σημασία του αρώματος, του κρασιού[30] ή κάποιου άλλου υγρού.

Το *hyacinthi*, το οποίο υιοθετούμε[31], έχει αρκετά μειονεκτήματα[32]. Στη γραφή *hyaci* δεν υπάρχει η ένδειξη της συντομογραφίας. Επίσης δεν εντοπίσαμε τη λέξη αυτή να έχει τη σημασία του αρώματος. Θα μπορούσε πάντως να υποτεθεί ότι το *hyacinthus* δεν δηλώνει μόνο το συγκεκριμένο λουλούδι αλλά και το άρωμά του. Η ύπαρξη της λέξης *rosae* αμέσως παρακάτω παραπέμπει στο Θέογνη 537 (West)

οὔτε γὰρ ἐκ σκίλλης ῥόδα φύεται οὐδ' ὑάκινθος

---

27 Βλ. *LSJ* (suppl. τ. V, σ. 499) s.v. *χιακά* και s.v. *χία*

28 Απουλήιος *Met.* X 31 *Iastia... tibia*

29 Πολυδεύκης XXXII, 11, 10 *Ἴακὰ ἀσωτία* και Αθήναιος IX 400c.

30 Επειδή η λέξη χρησιμοποείται ως ονομασία του Διόνυσου, βλ. Kérenyi (1976) σ. 77, πράγμα που δεν έχει υπόψη του ο Pennisi, θα μπορούσε συνεκδοχικά να χρησιμοποιηθεί και για το κρασί.

31 Η αρχική σκέψη ήταν η διόρθωση σε *iyncis/iyngis*, η οποία θα μπορούσε να εξηγηθεί παλαιογραφικά λόγω της φθοράς, πρβλ. τη γραφή *ungues* και τη διόρθωση σε *iynges* στον Laevius *ap.* 27, 3 (*FPL* σ. 75 Büchner). Το *iynx* είναι το άρωμα του πάνθηρα και στο επίπεδο της συνδήλωσης διαθέτει ερωτικά και μαγικά σημαινόμενα, βλ. τη μαγική επίκληση για την κατάδεση του ερωμένου στον Θεόκριτο *Εἰδύλ.* II 17

Ἴυγξ, ἕλκε τὠ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα

Ηλιόδωρο *Αἰθιοπικά* Z' 10, 3 *πρεσβυτικὴν ἴυγγα καὶ αἰμυλίαν* (αναφέρεται στις ικανότητες της γριάς, η οποία υπόσχεται να φέρει κοντά στη διεφθαρμένη Αρσάκη τον ερωμένο της). Βλ. επίσης Detienne, *The Gardens of Adonis*, (μτφρ. J. Lloyd), Sussex 1977, σσ. 84-88, του ίδιου (1979) σσ. 37-39, Friedrich (1978) σ. 77, F. Graf, "Excluding the Charming: The Development of the Greek Concept of Magic", στο Meyer-Mirecki (1995), σ. 37, V. Pirenne-Delforge, "L' iynge dans le discours mythique et les procédures magiques", *Kernos* 6 (1993) σσ. 277-289 και Tupet (1976) σ. 50.

32 Ο Mariotti εικάζει ότι πρέπει να απορριφθεί, επειδή σε μεσαιωνικά κείμενα ο *hyacinthus* γράφεται *yacinthus* κι έχει τη σημασία ενός πολύτιμου λίθου, βλ. Προυδ. *Ham.* 267-9

... yacinthis
pingere sutilibus (os) redimitae frontis in arce,
colla uel ignitis incingere sertis,

Ιερώνυμ. *Epist.* 130, 7 *Ut taceam de inaurium pretiis ... cerauniorum flammis, hyacinthorum pelago* και J. Fontaine, "La femme dans la poésie de Prudence", στο J. Fontaine, *Etudes sur la poesie Latine tardive d' Ausone a Prudence*, Παρίσι 1980, σ. 422.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και ενισχύει τη γραφή *hyacinthus*[33]. Τα ρόδα και ο υάκινθος ήταν σύμβολα της παρθενίας[34]. Με τη γραφή αυτή το κείμενο αποκτά μία υπαινικτική αναφορά στον Υάκινθο[35]. Αν ο πρωταγωνιστής του Spurcum είναι ο όνος, μέσω του Υάκινθου παρωδείται ο Απόλλωνας. Ο στενά συνδεδεμένος με τον Απόλλωνα *hyacinthus* χρησιμοποιείται από τη διεφθαρμένη *formosa mulier* προς εντριβή των γλουτών της και του membrum virile του όνου[36]-εραστή της. Έτσι η γραφή αυτή ενισχύει ένα δομικό χαρακτηριστικό του κειμένου: εμφανίζεται δηλ. η παρωδία τελετουργικών και θρησκευτικών συμβόλων[37] που υπολανθάνει και σε άλλα σημεία στη Μιλησιακή παράδοση, της οποίας τμήμα είναι το Spurcum.

Chiae rosae <Ceaeque>: Οι περισσότεροι από τους εκδότες του Spurcum διορθώνουν τη γραφή των χφφ *rosacee* σε *rosaceae*[38]. Ο Mariotti[39] διατηρεί τη γραφή των χφφ *rosacee* με βάση τη μεσαιωνική κλίση. Διατυπώνει επιπλέον την εικασία ότι υπάρχει σημασιολογική και μορφολογική σύμφυρση του επιθέτου *rosaceus*[40] με το προσηγορικό *rosata,* το οποίο είναι φάρμακο και εντοπίζεται σε μεσαιωνικά ιατρικά έργα[41]. Κατά τον Pennisi η αλλαγή του γένους οφείλεται στην ουσιαστικοποίηση του επιθέτου *rosaceus,* το οποίο προσδιόριζε τη λέξη *aqua* ή *medicina* στο κείμενό μας[42]. Οι εικασίες του Mariotti και του Pennisi δεν είναι πειστικές, γιατί δεν εξηγούν τι είναι το ονοματικό σύνολο *Chiae rosaceae.* Τα χωρία από τον Πλίνιο *HN* XV 7, 7 *sic et rhodinum e rosis, iuncinum e iunco, quod est rosaceo simillimum,* και *ibidem* XXII 25, 50 *mel auribus instillatur cum rosaceo* αποδεικνύουν ότι το *rosaceum* χρησιμοποιείται ως ουσιαστικό ουδέτερου γένους. Εικάζουμε ότι δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ουσιαστικοποιημένο στο θηλυκό γένος στο κείμενο. Επιπλέον τα παραπάνω χωρία παρουσιάζουν αναλογίες με το λεξιλόγιο

---

[33] Πρβλ. Ψ.-Λουκ. *Έρωτ.* 26 *βοστρύχων ἕλικες ὑακίνθοις τὸ καλὸν ἀνθοῦσιν ὅμοια πορφύροντες.*

[34] Βλ. Θεόκρ. *Εἰδύλ.* XVIII 1-3 όπου οι παρθένες, οι οποίες τραγουδούν τον υμέναιο για το γάμο της Ελένης και του Μενέλαου είναι στεφανωμένες με υάκινθους· πρβλ. Joret (1892) σσ. 61-62.

[35] Για την ταύτιση αρωμάτων με θεούς βλ. Fick-Michel (1991) σ. 521. Στο Λόγγο *Ποιμενικά* Α΄ 16, 4 οι ερωτικές ικανότητες του Δάφνη συμβολίζονται με τον υάκινθο.

[36] Για την αντιθετική σχέση όνου-Απόλλωνα βλ. παραπάνω σ. 171 και παρακάτω σ. 182.

[37] Με το ίδιο σκεπτικό στηρίζουμε τη διόρθωσή μας *ortam pygam,* καθώς μια από τις αδελφές του Υάκινθου ονομαζόταν *Ὀρθαία,* βλ. Απολλόδ. *Βιβλιοθήκη* III 15, 8 και Petterson (1992) σ. 35, σε συνδυασμό με το προσωνύμιο της Άρτεμης *Ὀρθίας,* βλ. Burkert (1972) σ. 191, Petterson (1992) σσ. 84-85, της οποίας το λατρευτικό τυπικό περιλάμβανε καθαρτήρια αλείμματα. Πρβλ. επίσης Πολυμεράκη (1993) σσ. 205-206.

[38] Βλ. παραπάνω σ. 144 στο κριτικό υπόμνημα.

[39] Βλ. Mariotti (1956) σσ. 235-236 όπου υποστηρίζει ότι η γραφή *rosacee* λειτουργεί αποφασιστικά υπέρ της μεταγενέστερης χρονολόγησης του Spurcum.

[40] Πλίνιος *HN* XX 181, 1 *oleum rosaceum,* Απουλήιος *Met.* IV 3 *uenenum rosarium.*

[41] Πρβλ. Joret (1892) σσ. 129-140· βλ. Mariotti (1956) σσ. 236 όπου εικάζει ότι το *rosaceum* άλλαξε το γένος του (από ουδέτερο έγινε θηλυκό), όταν ουσιαστικοποιούμενο απέκτησε κατά το Μεσαίωνα τη σημασία του φάρμακου *rosata.* Στα ελληνικά, επειδή η λέξη *μύρον* είναι ουδετέρου γένους, το επίθετο *ῥόδινος* ουσιαστικοποιείται σε αυτό το γένος, βλ. Κηφισόδ. *απ.* 3 (*CAF* τ. 1, σ. 801, Kock) όπου η χρήση του αποτελεί ένδειξη εκθήλυνσης.

[42] Βλ. Pennisi (1970) σ. 164

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του Spurcum έτσι, ώστε να έχουμε τη δυνατότητα να τα εντάξουμε στον κοινό τόπο[43], τον οποίο εξετάσαμε παραπάνω. Σε αυτόν προστίθεται το παρακάτω απόσπασμα από τον κωμικό ποιητή Έρμιππο[44]:

τοῦτον ἐγὼ κρίνω πολὺ πάντων εἶναι ἄριστον
τῶν ἄλλων οἴνων, μετ' ἀμύμονα Χῖον ἄλυπον
ἔστι δέ τις οἶνος, τὸν δὴ σαπρίαν καλέουσιν, ...
ὄζει δ' ἴων, ὄζει δὲ ῥόδων, ὄζει δ' ὑακίνθου

Στο χφ L_2 υπάρχει η γραφή *rosoeaceae* και σε αυτή στηρίξαμε τη διόρθωση σε *rosae Ceaeque*. Η διόρθωση αυτή παραβαίνει τη στεμματική λογική[45] αλλά το γεγονός ότι το κείμενο έχει υποστεί μεγάλη φθορά νομιμοποιεί ορισμένες τέτοιες παραβάσεις. Το επίθετο *Chiae* δεν απαντά[46] ως προσδιορισμός του *rosae*. Έτσι αγνοούμε αν τα χιώτικα ρόδα (*Chiae rosae*) είχαν συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα. Στο παραπάνω απόσπασμα του Έρμιππου ο προσδιορισμός *Χῖος* για το κρασί γειτνιάζει με την αναφορά στα ρόδα ως αρωματική προσθήκη σε άλλο είδος κρασιού.

Υποθέτουμε ότι τα ρόδα από τη Χίο χρησιμοποιούνται κατά συνυποδήλωση με μεταφορική ή συμβολική σημασία. Με το *Ceae* ενισχύουμε τα σημαινόμενα του επιθέτου *Chiae*. Γνωρίζουμε ότι στη Χίο λατρευόταν ιδιαιτέρως ο Διόνυσος[47]. Στην Κέα επίσης λατρευόταν ο Διόνυσος. Εκεί η διονυσιακή λατρεία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τον αρχαίο βασιλιά του νησιού, τον Αριστᾶιο[48]. Το όνομα του

---

[43] Τα χωρία από τον Πλίνιο δείχνουν ότι γνώριζε αυτόν τον "τόπο". Η ύπαρξη του *iuncus* στον Πλίνιο ενισχύει την πιθανότητα διόρθωσης του *hyacinthi* σε *iunci*. Ο Πλίνιος όμως εντάσσει τον "τόπο" σε άλλα συμφραζόμενα και τον παραλλάσσει.

[44] Έρμιππος *απ.* 82, 4-8 (Kock *CAF* τ. 1, σ. 248) και πρβλ. Μαρτιάλ. XIII 23 και Οράτ. *Sat.* II 8, 15 και II 8, 48.

[45] Το χφ L_2 προέρχεται από τον φ, βλ. παραπάνω σσ. 142-143. Η γραφή αυτή δεν εξηγείται εύκολα ως λάθος αντιγραφής.

[46] Πρβλ. Πετρών. *Sat.* 63 *vita Chia* όπου η χιώτικη ζωή αποτελεί ένδειξη τρυφής· βλ. Bürchner, "Chios[1]", *RE* 6 (1899) στη. 2290-2291. Ουσιαστικοποιημένο στο αρσενικό γένος το επίθετο *Χῖος-Chius* δηλώνει τον αμφορέα κρασιού (πρβλ. Chouliara-Raios (1989) σ. 135) ή το καλής ποιότητας κρασί, βλ. Bürchner (1899), στ. 2291, Εύβουλ. *απ.* 124 (Hunter) στον Αθήναιο I 28f

Θάσιον ἢ Χῖον λαβών
ἢ Λέσβιον γέροντα νεκταροσταγῆ,

Βάρρ. *RR* II 3 *navibus vindemiam condimus ex insula Coa et Chia* και πρβλ. Reitzenstein (1893), σ. 148, G. Rosati, "Trimalchione in scena", *Maia* 35 (1983), σ. 224. Στον Αριστοφάνη *απ.* 216, 2-3

πίνειν, ἔπειτ' ᾄδειν κακῶς, Συρακοσίαν τράπεζαν
Συβαριτίδας τ' εὐωχίας καὶ Χῖον ἐκ Λακαινῶν

η κατανάλωση Χιώτικου κρασιού είναι ένδειξη τρυφής και παραβάλλεται με τα Συβαριτικά συμπόσια, όπως τα *Μιλησιακά* με τα *Συβαριτικά*.

[47] Βλ. Kérenyi (1976) σ. 99 και Triomphe (1989) σ. 121. Πρβλ. επίσης Schwenn "Kotys", *RE* 22 (1922) στ. 1551 για την οργιαστική λατρεία της Κοτύος στη Χίο και τη Θράκη, άμεσα συνδεδεμένη με αυτή του Διόνυσου. Η λατρεία αυτή προϋπέθετε τη μύηση και τον καθαρμό, με ένα τελετουργικό παρόμοιο με τη σκηνή του Spurcum, την οποία εξετάσαμε παραπάνω, βλ. Lobeck (1829) τ. II σσ. 1023-1025.

[48] Βλ. Καλλ. *Αἴτ.* 75 για την ερωτική ιστορία του Ακόντιου και της Κυδίππης στην Κέα, σχετιζόμενη με τον Αριστᾶιο, βλ. C. Dilthey, *De Callimachi Cydippa*, Lipsiae 1863, σ. 47. Γενικότερα για τον Αριστᾶιο βλ. τα αρχαία *Σχόλια* στον Απολλώνιο Ρόδιο (Wendel σ. 169, 10), Διόδ. Σικελ. IV 81, 1 - 82, 6 και πρβλ. Bürchner, "Keos[2]", *RE* 11 (1921) στη. 187-188, Burkert (1972) σσ. 127-129, Kérenyi (1976) σσ. 76-77, Santoro (1973) σ. 25 και Triomphe (1989) σσ. 35-40, 119-125 και 161.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αρισταίου ήταν συνδεδεμένο με τη λατρεία της Άρτεμης και με την ιστορία σχετικά με αυτήν και τον γιο του Αρισταίου, τον Ακταίωνα. Να υπενθυμίσουμε ότι την ιστορία της Άρτεμης με τον Ακταίωνα εκμεταλλεύεται ο Απουλήιος[49]. Η απεικόνιση αυτής της ιστορίας στο σπίτι της Byrrhena προοικονομεί ότι η τύχη του πρωταγωνιστή Lucius θα είναι ανάλογη με αυτή του Ακταίωνα[50]. Επιπλέον το προσωνύμιο "Αρίστη" της Άρτεμης απηχεί τη σχέση της με τον Αρισταίο και τη συνδέει με τη Μιλησιακή παράδοση[51]. Επίσης η εικόνα του Αρισταίου, ο οποίος πηγαίνει να παραπονεθεί στη μητέρα του, στα *Georgica* του Βεργίλιου περιέχει Μιλησιακά θέματα[52].

Η αδελφή του Απόλλωνα, η Άρτεμη ήταν η θεά των παρθένων και τιμωρούσε αυτούς, οι οποίοι επιβουλεύονταν την παρθενία, όπως τον Ωρίωνα. Ο Απουλήιος αντιστρέφει τη σημασιακή δομή της ιστορίας για την τιμωρία του Ωρίωνα στη "μιλησιακή" ιστορία της *Arete* και του *Philesitherus*[53]. Το ρόδον είναι γνωστό ως σύμβολο και της παρθενίας και των νυμφών[54]. Το ονοματικό σύνολο *Chia rosa* αντιστρέφει και παρωδεί αυτό το συμβολισμό των ρόδων (*rosae*), γιατί μεταφορικά η *Chia* σήμαινε το ωραίο γυναικείο αιδοίο[55]. Επιπλέον το *Ceae* συνδυάζεται με το

---

[49] Απουλήιος *Met.* II 4-5

[50] Απουλήιος *Met.* II 5 *"tua sunt" ait Byrrhena, "cuncta, quae uides".*

[51] Βλ. παραπάνω σ. 113. Αξιοσημείωτο είναι το χωρίο από τον Ποσείδιππο *AP* V 183, 1-3

Τέσσαρες οἱ πίνοντες, ἐρωμένη ἔρχεθ' ἑκάστῳ·
ὀκτὼ γινομένοις Χῖον ἓν οὐχ ἱκανόν;
Παιδάριον, βαδίσας πρὸς Ἄριστον, εἰπέ...,

όπου υπάρχει η αναφορά στο όνομα της εταίρας *Ἄριστιον* μαζί με το Χιώτικο κρασί. Υπενθυμίζουμε ότι το όνομα της εταίρας στο δεύτερο απόσπασμα των *Milesiae* είναι *Ariste.*

[52] Βεργίλιος *Georg.* IV 334

... eam circum Milesia uellera Nymphae

οι νύμφες τυλίγουν την μητέρα του Αρισταίου με Μιλήσια έρια. Η νύμφη Clymene διηγείται στις υπόλοιπες την Μιλησιακή ιστορία του ζευγαρώματος της Αφροδίτης με τον Άρη και τις άλλες ερωτικές ιστορίες των θεών, βλ. *ibidem* IV 344-346

inter quas curam Clymene narrabat inanem
Volcani, Martisque dolos et dulcia furta,
aque Chao densos diuum numerabat amores.

Η αφήγηση μίας σειράς ερωτικών ιστοριών στο κοινό είναι ένα από τα Μιλησιακά αφηγηματικά πλαίσια, βλ. παραπάνω σ. 90. Όταν οι Νύμφες αντιλαμβάνονται την έλευση του Αρισταίου, εμφανίζεται το θέμα της παρακύψεως, βλ. *ibidem* IV 350-351

... sed ante alias Arethusa sorores
prospiciens summa flauum caput extulit unda

Όταν η μητέρα του Αρισταίου, η Κυρήνη τον παρηγορεί, εντοπίζουμε μία έκφραση ανάλογη με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae,* βλ. *ibidem* IV 360-362

... at illum
curuata in montis faciem circumstetit unda
accepitque sinu uasto misitque sub amnem.

[53] Βλ. παραπάνω σ. 99. Για τον Ωρίωνα στη Χίο βλ. Tiomphe (1989), σ. 161. Για το προσωνύμιό του *Orista,* το οποίο τον συνδέει με την Άρτεμη (πρβλ. το *Ariste* στο δεύτερο απόσπασμα των *Milesiae*) βλ. *Mythographi Vaticani* I 87 και πρβλ. Kérenyi (1976) σ. 77.

[54] Βλ. παραπάνω σσ. 172-173.

[55] Μαρτιάλης VII 25, 6

infanti melimela dato fatuasque mariscas:
nam mihi, quae novit pungere, Chia sapit,

του ίδιου XII 96, 9

Chiam uolo, nolo mariscam:
ne dubites quae sit Chia, marisca tua est,

και Adams (1982) σ. 113.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Chiae ως ονομασίες της καλής και της κακής ζαριάς[56]. Το γεγονός ότι κατά το τρίψιμο *ab orchibus... ad inguinis cephalum* η γυναίκα πηγαίνει με τα χέρια πάνω-κάτω παραπέμπει στην εναλλαγή της καλής και της κακής ζαριάς. Έτσι η διόρθωση αυτή προσθέτει μια κυβευτική μεταφορά[57].

Επιπλέον η διόρθωση σε *Ceae* συνάδει με τη σημασιακή εμβέλεια της λέξης *hyacinthus,* η οποία υπάρχει λίγο παραπάνω στο κείμενο. Κατά μία παράδοση από την Κέα καταγόταν ο Κυπάρισσος[58], τον οποίο αγάπησε ο Απόλλωνας. Οι λέξεις λοιπόν *hyacinthus-ceae* υποδηλώνουν τον Αριστταίο, την Άρτεμη, τον Υάκινθο και τον Κυπάρισσο και τις σχέσεις των δύο τελευταίων με τον Απόλλωνα[59]. Έτσι ανασύρεται το θέμα της εκθήλυνσης, το οποίο εντοπίσαμε στις μαρτυρίες για τα θέματα της Μιλησιακής παράδοσης[60]. Τα αρώματα και τα λουλούδια (*hyacinthus-rosae Ceae*) τα οποία παραπέμπουν στο εκθηλυσμένο θείο, αλείφονται στο φαλλό. Η σύνθεση των αντιθέτων ενισχύεται με το *Chiae,* το οποίο παραπέμπει στον Ωρίωνα και το φαλλικό συμβολισμό του. Η διόρθωση, την οποία προτείνουμε, και οι παραπάνω επισημάνσεις αναδεικνύουν ένα δομικό χαρακτηριστικό του Spurcum και της Μιλησιακής λογοτεχνικής παράδοσης: την αλληγορία. Πέρα από αυτά, οι τοπικοί προσδιορισμοί *Chiae - Ceae* θυμίζουν τη λειτουργία των προσδιορισμών *milesiae -Tarentum* στο απόσπασμα του Βάρρωνα. Έτσι είναι πιθανόν ότι ο συγγραφέας του Spurcum κάνει μια έμμεση αναφορά στις πηγές της ποιητικής έμπνευσής του[61].

---

56 Αριστοφάνης *Βάτ.* 970 *οὐ Χῖος ἀλλὰ Κεῖος.* Συνήθως η καλή ζαριά ονομαζόταν *Κῷος*

57 Βλ. Μ. Κοκολάκη, *Μορφολογία της κυβευτικής μεταφοράς,* Αθήναι 1965, σσ. 10-12, Β. Μανδηλαρά, *Οι μίμοι του Ηρώνδα,* Αθήνα ^{2}1986, σ. 44, Reitzenstein (1893) σ. 149.

58 Οβίδιος *Met.* X 120

ante alios, ceae pulcherrime gentis, gratus erat, Cyparisse tibi

και βλ. Tambornino, "Kyparissos", *RE* 23 (1924), στ. 51. Στο *E.M.* (Gaisford σ. 507, 50) *Κεῖος* πληροφορούμαστε ότι η Κέα προσδιοριζόταν ως *ῥοδόεσσα,* πράγμα που συνάδει με τη διόρθωση, την οποία προτείνουμε.

59 Για την ταύτιση του ζεύγους των ερωτευμένων στα αρχαία μυθιστορήματα με τον Απόλλωνα και την Άρτεμη βλ. Ηλιόδ. *Αἰθιοπικά* Γ΄ 11, 5 και Λόγγ. *Ποιμενικά* Δ΄ 14, 2.

60 Βλ. παραπάνω σσ. 96-97.

61 Βλ. Οράτ. *C.* II 1, 38

ne relictis, Musa procax, iocis
ceae retractis munera neniae

Λουκ. *Ψευδ.* 3 *καὶ δόξαν οὐ μικρὰν ἔχεις ἐπ' αὐτοῖς, ὑπὲρ τὸν Ἀριφράδη, ὑπὲρ τὸν Συβαρίτη Ἡμιθέωνα, ὑπὲρ τὸν Χῖον ἐκεῖνον Βάσταν, τὸν ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις σοφὸν* και παραπάνω σσ. 53-54 και παρακάτω σσ. 236-237. Πρβλ. Οράτ. *C.* IV 13, 6-14 και Απουλ. *Apol.* 9 *apud Graecos amatorios uersus iecerunt Teius quidam et Lacedaemonius et Cius cum aliis innumeris.* Βλ. επίσης την επιτύμβια επιγραφή *CIL* VI^{2} 6217 *Chius L. Sisennae silentiarius.* Ο L. Sisennae είναι ο γνωστός μεταφραστής-διασκευαστής των *Μιλησιακῶν* (πρβλ. *CIL* VI^{2}, σσ. 995-996) και η παραπάνω επιγραφή αναφέρεται σε έναν δούλο του. Υπενθυμίζουμε την ύπαρξη του ψευδοαυτοβιογραφικού στοιχείου στη Μιλησιακή παράδοση αλλά δεν μπορούμε να προχωρήσουμε σε περαιτέρω εικασίες.

Θα μπορούσαμε να διορθώσουμε σε *rosae Acheaeque.* Το *Acheae* ταιριάζει με το γεγονός ότι στην ανάλογη με το Spurcum σκηνή του έργου του Απουλήιου *Met.* X 21 ο όνος και η ερωμένη του βρίσκονται στην Κόρινθο. Υπάρχουν γενικές πληροφορίες για τα ρόδα από την Πάτρα βλ. Olck, "Gartenbau", *RE* 13 (1910) στ. 778, όχι όμως και για υγρό άρωμα. Η παραπάνω εικασία δεν παρουσιάζει κανένα άλλο πλεονέκτημα και είναι δύσκολο να εξηγηθεί παλαιογραφικά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ac dein: Δηλώνει τη συμπλοκή και την ακολουθία δύο ομοειδών ενεργειών (εξαγνισμός) με αλλαγή στο αντικείμενο της ενέργειας. Πρώτα η *formosa mulier* εξαγνίστηκε και κατόπιν η ίδια θα "εξαγνίσει" τον εραστή της. Η χρήση του *ac dein*, για να συνδεθούν δύο διαδοχικές φάσεις της ίδιας ενέργειας με δύο διαφορετικά αντικείμενα, εμφανίζεται και στον Απουλήιο[62]. Αυτού του είδους η σύνδεση ενισχύει τη διόρθωση *ortam pygam* και την απόρριψη της γραφής *orchium pigam* με τη σημασία των γεννητικών οργάνων του εραστή.

digitis Hypate {licanos mese paramese et nete}: η απαρίθμηση των δακτύλων του χεριού κατά σύμφυρση, όπως υπέδειξε ο Fraenkel, με τις ονομασίες των χορδών της κιθάρας[63] αποτέλεσε ένα από τα κύρια επιχειρήματα αυτών, οι οποίοι υποστηρίζουν τη μεταγενέστερη χρονολόγηση του κειμένου[64]. Ο Pennisi εικάζει ότι η απαρίθμηση των χορδών/δακτύλων μεταφορικά λειτουργεί ως σύμβολο για τα δάκτυλα ή τα χέρια της Κορίνθιας matrona. Έτσι αποκτούν τη "γλυκύτητα", την ευκινησία και τη "μελωδία" των μερών ενός μουσικού οργάνου[65], πράγμα που χρειάζεται για τη "δουλειά", την οποία κάνουν στο συγκεκριμένο χωρίο[66]. Ο Pizzica υποστηρίζει[67] ότι ο αντιγραφέας αυτού του κειμένου, όταν έφθασε στη λέξη *hypate*, παρανόησε τη σημασία της, νομίζοντας ότι πρόκειται για ονομασία δακτύλου λόγω και του προηγουμένου *digitis*. Πίστεψε ότι το κείμενο θα έμενε ασυμπλήρωτο, αν

---

62 Απουλήιος *Met.* II 11, 15 *Diem ceterum lauacro ac dein cenae dedimus*· πρβλ. επίσης *ibidem* I 11, 13-14, II 9, 3.

63 Βλ. Fraenkel (1953) σ. 153. Εικάζει ότι ο συγγραφέας του Spurcum είχε υπόψη του το χωρίο από το έργο του Βοήθιου *De institutione musica* I 20, όπου υπάρχει η απαρίθμηση των ονομάτων των επτά χορδών. Ο Fraenkel δεν είχε υπόψη ότι ο *λιχανός* εκτός από όνομα δακτύλου είναι και ονομασία χορδής, βλ. Αριστόξ. *Στ. άρμ.* 28, 15-16 (Rios).

64 Βλ. Fraenkel (1953) σ. 154 και Mariotti (1956) σσ. 236-237, οι οποίοι θεωρούν το έργο του Βοήθιου *De institutione musica* ως terminus post quem για τη χρονολόγηση του Spurcum. Ο Βοήθιος έζησε από το 480 ως το 525 μ.Χ. Ο Pennisi (1970) σσ. 170-171 απέρριψε τις ενστάσεις του Fraenkel, διότι η απαρίθμηση των χορδών υπάρχει στον Βιτρούβιο V 4, 5. Βλ. Lesky (1988) σ. 1216 για το ότι ο Βοήθιος είχε υπόψη του κατά την συγγραφή του *De institutione musica* το έργο του Νικόμαχου από τα Γέρασα. Ο Fraenkel στην απαρίθμηση των δακτύλων ή των χορδών εντόπισε την ύπαρξη συντακτικής ανωμαλίας: οι ονομασίες τους βρίσκονται σε πτώση ονομαστική αντί της αφαιρετικής. Κατά τον Fraenkel ο συγγραφέας του Spurcum ανέμειξε ονομασίες δακτύλων και ονομασίες χορδών και έτσι δικαιολογείται το γεγονός ότι η *hypate, mese, paramese, nete* είναι γένους θηλυκού (ενν. *chorda*), ενώ οι ονομασίες των δακτύλων στα λατινικά και στα αρχαία ελληνικά είναι γένους αρσενικού, βλ. π.χ. Πολυδεύκη II 145. Καταλήγει λοιπόν στο συμπέρασμα ότι αυτός, ο οποίος έγραψε το spurcum additamentum, δεν ήξερε καθόλου ελληνικά. Έτσι ο Fraenkel (1953) σ. 154 δηλώνει ότι το Spurcum τοποθετείται χρονολογικά εκτός των ορίων της αρχαιότητας: "after the downfall of the ancient world". Οι παρατηρήσεις του Fraenkel έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τη θεωρία του Mariotti για τον μορφωμένο άριστο μιμητή του Απουλήιου με την μεγάλη εξοικείωση σε ελληνικά κείμενα. Ο Mariotti (1956) σ. 236 αντιπροτείνει ότι η άκλιτη ονομαστική εμφανίζεται κατά την απαρίθμηση στα λατινικά της ύστερης αρχαιότητας ("il nominativo «non costruito» nelle enumerazioni è frequente sopratutto nel tardo latino"). Ο Pennisi (1970) σ. 170, σημ. 157 παραθέτει χωρία κλασικών λατίνων συγγραφέων (από τον Πλαύτο, τον Τερέντιο, τον Βάρρωνα, τον Κικέρωνα, τον Γιουβενάλη) με ανάλογο φαινόμενο.

65 Βλ. Pennisi (1970) σ. 172.

66 Για τη χρήση των δακτύλων κατά τον καθαρμό (purgatio) σε ερωτικά συμφραζόμενα, πρβλ. Απουλ. *Met.* IX 7, 247 *hoc et illud et aliud et rursus aliud purgandum demonstrat digito suo*, Πετρών. *Sat.* 131, 5 *admotis manibus temptare coepit inguinum uires. Dicto citius nerui paruerunt imperio, manusque aniculae ingenti motu repleuerunt.*

67 Βλ. Pizzica (1981) σσ. 768-769.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

δεν προσέθετε τις ονομασίες των άλλων τεσσάρων δακτύλων, τις οποίες συνέχεε με τις ονομασίες των χορδών[68]. Γι αυτό το λόγο ο Pizzica εικάζει ότι ο κατάλογος των δακτύλων ή των χορδών πλην της γραφής *hypate* είναι παρεμβολή του αντιγραφέα και το *hypate* είναι το κύριο όνομα *Hypate*. Αυτό ήταν το όνομα της πρωταγωνίστριας του Spurcum.

Η εικασία του Pizzica πρέπει να τεκμηριωθεί. Το *Hypate* ήταν προσωνύμιο της θεάς Αθηνάς[69] ή μίας από τις Μούσες[70]. Οι αναφορές στο προσωνύμιο ή το όνομα Υπάτη χρονολογούνται από το 2ο αι. μ.Χ. Έτσι το Spurcum αποκτά terminus post quem. Το *Hypate* είναι ανάλογο με το *Ariste*, το οποίο είναι προσωνύμιο της Άρτεμης στο απ. 2 των *Milesiae* του Sisenna. Ενισχύεται με αυτή την ονομασία ο διπλός συμβολισμός της ηρωίδας ως θεάς και εταίρας. Σε πολλές "μιλησιακές" ιστορίες η ηρωίδα πριν προβεί σε μια ακόλαστη πράξη, αρνητικά σημασιοδοτημένη, περιγράφεται με πολλούς θετικούς προσδιορισμούς[71]. Ο αντιθετικός συμβολισμός του ονόματος *Hypate* παραπέμπει στα σημαινόμενα των προηγούμενων γραφών του κειμένου: *hyacinthus, chiae, ceae*. Επιπλέον εντοπίσαμε ένα σκώμμα στον Gellius[72], το οποίο ενισχύει την εικασία του Pizzica:

nam mulas qui fricabat consul factus est.

Αυτός που έτριβε μουλάρια (*mulas fricabat*) ανήλθε στο αξίωμα του ύπατου (*consul*). Ανάλογα στο Spurcum η *Hypate*, η οποία διέθετε όνομα ομόηχο με το αξίωμα του ύπατου, έτριβε (*frictura*) πιθανώς έναν όνο. Η εικασία του Pizzica επίσης ισχυροποιεί την ένταξη του Spurcum στη Λουκιάδα, αφού έμμεσα

---

68 Αν ο αντιγραφέας είχε μουσικές γνώσεις λόγω της συνηχήσεως μερικών ονομασιών των δακτύλων με αυτές των χορδών, προέβη συνειρμικά στην παραπάνω προσθήκη. Δεν είναι απίθανο να είχε υπόψη του το έργο του Βιτρούβιου ή του Βοήθιου ή κάποιο άλλο έργο σχετικό με τη μουσική. Αναφορά σε χορδές κιθάρας σε ερωτικά συμφραζόμενα υπάρχει στον Ανώνυμο *AP* V 99

Ἤθελον ὦ κιθαρῳδέ, παραστάς, ὡς κιθαρίζεις,
τὴν ὑπάτην κρούσαι τήν τε μέσην χαλάσαι,

όπου οι χορδές υποδηλώνουν "καίρια" ερωτικά σημεία.

69 Βλ. *IG* IV 1075, *SEG* 27, 530, Fraser-Matthews (1987) σ. 450, H. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch*, Berlin-New York 1982, τ. II, σ. 830, και Jessen, "Hypate", *RE* 9 (1914), στ. 241. Στον Ψ.-Δημοσθένη *Κατὰ Μακαρτάτου* 66, 9 (Rennie) υπάρχει αναφορά στον Δία ύπατο και την Αθηνά υπάτη. Για την *ὑπάτη* ως χορδή βλ. Σούδ. *υ* 165. Μεταφορική σημασία για την *ὑπάτη* εντοπίζουμε στον Πρόκλο *Εἰς Τίμ.* I 207, *AP* VII 233 και XVI 78.

70 Πλούταρχος *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν* 17 ή *Συμποσιακῶν* IX 14, 4 (754b) *ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμάζω, πῶς ἔλαθε Λαμπρίαν τὸ λεγόμενον ὑπὸ Δελφῶν. λέγουσι γὰρ οὐ φθόγγων οὐδὲ χορδῶν ἐπωνύμους γεγονέναι τὰς Μούσας παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῦ κόσμου τριχῇ πάντα νενεμημένου πρώτην μὲν εἶναι τὴν τῶν ἀπλανῶν μερίδα, δευτέραν δὲ τὴν τῶν πλανωμένων, ἐσχάτην δὲ τὴν τῶν ὑπὸ σελήνην, συνηρτῆσθαι δὲ πάσας καὶ συντετάχθαι κατὰ λόγους ἐναρμονίους, ὧν ἑκάστης φύλακα Μοῦσαν εἶναι, τῆς μὲν πρώτης Ὑπάτην, τῆς δ' ἐσχάτης Νεάτην, Μέσην δὲ τῆς μεταξύ.*

71 Βλ. παραπάνω σ. 99 και πρβλ. Λουκ. *Ἐπὶ μισθ.* 33, 4-5 *συνῆν μὲν γὰρ πλουσίᾳ τινὶ καὶ τρυφώσῃ γυναικὶ τῶν ἐπιφανῶν ἐν τῇ πόλει*, Πετρών. *Sat.* 111, 1 *matrona quaedam Ephesi tam notae erat pudicitiae, ut vicinarum quoque gentium feminas ad spectaculum sui evocaret* και Απουλ. *Met.* X 19, 6-7 *matrona quaedam pollens et opulens.* Ανάλογα στον Πετρώνιο *Sat.* 140, 1 *matrona inter primas honesta* Στον Ειρηναίο *Κατὰ τῶν αἱρέσεων* I 16, 3 (Harvey) *Εἰκόνα ... ἔχουσι ... τῆς Ἑλένης ἐν μορφῇ Ἀθηνᾶς* η Ελένη, ερωμένη του αιρετικού Σίμωνα του μάγου, ο ρόλος της οποίας ομοιάζει με αυτόν μιας ηρωίδας σε "μιλησιακή" ιστορία αναπαρίσταται ως Αθηνά.

72 Gellius *NA* XV 4, 3 (= *FPL* σ. 120 Büchner).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

παραπέμπει στην πόλη της Υπάτης[73], δηλ. στον τόπο, όπου αρχίζει η δράση στη Λουκιάδα.

hastam mei inguinis: η λέξη *hasta* μεταφορικά δηλώνει το membrum virile[74]. Έχουμε την πρώτη αναφορά σε αυτό. Θα ακολουθήσουν οι λέξεις *cephalum* και *Priapon*. Πρόκειται για την έναρξη του κλιμακωτού, το οποίο ως σχήμα ταιριάζει με την φυσική κλιμάκωση-ανάταση, την οποία προκαλούν στον εραστή οι "περιποιήσεις" της όμορφης γυναίκας (*formosa mulier*).

niveis: Η γραφή των χφφ είναι *nivei*. Η διόρθωση σε *niveis* προτάθηκε από τον Merkelbach[75]. Κατά τον Mariotti[76] το *niveis* ως επιθετικός προσδιορισμός στο *digitis* είναι ανούσιο, επειδή το επίθετο στο κείμενο βρίσκεται μακρυά από το ουσιαστικό. Μετά την αποδοχή όμως της πρότασης του Pizzica να οβελιστούν οι ονομασίες των δακτύλων/χορδών, η ένσταση του Mariotti δεν ευσταθεί. Ο Pennisi[77] διατηρεί τη γραφή των χφφ *nivei* ως προσδιορισμό του *inguinis*. Κατά τον Pennisi η λέξη *inguen* δηλώνει το κάτω μέρος της κοιλιάς του όνου, ο οποίος πρωταγωνιστεί στο κείμενο. Το *inguen* όμως δεν απαντά πουθενά με τέτοια σημασία. Η διόρθωση του Merkelbach σε *niueis* έχει κατά τη γνώμη μας το εξής πλεονέκτημα: η όμορφη γυναίκα (*formosa mulier*) με τα λευκά δάκτυλα (*niveis digitis*) υποδηλώνεται ως θεά[78]. Σε συνδυασμό με τα *Ypate-Ariste* (προσωνύμια θεαινών) η ειρωνία γίνεται "μιλησιάκή"[79], επειδή ένας θεϊκός προσδιορισμός χρησιμοποιείται, για να περιγράψει μία εταίρα.

---

[73] Βλ. Stählin, "Η 'Υπάτα", *RE* 7 (1914) στ. 240 για τη λατρεία της Αθηνάς εκεί.

[74] Πρβλ. *Priap.* 43, 1-4. Το γεγονός ότι το *hasta* έχει τη σημασία του πέους σε ένα μεσαιωνικό κείμενο, βλ. Mariotti (1956) σ. 237 δε σημαίνει απολύτως τίποτε. Βλ. Adams (1982) σσ. 19-22 για μετωνυμίες του πέους, προερχόμενες από τον οπλισμό. Επίσης βλ. Μαρτιάλ. VI 73, 6 *inguinis arma* και πρβλ. Αχιλλ. Τάτ. Β΄ 23, 5 *λησταὶν μάχαιραν ἔχοντα γυμνὴν ἄγειν ἁρπασάμενον αὐτῆς τὴν θυγατέρα* και Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Α΄ 9, 5 *εἰσῆλθε προβαλλόμενος τὸ ξίφος*. Όπως το απόσπασμα από τον Αχιλλέα Τάτιο, έτσι και αυτό του Χαρίτωνα περιγράφει ένα ληστή να απειλεί την παρθένα ηρωίδα με ξίφος.

[75] Merkelbach (1952) σ. 235.

[76] Mariotti (1956) σ. 237.

[77] Pennisi (1970) σσ. 172-3.

[78] Η λευκότητα των άκρων ήταν χαρακτηριστικό των θεαινών, βλ. το επίθετο της Ήρας, Περσεφόνης, και των ηρωίδων Ελένης και Αριάδνης *λευκώλενος* στον Όμηρο *Α* 55, *Α* 195, *Α* 572, *Ξ* 277, *Ο* 92 και *LSJ* τ. III, σ. 34. Αργότερα χαρακτήριζε και τις εταίρες, πρβλ. *AL* τ. I 1, 10, 21-22 (Riese σ. 40), Λουκ. *Θ. Κρ.* 10 και *Εἰκ.* 8. Ο Μαρτιάλης XI 22, 1-4

Mollia quod nivei duro teris ore Galaesi
Basia, quod nudo cum Ganymede iaces,
... inguina saltem
parce fututrici sollicitare manu

συνδυάζει το θέμα του λευκού ερωμένου με αυτό της επαφής των χεριών με το membrum virile. Για την αναφορά στη λευκότητα και το ρόδο που εντοπίζουμε στο Spurcum βλ. Joret (1892) σσ. 82-84.

[79] Φαίνεται ότι ο συγγραφέας του γνώριζε πόσο θα διήγειρε μια αναφορά στη "λευκότητα" και συνειρμικά στην αθωότητα της *formosa mulier*, η οποία "ήταν απασχολημένη" με το βρόμικο membrum virile. Για ανάλογη αντίθεση πρβλ. *Φιλόγελ.* 232 (Thierfelder) *Ὀζόστομος συνεχῶς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καταφιλῶν ἔλεγεν· Ἡ κυρία μου, ἡ Ἥρα μου, ἡ Ἀφροδίτη μου. κἀκείνη ἀποστρεφόμενη ἔλεγεν· Ὀζεύς μου, ὀζεύς μου, ibidem* 239a *Νεανίσκος τραγῳδὸς ἠγαπήθη ὑπὸ γυναικῶν δύο, ὀζοστόμου καὶ ὀζοχρώτου. καὶ τῆς μιᾶς λεγούσης· Δός μοι, κῦρι, φιλήματα - τῆς δὲ ἄλλης· Δός μοι, κῦρι περιπλοκάς - ἐκεῖνος ἀνεβόησεν* και Οβίδ. *Am.* III 2, 42

sordide de niueo corpore puluis abi

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

spurci<ti>ei plusculae: Η γραφή των χφφ είναι *spurciei*. Η αποκατάσταση έγινε από τον Hildebrand[80]. Συντακτικά η γενική λειτουργεί ως genitivus separativus στο ρήμα *emundavit*[81] και πρόκειται για ελληνισμό ως προς τη σύνταξη. Η αντίθεση είναι εντονότατη[82] σε σχέση με το προηγούμενο *niveis*. Η χρήση του υποκοριστικού *plusculae* συνδέει το ύφος του Spurcum με αυτό του Απουλήιου και του Sisenna[83].

excorians: Η ύπαρξη της λέξης αυτής αποτελεί ένα από τα βασικότερα επιχειρήματα του Mariotti και του Fraenkel για τη μεταγενέστερη χρονολόγηση του Spurcum. Το ρήμα *excoriare* απαντά πρώτη φορά στη *Vulgata*[84]. Έτσι το κείμενο τοποθετείται εκτός των ορίων της αρχαιότητας[85]. Επειδή έχουμε επισημάνει τον μεγάλο αριθμό από vocabula graecanica στο κείμενο, εικάζουμε ότι υπάρχει ένας ελληνισμός σε αναλογία με το *ἐκκορίζω*[86] ή το *ἐκκορέω*[87], ο οποίος πλάσθηκε από τον συγγραφέα του Spurcum[88] (*ἐκ* + *χόριον*)[89]. Η χρήση της εικόνας της εκδοράς με ερωτική σημασία στη Μιλησιακή παράδοση[90] επιβεβαιώνει ότι η έννοια της λέξης αυτής ανάγεται στην αρχαιότητα.

και *ibidem* III 3, 5-6

candida, candorem roseo suffusa rubore,
ante fuit: niueo lucet in ore rubor

[80] Βλ. Hildebrand (1842) σ. 930.

[81] Χρησιμοποιείται αντί αφαιρετικής. Πρβλ. Απουλ. *Met.* IV 21, του ίδιου *Apologia* 90 και τη σύνταξη του ρήματος *καθαίρω* στον Ηρόδοτο I 44 και βλ. Pennisi (1970) σ. 173

[82] Για την εικόνα πρβλ. Λουκιανού *Δ. Κατ.* 34.

[83] Βλ. Bernhard (1927) σ. 323, Callebat (1968) σσ. 510-511, Pennisi (1970) σ. 174, Reitzenstein (1912) σ. 56.

[84] Βλ. Fraenkel (1953) σ. 154. Η αρχαιότερη μαρτυρία του ρήματος *excoriare* βρίσκεται στο *Leviticum* I 6 *excoribunt holocaustum hostiam* και τον Κασσιόδωρο *Historia ecclesiastica* X 30, 363 *aliorum... manus excoriaverunt, aliorum dorsa, aliorum capita, a fronte inchoantes, usque ad cervices nuda cute reliquerunt*

[85] Βλ. Mariotti (1956) σ. 238, όπου παραπέμπει στον Eberardo di Béthunes XII 338 (Wrobel) *Dicitur hinc scortum, quoniam solet excoriare*

[86] Είναι πιθανό ότι και στο Spurcum έχει την ίδια σημασία, όπως στα ελληνικά κείμενα. Για χρήση σε ερωτικά συμφραζόμενα βλ. Εύπ. *απ.* 233, 4 (Kock *CAF* τ. 1, σ. 302)

κἄξῆν ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν κύσθον ἐκκορίζειν

[87] Θεόφραστος *Χαρ.* 22 και Αριστοφάνης *Εἰρ.* 59.

[88] Βλ. Pennisi (1970) σ. 175, ο οποίος εικάζει ότι το *excoriare* ήταν γλωσσοπλαστική καινοτομία του συγγραφέα του Spurcum, χωρίς να λάβει υπόψη το ελληνικό ρήμα *ἐκκορίζειν*.

[89] Είναι εξίσου πιθανό ότι το ρήμα *excoriare* (*ex*+*corium*) πλάσθηκε κατ' αναλογία με το ελληνικό ρήμα *ἀποσκολύπτειν*. *Σκῦλον* ήταν το δέρμα βλ. Ευστ. *Παρ. εἰς Ὅμηρ. μ* 48 (Stallbaum τ. 2, σ. 6, 17-18). Το ρήμα αυτό είχε ερωτικό πεδίο αναφοράς βλ. Ησύχ. *α* 6046 (Latte) *ἀπεσκόλυπτεν· ἀπεσκέπαζε τὸ δέρμα*, *ibidem α* 6632 *ἀποσκόλυπτε· ἀπολέπισον καὶ ἀποκόλουε. φασὶ καὶ τὸν περιτετμημένον τὸ αἰδοῖον ἀπεσκολυμμένον*, *ibidem κ* 16 *κάβηλος· ὁ ἀπεσκολυμμένος τὸ αἰδοῖον. οἱ δὲ ὄνος*, *ibidem λ* 1256 *λόμβους· τοὺς ἀπεσκολυμμένους*, *ibidem λ* 1257 *λόμβαι· αἱ τῇ Ἀρτέμιδι θυσιῶν ἄρχουσαι, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν παιδιὰν σκευῆς. οἱ γὰρ φάλητες οὕτω καλοῦνται* και βλ. παραπάνω σσ. 109 σημ. 5 και 154. Τα παραπάνω λήμματα του Ησύχιου αποδεικνύουν επίσης ότι το ρήμα *ἀποσκολύπτειν* χρησιμοποιούταν για την περιγραφή θεμάτων, τα οποία είναι "μιλησιακά". Πρβλ. Μαρτιάλ. VII 30, 5 και το μύθο της Πασιφάης στον Hyginus *Myth.* 40, 1 *is ei uaccam ligneam fecit et uerae uaccae corium induxit, in qua illa cum tauro concubuit*

[90] Στο χωρίο του Κασσιόδωρου, βλ. παραπάνω σ. 186 σημ. 84 το *excoriare* με τη σημασία του *ἀποδέρειν* εντάσσεται στο λεξιλόγιο των βασανιστηρίων και παραπέμπει στην έμμεση σύνδεση της ερωτικής πράξης με τα βασανιστήρια, βλ. επίσης Adams (1982) σ. 73 για ανάλογες εκφράσεις σε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

cephalum: Άλλη μία ελληνική λέξη. Ο Pennisi διατηρεί τη γραφή των χφφ *cephalum,* γιατί επιτείνει το μιλησιακό χαρακτήρα του κειμένου[91]. Ο Oudendorp προτείνει τη διόρθωση[92] σε *cephalium* λόγω της ύπαρξης πολλών υποκοριστικών στο Spurcum (*plusculae, saepiusculae, morulae*). Η διόρθωση του Oudendorp είναι ελκυστική. Αν το *cephalium* δηλώνει το μόριο του όνου, το υποκοριστικό (λογικά ασύμβατο σε σχέση με το μέγεθος του μορίου του) συνάδει με την τραγελαφική τρυφερότητα της σκηνής. Αν λάβουμε υπόψη τα συμφραζόμενα του *Λούκιου ἢ Ὄνου* 51 ή των *Metamorphoseis* του Απουλήιου X 22 σχετικά με τους δισταγμούς του Λούκιου, πριν από τη συνεύρεση με τη matrona, μπορούμε να δικαιολογήσουμε την ύπαρξη του υποκοριστικού, καθώς ο φόβος δεν επέτρεπε την "επιμήκυνση": ήταν *cephalium* αντί *cephalum.* Η διόρθωση σε *cephalium* εξηγείται εύκολα παλαιογραφικά, βοηθά να ενταχθεί καλύτερα το κείμενο στο πλαίσιο μιας συμπληρωματικής αφήγησης στο X 21 των *Metamorphoseis* και προσφέρει ορισμένα στοιχεία μιλησιακού τύπου σύμφωνα με τη συνήθεια του συγγραφέα.

Διατηρούμε τη γραφή των χφφ *cephalum* λόγω της χρήσης του ονόματος *Cephalus* ως μετωνυμίας του ανδρικού μορίου, στον Οβίδιο

at si quem manibus Cephalum complexa teneres,
clamares "lente currite, noctis equi."

τον οποίο επισήμανε ο Pennisi[93]. Οι στίχοι αυτοί εμφανίζουν σημαντικές ομοιότητες με τη σκηνή του Spurcum. Επιπλέον παρουσιάζεται μία εικόνα ανάλογη με αυτή του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae,* ενώ η φράση *currite noctis equi* παραπέμπει στο πρώτο απόσπασμα αυτού του έργου (*nocte uagatrix*)[94]. Εικάζουμε ότι ο Οβίδιος είχε υπόψη του μια "μιλησιακή" σκηνή, την οποία παράλλαξε στους παραπάνω στίχους.

Υπενθυμίζουμε επίσης το απόσπασμα του Laevius[95]

te Andromacha per ludum manu
lascivolla ac tenellula

ερωτικά συμφραζόμενα. Πρβλ. επίσης τα σχόλιά μας για το απόσπασμα του Αριστείδη και την εκδορά του όνου, βλ. παραπάνω σσ. 108 και 171.

[91] Βλ. Pennisi (1970) σ. 181, ο οποίος παραπέμπει στον Οβίδιο *Am.* I 13, 39-40. Ο Mariotti (1956) σ. 239 εικάζει ότι το ουσιαστικό *cephalus* είναι ένας από τους πολλούς παραμορφωμένους μεσαιωνικούς τύπους ελληνικών λέξεων ("una delle tante deformazioni medievali di voci greche"), παρόλο που στα μεσαιωνικά κείμενα, στα οποία παραπέμπει, η λέξη δεν έχει ανάλογη σημασία.

[92] Βλ. παραπάνω σ. 144.

[93] Βλ. παραπάνω σ. 187 σημ. 91. Ανάλογη εικόνα εντοπίζουμε στον *Φιλόγελω* 262 (Thierfelder) *Εὐτράπελος ἀποδημήσας καὶ κπλίτης γενόμενος, ἐπανελθὼν ἠρώτατο <ὑπὸ τῆς γυναικός>, τί ἤγαγεν. ὁ δέ· Σοὶ μέν, εἶπεν, οὐδέν, τοῖς δὲ μηροῖς σου προσκεφαλάδιον.* Επιπλέον ο *Cephalus* ως μετωνυμία του ανδρικού μορίου εντοπίζεται και στα Διονυσιακά μυστήρια, πρβλ. Burkert (1972) σ. 225, Kérenyi (1976) σ. 267, Lobeck (1829) σσ. 1086-1087 και Rohde (1898) τ. II σ. 114.

[94] Βλ. παραπάνω σσ. 112-113.

[95] Laevius *Erotopaegnia* απ. V (*FPL* σ. 70 Büchner)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

capiti meo trepidans, libens,
insolita plexit munera.

Είχαμε επισημάνει ότι ο Laevius πρέπει να εμπνεύσθηκε από τη θεματική της Μιλησιακής παράδοσης[96]. Στους παραπάνω στίχους εντοπίζουμε ομοιότητες με τη σκηνή του Spurcum: την αναφορά στο χέρι (*manu*), τα υποκοριστικά (*lascivolla, tenellula*), τη χρήση της λέξης *caput* ως συνώνυμης με το φαλλό, το τρίψιμο στο φαλλό (*capiti meo trepidans*). Επιπλέον η αναφορά στα ασυνήθιστα δώρα (*insolita munera*)[97] υπαινίσσεται την ερωτική εικόνα, την οποία αναπτύσσει το Spurcum.

Στο στίχο του επιγράμματος του Ανώνυμου *ΑΠ* XI 339

Τὴν κεφαλὴν σείεις καὶ τὴν πυγὴν ἀνασείεις

η χρήση του ουσιαστικού *κεφαλή*[98] παραπέμπει στο κείμενό μας και στον Ιππώνακτα *απ.* 135 (West) *ἀνασεισίφαλλος. "ἀνασεισίφαλλον" ἄλλην τινὰ διέσυρεν, ὡς ἀνασείουσαν, φασί, τὸν φάλητα.* Τα παραπάνω χωρία θυμίζουν την εικόνα *cum ad inguinis cephalum formosa mulier concitim veniebat ab orchibus* στο Spurcum. Η ενέργεια του *ἀνασείειν τὴν πυγὴν* είναι όμοια με αυτή της φράσης *nates quatere* στη "μιλησιακή" σκηνή της μαρτυρίας του Ιερώνυμου. Παραπέμπει επίσης στην *orta pyga* του κειμένου μας και θυμίζει την προκλητική κίνηση των γλουτών της υπηρέτριας στη Λουκιάδα, πριν ζευγαρώσει με τον πρωταγωνιστή[99]. Στον Απουλήιο η σκηνή αναπτύσσεται: *lumbis sensim uibrantibus, spinam mobilem quatiens placide, decenter undabat. isto aspectu ... steti, steterunt et membra, quae iacebant ante. ... "quam pulchre quamque festiue ... ollulam istam cum natibus intorques ... felix et <certo> certius beatus, cui permiseris illuc digitum intingere".* Εντοπίζουμε πολλές

---

[96] Βλ. παραπάνω σσ. 61-62.

[97] Οβίδιος *AA* II 709-715

Fecit in Andromache prius hoc fortissimus Hector, ...
Fecit et in capta Lyrneside magnus Achilles,
Cum premeret mollem lassus ab hoste torum.
Illis te manibus tangi, Brisei, sinebas, ...
An fuit hoc ipsum, quod te, lasciva, iuvaret,
Ad tua victrices membra venire manus?

[98] Το *cephalus* το οποίο τρίβει η γυναίκα, παρωδεί την εγκεφαλική πτυχή του έρωτα πρβλ. Πετρών. *Sat.* 92, 11 *tanto magis expedit inguina quam ingenia fricare,* Αιλιαν. *απ.* 284, 3 *ἐν τοῖς αἰδοίοις ἔχων τὸν ἐγκέφαλον* και Comica Adespota *απ.* 243 (Kock *CAF* τ. 3, σ. 415)

ἐν τοῖσιν αἰδοίοις τὸν ἐγκέφαλον ἔχων

Στον Γιουβενάλη VI 301-302

inguinis et capitis quae sint discrimina nescit
grandia quae mediis iam noctibus ostrea mordet

υπάρχει το θέμα της ταύτισης του κεφαλιού με το membrum virile και αυτό του ερωτικού δαγκώματος, όπως το εντοπίσαμε στη μαρτυρία του Ιερώνυμου, βλ. παραπάνω σσ. 103-104. Εικάζουμε ότι μία Μιλησιακή ιστορία αξιοποιούσε τα παραπάνω θέματα και ο Γιουβενάλης τα αναπλάθει στο παραπάνω χωρίο από την έκτη σάτιρα, στο οποίο ψέγει την ακολασία των γυναικών.

[99] Απουλήιος *Met.* II 7, 12-20 και Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 6 *Ὡς εὐρύθμως, ἔφην, ὦ καλὴ Παλαίστρα, τὴν πυγὴν τῇ χύτρᾳ ὁμοῦ συμπεριφέρεις καὶ κινεῖς.* Πρβλ. Γιουβενάλ. IV Ox. 19

his clunem atque latus discunt uibrare magistris

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ομοιότητες της παραπάνω σκηνής[100] με το Spurcum, το απόσπασμα του Laevius, το επίγραμμα του Ανώνυμου και τη μαρτυρία του Ιερώνυμου. Όλες αυτές οι ομοιότητες αποδεικνύουν ότι η σκηνή έχει ένα κοινό πρότυπο. Η ύπαρξή της στον Laevius, τη Λουκιάδα και τον Ιερώνυμο αποδεικνύει ότι το πρότυπο αυτής της σκηνής είναι "μιλησιακό".

concitim: προτιμούμε το *concitim*[101] από το *conatim*[102] για στεμματικούς λόγους και επειδή ταιριάζει στην αυξανόμενη επιτάχυνση και ορμή του ρυθμού του τριψίματος (*frictura*) και δικαιολογεί την ανυπομονησία, την οποία θα επιδείξει λίγο παρακάτω η *formosa mulier,* περιμένοντας να στρωθεί το κρεβάτι.

ganniens: είναι συνήθης η χρήση της λέξης στον Απουλήιο και μάλιστα σε ανάλογα συμφραζόμενα[103]. Στον Γιουβενάλη VI 422-423

callidus et cristae digitos inpressit aliptes
ac summum dominae femur exclamare coegit

εντοπίζουμε παρόμοια εικόνα και η διέγερση προκαλείται από τις εντριβές του μαλάκτη. Πιθανώς ο Γιουβενάλης είχε υπόψη του κάποιο έργο της Μιλησιακής παράδοσης, από το οποίο αντλούσε θέματα που χρησιμοποίησε στην έκτη σάτιρα.

dentes ad lovem elevans: Ο Merkelbach προτείνει τη διόρθωση σε *dentem* ως μετωνυμία για το membrum virile[104], προκειμένου να αποδοθεί η στύση. Δεν υιοθετούμε τη διόρθωσή του, γιατί η αλλαγή του -s των χφφ σε -m παλαιογραφικά δεν είναι πιθανή[105]. Επίσης, αν δεχτούμε τη διόρθωση αυτή, τότε η φράση *dentem ad lovem elevans,* θα βρίσκεται δίπλα στη φράση *Priapon porrixabam,* με την οποία θα έχει ακριβώς την ίδια σημασία. Συγχρόνως, επειδή εικάζουμε ότι πρωταγωνιστής του Spurcum είναι ο όνος, η εικόνα του όνου, ο οποίος κατά τη διέγερση οιστρηλατούμενος από τα αρώματα και τα ερωτικά παίγνια της *formosa mulier,* σηκώνει το κεφάλι ψηλά και τεντώνει τα χείλη, με αποτέλεσμα

---

100 Υπάρχει το θέμα του *ἀνασείειν τὴν πυγήν* (*cum natibus intorques*), του *nates quatere* (*spinam mobilem quatiens,* όπου η *spina* είναι συνώνυμο και του ανδρικού μορίου, βλ. παραπάνω σ. 134 σημ. 136), της στύσης (*steterunt et membra, quae iacebant ante*) και του αγγίγματος με το δάκτυλο (*istuc digitum intingere*). Ο Οβίδιος *AA* II 116-117

Nec violae semper nec hiantia lilia florent,
Et riget amissa spina relicta rosa

χρησιμοποιεί τη λέξη *spina* με την ίδια σημασία, με την οποία την εντοπίσαμε στο παραπάνω χωρίο του Απουλήιου. Επιπλέον το λεξιλόγιο του παραπάνω χωρίου παρουσιάζει ομοιότητες με αυτό του Spurcum.

101 Από το επίθετο *concitus,* συχνό στον Απουλήιο, βλ. Pennisi (1970) σσ. 177-178.

102 Παλαιογραφικά το *conatim* είναι δυνατό να προήλθε από το *concitim* στη scriptura beneventana ή στη γραφή του φ από σύγχυση του - *ci*- με το - *a*-, βλ. Pizzica (1981) σ. 770. Ιδιαίτερη προτίμηση στα επιρρήματα σε -im είχαν ο μεταφραστής των *Μιλησιακῶν,* L.C. Sisenna και ο Απουλήιος.

103 Pennisi (1970) σσ. 179 και 223.

104 Ο Merkelbach δεν επισημαίνει ότι μια τέτοια μετωνυμία υπάρχει στο *Priap.* XII 8-9

hesterna quoque luce dum precatur,
dentem de tribus excreauit unum.

105 Βλ. Pennisi (1970) σ. 179· πρβλ. Απουλ. *Met.* VII 21-24.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

να φαίνονται τα δόντια του, όπως κάνουν σε ανάλογες περιπτώσεις οι όμοιοί του, είναι ικανοποιητική. Η εικόνα αυτή εξάλλου δηλώνει την "ανάβαση στους ουρανούς" του εραστή-όνου μετά από την "προετοιμασία", εν αναμονή της συνευρέσεως.

Priapo<n>: χρησιμοποιείται μετωνυμικά[106] αντί του membrum virile. Ο Pennisi[107] και ο Pizzica[108] υιοθετούν τη γραφή των χφφ *Priapo* (αφαιρετική) αλλά διορθώνουν τη γραφή *porrixabam,* όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω. Είναι το τρίτο όνομα θεού, το οποίο εντοπίζουμε (*Hypate, Iovem, Priapon, Genius*). Με αυτό τελειώνει το κλιμακωτό με τις μετωνυμίες του membrum virile. Συγχρόνως από τη λέξη αυτή ξεκινά μια σειρά παρηχήσεων[109], ομοιοτέλευτων[110] και πάρισων[111], τα οποία αποδεικνύουν το υψηλό καλλιτεχνικό επίπεδο του συγγραφέα του Spurcum και τη σχετική προσέγγιση του ύφους του με αυτό του Απουλήιου[112]. Το ότι τα σχήματα αυτά βρίσκονται στο συγκεκριμένο σημείο δικαιολογείται, καθώς το συνεχές τρίψιμο έχει "αναστατώσει" τον εραστή. Επίσης η ισομετρία[113] και τα ομοιοτέλευτα αποτελούν την υφολογική-ρητορική διάσταση για την αρμονία της μαλάξεως.

frequenti frictura: Η λέξη *frictura* δεν απαντά πουθενά σε προηγούμενα κείμενα[114]. Ίσως συγκόπηκε το -a- στη λέξη *fricatura* (πρβλ. την παθητική μετοχή

---

106 Πρβλ. Γιουβενάλ. II 95, Μαρτιάλ. XIV 70, 1 και βλ. Pennisi (1970) σσ. 179-180 και Adams (1982) σ. 17.

107 Pennisi (1970) σ. 181.

108 Pizzica (1981) σ. 770.

109 Πρβλ. παραπάνω *hyacinthi fragrantis et Chiae rosae Ceaeque* (παρήχηση αφώνων), *ac dein digitis* (παρήχηση του d) και παρακάτω *inter anthas teneras* (παρήχηση του t), *modicum illud morulae* (παρήχηση του mo-, η οποία τονίζει την έκπληξη της γυναίκας, όταν είδε έτοιμο το membrum virile, και την ανυπομονησία της να ζευγαρώσει, με αποτέλεσμα να μοιάζει ότι έχασε τα λόγια της), *ganniens ego et dentes ad louem eleuans* (παρήχηση των e - n), *Priapon frequenti frictura porrixabam* (παρηχήσεις των χειλικών p, f σε περιβάλλον του υγρού r), *ipsoque pando et repando* (παρήχηση των o, p).

110 *dentes ad lovem elevans Priapo<n> frequenti frictura porrixabam - ipsoque pando et repando ventrem saepiusculae tactabam* και παραπάνω *et hercle... expiavit - ac dein... emundavit.*

111 *Priapo<n>... porrixabam* (13 συλ.) - *ipsoque... tactabam* (16 συλ.), *quod... excreverat* (14 συλ.) - *qua... mandaverat* (10 συλ.)

112 Βλ. Bernhard (1927) σσ. 251-254.

113 Πρβλ. επίσης την επανάληψη λέξεων με τον ίδιο αριθμό συλλαβών, για να τονιστεί η συμμετρία και η αναμονή της συνουσίας κατά την περιγραφή της frictura: *inguinis* (3) *cephalum* (3) *formosa* (3) *mulier* (3) *concitim* (3) *veniebat* (4) *ab orchibus* (4) ή τη χαρούμενη αναστάτωση της ερωτικής κραυγής *ganniens ego et dentes ad louem eleuans Priapon* (3-2-1-2-1-2-3) ή το χιαστό *porrixabam - pando et repando - tactabam.* Για την ισομετρία στη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παραπάνω σσ. 52-53.

114 Celsus I 3, 9 *frequens frictio,* Μαρτιάλης XI 29, 8

nil opus est digitis: sic mihi, Phylli, frica.

Για περισσότερα παραθέματα βλ. Adams (1982) σ. 184.

Για την εικόνα βλ. παραπάνω σ. 188. Αντίθετη εικόνα ως προς το φύλο των εραστών, βλ. *AL* τ. I 1, 148 (Riese)

causidicus pauper media sub nocte lucubrans
cornipedis voluit terga fricare suae.
Sed cum corpus equae dextra famulante titillat,
invasit iuvenem prodigiosa Venus.
Nam qua longa solet quadruvia carpere sessor,
subducens durae pendula crura viae,
hanc fovet amplexu molli cunnumque caballae

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του ρήματος, από το οποίο παράγεται, *frico: fricatus - frictus*), πράγμα που είναι χαρακτηριστικό του sermo plebeius.

porrixabam: Είναι η γραφή των χφφ. Το ρήμα αναγνωρίζεται[115] ως επιτατικό του porrigo[116], αν και υπάρχουν ενστάσεις[117]. Ο Mariotti το θεωρεί μορφολογικό τέρας (monstrum)[118]. Ο Pennisi[119] το ετυμολογεί από το ρήμα *rixo* και το ομόρριζο *rixa*, το οποίο δηλώνει τη μάχη, για να τονίσει τη μεταφορική σχέση της μάχης με το ζευγάρωμα. Το αντιμετωπίζει ως καινοτομία του Spurcum και συντάσσει μαζί του το *Priapo* ως αφαιρετική οργανική: "πολεμώ με τον Πρίαπο (δηλ. με το membrum virile)"[120].

repando: ως ρήμα[121] απαντά μόνο στον Απουλήιο *Met.* IV 18 *fores ianuae repandit*, IX 20 *repandit fores.*

Genius: Ο Mariotti ο οποίος διατηρεί τη γραφή των χφφ (*genius*), εικάζει ότι η λέξη ετυμολογείται από το *genitale-geniale* [122]. Στο μεσαιωνικό γλωσσάριο

---

adterit adsiduo pene fututor hebes. /... /
Passiphae tauro, Filager arsit equa.

Πρβλ. Πετρών. *Sat.* 24, 4 *equum cinaedus mutauit ... clunibus eum basiisque distriuit*, Ψ.-Λουκ. *Λούκ.* 33, A. Gell. XV 4

concurrite omnes augures, haruspices!
portentum inusitatum conflatum est recens,
nam mulas qui fricabat, consul factus est

Τερτυλλιαν. *Ad Nationes* I 14, 1-4, *De pallio* IV 9, *De carnis resurrectione* XVI. Η ενέργεια *fricare asinum* είχε ερωτικά σημαινόμενα, βλ. Préaux, (1960), σσ. 649-652 και πρβλ. *Mulomedicina Chironis* 487 (Oder) *testes fumigato uel ligno uel oleo cypressini scapi, uteris* για τη χρήση υγρών για εντριβές στα γεννητικά όργανα ενός μουλαριού.

115 Βλ. Lewis-Short, s.v. *porrixo* (σ. 1400 στ. 2) ως *ἅπαξ λεγόμενο.*

116 Οράπος *Sat.* I 8, 5

obscenoque ruber porrectus ab inguine palus

117 Για την αποφυγή προβλημάτων στο σχηματισμό αυτού του ρήματος ο Hertmann (1951) σ. 331 διορθώνει σε *porrixebam*. Ο Pizzica (1981) σ. 769 δέχεται τη διόρθωση του Hildebrand (1842) σ. 933, σε *prolixabam* (με τη σημασία του "εκτείνω", πρβλ. Columella IV 24, 22), για το οποίο εικάζει ότι έχει μέση δυναμική διάθεση (τότε όμως θα έπρεπε να διορθώσει σε *prolixabar*) και το συντάσσει με την αφαιρετική *Priapo*, (δηλ. "μεγαλώνω" με τη βοήθεια του θεού Πρίαπου). Δεν κατανοούμε τη χρησιμότητα αυτής της διόρθωσης, επειδή παραβαίνει το usus scribendi του κειμένου για μετωνυμίες του membrum virile, αφαιρεί από το κλιμακωτό έναν όρο και δεν εξηγείται παλαιογραφικά. Έχει το πλεονέκτημα ότι πρόκειται για μαρτυρημένο τύπο, συναφή με το λεξιλόγιο του Απουλήιου *Met.* III 18 *prolixe*

118 Mariotti (1956) σ. 241.

119 Pennisi (1970) σ. 181.

120 Αυτή η ερμηνεία προϋποθέτει την τέλεση της ερωτικής πράξης. Σε αυτό το σημείο όμως περιγράφονται τα προκαταρκτικά. Αν δεχτούμε την ετυμολογία, την οποία προτείνει ο Pennisi, και συντάξουμε το ρήμα με την αιτιατική *Priapon* έχουμε την κυριολεκτική ερμηνεία "πολεμούσα τον Πρίαπο", η οποία πιθανώς παραπέμπει στην οργή του θεού Πρίαπου, ο οποίος καταδίωκε τον πρωταγωνιστή του *Satyricon* του Πετρώνιου, προκαλώντας σε αυτόν ερωτική ανικανότητα. Η σκηνή της θεραπείας από την "ασθένεια" ανήκει στον "τόπο" του Spurcum, βλ. παραπάνω σ. 153.

121 Για το επίθετο *pandus* πρβλ. Οβίδ. *AA* I 543-547

ebrius, ecce, senex pando Silenus asello
uix sedet et pressas continet arte iubas.
dum sequitur Bacchas, Bacchae fugiuntque petuntque,
quadrupedem ferula dum malus urget eques,
in caput aurito cecidit delapsus asello.

Για την εικόνα του πέους του όνου, το οποίο αγγίζει την κοιλιά του πρβλ. Scobie (1975) σ. 31 σημ. 17.

122 Απουλήιος *Met.* X 22 *tam uastum genitale susciperet*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Asbestos[123] η σημασία της λέξης *genitale* μεταφέρεται στη λέξη *genium* ή *genius*. Εξαιτίας αυτής της "παρανόησης" κατά τον Mariotti η παρουσία της λέξης *genius* στο Spurcum με αυτή τη σημασία αποδεικνύει ότι το κείμενο αυτό χρονολογείται μετά τον 9ο αι. μ.Χ.[124]. Ο Pennisi[125] προτείνει τη γραφή *Genius* με μεταφορική έννοια[126], όπως η λέξη *Priapon*. Εντοπίσαμε ένα απόσπασμα από τον μιμογράφο Laberius: *genius generis < est > nostri parens* [127], στο οποίο μπορούμε να διαπιστώσουμε την μετάβαση από την πρώτη σημασία του *Genius* (τη θεϊκή) στην επόμενη, τη γονιμική[128]. Με αυτό τελειώνει η χρήση θεϊκών προσωνυμίων ή ονομάτων με ερωτικά σημαινόμενα πιθανώς με βάση τα πρότυπα μιας συγκεκριμένης παράδοσης[129].

inter anth<as> teneras: Στα χφφ παραδίδονται οι γραφές *!anth ten(er)as*. Η διακεκομμένη κεραία / προστέθηκε από διαφορετικό χέρι, όπως υποστηρίζουν οι προηγούμενοι εκδότες. Ο Mariotti προτείνει τη διόρθωση σε *antheras*. Η λέξη *anthera* δηλώνει ένα είδος φαρμάκου[130]. Κατά τον Mariotti η σημασία της στο κείμενο είναι μεταφορική: εννοούνται τα φάρμακα, τα οποία προετοιμάζουν την ερωτική επαφή, δηλ. τα προκαταρκτικά. Έτσι ο εμπρόθετος προσδιορισμός *inter antheras* δηλώνει το χρονικό διάστημα. Ο Mariotti διορθώνει σε *antheras*, για να εμφανίσει το Spurcum μια μεσαιωνική λέξη ιατρικής ορολογίας, ούτως ώστε να στηριχθεί καλύτερα η θεωρία του. Ο Pennisi προτείνει τη διόρθωση σε *antleteras* με

---

123 *CGL* IV 588, 32 *genium genitale naturale numen virgo seu vigor.*

124 Mariotti (1956) σ. 243-244.

125 Pennisi (1970) σ. 190.

126 Βλ. Ισίδωρο *Etym.* VIII 2, 88 *Genium ... quasi vim habet omnium rerum gignendarum seu a gignendis liberis; unde et geniales lecti dicebantur a gentibus, qui nouo marito sternebantur* και *ibidem* XI 1, 102 *genitalia corporis partes, ut nomen ipsum dicit, gignendae subolis acceperunt uocabulum, quod his procreatur et gignitur.* Πρβλ. Απουλ. *Met.* X 34 *et iam torus genialis scilicet noster futurus accuratissime disternebantur lectus.* Με βάση τα παραπάνω χωρία ο Pennisi υποθέτει ότι ο Ισίδωρος είχε υπόψη του τον Απουλήιο ή το Spurcum, για να δώσει τη συγκεκριμένη ερμηνεία στο *Genius*. Εμείς εικάζουμε ότι ο συντάκτης του μεσαιωνικού γλωσσαρίου *Asbestos*, στο οποίο παραπέμπει ο Mariotti, έλαβε υπόψη τον Ισίδωρο και δεν έγινε παρανόηση.

127 Βλ. Laberius *an.* 68 (Bonaria σ. 52) και πρβλ. Giancotti (1967) σ. 60. Έτσι αναιρείται όλη η επιχειρηματολογία του Mariotti σχετικά με το *Genius*. Πρβλ. επίσης *CIL* VIII, 7956 (σ. 93 αρ. 51) *genius dendrophororum* ως προσωνύμιο του Άττι, όπου επίσης λανθάνει γονιμική σημασία.

128 Να επισημάνουμε ένα χωρίο από τον Πετρώνιο *Sat.* 21, 7 *Priapi genio pervigilium deberi?* Με τα παραπάνω χωρία αποδεικνύεται ότι δεν είναι ανάγκη να στραφούμε στο Μεσαίωνα, για να εντοπίσουμε ανάλογη σημασία του *genius*. Πρβλ. επίσης G. Dumézil, "Encore Genius", στο H. Zehnacker-G. Hentz (εκδδ), Hommages a Robert Schilling, Paris 1983, σ. 87 ο οποίος παραπέμπει στον Αυγουστίνο *Civ. Dei* VII 13 *Quid est Genius? Deus, inquit, qui praepositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum.* Οι γονιμικές ιδιότητες του *Genius* δεν είναι μεσαιωνικής προέλευσης. Για τη σχέση επίσης του όνου (αν υποθέτουμε σωστά ότι αυτός είναι ο εραστής εδώ) με τον Genius βλ. Olck, "Esel", *RE* 11 (1907) στ. 675.

129 Πρβλ. παραπάνω σσ. 184-185 και 189 και Pennisi (1970) σ. 193 σημ. 199 για την *Dea Pertunda, Dea Perfrica Dea Prema, Deus Subigus* (θεοποίηση της στύσης). Βλ. επίσης Adams (1982) σσ. 62-63 για το προσωνύμιο *Mutto* του membrum virile.

130 Ήταν φαρμακευτική επαλειπτική ουσία που χρησιμοποιούσαν το Μεσαίωνα. Κατά τον Mariotti (1956) σσ. 244-245, η ύπαρξη αυτής της λέξης ενισχύει την πιθανότητα για την κάθοδο της χρονολόγησης του κειμένου αυτού. Η διόρθωση, την οποία προτείνει ο Mariotti, συνδυάζεται με την ερμηνεία του *excreverat* βλ. παρακάτω σ. 194.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τη σημασία των όρχεων[131]. Δεν την υιοθετούμε, γιατί είναι μια χονδροειδής παρουσία ελληνικής λέξης, που δεν έχει εκλατινισθεί και για την οποία δεν μαρτυρείται ότι είχε την παραπάνω σημασία. Ο Mazzarino[132] αναπτύσσει τη γραφή των χφφ σε *anthas teneras*, πράγμα που δέχεται και ο Merkelbach[133]. Όποιαδήποτε πάντως γραφή γίνει αποδεκτή θα ανάγεται σε ελληνική λέξη[134].

Είχαμε επισημάνει ότι ανάλογες περιγραφές με τον "τόπο" του Spurcum εμφανίζονται στον Αρχίλοχο, τη Σαπφώ και τον Αλκαίο[135]. Σε ανάλογα συμφραζόμενα στη Σαπφώ *απ.* 151, 3 (Reinach)

πόας τέρεν ἄνθος μάλακον μάτεισαι,

και στον Αλκαίο *απ.* 133 (Reinach)

τερένας ἄνθος ὀπώρας·

εντοπίζουμε ηχητική, λεξιλογική και νοηματική αντιστοιχία. Πολύ ενδιαφέρων είναι ο στίχος ενός ανώνυμου λυρικού[136]

---

131 Προτείνει το *antleter* ως λατινοελληνικό υβρίδιο σημασίας: *ἀντλητήρ* σημαίνει το αγγείο σε αναλογία με το *uas*, το οποίο σε ορισμένα λατινικά κείμενα σημαίνει τους όρχεις, πρβλ. Πλαύτ. *Poen.* 863

refero uasa salua,

και *Priap.* 68, 24

grandia Dulichii vasa petisse viri.

Η διόρθωση αυτή στηρίζεται με την παρατήρηση ότι το ρήμα *exanclare* του Απουλήιου (υβρίδιο από το ελληνικό *ἐξαντλέω*, πρβλ. Απουλ. *Met.* I 16 *tot aerumnas exanclasti*, VI 4 *in tantis exanclatis laboribus*, XI 2, 317 *saeuis exanclatis casibus*), συχνά στον F απαντάται ως *exantlare* (πρβλ. Απουλ. *Met.* IV 4 *exanclatis*: *exantlatis* F)

132 Mazzarino (1950) σ. 41.

133 Merkelbach (1952) σ. 241.

134 Mariotti (1956) σ. 244, Mazzarino (1950) σ. 41 και Pennisi (1970) σ. 194. Σκεφτήκαμε να διορθώσουμε σε *cantheras*, βάσει της ονομασίας του όνου *κάνθων, κάνθαρος, κανθήλιος* βλ. Deonna (1956) σσ. 40-42 για παραθέματα. Το *inter cantheras* θα είχε τοπική σημασία και θα σήμαινε τα γεννητικά όργανα του όνου, (το όλο ως μέρος). Ενδιαφέρουσα θα ήταν η διόρθωση σε *acanthas teneras*, ως μετωνυμία των "οργάνων" του όνου, αφού μάλιστα η λέξη *acanthus* παρουσιάζει ερωτική αμφισημία, πρβλ. παραπάνω σ. 189 σημ. 100 και βλ. Πλίν. *HN* 22, 76 *acanthi ... duo genera sunt: aculeatum et crispum, quod brevius, alterum leve, quod alicui paederota vocant.* Η διόρθωση αυτή είναι συμβατή με το usus scribendi του κειμένου λόγω της συναρπαστικής αντίθεσης ανάμεσα στο *acanthas* και στο *teneras*. Το πρόβλημα όμως είναι ότι η λέξη δεν εμφανίζει στο θηλυκό γένος ανάλογη αμφισημία. Η διόρθωση σε *plantas teneras*, βλ. *AL* 253, 99 (Riese τ. I 1 σ. 206) ... *teneras ... plantas* απορρίπτεται, διότι με αυτή το κείμενο χάνει έναν ελληνισμό, ο οποίος φαίνεται σταθερότερος παλαιογραφικά. Επίσης με το ουσιαστικό *planta* δεν συνυποδηλώνονται τα ερωτικά όργανα. Η διόρθωση σε *stateras* είναι ελκυστική: στον Μαρτιάλη X 55, 1-7

Arrectum quotiens Marulla penem
Pensavit digitis diuque mensa est,
Libras, scripula sextulasque dicit;
Idem post opus et suas palaestras
Loro cum similis iacet remisso,
Quanto sit levior Marulla dicit
Non ergo est manus ista, sed statera

η ερωμένη "ζυγίζει" το membrum virile και το χέρι της παρομοιάζεται με ζυγαριά (*statera*). Η ίδια έχει προκαλέσει με τα τριψίματα την επιμήκυνση. Επιπλέον ο έρωτας με αυτήν παρομοιάζεται με πάλη (*palaestra*). Η εικόνα παραπέμπει στο Spurcum και τις ερωτικές σκηνές στη Λουκιάδα. Εξαιτίας των παραπάνω αναλογιών η διόρθωση σε *stateras* θα είχε την παραπάνω σημασία και θα συνυποδήλωνε τα χέρια της όμορφης ερωμένης, τα οποία ήταν "υπεύθυνα" για το γνωστό αποτέλεσμα.

135 Βλ. παραπάνω σσ. 129 και 156.

136 Βλ. *Lyrica adespota* 11e, 1, 4 (*PMG* Page σ. 497), πρβλ. επίσης Όμηρο *Ὀδύσσ.* μ 357 *τέρεν' ἄνθεα ποίης*, Ησίοδ. *Θεογ.* 988 *τέρεν ἄνθος ἥβης*, Μελανιππίδ. *απ.* 1, 5-7 (*PMG* Page σ. 392)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ποσὶ λειμώνων τέρεν' ἄνθεα τείρας,

ο οποίος είναι ομόηχος με το *inter anthas teneras*. Το επίθετο *τέρην* δηλώνει τον λειασμένο, τον απαλό λόγω λειάνσεως-τριψίματος κι έτσι συνάδει απόλυτα και με την εικόνα του κειμένου. Επιπλέον με το *anthas teneras* το κείμενο αποκτά μια τολμηρή παρομοίωση λόγω αντιθετικών συμβολισμών: οι όρχεις του όνου, οι οποίοι λίγο παραπάνω είχαν χαρακτηρισθεί ακάθαρτοι (*spurcitia*), παραλληλίζονται τώρα με τρυφερά λουλούδια. Με αυτή τη αποκατάσταση ενισχύεται ο "τόπος" του Spurcum, όπου επισημάναμε τις συχνές αναφορές στα άνθη[137].

excreverat: με τη σημασία του *excrescere* (ξεφυτρώνω, αυξάνομαι)[138] κι όχι του *excernere* (εκκρίνω, ως ιατρικό όρο)[139]. Δεν είναι λογικό ότι ο εραστής "ολοκλήρωσε" κατά τη διάρκεια των προκαταρκτικών (*inter antheras*), δηλ. κατά τη διάρκεια των μαλάξεων με βάση την ερμηνεία του Mariotti[140]. Η *formosa mulier* λίγο παρακάτω ανυπομονεί να στρωθεί το κρεβάτι προφανώς, για να συνεχίσουν, παρατηρώντας με προσοχή (*inspiciens*) το διεσταλμένο membrum virile[141]. Η ερμηνεία του Mariotti αντίκειται στο περιεχόμενο του Spurcum και των *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Πιθανότερο είναι ότι λόγω του συνεχούς τριψίματος ο εραστής ήταν σε μεγάλη διέγερση, το membrum virile "ξεφύτρωσε", επιμηκύνθηκε (*excreverat*) και είχε έλθει η ώρα για την ολοκλήρωση της σχέσης[142].

... εὐώ-
δεις τε φοίνικας κασίαν τε ματεῦσαι
τέρενα Σύρια σπέρματα.

Επίσης πρβλ. Διοσκορίδη *AP* V 55 *ἄνθεσιν ἐν χλοεροῖς* (ως μετωνυμία των ανδρικών γεννητικών οργάνων), Μελέαγρο *AP* V 144

Ἥδη δ' ἡ φιλέραστος ἐν ἄνθεσιν ὥριμον ἄνθος,
Ζηνοφίλα Πειθοῦς ἁδὺ τέθηλε ῥόδον

(μετωνυμία γυναικείων γεννητικών οργάνων, βλ. Adams (1982) σσ. 82-83). Ανάλογες εκφράσεις συναντούμε και στον Απουλήιο *Met.* IV 2 *inter uarias herbulas et laetissima uirecta fulgentium rosarum ... inter opaca secreta floris genialis regius nitor relucebat. ... iam enim loco proximus non illas rosas teneras et amoenas.*

137 Βλ. παραπάνω σσ. 159 και 164.

138 Απουλήιος *Met.* III 25 *nec ullum reformationis uideo solacium, nisi quod mihi iam nequenti tenere Photidem natura crescebat* και Laberius *ap.* 183 (Bonaria σ. 77)

... tuus amor tam cito
crescit quam porrus, tam quam palma firmiter.

139 Βλ. Mariotti (1956) σ. 245.

140 Ο Mariotti, για να υποστηρίξει τη μεταγενέστερη χρονολόγηση του κειμένου, προέβη στη διόρθωση *antheras* και εξέλαβε το ρήμα *excreverat* με τη σημασία "εκκρίνω", ως ιατρικούς όρους. Έτσι πέφτει σε άλλη μια αντίφαση: ενώ τονίζει ότι ο άριστος μιμητής συνέθεσε το Spurcum, για να συμπληρώσει την ερωτική σκηνή του X 21 των *Metamorphoseis*, αναγκάζεται να παραδεχτεί ότι ο άριστος μιμητής έκανε άλλο ένα σφάλμα με το να παρουσιάσει τον εραστή να "ολοκληρώνει" πριν από την ερωτική πράξη.

141 Γιουβενάλης VI 371-372

ergo expectatos ac iussos crescere primum
testiculos, ...

Πρβλ. Lampridius *Vita Commodi* 10 (*SHA*) *habuit* (sc. *Commodus*) *et hominem pene promittente ultra modum animalium, quem Onon appellabat, sibi carissimum,* και Adams (1982) σ. 78.

142 Το γεγονός ότι τα γεννητικά όργανά του έχουν παρομοιασθεί με αναφυόμενα λουλούδια παραπέμπει στο επιτύμβιο επίγραμμα βλ. *AL* 1184, 13-15 (Bücheler τ. II 2 σ. 552)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

modicum ... morulae: Η χρήση των υποκοριστικών παρατηρείται στον Απουλήιο[143], τον Sisenna και το Spurcum[144].

qua lustrum sterni mandaverat: Η άποψη του Mazzarino ότι το κείμενο δεν ανήκει στον Απουλήιο, επειδή παρουσιάζεται ανακολουθία με τη διήγηση των *Metamorphoseis,* είναι πειστική[145]: οι δούλοι έχουν αποχωρήσει στο έργο του Απουλήιου, ενώ στο Spurcum ανακαλούνται για εργασία. Ο Mariotti[146] υποστηρίζει ότι το χρονικό διάστημα, το οποίο χρειάστηκαν οι δούλοι, για να στρώσουν το κρεβάτι και φάνηκε στη *formosa mulier,* σαν να πέρασε ένας χρόνος[147], αναφέρεται στην πρώτη συνάντηση των δύο εραστών με βάση τη διήγηση των *Metamorphoseis.* Η χρονική ακολουθία όμως είναι η εξής: η γυναίκα ένιωθε ανυπομονησία να ζευγαρώσει με τον εραστή, κοιτάζοντας το διεσταλμένο "όργανο", το οποίο η ίδια προετοίμασε. Σε αυτό ακριβώς το χρονικό σημείο, (*inspiciens quod ... excreverat*), έκρινε ως πάροδο ενός χρόνου (*revolutio anni*) το μικρό χρονικό διάστημα της καθυστέρησης, στο οποίο είχε διατάξει να στρωθεί το κρεβάτι. Στο ερώτημα γιατί δεν είχε στρωθεί το κρεβάτι εκ των προτέρων, όπως συμβαίνει στη διήγηση των *Metamorphoseis,* η απάντηση περιττεύει[148]. Το επιχείρημα του Mariotti ότι, επειδή το ρήμα *mandaverat* είναι στον υπερσυντέλικο, η ενέργεια αυτή έγινε πριν από τη σκηνή του κειμένου, αναιρείται από την ύπαρξη του *excreverat:* η κατάσταση, την οποία δηλώνει αυτό το ρήμα, δημιουργείται μετά τα προκαταρκτικά και πριν από τη διαταγή προς τους υπηρέτες. Η ρηματική ενέργεια του *mandaverat* συμβαίνει μετά τα προκαταρκτικά, μετά τη στύση (*excreverat*) και πριν από το επερχόμενο ζευγάρωμα, κι όχι προτού να γίνουν όλες οι πράξεις, τις οποίες περιγράφει το κείμενο, όπως

---

ut tuo de tumulo flos ego cernam nouum
crescere uel uiridi ramo uel flore amaranti
uel roseo uel purpureo uiolaeque nitore

Έτσι ενισχύεται η σημασία, την οποία δίνουμε στο *excreverat.*

143 Απουλήιος *Met.* III 23, 80 *anethi modicum,* VIII 21, 229 *modicum commoratus.*

144 Βλ. Bernhard (1927) σσ. 106 και 137. Πρόκειται για ένα από τα χαρακτηριστικά του *sermo Milesius* στο εκφραστικό επίπεδο, βλ. παραπάνω σ. 186 και παρακάτω σ. 224.

145 Βλ. παραπάνω σσ. 147-148.

146 Mariotti (1956) σσ. 242-243.

147 Το θέμα της ανυπομονησίας πριν από το ζευγάρωμα εντοπίζεται στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου όχι μόνο κατά τη συνεύρεση του Lucius με τη matrona αλλά και στο αναμενόμενο ζευγάρωμα του Thrasyllus με την Charite, βλ. Απουλ. *Met.* VIII 11 *Placuit Thrasyllo scaena feralium nuptiarum ... expectatione turbidus de diei tantum spatio et uesperae mora querebatur.*

148 Δεν δεχόμαστε την άποψη του Mariotti ότι το Spurcum συμπληρώνει τη διήγηση των *Metamorphoseis.* Πρόκειται απλώς για μια ανάλογη σκηνή. Πιθανώς η *formosa mulier* δεν ήταν σίγουρη από την αρχή ότι θα ζευγάρωνε με τον εραστή, έτσι ώστε να έχει δώσει την εντολή για το στρώσιμο του κρεβατιού. Εξίσου πιθανό είναι ότι η εντολή είχε δοθεί στους υπηρέτες και η εκτέλεσή της συνέβαινε παράλληλα με τα προκαταρκτικά, το τέλος των οποίων δεν συνέπεσε με την ολοκλήρωση της εργασίας των υπηρετών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

προτείνουν ο Mariotti κι ο Pennisi[149]. Εξάλλου θα ήταν αταίριαστο να επιλεγεί η στιγμή της κορύφωσης, για να θυμηθεί και να αφηγηθεί ο αφηγητής-πρωταγωνιστής τη συμπεριφορά της συμπρωταγωνίστριας, η οποία υποτίθεται ότι εκδηλώθηκε, πριν ξεκινήσουν τα προκαταρκτικά.

anni ... revolutionem: Η παρουσία της λέξη *revolutio* στο Spurcum αποτελεί το βασικότερο επιχείρημα του Mariotti και του Fraenkel, προκειμένου να υποστηρίξουν τη μεσαιωνική ή και μεταγενέστερη χρονολόγηση του κειμένου. Η λέξη εμφανίζεται κατά τον 5ο αι. μ.Χ. σε κείμενα του Ιερώνυμου και του Αυγουστίνου[150]. Χρησιμοποιείται για να εκφράσει την περιοδική-κυκλική χρονική εναλλαγή κι όχι την πάροδο μεγάλου χρονικού[151] διαστήματος, όπως εδώ. Στο χωρίο από τον Martianus Capella[152] IX 922 (Dick) *sidereae revolutionis excursus* η έννοια της λέξης πλησιάζει περισσότερο σε αυτή που έχει στο κείμενο του Spurcum, δηλ. της χρονικής διάρκειας. Δεχόμαστε ότι η χρήση της λέξης *revolutio* αποτελεί terminus post quem για το κείμενο, του οποίου τη συγγραφή τοποθετούμε τον 5ο αι. μ.Χ.[153]. Να σημειώσουμε τέλος ότι ο όρος *revolutio anni* ενισχύει την πιθανότητα ύπαρξης ενός δεύτερου επιπέδου ανάγνωσης του Spurcum, αφού συνδέει την επερχόμενη συνουσία με τις απόψεις των Γνωστικών για τη σημασία του Χρόνου-Αιώνα[154].

---

149 Βλ. παραπάνω σ. 150 σημ. 89. Ο Mariotti υποστηρίζει αυτήν την ερμηνεία, για να αποδείξει ότι ο μεσαιωνικός μιμητής ήταν άριστος και δεν ξέχναγε την αφήγηση των *Metamorphoseis*, ενώ ο Pennisi για να αποδείξει ότι το Spurcum ανήκει στον Απουλήιο.

150 Βλ. Fraenkel (1953) σ. 151-152, Mariotti (1956) σ. 245-246, Pennisi (1970) σσ. 197-198.

151 Για τη χρήση του έτους (*annus*) ως περίοδο προσμονής του εραστή, βλ. Οβίδ. *Her.* 17, 25

septima nox agitur, spatium mihi longius anno
sollicitum raucis ut mare feruet aquis.

Πρβλ. επίσης *AL* τ. I 1, 15 στχ 45 (Riese) και την πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του Foucher (1976) σσ. 200-201.

152 Ήταν γνώστης του έργου του Απουλήιου και της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παραπάνω σ. 104. Και οι άλλοι δύο συγγραφείς, στους οποίους μαρτυρείται η λέξη *revolutio*, δηλ. ο Ιερώνυμος και ο Αυγουστίνος γνώριζαν τα παραπάνω έργα.

153 Σε ανάλογη περίπτωση ο Απουλήιος χρησιμοποιεί την έκφραση *spatium reliquum ... anni*, βλ. Απουλ. *Met.* VIII 9, VIII 11 *diei tantum spatium et uesperae mora*. Δεν έχουμε το δικαίωμα να υποθέτουμε μια καινοτομία του Spurcum και άλλες περίπλοκες θεωρίες, για να ανεβάσουμε τη χρονολόγησή του, όπως επιχειρεί ο Pennisi (1970) σσ. 197-198. Είναι αρκετό που το τοποθετήσαμε στην παράδοση, στην οποία ανήκει και μάλιστα εντός των ορίων της αρχαιότητας.

154 Βλ. παραπάνω σ. 184 σημ. 191 και 195.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Δ. Το Spurcum και οι *Milesiae Punicae.*

Έχουμε προαναφέρει τους λόγους, για τους οποίους θεωρούμε το Spurcum τμήμα της Μιλησιακής παράδοσης. Την άποψή μας ενισχύει το γεγονός ότι υπάρχουν σημαντικές ομοιότητες ανάμεσα στα υφολογικά, λεξιλογικά κι αφηγηματικά χαρακτηριστικά του Spurcum και τα αντίστοιχα των *Milesiae* του Sisenna. Τις επισημαίνουμε:

α. Προτίμηση στη χρήση επιρρημάτων με την κατάληξη -im[1].

β. Χρήση ελληνισμών (vocabula graecanica) ως υφολογικό στοιχείο[2].

γ. Μεγαλοπρεπή γυναικεία ονόματα ή ονόματα που συνοδεύονται από προσδιορισμούς που εκφράζουν ιδιότητα στον υπερθετικό βαθμό για τις πρωταγωνίστριες των ερωτικών ιστοριών[3].

δ. Ύφος που συνδυάζει αρχαϊσμούς και ρητορικά τεχνάσματα μαζί με στοιχεία από την καθομιλουμένη[4].

ε. Πρωτοπρόσωπη αφήγηση και διαλογικό στοιχείο[5].

ς. Αμφίσημη ανάγνωση των ιστοριών[6].

Οι παραπάνω αναλογίες ανάμεσα στο Spurcum και το Sisenna, όπως και οι αναλογίες με θέματα της Μιλησιακής παράδοσης, τις οποίες προαναφέραμε, υποδεικνύουν ότι το κείμενο αυτό εντάσσεται σε αυτή την παράδοση. Το Spurcum θα μπορεύσε να θεωρηθεί προσθήκη στη Μιλησιακή ιστορία του ζευγαρώματος όνου-matrona. Εντοπίσαμε τους προδρόμους[7] της σκηνής του Spurcum στη λυρική ποίηση, την κωμωδία[8] και το ιαμβικό σκώμμα. Τη σκηνή αυτή αξιοποίησαν κατόπιν

---

[1] Βλ. παραπάνω σσ. 118-119. Να σημειώσουμε ότι τέτοια επιρρήματα χρησιμοιούνταν και στο μίμο και στην Ατελλανή φάρσα, βλ. Bonfante (1967) σ. X και Giancotti (1967) σσ. 98 και 100.

[2] Πρβλ. Sisenna *Historiae* απ. 38 *scaphis, lembis,* 40 *catapultas, ballistas, scorpiis,* 41 *catapulta,* 60 *myrtetis,* 81 *cataphractarum,* 82 *harpagis,* 91 *machinametorum.* Για ανάλογα στοιχεία στο μίμο και την Ατελλανή φάρσα βλ. Frassinetti (1967) σ. 65 και Giancotti (1967) σ. 101.

[3] Βλ. παραπάνω σ. 184 σημ. 71.

[4] Βλ. παραπάνω σ. 38, πρβλ. Sisenna *Historiae* απ. 61 *sarraca crebra* και παρακάτω σσ. 220-224 για τα χαρακτηριστικά του *sermo Milesius.*

[5] Βλ. παραπάνω σ. 166, πρβλ. Sisenna *Historiae* απ. 98 *id me neque metu neque calamitatis necessitudine inductum facere,* 110 *ego illos malos et audaces semper enixim contra fortunas atque honores huius ordinis omnia fecisse ac dixisse sentio,* 113 *armis, equis, conmeatibus nos magis iuuerunt exleges: et minus honore dignos putabitis?* Για τα χαρακτηριστικά αυτά στις *Milesiae* βλ. παραπάνω σσ. 111, 120-122.

[6] Βλ. παραπάνω σσ. 169-170.

[7] Πρβλ. Όμηρ. *Ίλ.* Ξ 153-353 την περιγραφή της σκηνής, η οποία πλαισιώνει το ζευγάρωμα της Ήρας με το Δία και του ίδιου *Οδύσσ.* θ 276-381 (ζευγάρωμα Άρη-Αφροδίτης). Οι δύο σκηνές είναι παρόμοιες μεταξύ τους και εμφανίζουν αναλογίες με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* και τον "τόπο" του Spurcum. Πρβλ. *AL* 253 (Riese τ. I 1 σσ. 202-209) και Murray (1934) σ. 273 όπου υποστηρίζει ότι τα *Μιλησιακά* μόλυναν το ομηρικό έπος και με την παρωδία των θεών αντιπροσώπευαν την κριτική ιωνική σκέψη. Αυτή η εικασία επιβεβαιώνεται από τη μελέτη του Spurcum. Πρβλ. επίσης C. Calame, "Prairies intouchées et jardins d' Aphrodite: espaces «initiatiques» en Grèce", στο Moreau (1992) σ. 106, P. Toohey, *Reading Epic. An introduction to the ancient narratives,* London and New York 1992, σσ. 225-227, Blickman, (1988) σσ. 12-13 , R. Cahen, *Le Satiricon et ses origines,* Paris 1925, σ. 98, Fantham (1983) σ. 191.

[8] Το χωρίο από τον Αριστοφάνη *Άχ.* 1058-1062

... ὡς γελοῖον ὦ θεοί
τὸ δέημα τῆς νύμφης ὅ δεῖται μου σφόδρα,
ὅπως ἂν οἰκουρῇ τὸ πέος τοῦ νυμφίου ...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το ερωτικό επίγραμμα[9], η σάτιρα[10], ο μίμος και το ερωτικό μυθιστόρημα. Επιπλέον εντοπίσαμε το θέμα αυτό στις *Milesiae,* τον Πετρώνιο και τα έργα της Λουκιάδας. Επισημαίνουμε ότι τα περισσότερα από τα κείμενα, τα οποία εμφανίζουν αναλογίες με τη σκηνή του Spurcum, χρονολογούνται μετά τον 1ο αι. μ.Χ. Από την ίδια περίοδο εντοπίζουμε και το μεγαλύτερο αριθμό πληροφοριών για τη Μιλησιακή παράδοση. Έχουμε εξάλλου αποδεχθεί εν μέρει τις επιφυλάξεις του Fraenkel και του Mariotti για τη μεταγενέστερη χρονολόγηση του Spurcum, την οποία αναγάγαμε στον 5ο αι. μ.Χ. Έχουμε επισημάνει ότι δημιουργήθηκε μια παράδοση κειμένων, η οποία ξεκίνησε από τον Αριστείδη το Μιλήσιο και εμπλουτίστηκε με την

ὕπεχ' ὧδε δεῦρο τοὐξάλειπτρον ὦ γύναι·
ὅταν στραπώτας καταλέγωσι, τουτωὶ
νύκτωρ ἀλειφέτω τὸ πέος τοῦ νυμφίου

παρουσιάζει αναλογίες με τα θέματα του "τόπου" του Spurcum, ενώ το *νύκτωρ* παραπέμπει στο πρώτο απόσπασμα των *Milesiae.*

[9] Βλ. παραπάνω σ. 176 και Μελέαγρο *AP* V 147

Πλέξω λευκοΐον, πλέξω δ' ἁπαλὴν ἅμα μύρτοις
νάρκισσον, πλέξω καὶ † τὰ γελῶντα κρίνα,
πλέξω καὶ κρόκον ἡδύν· ἐπιπλέξω δ' ὑάκινθον
πορφυρέην, πλέξω καὶ φιλέραστα ῥόδα,
ὡς ἂν ἐπὶ κροτάφοις μυροβοστρύχου Ἡλιοδώρας
εὐπλόκαμον χαίτην ἀνθοβολῇ στέφανος.

Πρβλ. Οβίδ. *AA* I 287-288

illius lacrimis, quas arbore fundit odora
unguimur, et dominae nomina gutta tenet,

ibidem II 654-656

quodque fuit uitium, desinit esse mora:
ferre nouae nares taurorum terga recusant;
adsiduo domitas tempore fallit odor,

του ίδιου *Am.* I 4, 21-27

cum tibi succurret Veneris lasciuia nostrae,
purpureas tenero pollice tange genas;
si quid erit, de me tacita quod mente queraris,
pendeat extrema mollis ab aure manus;
cum tibi, quae faciam, mea lux, dicamue, placebunt,
uersetur digitis anulus usque tuis;
tange manu mensam, tangunt quo more precantes,
optabis merito cum mala multa uiro

ibidem I 14, 19-20

saepe etiam nondum digestis mane capillis
purpureo iacuit semisupina toro.

[10] Βλ. παραπάνω σ. 156. Επίσης, βλ. Αυσόνιο *Cento Nuptialis (Imminutio),* 102-131 (Green): *tollit se arrectum* (103), *conantem plurima* (103), *occupat os faciemque* (104), *petens ramum, qui ueste latebat, sanguineis ebuli bacis minioque rubentem nudato capite et pedibus per mutua nexis* (105-107), *tenuis quo semita ducit, ignea rima micans* (110-111), *talis sese halitus atris faucibus effundens nares contingit odore* (113-114), *super incubens nodis et cortice crudo intorquet summis adnixus uiribus* (116-117), *haesit* (118), *illa manu moriens telum trahit* (120) *ter sese attolens cubitoque innixa leuauit, ter reuoluta toro est* (122-123), *nec mora nec requies, clauumque affixus et haerens nusquam ammitebat oculosque sub astra tenebat* (124-125) *itque reditque uiam totiens uteroque recusso transadigit costas* (126-127), *fessique sub ipsam finem aduentabant* (129), *sudor fluit undique riuis, labitur exsanguis, destillat ab inguine uirus* (130-131). Το τολμηρό ερωτικό λεξιλόγιο στον Αυσόνιο έχει επισημανθεί από τον Adams, (1981), σσ. 199-215. Ο Αυσόνιος γνώριζε τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, βλ. παραπάνω σ. 75. Οι παραπάνω επισημάνσεις υποδηλώνουν ότι υπάρχει θεματική ομοιότητα του *Cento Nuptialis* με το Spurcum (δομική και λεξιλογική αναλογία σε άλλα συμφραζόμενα εντοπίζεται και στο *Cupido Cruciatus* και σε ορισμένα επιγράμματά του (*Ep.* 8, 10, 43, 75, 115). Οι παραπάνω αναλογίες δεν εξηγούνται από την επιρροή, την οποία άσκησε το έργο του Βεργιλίου στον Αυσόνιο, βλ. R.P.H. Green, *The Works of Ausonius Edited with Introduction and Commentary,* Oxford 1991, σσ. 518 και 524.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

παρέμβαση του Απουλήιου. Την παράδοση αυτή μαρτυρεί ο όρος *Milesiae Punicae Apulei*[11].

Ο όρος μαρτυρεί την έμμεση παράδοση των *Metamorphoseis* του Απουλήιου και των *Milesiae* σε συνδυασμό με τα *Φοινικικά* ή με τα ιδιαίτερα υφολογικά χαρακτηριστικά της αρχαίας λογοτεχνίας στο αφρικανικό περιβάλλον. Οι διακειμενικές σχέσεις και τα δομικά χαρακτηριστικά του Spurcum επιβεβαιώνουν την ύπαρξη των *Milesiae Punicae Apulei* και την τριπλή καταγωγή τους[12]. Η μελέτη των τμημάτων της έμμεσης παράδοσης των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, την οποία σώζει ο Fulgentius, ενισχύει τον παραπάνω συλλογισμό και την ένταξη του κειμένου αυτού στις *Milesiae Punicae Apulei:*

Fulgentius *Expositio sermonum antiquorum,*	Απουλήιου *Met.*
116, 21 (Helm): Quid sit pumilior, quid sit glabrior. Apuleius in Asino Aureo inducit sorores Psychae maritis detrahentis; dicit: «quovis puero pumiliorem et cucurbita glabriorem» pumilos enim dicunt molles atque enerves, glabrum vero lenem et imberbem	V, 9, 20-22: at ego misera primum patre meo seniorem maritum sortita sum, dein cucurbita calviorem et quovis puero pusilliorem
121, 11: Quid sit coragium. Coragium dicitur virginale funus, sicut Apuleius in Metamorphoseon ait: "Coragio itaque perfecto, omnes domuitionem parant". (πρβλ. του ίδιου, *Mythologiae* III 67, 11-12 (Helm) perfecto iamque coragio)	IV 33, 9-10: miserrimae virginis choragium struitur IV 35, 23-25: taedasque nuptiales ... lacrimis suis extinctas relinquentes deiectis capitibus domuitionem parant;
122, 3: Quid sit edulium. Edulium dicitur ab edendo dictum, id est quasi praegustativa comestio; unde et Apuleius in Asino aureo ait: "Edulibus opipare excepta".	V 8, 9-10: opipare reficit V 15, 8-9: beatis edulibus atque tuccetis oblectat VI 19, 15: prandium opipare suadeat sumere

Τα παραπάνω χωρία επισήμαναν ο Mazzarino και ο Pennisi[13]. Πράγματι διαπιστώνουμε αξιοσημείωτες διαφορές από το παραδεδομένο κείμενο των *Metamorphoseis,* το οποίο προέρχεται από το χφ F. Φαίνεται ότι υπήρχε μια παράλληλη παράδοση με τις *Metamorphoseis.* Αυτή η παράδοση κατά τον Mazzarino ήταν οι *Milesiae* του Sisenna[14], τις οποίες απλώς προσάρμοσε ο

---

[11] Βλ. παραπάνω σσ. 89-90.

[12] Βεργίλιος *Αεν.* I 661

quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis

[13] Βλ. Mazzarino (1950) σσ. 27-30 και Pennisi (1970) σσ. 45-52. Με αυτόν τον τρόπο απέδειξαν ότι ο Fulgentius σώζει διαφορετική παράδοση από αυτήν των *Metamorphoseis,* όπως τις παραδίδει ο F. Ο Fulgentius που ήταν Αφρικανός, όπως ο Απουλήιος, δεν ονομάζει το έργο του Απουλήιου *Metamorphoseis* αλλά *Asinus Aureus* (ίσως αυτός ήταν ο αρχικός τίτλος του έργου). Το ίδιο κάνει ο Αυγουστίνος *De civitate Dei* XVIII 18, ο οποίος ήταν επίσης Αφρικανός. Πρβλ. Πλίνιου *Epist.* II 20 *assem para et accipe auream fabulam* και παρακάτω σ. 226.

[14] Δεν αντιλαμβάνεται ο Mazzarino ότι οι αναφορές στον Fulgentius και τις *Milesiae Punicae* δεν ενισχύουν αλλά αποδυναμώνουν τη θεωρία του για την απόδοση του Spurcum στον Sisenna. Η σύγχυση ανάμεσα στις *Milesiae,* τις *Milesiae Punicae,* τις *Metamorphoseis* και τον *Asinus aureus* υποδηλώνει τη δημιουργία μιας παράδοσης κειμένων. Η Fick-Michel (1991) σ. 49 δέχεται την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Απουλήιος στους δικούς του στόχους. Κατά τον Pennisi ήταν οι *Milesiae Punicae,* ένα ανακάτεμα των αρχικών *Metamorphoseis* και των *Milesiae.* Οι *Milesiae Punicae* γράφτηκαν από τον ίδιο τον Απουλήιο[15]. Αυτή η δεύτερη παράδοση διαδόθηκε κυρίως στην Αφρική και γοήτευε για το ερωτικό περιεχόμενο και την ιδιομορφία του ύφους και του λεξιλογίου της[16]. Δεν είναι πάντως δυνατό να αποδώσουμε σε κάποιον συγγραφέα τη δεύτερη παράδοση των *Milesiae-Metamorphoseis,* δηλ. τις *Milesiae Punicae.*

Τα σωζόμενα κείμενα αυτής της δεύτερης παράδοσης είναι τα παραπάνω χωρία από τον Fulgentius και το Spurcum. Παρατηρήσαμε ότι τα κείμενα των *Milesiae Punicae* διαφέρουν από τις *Metamorphoseis* στην ερωτική "ποσότητα". Όσον αφορά το Spurcum, αυτό το αποδείξαμε. Στον Fulgentius η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνεται κατά τη σύγκριση του πρώτου χωρίου του *Asinus Aureus,* το οποίο παραθέσαμε παραπάνω, με το αντίστοιχο των *Metamorphoseis.* Παρατηρούμε ότι διαφοροποιούνται στις γραφές: *pumiliorem-glabriorem / calviorem-pusilliorem* αντίστοιχα. Πρόκειται για τις συνώνυμες λέξεις *pumilus* και *pusillus,* οι οποίες δηλώνουν το νάνο, και τις λέξεις *glaber* και *calvus,* οι οποίες δηλώνουν τον φαλακρό. Οι λέξεις των *Metamorphoseis* (*calviorem-pusilliorem*) δεν εμφανίζουν άλλα σημαινόμενα.

Αντίθετα οι λέξεις *pumiliorem-glabriorem* της "μιλησιακής" παραλλαγής παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Ο Fulgentius τις ερμηνεύει ως *mollis/enervis* και *lenis/imberbis* αντίστοιχα. Οι παραπάνω λέξεις είναι αμφίσημες[17]. Στο προηγούμενο χωρίο από τον Fulgentius και την αντίστοιχη διήγηση των *Metamorphoseis* η αδελφή της Ψυχής παραπονιέται, γιατί ο άνδρας της είναι όχι μόνο

υπόθεση του Mazzarino για τον εξής λόγο: οι χριστιανοί συγγραφείς αγνόησαν πλήρως το πνευματικό στοιχείο των *Metamorphoseis* και άσκησαν μονόπλευρη κριτική εις βάρος αυτού του έργου λόγω του αισχρού περιεχομένου του. Κατά τη Fick-Michel αυτό υποδεικνύει την ύπαρξη δεύτερης παράδοσης (του *Asinus aureus*) πιο "μιλησιακής", η οποία αποτέλεσε το στόχο της κριτικής των χριστιανών που τη συνέχεαν με τις *Metamorphoseis.*

15 Πρβλ. επίσης Lavagnini (1950) σ. 204, Cataudella (1957) σσ. 151-152.

16 Να υπενθυμίσουμε ότι ο Iulius Romanus και ο Χαρίσιος, οι οποίοι έσωσαν τα δέκα αποσπάσματα των *Milesiae* ήταν Αφρικανοί. Αφρικανός επίσης ήταν ο αυτοκράτορας Clodius Albinus ο οποίος "έγραψε" τις *Milesiae Punicae,* βλ. παραπάνω σ. 88 σημ. 213. Ομοίως ήταν Αφρικανοί ο Martianus Capella και ο Τερτυλλιανός, οι οποίοι σώζουν πολύτιμες πληροφορίες για τη Μιλησιακή παράδοση.

Για την africitas στο ύφος και στο λεξιλόγιο, βλ. Mazzarino (1950) σσ. 16-22, Norden (1918) σσ. 623-631, Paratore (1942) σσ. 108-110, Pennisi (1970) σσ. 43-45, Préaux (1960) 650 και παραπάνω σ. 39 σημ. 34. Είναι ενδιαφέρουσα η υπόθεση του Mazzarino (1950) σσ. 32-33, ο οποίος πιστεύει ότι ο *sermo Milesius* με τους ελληνισμούς, τους βουλγαρισμούς και τον αρχαϊσμό είναι υπεύθυνος για την ύπαρξη των πολλών λεξικογράφων στην Αφρική την ίδια περίπου περίοδο (Νόνιος, Χαρίσιος, Σέρβιος, Μακρόβιος, Fulgentius, Κέλσος).

17 Για την ερωτική αμφισημία των λέξεων *pumilus* και *glaber,* βλ. Πλαύτ. *Aul.* 401-402

tu istum gallum, si sapis,
glabriorem reddas mihi quam uolsus ludiust

Κάτουλ. 61, 141-143, Οράτ. *Epod* XII 19, Σουητών. *Augustus* 83, Γιουβενάλ. IX 35, X 205, Μαρτιάλ. XII 75, *ibidem* XII 38, 4 *crure glaber,* Πετρώνι. *Sat.* 131, 6. Πρβλ. επίσης τη σημασιοδότηση των δύο αντιθέτων στον Λόγγο *Ποιμενικά* Α΄ 16, 1-8, του Πρηξίνου στον Ηρώνδα VI 59 *φαλακρός, μικκός* και βλ. Giancotti (1967) σ. 101, Siems (1974) σσ. 83-98, Thomsen (1992) σσ. 44-45 και 53 και Bonaria (1965) σ. 173.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νάνος και φαλακρός (*pumilus* και *glaber*) αλλά και γέρος (*senex*). Με αυτό τον τρόπο επανέρχεται στο συγκεκριμένο σημείο το θέμα του μωρού-φαλακρού, του ερωτικά ανύπαρκτου και ακυρωμένου άνδρα. Πρόκειται για ένα θέμα από αυτά, τα οποία αξιοποιούσαν τα κείμενα της Μιλησιακής παράδοσης, όπως έχουμε αποδείξει με βάση τις μαρτυρίες του Βάρρωνα και του Ιερώνυμου[18]. Οι παραπάνω λέξεις επίσης παραπέμπουν στο θέμα της λείανσης του ερωτικού αντικειμένου, το οποίο εκμεταλλευόταν η Μιλησιακή παράδοση και το εντοπίσαμε στο Spurcum.

Ο γραμματικός Sallustius, ο εκδότης του κειμένου των *Metamorphoseis* γράφει ότι διόρθωσε το κείμενο (*emendavi*)[19]. Αναρωτιόμαστε τι διόρθωσε και με ποια κριτήρια. Φαίνεται ότι άλλο κείμενο είχε μπροστά του ο Fulgentius κι άλλο φθάνει σε μας μέσω του Sallustius. Το τρίτο χωρίο από τον Fulgentius, το οποίο παραβάλαμε παραπάνω, μολονότι εμφανίζει λεξιλογικές ομοιότητες με ορισμένα χωρία των *Metamorphoseis*, δεν υπάρχει σε αυτές ως παραλλαγή, όπως τα δύο προηγούμενα. Τα στοιχεία αυτά συμπίπτουν με τις διαπιστώσεις για το Spurcum, το οποίο συνδέεται με τη διήγηση των *Metamorphoseis* πολλαπλώς (ως προς τη θεματική, το ύφος, το λεξιλόγιο, τα δομικά χαρακτηριστικά[20]) όμως δεν απαντά σε αυτές ως ακριβής παραλλαγή. Επιπλέον η ποσοστιαία εμφάνιση των ελληνισμών[21] σε αυτό είναι υψηλότερη από αυτή των *Metamorphoseis*. Εικάζουμε, λοιπόν, ότι τα παραπάνω χωρία του Fulgentius και το Spurcum ανήκουν στις *Milesiae Punicae*[22]. Με βάση τις μαρτυρίες από τον Ιερώνυμο μπορούμε να υποθέσουμε επίσης ότι η παράδοση των *Milesiae Punicae* διέθετε και προφορική έκφανση[23].

---

18 Βλ. παραπάνω σσ. 96-100.

19 Βλ. Pennisi (1970) σσ. 41-42 και σσ. 51-53.

20 Παρατηρούμε ότι τα δομικά χαρακτηριστικά του Spurcum και της Μιλησιακής παράδοσης εμφανίζονται εν μέρει και στα χωρία από τον Fulgentius (vocabula graecanica, υφολογική αρτιότητα, ερωτικά αμφίσημοι όροι, αλληγορία).

21 Να επισημάνουμε την παραλλαγμένη γραφή *coragium* στο δεύτερο χωρίο του Fulgentius, το οποίο παραθέσαμε. Αντιστοιχεί στο *choragium* του Απουλήιου, το οποίο έχει τη σημασία της τελετής-λιτανείας. Στον Απουλήιο η ελληνική λέξη *χορήγιον* εκλατινίζεται μορφολογικά απλώς με την προσθήκη της κατάληξης -ium. Δεν κατανοούμε όμως την σημασιακή της μεταβολή. Στον Fulgentius το *coragium* είναι μορφολογικός και σημασιολογικός εκλατινισμός της ελληνικής έκφρασης *κόρην ἄγειν*. Η σημασία της λέξης *choragium* στον Απουλήιο μπορεί να εξηγηθεί αναλογικά με τη σημασία του *coragium* στον Fulgentius. Συγχρόνως παραπέμπει στα *Κορύγια*, βλ. Burkert (1972) σ. 291, σημ. 31 και έτσι το χωρίο του Fulgentius εμφανίζει θρησκευτική παρωδία, η οποία δεν υπάρχει στις *Metamorphoseis* του F, αλλά είναι χαρακτηριστικό της Μιλησιακής παράδοσης. Οι γραφές *glaber, pumilus* και *coragium* από τον Fulgentius είναι λόγω των συνυποδηλώσεών τους καλύτερες γραφές (lectiones difficiliores) σε σχέση με τις γραφές του F.

22 Η εικασία μας ενισχύει το συμπέρασμα ότι ο Fulgentius δεν ήταν "πλαστογράφος", βλ. Mazzarino (1950), σ. 28 και Pennisi (1970), σ. 53. Για αντίθετες απόψεις βλ. F. Skutsch, "Fulgentius", *RE* 7 (1910), στ. 222 και V. Ciaffi, *Fulgenzio e Petronio*, Torino 1963, σ. 78. Οι μελετητές οι οποίοι θεωρούν πλαστά τα παραθέματα του Fulgentius από τον *Asinus Aureus* επηρεάστηκαν από την άποψη ότι η χειρόγραφη παράδοση του Απουλήιου είναι κλειστή: ό,τι δεν βρίσκεται στον F, είναι ψευδεπίγραφο. Πλήρης απόρριψη αυτών των απόψεων από τον G. Pennisi, *Fulgenzio e l' Expositio sermonum antiquorum*, Firenze 1963, σσ. 11-61.

23 Βλ. επίσης, C. Salles, "Assem para et accipe auream fabulam. Quelques remarques sur la litératur populaire et le répertoire des conteurs publics dans le mond romain", *Latomus* 40 (1981) σ. 13-14.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Όσον αφορά τα ερωτήματα γιατί και πώς εντάσσεται το Spurcum στη χειρόγραφη πράδοση των *Metamorphoseis*, δεν υπάρχουν στοιχεία, προκειμένου να απαντηθούν τεκμηριωμένα. Ο Pennisi προσπαθεί με βάση τη θεωρία του ότι το Spurcum ανήκει στον Απουλήιο, να εξηγήσει τη θέση του στα χφφ των *Metamorphoseis*. Το εντάσσει σε μια πληρέστερη διασκευή ή έκδοση (redactio-editio plenior) των *Metamorphoseis*, την οποία πραγματοποίησε ο ίδιος ο συγγραφέας τους. Ο Pennisi υποθέτει ότι ο Sallustius δεν γνώριζε τη γνησιότητα αυτής της διασκευής και γι αυτό την οβέλισε με κριτήρια γλωσσικά και υφολογικά[24]. Συγχρόνως οβέλιζε τμήματα του αφηγηματικού κορμού των *Metamorphoseis*, αν δεν υπήρχαν στα άλλα έργα της Λουκιάδας. Ένα χειρόγραφο το οποίο έσωζε τμήματα αυτής της διασκευής του Απουλήιου έφθασε στα χέρια του Zanobi da Strada και του Βοκκάκιου. Αυτοί αντέγραψαν το Spurcum στους φ και L_1. Έτσι όμως δεν εξηγεί το γιατί αυτή η παράδοση, ενώ έφθασε ως τον Βοκκάκιο, μετά χάθηκε. Επίσης δεν εξηγεί το γιατί υπέστη φθορά ένα γνήσιο κείμενο. Η εναλλακτική εικασία του ότι το Spurcum είναι μέρος μιας παραλλαγής (variatio) του Sallustius είναι εξίσου μετέωρη[25].

Εμείς εικάζουμε ότι ο Sallustius προσπάθησε να "καθαρίσει" τα σημεία του κειμένου των *Metamorphoseis*, στα οποία είχαν παρεισφρήσει οι *Milesiae Punicae*, τις οποίες προφανώς είχε υπόψη του. Στην έκδοσή του ίσως ο ίδιος παρέθετε το Spurcum είτε ως κοινό τόπο στο περιθώριο είτε με οβελό. Αυτό το "σεσημασμένο" χωρίο από τον Sallustius πέρασε σε ένα χειρόγραφο αρχαιότερο ή "δίδυμο"[26] του F, όπου διατήρησε τον οβελό του Sallustius και γι αυτό αθετήθηκε από τον F. Εκεί το εντόπισε ο Zanobi da Strada και το αντέγραψε στον φ. Επειδή το κείμενο αυτό έσωζε μία αρκετά διαφορετική παράδοση σε σχέση με αυτή του Απουλήιου κυρίως ως προς το ύφος είναι ιδιαίτερα φθαρμένο. Γι αυτό δεν μπορούμε να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τη χρονολογική τοποθέτησή του με κριτήριο μόνο το λεξιλόγιό του. Υποθέτουμε ότι η φθορά επήλθε στα πλαίσια μιας διαδικασίας

---

[24] Βλ. Pennisi (1970) σσ. 249-50. Είναι ενδιαφέρον ότι για ανάλογη περίπτωση παραπέμπει στο απόσπασμα του Winstedt (από το χφ Oxoniensis Canonicianus 41) της 6ης σάτιρας του Γιουβενάλη., βλ. E.O. Winstedt, "A Bodleian MS. of Juvenal", *CR* 13 (1899) σσ. 201-205, και F. Leo, "Doppelfassung bei Juvenal", *Hermes* 44 (1909) σ. 600, Pennisi (1970) σ. 245 σημ. 260 και σ. 247, J.P. Postgate, "On the new fragments of Juvenal", *CR* 13 (1899) σσ. 206-208. Ένα παρόμοιο παράδειγμα, το οποίο εντοπίσαμε και παρουσιάζει λεξιλογική επαφή με το Spurcum, υπάρχει στον Οβίδιο *Am.* I 13, 33-34

quid si non cephali quondam flagrasset amore
an putat ignotam nequitiam esse suam.

Αυτοί οι δύο στίχοι δε θεωρούνται γνήσιοι από τους εκδότες.

[25] Βλ. Pennisi (1970) σσ. 250-251.

[26] Αυτο το χφ ίσως περιείχε παράλληλα χωρία από την παράδοση των *Milesiae Punicae* ή περιείχε με οβελό τα σημεία, τα οποία αφαίρεσε ο Sallustius. Όλα αυτά είναι εντελώς υποθετικά.

Να σημειώσουμε την παράδοση του κειμένου της 6ης σάτιρας του Γιουβενάλη, όπου υπάρχει η περίπτωση του διπλού αρχετύπου, βλ. παραπάνω σ. 202 σημ. 24.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νοηματικής επεξηγήσεως των ιδιοτυπών του με "γλώσσες"[27] στα διάστιχα, καθώς δεν ήταν αντιληπτό από αυτούς, οι οποίοι το διάβαζαν ή το αντέγραφαν.

[27] Κατά την αντιγραφή, οι επεξηγήσεις πέρασαν στο πρωτότυπο και αντικατέστησαν τις επεξηγούμενες λέξεις. Υποθέτουμε ότι υπέστη αυτή τη φθορά κατά το Μεσαίωνα ή την πρώιμη φάση της Αναγέννησης. Αυτό δηλώνουν τα προβλήματα, τα οποία αντιμετωπίζουμε κυρίως, όπου υπάρχουν ελληνισμοί.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ε. Το φιλολογικό πρόβλημα της Λουκιάδας και τα δομικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης.

Το φιλολογικό πρόβλημα της Λουκιάδας είναι γνωστό. Σώζονται δύο έργα με το ίδιο περίπου περιεχόμενο, οι *Metamorphoseis* του Απουλήιου και ο *Λούκιος ἢ Ὄνος* του Ψ.-Λουκιανού[1]. Ο πατριάρχης Φώτιος στη *Βιβλιοθήκη* πληροφορεί ότι το έργο του Ψ.-Λουκιανού (ο Φώτιος το αποδίδει στο Λουκιανό) είναι επιτομή των δύο πρώτων βιβλίων ενός μεγαλύτερου έργου: των *Μεταμορφώσεων λόγων διαφόρων* του Λούκιου Πατρέα[2]. Οι *Metamorphoseis* του Απουλήιου έχουν ακριβώς τον ίδιο αφηγηματικό κορμό με το *Λούκιο ἢ Όνο*, αλλά είναι μεγαλύτερες σε έκταση από αυτόν λόγω της προσθήκης των ένθετων ιστοριών. Επιπλέον στον πρόλογο των *Metamorphoseis* ο Απουλήιος αναφέρει ότι το έργο του είναι *sermo Milesius* και *fabula graecanica*. Πολλοί ερευνητές έχουν προσπαθήσει να απαντήσουν στα ερωτήματα για τη σχέση αυτών των τεσσάρων έργων[3], δηλ. ποιο ήταν το περιεχόμενο του

---

[1] Η κρατούσα βιβλιογραφική άποψη είναι ότι το έργο δεν γράφτηκε από τον Λουκιανό. Αντίθετα βλ. Perry (1920) σσ. 245-256 και Anderson (1976) σ. 35.

[2] Φώτιος *Βιβλιοθήκη* 129, 96b, 12-17 (Henry, σ. 103) *ἀνεγνώσθη Λουκίου Πατρέως μεταμορφώσεων λόγοι διάφοροι. ... οἱ δέ γε πρῶτοι αὐτοῦ δύο λόγοι μόνον οὐ μετεγράφησαν Λουκίῳ ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ λόγου ὃς ἐπιγέγραπται <Λοῦκις ἢ Ὄνος> ἢ ἐκ τῶν Λουκίου λόγων Λουκιανῷ ...* Πρβλ. *ibidem* 166, 111b, 32-38 (Henry, σ. 148) *ἔστι δ', ὡς ἔοικεν, οὗτος* (sc. *Ἀντώνιος Διογένης*) *χρόνῳ πρεσβύτερος τῶν τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακότων διαπλάσαι, οἷον Λουκιανοῦ, Λουκίου, Ἰαμβλίχου, Ἀχιλλέως Τατίου, Ἡλιοδώρου τε καὶ Δαμασκίου· καὶ γὰρ περὶ ἀληθῶν διηγημάτων Λουκιανοῦ καὶ περὶ μεταμορφώσεων Λουκίου πηγὴ καὶ ῥίζα ἔοικεν εἶναι τοῦτο.*

[3] Βλ. G. Anderson, *Studies in Lucian's Comic Fiction*, Leiden 1976, σσ. 33-52, 66-67 και 108-114, W. Anderson, "Zu Apuleius' Novelle vom Tode der Charite", *Philologus* 68 (1909) σσ. 537-549, H. von Arnim, "Über Lucians Ὄνος", *WS* 22 (1901) σσ. 153-178, G. Bianco, *La fonte greca delle Metamorfosi di Apuleio*, Brescia 1971, J. Bompaire, *Lucien Écrivain. Imitation et Création*, Paris 1958, σσ. 672-679, G.M. Browne, "On the «Metamorphoses» of Lucius of Patrae", *AJP* 99 (1978) σσ. 442-446, K. Büchner, *Römische Literaturgeschichte*, Stuttgart ^{5}1980, σ. 503, K. Bürger, *De Lucio Patrensi sive de ratione inter asinumque falsum Lucianeum Apuleique Metamorphoses intercedente*, (Διδ. διατριβή), Βερολίνο 1887, του ίδιου, "Zu Apuleius", *Hermes* 23 (1888) σσ. 488-498, Cataudella (1957) σσ. 152-155, Ciaffi (1960) σσ. 55-65, Cocchia, *Romanzo e realtà nella vita e nell' attività letteraria di Lucio Apuleio*, Catania 1915, του ίδιου, "Della relazione che intercede secondo Fozio tra Lucio di Patrae e Luciano", *RFC* 47 (1919) σσ. 358-365, J. Colin, "Apulée en Thessalie: fiction ou verité", *Latomus* 24 (1965) σσ. 330-345, O. Crusius, "Vorlagen der Apulejanischen Metamorphosen", *Philologus* 47 (1889) σ. 448, C.H. Dee, *De ratione quae est inter Asinum Pseudo-Lucianeum Apuleique Metamorphoseon libros*, (Διδ. διατριβή), Leiden 1891, F. Dornseiff, "Lukios' und Apuleius' Metamorphosen", *Hermes* 73 (1938) σσ. 222-233, H. Erbse, "Griechisches und Apuleianisches bei Apuleius", *Eranos* 48 (1950) σσ. 106-126, L. Herrmann, "Styx et auctor adulterrimus", *AntClas* 39 (1970) σσ. 78-87, του ίδιου, "Lucius de Patras et le «Liber memorialis»", *AC* 42 (1973) σσ. 532-535, του ίδιου, "Lucius de Patras et les trois romans de l' Ane", *AC* 41 (1972) σσ. 573-599, M. Hichter, "L' autobiographie dans l' âne d' or d' Apulée", *AC* 13 (1944) σσ. 95-111, του ίδιου "L' autobiographie dans l' âne d' or d' Apulée. II", *AC* 14 (1945) σσ. 61-68, P. Junghanns, *Die Erzählungstechnik von Apuleius' Metamorphosen und ihrer Vorlage*, (Philologus Supplementband), Leipzig 1932, Kerényi (1927) σσ. 151-176, C. Landi, "Apuleio o Luciano?", *A&R* (n.s.) 4 (1922) σσ. 44-59, του ίδιου, "L' epilogo delle Metamorfosi di Apuleio", *Athenaeum* (n.s.) 7 (1929) 3-22, B. Lavagnini, "Il significato e il valore del romanzo di Apuleio", στο *Studi sul romanzo greco*, Messina-Firenze 1950, σσ. 109-141, J. Lenaerts, "Fragment de parchemin du Lucius ou l' Ane P.Lit.Lond", *CE* 49 (1974) σσ. 115-120, A. Lesky, "Apuleius von Madaura und Lukios von Patrae", *Hermes* 76 (1941) σσ. 43-74, Paratore (1942) σσ. 89-120, Perry (1920) του ίδιου, "Some aspects of the literary art of Apuleius in the Metamorphoses", *TAPA* 54 (1923) σσ. 196-227, του ίδιου (1923) σσ. 229-238, του ίδιου (1924) σ. 30, του ίδιου (1967) σσ. 211-282, του ίδιου (1968) σσ. 97-101, Rohde (1885) σσ. 66-113, W. Schmid, "Epikritisches zur Echtheitsfrage von Lucians Ὄνος", *BPW* 67 (1919) σσ. 167-168, Scobie (1975) σσ. 61-67, του ίδιου, "The structure of Apuleius' Metamorphoses", στο Hijmans-van der Paardt (1978) σσ. 35-40, P. Steinmetz, *Untersuchungen zur römischen Literatur des*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

έργου του Λούκιου Πατρέα, ποια ήταν η σχέση του έργου του Απουλήιου με το πρότυπο του *Λούκιου ἢ Ὄνου*, πού έγκειται η πρωτοτυπία των δύο μεταγενέστερων έργων, ποια η θέση του Λουκιανού στο όλο θέμα, πόσο μπορούμε να βασιστούμε στις πληροφορίες του Φώτιου, τι περιεχόμενο είχαν τα *Μιλησιακά-Milesiae* και ποια ήταν η σχέση του με το περιεχόμενο της Λουκιάδας.

Ο Teuffel είκασε με βάση τις μαρτυρίες του Απουλήιου[4] και την ταύτιση του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae* με τα δύο αντίστοιχα χωρία από τις *Metamorphoseis* και τον *Λούκιο ἢ Ὄνο* ότι τα *Μιλησιακά* και οι *Milesiae* περιλάμβαναν την ιστορία του ζευγαρώματος του όνου με τη matrona[5]. Η παρατήρηση αυτή εντάχθηκε από τους μελετητές των *Μιλησιακῶν-Milesiae* στο γνωστό πρόβλημα αν αυτά τα έργα ήταν μυθιστορήματα[6] ή συλλογή από νουβέλες[7]. Στα προηγούμενα

---

zweiten Jahrhunderts nach Christi Geburt, στους O. Lendle - P. Steinmetz (εκδδ.), στη σειρά *Paligenesia,* τ. 16, Wiesbaden 1982 σσ. 239-242, H. van Thiel, *Der Eselroman,* (Zetemata 54) τ. I-II, Μόναχο 1971, W.S. Teuffel, "Lukians Λούκιος und Apuleius' Metamorphosen", *RhM* 19 (1864) σσ. 243-254, Walsh (1968) σσ. 143-157, του ίδιου (1968) σσ. 264-265, του ίδιου, (1970) σσ. 155-202, H. Werner, "Zum Λούκιος ἢ Ὄνος", *Hermes* 53 (1918) σσ. 225-261, S.C. Wright, "No art at all: a note on the proemium of Apuleius' Metamorphoses", *CP* 68 (1973) σσ. 215-220.

Την τελευταία εικοσαετία δεν έχει δημοσιευθεί άλλη μελέτη για το ζήτημα της Λουκιάδας. Βλ. Anderson (1976) σσ. 34-49 όπου διατυπώνει την άποψη ότι το θέμα έχει κλείσει, χωρίς να λυθεί το πρόβλημα. Ο Wieland, *Über den wahren Verfasser des Lucius,* Leipzig 1789, σ. 17 χρησιμοποίησε την παροιμιακή έκφραση *περὶ ὄνου σκιᾶς,* για να χαρακτηρίσει το μάταιο της διαμάχης και το αδιέξοδο της προσπάθειας να εξεταστεί η σχέση και η ταυτότητα των τριών συγγραφέων της Λουκιάδας.

[4] Βλ. παραπάνω σσ. 78-80 ότι ο κορμός του έργου του είναι *sermo Milesius* και το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής είναι *milesia*

[5] Βλ. Teuffel (1874) σ. 558.

[6] Όσοι υποστήριξαν ότι τα *Μιλησιακά-Milesiae* είναι μυθιστορήματα, τα ενέτασσαν άμεσα στο πρόβλημα της Λουκιάδας, εικάζοντας ότι υπήρξαν το πρότυπό της, βλ. Bürger (1888) σσ. 492-498, του ίδιου (1892) σσ. 345-358, M. Erren, *Einführung in die römische Kunstprosa,* Darmstadt 1983, σσ. 9-10, Γεωργοπαπαδάκος (1970) σσ. 271, Kerényi (1927) σσ. 161-162, K.E. Henriksson, *Griechische Büchertitel in der römischen Literatur,* Helsinki 1956, σ. 75, Mazzarino (1950) σσ. 80-87, Merkelbach (1952) σσ. 239-241, C. Morelli (1920) σσ. 96-99, Norden (1927) σσ. 520-521 και 526-527, του ίδιου (1956) σσ. 377-378, Pacchieni (1978) Pecere (1975) σσ. 3-10, Pepe (1958) σσ. 319-320, του ίδιου (1959) σσ. 69, 134, του ίδιου (1963) σσ. 139-142, Susemihl (1892) σσ. 574-577 και 700, Teuffel (1874) σ. 558.

Για μετριοπαθέστερες απόψεις, βλ. Aly (1925) σσ. 201-209, του ίδιου (1969) σσ. 260-263, Barigazzi (1957) σσ. 373-375, E. Bickel, *Geschichte der römischen Literatur,* Heidelberg ^{2}1961, σ. 485, L. Callebat, "Structures et modes dans le «Satyricon»", *REL* 52 (1974) σσ. 282-285, του ίδιου, "La prose des Metamorphoses", στο Hijmanns-van der Paardt (1978) σσ. 169-171, Q. Cataudella (1957) σσ. 131-157, του ίδιου, *Il romanzo antico greco e latino,* Firenze ^{2}1990, σσ. XXI-XXIII, C. Cessi, "Leggende sibaritiche", *SIFC* 8 (1901) σσ. 20-23, C. Christandl-E. Grießmair, "Die Literatur im Jahrhundert nach Augustus", στο R. Senoner (εκδ), *Die römische Literatur,* München 1981, σσ. 126, 143, V. Ciaffi (1960) 15-16, Dietze, "Zum Märchen von Amor und Psyche", *Philologus* 59 (1900) σ. 144-146, C. Gill, "The sexual episodes in the Satyricon", *CP* 68 (1973) σσ. 175-178, M. Hadas, *A History of Greek Literature,* New York-London ^{4}1962, σσ. 289-291, T. Hägg, *Το αρχαίο Μυθιστόρημα,* Αθήνα 1992, σσ. 214, 230-31, Hausrath (1914) σσ. 441-459, A. Henrichs (1972) σσ. 19-20, B. Lavagnini (1923) σσ. 107-113, Lucas (1907) σσ. 9-16, Mason (1978) σσ. 7-10, C.W. Mendell, "Petronius and the Greek Romance", *CP* 12 (1917) σσ. 162-164, C. Moreschini (1990) σσ. 116-126, A. Nicolai, *Entstehung und Wesen des griechischen Romans,* Berlin 1867, σσ. 71-74, Paratore (1942) σσ. 20-23, 85, 100-120, 159, Parca (1981) σσ. 95-98, Pennisi (1970) 227-230, Pepe (1991) σσ. 13-19, Reitzenstein (1912) σσ. 51-65 (δεχόταν όμως ότι η ιστορία του όνου υπήρχε στις *Milesiae*), Schissel von Fleschenberg (1912) σσ. 105-107, του ίδιου (1913) σσ. III-IV, Scobie (1969) σσ. 35-38, του ίδιου (1975) σσ. 31-35, 40-44, 47-50, 64-68, του ίδιου (1978) σσ. 55-57, Tatum (1969) σσ. 487-488, F.A. Todd, *Some ancient novels,* New York 1940 (ανατ. 1968) σσ. 78-80, 118-120 και 128-130, Verhulst (1943) σσ. 77-79, Walsh

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

κεφάλαια προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι η ιστορία του ζευγαρώματος του όνου με γυναίκα και το θέμα του Spurcum είναι Μιλησιακές ιστορίες. Πέρα από αυτά επισημάναμε ότι η Λουκιάδα και η Μιλησιακή παράδοση εμφανίζουν πολλά άλλα κοινά θεματικά, υφολογικά και αφηγηματικά χαρακτηριστικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η σχέση τους είναι σχέση διασκευής με το πρότυπο. Η έρευνα του φιλολογικού προβλήματος της Λουκιάδας σε σχέση με τα παραπάνω δεδομένα εμπλουτίζει τις πληροφορίες για τη Μιλησιακή παράδοση.

Έχει επισημανθεί ότι ο Φώτιος κατά τη συγγραφή της *Βιβλιοθήκης* σχολίαζε πολλές φορές από μνήμης τα έργα στα οποία αναφερόταν, ενώ αντλούσε τις πληροφορίες για τον συγγραφέα και τον αριθμό των βιβλίων, μελετώντας την αρχή και το τέλος των χφφ αρκετών από τα καταλογογραφημένα έργα[8]. Έτσι, όσον αφορά τη μαρτυρία του Φώτιου για το έργο του Λούκιου Πατρέα[9], δεν είναι σίγουρο ότι ο τίτλος *Μεταμορφώσεων λόγοι διάφοροι* είναι ο πραγματικός. Είναι πιθανό ότι η έκφραση *λόγοι διάφοροι* δεν ανήκε στον τίτλο του έργου αλλά ήταν στερεότυπη έκφραση που χρησιμοποιούσε ο Φώτιος, όταν δε θυμόταν τον ακριβή αριθμό των βιβλίων ενός έργου. Έτσι το έργο μπορεί να είχε τον τίτλο *Μεταμορφώσεις* ή *Μεταμορφώσεων λόγοι*. Η πληροφορία του Φώτιου ότι το έργο *Λούκιος ἢ Ὄνος* ήταν επιτομή των δύο πρώτων βιβλίων του παραπάνω έργου (*οἱ δέ γε πρῶτοι αὐτοῦ δύο λόγοι μόνον οὐ μετεγράφησαν Λουκίῳ ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ λόγου ὃς ἐπιγέγραπται <Λοῦκις ἢ Ὄνος> ἢ ἐκ τῶν Λουκίου λόγων Λουκιανῷ*) δεν σημαίνει ότι το πρότυπο απαρτιζόταν από περισσότερα βιβλία, τα οποία περιέγραφαν άλλου είδους μεταμορφώσεις. Σημαίνει πιθανώς ότι το έργο του Λούκιου Πατρέα ήταν μεγαλύτερο από αυτό του Ψ.-Λουκιανού, ο οποίος έκανε την επιτομή ολόκληρου του παραπάνω έργου. Μάλλον επηρεάστηκε ο Φώτιος από άλλα έργα, τα οποία είχαν ίδιο τίτλο και συγκέντρωναν, κατέτασσαν και περιέγραφαν παντός είδους μεταμορφώσεις[10], ταξινομημένες σε βιβλία με κάποιο κριτήριο για την ταξινόμηση αυτή.

(1970) σσ. 15-19 και 200-204, του ίδιου "Petronius and Apuleius", στο Hijmanns-van der Paardt (1978) σσ. 17-22, Weinreich (1930) σσ. 55, 72.

[7] Τα *Μιλησιακά* ήταν μια συνηθισμένη συλλογή από νουβέλες, η οποία δεν είχε καμία σχέση με τη Λουκιάδα, βλ. Anderson (1976) σσ. 34-49, 66-67 και 108-120, Gigante (1958) σσ. 167-168, R. Helm, "Das «Märchen» von Amor und Psyche", *NJA* 23 (1914) σσ. 177-179, του ίδιου, *Der antike Roman*, Göttingen [2]1956, σσ. 66-72, N. Holzberg, *The ancient Novel* (μτφρ. C.-J. Holzberg), London-New York 1995, σσ. 72-73, J.R. Morgan, "The Greek Novel. Towards a sociology of production and reception", στο A. Powel (εκδ), *The Greek World*, London-New York 1995, σσ. 134-135, Müller (1980) σσ. 104-105, Perry (1926) σσ. 253-255, του ίδιου (1967) σσ. 89-92 και 248-251, Rohde (1894) σσ. 133-136, Schröder (1916) σσ. 14-19, Trenkner (1958) σσ. 168-177.

[8] Βλ. R. Kussl, "Die Metamorphosen des «Lukios von Patrai». Untersuchungen zu Phot. Bibl. 129", *RhM* 133 (1990) σσ. 379-388 όπου υποστηρίζει την άποψη ότι ο Φώτιος σε πολλά σημεία δεν είναι ιδιαίτερα αξιόπιστος. Πρβλ. Bianco (1971) σ. 163, Paratore (1942) σ. 112 και Perry (1920) σσ. 145-147.

[9] Βλ. παραπάνω σ. 204 σημ. 2.

[10] Όπως οι *Metamorphoseis* του Οβίδιου, τα *Ἑτεροιούμενα* του Νίκανδρου, το έργο του Αντωνίνου Λιβεράλη κ.λ.π.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αυτή η άποψη ενισχύεται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει στην επιτομή, την οποία ο Φώτιος απέδιδε στο Λουκιανό, "σκώμμα και διασυρμός"[11] της Ελληνικής δεισιδαιμονίας αλλά μάλλον πίστη στη μαγεία και περιέργεια γι αυτήν. Ο Φώτιος απέδιδε την επιτομή στο Λουκιανό και γι αυτό το λόγο προσπαθούσε να αποδώσει σε αυτήν χαρακτηριστικά (το σκώμμα και το διασυρμό της δεισιδαιμονίας), τα οποία υπήρχαν σε άλλα έργα του Λουκιανού[12]. Είναι πολύ πιθανό ότι το έργο *Λούκιος ἢ Ὄνος* είναι προγενέστερο του Λουκιανού. Με βάση εσωτερικά κριτήρια χρονολόγησης ορίζεται terminus ante quem το 67 μ.Χ.[13]. Ο λόγος στον οποίο οφείλεται το σφάλμα του Φώτιου είναι ότι το έργο είχε παρεισφρήσει στα χφφ, τα οποία παρέδιδαν το σύνολο των έργων του Λουκιανού και είχε υπόψη του ο Φώτιος. Εικάζουμε επίσης ότι η πληροφορία ότι ο Λούκιος Πατρέας ήταν ο συγγραφέας του έργου *Μεταμορφώσεις* ή *Μεταμορφώσεων λόγοι* είναι εσφαλμένη. Ο πρωταγωνιστής-αφηγητής-ακροατής[14] της επιτομής *Λούκιος ἢ Ὄνος* δηλώνει στο τέλος του έργου (*σφραγίς*) ότι είναι ο συγγραφέας[15]. Πιθανότατα αυτή η δήλωση υπήρχε και στο πρότυπο[16]. Η εικασία μας[17] επιβεβαιώνεται από την παρατήρηση ότι ο Φώτιος διάβαζε μόνο την αρχή και το τέλος των χφφ πολλών έργων, για να αντλήσει τις πληροφορίες, τις οποίες ήθελε[18]. Το θέμα της σύγχυσης της ταυτότητας του

---

11 Βλ. παρακάτω σ. 208 ολόκληρη τη μαρτυρία του Φώτιου.

12 Ο Φώτιος λίγο πριν (κεφ. 128) αναφερόταν στο Λουκιανό· πρβλ. το *ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις* στο κεφ. 129. Η σύγχυση φαίνεται κι από τη φράση του Φώτιου για το έργο του Λούκιου Πατρέα *καὶ ὡς ἄν τις εἴποι, ἄλλος ἐστὶ Λουκιανός,* ενώ λίγο παρακάτω ο ίδιος μιλά για τις διαφορές ανάμεσα στα έργα του [Λουκιανού] και του Λούκιου Πατρέα.

13 Βλ. Browne (1978) σσ. 442-446. Η άποψή του ότι το κείμενο της επιτομής γράφτηκε πριν από το 67 μ.Χ. λόγω ενδείξεων, οι οποίες εντοπίζονται στο έργο, είναι πειστική. Στο κεφ. 34 *καὶ τὴν νύκταν ὅλην ἐλθόντες ὁδὸν ἀργαλέαν καὶ τριῶν ἡμερῶν τὴν ὁδὸν ἀνύσαντες ἐρχόμεθα εἰς πόλιν τῆς Μακεδονίας Βέροιαν,* όπου περιγράφεται η απόδραση από τη Θεσσαλία στη Μακεδονία, φαίνεται ότι πηγαίνουν εκεί, όπου δε θα καταδιωχθούν από την αρχή, η οποία τους κυνηγούσε. Δηλώνεται δηλαδή έμμεσα πως η Θεσσαλία με τη Μακεδονία δεν ήταν τμήματα της ίδιας ρωμαϊκής επαρχίας. Ο G.W. Bowersock, "Zur Geschichte des römischen Thessaliens", *RhM* 108 (1965) 277-289 αποδεικνύει ότι η Θεσσαλία έπαψε να αποτελεί τμήμα της ρωμαϊκής επαρχίας της Αχαΐας το 67 μ.Χ. κι έγινε τμήμα της επαρχίας της Μακεδονίας, πρβλ. T. Corsten, "«Proconsul Graeciae»", *ZPE* 117 (1997) σσ. 117-122. Επίσης στο ίδιο έργο κεφ. 54 *καγὼ δραμὼν πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς ἐπαρχίας ... ἔλεγον κάτωθεν ὅτι γυνή με Θετταλὴ γυναικὸς Θετταλῆς δούλῃ χρίσμαι μεμαγευμένῳ ἐπαλείψασα ὄνον ποιήσειεν* η επιμονή του Λούκιου στο να τονίσει την καταγωγή της μάγισσας (*Θετταλὴ ... Θετταλῆς*) ενώ απευθύνεται στον άρχοντας της επαρχίας της Μακεδονίας, απολογείται, επειδή ο Λούκιος θέλει να δείξει ότι η μεταμόρφωσή του συνέβη σε επαρχία, όπου ο άρχοντας δεν έχει αρμοδιότητα να επέμβει.

14 Όπως έχουμε προαναφέρει, τα έργα της Λουκιάδας χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη του ψευδοαυτοβιογραφικού αφηγηματικού τεχνάσματος.

15 Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 55 *Κἀγώ, πατὴρ μέν, ἔφην, ... ἔστιν μοι Λούκιος; ... κἀγὼ μὲν ἱστοριῶν καὶ ἄλλων εἰμὶ συγγραφεύς.*

16 Απουλήιος *Met.* XI 27 *nam sibi uisus est ... audisse mitti sibi Madaurensem.* Η δήλωση του ονόματος του συγγραφέα στην επιτομή δεν προβλημάτισε τον Φώτιο, γιατί το έργο υπήρχε στο corpus Lucianeum. Επιπλέον ο Λουκιανός συχνά συμμετείχε με ψευδώνυμο (Λυκίνος) στα έργα του, πράγμα που ενίσχυε κατά το Φώτιο τη γνησιότητα του *Λούκιου ἢ Ὄνου.* Αυτό το "ψευδώνυμο" αποτελεί επιχείρημα αυτών, οι οποίοι υποστήριζαν τη γνησιότητα του έργου, βλ. Bianco (1971) σσ. 9-13 και Perry (1920) σσ. 58-67.

17 Βλ. παρακάτω σσ. 215-217.

18 Βλ. Kussl (1990) σσ. 372.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

συγγραφέα, του αφηγητή και του πρωταγωνιστή αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό των έργων της Μιλησιακής παράδοσης και της Λουκιάδας.

Για να εντοπίσουμε τα κοινά δομικά χαρακτηριστικά τους, παραβάλλουμε τα εξής κείμενα: Ψ.-Λουκιανού *Ἔρωτ.* 1, Λουκιανού *Ἀλ. Διην.* Ι 1-4, Φώτιου *Βιβλιοθήκη* 129, 96b, 12-17, Απουλήιου *Met.* Ι 1.

Ψ.-Λουκιανού *Ἔρωτ.* 1	Λουκιανού *Ἀλ. Διην.* Ι 1-3	Φώτιου *Βιβλιοθήκη* 129	Απουλήιου *Met.* Ι 1
Ἐρωτικῆς παιδιᾶς, ἑταῖρέ μοι Θεόμνηστε, ἐξ ἑωθινοῦ πεπλήρωκας ἡμῶν τά κεκμηκότα πρὸς τὰς συνεχεῖς σπουδὰς ὦτα, καί μοι σφόδρα διψῶντι τοιαύτης ἀνέσεως εὔκαιρος ἡ τῶν ἱλαρῶν σου λόγων ἐρρύη χάρις. ἀσθενὴς γὰρ ἡ ψυχὴ δινεκοῦς σπουδῆς ἀνέχεσθαι, ποθοῦσι δ΄ οἱ φιλότιμοι πόνοι μικρὰ τῶν ἐπαχθῶν φροντίδων χαλασθέντες εἰς ἡδονὰς ἀνίεσθαι. πάνυ δή με ὑπὸ τὸν ὄρθρον ἡ τῶν ἀκολάστων σου διηγημάτων αἰμύλη καὶ γλυκεῖα πειθὼ κατεύφραγκεν, ὥστ' ὀλίγου δεῖν Ἀριστείδη σ' ἐνόμιζον εἶναι τοῖς Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκηλούμενος	Ὥσπερ τοῖς ἀθλητικοῖς καὶ περὶ τῶν σωμάτων ἐπιμέλειαν ἀσχολουμένοις οὐ τῆς εὐεξίας μόνον οὐδὲ τῶν γυμνασίων φροντίς ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ καιρὸν γινομένης ἀνέσεως ... οὕτω δὴ καὶ τοῖς περὶ τοὺς λόγους ἐσπουδακόσιν ἡγοῦμαι προσήκειν μετὰ τὴν πολλὴν τῶν σπουδαιοτέρων ἀνάγνωσιν ἀνιέναι τε τὴν διάνοιαν καὶ πρὸς τὸν ἔπειτα κάματον ἀκμαιοτέραν παρασκευάζειν. γένοιτο δ' ἂν ἐμμελὴς ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῖς, εἰ τοῖς τοιούτοις τῶν ἀναγνωσμάτων ὁμιλοῖεν, ἃ ... ἐκ τοῦ ἀστείου τε καὶ χαρίεντος ψιλὴν παρέξει τὴν ψυχαγωγίαν ... οὐ γὰρ μόνον τὸ ξένον τῆς ὑποθέσεως οὐδὲ τὸ χαρίεν τῆς προαιρέσεως ἐπαγωγόν ἐσται αὐτοῖς οὐδ ὅτι ψεύσματα ποικίλα ... ἐξενηνόχαμεν, ... τῶν παλαιῶν ποιητῶν τε καὶ συγγραφέων καὶ φιλοσόφων πολλὰ τεράστια καὶ μυθώδη συγγεγραφότων, ... ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Ἰαμβοῦλος ... παράδοξα γνώριμον τὸ ψεῦδος πλασάμενος, οὐκ ἀτερπῆ ... συνθεὶς τὴν ὑπόθεσιν ... ἀρχηγὸς δὲ τῆς τοιαύτης βωμολοχίας ὁ τοῦ Ὁμήρου Ὀδυσσεύς, τοῖς περὶ τὸν Ἀλκίνουν διηγούμενος ... ἔτι δὲ πολυκέφαλα ζῷα καὶ τὰς ὑπὸ φαρμάκων τῶν ἑταίρων μεταβολάς, οἷς πολλὰ ἐκεῖνος...ἐτερατεύσατο.	ἀνεγνώσθη Λουκίου Πατρέως μεταμορφώσεων λόγοι διάφοροι. ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφής τε καὶ καθαρὸς καὶ φίλος γλυκύτητος· φεύγων δὲ τὴν ἐν λόγοις καινοτομίαν εἰς ὑπερβολὴν διώκει τὴν ἐν τοῖς διηγήμασι τερατείαν ... Ἔοικε δὲ μᾶλλον ὁ Λουκιανὸς μεταγράφοντι ... αὐταῖς ταῖς λέξεσι καὶ συντάξεσιν εἰς ἕνα τὰ λοιπὰ συναρμόσας λόγον, Λοῦκις ἢ Ὄνος ἐπέγραψε τὸ ἐκεῖθεν ὑποσυληθέν. γέμει δὲ ὁ ἑκατέρου λόγος πλασμάτων μὲν μυθικῶν ἀρρητοποιίας δὲ αἰσχρᾶς. πλὴν ὁ μὲν Λουκιανὸς σκώπτων καὶ διασύρων τὴν ἑλληνικὴν δεισιδαιμονίαν ... τοῦτο συνέταττεν. ὁ δὲ Λούκιος σπουδάζων τε καὶ πιστὰς νομίζων τὰς ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀλλήλους μεταμορφώσεις τάς τε ἐξ ἀλόγων εἰς ἀνθρώπους καὶ ἀνάπαλιν καὶ τὸν ἄλλον τῶν παλαιῶν μύθων ὕθλον καὶ φλήναφον γραφῇ παρεδίδου ταῦτα καὶ συνύφαινεν.	At ego tibi sermone isto Milesio uarias fabulas conseram auresque tuas beniuolas lepido susurro permulceam - ... - figuras fortunasque hominum in alias imagines conuersas et in se rursum mutuo nexu refectas ut mireris, exordior ... en ecce praefamur ueniam, siquid exotici ac forensis sermonis rudis locutor offendero. iam haec equidem ipsa uocis immutatio desultoriae scientiae stilo quem accessimus respondet. fabulam Graecanicam incipimus. lector intende: laetaberis

Η αντιπαραβολή των τεσσάρων αυτών κειμένων (τα τρία από αυτά είναι πρόλογοι έργων με περιεχόμενο, το οποίο σχετίζεται με το λογοτεχνικό είδος του μύ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θιστορήματος, και το τέταρτο είναι το σχόλιο του Φώτιου για δύο μυθιστορήματα) αποδεικνύει ότι υπάρχουν πολλές ομοιότητες[19] στο περιεχόμενο τους[20]:

Κοινά Χαρακτηριστικά	Ψ.-Λουκιανού *Ἔρωτες* 1	Λουκιανού *Ἀληθὴς Ἱστορία* 1-3	Φώτιου *Βιβλιοθήκη* 129	Απουλήιου *Met.* I, 1
α) ποικιλία	ἱλαρῶν λόγων... τῶν ἀκολάστων σου διηγημάτων	ψεύσματα ποικίλα ... τοῖς τοιούτοις τῶν ἀναγνωσμάτων	λόγοι διάφοροι... παλαιῶν μύθων	sermone ... uarias fabulas
β) συρραφή	ἀκολάστων διηγημάτων αἱμύλη	ψεύσματα ποικίλα ... ἐξενηνόχαμεν τῶν παλαιῶν ποιητῶν τε καὶ συγγραφέων καὶ φιλοσόφων πολλὰ τεράστια καὶ μυθώδη	τῶν παλαιῶν μύθων ὕθλον και φλήναφον... συνύφαινεν... αὐταῖς ταῖς λέξεσι ... εἰς ἕνα τὰ λοιπὰ συναρμόσας λόγον	sermone isto Milesio ... fabulas conseram
γ) τέρψη	ἐρωτικῆς παιδιᾶς πεπλήρωκας ... τὰ κεκμηκότα πρὸς τὰς συνεχεῖς σπουδὰς ὦτα ... ἱλαρῶν λόγων... χάρις ... εἰς ἡδονὰς ἀνίεσθαι ... ἀκολάστων διηγημάτων αἱμύλη ... κατεύφραγκεν ... Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκπλούμενος	ἐμμελὴς ἡ ἀνάπαυσις ... τοῖς περὶ τοὺς λόγους ἐσπουδακόσιν... ἀνέσεως ... ἀνιέναι τήν τε διάνοιαν πρὸς τὸν ἔπειτα κάματον ἀκμαιοτέραν παρασκευάζειν ... τοῖς τοιούτοις τῶν ἀναγνωσμάτων ἃ ἐκ τοῦ ἀστείου καὶ χαρίεντος ψιλὴν παρέξει ψυχαγωγίαν ... οὐκ ἀτερπῆ συνθεὶς τὴν ὑπόθεσιν	φῖλος γλυκύτητος	sermone Milesio ... aures ... lepido susurro permulceam ... laetaberis
δ) μεταμόρφωση	-	τὰς ὑπὸ φαρμάκων μεταβολάς	τὰς ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀλλήλους μεταμορφώσεις τάς τε ἐξ ἀλόγων εἰς ἀνθρώπους καὶ ἀνάπαλιν	figuras ... hominum in alias imagines conuersas et in se rursum mutuo nexu refectas
ε) τερατεία:	-	οὐκ ἀτερπῆ ...τὴν ὑπόθεσιν... μονοφθάλμους ...ὠμοφάγους... μεταβολάς, οἷς... ἐτερατεύσατο	τερατείαν ... πλασμάτων μυθικῶν... σπουδάζων	ut mireris

[19] Τις ομοιότητες στο περιεχόμενο του προλόγου των *Metamorphoseis* του Απουλήιου και των σχολίων του Φωτίου για τους *Μεταμορφώσεων λόγους* και το *Λούκιο ἢ Ὄνο* επισήμανε ο Scobie (1975) σσ. 65-66, χωρίς περαιτέρω αξιολόγηση.

[20] Πίνακας 3 σσ. 209-210.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ς) ακροβατική εναλλαγή (desultoria scientia):	οἱ πόνοι ... τῶν ἐπαχθῶν φροντίδων χαλασθέντες εἰς ἡδονὰς ἀνίεσθαι *(Υπαινικτικά)*	μετὰ τὴν πολλὴν ... ἀνάγνωσιν ἀνιέναι τε τὴν διάνοιαν... μεταβολὰς ... ἐτερατεύσατο	εἰς ἀλλήλους μεταμορφώσεις ... καὶ ἀνάπαλιν	mutuo nexu ... uocis immutatio desultoriae scientiae stilo.

Πίνακας 3

Τα κοινά χαρακτηριστικά είναι συνοπτικά τα εξής: η ποικιλία[21], η συρραφή ποικίλων διηγήσεων[22], η τέρψη[23] λόγω της αφήγησης-ακρόασης ερωτικών ιστοριών ή ιστοριών μεταμόρφωσης, η μεταμόρφωση[24], οι υπερβολικά ψευδείς ιστο-

---

[21] Βεργίλιος *Aen.* I 747-749

ingeminant plausa Tyrii, Troesque sequuntur.
nec non et uario noctem sermone trahebat
infelix Dido longumque bibebat amorem

Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Γ΄ 3, 4 *λογοποιῶν πολλαὶ καὶ διάφοροι τὸ πλῆθος κατεῖχον*, *ibidem* Γ΄ 4, 1 *Παρεπεδήμησε δὲ ἡ Φήμη ... σπεύσασα μηνῦσαι πολλὰ παράδοξα καὶ κενά*, Πετρώνιος *Sat.* 55, 1 *et quam in praecipiti res humanae essent vario sermone garrimus*, Μαρτιάλης VIII prooem. 6-7, G. Agosti, "The ποικιλία of Paul the Bishop", *ZPE* 116 (1997) σσ. 31-38, Alfonsi (1973) σσ. 31-33, Ciaffi (1960) σ. 15, Paratore (1942) σ. 51, Riddehough (1959) σσ. 201-202.

[22] Βεργίλιος *Aen.* IV 189-190

haec tum multiplici populos sermone replebat
gaudens, et pariter facta atque infecta canebat.

Παρθένιος. *Ἐρωτικῶν παθημάτων Συναγωγή* προοίμ. 1 (Martini) *ἄθροισιν τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων*, *Βίος Αἰσώπου* 7 *λόγων εὕρεμα καὶ μύθων ἑλληνικῶν πλοκὴν καὶ ποιήσεις*, Κόνων *Διηγήσεις* 31 (στον Φώτιο *Βιβλιοθήκη* 186, 136a, 29) για την ύφανση των παθών της Φιλομήλας. Για τη συρραφή των Μιλησιακών ιστοριών από τον Απουλήιο βλ. Dietze (1900) σ. 146, Paratore (1942) σ. 51, Pervo (1995) σσ. 17-18, Salles (1981) σσ. 7-8, Scobie (1975) σ. 68 και παραπάνω σσ. 78-79.

[23] Βεργίλιος *Aen.* IV 79

exposcit pendetque iterum narrantis ab ore

Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Γ΄ 9, 9 *μετέωρος οὖν ὁ Διονύσιος πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν γενόμενος καὶ ἀναρτήσας ἑαυτὸν τῆς ἀκροάσεως*, Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικὰ* Γ΄ 4, 11 *ἐπεὶ δὲ φιλήκοός τις εἶναί μοι φαίνῃ καὶ καλῶν ἀκουσμάτων ἀκόρεστος*, *ibidem* Δ΄ 4, 3, *ibidem* Ε΄ 1, 4, Αριστταίνετος *Ἐπιστ.* I 2 (Mazal) *ἐπειδὴ μέλη προσῴδων καλὰ τὰ δεινὰ τῶν Ἐρώτων ἡμῖν ἐμβέβληκας βέλη, λέγε, πρὸς τῆς σῆς εὐμουσίας, ἧς ἐρωτικῶς πρὸς τοῖς ὠσὶ καὶ τὴν ψυχὴν ἐμπέπληκας* και *Adespota Elegiaca* 27 (West) 1-8. Στον Οβίδιο *Met.* IV 39-43

"utile opus manuum vario sermone levemus
perque vices aliquid, quod tempora longo videri
non sinat, in medium vacuas referamus ad aures – "
dicta probant primamque iubent narrare sorores

οι Μινυάδες θέτουν το αφηγηματικό πλαίσιο των ποικίλων διηγήσεων, με τις οποίες θα περάσουν ευχάριστα την ώρα, μέχρι να τελειώσουν τη δουλειά τους. Για την τέρψη του ακροατή στο αρχαίο μυθιστόρημα βλ. Adams (1982) σσ. 172-173, Ciaffi (1960) σ. 15, Rosati (1983) σ. 218, G.N. Sandy, "Petronius and the Tradition of the interpolated Narrative", *TAPA* 101 (1970) σσ. 466-467, Pisani (1940) σ. 151, Scobie (1979) σ. 236, Weinreich (1911) σ. 37. Πρβλ. επίσης Ψ.Αισχίνη *Ἐπιστ.* 10 *σὺ δὲ ἂν ἱκανῶς οἶμαι γελάσειας*. Για το θέμα της χαλάρωσης μετά την κούραση βλ. K. Praechter, "Der Topos Περὶ Σπουδῆς καὶ Παιδιᾶς", *Hermes* 47 (1912) σσ. 471-476, ο οποίος καταλήγει στο συμπέρασμα μετά τη σύγκριση πολλών χωρίων αρχαίων συγγραφέων, οι οποίοι προτρέπουν τους ανθρώπους να χαλαρώνουν, για να μπορούν να αποδίδουν καλύτερα, ότι πρόκειται για έναν τόπο προερχόμενο από την κυνική φιλοσοφία: πρβλ. Ηρόδοτο II 173 *τὰ τόξα οἱ κεκτημένοι ἐπεὰν μὲν δέωνται χρᾶσθαι ἐντανύουσι, ἐπεὰν δὲ χρήσωνται ἐκλύουσι. εἰ γὰρ δὴ τὸν πάντα χρόνον ἐντεταμένα εἴη, ἐκραγείη ἄν, ὥστε ἐς τὸ δέον οὐκ ἂν ἔχοιεν αὐτοῖσι χρᾶσθαι. οὕτω δὴ καὶ ἀνθρώπου κατάστασις· εἰ ἐθέλοι κατεσπουδάσθαι αἰεὶ μηδὲ ἐς παιγνίην τὸ μέρος ἑωυτὸν ἀνιέναι, λάθοι ἂν ἤτοι μανεὶς ἢ ὅ γε ἀπόπληκτος γενόμενος*, Σενέκα *De tranquilitate* 17, 5 *danda est animis remissio: meliores acrioresque requieti surgent*, Φαίδρο III 14.

[24] Προπέρτιος IV 2, 1-2, Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικὰ* Β΄ 21, 6 *καί σέ τις ... μετασχηματίζει τύχη καὶ πάντως τὰ ἡμέτερα ποθεῖς ἀκούειν ... οὐ γὰρ ἡδὺ μακροτέρων διηγημάτων ἀκροατήριον τόπος ἥλιου ... φλεγόμενος* όπου το θέμα της *μετασχηματίσεως* συνδυάζεται με αυτό της τέρψης λόγω της ακρόασης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ρίες[25], η ακροβατική εναλλαγή[26]. Ανάλογα χαρακτηριστικά εντοπίζονται σε μυθιστορήματα ή συλλογές από ερωτικές νουβέλες και ιστορίες μεταμορφώσεων[27] όχι όμως συγκεντρωμένα, όπως στα παραπάνω κείμενα.

Τα παραπάνω κείμενα είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους: τρία από αυτά είναι πρόλογοι ομοειδών έργων[28], παρουσιάζουν δηλ. τα χαρακτηριστικά του αφηγηματικού πλαισίου (Rahmenerzählung)[29], της ψευδοαυτοβιογραφίας[30], το ερωτικό ή

ερωτικών ιστοριών. Πρόκειται για την εισαγωγή και το αφηγηματικό πλαίσιο των αυτοβιογραφικών αφηγήσεων του Κνήμωνα και του Καλάσιρη, στις οποίες εντοπίσαμε "μιλησιακά" θέματα. Στον Ξενοφώντα Εφέσιο (*Ἐφεσιακά* Β΄ 8, 2) ο ήρωας βλέπει σε όνειρο ότι μεταμορφώθηκε σε άλογο και κυνηγά το θηλυκό, το οποίο ταυτίζεται με την ηρωίδα. Στο τέλος και οι δύο επανακτούν την ανθρώπινη μορφή. Επίσης, βλ. Απουλήιο *Met.* III 23 *nam mihi domina singula monstrauit, quae possunt rursus in facies hominum tales figuras reformare* και Fick-Michel (1991), σσ. 133-134.

25 Δομικό στοιχείο του αρχαίου μυθιστορήματος βλ. W.S. Anderson, "Multiple Change in the *Metamorphoses* ", *TAPA* 94 (1963) σσ. 2-3, Sandy (1970) σ. 475, Salles (1981) σσ. 7-8, A. Scobie, "Storytellers, Storytelling, and the Novel in Graeco-Roman Antiquity", *RhM* 122 (1979) σσ. 247-248. Πρβλ. επίσης τη δομή και το περιεχόμενο των *Φιλοψευδῶν* του Λουκιανού.

26 Βλ. παρακάτω σσ. 213-215.

27 Απουλήιος *Met* I. 7, Οβίδιος *Met.* I 1-2

In nova fert animus mutatas dicere formas
corpora,

Πρβλ. F. Grewing, "Einige Bemerkungen zum Proömium der «Metamorphoses» Ovids", *Hermes* 121 (1993) σσ. 247-251, Dowden "Apuleius and the art of narration", *CQ* 32 (1982) σσ. 419-435, Scobie (1975) σ. 68, Grimal, "Le calame Egyptien d' Apulée", *REA* 73 (1971) σ. 343, Perry (1923) σσ. 217-9, Landi (1922) σ. 59, M. Scotti, "Il proemio delle «Metamorfosi»: tra Ovidio ed Apuleio", *GIF* 34 (1982) σσ. 43-65.

Για το πρόβλημα αν σώζεται ακέραιος ή όχι ο πρόλογος των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, επειδή αρχίζει με το σύνδεσμο *at*, βλ. F. Leo, "Coniectanea[8]", *Hermes* 40 (1905) σ. 605, όπου εικάζει ότι είναι ακέραιος: παραπέμπει για ανάλογο εισαγωγικό τρόπο στον πρόλογο από τον Ξενοφώντα *Συμπόσιον* I 1 (Marchant) *Ἀλλ' ἐμοὶ δοκεῖ τῶν καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν ἔργα οὐ μόνον τὰ μετὰ σπουδῆς πραττόμενα ἀξιομνημόνευτα εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ταῖς παιδιαῖς,* στον πρόλογο της *Λακεδαιμονίων Πολιτείας* και στον πρώτο στίχο του *Εὐνούχου* του Μενάνδρου. Αντίθετα ο Landi (1922) σ. 59, και (1929) σ. 22 υποστηρίζει ότι έχουν χαθεί στίχοι στα ελληνικά, ανάλογοι π.χ. με τα επιγράμματα στην *AP* IX 270 ή *AP* IX 356.

28 Απουλήιος *Met.* I 1 *fabulam graecanicam incipimus,* Πλίνιος *HN* 34, 98, 4, Avidius (*SHA*) *Vita Vulcacii Gallicani* 5, 10, Σέρβιος *ad Georg.* I 43, 8 και βλ. παραπάνω σσ. 80 και 204 σημ. 2. Πρβλ. επίσης τη μαρτυρία του Φωτίου *Βιβλιοθήκη* 166 ότι το έργο του Αντώνιου Διογένη ήταν το πρότυπο της Λουκιάδας, των *Βαβυλωνιακῶν* και της *Ἀληθοῦς Ἱστορίας,* σε συνδυασμό με την σύνδεση των *Μιλησιακῶν* με τα *Βαβυλωνιακά* ως φάρμακο για την ανικανότητα, βλ. παραπάνω σσ. 106-107. Για την αλληγορική διάσταση αυτού του μυθιστορήματος βλ. W. Fauth, "Astraios und Zamolxis. Über Spuren pythagoreischer Aretalogie im Thule-Roman des Antonius Diogenes", *Hermes* 106 (1978) σσ. 222-225.

29 Το αφηγηματικό πλαίσιο με στοιχεία αυτοβιογραφίας είναι αφηγηματικό χαρακτηριστικό, το οποίο εκμεταλλεύονται όλα τα σωζόμενα αρχαία μυθιστορήματα πρβλ. Beck (1973) σ. 43, F. Boll, "Zum griechischen Roman", *Philologus* 66 (1907) σ. 6, Hägg (1992) σ. 210, Misch (1931) σσ. 214-218, Paratore (1942) σσ. 73-74, Pepe (1991) σ. 101, Perry (1923) σσ. 229-230, Perry (1925) σσ. 46-47, Pisani (1940) σσ. 147-148, Walsh (1968) σ. 143, Werner (1964) στ. 557. Πρβλ. επίσης Due (1974) σσ. 15-40 και 123-127 για το αυτοβιογραφικό αφηγηματικό πλαίσιο στον Οβίδιο. Η χρήση του από τον Οβίδιο είναι αξιοσημείωτη, επειδή είχε υπόψη του ορισμένα έργα της Μιλησιακής παράδοσης.

Να σημειώσουμε ότι παρατηρούνται αναλογίες ανάμεσα στη Λουκιάδα και τα *Ἐφεσιακά* του Ξενοφώντα, κατά την εισαγωγή του αφηγηματικού πλαισίου, στο οποίο περιλαμβάνονται οι ιστορίες στο ληνάρι των ληστών, βλ. παρακάτω σσ. 229-230. Για την εικασία ύπαρξης κοινού προτύπου βλ. Kérenyi (1927) σ. 158. Στο παραπάνω αφηγηματικό πλαίσιο εμφανίζεται η *fabula anilis,* για τη "μιλησιακή" διάσταση της οποίας βλ. παρακάτω σσ. 230-232.

30 Δεν ενδιαφέρει αν πρόκειται για πραγματική ή όχι αυτοβιογραφία (πρβλ. Οβίδιο *Trist.* II 363-494) αλλά αν υπάρχει η αυτοβιογραφική επίφαση. Για πραγματική αυτοβιογραφία στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, πρβλ. Αυγουστίνο *Civ. Dei* XVIII 18 *Sicut Apuleius in libris quos Asini Aurei titulo inscripsit, sibi ipsi accidisse ut accepto veneno humano animo permanente asinus fieret aut indicavit aut finxit,* και βλ. D.F. Bright, "Ovid vs. Apuleius", *ICS* 6 (1981) σσ. 356-359, F. Calonghi, "Il prologo delle

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἄπιστο περιεχόμενο, την πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Επιπλέον το τέταρτο δηλ. τα σχόλια του Φώτιου πιθανώς αναπαράγουν ορισμένα στοιχεία, τα οποία διάβασε και διατήρησε στη μνήμη του ο Βυζαντινός λόγιο από τις προγραμματικές δηλώσεις του προλόγου, που έκανε ο άγνωστος συγγραφέας των *Μεταμορφώσεων,* ο Λούκιος από την Πάτρα[31]. Επισημαίνουμε ότι δύο από αυτά τα κείμενα (του Ψ.-Λουκιανού *Ἔρωτες* και του Απουλήιου *Metamorphoseis*) κάνουν ρητή αναφορά στα *Μιλησιακά* του Αριστείδη ή στη Μιλησιακή παράδοση. Αυτή η αναφορά μάλιστα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο *Λούκιος ἢ Ὄνος,* οι *Metamorphoseis* και το έργο του Λούκιου Πατρέα είναι έργα με το ίδιο περιεχόμενο, ενισχύει την επαφή της Μιλησιακής παράδοσης με τη Λουκιάδα. Αυτή η ειδολογική και θεματική επαφή ισχυροποιείται ακόμα περισσότερο με την παρουσία της ιστορίας του ζευγαρώματος του όνου στη Μιλησιακή παράδοση.

Επιπλέον στα τέσσερα κείμενα τα οποία συγκρίναμε παραπάνω παρατηρούμε ότι υπάρχει η αποστροφή προς τον αναγνώστη[32]-ακροατή σε β΄πρόσωπο. Η προαναφερθείσα αποστροφή και ορισμένα από τα κοινά χαρακτηριστικά των παραπάνω χωρίων (η τέρψη, η θεματική των ιστοριών, η ποικιλία) είναι όμοια με τα χαρακτηριστικά της προφορικής, δημώδους λογοτεχνίας[33], δηλ. των αφηγήσεων των γυρολόγων και των παραμυθάδων (circulatores, fabulatores)[34], τα οποία

Metamorpfosi di Apuleio", *RIFC* 1 (1915) σσ. 5-8, Hichter (1944) σσ. 95-111, του ίδιου (1945) σσ. 61-68, Misch (1931) σσ. 224-226, R.Th. van der Paardt, "The Unmasked «I». Apuleius *Met.* XI 27", *Mnemosyne* 34 (1981) σσ. 96-106. Για το στοιχείο αυτό στον Πετρώνιο βλ. Beck (1973) σ. 46, Sullivan (1968) σ. 117, Perry (1925) σσ. 43-44. Γενικότερα για την ερωτική αυτοβιογραφία, πρβλ. Anderson (1976) σ. 40, Perry (1927) σ. 264, του ίδιου (1967) σ. 224, Verhulst (1943) σσ. 21-22, Winkler (1985) σσ. 137-170. Σε συνάρτηση με το αυτοβιογραφικό στοιχείο υπάρχει το πρόβλημα της φωνής του αφηγητή στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, βλ. M.J. Edwards, "The Proem to Apuleius' «Metamorphoses»", *Hermes* 121 (1993) σσ. 375-377, Harrison (1990) σσ. 510-511 (διατυπώνουν την εικασία ότι μιλά το βιβλίο του Απουλήιου), αντίθετα Perry (1923) σ. 230, Wright, C.S., "No art at all: a note on the proemium of Apuleius' Metamorphoses", *CP* 68 (1973) 217-219 (μιλά ο πρωταγωνιστής Lucius).

31 Για μία ανάλογη εικασία βλ. P. James, *Unity in Diversity. A Study of Apuleius' Metamorphoses,* Hildesheim-Zürich-New York 1987, σσ. 12-14· Mazzarino (1950) σσ. 101-102, Pepe (1963) σσ. 116-117.

32 Αυτή η άμεση σχέση με τον αναγνώστη παρατηρείται και στις *Metamorphoseis* του Οβίδιου πρβλ. Ahl (1985) σσ. 202-203, O.S. Due, *Changing Forms. Studies in the Metamorphoses of Ovid,* Copenhagen 1974, σσ. 9-13. Η αναλογία με τα παραπάνω έργα και τον Οβίδιο ενισχύεται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει η σταθερή ταυτότητα του ποιητή στις *Metamorphoseis* αλλά ταυτίζεται με τον εκάστοτε μεταμορφούμενο ήρωα, πρβλ. L.C. Curran, "*Desultores Amoris:* Ovid *Amores* I 3", *CP* 61 (1966) σσ. 47-49, C. Segal, "Ovid Metamorphosis, hero, poet", *Helios* 12 (1985) σσ. 54-62, πράγμα που παραπέμπει και στην *desultoria scientia.*

33 Για τα χαρακτηριστικά αυτά βλ. Aly (1925) σσ. 203-204, A. Carsons, *Eros the Bittersweet,* Princeton 1986, σ. 168, Cataudella (1957) σσ. 156-157, Fick-Michel (1991) σσ. 46-47, Hausrath (1914) σσ. 451-452, Paratore (1942) σσ. 53-54, Praechter (1912) σσ. 471-476, Salles (1981) σσ. 9-11, Scobie (1979) σσ. 236-237, Trenkner (1958) σσ. 22-23.

34 Βλ. παραπάνω σσ. 93-95 και πρβλ. G. Drake, "Candidus: a unifying theme in Apuleius' *Metamorphoses*", *CJ* 64 (1968-1969) σ. 103, S. Rutledge Stevenson, "A comparison of Ovid and Apuleius as story-tellers" *CJ* (1934) σσ. 585-588, J.B. Solodow, *The World of Ovid's Metamorphoses,* Chapel Hill-London 1988, σσ. 34-41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αξιοποίησαν τα παραπάνω έργα. Επιπλέον έχουμε ήδη επισημάνει ότι τα προαναφερθέντα στοιχεία αποτελούσαν "μιλησιακά" χαρακτηριστικά[35].

Ο όρος *desultoria scientia* ερμηνεύεται ως εναλλαγή ποικίλων αντικειμένων. Ο Winkler[36] και η Fick-Michel[37] έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι αποτελεί το κύριο δομικό γνώρισμα του έργου του Απουλήιου και παραβάλλουν την *desultoria scientia* με τον όρο *mutuus nexus,* ο οποίος επίσης εντοπίζεται στον πρόλογο των *Metamorphoseis.* Οι δύο αυτοί όροι δηλώνουν τη συνειρμική και πολυσήμαντη σύνδεση όλων των επιπέδων ανάγνωσης (θεματικού, υφολογικού, αφηγηματικού, αλληγορικού) των *Metamorphoseis,* οι οποίες εξωτερικά δεν έχουν ισχυρή συνάφεια. Τα υπόλοιπα τρία κείμενα, τα οποία συνεξετάζουμε, κάνουν υπαινικτική αναφορά στο χαρακτηριστικό της ακροβατικής[38] εναλλαγής (*desultoria scientia*), αφού αυτό συνδέεται με τα χαρακτηριστικά της τέρψης, της ποικιλίας και της μεταμόρφωσης-τερατείας: η τέρψη προκαλείται με την εναλλαγή και η εναλλαγή συνίσταται στην ποικιλία, τη μεταμόρφωση και την τερατεία. Η *desultoria scientia* δηλώνει οργανωμένη-εσκεμμένη αστάθεια και εναλλαγή[39] περιεχομένου, αφηγητή, αφηγηματικής τεχνικής, αφηγηματικού πλαισίου, τόπου, κατάστασης, ύφους. Με το στοιχείο αυτό αποκρύπτεται έντεχνα η ταυτότητα του συγγραφέα και έτσι εμφανίζεται ενιαία πολύμορφος.

---

35 Βλ. παραπάνω σσ. 90-91.

36 Ο Winkler (1985) σ. 193 μάλιστα θεωρεί το Spurcum γνήσιο, γιατί απηχεί το δομικό χαρακτηριστικό της αμοιβαίας σύνδεσης (*mutuus nexus*), το οποίο ο Winkler το επισημαίνει σε όλα τα επίπεδα ανάγνωσης των *Metamorphoseis.*

37 Βλ. Fick-Michel (1991) σσ. 528-545.

38 Αυτή ήταν η αρχική σημασία της λέξης *desultor,* βλ. Βεργίλιο *Aen.* X 453, Σέρβιο *ad Aen.* XI 501, Μανίλιο *Astron.* V 85, Σουητώνιο *Caes.* 39, 2, 6 και παραπάνω σ. 40 σημ. 51 και σ. 81 σημ. 173. Για τη σημασιολογική μετατόπιση της λέξης βλ. Οβίδιο *Met.* III 680, Οράτιο *AP* 134

... nec desilies imitator in artum

Ηλιόδωρο *Αἰθιοπικά* Δ΄ 17, 1. Στο Λόγγο (*Ποιμενικά* Α΄ 18, 1) *ἐκπηδᾷ μου τὸ πνεῦμα, ἐξάλλεται ἡ καρδία* το αίσθημα αυτό οφείλεται στο φίλημα από την ηρωίδα. Πρβλ. επίσης *ibidem* Γ΄ 17, 2 *τὰ δέ ἐστιν οὐ φίλημα καὶ περιβολὴ καὶ οἷα δρῶσι κριοὶ καὶ τράγοι· ἄλλα ταῦτα πηδήματα καὶ τῶν ἐκεῖ γλυκύτερα.* Ο Λόγγος αξιοποιεί το θέμα της ερωτικής αναπήδησης στην ιστορία του Δάφνη και της μοιχαλίδας Λυκαίνιον, η οποία είναι Μιλησιακή.

39 Πρβλ. M. Guarducci, "Bryaktes. Un contributo allo studio dei «banchetti eroici»", *AJA* 66 (1962) σσ. 275-277 για τον Βρυάκτη (*σκιρτητή*) ως επίθετο του Πάνα και του Διόνυσου και ως όνομα ενός συμποσιαστή. Επίσης, βλ. Έφιππο κωμικό *απ.* 26, 1-3 (Kock *CAF* τ. 2, σ. 263)

ὡς ἐγὼ σκαρτῶ πάλαι
ὅπου ῥοδόπνοα στρώματ' ἔστι, καὶ μύροις
λοῦμαι ψακαστοῖς

Στον Λόγγο *Ποιμενικά* Β΄ 28, 1 ο στρατηγός των Μηθυμναίων *Βρύαξις ἀναπηδᾷ* από θυμό. Στο ίδιο έργο ο Τίτυρος, γιος του βουκόλου Φιλητά, στην τελετή για το στεφάνωμα του Πάνα προσέρχεται με μικρά πηδηματάκια, βλ. Λόγγου *Ποιμενικά* Β΄ 32, 1-2 *Τίτυρος ... πυρρὸν παιδίον καὶ γλαυκόν, λευκὸν δὲ καὶ ἀγέρωχον· καὶ ἤλλετο, κοῦφα βαδίζων ὥσπερ ἔριφος. Ἀναπηδήσαντες οὖν συνεστεφάνουν τὸν Πᾶνα ... καὶ κατακλίναντες πλησίον αὐτῶν συμπότην ἐποιοῦντο. Καὶ οἷα δὴ γέροντες ὑποβεβρεγμένοι πρὸς ἀλλήλους πολλὰ ἔλεγον ... ὡς πολλὰς ληστῶν καταδρομὰς διέφυγον· ἐσεμνύνετό τις ὡς λύκον ἀποκτείνας, ἄλλος ὡς μόνου τοῦ Πανὸς δεύτερα συρίσας.* Ο Λόγγος συγχωνεύει τα ομόλογα θέματα της ερωτικής εναλλαγής και της τελετουργικής αναπηδήσεως με το αφηγηματικό θέμα της διήγησης ληστρικών και παράδοξων ιστοριών κατά το συμπόσιο. Εικάζουμε ότι υφίσταται "μιλησιακή" επίδραση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Το χαρακτηριστικό της ακροβατικής εναλλαγής (*desultoria scientia*) το εντοπίσαμε και στις μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση[40]. Επίσης ερευνώντας τη θεματική του Spurcum και ορισμένες άλλες "μιλησιακές" εικόνες, επισημάναμε την ύπαρξη του παραπάνω χαρακτηριστικού. Εξάλλου το θέμα του *desultor amoris* στα πλαίσια της ψευδοαυτοβιογραφικής αφήγηματικής τεχνικής[41] είναι "μιλησιακό". Θα παρατηρήσουμε ότι εντάσσεται και στις αφηγηματικές τεχνικές αυτής της παράδοσης[42]. Τα έργα, στα οποία ανήκουν τα παραπάνω τέσσερα κείμενα, έχουν ως δομικό στοιχείο τις ποικίλες ερωτικές ιστορίες, τη μεταμόρφωση και τη φανταστική περιπέτεια με το αυτοβιογραφικό αφηγηματικό πλαίσιο[43]. Έχουμε αποδείξει παραπάνω ότι αυτά τα θεματικά και αφηγηματικά στοιχεία ανήκουν στη Μιλησιακή παράδοση.

Με βάση τον προηγούμενο συλλογισμό εικάζουμε ότι τα τέσσερα παραπάνω κείμενα ανήκουν σε έναν "τόπο", σχετικό με την εισαγωγή συγκεκριμένου είδους μυθιστορημάτων. Αυτός ο "τόπος" ανάγεται σε ένα κοινό πρότυπο, το οποίο πιθανώς επηρέασε τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Τα κοινά χαρακτηριστικά των παραπάνω κειμένων τα εντοπίσαμε μεμονωμένα ως "μιλησιακά" στοιχεία κατά την εξέταση των μαρτυριών για τη Μιλησιακή παράδοση. Ένα από τα τέσσερα κείμενα της ομάδας, όπου αυτά τα χαρακτηριστικά εμφανίζονται συγκεντρωμένα, είναι ο πρόλογος του έργου *Metamorphoseis*, το οποίο είναι *sermo milesius*. Αυτός ο πρόλογος είναι ο ένας από τους τρεις προλόγους των έργων της Λουκιάδας, οι οποίοι συναποτελούν τον "τόπο", τον οποίο επισημάναμε. Προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι ο αφηγηματικός κορμός της Λουκιάδας και συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά του

---

[40] Πρβλ. παραπάνω σ. 104 η φράση *poeticae diversitatis deliciae* στη μαρτυρία του Martianus Capella Υπενθυμίζουμε επίσης τον Sisenna *Hist.* απ. 127 *ne uellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus*. Ο Sisenna ομολογεί την αρνητική επίδραση της *desultoria scientia* στον αναγνώστη ενός ιστορικού έργου. Φαίνεται όμως ότι την αξιοποίησε στις *Milesiae*. Το ότι ο Βάρρωνας έγραψε τη σάτιρα *desultorius περὶ τοῦ γράφειν* (βλ. παραπάνω σ. 40 σημ. 45 *περὶ τοῦ τρέφειν*) οι Norden (1918) σ. 603 σημ. 5 και Scobie (1975) σ. 75 το αξιολογούν ως ένδειξη ότι αναφερόταν στον Sisenna.

[41] Βλ. παραπάνω σσ. 67 και 74. Να σημειώσουμε ότι το λογοτεχνικό είδος της αυτοβιογραφίας αξιοποιήθηκε από τη Στοά βλ. Misch (1931) σσ. 231-291. Ο Helm (1906) σσ. 313-316 επισημαίνοντας τα δάνεια του Λουκιανού από τα θέματα της κυνικής φιλοσοφίας, αναφέρει ότι ο Λουκιανός αξιοποιεί την αυτοβιογραφία, για να παρωδήσει. Μπορούμε να εικάσουμε ότι υπήρχαν ανάλογα στοιχεία στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης και έτσι εξηγείται η σφοδρή επίθεση από τον Επίκτητο, βλ. παραπάνω σ. 77 και Hübner, "Autobiographie und Metamorphose", *Jahrbuch der Universität Augsburg 1985*, Augsburg 1986, σσ. 163-165, και Paratore (1942) σ. 88 σημ. 150 για το στοιχείο αυτό στο Βάρρωνα και τον Μένιππο. Πρβλ. Pervo (1995) σ. 18 για ανάλογη πρόσμειξη αυτοβιογραφίας με την κυνική παρωδία στον Αίσωπο.

[42] Βλ. παρακάτω σσ. 227-228.

[43] Πρβλ. Clarke (1995) σσ. 24-26, J. Fairweather, "Ovid's Autobiographical Poem", *CQ* 37 (1987) σσ. 186-188 για την εναλλαγή ερωτικών συντρόφων. Γι αυτό το χαρακτηριστικό σε σχέση με τη φράση του Προπέρτιου III 2, 7 *formae tot monumenta suae* βλ. Curran (1966) σσ. 47-48. Για την τεχνική αυτή στις μεταμορφώσεις βλ. Anderson (1963) σσ. 2-5, Riddehough (1959) σσ. 203-204. Πρβλ. επίσης G. Thiele, "Phädrus-Studien II. Götterschwänke und Novellen", *Hermes* 43 (1908) σσ. 346-349. Για το συνδυασμό της ερωτικής εναλλαγής με το αυτοβιογραφικό στοιχείο βλ. J.R.C. Martyn, "Naso-*Desultor Amoris* (*Amores* I-III)", *ANRW* II 31, 4 (1981) σσ. 2436-2438.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ανήκουν στη Μιλησιακή παράδοση. Επίσης η ένταξη του προλόγου των *Ἐρώτων* στην παραπάνω ομάδα ενισχύει την εικασία μας, γιατί αυτό το έργο σύμφωνα με τη δήλωση του αφηγητή-συγγραφέα είναι δομημένο κατά τα "μιλησιακά" αφηγηματικά πρότυπα[44].

Μετά από τις παραπάνω διαπιστώσεις και έχοντας υπόψη ότι τα κοινά χαρακτηριστικά του "μιλησιακού τόπου" εμφανίζονται σε έργα με ψευδοαυτοβιογραφικό αφηγηματικό πλαίσιο, επανερχόμαστε στο πρόβλημα της ταυτότητας του συγγραφέα του προτύπου της Λουκιάδας. Το 1963 ο Luigi Pepe διατύπωσε μια ενδιαφέρουσα θεωρία[45]. Παρατήρησε ότι ο Sisenna, ο Απουλήιος, ο Λούκιος Πατρέας (ο συγγραφέας των *Μεταμορφώσεων*) και οι ήρωες της Λουκιάδας είχαν το ίδιο όνομα: Λούκιος-Lucius[46]. Επίσης από συγκεκριμένα στοιχεία του κειμένου του *Λούκιου ἢ Ὄνου* συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο πρωταγωνιστής πρέπει να ήταν Ρωμαίος. Με αυτά τα δεδομένα και λόγω της ταύτισης του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae* με ερωτικά επεισόδια της Λουκιάδας ο Pepe υποστήριξε ότι οι *Milesiae* του Sisenna περιείχαν την ιστορία του όνου. Κατά τον Pepe οι *Milesiae* ήταν το πρότυπο της Λουκιάδας και ο πρωταγωνιστής Λούκιος-Lucius ταυτιζόταν με τον Sisenna. Στη θεωρία αυτή δεν δόθηκε προσοχή. Αργότερα απορρίφθηκε και από τον ίδιο τον εμπνευστή της[47], καθώς φαινόταν ότι μοναδικό στήριγμά της ήταν μία σύμπτωση[48].

Με βάση τα στοιχεία, τα οποία έχουμε επισημάνει για την ταυτότητα της Μιλησιακής παράδοσης, μπορούμε να επαναδιατυπώσουμε τη θεωρία του Pepe. Ο χαρακτηρισμός των *Metamorphoseis* ως *sermo milesius* και *fabula graecanica* από τον ίδιο τον Απουλήιο και η ύπαρξη των κοινών χαρακτηριστικών ανάμεσα στα κείμενα του Απουλήιου και του Φώτιου, τα οποία εξετάσαμε παραπάνω, υποδηλώνουν ότι ο πρόλογος των *Metamorphoseis* προέρχεται από το ελληνικό κείμενο, δηλ. τους *Μεταμορφώσεων λόγους*[49] του Λούκιου Πατρέα, από το οποίο ο Απουλήιος άντλησε

---

[44] Βλ. παραπάνω σσ. 90-91.

[45] Pepe (1963) σσ. 139-142.

[46] Την ταύτιση αυτή παρατήρησε πρώτος ο Lavagnini (1923) σ. 14, και κατόπιν ο Verhulst (1943) σ. 85. Με βάση την προαναφερθείσα ταύτιση στα praenomina ο L. Herrmann (1972) σσ. 573-599 και ο ίδιος, "Lucius de Patras et le «Liber memorialis»", *AC* 42 (1973) σσ. 532-535 διατύπωσε την εικασία ότι το πρότυπο της Λουκιάδας, δηλ. οι *Μεταμορφώσεων Λόγοι* γράφτηκε από το δίγλωσσο συγγραφέα Lucius Ampelius Patrensis. Εκτός όμως από την ταύτιση στο parenomen και το cognomen με τον Λούκιο Πατρέα δεν υπάρχει άλλη ένδειξη ότι ο συγγραφέας αυτός έγραψε το παραπάνω έργο.

[47] Pepe (1991) σσ. 19-20.

[48] Στη θεωρία αυτή βασικά σημεία αφετηρίας συλλογισμών έμεναν αστήρικτα, ενώ δεν διασαφηνιζόταν επαρκώς ο λόγος ύπαρξης των έργων του [Λούκιου Πατρέα] *Μεταμορφώσεων λόγοι* και του Ψ.-Λουκιανού *Λούκιος ἢ Ὄνος*. Θεωρούσε δηλ. ότι το πρώτο ήταν μια διασκευή στα ελληνικά των *Milesiae* του Sisenna και το δεύτερο η επιτομή του. Προέκυπτε λοιπόν το ερώτημα γιατί να διασκευαστεί στα ελληνικά το έργο *Milesiae*, ενώ το πρότυπό του ήταν ελληνικό (τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη), το οποίο ήταν πασίγνωστο και επιβίωσε τουλάχιστον ως τον 7ο αι. μ.Χ. Επιπλέον δεν ήταν δυνατόν να αποδεχθεί κανείς εξαιτίας μιας φαινομενικά συμπτωματικής ταύτισης στα praenomina την αλλαγή της ερευνητικής οπτικής στη Λουκιάδα, την οποία θα επέφερε η αποδοχή της θεωρίας του Pepe.

[49] Ο J. Lenaerts, "Fragment de parchemin du Lucius ou l' Ane P.Lit.Lond", *CE* 49 (1974) σσ. 115-120 εκδίδει ένα κείμενο, το οποίο σώζεται σε ένα κομμάτι περγαμηνής *P.Lit.Lond* 194 (inv. 1847A) =

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τον κορμό του έργου του κι από το οποίο προέρχεται η επιτομή του Ψ.-Λουκιανού. Ο Φώτιος διάβασε ένα έργο, το οποίο απέδωσε στο Λούκιο από την Πάτρα. Εμείς γνωρίζουμε από το έργο του Απουλήιου και την ελληνική επιτομή ότι ο ήρωας ονομαζόταν Λούκιος-Lucius και ταυτιζόταν με τον συγγραφέα-αφηγητή των δύο αυτών έργων. Επίσης στην ελληνική επιτομή πληροφορούμαστε ότι ο Λούκιος κατάγεται από την Πάτρα. Έχοντας υπόψη την ποιότητα των πληροφοριών του Φώτιου[50], συμπεραίνουμε ότι ο Φώτιος συνέχεε το όνομα του συγγραφέα με το όνομα του ήρωα-αφηγητή, το οποίο επαναλαμβανόταν και στο τέλος του έργου του Λούκιου από την Πάτρα ως σφραγίδα[51] - όπως συμβαίνει και στο έργο του Απουλήιου και στην ελληνική επιτομή - κι έτσι στο "έργο του Λούκιου Πατρέα" ο Λούκιος Πατρέας ήταν ο ήρωας-αφηγητής κι όχι ο συγγραφέας.

Επιπλέον γνωρίζουμε ότι το praenomen του Sisenna, του λατίνου μεταφραστή -διασκευαστή των *Μιλησιακῶν,* στα οποία δείξαμε ότι υπήρχε η ιστορία του όνου, ήταν Lucius. Επισημάναμε στις μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση πολλά στοιχεία, τα οποία αποτελούν ενδείξεις ότι υπήρχε η ψευδοαυτοβιογραφική αφηγηματική τεχνική[52] στα *Μιλησιακά-Milesiae.* Σχετικά με το αυτοβιογραφικό στοιχείο και τη σχέση ανάμεσα στο Sisenna, τον πρωταγωνιστή του έργου *Λούκιος ἢ Ὄνος* και τον Απουλήιο είναι αξιοσημείωτη η αναλογία: παρατηρούμε ότι τα μέρη, στά οποία έχουν ταξιδέψει κατά τη φανταστική πορεία των έργων οι ήρωες (Λούκιος-Lucius) του Απουλήιου και του Ψ.-Λουκιανού και ο ιστοριογράφος και

Pack^2 2637 και το οποίο παλαιότεροι μελετητές το ενέτασσαν στο λογοτεχνικό είδος του μυθιστορήματος, βλ. J. Lenaerts (1974) σσ. 115-116. Χρονολογείται τον 4ο αι. μ.Χ. και έχει το ίδιο περιεχόμενο με το χωρίο του Ψ.-Λουκιανού *Λούκιος ἢ Ὄνος* 47, 2-4. Το κείμενο της περγαμηνής έχει σε μερικά σημεία διαφορετικές γραφές από το κείμενο του Ψ.-Λουκιανού, - οι περισσότερες είναι "καλύτερες" από τις αντίστοιχες του *Λούκιου ἢ Ὄνου,* βλ. Lenaerts (1974) σσ. 118-119. Κατά τον εκδότη δεν είναι τέτοιες, ώστε να επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι το κείμενο αυτό προέρχεται από το πρωτότυπο έργο *Μεταμορφώσεων λόγοι* του Λούκιου από την Πάτρα. Το κείμενο περιγράφει την περιπέτεια του πρωταγωνιστή-όνου, όταν τον συνέλαβαν να τρώει φαγητό ανθρώπων, πράγμα που προκάλεσε γενική κατάπληξη και γέλια. Στον Κόνωνα *Διηγήσεις* 1 (στον Φώτιο *Βιβλιοθήκη* 186, 130b) *Σειληνὸς περὶ τὸ Βρέμιον ὄρος Μίδου βασιλεύοντος ὤφθη, ὑφ' ᾧ καὶ τὸ ἔθνος ᾤκει πολυανθρωπότατον ὄν. καὶ ὡς ἥλω τὸ ζῷον ἐξηλλαγμένον τὴν ἰδέαν ὡς ἐν ἀνθρώπου φύσει. Καὶ ὅπως αὐτῷ χρυσὸς ἐγίνετο καὶ τὰ εἰς τροφὴν παραπιθέμενα ἅπαντα... Μίδας δὲ... μακρὰ ὦτα ἔχειν ἐλέχθη, καὶ κατ' ὀλίγον ἡ φήμη ὄνου ὦτα τὰ μακρὰ μετεποίει* εμφανίζεται το θέμα της μεταμόρφωσης σε όνο και αυτό του ζώου, το οποίο τρώγει ανθρώπινη τροφή.

[50] Βλ. παραπάνω σσ. 206-207.

[51] Οβίδιος *Trist.* II 434

rebus adest nomen nominibusque pudor,

πρβλ. Bright (1981) σσ. 357-358, Fairweather (1987) σσ. 181-182, Mazzarino (1950) σσ. 148-150, L. Spahlinger, *Ars latet arte sua. Untersuchungen zur Poetologie in den Metamorphosen Ovids,* Stuttgart-Leipzig 1996, σσ. 28-50. Για το παιγνίδι της παρομοίωσης του συγγραφέα με ζώο στη σφραγίδα πρβλ. L. Christante, "La *σφραγίς* di Marziano Capella (*σπουδαιογέλοιον:* autobiografia e autoironia)", *Latomus* 37 (1978) σσ. 679, 689-691. Να υπενθυμίσουμε ότι ο Martianus Capella ήταν Αφρικανός και είχε υπόψη του το έργο του Απουλήιου και τη Μιλησιακή παράδοση.

[52] Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Ε΄ 5, 3 *διήγημα καὶ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης γέγονα.* Η Καλλιρόη μέμφεται την Τύχη. Περά από την επισήμανση του αυτοβιογραφικού στοιχείου, να σημειώσουμε ότι η Καλλιρόη είναι "μιλησιακή" και "πατρινή" ηρωίδα, βλ. παρακάτω σ. 255 σημ. 29.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πολιτικός L.C. Sisenna κατά την αποστολή του στην Ελλάδα[53] ταυτίζονται[54]. Έτσι οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι *Μεταμορφώσεων λόγοι* γράφτηκαν πριν από το 67 μ. Χ.[55] από ένα συγγραφέα από την Πάτρα[56], ο οποίος δήλωνε ότι είχε το praenomen Λούκιος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ήταν το πραγματικό. Δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε την άποψη του Pepe ότι αυτός ήταν ο Sisenna, γιατί ο Sisenna μετέφρασε στα λατινικά. Ίσως υπήρξε κάποιος συγγραφέας από την Πάτρα, ο οποίος αξιοποίησε χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης και αφομοίωσε τα έργα του Αριστείδη και του Sisenna. Γι αυτό το λόγο εντοπίζουμε στη Λουκιάδα αυτοβιογραφικά ίχνη του Sisenna ή του Αριστείδη, όπως θα διαπιστώσουμε αμέσως παρακάτω. Ο υποθετικός αυτός συγγραφέας σπονδύλωσε την αφήγησή του με πλαίσιο την ιστορία του όνου και υπήρξε το θεματικό πρότυπο και η αφετηρία της έμπνευσης για τον Απουλήιο κατά τη συγγραφή των *Metamorphoseis.*

Να υπενθυμίσουμε ότι οι μοναδικές εικαστικές μαρτυρίες του ζευγαρώματος του μεταμορφωμένου σε όνο άνδρα με τη γυναίκα έχουν εντοπιστεί στην Πάτρα[57]. Πρόσφατα δημοσιευμένα αρχαιολογικά ευρήματα[58] από το β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.[59], την περίοδο περίπου κατά την οποία γράφτηκαν τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη, αποδίδουν εικαστικά ορισμένες ενδιαφέρουσες για το θέμα μας ερωτικές σκηνές[60].

Ο Ι. Ακαμάτης, ο οποίος τα δημοσίευσε, είκασε ότι ο κατασκευαστής τους εμπνεύστηκε τις σκηνές αυτές, έχοντας υπόψη κάποιο ερωτικό έργο ως πρότυπο. Σχετικά με το λογοτεχνικό πρότυπο αυτών των σκηνών είκασε ότι πρόκειται για το έργο της Φιλαινίδος[61] ή για τα *Μιλησιακά* και τα *Συβαριτικά* [62]. Ανάλογες αναπαραστάσεις εντοπίστηκαν κατά την ελληνιστική και την αυτοκρατορική περίοδο και είναι σίγουρο ότι έχουν λογοτεχνική καταγωγή[63].

---

53 Βλ. παραπάνω σ. 42.

54 Έχουμε επισημάνει ότι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη εμφάνιζαν το χαρακτηριστικό της ψευδοαυτοβιογραφίας. Το ψευδοαυτοβιογραφικό χαρακτηριστικό στον Αριστείδη ίσως εκδηλωνόταν με άλλους τρόπους κι όχι ονομαστικά. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο πρωταγωνιστής του έργου του Αριστείδη ονομαζόταν Λούκιος, βλ. παρακάτω σ. 219. Το όνομα Λούκιος εξάλλου είχε ερωτικά σημαινόμενα κατά την παρετυμολογία του, πρβλ. Fauth (1967) σ. 423 για το ζευγάρωμα της Σουμέριας θεάς Ινάννα με τον θεό LU-GAL ή με άλογα και την επιβίωση αυτών των λατρευτικών καταλοίπων στο ιωνικό και κυπριακό περιβάλλον. Πρβλ. επίσης Ahl (1985) σ. 292-295 και Deonna (1956) σ. 5.

55 Βλ. παραπάνω σ. 207.

56 Πιθανώς είχε τη ρωμαϊκή υπηκότητα. Δεν ενδιαφέρει αν ήταν Ρωμαίος ή Έλληνας στην καταγωγή (Έλληνας υποστηρίζει ο Walsh (1967-1968) σσ. 264-265. Αντίθετα ο Perry (1968-1969) σσ. 99-100 και ο van Thiel (1971) σσ. 105-107).

57 Βλ. παραπάνω σ. 137.

58 Ι. Ακαμάτης, *Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής Κεραμεικής,* Αθήνα 1993.

59 Ακαμάτης (1993) σσ. 321-323.

60 Βλ. εικ. 7 σ. 218.

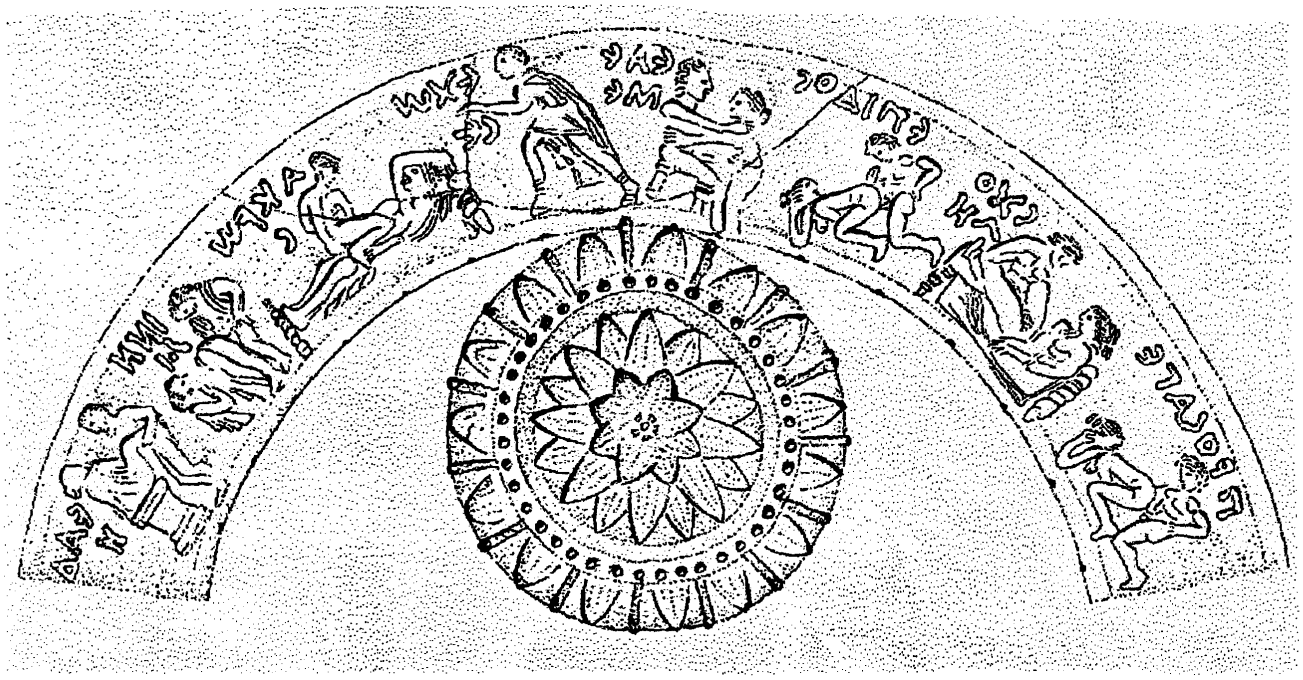
61 Βλ. παραπάνω σ. 74 σημ. 138.

62 Ακαμάτης (1993) σσ. 292-298.

63 Βλ. G. Hübner, *Die Applikenkeramik von Pergamon,* Berlin-New York 1993, σσ. 100-101 και J. Schäfer, *Hellenistische Keramik aus Pergamon,* Berlin 1968, σ. 79 για τα σχήματα συνουσίας. Εικάζουν ότι ανάγονται στο έργο της Φιλαινίδος. Πρβλ. Μαρτιάλη XII 43, 5

Sunt illic Veneris novae figurae

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εικόνα 7

Οι ερωτικές σκηνές, οι οποίες δημοσιεύθηκαν στο βιβλίο του I. Ακαμάτη, αναπαριστούν τους δύο εραστές να εναλλάσσονται σε ερωτικές "στάσεις". Εικαστικά θυμίζουν τη λογοτεχνική αποτύπωση της σκηνής του ζευγαρώματος του Λούκιου-Lucius με την Παλαίστρα-Photis στα δύο έργα της Λουκιάδας. Παρατηρήσαμε ότι η σκηνή αυτή είναι Μιλησιακή ιστορία. Το ξεχωριστό στοιχείο στις παραπάνω αναπαραστάσεις των "στάσεων" σε σχέση με άλλες είναι ότι οι εικόνες-"στάσεις" έχουν "προσταγές" της ερωμένης προς τον εραστή σε β΄πρόσωπο ή σχόλια σε α΄ πρόσωπο[64]. Οι προσταγές και τα σχόλια είναι ανάλογα με αυτά της σκηνής του ζευγαρώματος του Λούκιου με την υπηρέτρια στη Λουκιάδα. Έτσι αποκτάμε άλλη μια ισχυρή ένδειξη για την ύπαρξη των ερωτικών σκηνών, τις οποίες εντοπίζουμε στη

για τον έμμετρο ερωτικό οδηγό του Sabellus, Οβίδιο *Trist* II 1, 523-524

sic quae concubitus varios Venerisque figuras
exprimat, est aliquo parva tabella loco

και Νόβιο *Atel.* 81-82 (Ribbeck)

mammas teneas, pedes extollas, sauies, congenicules

64 Αυτό το στοιχείο δεν εμφανίζεται σε ανάλογα ερωτικά σχήματα, βλ. παραπάνω σ. 217 σημ. 63.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λουκιάδα, από τον 2ο αι. π.Χ., πράγμα που φανερώνει ότι ανάμεσα στην πρώιμη φάση της Λουκιάδας και τον Απουλήιο υπάρχει χάσμα τριών αιώνων.

Η Λουκιάδα απηχεί βασικά δομικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης, όπως το δηλώνει και ο Απουλήιος. Επιπλέον ο συγγραφέας κάθε έργου, το οποίο ανήκε στη Μιλησιακή παράδοση, χρησιμοποιούσε ορισμένα αυτοβιογραφικά στοιχεία σε αυτό και με αυτόν τον τρόπο το "σφράγιζε" προσωπικά[65]. Δεν επρόκειτο βέβαια για αληθινή αυτοβιο-γραφία και θα ήταν ματαιοπονία να προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε το βίο του Sisenna ή του Απουλήιου μέσα από τη Λουκιάδα, αν και υπάρχουν κάποια "προσω-πικά" ίχνη. Η ύπαρξη των παραπάνω ερωτικών σχημάτων επιβεβαιώνει τα προηγού-μενα συμπεράσματά μας ότι η σκηνή του ζευγαρώματος του ήρωα με την υπηρέτρια στη Λουκιάδα είναι Μιλησιακή ιστορία και τα δομικά χαρακτηριστικά της, τα οποία είναι ανάλογα με αυτά του Spurcum είναι "μιλησιακά". Επιπλέον η τοποθέτηση αυτών των σκηνών από την Αρχαιολογία τον 2ο αι. π. Χ. οδηγεί την έρευνα για το πρότυπο αυτών των σκηνών της Λουκιάδας στο έργο του Αριστείδη του Μιλήσιου. Σχετικά με αυτό υπενθυμίζουμε τον Αριστείδη από την Πάτρα, τον Αριστόδαμο Λυκίνου Πατρέα και την πρεσβεία τους στη Μίλητο το 196 π.Χ.[66] Όμως είναι παρακινδυνευμένο να προχωρήσουμε σε ταυτίσεις και εικασίες.

---

65 Την ίδια τεχνική με παρωδιακό χαρακτήρα εφάρμοζε κι ο Λουκιανός, βλ. Helm (1906) σσ. 268, 278, Misch (1931) σσ. 294-295, Reardon (1971) σ. 156. Το ίδιο παρατηρούμε και στον Ψ.-Λουκιανό *Έρωτες*, όπου ο Θεόμνηστος κι ο Λυκίνος αφηγούνται προσωπικά ερωτικά βιώματα, συγκρίνοντας τους εαυτούς τους με τον Αριστείδη το Μιλήσιο. Μάλιστα προσθέτουμε και τον συγγραφέα Κάδμο από τη Μίλητο, για τον οποίο η Σούδα *κ* 23 *Κάδμος Αρχελάου Μιλήσιος* αναφέρει ότι έγραψε το έργο *Ερωτικά Πάθη* και ότι τον συγχέουν μερικοί με το Λυκίνο. Ίσως το όνομα Λούκιος-Λυκίνος είχε γίνει απαραίτητο ειδολογικό χαρακτηριστικό της ερωτικής αυτοβιογραφίας.

66 Βλ. παραπάνω σσ. 33-34.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

VI. ΟΙ ΜΙΛΗΣΙΑΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α. Τα υφολογικά και αφηγηματικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης

1. Υφολογικά χαρακτηριστικά

Ι. Ο *ἀκατάσκευος λόγος* στη Μιλησιακή παράδοση. Έχουμε κάνει ορισμένες αναφορές σε προηγούμενα κεφάλαια στα υφολογικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης[1]. Για την εξέταση τους θα παραθέσουμε αρχικά ένα κείμενο, το οποίο κατά τον Norden παρουσιάζει τα υφολογικά και αφηγηματικά χαρακτηριστικά των "μιλησιακών κειμένων"[2]. Το κείμενο αυτό δεν είναι μια ερωτική νουβέλα αλλά ένα ρητορικό υπόδειγμα για το ισχνό ύφος (*genus adtenuatum*):

Auctor ad Herennium IV 14 (Marx)

In adtenuato figurae genere, id est quod ad infimum et cottidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum:

«Nam ut forte hic in balneas venit, coepit, postquam perfusus est, defricari; deinde, ubi visum est ut in alveum descenderet, ecce tibi iste de traverso: "Heus", inquit "adolescens, pueri tui modo me pulsarunt; satis facias oportet". Hic qui id aetatis ab ignoto praeter consuetudinem appellatus esset erubuit. Iste clarius eadem et alia dicere coepit. Hic vix: "Tamen", inquit, "sine me considerare". Tum vero iste clamare voce ista quae facile cuivis rubores eicere posset: "Ita petulans es atque acer ut ne ad solarium quidem, ut mihi videtur, sed pone scaenam et in eiusmodi loci exercitatus sis". Conturbatus est adolescens; nec mirum, cui etiam nunc paedagogi lites ad oriculas versarentur inperito huiusmodi conviciorum. Ubi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere quod de existimatione perderet, ut omnia sine famae detrimento facere posset?»

Μετάφραση

Για τον ισχνό τύπο ύφους, αυτόν δηλ., ο οποίος καταβιβάζεται στον κατώτατο και καθημερινό λόγο, αυτό θα είναι το παράδειγμα:

«Δηλαδή όταν τυχαία αυτός πήγε στα λουτρά, αφού μπανιαρίστηκε, σκουπίστηκε· μετά όταν αποφάσισε να μπει στη σκάφη, να ο άλλος απροσδόκητα: "μικρέ", είπε "οι δούλοι σου πριν λίγο με χτύπησαν· πρέπει να (μου) παράσχεις ικανοποίηση". Αυτός, τον οποίο ο άγνωστος αταίριαστα τον αποκάλεσε έτσι στην ηλικία, κοκκίνισε. Ο άλλος τα ίδια κι άλλα ακόμη με πιο δυνατή φωνή έλεγε. Αυτός ξαφνικά: "Αλλά", είπε, "άφησέ με να σκεφτώ". Τότε όμως ο άλλος φώναζε με την ίδια (ένταση) φωνής όσα ευκολότατα σε οποιονδήποτε θα μπορούσαν να προκαλέσουν κοκκίνισμα (από ντροπή). "Τόσο υβριστής και σκαιός είσαι ώστε, όπως μου φαίνεται, να μην ενοχλείς (τον άλλο) δημόσια αλλά «πίσω από τη σκηνή» και σε ανάλογα μέρη". Ενοχλήθηκε ο νέος· και δεν ήταν παράξενο για κάποιον, στον οποίο οι παρατηρήσεις του παιδαγωγού του γυρίζουν ακόμα και τώρα γύρω από τα αυτάκια του και είναι άπειρος από τέτοιες προσβολές. Γιατί πού να είχε δεί αυτός βωμολόχο, χωρίς ντροπή, που να νομίζει ότι δεν έχει τίποτε από την υπόληψή του να χάσει, με αποτέλεσμα όλα να τα κάνει χωρίς να ζημιώνει το όνομά του;»

Το κείμενο αυτό, σύμφωνα με τον Norden, περιέχει υφολογικά στοιχεία, τα οποία εμφανίζονται στο έργο του Απουλήιου και του Πετρώνιου[3]. Κατά τον *Auctor*

---

[1] Βλ. παραπάνω σσ. 38-40, 52, 122 και 197.

[2] Norden, *Agnostos Theos*, Stuttgart [4]1956, σ. 377 σημ. 1.

[3] Norden (1956) σ. 377 σημ. 1, πρβλ. Auerbach (1953) σ. 30.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ad Herennium [4], το ύφος αυτού του κειμένου χαρακτηρίζεται *facetissimum*. Να υπενθυμίσουμε ότι κατά τον Κικέρωνα το ύφος του Sisenna χαρακτηρίζεται *non sine facetiis*[5]. Είχαμε επισημάνει την ύπαρξη υφολογικών χαρακτηριστικών του προφορικού λόγου στη Μιλησιακή παράδοση. Τέτοια χαρακτηριστικά εμφανίζονται στο παραπάνω κείμενο: εντοπίζουμε την αποστροφή στον ακροατή-αναγνώστη σε β΄ πρόσωπο (*ecce tibi*) και το διαλογικό στοιχείο. Χαρακτηρίζεται συγχρόνως από τον μικροπερίοδο λόγο, ο οποίος εμφανίζεται άλλοτε ασύνδετος κι άλλοτε με παρατακτική σύνδεση[6].

Βρισκόμαστε πάντως στην περιοχή του *ἀκατάσκευου λόγου*, του ύφους δηλ. της παλαιοϊωνικής νουβέλας του Ηροδότου[7]. Τα ασύνδετα, η παρατακτική σύνδεση με το *καὶ* ή το *δέ*, η *εἰρομένη λέξις* είναι στοιχεία, τα οποία παραπέμπουν στην προφορική λογοτεχνία[8]. Αυτά τα χαρακτηριστικά ουδέποτε εξαφανίστηκαν από έργα ή συγγραφείς, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τη νουβέλα, όπως τα έργα τα οποία εντάσσονται στη Μιλησιακή παράδοση. Είναι πάντως αξιοσημείωτη η άποψη του Norden[9] ότι στα *Μιλησιακά-Milesiae* δημιουργήθηκε ένα ύφος παρόμοιο με αυτό του Απουλήιου, όπου συνδυάζεται ο ασιανικός ζήλος με την επιτηδευμένη αφέλεια του προφορικού αφηγητή. Δημιουργείται δηλ. ένα νέο ύφος με ανάμικτα χαρακτηριστικά, σοφά συνταιριασμένα, όπως αυτό που επισημάναμε στο Spurcum ή στα αποσπάσματα των *Milesiae*. Πιθανώς επίσης αυτή είναι η υφολογική πτυχή της *desultoria scientia*.

Το έργο *Auctor ad Herrenium* γράφτηκε την ίδια περίπου περίοδο με αυτήν κατά την οποία έζησε ο Sisenna[10]. Έτσι είναι πιθανό ότι είχε υπόψη του το έργο του *Milesiae*. Δεν μπορεί πάντως να αποδειχτεί ότι αυτό το κείμενο είναι "μιλησιακό"[11], καθώς δεν παρουσιάζει αρχαϊσμούς στο λεξιλόγιο ή άλλα στοιχεία, τα οποία ήταν συνηθισμένα στο ύφος του Sisenna[12]. Αντίθετα το θέμα του παραπάνω κειμένου, δηλ. ο καυγάς στα λουτρά ανάμεσα σε έναν καλομαθημένο νεαρό και έναν

---

[4] Βλ. *Auct. Her.* IV 13 (Marx).

[5] Βλ. παραπάνω σ. 36 σημ. 13.

[6] Πρβλ. Callebat (1968) σσ. 87-91, 106-108, Fick-Michel (1991) σσ. 74-77.

[7] Σχετικά με αυτό το υφολογικό χαρακτηριστικό στα *Μιλησιακά-Milesiae* βλ. Aly (1925) σσ. 205-206, του ίδιου (1929), σσ. 46-48, Hausrath (1914) σ. 445, Norden (1910) σ. 579.

[8] Πρβλ. Cataudella (1957) σσ. 46-49, 157-158, Hausrath (1914) σ. 446-447, Norden (1918) σσ. 626-631, Paratore (1942) σσ. 87-88, Reitzenstein (1912) σσ. 33-34, Rohde (1914) σ. 518, Salles (1981) σσ. 17-18, Schissel (1912) σσ. 10-11, Scobie (1979) σσ. 235-236, Trenkner (1958) σσ. 9-11, Wilamowitz (1900) σσ. 34-37.

[9] Βλ. Norden (1910) σ. 579, του ίδιου (1918) σ. 603 σημ. 5.

[10] Την ίδια περίπου περίοδο ο Κικέρωνας μιλούσε για *fabulae latinae ex Graecis ad uerbum expressae*, βλ. παραπάνω σ. 41 σημ. 54 και πρβλ. Σενέκα πρεσβ. *Suas.* VII 12, 1-4 *Apud Cestinum Pium rhetorem declamabat hanc suasoriam Surdinus, ingeniosus adulescens, a quo Graecae fabulae eleganter in sermonem Latinum conversae sunt.*

[11] Γνωρίζουμε, εξάλλου, ότι η *Rhetorica ad Herrenium* πολλές φορές δημιουργούσε υφολογικά πρότυπα ανάλογα με το είδος, στο οποίο ήθελε να έχει υπόδειγμα, βλ. Norden (1956) σ. 378.

[12] Βλ. παραπάνω σ. 197.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

scurra, ο οποίος προξενεί στο νεαρό μεγάλη αμηχανία, θα ταίριαζε σε ένα "μιλησιακό" έργο. Να υπενθυμίσουμε την αντίθεση των *scurrae- pueri* στη μαρτυρία του Ιερώνυμου για τη Μιλησιακή παράδοση, που εντοπίζεται και στο παραπάνω κείμενο. Έχουμε επίσης εικάσει ότι ο Eubius στη μαρτυρία του Οβίδιου, ο οποίος έγραψε ένα έργο ανάλογο με τα *Μιλησιακά,* ταυτίζεται με τον Εύβοιο τον παρωδό. Αυτός ο συγγραφέας έγραψε το έργο *Περὶ τῆς τῶν βαλανέων μάχης,* [13] το θέμα του οποίου πιθανώς έχει σχέση με το παραπάνω κείμενο. Επιπλέον η εικόνα στα λουτρά παραπέμπει στην εισαγωγή της *Cena Trimalchionis* στο *Satyricon* του Πετρώνιου[14].

II. Τα "μιλησιακά" υφολογικά χαρακτηριστικά του *Testamentum Porcelli.* Σε πιο σταθερό έδαφος βαδίζουμε κατά την εξέταση των υφολογικών χαρακτηριστικών του *Testamentum Suis* ή αλλιώς *Testamentum Grunii* [15] *Corocottae*[16] *Porcelli*[17], το οποίο με βάση τις δύο μαρτυρίες του Ιερώνυμου παραβάλλεται με θέματα της Μιλησιακής παράδοσης. Πρόκειται για την παρωδία ενός επίσημου εγγράφου[18], όπως είναι η διαθήκη. Με το κείμενο έχουν ασχοληθεί ελάχιστοι ερευνητές. Γι αυτό το λόγο κρίναμε απαραίτητο να το μεταφράσουμε[19]:

Testamentum Porcelli	Μετάφραση
Incipit testamentum porcelli.	Αρχίζει η διαθήκη του μικρού γουρουνιού.
M: Grunius Corocotta porcellus testamentum fecit. quoniam manu mea scribere non potui, scribendum dictavi.	Ο Μ. Γρούνιος Κορокόττα, το γουρουνάκι έκαμε διαθήκη. Επειδή δεν μπόρεσα να το γράψω με το χέρι μου, το υπαγόρευσα να γραφεί.
Magirus cocus dixit "veni huc, eversor domi, solivertiator, fugitive porcelle, et hodie tibi dirimo vitam". Corocotta porcellus dixit "si qua feci, si qua peccavi, si qua vascella pedibus meis	Ο μάγειρας «Σεφ» είπε "ήλθα, ανατροπέα του σπιτιού, κοσμοχαλαστή, φυγάδα γουρουνάκι και σήμερα θα σου αφαιρέσω τη ζωή". Ο Κορокόττα, το γουρουνάκι είπε "αν έκα-

---

13 Βλ. Crusius (1907) στ. 858.

14 Πετρώνιος *Sat.* 27, 3 και 92. Ο Bonaria (1965) σσ. 177-178 εικάζει ότι το παραπάνω κείμενο από την *Rhetorica ad Herennium* αποτελεί τμήμα ενός μίμου.

15 Πρβλ. Ησύχ. *γ* 964 *γρωνάδες· θήλειαι σύες* ή πρόκειται για ηχοποιητό όνομα του χοίρου.

16 Πλίνιος *HN* I 8, 45 και Αιλιανός *Περί Ζώων Ἰδιότητος* 7, 22 όπου *κορокόττα* ονομάζεται η ύαινα, γιατί μιμείται την ανθρώπινη φωνή, όπως κάνει στο *Testamentum Suis* το γουρουνάκι. Πρβλ. επίσης Δ. Κάσσ. 56, 43, 3 και 76, 1, 4. Ίσως το όνομα *corocotta* δόθηκε στο γουρουνάκι από λάθος, οφειλόμενο στην ομοιότητα της ρίζας της λέξης ύαινα: ὑ- ὗς < sus. Να σημειώσουμε ότι το ζώο, το οποίο μιλά με ανθρώπινη φωνή, παίζει πολλές φορές το ρόλο αφηγητή, βλ. Lucas (1907) σσ. 32-33, Pisani (1940) σ. 146 και Λουκ. *Ὄνειρ* 1. Ίσως πάλι το προσωνύμιο αυτό δόθηκε, επειδή το έργο αυτό έχει μιμικό χαρακτήρα: γνωρίζουμε την ύπαρξη ενός ηθοποιού σε μίμους με αυτό το όνομα, βλ. Bonaria (1965) σ. 204 για περισσότερα στοιχεία. Επίσης το προσωνύμιο *corocotta* πιθανώς παραπέμπει στον κροκωτό χιτώνα, τον οποίο φορούσαν οι μίμοι, βλ. Απουλήιο *Apol.* XIII *si choragium thymelicum possiderem, nunc ex eo argumentarere, etiam uti me consuesse tragoedi syrmate, histrionis crocota, mimi centunculo.*

17 Βλ. Kroll, "Testamentum Porcelli", *RE* II 9 (1934) στ. 1020-1021. Οι μοναδικές μαρτυρίες, οι οποίες υπάρχουν και αποτελούν terminus ante quem για το έργο αυτό, είναι αυτές από τον Ιερώνυμο, τις οποίες προαναφέραμε. Η μορφή πάντως της λατινικής σε αυτό το έργο δεν επιτρέπει να το τοποθετήσουμε πολύ πίσω χρονολογικά.

18 Ανώνυμος *Leges Convivales* (Bücheler-Heraeus σσ. 266-268) και Λουκιανός *Ἀπαίδ.* 23 για τον κίναιδο Ημιθέωνα τον Συβαρίτη (βλ. παρακάτω σ. 252), ο οποίος έγραψε *νόμους* για τους κιναίδους.

19 Αναπαράγουμε το κείμενο από την έκδοση των Bücheler-Heraeus (1912) σσ. 268-269.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

confregi, rogo, domine coce, vitam peto, concede roganti". Magirus cocus dixit "transi, puer, affer mihi de cocina cultrum, ut hunc porcellum faciam cruentum". porcellus comprehenditur a famulis, ductus sub die XVI kal. lucerninas, ubi abundant cymae, Clibanato et Piperato consulibus. et ut vidit se moriturum esse, horae spatium petiit et cocum rogavit, ut testamentum facere posset. clamavit ad se suos parentes, ut de cibariis suis aliquid dimitteret eis. qui ait:

μα κάτι, αν αμάρτησα σε κάτι, αν κάποιο μικρό σκεύος έσπασα με τα πόδια μου, σε παρακαλώ, αφέντη μάγειρα, ζητώ ζωή, παραχώρησέ την σε μένα, που σε εκλιπαρώ". Ο μάγειρας «Σεφ» είπε "πήγαινε, δούλε, φέρε μου από την κουζίνα το μαχαίρι, για να σφάξω αυτό το γουρουνάκι". Το γουρουνάκι συλλαμβάνεται από τους δούλους την ημέρα, που ήταν η καρδιά του χειμώνα, τότε που αφθονούν τα κραμπολάχανα, επί υπάτων Φουρνιστού και Πιπεράτου. Κι όταν είδε ότι πρόκειται να πεθάνει, ζήτησε προθεσμία μίας ώρας και παρακάλεσε το μάγειρα να του επιτρέψει να κάμει τη διαθήκη του. Κάλεσε κοντά του τους συγγενείς του, να αφήσει σε αυτούς κάτι από τα φαγώσιμα του. Έτσι μίλησε:

"patri meo Verrino Lardino do lego dari glandis modios XXX, et matri meae Veturinae scrofae do lego dari Laconicae siliginis modios XL, et sorori meae Quirinae, in cuius votum interesse non potui, do lego dari hordei modios XXX. et de meis visceribus dabo donabo sutoribus saetas, rixoribus capitinas, surdis auriculas, causidicis et verbosis linguam, bubulariis intestina, isiciariis femora, muliebribus lumbulos, pueris vesicam, puellis caudam, cinaedis musculos, cursoribus et venatoribus talos, latronibus ungulas.

"στον πατέρα μου Χοίρειο Παχίνο ορίζω να δοθούν από τα "όργανά" μου μόδιοι 30 και στη μητέρα μου Βετουρίνα σκρόφα ορίζω να δοθούν σαράντα μόδιοι από το Λακωνικό αλεύρι μου από ασπροσίταρο και στην αδελφή μου, την Κυρίνα, για της οποίας το γάμο δεν μπόρεσα να ενδιαφερθώ, ορίζω να δοθούν τριάντα μόδιοι κριθαριού. Κι από μέσα από το σώμα μου θα κληροδοτήσω και θα χαρίσω στους παπουτσήδες το πετσί μου, στους φιλόνεικους την κεφάλα μου, στους κουφούς τα αυτάκια μου, στους δικολάβους και τους πολυλογάδες τη γλώσσα μου, στους βουκόλους τα έντερά μου, στους κατασκευαστές λουκάνικων τους μηρούς, στους γυναικωτούς τη μεσούλα μου, στα αγοράκια τη φούσκα, στα κοριτσάκια την ουρά, στους κίναιδους τους μυώνες, στους δρομείς και στους κυνηγούς τους αστραγάλους, στους ληστές τα νύχια μου.

et nec nominando coco legato dimitto popiam et pistillum, quae mecum attuleram: de Thebeste usque ad Tergeste liget sibi collum de reste. et volo mihi fieri monumentum ex litteris aureis scriptum: «M. Grunnius Corocotta porcellus vixit annis DCCCC · XC · VIIII · S · quod si semis vixisset, mille annos implesset».

Και στον μάγειρα, που ούτε το όνομά του δε θέλω να πω, κληροδοτώ και αφήνω το φαγητό και το κοπάνι, τα οποία είχα μεταφέρει μαζί μου: από τη Θηβέστη μέχρι τη Τεργέστη να δένει το λαιμό του με σχοινί. Και επιθυμώ να μου γίνει μνημείο γραμμένο με χρυσά γράμματα: "Ο Μ. Γρούνιος Κοροκόττα, το γουρουνάκι έζησε χρόνια 999 και ½, που αν ζούσε μισό χρόνο, θα είχε συμπληρώσει χίλια χρόνια".

optimi amatores mei vel consules uitae, rogo vos ut cum corpore meo bene faciatis, bene condiatis de bonis condimentis nuclei, piperis et mellis, ut nomen meum in sempiternum nominetur. mei domini uel consobrini mei, qui testamento meo interfuistis, iubete signari."

Ευγενείς εραστές μου και άρχοντες της ζωής μου σας παρακαλώ να περάσετε καλά με το κορμί μου, να ευχαριστηθείτε από τη γλύκα της γέμισης, του πιπεριού και του μελιού, ώστε να μνημονεύεται το όνομά μου εις το διηνεκές. Αφέντες μου και συγγενείς μου, που ενδιαφερθήκατε για τη διαθήκη μου, προστάξτε να υπογραφεί".

Lardio signavit. Offelicus signavit. Cyminatus signavit. Lucanicus signavit. Tergillus signavit. Celsinus signavit. Nuptialicus signavit.

explicit testamentum porcelli sub die XVI kal. lucerninas Clibanato et Piperato consulibus feliciter.

Ο Πάχιος, ο Ψωμίκος, ο Κραμπολάχανος, ο Λουκάνικος, ο Γουρουνόπετσος, ο Επιφανής, ο Γαμήλιος υπέγραψαν.

Τέλειωσε η διαθήκη του μικρού γουρουνιού στην καρδιά του χειμώνα, επί υπάτων Φουρνιστού και Πιπεράτου καλή τη τύχη.

Το πρωτότυπο αυτό κείμενο, για το οποίο έχουμε την πληροφορία ότι, όπως και τα *Μιλησιακά,* το αποστήθιζαν με γέλια οι νεαροί στα σχολεία[20], είναι η

[20] Βλ. παραπάνω σ. 94. Ίσως ο μύθος του Φαίδρου V 5, 4 για τη μίμηση του γρυλίσματος χοίρου από έναν *scurra* έχει μιμική προέλευση, βλ. Bonaria (1965) σ. 208.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διαθήκη ενός χοίρου. Τη διαθήκη την υπαγόρευσε ο ίδιος μία ώρα, πριν τον σφάξει ο μάγειρας. Κύριο χαρακτηριστικό, το οποίο το συνδέει με τη Μιλησιακή παράδοση, είναι η πρωτοπρόσωπη αφήγηση και το αυτοβιογραφικό στοιχείο. Υφολογικά επίσης παρατηρούμε ότι χαρακτηρίζεται από τον μικροπερίοδο λόγο, τον *sermo cottidianus*, την παρατακτική σύνδεση και τα διαλογικά σχήματα. Εμφανίζονται συγχρόνως λέξεις ερωτικής σημασίας[21], ερωτικοί υπαινιγμοί[22], ελληνισμοί[23], υποκοριστικά[24] και ρητορικά σχήματα: ομοιοτέλευτα, πάρισα, παρηχήσεις, ασύνδετα. Από τις παραπάνω παρατηρήσεις γίνεται σαφές ότι το κείμενο αυτό διαθέτει ορισμένα στοιχεία παρόμοια με τα υφολογικά και αφηγηματικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης[25]. Το κείμενο του *Testamentum Porcelli* επιβεβαιώνει το συμπέρασμά μας ότι υφολογικά τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης χαρακτηρίζονταν από τον συνδυασμό του ύφους του καθημερινού λόγου με στοιχεία έντεχνης ρητορείας.

III. Το prosimetrum στη Μιλησιακή παράδοση. Εικάζουμε ότι ένα από τα υφολογικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης ήταν η εναλλαγή πεζού και έμμετρου λόγου (prosimetrum). Έχει ήδη γίνει η υπόθεση ότι τα *Μιλησιακά-Milesiae* είχαν αυτό το χαρακτηριστικό[26]. Το χαρακτηριστικό αυτό είχαμε εντοπίσει στο πρώτο απόσπασμα των *Milesiae*[27] και το συναντάμε και σε άλλα έργα με περιεχόμενο ανάλογο με αυτά της Μιλησιακής παράδοσης[28]. Αυτό το γνώρισμα υπάρχει και στα αρχαία ερωτικά μυθιστορήματα[29] και κατεξοχήν στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα[30], στο οποίο εντοπίζουμε πολλά "μιλησιακά" θέματα.

---

21 *scrofae, lumbulos*

22 *caudam, lumbulus, vesica, musculos, bene faciatis corpore meo.*

23 *magirus, isiciariis, cinaedi.*

24 *porcellus, vascella, auriculas, puellis.*

25 Βλ. παραπάνω σσ. 175-196.

26 Βλ. Bettini (1982) σσ. 88-90, Merkelbach (1962) σ. 333, του ίδιου "Fragment eines satirischen Romans", *ZPE* 11 (1973) σ. 100, Norden (1910) σσ. 520-521, Paratore (1942) σσ. 20-21, Parsons (1971) σσ. 63-64, Perry (1925) σ. 38, σημ. 2, Reitzenstein (1912) σσ. 53-54. Ο Susemihl (1892) τ. ΙΙ, σσ. 576-577 εικάζει ότι ο Ασωπόδωρος ο Φλειάσιος υπήρξε το πρότυπο του συγγραφέα των *Μιλησιακών*, επειδή παραδίδεται ότι έγραψε *καταλογάδην ἰάμβους* (Lloyd Jones-Parson, *Supplementum Hellenisticum* σ. 84).

27 Βλ. παραπάνω σ. 112.

28 Στον Iulius Capitolinus (*SHA*) *Vita Clodii Albini* 5, 4, 5 υπάρχει η πληροφορία ότι δόθηκε στον Clodius Albinus έμμετρος χρησμός από το μαντείο του Απόλλωνα. Στο παραπάνω έργο εντοπίσαμε τη μαρτυρία ότι ο Clodius Albinus έγραψε τις *Milesiae Punicae*. Επιπλέον ο έμμετρος χρησμός του μαντείου του Απόλλωνα στον πατέρα της Ψυχής αποτελεί μία σημαντική μαρτυρία για τη Μιλησιακή παράδοση.

Το χαρακτηριστικό του prosimetrum υπάρχει στη Μενίππεια σάτιρα, το *Satyricon*, τον *Ἀλέξανδρο* του Λουκιανού, τον *Πάπυρο του Ιόλλαου* και σε άλλα παπυρικά αποσπάσματα, τα οποία παραδίδουν τμήματα μυθιστορημάτων. Για το θέμα αυτό βλ. D. Accorinti, "ΙΠΠΟΤΙΣ ΩΡΗ", *ZPE* 91 (1992) σ. 52, Kussl (1991) σ. 169, A. Stramaglia, "Due storie di fantasmi raccontate da fantasmi? PMich inv. 3378 (Pack^2 2629) e Apuleio, Met. IX, 29-31", *ZPE* 84 (1990) σσ. 19-26, του ίδιου "Innamoramento in sogno e storia di fantasmi? P. Mich. inv. 5 = PGM2 XXXIV (Pack^2 2636) + PPalauRib inv. 152", *ZPE* 88 (1991) σσ. 73-86, του ίδιου (1992) σσ. 121-149. Να σημειώσουμε ότι το prosimetrum εμφανίζεται και στη "μιλησιακή" ιστορία της Χήρας της Εφέσου, βλ. Πετρώνιος *Sat.* 111, 12 και 112, 2.

29 Εντοπίζουμε στίχους από τον Όμηρο συνήθως ή έμμετρους χρησμούς, βλ. Ηλιόδωρο *Αἰθιοπικά* Β΄ 35, 5 *ibidem* Γ΄ 12, 2 *ibidem* Η΄ 11, 2-3, Ξενοφ. Εφέσ. *Ἐφεσιακά* Ε΄ 4, 9 *παῖδες*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

2. Αφηγηματικά χαρακτηριστικά

Καταλήξαμε παραπάνω στο συμπέρασμα ότι τα βασικά αφηγηματικά χαρακτηριστικά των έργων της Μιλησιακής παράδοσης είναι το αφηγηματικό πλαίσιο, η ταύτιση του ήρωα-αφηγητή-συγγραφέα, η πρωτοπρόσωπη αφήγηση και τα στοιχεία της προφορικής αφήγησης, δηλ. η τέρψη, η ποικιλία, η *desultoria scientia.*

Για τον δημώδη-προφορικό χαρακτήρα της αφήγησης στη Μιλησιακή παράδοση χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Ιερώνυμου[31]: *Quasi non cirratorum turba Milesiarum in scholis figmenta decantet: et testamentum Suis, Bessorum cachinno membra concutiat, atque inter scurrarum epulas, nugae istiusmodi frequentetur.* Στη μαρτυρία του Ιερώνυμου εμφανίζονται τα θέματα της χαράς και του γέλιου, που προκαλεί η αφήγηση έργων, όπως τα *Milesiarum figmenta* και το *Testamentum Porcelli.* Οι αφηγητές και ακροατές αυτών των κειμένων είναι οι παράσιτοι (*scurrae*), οι νεαροί (*cirrati in scholis*) και οι *Bessi.* Το συμπόσιο (*epulae*)[32] αποτελεί το αφηγηματικό πλαίσιο.

Από τις μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση αποδεικνύεται ότι βασικό δομικό στοιχείο των έργων της Μιλησιακής παράδοσης ήταν συγκεκριμένες μορφές νουβέλας. Ορισμένα αφηγηματικά χαρακτηριστικά της νουβέλας μεταφέρθηκαν στα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Στα γνωρίσματα αυτά μάλλον αναφέρεται ο Κικέρωνας, περιγράφοντας την αφήγηση, η οποία περιστρέφεται γύρω από τους ανθρώπους (*narratio quae uersatur in personis*)[33]. Τα χαρακτηριστικά

Αἰγύπτιοι ἃ μὲν καταλογάδην, ἃ δὲ ἐν μέτρῳ προλέγουσι, όπου αναφέρεται στους χρησμούς του θεού Άμβος.

30 Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Α΄ 4, 6 *ibidem* Β΄ 3, 7 *ibidem* Γ΄ 5, 6. Στα παραθέματα αυτά εντοπίζουμε ομηρικούς στίχους, συναφείς με την αφήγηση. Στην περιγραφή της Καλλιρόης ο Χαρίτωνας χρησιμοποιεί έναν ομηρικό στίχο, για να τονίσει ότι η ηρωίδα ήταν όμοια με την Άρτεμη και την Αφροδίτη, βλ. *ibidem* Δ΄ 7, 5. Λίγο παρακάτω χρησιμοποιεί ένα δικό του στίχο σε ιαμβικό τρίμετρο *ibidem* Δ΄ 7, 6

ἐξὸν καθεύδειν τὴν τ' ἐρωμένην ἔχειν

31 Βλ. παραπάνω σ. 92.

32 Για το συμπόσιο ως αφηγηματικό πλαίσιο και τους επαγγελματίες αφηγητές πρβλ. Cataudella (1957) σσ. 23-25, O. Weinreich, "Das Märchen von Amor und Psyche", στο Friedländer (1921) σ. 91, Schissel von Fleschenberg (1912) σσ. 15-16, Salles (1981) σσ. 6-9, Scobie (1979) σσ. 245-246, Sandy (1970) σ. 464, Triomphe (1989) σ. 176 σημ 4.

33 Κικέρων *Inv.* I 19 *multa debet inesse festiuitas, confecta ex ... spe, metu ... dissimulatione, insperato incommodo, subita laetitia, iucundo exitu rerum.* Για περισσότερα παραθέματα και σχολιασμό πρβλ. Barwick (1928) σσ. 261-287, Cataudella (1957) σσ. 126-127, Scobie (1969) σσ. 12-15, Scobie (1979) σσ. 232-236. Στον *Auctor ad Herennium* I 13, 1-9 *Eius narrationis duo sunt genera: unum quod in negotiis, alterum quod in personis positum est. ... Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem ... spem metum, ... rerum varietates fortunae commutationem, ... subitam laetitiam iucundum exitum rerum* η αφήγηση των ιστοριών, οι οποίες αφορούν τους ανθρώπους εκτός από τα θέματα, τα οποία αναφέρει ο Κικέρωνας ότι τη χαρακτηρίζουν, περιέχει αυτά της ποικιλίας και της εναλλαγής, τα οποία είναι μιλησιακά, βλ. παραπάνω σσ. 209-211. Στο Σέρβιο *Ad Bucol.* VI 41, 1-7 *nam relictis prudentibus rebus de mundi origine, subito ad fabulas transitum fecit. sed dicimus, aut exprimere eum voluisse sectam Epicuream, quae rebus seriis semper inserit voluptates; aut fabulis plenis admirationis puerorum corda mulceri: nam fabulae causa delectationis inventae sunt* η αλλαγή του θέματος από το σοβαρό στο ελαφρό εξηγείται ως χαρακτηριστικό των Επικούρειων ή του λογοτεχνικού είδους της fabula, της οποίας κύριο γνώρισμα είναι η τέρψη. Η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

της ήταν η χάρη (*festiuitas*), η ευθυμία (*laetitia*), η αίσια έκβαση (*iucundus exitus*)[34] και σχετίζονται με την τέρψη του ακροατή από την ακρόαση αυτού του είδους των αφηγήσεων. Ανάλογα στοιχεία εντοπίζουμε στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου, στο *Satyricon* του Πετρώνιου και στα περισσότερα από τα αρχαία μυθιστορήματα[35]. Το θέμα της χαράς και της τέρψης, την οποία προσέφερε η αφήγηση μιας ιστορίας εμφανίζεται, όταν ένας αφηγητής σε ένα συγκεκριμένο αφηγηματικό πλαίσιο αρχίζει μια ενδοδιηγηματική ιστορία[36]. Αυτά τα συναισθήματα[37] προκαλούν οι αφηγήσεις των γυρολόγων, των παραμυθάδων, των παράσιτων (*circulatores, fabulatores, scurrae*)[38], οι οποίοι διασκέδαζαν με ιστορίες τους συνδαιτυμόνες σε ένα συμπόσιο και η αμοιβή τους ήταν να τρώνε, χωρίς να συμμετέχουν στα έξοδα[39].

Ένα άλλο χαρακτηριστικό, το οποίο φέρνει πιο κοντά τη Μιλησιακή παράδοση στην προφορική λογοτεχνία είναι το θέμα του γέλιου του ακροατή (*cachinnus* στη μαρτυρία του Ιερώνυμου)[40] ή γενικότερα οι υπόλοιπες αντιδράσεις

αναφορά στους Επικούρειους, η τέρψη και η εναλλαγή του σοβαρού με το ευτελές (*rebus seriis semper inserit voluptates*) παραπέμπουν στα χαρακτηριστικά του Sisenna, βλ. παραπάνω σ. 197.

[34] Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικά* Ζ΄ 8, 1 *εἰς κωμικὸν ἐκ τραγικοῦ τὸ τέλος κατέστρεψεν* και Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Η΄ 7, 4 *τὸ γὰρ τέλος λαμπρὸν γενόμενον ἐπισκοτεῖ τοῖς προτέροις ἅπασιν.*

[35] Για παραθέματα με αυτό το χαρακτηριστικό σε παρενθετικές αφηγήσεις βλ. Ciaffi (1960) σσ. 13-16, Scobie (1975) σσ. 68-69.

[36] Βλ. Newbold, "Nonverbal Communication in the *Satyricon* and in Apuleius' *Metamorphoses*", *QUCC* 70 (1992) σσ. 127-136.

[37] Να επισημάνουμε την τέρψη, την οποία αισθάνονται οι ακροατές της ιστορίας της Χήρας της Εφέσου, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 113, 1 *risu excepere fabulam nautae,* οι ακροατές της Μιλησιακής ιστορίας της Melissa Tarentina, βλ. *ibidem* 63, 1 *attonitis admiratione universis,* οι ακροατές του παραμυθιού του Έρωτα και της Ψυχής, βλ. Απουλήιο *Met.* VI 25, 9-11 *dolebam, mehercules, quod pugillares et stilus non habebam. qui tam bellam fabellam praenotarem,* την προαναγγελία της τέρψης στη Μιλησιακή ιστορία του *bonus pistor* στον Απουλήιο *Met.* IX 14, 5-7 *fabulam denique bonam prae ceteris, suaue comptam ad auris uestras adferre decreui, et en occipio* και στην παράδοξη ιστορία του Αριστομένη *ibidem* I 2, 9-10 *simul iugi quod insurgimus aspritudinem fabularum lepida iucunditas leuigabit.* Πρβλ. επίσης Λόγγου *Ποιμενικά* Β΄ 7, 1 *πάνυ ἐτέρφθησαν ὥσπερ μῦθον οὐ λόγον ἀκούοντες.*

[38] Σωτάδης *απ.* 3 (Powell, *Coll. Alex.*)

Τίνα τῶν παλαιῶν ἱστοριῶν θέλετ' ἐσακοῦσαι;

Λόγγος *Ποιμενικά* Β΄ 33, 3, Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Α΄ 4, 1 για το τέχνασμα του τύραννου των Ακραγαντίνων, ο οποίος χρησιμοποιεί έναν *στωμύλον* παράσιτο, για να διαβάλει την Καλλιρόη στον Χαιρέα. Λόγω της επιτυχίας του τεχνάσματος του παράσιτου επιτυγχάνεται η πλοκή της υπόθεσης. Στον κωμικό ποιητή Νικόλαο υπάρχει η περιγραφή των χαρακτηριστικών του γένους των παρασίτων, βλ. Νικόλαο *απ.* 1, 4 (Kock *CAF* τ. 3, σ. 383)

ἀκόλαστον ἔσχεν γλῶσσαν...

[39] Γι αυτή τη συντεχνία και την αφήγηση με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, βλ. Salles (1981) σσ. 7-13, Scobie (1969) σσ. 20-29, του ίδιου (1979) σσ. 233-244, Trenkner (1958) σσ. 14-22, Weinreich (1921) σσ. 91-93.

[40] Πρβλ. το γέλιο, το οποίο ακολουθεί τη Μιλησιακή ιστορία της Χήρας της Εφέσου στον Πετρώνιο *Sat.* 113, 1 *risu excepere fabulam nautae,* και το γέλιο, το οποίο προηγείται στην αυτοβιογραφική, παράδοξη ιστορία του Αριστομένη στον Απουλήιο *Met.* I 2, 3-4 *ac dum ausculto quid sermonis agitarent, alter exerto cachinno,* το σαρκαστικό και μυστηριώδες γέλιο για τον ακρωτηριασμό του Θηλύφρονα στον Απουλήιο *Met.* II 31 *cum primum Thelyphron hanc fabulam posuit, conpotores uino madidi rursum cachinnum integrant,* και το εξαγνιστικό και τελετουργικό γέλιο μετά από το πάθημα του Lucius προς τιμή του deus Risus στον Απουλήιο *Met.* III 10 *tunc ille quorundam astu paulisper cohibitus risus libere iam exarsit in plebem.* Στη "μιλησιακή" ιστορία του ζευγαρώματος του Άρη και της Αφρο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

είτε του ακροατή είτε του αφηγητή (κλάμα[41], μορφασμοί, χειρονομίες)[42]. Το χαρακτηριστικό αυτό συνδέεται με την τέρψη ή καλύτερα με την ισχυρή επίδραση, την οποία ασκούν στον ακροατή αυτές οι διηγήσεις, και εμφανίζεται σε πολλές περιπτώσεις κυρίως στον Λουκιανό, τον Πετρώνιο και τον Απουλήιο[43]. Εκείνο πάντως το οποίο γίνεται σαφές είναι ότι τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης προϋποθέτουν την ύπαρξη όχι μόνο ενός αφηγητή αλλά και ενός ακροατή-αναγνώστη, για τον οποίο εργάζεται ο συγγραφέας[44].

Ένα άλλο στοιχείο της προφορικής αφήγησης, για το οποίο υπάρχουν ενδείξεις ότι το αξιοποίησε η Μιλησιακή παράδοση, είναι το θέμα της αληθοφάνειας. Γίνεται προσπάθεια να πειστεί ο αναγνώστης ή ο ακροατής ότι το αφηγούμενο γεγονός είναι αληθινό[45]. Το αφηγηματικό υλικό ήταν νουβέλες ερωτικού ή *ἄπιστου* περιεχομένου. Το σύνηθες τέχνασμα, για να πειστεί ο αναγνώστης-ακροατής ότι ήταν αληθινές, ήταν η προαναγγελία ότι ο αφηγητής υπήρξε είτε αυτόπτης μάρτυρας είτε πρωταγωνιστής τους[46]. Ίσως αυτή η εμμονή στην αληθοφάνεια ήταν ο παράγοντας, ο

δίτης, τους οποίους συνέλαβε ο Ήφαιστος, οι υπόλοιποι θεοί γελάνε βλ. Όμηρου *Οδύσσ.* η 326. Στον Οράτιο *Sat.* I 8, 50

vincula cum magno risuque iocoque videres

με την αναφορά στο γέλιο του θεατή τελειώνει η σάτιρα της μάγισσας Κανιδίας, η οποία περείχε δύο Μιλησιακά θέματα, όπως διαπιστώσαμε. Στο Φαίδρο *App.* 11, 13

Risisse luno dicitur Veneris iocos

ο μύθος για την ακολασία των γυναικών, τον οποίο διηγείται η Αφροδίτη στην Ήρα, κλείνει με το γέλιο της ακροάτριας.

41 Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Δ΄ 3, 5 *δάκρυα καὶ στεναγμοὺς ἐπικολούθησε τῷ διηγήματι, ibidem* Δ΄ 3, 11 *κλάειν ἤρξαντο πάντες καὶ μετέβαλεν τὸ συμπόσιον εἰς σκυθρωπὴν ὑπόθεσιν* και Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικά* Ι΄ 38, 4.

42 Βλ. Newbold (1992) σσ. 127-136.

43 Αναλυτικά γι αυτό το θέμα βλ. Hichter (1945) σσ. 61-68, Newbold (1992) σσ. 129-132, Paratore (1942) σσ. 114-128. Πρβλ. επίσης Ciaffi (1960) σ. 14, Fantham "Sexual Comedy in Ovid's *Fasti*: Sources and Motivation", *HSPh* 87 (1983) σσ. 189-191, Fick-Michel (1991) σσ. 22-27, και Sandy (1970) σ. 464, Walsh (1970) σσ. 15-16. Για την μυστηριακή-τελετουργική πτυχή της εμφάνισης του "εγώ" στη νουβέλα, η οποία επηρεάζει ψυχολογικά τον αφηγητή ή τον ακροατή, ώστε να τον ωθεί στο γέλιο ή το κλάμα βλ. Fick-Michel (1991) σσ. 28-37 και 134-147, Hepding (1903) σσ. 50-51, Luck (1962) σ. 47, Triomphe (1989) σ. 263

44 Για τη συμμετοχή του κοινού στην αφήγηση βλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Γ΄ 3, 2 και *ibidem* Γ΄ 2, 16-17 στη "μιλησιακή" περιγραφή του γάμου της Καλλιρόης με τον Διονύσιο και τις δύο μαρτυρίες του Ιερώνυμου: *et miramur si imperitorum libri lectorem inveniant* και *Nullus tam imperitus scriptor est, qui lectorem non inveniat similem sui.* Πρβλ. Μαρτιάλη IX 81, *ibidem* XI 108 και *ibidem* XII προοίμ. 5-10. Στον ίδιο V 16, 1-3

Seria cum possim, quod delectantia malo
Scribere, tu causa es, lector amice, mihi,
Qui legis et tota cantas mea carmina Roma

φαίνεται η καταλυτική επίδραση του αναγνώστη στον ποιητή, ο οποίος ασχολείται με κωμικά θέματα προς τέρψη του κοινού. Η αναφορά στη μεγάλη διάδοση αυτών των ποιημάτων παραπέμπει στη μαρτυρία του Ιερώνυμου για τη διάδοση των *Milesiae.*

45 Χαρίτων *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Β΄ 5, 9 *οὐ θέλω δοκεῖν ἀλαζὼν οὐδὲ λέγειν διηγήματα ἄπιστα τοῖς ἀγνοοῦσιν* και *ibidem* Β΄ 8, 3. Πρβλ. Aly (1925) σσ. 204-212, Beck (1979) σσ. 246-250, R. Graves, *The Golden Ass,* Harmondsworth 1956, σ. 9, Salles (1981) σσ. 10-12 και 19-20, Scobie (1979) σ. 240.

46 Σε αυτό το χαρακτηριστικό στηρίζεται η αληθοφάνεια στην παράδοξη ιστορία του Σωκράτη και του Αριστομένη στον Απουλήιο *Met.* I 5, 1-8 *istud quidem, quod polliceris, aequi bonique facio, uerum quod inchoaueram porro exordiar. sed tibi prius deierabo istum uidentem deum me uera comperta memorare, nec uos ulterius dubitabitis ... sed ut prius noritis, cuiatis sim, qui sim: <Aristomenes sum>*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οποίος επέδρασε στο να παρουσιαστούν τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης ως βιώματα του αφηγητή-συγγραφέα σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση[47]. Το να προαναγγέλλει μάλιστα κάποιος ότι σκοπεύει να αφηγηθεί περιστατικά από τη ζωή του αποτελεί το βασικό (εξωτερικό) αφηγηματικό πλαίσιο, στο οποίο θα ενταχθούν οι ιστορίες του.

Η ύπαρξη του αφηγηματικού πλαισίου (Rahmenerzälhung) χαρακτήριζε τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης[48]. Κατά τον Schissel von Fleschenberg[49] το αφηγηματικό πλαίσιο πρέπει να είχε τη μορφή της διήγησης ιστοριών στα πλαίσια ενός συμποσίου[50] ή ενός ταξιδιού[51], όπως συμβαίνει στις *Metamorphoseis* του

Aegiensis; audite et quo gestu me teneam. Για ανάλογη προσπάθεια να πειστεί ο αναγνώστης για την αληθοφάνεια της διήγησης των Μιλησιακών ιστοριών του *bonus pistor* και των Philesitherus-Arete, βλ. *ibidem* IX 30, 11-17 *sed forsitan lector scrupulosus reprehendens narratum meum sic argumentaberis: "unde autem tu, astutule asine, intra terminos pistrini contentus, quid secreto, ut adfirmas, mulieres gesserint, scire potuisti?". accipe igitur, quem ad modum homo curiosus iumenti faciem sustinens cuncta.* Ως προσωπικό βίωμα του αφηγητή παρουσιάζεται η περίφημη Μιλησιακή ιστορία του αγοριού της Περγάμου, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 85, 1 *in Asiam cum a quaestore essem stipendio eductus, hospitium Pergami accepi* και η Μιλησιακή ιστορία της Melissa Tarentina, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 61, 5-6 *talem fabulam exorsus est: "cum adhuc servirem, habitabamus in vico angusto; ...".* Πρβλ. Αριστοφάνη *Λυσ.* 781-782

Μῦθον βούλομαι λέξαι σν' ὑμῖν
ὃν ποτ' ἤκουσ' αὐτὸς ἔτι παῖς ὤν.

47 Πρβλ. παραπάνω σ. 67. Για εικασίες σύνδεσης με τα *Μιλησιακά-Milesiae* συγκεριμένων ιστοριών με αυτά τα χαρακτηριστικά βλ. R. Beck, "Some observations of the narrative technique of Petronius", *Phoenix* 27 (1973), σ. 43 και 46, του ίδιου "Eumolpus *poeta*, Eumolpus *fabulator*", *Phoenix* 33 (1979) σ. 249, C. Gual Carcia, "Idea de la novela entre los griegos y romanos", *ECIás* (1975) σ. 131, H. Kuch, "Gattungstheoretische Überlegungen zum antiken Roman", *Philologus* 129 (1985) σ. 4, Paratore (1942) σ. 161, Parca (1981) σ. 97, Pepe (1991) σ. 101 και πρβλ. B. Deforge, "Hésiode: initiation et nome", στο Moreau τ. I (1992) σσ. 81-84, P.-A. Février, "Aux origines d' une exigence chrétienne" στο M. Bernos (1988) σσ. 170-172, Friedländer (1923) τ. III, σ. 53, Herbillon (1929) σσ. 68-69, Siems (1988) σ. 90.

48 Βλ. παραπάνω σσ. 66-70 και 78-79.

49 Βλ. παραπάνω σ. 4.

50 Ανάλογα βλ. Fantham (1983) σ. 202, Hägg (1992) σ. 233, Howald (1923) σ. 137, Lewis, "Barbers' shops and perfume shops «Symposia without wine»" στον Powel (1995) σσ. 432-439, Paratore (1942) σ. 49 σημ. 56 και σ. 121, Parca (1981) σ. 100, Sandy (1970) σ. 464. Γενικότερα πρβλ. K. Bielohlawek, "Gastmahls- und Symposionslehren bei griechischen Dichtern", *WS* 58 (1940) σσ. 19-20, Friedländer (1922) τ. I, σ. 291, M.D. Gallardo, "Los «simposio» de Luciano, Ateneo, Metodio y Juliano", *CFC* 4 (1972) σσ. 240-243, F. Lasserre, "Ἐρωτικοὶ Λόγοι", *MH* 1 (1944) σσ. 171-175, F. Lissarrague, *The Aesthetics of the Greek Banquet. Images of Wine and Ritual,* (μτφρ. Szegedy-Maszak), Princeton 1990, σσ. 70-80, Peruzzi (1993) σσ. 362-363.

Ο κωμικός συγγραφέας Μάχων *απ.* 15-16 (Gow) ασχολήθηκε εκτενώς με τις ερωτικές ιστορίες των ιερόδουλων στα συμπόσια. Μία από αυτές ανήκει στον "τόπο" του spurcum additamentum, βλ. παραπάνω σ. 152. Βλ. την περιγραφή στον κωμικό ποιητή Αριστοφάνη *απ.* 1 (Kock *CAF* τ. 1, σ. 710)

ὥσπερ ἐπειδὰν δειπνῶμέν που, τότε πλεῖστα λαλοῦμεν ἅπαντες·
ὑμῖν ὀρχηστρίδας εἶπον ἑταίρας
ὡραίας πρότερον· νῦν δ' οὐχ ὑμῖν ἀγορεύω

Το αφηγηματικό πλαίσιο του συμποσίου εντοπίζεται στα περισσότερα ρομαντικά μυθιστορήματα της αρχαιότητας, βλ. Αχιλλέα Τάτιο *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Η' 4, 2 *"Τί οὐ λέγεις, ὦ ξένε, τὸν περὶ ὑμᾶς μῦθον ὅστις ἐστί; δοκεῖ γάρ μοι περιπλοκάς τινας ἔχειν οὐκ ἀπλεῖς· οἴνῳ δὲ μάλιστα πρέπουσιν οἱ τοιοῦτοι λόγοι."* Ξεν. Εφεσ. *Ἐφεσιακὰ* Ε' 13, 5, Ηλιόδ. *Αἰθιοπικὰ* Β' 21, 6-7, *ibidem* Δ' 16, 5, *ibidem* Ε' 16, 1-4 όπου τονίζεται ότι η αφήγηση ιστοριών σε ένα συμπόσιο προσφέρει μεγαλύτερη τέρψη από το φαγητό, τους χορούς και τα άσματα, Λόγγ. *Ποιμενικὰ* Β' 32, 2-3, *ibidem* Γ' 9, 4, *ibidem* Δ' 17, 3 *ὁ δὲ, οἷα πᾶσαν ἐρωτικὴν μυθολογίαν ἐν τοῖς τῶν ἀσώτων συμποσίοις πεπαιδευμένος, ... ἔλεγεν,* κατά την εξέλιξη της ιστορίας του Δάφνη και του κίναιδου, η οποία εμφανίζει "μιλησιακά" θέματα. Πρβλ. επίσης Λουκιανό *Ἐπὶ μισθ.* 27, 7, Βεργίλιο *Aen.* I 637, Οβίδιο *Met.* VII 661-664, Q. Atta *απ.* 10 (Ribbeck)

Nempe adstat sinus apud mensam, ubi sermo solet

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Απουλήιου και στο *Satyricon* του Πετρώνιου. Σε αυτό το αφηγηματικό πλαίσιο μπορούσαν να ενταχθούν ενδοδιηγηματικά άλλα ομόκεντρα (εσωτερικά) αφηγηματικά πλαίσια[52]. Το αφηγηματικό πλαίσιο όμως ήταν αφηγηματικό χαρακτηριστικό όλων των αρχαίων μυθιστορημάτων[53] και δεν περιοριζόταν μόνο στις παραπάνω δύο μορφές. Δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως "μιλησιακή" μια ιστορία με μοναδικό κριτήριο το ότι εντάσσεται σε ένα από τα παραπάνω αφηγηματικά πλαίσια. Όμως, αν ο αφηγητής, ο οποίος διηγείται μια ιστορία στα πλαίσια ενός εσωτερικού αφηγηματικού πλαισίου, ιστορεί ένα δικό του βίωμα[54], τότε αυτό συνδυάζεται με το άλλο βασικό "μιλησιακό" χαρακτηριστικό: την αυτοβιογραφική αφήγηση. Σε ένα αφηγηματικό πλαίσιο εξάλλου μπορούν να ενταχθούν διαφόρων ειδών ιστορίες, ώστε να εμφανιστεί και το "μιλησιακό" χαρακτηριστικό της ποικιλίας.

Μία μορφή αφηγηματικού πλαισίου, το οποίο βρίσκεται πολύ κοντά στη Μιλησιακή παράδοση, είναι το πλαίσιο του λημεριού των ληστών: οι ληστές μετά τις επιδρομές τους συγκεντρώνονται στο λημέρι τους, για να ξεκουραστούν, και αφηγούνται ιστορίες. Το πλαίσιο αυτό απαντά στον Απουλήιο, τον Ξενοφώντα τον Εφέσιο και τον Ηλιόδωρο. Η εισαγωγή του στα έργα των δύο πρώτων συγγραφέων γίνεται με παρόμοιο τρόπο[55]:

Απουλήιος *Met.* IV 27

"... utque clamore percito formonsae raptum uxoris conquerens populi testatur auxilium, quidam de latronibus importunae persecutionis indignatione permotus, saxo grandi pro pedibus adrepto, misellum iuuenem maritum meum per-

Ξενοφώντας *Ἐφεσιακά* Γ΄ 9, 2 - 6

ὁ δὲ Ἀβροκόμης ἐζήτει καὶ ἐπολυπραγμόνει εἴ τις ἐπίσταιτο κόρην ποθὲν ξένην αἰχμάλωτον μετὰ λῃστῶν ἀχθεῖσαν· ὡς δὲ οὐδὲν εὗρεν, ἀποκαμὼν ἦλθεν οὗ κατήγοντο. Δεῖπνον δὲ αὐτοῖς οἱ περὶ τὸν Ἱππόθοον παρεσκεύασαν.

Suboriri seditiosus

Πλίνιο νεώτ. *Ep.* I 13, 2, 1-2 *plerique in stationibus sedent tempusque audiendi fabulis conterunt.* Στον Χορίκιο *Διάλ.* 16, 1, 1-3 *Ἡ διάλεξις ἀπὸ τῆς παρούσης ὥρας λαβοῦσα τὴν ἀφορμὴν προσφόροις αὐτῇ διηγήμασι καλλωπίζεται. Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ὀλίγον ὁ χρόνος περιφερόμενος ἧκεν ἡμῖν εἰς τὴν ἐγκύκλιον εὐωχίαν, φέρε ἴδω, εἴ που δυναίμην ἀβρότερον ὑμᾶς ἑστιᾶσαι. λίχνοι γάρ ἐστε τῶν λόγων καὶ ἄπληστοι. Δότε οὖν, ὦ φιλότης, βραχὺ μυθολογῆσαι καὶ παραμίξαι τοῖς ὄψοις ἥδυσμά τι ποιητικόν,* εκτός από το θέμα της αφήγησης ιστοριών στο συμπόσιο, εντοπίζουμε το θέμα της τέρψης, της ακόρεστης δίψας για διηγήσεις και της ανάμιξης του φαγητού με την ακρόαση μύθων. Σημειώνουμε ότι το αντικείμενο της αφήγησης είναι ο μύθος για το χρωματισμό του ρόδου από το αίμα της Αφροδίτης.

[51] Βλ. Sandy (1970) σ. 464. Πρβλ. Ξεν. Εφέσ. *Ἐφεσιακά* Α΄ 11, 3, *ibidem* Γ΄ 1, 4-5, *ibidem* Γ΄ 2, 15, *ibidem* Ε΄ 1, 3-4, Ηλιόδ. *Αἰθιοπικά* Δ΄ 4, 2 *οὐ μόνον ἀκουσμάτων ἀκόρεστος ἄρα ἦσθα, ὦ Κνήμων, ἀλλὰ καὶ ὕπνῳ δυσάλωτος* και *ibidem* ΣΤ΄ 2, 2 όπου συνδυάζεται το θέμα της αφήγησης ιστοριών κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού με τα θέματα της ποικιλίας, της τέρψης και του γέλιου, τα οποία εντοπίσαμε παραπάνω.

[52] Την άποψη αυτή δεν δέχεται ο Hausrath (1914) σ. 451.

[53] Βλ. Ciaffi (1960) σ. 17, Pisani (1940) σσ. 145-154, Sullivan (1968) σ. 117, Paratore (1942) σσ. 47-51, 234, Perry (1923) σσ. 221-224, Reitzenstein (1912) σ. 50-51, Schissel (1913) σσ. 8-10. Πρβλ. επίσης Anderson (1982) σ. 7, L. Können, "Die Prophezeiungen des «Töpfers»", *ZPE* 2 (1968) σσ. 208-209, του ίδιου "The Dream of Nektanebos", *BASP* 22 (1985) σσ. 171-194, και P.E. Legrand, "Les Dialogues des Courtesans", *REG* 21 (1908) σσ. 58-60, Sandy (1970) σ. 463 σημ. 1.

[54] Πρβλ. τις αφηγήσεις της *Cena Trimalchionis* στον Πετρώνιο *Sat.* 48-63, τις ιστορίες στο λημέρι των ληστών στον Απουλήιο *Met.* IV 8-22 και τη Μιλησιακή ιστορία του Philesitherus - Arete, *ibidem* IX 17-22, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο της ιστορίας του *bonus pistor.*

[55] Βλ. Haight (1943) σ. 36, Kérenyi (1927) σσ. 157-159.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

cussum interemit. talis aspectus atrocitate perterita somno funesto pauens excussa sum".

Tunc fletibus eius adsuspirans anus sic incipit: "bono animo esto, mi erilis, nec uanis somniorum figmentis terreare. nam praeter quod diurnae quietis imagines falsae perhibentur, tunc etiam nocturnae uisione euentus nonnumquam pronuntiant. ... contra ridere et mellitis dulciolis uentrem saginare uel in uoluptatem Veneriam conuenire tristitie animi, languore corporis damnisque ceteris anxiatum iri praedicant. sed ego te narrationibus lepidis anilibusque fabulis protinus auocabo", et incipit:

"Erant in quadam ciuitate rex et regina ... "

Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐδειπνοποιοῦντο, ὁ δὲ Ἀβροκόμης πάνυ ἄθυμος ἦν καὶ αὐτὸν ἐπὶ τῆς εὐνῆς ῥίψας ἔκλαιε καὶ ἔκειτο οὐδὲν προσιέμενος.

Προιοῦσι δὲ τοῦ πότου τοῖς περὶ τὸν Ἱππόθο - ον παροῦσά τις πρεσβῦτις ἄρχεται διηγήματος, ᾗ ὄνομα Χρυσίον. «Ἀκούσατε» ἔφη, «ὦ ξένοι, πάθους οὐ πρὸ πολλοῦ γενομένου ἐν τῇ πόλει. Περίλαός τις, ἀνὴρ τῶν τὰ πρῶτα δυναμένων ... ἤγαγέ τινας συλλαβὼν λῃστὰς καὶ μετ' αὐτῶν κόρην καλὴν καὶ ταύτην ἔπειθεν αὐτῷ γαμηθῆναι.

... ἡ δὲ εἰς τὸν θάλαμον εἰσελθοῦσα ... ποῦσα φάρμακόν ποθεν ἀποθνήσκει· ...» Ἀκούσας ὁ Ἱππόθοος «αὕτη» ἔφησεν «ἐστὶν ἡ κόρη, ἣν Ἀβροκόμης ζητεῖ.»

Στο αφηγηματικό πλαίσιο του ληστρικού των ληστών ένας από τους αφηγητές είναι η γριά[56]. Στον Απουλήιο ιστορεί το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής, το οποίο παρουσιάζει πολλά "μιλησιακά" θέματα και κατά δήλωση του συγγραφέα είναι *milesia*. Έτσι το παραμύθι αυτό, εκτός από *milesia*, είναι επιπλέον μια *lepida anilis fabula*[57], η οποία τέρπει ιδιαιτέρως τους ακροατές της, όπως είδαμε παραπάνω[58]. Το παραμύθι αυτό προοικονομεί την εξέλιξη της περιπέτειας του Lucius. Στον Ξενοφώντα τον Εφέσιο η *anilis fabula* παρέχει στον ήρωα πληροφορίες για την αγαπημένη του, τη στιγμή που βρίσκεται σε αδιέξοδο. Σημειώνουμε ότι η *anilis fabula* και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις λειτουργεί ως παρηγοριά σε αυτούς, οι οποίοι έχασαν τον αγαπημένο ή την αγαπημένη τους[59].

Κατά την εξέταση των μαρτυριών της Μιλησιακής παράδοσης είχαμε παρατηρήσει[60] ότι ο αυτοκράτορας Clodius Albinus ασχολούταν με τις *neniae aniles* και με τις *Milesiae Punicae Apulei*. Είχαμε επισημάνει ένα ξόρκι (*neniae*) με λεξιλόγιο ανάλογο με αυτό του Spurcum[61]. Επιπλέον η νουβέλα του *Philesitherus* και της *Arete*, η οποία είναι, όπως ήδη επισημάναμε[62], σίγουρα Μιλησιακή, αποτελεί το αφηγηματικό αντικείμενο μιας διεφθαρμένης γριάς (*anus*). Εικάζουμε λοιπόν ότι ένας από τους αφηγητές, τον οποίο χρησιμοποιούσαν τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, ήταν η γριά. Αυτή ως αφηγήτρια απηχεί μια πραγματικότητα: χαρακτηρίζεται από τη φυσική φλυαρία και από το γεγονός ότι αφηγείται παραμύθια στα

---

56 Η γριά υπάρχει και στην επιτομή του Ψ.-Λουκιανού *Λούκ.* 20-22 στο αντίστοιχο σημείο. Εξαιτίας αυτού υποθέτουμε ότι υπήρχε μια *anilis fabula* και στο πρότυπο.

57 Απουλήιος *Met.* IV 27.

58 Απουλήιος *Met.* VI 25.

59 Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικά* Α΄ 8, 7. Στο ίδιο έργο ΣΤ΄ 12, 3 η γριά διηγείται την ιστορία της μετά από τη μάχη των στρατιωτών με τους ληστές. Κατόπιν η ίδια η αφηγήτρια παρουσιάζεται ως μάγισσα, η οποία ανέστησε το νεκρό γιο της (όπως στη Μιλησιακή ιστορία του Thelyphron στον Απουλήιο *Met.* II 28 - 30). Τιμωρείται με θάνατο, ο οποίος είναι όμοιος με την ερωτική στάση της pendula Venus, βλ. παραπάνω σ. 134 σημ. 135. Στο ίδιο έργο Ζ΄ 9, 4 η υπηρέτρια της ακόλαστης Αρσάκης, η γριά Κυβέλη παρηγορεί την αφεντικίνα της και υπόσχεται να τη βοηθήσει στα ερωτικά της σχέδια.

60 Βλ. παραπάνω σ. 90.

61 Βλ. παραπάνω σ. 156.

62 Βλ. παραπάνω σ. 99.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παιδιά, για να τα ευχαριστήσει ή να τα ησυχάσει[63]. Ο ρόλος της ως αφηγήτριας αστείων ιστοριών ξεκινά από τη γριά Ιάμβη, η οποία έκανε τη λυπημένη Δήμητρα να γελάσει[64]. Ο χαρακτηρισμός ότι μια συγκεκριμένη ιστορία ήταν κατάλληλη για γριές ή παιδιά ήταν ιδιαίτερα υποτιμητικός[65]· ανάλογα υποτιμημένα ήταν και τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης.

Η γριά συγχρόνως διέθετε και κωμικοερωτικό πεδίο αναφοράς. Παίζει διαχρονικά το ρόλο της μεσολαβήτριας ανάμεσα σε έναν ερωτευμένο και τη γυναίκα, την οποία αγαπά, οπότε είναι ο ενδιάμεσος κρίκος της μοιχείας και της διαφθοράς[66]. Επίσης παρουσιάζεται ακόλαστη[67] και με πολλά ελαττώματα. Εξάλλου η γριά έπαιζε πρωταγωνιστικό ρόλο σε ορισμένες μυστηριακές-μαγικές τελετουργίες[68]. Με τον όρο

---

[63] Χορίκιος *Διάλ.* 29, 2, 86, 6-9 *ταῦτα γυνὴ πρεσβῦτις μυθολογείτω παιδίοις εὐκόλως θελγομένοις τὰ ὦτα καὶ πρὸς ὕπνον πολλάκις ὑφ' ἡδονῆς ἑλκομένοις καὶ ταῦτα νικᾶν ἐπιχειροῦσι τὸν ὕπνον, ἵνα μὴ τῶν λεγομένων ἀνήκοοι γένωνται,* Κοϊντιλιανός *Inst. Orat.* I 8, 18-19. Πρβλ. Friedländer, τ. IV, (1921) σσ. 91-92, Scobie (1979) σ. 252 για τη γριά ως αφηγήτρια και για την *anus lanigera.* Στο αφηγηματικό πλαίσιο στον Οβίδιο *Met.* IV 35-388 οι Μινυάδες αφηγούνται, πλέκοντας στον αργαλειό, ερωτικές ιστορίες μεταμόρφωσης. Για το ίδιο θέμα αξιοσημείωτο είναι το επιτύμβιο επίγραμμα στην *AJ* 196 (Appendix, Cougny τ. III, *Epigrammata sepulcralia*)

Βιττὼ καὶ Φανὶς φίλη ἡμέρη, αἱ συνέριθοι,
αἱ πενιχραὶ γραῖαι, τῇδ' ἐκλίθημεν ὁμοῦ·
ἀμφότεραι Κᾶραι, πρῶται γένος ὦ γλυκὺς ὄρθρος,
πρὸς λύχνον ᾧ μύθους ἥδομεν ἡμιθέων

[64] Βλ. Ομηρ. Υμν. *Εἰς Δήμ.* 202-204, Ησύχιος *ι* 43 (Latte) *"Ἰάμβη",* Ψ.-Απολλόδωρο *Βιβλιοθήκη* I 30 (Wagner) *γραῖά τις Ἰάμβη σκώψασα τὴν θεὸν ἐποίησε μειδιᾶσαι· διὰ τοῦτο ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις τὰς γυναῖκας σκώπτειν λέγουσι.* Στο Μάχωνα *απ.* 11, 149 εντοπίζουμε το θέμα της γριάς, η οποία σκώπτει. Πρβλ. Ευστάθ. *Παρ. εἰς Ὅμηρ. λ* 277 (Stallbaum τ. 1, σ. 414), Φώτ. *Βιβλιοθήκη* 239, 319b, 15 και M.R. Lefkowitz, *Γυναίκες στον Ελληνικό μύθο,* (μτφρ. Αμαλία Μεγαπάνου), Αθήνα 1993, σ. 75. Στον Σέρβιο *ad Aen.* I 430 υπάρχει η πληροφορία ότι η Δήμητρα εξήγησε στην Κορίνθια γριά Melissa το νόημα των μυστηρίων. Πιθανώς στη μαρτυρία αυτή συμφύρεται η ερωτική ιστορία της εταίρας του τυράννου της Κορίνθου Περίανδρου, η οποία ονομαζόταν Μέλισσα (βλ. παραπάνω σ. 55 σημ. 35), ο συμβολισμός της μέλισσας (βλ. παραπάνω σσ. 55-57) και ο μύθος της Ιάμβης και της Δήμητρας.

[65] Comica Adespota *απ.* 482 (Kock *CAF* τ. 3, σ. 597)

εὑρήματα ταῦτα γραδίων καὶ παίγνια

Κικέρων *ND* III 12, 6 *doceas oportet quo modo, ne fabellas aniles proferas,* Οράτιος *Sat.* II 6, 77-78

Cervius haec inter vicinus garrit anilis
ex re fabellas ...

Απουλήιος *Apol.* 25, 15, Κοϊντιλιανός *Inst. Orat.* I 9, 2, 2. Στον Χορίκιο *Διάλ.* 5, 1, 10, 5-6 *τίς, ἔφη, ὑμᾶς φλυαρία ἔχει, ὦ Μοῦσαι; καὶ οὐκ ἀποῦσαι μύθους ὥσπερ τὰ γραΐδια τοῖς παιδαρίοις ᾄδετε;* το θέμα των *fabulae aniles* εμφανίζεται στη φιλονεικία του Έρωτα με τις Μούσες. Τα επιχειρήματα των δύο αντιπάλων είναι ερωτικές ιστορίες. Για περισσότερα παραθέματα βλ. Scobie (1979) σσ. 245-256 και Weinreich (1921) σσ. 91-95, χωρίς αναφορά στη σύνδεση με τη Μιλησιακή παράδοση. Επίσης, πρβλ. παραπάνω σσ. 89-90.

[66] Βλ. Trenkner (1958) σ. 86 και πρβλ. Ηλιόδωρου *Αἰθιοπικά* Ζ' 9, 4, Αριστοφάνη *Θεσμ.* 502-515 όπου η *μαμὰ γραῦς* φέρνει ένα ξένο νεογέννητο στο σπίτι, του σφραγίζει το στόμα με κερί, για να μην κλαίει, και εξαπατά το σύζυγο της κυρίας της, λέγοντάς του ότι το παιδί είναι ίδιο με αυτόν. Στον Οβίδιο *Her.* 19, 19-31 η γριά είναι η μυστικοσύμβουλος της Ηρούς στην ερωτική ιστορία με τον Λέανδρο, η οποία είναι Μιλησιακή, βλ. παραπάνω σ. 230 σημ. 60-62.

[67] Βλ. Brecht (1930) σσ. 50-51, Breitholz (1960) σσ. 103-110, Winkler (1985) σσ. 172-174. Πρβλ. Μαρτιάλ. X 90, 4, και Ξεν. Εφές. *Ἐφεσιακὰ* Ε' 9, 1. Στον Πετρώνιο *Sat.* 138, 4 και τον Μαρτιάλη XI 29 η γριά πρωταγωνιστεί σε μια σκηνή ανάλογη με αυτήν του spurcum additamentum. Στο επίγραμμα του Μαρτιάλη, εκτός από το θέμα του τριψίματος με τα δάκτυλα και της επμήκυνσης του membrum virile, εντοπίζονται τα θέματα της ερωτικής συναλλαγής και των τρυφερών επικλήσεων, τα οποία περιέχονται στις ερωτικές σκηνές της Λουκιάδας και συμπληρώνουν τον τόπο του Spurcum. Εικάζουμε ότι ο Μαρτιάλης αξιοποίησε ένα Μιλησιακό πρότυπο.

[68] Θεόκριτος *Εἰδύλ.* II 91, Μαρτιάλης XI 49 και Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικά* ΣΤ' 12, 2. Στο παράθεμα από τον Ηλιόδωρο η γριά είναι μάγισσα, δρα στη Βήσσα (για τη σχέση της Βήσσας με τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παραπάνω σσ. 94-95), εφαρμόζει μία τελετουργία, στην οποία χρησιμοποιεί το μέλι, το

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λοιπόν *anilis fabula* εννοείται μια ερωτική ιστορία ή μια ιστορία μαγείας, στην οποία πρωταγωνιστεί ή παίζει ρόλο μια γριά ή την οποία αφηγείται μια γριά. Η γριά, ο πρωταρχικός αφηγητής ιστοριών αποδεικνύεται ένας πολυδύναμος αφηγητής, καθώς συνδυάζει την κακία και την αφέλεια, την ακολασία και τη σοφία λόγω ηλικίας. Γι αυτό αποτελεί τον καταλληλότερο αφηγητή, για να διηγηθεί μια πολύσημη ιστορία, όπως το Μιλησιακό παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής.

γάλα και το κέρινο ομοίωμα, όπως στο απόσπασμα του Βάρρωνα, για να αναστήσει ένα νεκρό, και τιμωρείται με έναν "μιλησιακό" θάνατο. Πιθανώς ο Ηλιόδωρος αξιοποίησε τα σημαινόμενα της γριάς στη Μιλησιακή παράδοση, για να περιγράψει τη συγκεκριμένη γριά στο δικό του μυθιστόρημα. Βλ., επίσης, J. Cagè (1963) σ. 54, B.J. Colins, "Ritual Meals in the Hittite Cult", στο Meyer-Mirecki (1995) σ. 87, Friedrich (1978) σ. 59, Hepding (1903) σσ. 42-43, Lobeck (1829) σσ. 606-607, Luck (1962) σσ. 48, 51, J. Scarborough, "The Pharmacology of Sacred Plants, Herbs and Roots", στο Faraone-Obbink (1991) σ. 150, Tupet (1976) σσ. 199, 330-334 και σ. 409 σημ. 1, Winkler (1991) σ. 228

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Β. Η αρχαία ερωτική νουβέλα και οι Μιλησιακές Ιστορίες

Οι προηγούμενοι μελετητές των *Μιλησιακῶν-Milesiae,* όπως έχουμε προαναφέρει, χαρακτήριζαν χωρίς τεκμηρίωση πολλές ερωτικές νουβέλες, οι οποίες σώζονταν σε κάθε είδους έργο της αρχαίας λογοτεχνίας, ως "μιλησιακές"[1]. Σχημάτισαν αυτήν την άποψη, στηριζόμενοι σε ελάχιστες ενδείξεις, οι οποίες δεν αποδεικνύουν τη μιλησιακή καταγωγή των ερωτικών μυθιστοριών[2]. Αυτός ήταν ο μοναδικός τομέας, στον οποίο η προηγούμενη έρευνα δεν υπήρξε για τα *Μιλησιακά-Milesiae* "προσεκτική" και συντηρητική. Ενώ δηλ. έκριναν ότι δεν υφίσταται ερευνητικό πεδίο για τα *Μιλησιακά,* διατύπωναν την άποψη ότι οι νουβέλες με ερωτικό περιεχόμενο σε συνδυασμό με το μοτίβο του δόλου και με το σκηνικό τους να εξελίσσεται στη Μ. Ασία ήταν "μιλησιακές"[3].

Σε προηγούμενο τμήμα της έρευνάς μας καταλήξαμε ότι μπορούμε με σιγουριά να χαρακτηρίσουμε "μιλησιακή" την ιστορία του όνου. Από τις μαρτυρίες προκύπτει ότι τα *Μιλησιακά-Milesiae* χαρακτηρίζονταν από την ύπαρξη ερωτικών ιστοριών σε αυτά. Για να χαρακτηρίσουμε μια νουβέλα ως μιλησιακή, απαιτούνται ισχυρές ενδείξεις, οι οποίες να συμπίπτουν με τα στοιχεία για τη Μιλησιακή παράδοση (θεματική, υφολογικά-αφηγηματικά χαρακτηριστικά), τα οποία διαθέτουμε. Αλλιώς θα καταλήξουμε στην υπερβολή να θεωρούμε κάθε ερωτική νουβέλα ως μιλησιακή[4].

---

[1] Βλ. παραπάνω σσ. 7-10. Ο Cataudella (1957) σ. 142 κι ο A. Ruiz de Elvira, "Mito y novella", *CFC* 5 (1973) σ. 32 διατύπωσαν την άποψη ότι καμιά νουβέλα δεν επιτρέπεται να χαρακτηρίζεται ως "μιλησιακή", καθώς ένας τέτοιος χαρακτηρισμός πρέπει να ερείδεται σε ισχυρές ενδείξεις. Η άποψη τους ήταν μεθοδολογικά σωστή (ο Cataudella τη διατύπωσε αλλά δεν την εφάρμοσε).

[2] Εννοούμε τις μαρτυρίες του Οβίδιου με τους όρους *crimina* και *ioci* και τη μαρτυρία του Ψ.-Λουκιανού στους *Έρωτες,* όπου ο Λυκίνος, επειδή άκουγε τις ερωτικές περιπέτειες του φίλου του Θεόμνηστου, παραλλήλισε τον εαυτό του με τον Αριστείδη το Μιλήσιο, βλ. παραπάνω σσ. 90-91.

[3] Οι Weinreich (1930) σσ. 55-56 και Müller (1980) σ. 119 κατά την εξέταση των παραλλαγών της ιστορίας της χήρας της Εφέσου τις ανήγαγαν σε κοινό πρότυπο, το οποίο ταυτίζουν με τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη. Όμως δεν αξιοποιούν καθόλου τα δεδομένα της Μιλησιακής παράδοσης. Είχε επικρατήσει η άποψη ότι η χήρα της Εφέσου είναι "μιλησιακή" ιστορία, χωρίς να ξέρουμε το γιατί.

[4] Η έρευνα θεωρεί ότι είναι σίγουρα μιλησιακές οι νουβέλες της χήρας της Εφέσου και του αγοριού της Περγάμου από το *Satyricon* του Πετρώνιου, οι νουβέλες μοιχείας από από το IX βιβλίο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου και η δέκατη επιστολή του Ψ.-Αισχίνη, πρβλ. Cataudella (1957) σσ. 145-146, W.B. Sedwick, "Oral Transmission in Ancient Times", *Folklore* 58 (1947) 288-291, Winstedt, "Milesian Tales", *Folklore* 60 (1949) σσ. 393-395. Ο Cataudella (1957) σ. 143 υπήρξε ο μοναδικός ερευνητής, ο οποίος, προκειμένου να ονομάσει μια νουβέλα μιλησιακή, έκρινε σκόπιμο να θεσπίσει μεθοδολογικά κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά ήταν τα εξής: 1. να υπάρχει το πλαίσιο αφήγησης ή το πλαίσιο διαλόγου, στο οποίο να εντάσσεται η νουβέλα με ήρωα τον αφηγητή της νουβέλας και πρωτοπρόσωπη αφήγηση, 2. το ερωτικό περιεχόμενο, 3. η τοποθέτηση της δράσης στη Μίλητο ή γενικότερα στην Ιωνία Τα συγκεκριμένα κριτήρια απηχούν μια μηχανιστική αντίληψη για το τι είναι "μιλησιακό". Το κριτήριο του πλαισίου δεν μπορεί να υφίσταται, καθώς ο εντοπισμός μιας νουβέλας με μιλησιακά στοιχεία μπορεί να γίνει σε ένα λογοτεχνικό είδος, το οποίο δεν περιλαμβάνει ούτε αυτοβιογραφία ούτε πλαίσιο αφήγησης ούτε πρωτοπρόσωπες διηγήσεις. Το δεύτερο κριτήριο για το ερωτικό περιεχόμενο αιωρείται ασαφώς: τίθεται το ερώτημα αν κάθε ερωτική ιστορία περιλαμβανόταν στα *Μιλησιακά.* Το κριτήριο του Μικρασιατικού γεωγραφικού προσδιορισμού αναιρείται από τις μαρτυρίες, οι οποίες μιλούν για παράδοση κειμένων, η οποία δεν γνώριζε γεωγραφικά όρια και διαχεόταν στο χρόνο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

1. Η *milesia* στον Sidonius Apollinaris. Θα ξεκινήσουμε την έρευνά μας για την ερωτική νουβέλα στη Μιλησιακή παράδοση με την παρουσίαση και το σχολιασμό μιας διήγησης, την οποία ο συγγραφέας της χαρακτηρίζει "όμοια με Μιλησιακή ή Αττική ιστορία" (*milesiae vel atticae par*). Κατά την εξέταση των μαρτυριών για τη Μιλησιακή παράδοση είχαμε εντοπίσει τη μαρτυρία του Sidonius Apollinaris[5], την οποία δεν είχαν προσέξει οι προηγούμενοι μελετητές. Ο Sidonius Apollinaris στέλνει επιστολή στον επίσκοπο Μασσαλίας και γράφει μεταξύ άλλων:

Sidonius Apollinaris *Epist.* VII 2, 1-9

1. Oneras, consumatissime pontificum, verecundiam meam, ... cumulando si quid stilo rusticante peraravero. ... veritati resultantia tamen et diversa conexui; ignorantiae siquidem meae callidus viator imposuit. Nam dum solum mercatoris praetendit officium, ... scilicet ut lector, elicuit, ...

2. Quae tamen ut gesta sunt si quispiam dignus relator evolveret, fierent iucunda memoratu. Sed quoniam iubetis ipsi ut aliquid vobis a me laetum copiosumque pagina ferat, date veniam, si hanc ipsam tabellarii nostri hospitalitatem comicis salibus comparandam salua vestrarum aurium severitate perstringamus, ... Simul et, si moris est regularum ut ex materia omni usurpentur principia dicendi, cur hic quoque quodcumque mihi sermocinaturo materia longius quaeratur expectaturque, nisi ut sermoni nostro sit ipse pro causa, cui erit noster sermo pro sarcina?

3. Arverni huic patria; parentes natalibus non superbis sed absolutis, et sicut nihil illustre iactantes, ita nihil servile metuentes, contenti censu modico sed eodem vel sufficiente vel libero; militia illis in clericali potius quam in Palatino decursa comitatu. Pater istius granditer frugi et liberis parum liberalis quique per nimiam parsimoniam iuveni filio plus prodesse quam placere maluerit. Quo relicto tunc puer iste vos petiit nimis expeditus, quod erat maximum conatibus primis impedimentum; nihil est enim viatico levi gravius.

4. Attamen primus illi in vestra moenia satis secundus introitus. Sancti Eustachii, qui vobis decessit, actutum dicto factoque gemina bene-

Μετάφραση

Φορτώνεσαι εσύ, που είσαι ο πιο τέλειος από τους αρχιερείς, την αισχύνη μου, ... καθώς σωρεύεις ό,τι έχω γράψει με πένα αγροίκου. .... σε αυτά, τα οποία απηχούν την αλήθεια, συνέδεσα όμως και διάφορα άλλα· και έτσι ο πονηρός ταχυδρόμος εκμεταλλεύθηκε την άγνοιά μου. Δηλαδή, ενώ προσποιείται ότι είναι μόνο έμπορος, διάβαζε δημόσια τις επιστολές μου ως αναγνώστης, ...

Αν όμως κάποιος άξιος αφηγητής παρουσίαζε πώς έγιναν αυτά, θα ήταν ευχάριστα να τα θυμάται κανείς. Αλλά επειδή εσείς οι ίδιοι διατάζετε να περιέχει η σελίδα μου κάτι εύθυμο και συγχρόνως να περιέχει πολλά, συγχωρέστε με αν περιορίζω τη φιλοξενία του αγγελιαφόρου μας με το να την συγκρίνω με κωμικές νοστιμιές, έχοντας υπόψη βέβαια την αυστηρότητα σας στην κριτική αυτών, τα οποία ακούτε ... Και συγχρόνως, αν είναι κανόνας να ορίζουμε τους κανόνες του λόγου με βάση τα απτά παραδείγματα, γιατί τάχα να απαιτείται και να αναμένεται από εμένα να αφηγηθώ περισσότερα από την πραγματικότητα, αν είναι η αιτία του λόγου μας ο ίδιος άνθρωπος, για τον οποίο ο λόγος μας θα αποτελέσει βάρος;

Το Αρβέρνο ήταν πατρίδα του· οι γονείς του ήταν από γενιά όχι υπερήφανη αλλά απλή και όσο τίποτε λαμπρό δεν επεδείκνυαν άλλο τόσο τίποτε δουλοπρεπές δεν φοβούνταν, με εισόδημα που λίγο έφθανε αλλά ήταν επαρκές, ώστε να είναι ελεύθεροι· ήταν στρατευμένοι περισσότερο στην εκκλησία παρά στην πολιτεία. Ο πατέρας του ήταν πολύ χρηστός και στα παιδιά του λίγο χαριζόταν έτσι, που να προτιμήσει να ωφελεί το νεαρό γιο του με την υπερβολική φειδώ παρά να γίνεται σε αυτόν αρεστός. Αφού τους εγκατέλειψε τότε αυτό το παιδί, πλήρως απαλλαγμένο, αναζήτησε εσάς, καθώς υπήρχαν τεράστια εμπόδια στις πρώτες του προσπάθειες, γιατί τίποτε δεν είναι πιο βαρύ από έναν ελαφρό εξοπλισμό για πορεία.

Κι όμως μπήκε κι έγινε πρώτος στην πόλη σας, ενώ προερχόταν από τα "δεύτερα". Του ιερού Ευσταχίου, ο οποίος για χάρη σας απεχώ-

[5] Βλ. παραπάνω σ. 105.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

dictio; hospitium brevi quaesitum iam Eustachii cura facile inventum, celeriter aditum, civiliter locatum. Iam primum crebro occursu excolere vicinos, identidem ab his ipse haud aspernanter resalutari. Agere cum singulis, prout aetatis ratio permitteret: grandaevos obsequiis, aequaevos officiis obligare.

σε, αμέσως και με λόγια και με έργα υπήρξε η διπλή ευλογία· το μέρος, το οποίο θα φιλοξενούσε το νεαρό προσωρινά και το αναζήτησε με την πρόνοια πλέον του Ευσταχίου, εύκολα βρέθηκε, σύντομα μπήκε κι ήταν σε θέση καλή στην πόλη. Στην αρχή με συνεχείς συναντήσεις τιμούσε τους γείτονες, ομοίως του ανταπέδιδαν το χαιρετισμό όχι περιφρονητικά. Συμπεριφερόταν στον καθένα, όπως η λογική της ηλικίας επέβαλλε: ευχαριστούσε τους μεγαλύτερους με υπακοή και τους συνομήλικους με υπηρεσίες.

5. Pudicitiam prae ceteris sobrietatemque sectari, quod tam laudandum in iuventute quam rarum. Summatibus deinceps et tunc comiti civitatis non minus opportunis quam frequentibus excubiis agnosci innotescere familiarescere, sicque eius in dies sedulitas maiorum sodalitatibus promoveri; fovere boni quique certatim, votis omnes, plurimi consiliis, privati donis cincti beneficiis adiuvare; perque haec spes opesque istius raptim saltuatimque cumulari.

Ακολουθούσε επιπλέον την αιδημοσύνη και την εγκράτεια, πράγμα που είναι στους νέους τόσο επαινετό όσο και σπάνιο. Κατόπιν, ανάμεσα στους πρώτους στην υπηρεσία της πόλης περισσότερο με επίκαιρες παρά με συχνές νυκτερινές φρουρές αναγνωριζόταν, φημιζόταν, γινόταν οικείος κι έτσι μέρα με τη μέρα προόδευε με την συναναστροφή των μεγαλυτέρων· οι καλοί άνθρωποι συναγωνίζονταν να τον φροντίζουν, όλοι με ευχές, οι πιο πολλοί με συμβουλές, οι απλοί πολίτες με δώρα και οι αξιωματούχοι με ευεργεσίες τον βοηθούσαν· και με αυτά η αισιοδοξία του και η δύναμή του γρήγορα και αλματωδώς συσσωρεύονταν.

6. Forte accidit, ut deversorio, cui ipse successerat, quaedam femina non minus censu quam moribus idonea uicinaretur, cuius filia infantiae iam temporibus emensis necdum tamen nubilibus annis appropinquabat. Huic hic blandus (siquidem ea aetas infantulae, ut adhuc decenter) nunc quaedam frivola, nunc ludo apta virgineo scruta donabat; quibus isti parum grandibus causis plurimum virgunculae animus copulabatur.

Τυχαία συνέβη στο κατάλυμα στο οποίο είχε πάει, να έλθει γείτονάς του μια γυναίκα περισσότερο άξια για το εισόδημα παρά για τα ήθη της, της οποίας η κόρη, αν κι είχε διανύσει τα χρόνια της νηπιότητας πια, όμως δεν είχε ακόμη προσεγγίσει τη γαμήλια στιγμή. Αυτός ευχάριστος σε αυτήν (βέβαια η ηλικία της κορούλας μέχρι τότε ακόμη ήταν "ευπρεπής") της χάριζε άλλοτε ασήμαντα κι άλλοτε κατάλληλα για παρθενικό παιγνίδι φθηνοπράγματα· η ψυχή της κορούλας συνδεόταν με αυτά, που ήταν αιτίες λίγο σημαντικές γι αυτόν, πάρα πολύ γι αυτήν.

7. Anni obiter thalamo pares: quid morer multis? Adulescens, solus, tenuis, peregrinus, filius familias et e patria patre non solum non volente verum et ignorante discedens, puellam non inferiorem natalibus, facultatibus superiorem, medio episcopo, quia lector, solacio comitis, quia cliens, socru non inspiciente substantiam, sponsa non despiciente personam, uxorem petit, impetrat, ducit. Conscribuntur tabulae nuptiales; et si qua est istic municipioli suburbanitas, matrimonialibus illic inserta documentis mimica largitate recitatur.

Στην πορεία του χρόνου εξισώθηκαν και στην κρεβατοκάμαρα. Τι να τα πολυλογώ; Νεαρός, μόνος, ταπεινός, ξένος, επικεφαλής οικογένειας, δηλ. του εαυτού του, έφυγε από την πατρίδα, την στιγμή που ο πατέρας του όχι μόνο δεν το ήθελε αλλά το αγνοούσε κιόλας, ζητά ως σύζυγο, κατορθώνει, παντρεύεται κοπέλα όχι κατώτερη στη γενιά, ανώτερη στα πλούτη, με τη μεσολάβηση του επισκόπου, επειδή ήταν αναγνώστης στην εκκλησία, για παρηγοριά του συντρόφου, επειδή ήταν πελάτης, καθώς η πεθερά δεν πολυεξέταζε την περιουσία και η νύφη δεν περιφρόνησε τον άνθρωπο. Συντάσσονται τα γαμήλια συμβόλαια· και αν υπάρχουν κάποιοι κακόγλωσσοι πολίτες στα προάστεια της πολίχνης μας, όσα συμπαρενεβλήθησαν στα γαμήλια έγγραφα εκεί, τα διηγούνται με υπερβολή, όπως στις παραστάσεις μίμων.

8. Peracta circum conscriptione legitima et fraude sollemni levat divitem coniugem pauper adamatus et diligenter quae ad socerum pertinuerant rimatis convasatisque, non parvo etiam corollario facilitatem credulitatemque munificientiae socrualis emungens receptui in patriam cecinit praestigiator invictus. Quo profecto mater puellae pro hyperbolicis instrumentis coepit actionem repetundarum velle proponere et tunc demum de mancipiorum sponsaliciae donationis paucitate

Αφού ολοκληρώθηκαν τα νόμιμα συμβόλαια και η επίσημη απάτη, ελάφρυνε την πλούσια σύζυγο ο φτωχός αγαπητικός κι επιμελώς αφού ερευνήθηκαν και συσκευάσθηκαν όσα ανήκαν στον πεθερό, εξαπάτησε με όχι μικρό βραβείο την ευκολία και την ευπιστία της πεθερικής μεγαλοδωρίας. Κατόπιν σήμανε την αναχώρηση για την πατρίδα ο ανίκητος απατεώνας. Αφού προέβη σε αυτό, η μητέρα της κοπέλας αντί για υπερβολικά μέσα κατέθεσε αγω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

maerere, quando iam de nepotum numerositate gaudebat. Ad hanc placandam noster Hippolytus perrexerat, cum litteras meas prius obtulit.

9. Habetis historiam iuvenis eximii, fabulam Milesiae vel Atticae parem. Simul et ignoscite praeter aequum epistularem formulam porrigenti, quam ob hoc stilo morante produxi, ut non tamquam ignotum reciperetis quem civem beneficiis reddidistis. ... Ecce parvi et oboedientis officium garrulitate complexi, licet qui indocto negotium prolixitatis iniungit, aegre ferre non debeat, si non tam eloquentes epistula recipit quam loquaces.

γή αποζημίωσης και τότε τελικά άρχισε να λυπάται (μετανιώνει) για την ένδεια των κτήσεων της νυφικής δωρεάς, ενώ χαιρόταν πλέον για την πληθώρα των εγγονών. Είχε φθάσει σε αυτήν, για να την κατευνάσει ο Ιππόλυτός μας, ενώ παρουσίασε προηγουμένως τα γράμματά μου.

Έχετε την ιστορία ενός εξαίρετου νέου, όμοια με Μιλησιακή ή Αττική ιστορία. Συγχρόνως συγχωρέστε αυτόν, που παρουσιάζει μια πέρα από το κανονικό τύπο επιστολική διατύπωση, την οποία με αυτήν την ανόητη πένα παρήγαγα, ώστε να μην εκλαβετε ως άπειρο αυτόν, που κάνατε πολίτη λόγω ευεργεσιών. ... Να λοιπόν, συνέπλεξα το καθήκον του μικρού και του υπάκουου με φλυαρία. Όμως δεν πρέπει να το φέρει βαρέως αυτός που στον αμόρφωτο επιβάλλει την ασχολία της διεξοδικότητας, αν η επιστολή απευθύνεται όχι τόσο στους εύγλωττους, όσο στους πολυλογάδες.

Η νουβέλα αυτή παρουσιάστηκε στη βιβλιογραφία το 1920 από τον C. Morelli[6] αλλά δεν έγινε γνωστή και δεν αξιοποιήθηκε ως μαρτυρία για τα *Μιλησιακά*. Και όμως είναι η μοναδική περίπτωση, όπου μία αρχαία μαρτυρία χαρακτηρίζει ένα κείμενο ως Μιλησιακό[7].

Η ιστορία είναι πραγματική και με επιμελώς καλυμμένη πονηριά στο εκφραστικό επίπεδο ο αυστηρός χριστιανός αξιωματούχος Sidonius Apollinaris πραγματικά "γλεντά"[8] την αφήγησή του. Ένας φτωχός κατεργάρης παντρεύεται μια μεγαλοκοπέλα, η οποία ήταν πολύ πλούσια. Πήρε τη μεγάλη προίκα, κληρονόμησε και τον πατέρα της και μετά έφυγε και την παράτησε έγκυο, ενώ η μητέρα της μάταια ζητούσε αποζημίωση. Ο "καλός" αυτός νέος ανήκε στον εκκλησιαστικό κύκλο, είχε αποκτήσει την εύνοια του προηγούμενου επισκόπου και του αποστολέα και ο Sidonius Apollinaris μάλλον γράφει στον παραλήπτη της επιστολής, για να μην καταδικάσει αυτόν τον "άξιο" χριστιανό να πληρώσει αποζημίωση. Πρόκειται για μια ιστορία ερωτική εξωτερικά αλλά με βασικό θέμα το δόλο. Ο συνδυασμός αυτός απαντά σχεδόν σε όλες τις αρχαίες ερωτικές νουβέλες, οι οποίες σώζονται. Η ύπαρξή του δεν αποδεικνύει ότι μια ιστορία είναι μιλησιακή. Ο ίδιος ο Sidonius μοιάζει να μην ξέρει σε ποιο λογοτεχνικό είδος να την κατατάξει: *milesia vel attica*. Ο Morelli θεώρησε το *attica* ως αναφορά στη Νέα Κωμωδία, η οποία είχε ως βασικό εκπρόσωπο τον Μένανδρο[9]. Η σύνδεση με την κωμωδία του Μενάνδρου

[6] Morelli (1920) σσ. 96-100

[7] Εξαιρούμε το *sermo milesius* των *Metamorphoseis* του Απουλήιου.

[8] Πρβλ. J. Blänsdorf, "Apollinaris Sidonius und die Verwandlung der römischen Satire in der Spätantike", *Philologus* 137 (1993) σσ. 123-125.

[9] Πρβλ. Κοϊντιλιανό *Inst. Orat.* II 4, 4-6 και βλ. Morelli (1920) σ. 97.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενισχύεται[10] από το ότι παρουσίαζε γεγονότα της καθημερινής ζωής και η *fabula* του Sidonius Apollinaris είναι ένα πραγματικό γεγονός.

Η ειδολογική σύγχυση συνεχίζεται με το χαρακτηρισμό ως *noster Hippolytus* για τον πρωταγωνιστή της νουβέλας, παρόλο που ο ρόλος του δεν έχει καμία σχέση με την ιστορία της Φαίδρας και του Ιππόλυτου, εκτός και αν αναφέρεται ο επίσκοπος υπαινικτικά σε παράνομες σχέσεις, τις οποίες είχε συνάψει ο πρωτα-γωνιστής με την πεθερά του, προκειμένου να την κατευνάσει, καθώς γενικά στη διήγησή του είναι εσκεμμένα "αφελής", αφαιρετικός και ασαφής, όπως ένας παραμυθάς. Ίσως υπολανθάνει μια έμμεση αναφορά στον Ευριπίδη και την τάση του να επεξεργάζεται ρεαλιστικά το μυθολογικό υλικό. Εδώ βέβαια ο Sidonius Apollinaris κάνει το αντίθετο: χρησιμοποιεί ένα μυθολογικό χαρακτηρισμό για τον ήρωα μιας πραγματικής ιστορίας.

Ο χαρακτηρισμός *milesia* στον επίλογο της επιστολής είναι κατά τη γνώμη μας μια έμμεση παραπομπή στον πρόλογο των *Metamorphoseis* του Απουλήιου. Συγχρόνως η επιστολή αυτή απηχεί πολλά από τα χαρακτηριστικά αυτού του συγγραφέα, τα οποία έχουμε αποδείξει ότι είναι χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης. Παρατηρούμε τις εξής ομοιότητες:

1. Ο συγγραφέας και αφηγητής της ιστορίας, ο Sidonius είναι μάρτυρας της, ενώ ο πρωταγωνιστής της είναι ο ταχυδρόμος, ο μεταφορέας της επιστολής. Να υπενθυμίσουμε ότι ο Lucius δηλώνει μάρτυρας ή πρωταγωνιστής στις νουβέλες του.

2. Εντοπίζουμε στην ιστορία του Sidonius το θέμα της χαράς και της τέρψης, την οποία θα προκαλέσει στους αναγνώστες της[11], όπως και στις νουβέλες του Απουλήιου[12]. Συγχρόνως υπάρχει υπαινιγμός στα χαρακτηριστικά της συρραφής και της ποικιλίας[13], τα οποία είναι "μιλησιακά".

3. Υπάρχει η μειωτική αναφορά στον εαυτό του, ότι είναι κακός αφηγητής και ότι η ιστορία από την πένα κάποιου άλλου θα παρουσιαζόταν καλύτερα, πράγμα που είναι κοινός τόπος στον Απουλήιο[14]. Η φράση, εξάλλου, *moris est regularum ut ex materia omni usurpentur principia dicendi*[15] παραπέμπει στο χωρίο από τη μαρτυρία του Τερτυλλιανού *historias atque milesias Aeonum suorum ex imaginibus*

---

[10] Να υπενθυμίσουμε ότι όχι μόνο ο Sidonius Apollinaris συνδέει τη Μιλησιακή παράδοση ή έργα ανάλογα με αυτήν με τον Μέναδρο αλλά και ο Αυσόνιος (βλ. παραπάνω σ. 75) και ο Μακρόβιος *Comm. in Somn. Scip.* I 2, 7, βλ. παρακάτω σσ. 239-241.

[11] Sidonius Apollinaris *Epist.* VII 2, 2 *quae tamen ut gesta sunt ... fierent iucunda memoratu. sed quoniam iubetis ipsi ut aliquid vobis a me laetum copiosumque pagina ferat*

[12] Πρβλ. παραπάνω σ. 226 και Morelli (1920) σ. 98.

[13] Sidonius Apollinaris *Epist.* VII 2, 1 *circumscriptus veritati resultantia tamen et diversa connexui.*

[14] Βλ. Morelli (1920) σ. 98 και πρβλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Δ΄ 1, 11 *πῶς ἄν τις διηγήσοιτο κατ' ἀξίαν τὰ τελευταῖα τῆς πομπῆς.* Η φράση αυτή εντοπίζεται στην έναρξη της περιγραφής της ταφής του ομοιώματος του Χαιρέα από την Καλλιρόη, η οποία περιέχει "μιλησιακά" θέματα, βλ. παραπάνω σ. 128.

[15] Sidonius Apollinaris *Epist.* VII 2, 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

visibilium recognoscunt[16]: ένα δόγμα ή ένας κανόνας στηρίζεται στην παρατήρηση ευτελών πραγμάτων του υλικού κόσμου.

4. Είναι χαρακτηριστική η υφολογική αλλαγή ανάμεσα στην εισαγωγή της επιστολής (ύφος υψηλό με τεχνικούς όρους και αφηρημένη διατύπωση, όπως θα ταίριαζε στο μορφωμένο επίσκοπο Sidonius Apollinaris) και τη διήγηση της *fabula* (μικροπερίοδος λόγος, παρατακτική σύνδεση, στερεότυπες εκφράσεις αφήγησης: *Arverni huic patria, quaedam femina*). Φαίνεται ότι ο Sidonius Apollinaris είχε αποφασίσει να γράψει στην πραγματικότητα μια νουβέλα και όχι να δώσει τις πληροφορίες, τις οποίες χρειαζόταν ο αποδέκτης της επιστολής. Έτσι ως λογοτεχνικό πρότυπό του επέλεξε τον Απουλήιο, τον κατεξοχήν "μιλησιακό" συγγραφέα[17].

5. Υπάρχει ο τύπος του ανόητου, ο οποίος εξαπατάται ερωτικά[18].

6. Ο αφηγητής προτρέπει τον εαυτό του να μην καθυστερεί στην αφήγηση της ιστορίας[19].

Τα παραπάνω στοιχεία ανήκουν σε έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Όσον αφορά το περιεχόμενο της νουβέλας αυτής, απομακρύνεται από τα ακόλαστα διηγήματα, όπως είναι το Spurcum, τα οποία περιλάμβανε αρχικά η Μιλησιακή παράδοση. Δεν αναιρείται πάντως ο χαρακτηρισμός ως *milesia* για τρεις λόγους: η συγκεκριμένη νουβέλα, η οποία είναι εμπνευσμένη από μια αληθινή ιστορία, γράφεται από έναν επίσκοπο προς έναν συνάδελφό του ως συστατική επιστολή για τον μεταφορέα της. Έτσι παρά το ότι κι οι δύο διασκεδάζουν με αυτήν, πρέπει να

---

16 Βλ. παραπάνω σσ. 84-85.

17 Οι προσδιορισμοί της νουβέλας του Sidonius Apollinaris ως *milesia* ή *attica* παραπέμπουν στους αντίστοιχους προσδιορισμούς για το έργο του Απουλήιου στον πρόλογο ως *sermo milesius* και *fabula graecanica*.

18 Βλ. παραπάνω σσ. 86-87 και πρβλ. Fantham (1983) σσ. 189-200.

19 Sidonius Apollinaris *Epist.* VII 2, 7 *quid morer multis?* Πετρώνιος *Sat.* 112, 2 *quid diutius moror?* Ηλιόδωρος *Αἰθιοπικά* Α΄ 9, 4 *καὶ τὰ μὲν ἄλλα τί δεῖ μηκύνοντα ἐνοχλεῖν;* *ibidem* Ε΄ 1, 3 *ἀλλὰ τί ταῦτα ἀωρὶ μηκύνω;* *ibidem* Ε΄ 22, 6 και Ψ.-Αισχίνης *Ἐπιστ.* 10, 1 *ἃ μὲν αὐτόθι, γράφειν ἐπεὶ δοκεῖ ὕλην ἄφθονον ἔχειν, σιωπήσω· δέδοικα γὰρ μὴ ποιητικῆς λαβόμενος φλυαρίας ἀπειροκαλεύεσθαι δόξω.* Το τελευταίο παράθεμα βρίσκεται στην Μιλησιακή ιστορία της Καλλιρρόης και του Κίμωνα, βλ. παρακάτω σ. 255 σημ. 29. Κατά την αφήγηση των Μιλησιακών ιστοριών στο Λουκιανό *Τοξ.* 15, 27 και τον Αριστείνετο *Ἐπιστ.* Ι 25, 29 υπάρχει ανάλογος ρητορικός "τόπος". Για το χαρακτηρισμό των δύο τελευταίων ιστοριών ως Μιλησιακών, βλ. παρακάτω σσ. 245 σημ. 45 και 247.

Η προτροπή για τη συντομία της αφήγησης δεν εντοπίζεται μόνο στα έργα, των οποίων οι συγγραφείς επαγγέλλονται ρητά ότι διηγούνται νουβέλες. Συχνά, όταν απαντά η αφήγηση μίας νουβέλας σε άλλα λογοτεχνικά είδη, υπάρχει η παραπάνω προτροπή, βλ. Οράτιο *Sat.* Ι 8, 39

singula quid memorem?...

Το παραπάνω χωρίο εντοπίζεται στη σάτιρα του Οράτιου για τη μάγισσα Κανιδία, η οποία έχει υποστεί Μιλησιακή επίδραση, βλ. παραπάνω σ. 227 σημ. 40. Επίσης στον Οράτιο *Serm.* ΙΙ 6, 83

... quid multa?...

ο παραπάνω λογότυπος εμφανίζεται στο τέλος της *fabula anilis* του Cervius, βλ. παραπάνω σ. 231 σημ. 64 και πρβλ. Φαίδρ. *Myth.* ΙΙΙ 3, 12, Οβίδ. *Met.* VIII 879. Όταν ο Πλίνιος ο νεώτερος αποφασίζει να παίξει το ρόλο του παραμυθά στην *Epist.* ΙΙ 20, η οποία αρχίζει με τη φράση *assem para et accipe auream fabulam* και αναφέρεται στα καμώματα ενός κληροθήρα, χρησιμοποιεί την προτροπή της συντομίας προς τον εαυτό του. Σημειώνουμε ότι στην ίδια επιστολή υπάρχει το θέμα της απαίτησης του παραλήπτη για μεγάλη ποσότητα αφηγηματικού υλικού, όπως συμβαίνει στη νουβέλα του Sidonius, βλ. Πλίν. νεώτ. *Epist.* ΙΙ 20, 9, 1 *sufficiunt duae fabulae, an scholastica lege tertiam poscis?*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ληφθεί υπόψη ότι είναι χριστιανοί αξιωματούχοι του 5ου αι. μ.Χ. και δεν είναι δυνατόν να ασχοληθούν περισσότερο με την ερωτική πτυχή αυτής της ιστορίας. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι η Μιλησιακή παράδοση είχε ως κύριο χαρακτηριστικό την ποικιλία (*varietas*) και την ακροβατική εναλλαγή (*desultoria scientia*) τόσο στο ύφος, όσο και στο περιεχόμενο. Έτσι δεν είναι απαραίτητο να χαρακτηρίζεται μόνο από τις ωμές ερωτικές περιγραφές. Είχαμε επισημάνει αυτή τη μετεξέλιξη, στηριζόμενοι στη μαρτυρία του Απουλήιου ότι το παραμύθι του Έρωτα και της Ψυχής είναι *milesia* και στο γεγονός ότι στη μαρτυρία του Ιερώνυμου οι *Milesiae* παραβάλλονται με το *Testamentum Porcelli.* Ο τρίτος λόγος είναι το πρότυπο του Sidonius Apollinaris, το οποίο με σιγουριά πρέπει να το αναγάγουμε στις ένθετες νουβέλες του Απουλήιου, οι οποίες έχουν πολλές ομοιότητες με αυτή τη *fabula* χωρίς ερωτικές εικόνες αλλά με λεπτή ειρωνία, όπως αυτή, η οποία διατρέχει όλο το κείμενο της παραπάνω επιστολής.

2. **Η αρχαία θεωρία για τις Μιλησιακές ιστορίες (*Fabulae conciliandae auribus voluptatis* και *argumenta fictis casibus amatorum referta).*** Η εξέταση του τύπου της νουβέλας στη Μιλησιακή παράδοση δυσχεραίνεται, όχι μόνο επειδή δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες αλλά και επειδή υπάρχουν οι δυσκολίες, οι οποίες είναι εγγενείς στη μελέτη της νουβέλας της αρχαίας περιόδου[20]. Δεν υπήρχε εξάλλου στην αρχαία περίοδο συγκεκριμένος όρος, ο οποίος να περιγράφει αυτό το λογοτεχνικό είδος αλλά παρατηρείται σύγχυση, όσον αφορά την ορολογία, με το μυθιστόρημα, την κωμωδία, το μύθο και την τραγωδία, πράγμα που δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την ερευνητική προσπάθεια[21]. Ορισμένες χρήσιμες διακρίσεις αυτών των ειδών κάνει ο Μακρόβιος:

Μακρόβιου *Comm. in Somnium Scipionis* I 2, 6-12

Nec omnibus fabulis philosophia repugnat, nec omnibus adquiescit; et ut facile secerni possit quae ex his a se abdicet ac velut profana ab ipso vestibulo sacrae disputationis excludat, quae vero etiam saepe ac libenter admittat, divisionum gradibus explicandum est.

Μετάφραση

Ούτε απορρίπτει η φιλοσοφία όλες τις μυθιστορίες[22] ούτε όλες τις υιοθετεί· και για να μπορεί εύκολα να διακρίνεται όχι μόνο ποια από αυτές αποδοκιμάζει και ως μιαρή την αποκλείει από την την είσοδο της ιερής πραγματείας, αλλά και ποια την αποδέχεται συχνά και με προθυμία, πρέπει να εξηγήσουμε τις βαθμίδες των διακρίσεών τους.

---

[20] Οι δυσκολίες στη μελέτη και την ταξινόμηση της αρχαίας νουβέλας οφείλονται στη τεράστια χωροχρονική εξάπλωση του είδους, στο γεγονός ότι συνδέθηκε άρρηκτα με την προφορική λογοτεχνία και στο ότι παρεισέφρησε σε όλα σχεδόν τα λογοτεχνικά είδη, τα οποία την αφομοιώνουν ή τα επηρεάζονται άμεσα, με αποτέλεσμα τα όρια μεταξύ τους να γίνονται δυσδιάκριτα, πρβλ. Ερμογ. *Προγυμνάσματα* 2 *περὶ διηγήματος* (Rabe σ. 5), του ίδιου *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 2, 4 (Rabe σ. 302) και Θέωνος *Προγυμνάσματα* 78, 3-96, 2 (Spengel *Rhetores Graeci* τ. 2, σσ. 78-96). Συγχρόνως δεν διακρίνεται εύκολα πότε αυτονομήθηκε ως λογοτεχνικό είδος, πρβλ. Adrados (1979) σσ. 93-95, Cataudella (1957) σσ. 5-10, Gual Carcia (1975) σσ. 112-114, Pepe (1959) σσ. 12-15, Trenkner (1958) σσ. 1-22, 163-185.

[21] Για την ορολογία της αρχαίας νουβέλας βλ. Barwick (1928) σσ. 287-288, Cataudella (1957) σ. 8, Gärtner (1972) στ. 174, Mason (1978) σσ. 7-8, Rohde (1894) σ. 30-32, 36-37, Ruiz de Elvira (1973) σσ. 29-36, Scobie (1969) σ. 12, Weinreich (1931) σσ. 5-6.

[22] Χρησιμοποιούμε αυτόν τον όρο, επειδή ο Μακρόβιος αναφέρεται και στην κωμωδία και στη νουβέλα και στο μυθιστόρημα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Fabulae, quarum nomen indicat falsi professionem, aut tantum conciliandae auribus voluptatis, aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia repertae sunt. auditum mulcent vel comoediae, quales Menander eiusue imitatores agendas dederunt, vel argumenta fictis casibus amatorum referta, quibus vel multum se Arbiter exercuit vel Apuleium non numquam lusisse miramur.

Οι μυθιστορίες, των οποίων το όνομα δηλώνει ψευδή επαγγελία, δημιουργήθηκαν χάριν της τέρψης των ακροατών ή δημιουργήθηκαν χάριν της προτροπής βέβαια προς την ωφέλεια. Θέλγονται να τις ακούν οι κωμωδίες αυτές που ο Μένανδρος και οι μιμητές του παρουσίασαν, είτε τα μυθιστορήματα, τα οποία αναφέρονται σε φανταστικές ιστορίες εραστών, στις οποίες ειδικεύθηκε ο Πετρώνιος και δεν απορούμε που ο Απουλήιος πολλές φορές έπαιξε με αυτά.

hoc totum fabularum genus, quod solas aurium delicias profitetur, e sacrario suo in nutricum cunas sapientiae tractatus eliminat. ex his autem quae ad quandam virtutem speciem intellectum legentis hortantur fit secunda discretio. in quibusdam enim et argumentum ex ficto locatur et per mendacia ipse relationis ordo contexitur, ut sint illae Aesopi fabulae elegantia fictionis illustres, at in aliis argumentum quidem fundatur ueri soliditate sed haec ipsa veritas per quaedam composita et ficta profertur, et hoc iam vocatur narratio fabulosa, non fabula, ut sunt cerimoniarum sacra, ut Hesiodi et Orphei quae de deorum progenie actuve narrantur, ut mystica Pythagoreorum sensa referuntur. ex hac ergo secunda divisione quam diximus, a philosophiae libris prior species, quae concepta de falso per falsum narratur, aliena est.

Όλο αυτό το είδος των μυθιστοριών, το οποίο υπόσχεται μόνο την ευχαρίστηση της ακοής, η πραγματεία της σοφίας το εξορίζει από το ναό της στις κούνιες των μωρών και τις παραμάνες. Η δεύτερη διάκριση εξάλλου γίνεται με βάση αυτές, που παρακινούν τη διάνοια του αναγνώστη σε ένα είδος αρετής. Σε μερικές δηλ. η υπόθεση στηρίζεται σε ένα φανταστικό γεγονός και με ψεύδη συνυφαίνεται η ίδια η σειρά της διήγησης, όπως είναι εκείνες οι μυθιστορίες του Αισώπου ξεχωριστές για το καλό γούστο της φαντασίας. Όμως σε άλλες η υπόθεση στηρίζεται με την σταθερότητα της αλήθειας αλλά αυτή η ίδια η αλήθεια διακρίνεται μέσω ορισμένων πλαστών και φανταστικών στοιχείων· κι αυτό πλέον ονομάζεται μυθιστορική αφήγηση κι όχι μυθιστορία. Τέτοιες είναι τα ιερά δόγματα των θρησκειών, όπως αυτές του Ησιόδου και του Ορφέα, που αφηγούνται σχετικά με την γενιά και τη δράση των θεών, όπως σε αυτά αναφέρονται τα μυστήρια των Πυθαγορείων. Από αυτήν λοιπόν τη δεύτερη κατηγορία, την οποία αναφέραμε, η πρώτη μορφή, η οποία αυτά που γίνονται αντιληπτά με φαντασία τα αφηγείται με φαντασία, προς τα βιβλία της φιλοσοφία είναι ξένη.

sequens in aliam rursum discretionem scissa dividitur: nam cum veritas argumento subest solaque fit narratio fabulosa, non unus reperitur modus per figmentum vera referendi. aut enim contextio narrationis per turpia et indigna nominibus ac monstro similia componitur ut di adulteri Saturnus pudenda Caeli patris abscindens et ipse rursus a filio regni potito in vincla coniectus, quod genus totum philosophi nescire malunt - aut sacrarum rerum notio sub pio figmentorum velamine honestis et tecta rebus et vestita nominibus enuntiatur: et hoc est solum figmenti genus quod cautio de divinis rebus philosophantis admittit.

Ακολουθώντας πάλι την προηγούμενη διάκριση ξεχωριστά ταξινομείται. Δηλαδή, όταν η αλήθεια υποτάσσεται στην υπόθεση και δημιουργείται μόνο μυθιστορική αφήγηση, βρίσκουμε πολλούς τρόπους, ώστε το φανταστικό αφήγημα να λέει την αλήθεια. Γιατί είτε η πλοκή της διήγησης συντίθεται από αισχρά και ακατονόμαστα και τερατώδη, όπως οι μοιχοί θεοί, ο Κρόνος που έκοψε τους όρχεις του πατέρα του Ουρανού κι ο ίδιος μετά ρίχθηκε στη φυλακή από το γιό του που επικράτησε - αυτό το είδος όλο οι φιλόσοφοι προτιμούν να το αγνοούν - είτε η γνώση ιερών πραγμάτων καλυμμένη υπό το ευσεβές κάλυμμα της φαντασίας και των ευπρεπών πραγμάτων και ενδεδυμένη με ονόματα (λέξεις) αναγγέλεται. Κι αυτό είναι το μόνο είδος της φανταστικής αφήγησης, το οποίο η ευλάβεια του φιλοσόφου για τα ιερά επιτρέπει.

Το κείμενο αυτό του Μακρόβιου είναι το καλύτερο χωρίο λογοτεχνικής κριτικής για τη "μυθιστορία" στην αρχαιότητα[23]. Τα είδη της μυθιστορίας είναι τα εξής[24]:

[23] Κοϊντιλιανός *Inst. Orat.* V 11, 19-20. Για περισσότερα παραθέματα αρχαίων συγγραφέων, οι οποίοι ταξινομούν τη "μυθιστορία" βλ. Scobie (1969) σσ. 14-15.

[24] Πίνακας 4 σ. 241.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μυθιστορία		
1. Μυθιστορίες για την απόλαυση του ακροατή	2. Μυθιστορίες που προτρέπουν σε έναν καλό σκοπό	
α. οι κωμωδίες του Μένανδρου και των μιμητών του	α. Μύθοι του Αισώπου	
β. ιστορίες που περιγράφουν πλαστές ερωτικές υποθέσεις (Πετρώνιος - Απουλήιος)	β. μυθοπλαστικές διηγήσεις (*narratio fabulosa*)	
		i. συνύφανση της αφήγησης με αισχρά (*di adulteri*)
		ii. σήμανση των ιερών πραγμάτων με το ευσεβές κάλυμμα της φαντασίας

Πίνακας 4

Στο κείμενο του Μακρόβιου οι *fabulae* ταξινομούνται με κριτήριο την πρόθεση, τον σκοπό, για τον οποίο δημιουργήθηκαν. Διακρίνονται σε αυτές, οι οποίες τέρπουν τον ακροατή-αναγνώστη, και σε εκείνες, οι οποίες τον ωφελούν, αφού αποτελούν τον προθάλαμο για την εισαγωγή στα θρησκευτικά μυστήρια και τη φιλοσοφία. Στην πρώτη κατηγορία κατατάσσονται οι κωμωδίες του Μένανδρου και τα μυθιστορήματα του Πετρώνιου και του Απουλήιου. Η σύνδεση αυτή παραπέμπει στο χαράκτηρισμό του Sidonius Apollinaris *fabula milesia vel attica,* τον οποίο επισημάναμε παραπάνω. Μάλιστα τα έργα αυτά εκτοπίζονται από τη φιλοσοφία στις παραμάνες των νηπίων, οι οποίες τους αφηγούνταν ιστορίες, μέχρι να αποκοιμηθούν (*in nutricum cunas*). Η αποστροφή του Μακρόβιου είναι ανάλογη με την αποστροφή, την οποία αισθάνεται για τα *Μιλησιακά* ο φιλόσοφος Επίκτητος στη μαρτυρία του Αρριανού[25]. Επιπλέον υπενθυμίζει τον όρο *fabulae aniles,* ο οποίος περιγράφει τις "μιλησιακές" ιστορίες. Ο χαρακτηρισμός *ficti casus amatorum* παραπέμπει στα *figmenta milesiarum* στη μαρτυρία του Ιερώνυμου, ενώ η τέρψη του ακροατή (*concilianda voluptas auribus*) επαναφέρει το θέμα της χαράς κατά την ακρόαση των "μιλησιακών" ιστοριών. Έτσι έμμεσα επιβεβαιώνονται τα συμπεράσματά μας ότι στον Πετρώνιο και τον Απουλήιο[26] υπάρχει ποσότητα "μιλησιακού" υλικού.

---

25 Βλ. παραπάνω σ. 73.

26 Η περιφρονητική αναφορά του Μακρόβιου στην *contextio narrationis per turpia,* η οποία αφορά τις ιστορίες για τους μοιχούς θεούς υποδηλώνει ότι εξομοιώνεται με τα έργα του Πετρώνιου και του Απουλήιου. Επιπλέον παραπέμπει στις ερωτικές ιστορίες της απάτης του Νεκτανεβώ, της Διός απάτης και του ζευγαρώματος του Άρη και της Αφροδίτης, στις οποίες επισημάναμε "μιλησιακά" θέματα, βλ. παραπάνω σσ. 130 και 226 σημ. 40. Η συρραφή της αφήγησης με την αισχρότητα στον Μακρόβιο υπενθυμίζει το ανάλογο Μιλησιακό χαρακτηριστικό των προλόγων της Λουκιάδας, βλ. παραπάνω σσ. 208-210. Σημειώνουμε ότι ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό υπάρχει στον Iulius Capitolinus (*SHA*) *Vita Marci Antonini Philosophi* 19, 1, 1-3 *Aiunt quidam, quod et verisimile videtur, Commodum Antoninum, successorem illius ac filium, non esse de eo natum, sed de adulterio, ac talem fabellam vulgari sermone contexunt.* Στο παραπάνω χωρίο η ιστορία για τη μοιχεία της Faustina, της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Προσπαθήσαμε να αποδείξουμε ότι η ιστορία του ζευγαρώματος του όνου, το θέμα του Spurcum, το θέμα του ερωτικά ανόητου, η *fabula anilis* των *Philesitherus-Arete* μαζί με αυτήν του καλού μυλωνά στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου και η νουβέλα του νέου από το Αρβέρνο, την οποία ιστορεί ο Sidonius Apollinaris, είναι μιλησιακές ιστορίες. Με μεγαλύτερη ασφάλεια θα εντοπίσουμε τέτοιου είδους νουβέλες, αν αξιοποιήσουμε τα στοιχεία, τα οποία συγκεντρώσαμε σε προηγούμενα κεφάλαια για την θεματική των ιστοριών αυτών.

3. **Η πρώτη ομάδα Μιλησιακών ιστοριών: ο εραστής-θεός, η εξαπάτηση του ερωτικού αντικειμένου με την πλαστή επίδειξη της θεϊκής ιδιότητας ή την υπόσχεση της γνώσης.** Διαπιστώσαμε ότι ένα από τα χαρακτηριστικά της νουβέλας του Sidonius Apollinaris είναι ο δόλος, η πονηριά του πρωταγωνιστή, ο οποίος ξελόγιασε την κοπέλα. Στη μαρτυρία του Αρριανού για τα *Μιλησιακά* πληροφορηθήκαμε ότι ο Αριστείδης μπορούσε να ξεγελά τις γυναίκες, για να τις διαφθείρει[27]. Έχουμε εντοπίσει στοιχεία από τις μαρτυρίες του Βάρρωνα, του Τερτυλλιανού και του Ιερώνυμου ότι το θέμα της "πλαστοπροσωπίας" του πρωταγωνιστή[28] με την από μέρους του αντιποίηση θεϊκών ιδιοτήτων[29] και την ψευδή "επαγγελία-υπόσχεση γνώσης" στο αφελές ερωτικό αντικείμενο, προκειμένου να το εξαπατήσει, για να ζευγαρώσουν, είναι σίγουρα "μιλησιακό"[30]. Το θέμα αυτό παραπέμπει στο τύπο του "μωρού" των Μιλησιακών ιστοριών, τις ιστορίες των μοιχών θεών (*dei adulteri*) και τη συνύφανση της διήγησης με την αισχρότητα (*contextio narrationis per turpia*), στοιχεία που συναντήσαμε στην παραπάνω κατηγοριοποίηση της μυθιστορίας από το Μακρόβιο. Το παραπάνω θέμα χρησιμοποιείται για τη μετατροπή μιας ερωτικής

συζύγου του Μάρκου Αυρήλιου από την οποία γεννήθηκε ο Κόμοδος, προσδιορίζεται ως νουβέλα συρραμμένη με χυδαίο λόγο.

[27] Βλ. παραπάνω σ. 74.

[28] Το θέμα αυτό εντοπίζουμε σε μία ιστορία από το τρίτο βιβλίο των *Ἰταλικῶν* του Αριστείδη του Μιλήσιου, την οποία παραδίδει ο Ψ.-Πλούταρχος *Parallela minora* 311a *Οὐαλερία Τουσκλαναρία κατὰ μῆνιν Ἀφροδίτης ἐρασθεῖσα Οὐαλερίου τοῦ πατρός, τῇ τροφῷ ἀνεκοίνωσεν· ἡ δὲ τὸν δεσπότην δόλῳ ὑπῆλθεν εἰποῦσα ὡς αἰδεῖται κατ' ὄψιν μίσγεσθαι, τῶν τε γειτόνων εἶναι τὴν παρθένον. Καὶ οἰνωθεὶς ὁ πατὴρ ἦτει φῶς, ἡ δὲ τροφὸς φθάσασα διήγειρεν ...* Το ελληνικό παράλληλο είναι η ιστορία της Σμύρνας, η οποία ερωτεύτηκε τον πατέρα της Κινύρα βλ. *ibidem* 310f. Εκτός από το θέμα της πλαστοπροσωπίας, υπάρχει αυτό της γριάς, η οποία οργανώνει το δόλιο σχέδιο και αυτό του λύχνου κατά τη συνεύρεση. Η ύπαρξη των παραπάνω θεμάτων υποδηλώνει ότι αυτή η νουβέλα έχει "μιλησιακή" καταγωγή. Η πληροφορία ότι ανήκε σε ένα έργο του Αριστείδη του Μιλήσιου δεν είναι από μόνη της βαρύνουσα, για να χαρακτηρίσουμε μία νουβέλα ως μιλησιακή. Στον Παρθένιο *Ἐρωτικὰ Παθήματα* 8, στην ιστορία της Ηρίππης και του Ξάνθου, την οποία ιστορεί ο Αριστόδημος (για τη σχέση του με τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παραπάνω σ. 28-29), πέρα από τον γεωγραφικό προσδιορισμό στη Μίλητο εντοπίζουμε το θέμα του κρυμμένου χρυσού σε *κριπίδα*. Αυτό το θέμα (κρυμμένος χρυσός σε νάρθηκα) υπήρχε στη νουβέλα του Κόνωνα *Διηγήσεις* 38 (στο Φώτιο *Βιβλιοθήκη* 186, 138a, 16-37), της οποίας ο πρωταγωνιστής ήταν Μιλήσιος.

[29] Για το αντίθετο ακριβώς θέμα, δηλ. την αντιποίηση ανθρώπινης ταυτότητας από θεούς με σκοπό την ερωτική εξαπάτηση βλ. Trenkner (1958) σ. 42.

[30] Βλ. παραπάνω σσ. 84-85. Για τη μιλησιακή διάσταση της νουβέλας της απάτης του Νεκτανεβώ βλ. Perry (1966) σσ. 327-333. Ο Anderson (1982) σ. 91 πιστεύει ότι με την κατάλληλη επεξεργασία θα μπορούσε να γίνει μυθιστόρημα, όπως αυτό της Λουκιάδας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σκηνής σε αλληγορικό κείμενο και γι αυτό εμφανίζονται στις μιλησιακές ιστορίες του έργου του Απουλήιου.

Υπάρχουν πολλές παραλλαγές[31] αυτού του θέματος. Μια από αυτές εντοπίζεται στη δέκατη επιστολή του Ψ.-Αισχίνη, η οποία θεωρείται "μιλησιακή" ιστορία από τους προηγούμενους μελετητές[32], χωρίς να την εντάσσουν σε αυτό το μοτίβο[33]. Στο Φλάβιο Ιώσηπο τον Ιουδαίο εντοπίζουμε μία πραγματική ιστορία[34], η οποία χαρακτηρίζεται από το παραπάνω θέμα και παραπέμπει στη δέκατη επιστολή του Ψ.-Αισχίνη και στην απάτη του Νεκτανεβώ: η πρωταγωνίστρια Παυλίνα ζούσε στη Ρώμη και ήταν μία γυναίκα εξαιρετικά ενάρετη, η οποία ανήκε στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Ο Δέκιος Μούνδος την ερωτεύτηκε και προσπάθησε με δώρα και χρήματα να την πείσει να συνευρεθούν. Όμως αυτή δεν ενέδιδε. Τότε αναλαμβάνει δράση η γριά Ίδη, *παντοίων ἴδρις κακῶν.* Αυτή εκμεταλλεύεται την αφοσίωση της Παυλίνας στη θεά Ίσιδα και δωροδοκεί τους ιερείς της με πολλά χρήματα, ώστε να αναφέρουν στην Παυλίνα ότι ο θεός Άνουβις επιθυμεί να συνευρεθεί μαζί της. Η ηρωίδα πείθεται λόγω ευσέβειας και με την έγκριση του συζύγου της ζευγαρώνει στο ναό της Ίσιδας με τον Άνουβι-Δέκιο Μούνδο. Η απάτη αποκαλύπτεται και ο Τιβέριος διατάζει να εξοριστεί ο μοιχός και να σταυρωθούν η γριά και οι ιερείς[35].

Ανάλογες ιστορίες υπάρχουν και για τους Γνωστικούς-Βαλεντινιανούς: η εκμετάλλευση αυτού του θέματος από την προπαγάνδα εναντίον τους δημιούργησε ιστορίες, οι οποίες σε πολλά σημεία τους περιγράφουν λεπτομέρειες έντονα ερωτικού τύπου και ομοιάζουν[36] με αποσπάσματα από τις *Milesiae.* Η εξαπάτηση του ερωτικού αντικειμένου με το τέχνασμα της πλαστής ταυτότητας δεν αφορά μόνο την εξαπάτηση των γυναικών. Στον *Φιλόγελω* υπάρχει η ερωτική νουβέλα του ζευγα-

---

31 Βλ. Fantham (1983) σσ. 189-190, Heyob (1975) σσ. 117-118, Reitzenstein (1912) σ. 68, Trenkner (1958) σσ. 133-134, Weinreich (1911) σσ. 1-45

32 Για τη μιλησιακή καταγωγή της επιστολής αυτής βλ. Dilthey (1863), σ. 102, Gärtner, "Novelle" *Der kleine Pauly* 4 (1972) στ. 174, Hausrath (1914) σ. 449-450 και 452, N. Holzberg, "Der griechische Briefroman. Versuch einer Gattungstypologie", στο N. Holzberg (εκδ.), *Der griechische Briefroman. Gattungstypologie und Textanalyse,* Tübingen 1994, σσ. 20-21, Lesky (1988) σ. 1048.

33 Η εικασία ότι αυτή η ιστορία είναι Μιλησιακή δεν επιβεβαιώνεται μόνο από την ύπαρξη του παραπάνω θέματος. Η υπόθεση εκτυλίσσεται σε Μικρασιατικό έδαφος (Ίλιο). Ο πρωταγωνιστής Κίμων, ο οποίος εξαπάτησε την παρθένα Καλλιρρόη κατά το τελετουργικό λουτρό, προσποιούμενος ότι είναι ο θεός Σκάμανδρος, επιπλήττεται από τον συγγραφέα της επιστολής. Ο Κίμων απαντά ότι κι άλλοι έχουν πράξει πριν από αυτόν τα ίδια και διηγείται τις ιστορίες τους. Επιπλέον χρησιμοποιεί το θέμα της χαλάρωσης από τα σοβαρά και τα ειρωνεύεται (τον Τρωικό πόλεμο) βλ. Ψ.-Αισχίνη *Ἐπιστ.* 10, 9 (Martin) *καὶ ἄλλως δ' ἐδόκει μοι, ἔφη, ὡς μὴ παντάπασι τὰ ἐν Ἰλίῳ τραγικά τε καὶ φοβερὰ ᾖ, παίζειν δεῖν τι καὶ ἡμᾶς καὶ οἷον ἐν κωμῳδίαις περὶ τὸν Σκάμανδρον ἐργάσασθαι.* Ο συγγραφέας της επιστολής συμπεραίνει ότι ο Κίμων θα ξανακάνει τα ίδια στο όνομα κάποιου άλλου θεού βλ. *ibidem* 10, 10 *ὁ δὲ ἔφκει καὶ τρίτην Ἀπόλλωνός μοι δοκῶ καὶ Διονύσου μοιχείαν ἐπάξειν.*

34 Ιώσηπος *Ἰουδ. Ἀρχ.* 18, 65-80.

35 Η παραπάνω ιστορία εμφανίζει πολλά Μιλησιακά θέματα: τον θετικό προσδιορισμό της ηρωίδας, την εξαπάτηση του ερωτικού αντικειμένου, τον θεό-εραστή, τη γριά, η οποία οργανώνει το δόλιο σχέδιο, τον υπαινιγμό ότι κανείς δεν είναι αδιάφθορος και όλοι εξαγοράζονται. Για το τελευταίο θέμα βλ. παρακάτω σ. 247 σημ. 56. Η ημωρία της γριάς και των ιερέων παραπέμπει στην ημωρία του μοιχού στη Μιλησιακή νουβέλα του *bonus pistor* στον Απουλήιο και στην αντίστοιχη της μάγισσας στον Ηλιόδωρο.

36 Βλ. παραπάνω σσ. 130-131.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ρώματος του δούλου με την κυρία του[37]: *Οἰκοδέσποινα μωρὸν οἰκέτην ἔχουσα ἐμφανῆ καὶ ἰδοῦσα αὐτὸν ἀδροκέφαλον, ἐπιθυμήσασα αὐτοῦ, φιμάριον εἰς τὸ πρόσωπον βαλοῦσα, ἵνα μὴ ἐπιγνωσθῇ, συνέπαιζεν αὐτῷ. ὁ δὲ ἐν τῷ παίζειν συνεισῆλθεν αὐτῇ. καὶ τῷ δεσπότῃ συνήθως προσγελῶν εἶπε· Κῦρι, κῦρι, τὸν ὀρχηστὴν ἐβίνησα, καὶ ἡ κυρὰ ἦν ἔσωθεν.* Στην παραπάνω ιστορία, πέρα από το τέχνασμα της ψεύτικης ταυτότητας και το θέμα του μωρού ερωτικού αντικειμένου, υπάρχει ο υπαινιγμός στο μεγάλο membrum virile (*ἀδροκέφαλον*), το οποίο αποτελεί αιτία ερωτικής συνεύρεσης. Το στοιχείο αυτό παραπέμπει στην Μιλησιακή ιστορία του ζευγαρώματος του όνου με τη μεγαλοκυρία στη Λουκιάδα και στη Μιλησιακή σκηνή του Spurcum. Επιπλέον παραπέμπει στην ερωτική σχέση του Αίσωπου με την κυρία του στον *Βίο τοῦ Αἰσώπου* [38]. Εικάζουμε ότι το προαναφερθέν έργο έχει υποστεί επίδραση από τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Την εικασία αυτή ενισχύει μια ανάλογη ιστορία από το *Βίο τοῦ Αἰσώπου*, η οποία δεν έχει επισημανθεί[39]:

Γυνή τις εἶχε θυγατέρα μωράν. αὕτη πᾶσι τοῖς θεοῖς πύχετο τὴν θυγατέραν νοῦν λαβεῖν, εὐχομένης δὲ αὐτῆς ἡ παρθένος πολλάκις ἤκουσεν. καὶ δή ποτε εἰς ἀγρὸν ἦλθον. ἡ δὲ καταλιποῦσα τὴν μητέρα ἔξω τῆς ἐπαύλεως εἶδεν ὄνον βιαζομένην ὑπὸ ἀνθρώπου, καὶ ἠρώτησεν τὸν ἄνθρωπον "τί ποιεῖς;" ὁ δὲ· "νοῦν ἐντίθημι αὐτῇ." ἀναμνησθεῖσα ἡ μωρὰ τῆς εὐχῆς ἔφη "ἔνθες καὶ ἐμοὶ νοῦν." ὁ δὲ ταύτην οἴφειν ἠρνεῖτο, λέγων "οὐδέν ἐστιν ἀχαριστότερον γυναικός." ἡ δὲ· "μὴ λόγον ἔχῃς, κύριε, καὶ ἡ μήτηρ μου εὐχαριστήσει σοι, μισθὸν δοῦσα ὅσον ἂν θέλῃς· εὔχεται γὰρ ἵνα νοῦν ἔχω." ὁ δὲ διεπαρθενεύσατο αὐτήν. ἡ δὲ περιχαρὴς πρὸς τὴν μητέρα δραμοῦσα εἶπεν "νοῦν ἔχω, μῆτερ." ἡ μήτηρ φησίν· "οἱ θεοὶ ἐπήκουσάν μου τῶν εὐχῶν." ἡ κόρη "ναί, μῆτερ." ἡ δὲ· "πῶς ἔσχες νοῦν, τέκνον;" ἡ δὲ μωρὰ ἐξηγήσατο· "μακρὸν γὰρ πυρρὸν νευρῶδες ἔξω ἔσω τρέχον ἀνήρ τις ἔσω μοι ἐνέβαλεν." ἀκούσασα δὲ ἡ μήτηρ ... ἔφη "ὦ τέκνον, ἀπώλεσας καὶ ὃν πρῶτον εἶχες νοῦν."

Η νουβέλα αυτή πέραν της ύπαρξης του προαναφερθέντος "μιλησιακού" θέματος παρουσιάζει πολλές λεκτικές ομοιότητες με το δέκατο απόσπασμα των *Milesiae* [40]. Επιπλέον πρόκειται για πρωτοπρόσωπη αυτοβιογραφική διήγηση και εμφανίζει αρχικά τον πρωταγωνιστή να ζευγαρώνει με ένα θηλυκό όνο, σκηνή που

---

37 *Φιλόγελως* 251 (Thierfelder).

38 Βλ. παραπάνω σ. 246 σημ. 50 και παρακάτω σσ. 248 σημ. 62 και 249 σημ. 67.

39 *Βίος τοῦ Αἰσώπου* 131 (παραλλαγή G) και Αίσωπος *Μυθ.* 305 (Hausrath).

40 Βλ. τις φράσεις *"νοῦν ἐντίθημι αὐτῇ"* και *ἀνήρ τις ἔσω μοι ἐνέβαλεν* και πρβλ. παραπάνω σσ. 127-131. Αναλογίες υπάρχουν με το όγδοο και ένατο απόσπασμα από τις *Milesiae* με τη φράση *μισθὸν δοῦσα ὅσον ἂν θέλῃς* και πρβλ. Λόγγ. *Ποιμενικὰ* Γ΄ 19, 2 *πάλαι γάρ με ταῦτα ἀνὴρ ἄλλος ἐπαίδευσε, μισθὸν τὴν παρθενίαν λαβών* και *ibidem* Γ΄ 22, 4 *αἰτήσας, εἰ διδάξειε, μισθὸν παρ' αὐτῆς ἄλλα φιλήματα δέκα.* Η ερωτική διαπαιδαγώγηση και η διακόρευση πληρώνονται με το ανάλογο τίμημα. Οι παραπάνω φραστικές αναλογίες εντοπίζονται στη Μιλησιακή ιστορία της διακόρευσης του Δάφνη από το Λυκαίνιον, βλ. παρακάτω σ. 249.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

συνδέει την νουβέλα αυτή με την μιλησιακή ιστορία του όνου-matrona και με τις παραδόσεις της *Ὀνοσκελίδος*[41]. Όλα αυτά τα στοιχεία επιβεβαιώνουν τη "μιλησιακή" της ταυτότητα.

Το θέμα της πλαστής ταυτότητας του εραστή και αυτό του ερωτικού τριγώνου αξιοποιεί η παρακάτω ερωτική νουβέλα του Αισώπου[42]:

ἄνθρωπος ἀπερχόμενος πρός τινα γυναῖκα κρυφίως ἐν νυκτὶ ἐμοίχευεν αὐτήν. δεδώκει δὲ αὐτῇ σημεῖον τοῦ νοεῖν αὐτόν, ὅταν ἐλθὼν ἔξωθεν τῆς θύρας ὑλακτήσῃ ὥσπερ μικρὸν κυνάριον, ἀνοίγειν αὐτῷ τὴν θύραν. ἐποίει δὲ τοῦτο καθ' ἑκάστην. ἕτερος δέ τις θεασάμενος αὐτὸν βαδίζοντα καθ' ἑσπέραν παρ' ἐκείνην τὴν ὁδὸν καὶ τὴν πανουργίαν αὐτοῦ νοήσας μιᾷ τῶν νυκτῶν ἠκολούθει αὐτὸν μακρόθεν κρυφίως. ὁ δὲ μοιχὸς μηδὲν ὑποπτεύων ἐλθὼν παρὰ τὴν θύραν ἐποίει κατὰ τὸ σύνηθες. ὁ δὲ ἀκολουθῶν θεασάμενος πάντα ἀνεχώρησε πρὸς τὸν οἶκον αὐτοῦ. τῇ δὲ ἐρχομένῃ νυκτὶ ἀναστὰς αὐτὸς πρῶτος ἀπῆλθε πρὸς τὴν μοιχευσομένην γυναῖκα καὶ ὑλακτήσας ὥσπερ κυνάριον, ἐκείνη θαρροῦσα, ὅτι ὁ μοιχὸς αὐτῆς ἐστιν, ἔσβεσε τὴν λυχνίαν, ἵνα μή τις θεάσηται αὐτόν, καὶ ἤνοιξε τὴν θύραν· ὁ δὲ εἰσελθὼν συνεγένετο αὐτῇ. μετ' ὀλίγον δὲ ἦλθε καὶ ὁ πρῶτος μοιχὸς αὐτῆς καὶ ὑλάκτει ἔξωθεν κατὰ τὸ εἰωθὸς ὥσπερ κυνάριον. ὁ δὲ ἔνδοθεν ἱστάμενος νοήσας τὸν ἔξωθεν ὑλακτοῦντα ὥσπερ κυνάριον αὐτὸς σταθεὶς ἔσωθεν τῆς οἰκίας ὑλάκτει ἰσχυρᾷ τῇ φωνῇ ὡς μεγαλώτατος κύων. ὁ δὲ ἔξωθεν νοήσας, ὡς μείζων αὐτοῦ ὑπάρχει ὁ ἔνδοθεν, ἀνεχώρησεν.

Η παραπάνω νουβέλα δεν θεωρήθηκε από την προηγούμενη έρευνα ως Μιλησιακή, αν και διαθέτει τέτοια χαρακτηριστικά. Πέρα από τα Μιλησιακά θέματα, τα οποία επισημάναμε, εντοπίζουμε το θέμα της επιβολής του ισχυρού στον αδύνατο[43] και το θέμα της αποκτήνωσης[44] λόγω του έρωτα. Επιπλέον η πρωταγωνίστρια χαρακτηρίζεται από την ακόρεστη λαγνεία, αφού ζευγαρώνει αδιάκριτα με αυτόν, ο οποίος έρχεται πρώτος.

4. Η δεύτερη ομάδα Μιλησιακών ιστοριών: η "επίθεση" του ερωτικού αντικειμένου - η ερωτική μύηση του αρσενικού. Ένα άλλο μιλησιακό μοτίβο, το οποίο εντοπίσαμε σε προηγούμενο τμήμα, είναι η "επίθεση" του ερωτικού αντικειμένου προς το αρσενικό[45]. Πριν εκδηλωθεί η ακόλαστη

---

41 Βλ. Deonna (1956) σσ. 213, 220, 354-355, Olck (1907) στ. 650, Scobie (1979) σ. 247.

42 Αίσωπος *Μυθ.* 300 (Hausrath-Hunger).

43 Το θέμα αυτό υπάρχει στη Μιλησιακή ιστορία του *bonus pistor*, βλ. παραπάνω σ. 100.

44 Βλ. παραπάνω σσ. 171-172. Για την εμφάνιση του σκύλου σε ερωτική ιστορία βλ. Αιλιαν. *ΝΑ* 7, 25 *ἤδη δὲ καὶ κυνίδιον μοιχοῖς πολέμιον καὶ ἔχθιστον ... ὁ μὲν μοιχὸς ἔνδον ὑπεκρύπτετο ... τὸ γὰρ κυνίδιον ὑλάκτει τε ἅμα καὶ μέντοι καὶ ταῖς θύραις τοὺς πόδας προσαράττει, ὡς ἐκπλῆξαι τὸν δεσπότην ... καὶ οἷα εἰκὸς τὰς θύρας ἐκβαλὼν τὸν μοιχὸν καταλαμβάνει.* Στη Μιλησιακή ιστορία του *bonus pistor* ο σύζυγος ανακαλύπτει το μοιχό με τη βοήθεια του όνου.

45 Η πιο τολμηρή περιγραφή της "επίθεσης" του θηλυκού προς το αρσενικό σε κείμενο της κλασικής λογοτεχνίας εντοπίζεται στον Αρισταίνετο *Ἐπιστ.* Ι 25, όπου η πρωίδα αποπλανά απροσχημάτιστα τον φίλο της αδελφής της, παρόλο που αυτή βρίσκεται δίπλα τους, πρβλ. *ibidem* Ι 9. Επίσης βλ. *Φιλόγελως* 244a (Thierfelder) *Νεανίσκος πρὸς τὴν γυναῖκα οὖσαν ἀσελγῆ εἶπε· Κυρία, τί*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συμπεριφορά[46], το ερωτικό αντικείμενο επαινείται με θετικούς ηθικούς και κοινωνικούς χαρακτηρισμούς[47]. Στις *Metamorphoseis* X 19 του Απουλήιου η matrona πριν ζευγαρώσει με τον όνο χαρακτηρίζεται *pollens-opulens*. Το ίδιο γίνεται και στην ιστορία της χήρας της Εφέσου[48] και του Εγκόλπιου-Κίρκης[49], όπου εμφανίζεται το προαναφερθέν θέμα. Να σημειώσουμε μάλιστα ότι στις σκηνές του ζευγαρώματος όνου-matrona στη Λουκιάδα και σε αυτή των περιπτύξεων του Εγκόλπιου με την Κίρκη έχουμε ήδη παρατηρήσει ότι εμφανίζεται το θέμα του Spurcum, πράγμα που υποδηλώνει ότι υπάρχει επίδραση από τη θεματική των έργων της Μιλησιακής παράδοσης.

Ένα ακόμα κοινό σημείο μεταξύ τους είναι η βίαιη εκδίωξη-τιμωρία[50] του εραστή, όταν δεν μπορεί να ικανοποιήσει την απύθμενη ακολασία αυτών των γυναικών. Αξιοσημείωτη είναι η εξής νουβέλα στον Αιλιανό[51], η οποία δεν έχει επισημανθεί: *γύναιον ἐκ Συρίας καθημαξευμένον ὑπὸ παντὸς τοῦ προσιόντος· ἑταίρα γὰρ ἦν ἐμφανὴς καὶ τῶν ἐν τοῖς μίμοις δι' ἀκολασίαν περιπαθεστέρα, τοῖς τε φαινομένοις ἐς τὴν κοινὴν ὄψιν σχήμασιν ἐκκαλουμένη τοὺς ὁρῶντας ἐς τὰ πάθη τοῦ σώματος, καὶ κατατείνουσα τὸν δῆμον καὶ ὅσον μετὰ τοῦ δήμου πρὸς συῶδη καὶ μανικὴν ἀσέλγειαν. σύνοδοί τινες ἐς αὐτῆς ἐγίνοντο καὶ συμφοιτήσεις ἀκολάστων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀσελγῶν καὶ μειρακίων ἐξώλη βίον προῃρημένων. κρίσεως δ' ὡς ἐν ἀκολάστοις εὐθείας οὐ διήμαρτε περὶ τὴν αἵρεσιν τῆς μιμάδος· σὺν κάλλει γὰρ*

ποιοῦμεν; ἀριστοῦμεν ἢ ἀφροδισιάζομεν; κἀκείνη πρὸς αὐτὸν ἔφη· Ὡς θέλεις· ψωμὶν οὐκ ἔστιν και πρβλ. Συντίπα *Μυθ.* 54 (Hausrath-Hunger) για την ακολασία της γριάς.

[46] Στον Αριστοφάνη *Θεσ.* 480 κ.ε. περιγράφεται η ακόλαστη συμπεριφορά των γυναικών: εντοπίζονται δύο νουβέλες, οι οποίες περιέχουν το θέμα της ακόρεστης λαγνείας, του ερωτικού δόλου, της γριάς και της διακόρευσης. Για παρόμοια θέματα πρβλ. Μαρτιάλη XI 20, Ξεν. Εφέσ. *Ἐφεσιακά* Β΄3, 1, Προκόπιος *Ἀνέκδοτα* 1, 15, *ibidem* 5, 21 και Σώφρονας *απ.* 24 (Kaibel *CGF* τ. 1[1], σ. 161)

τίνες δ' ἐντί ποκα, φίλα, τοίδε τοὶ μακρογόγγυλοι; {-} σωλῆνές
θην τοῦτοί γα, γλυκύκρεον κογχύλιον, χηρᾶν γυναικῶν λίχνευμα

[47] Ξενοφών Εφέσιος *Ἐφεσιακά* Α΄ 2, 5 και *ibidem* Γ΄ 2, 1.

[48] Πετρώνιος *Sat.* 111, 1-2. Δεν θα προβούμε στη συνηθισμένη αναζήτηση προτύπου των παραλλαγών της ιστορίας αυτής, η οποία δεν βοηθά την έρευνά μας. Γι αυτή την προσέγγιση βλ. Cabaniss (1954) σσ. 98-100, του ίδιου (1960) σσ. 36-39, Hadas (1929) σ. 385, Hausrath (1914) σ. 452-453, L. Herrmann, "La matrone d' Ephèse dans Pétrone et dans Phèdre", *BAGB* (1927) σ. 20-26, Massaro (1981) σσ. 217-230, Müller (1980) σ. 119, Pecere (1975) σσ. 3-4, Perry, "Demetrius and Aesopic Fables", *TAPA* 93 (1962) σσ. 329-330, Salles (1981) σ. 6, Weinreich (1930) σσ. 55-56. Επισημαίνουμε ότι στον Αίσωπο *Μυθ.* 299 (Hausrath-Hunger) υπάρχει μία ανάλογη ιστορία για τη χήρα, η οποία θρηνεί καθημερινά τον άνδρα της, αλλά με την πρώτη ευκαιρία δίνεται σε έναν άγνωστο γεωργό, ο οποίος την εξαπάτησε, λέγοντάς της ότι πέθανε η γυναίκα του και πρέπει να συνευρεθούν, γιατί τους συνδέει η κοινή δυστυχία. Κατά το ζευγάρωμα κάποιος έκλεψε τα βόδια του γεωργού. Ανάλογα στην γνωστή ιστορία της Χήρας της Εφέσου οι συγγενείς κλέβουν τον νεκρό, τον οποίο φύλαγε ο στρατιώτης-εραστής της χήρας.

[49] Βλ. Πετρώνιου *Sat.* 126, 14 και πρβλ. Blickman (1988) σσ. 13-14. Για τη σχέση του επεισοδίου Κίρκης-Πολύαινου με μίμους, την Διός απάτη και τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. Cahen (1925) σ. 98.

[50] Ψ.-Λουκιανός *Λούκ.* 56 και Πετρώνιος *Sat.* 132, 2-4. Πρβλ. *Βίο τοῦ Αἰσώπου* παραλλαγή W 75, *POxy* 413 (στ. II στχ. 110-111) και 3331. Στη νουβέλλα του Μ ι λ ή σ ι ο υ Θηλύφρονα στον Απουλήιο *Met.* II 26 συμβαίνει ακριβώς το ίδιο στον πρωταγωνιστή, ο οποίος με βάση τη διήγηση μπορεί να εννοηθεί ως εραστής αλλά "ακρωτηριασμένος", πρβλ. παραπάνω σ. 101 και παρακάτω σσ. 247-248.

[51] Αιλιανός *απ.* 123.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

λαμπρῷ τοῦ σώματος ποικίλως ἤσκητο τὴν εὐαπάτητον παιδείαν. Στη συνέχεια της ιστορίας η άσωτη αυτή γυναίκα εξοντώνει οικονομικά τον εραστή και τον διώχνει. Αυτός πεθαίνει και αυτή ζει πλούσια. Στον Αρισταίνετο η ακόλαστη γυναίκα εμφανίζεται στην αρχή ως υπόδειγμα αρετής, για να εξαπατήσει το νεαρό θύμα[52]. Το δόλιο σχέδιό της οργανώνεται από ένα μάγο. Η κατάληξη είναι περίπου η ίδια με αυτήν στον Αιλιανό. Ακριβώς τα ίδια θέματα περιλαμβάνει η νουβέλα του Δεινία και της Χαρίκλειας στον *Τόξαρι* του Λουκιανού[53] με τη διαφορά ότι η ακόλαστη πρωταγωνίστρια εξαπατά το νεαρό με τη βοήθεια των κολάκων. Με βάση τις παραπάνω θεματικές αναλογίες εικάζουμε ότι οι τρεις νουβέλες ανάγονται σε κοινό πρότυπο. Πιθανώς το πρότυπο προέρχεται από κάποιο έργο της Μιλησιακής παράδοσης, αφού τα θέματα της ακολασίας του θηλυκού και της εξόντωσης του εραστή από τη γυναίκα μετά τη "χρήση" είναι Μιλησιακά[54].

Το θέμα του ακόρεστου πάθους υπάρχει και στη νουβέλα του αγοριού από την Πέργαμο[55], όπου εμφανίζεται το θέμα όχι της εκδίωξης αλλά της αχρήστευσης του εραστή από την εξάντληση. Η συγκεκριμένη μάλιστα διήγηση είναι προσωπικό βίωμα του αφηγητή της, πράγμα που αποτελεί Μιλησιακό γνώρισμα. Σε τέτοιου είδους ιστορίες συχνά εμφανίζεται το θέμα της παραδοχής ότι η γυναίκα ή ο άνδρας πάντοτε υποκύπτουν στο ερωτικό πάθος και κανείς δεν είναι αδιάφθορος. Το θέμα αυτό προπαρασκευάζει τον αναγνώστη για την ακόλαστη συμπεριφορά των πρωταγωνιστών, η οποία θα ακολουθήσει[56]. Σε δύο νουβέλες το αξίωμα ότι κανείς δεν είναι αδιάφθορος επιβεβαιώνεται με την υποβολή στη δοκιμασία της αγνότητας:

---

52 Αρισταίνετος *Ἐπιστ.* II 18.

53 Λουκιανός *Τοξ.* 12-16.

54 Την εικασία αυτή ενισχύει το θέμα της αντίθεσης του μάγου και των κολάκων με τους νεαρούς εραστές. Το θέμα αυτό παραπέμπει στην αντίθεση των *hariolus/scurrae* με τους *pueri,* την οποία εντοπίσαμε στη μαρτυρία του Ιερώνυμου για τη Μιλησιακή παράδοση, βλ. παραπάνω σ. 97.

55 Πρβλ. R. Dimundo, "Da Socrate a Eumolpo", *MD* 10-11 (1983) σ. 261-262, Pacchieni (1978) σσ. 30-31, Parca (1981) σσ. 91-92, Pepe (1991) σ. 101, Perry (1967) σ. 206, A. Perutelli, "Il narratore nel Satyricon", *MD* 25 (1991) σ. 17, Salles (1981) σ. 7. Δεν έχει εντοπιστεί από τους προηγούμενους μελετητές η νουβέλα του Μέλητου και του Τιμαγόρα στον Αιλιανό *απ.* 69, η οποία έχει πολλά κοινά σημεία με αυτήν του αγοριού της Περγάμου. Ο νεαρός Τιμαγόρας είναι πανέμορφος και από καλή οικογένεια. Επίσης απαιτεί από τον υποψήφιο εραστή περίπου τα ίδια δώρα με αυτά, τα οποία δίνει ο Εγκόλπιος στο αγόρι της Περγάμου: κυνηγετικούς σκύλους, πολεμικό άλογο, χλαμύδα και όρνιθες. Πρβλ. Μαρτιάλη XI 6, 14-16, όπου σε ανάλογα δώρα υπάρχει το θέμα της μετωνυμίας τους με τα ερωτικά "όργανα". Έχουμε ήδη επισημάνει ως χαρακτηριστικό των ιστοριών της Μιλησιακής παράδοσης τη μετωνυμία των γεννητικών οργάνων και έχουμε εντοπίσει την ερωτική αμφισημία του αλόγου και του σκύλου στις Μιλησιακές ιστορίες, βλ. παραπάνω σσ. 184 και 245 σημ. 44.

56 Πετρώνιος *Sat.* 87, 3 *nihil est tam arduum, quod non improbitas extorqueat* και *ibidem* 110, 7 *nullam esse feminam tam pudicam, quae non peregrina libidine usque ad furorem averteretur.* Το παραπάνω θέμα εντοπίζεται στις δύο Μιλησιακές ιστορίες του Πετρώνιου, δηλ. στην ιστορία του αγοριού της Περγάμου και της Χήρας της Εφέσου. Ομοίως βλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Α΄ 4, 2 *γυνὴ δὲ εὐάλωτόν ἐστιν* (στην ιστορία της εξαπάτησης του Χαιρέα από τον παράσιτο, βλ. παραπάνω σ. 226 σημ. 38) και Ηλιόδ. *Αἰθιοπικά* Ζ΄ 9, 5 *οὐδεὶς οὕτως ἀδαμάντινος ὡς μὴ τοῖς ἡμετέροις ἁλῶναι θελγήτροις.* Είναι τα λόγια της γριάς Κυβέλης προς την ακόλαστη κυρία της, την Αρσάκη. Με αυτά ξεκινά η *anilis fabula,* στην οποία περιγράφεται η προσπάθεια της ερωτικής αποπλάνησης του Θεαγένη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αντωνίνος Λιβεράλης *Μετ.* 41, 2-3 (Cazzaniga)

καὶ αὐτὸς μὲν (sc. Κέφαλος) καθ' ἥντινα πρόφασιν ἐσκήψατο εἰς θήρας ἰέναι, Πρόκριδι δὲ εἰσαπέστελλεν ἄνδρα οἰκιήτην ἀγνῶτα φέροντα χρυσὸν πολὺν καὶ αὐτὸν ἐδίδασκε λέγειν πρὸς τὴν Πρόκριν, ὅτι ἀνὴρ ξένος ἐρασθεὶς διδοῖ τοῦτο τὸ χρυσίον, εἰ αὐτῷ συγγένοιτο.

Ἡ δὲ Πρόκρις τὸ μὲν πρῶτον ἀπολέγεται τὸν χρυσόν, ἐπεὶ δὲ διπλάσιον εἰσέπεμψεν, ὁμολογεῖ καὶ προσδέχεται τὸν λόγον. ὁ δὲ Κέφαλος ὅτε αὐτὴν ἔγνω παρελθοῦσαν εἰς τὸν οἶκον καὶ κατακλινεῖσαν ὡς παρὰ τὸν ξένον, δᾷδα καιομένην παρήνεγκε καὶ κατεφώρασεν αὐτήν.

Πρόκρις δὲ καταλιποῦσα τὸν Κέφαλον ὑπ' αἰσχύνης ᾤχετο φεύγουσα ...

***Βίος Σεκούνδου Φιλοσόφου* σσ. 68, 1-70, 15 (Perry)[57]**

Σεκοῦνδος ἐγένετο φιλόσοφος. οὗτος ἐφιλοσόφησε ... σιωπὴν ἀσκήσας, ... τὸ δ' αἴτιον τῆς σιωπῆς τοῦτο· ἐπέμφθη παρὰ τῶν γονέων μικρὸς ὢν παιδευθῆναι ... ἦν δὲ ἀκούων ... ὅτι πᾶσα γυνὴ πόρνη ... ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ... βάκλον καὶ πήραν περιφέρων, τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν πώγωνα ἀναθρέψας. λαμβάνει οὗτος μετάτον ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, μηδενὸς τῶν οἰκείων αὐτὸν γνωρίζοντος, μηδὲ τῆς ἰδίας μητρός. βουλόμενος δὲ πεισθῆναι καὶ τὸν περὶ γυναικῶν λόγον, ... καλέσας μία τῶν παιδισκῶν ὑπέσχετο αὐτῇ παρασχεῖν χρυσίνους ἕξ, ὑποκρινόμενος φιλεῖν τὴν κυρίαν αὐτῆς, ἑαυτοῦ δὲ μητέρα. ἡ δὲ λαβοῦσα τὸ χρυσίον ἠδυνήθη πεῖσαι τὴν ἑαυτῆς κυρίαν, ὑποσχομένη αὐτῇ χρυσίνους ν΄. ἡ δὲ συνέθετο τῇ παιδίσκῃ εἰποῦσα ὅτι "ὀψίας ποιήσω αὐτὸν εἰσελθεῖν λάθρα καὶ κοιμηθήσομαι μετ' αὐτοῦ." ...

Έχουμε επισημάνει παραπάνω ότι η νουβέλα της Προκρίδας και του Κέφαλου στον Αντωνίνο Λιβεράλη περιλαμβάνει το Μιλησιακό θέμα του ζευγαρώματος με το σκορπό[58]. Στη νουβέλα του Σεκούνδου ο ρόλος της υπηρέτριας ως προαγωγού παραπέμπει σε αυτόν της *ancilla* στη Μιλησιακή ιστορία της Χήρας από την Έφεσο στο *Satyricon* του Πετρώνιου και του Myrmex στη Μιλησιακή νουβέλα του Philesitherus και της Arete στις *Metamorphoseis* του Απουλήιου[59]. Επιπλέον σε αυτές τις τέσσερεις ερωτικές ιστορίες υπάρχει ο υπαινιγμός ότι ο άνθρωπος, προκειμένου να ικανοποιηθεί υλικά ή ερωτικά, δεν περιορίζεται από κανέναν ηθικό φραγμό. Το θέμα αυτό εντοπίζεται στην κατεξοχήν Μιλησιακή ιστορία του ζευγαρώματος του όνου με τη μεγαλοκυρία στη Λουκιάδα[60] και στη μαρτυρία του Αρριανού για το ρόλο του Αριστείδη στα *Μιλησιακά*[61].

Ομοίως τα θέματα της ακολασίας και της υπέρβασης των ορίων αξιοποιεί η ιστορία της Μελίτης στον Αχιλλέα Τάτιο[62]: η Μελίτη είναι θετικά προσδιορισμένη, είναι χήρα από την Έφεσο και μαίνεται, μέχρι να ζευγαρώσει με τον αγαπημένο της,

---

[57] Βλ. B.E. Perry, *Secundus the Silent Philosopher*, (στη σειρά *Philological Monographs* τ. 22 της *American Philological Association*), New York 1964, σσ. 68-70.

[58] Βλ. παραπάνω σσ. 98-99. Επιπλέον ο τρόπος, με τον οποίο ο Κέφαλος αποκαλύφτηκε στην Προκρίδα, δηλ. η ξαφνική είσοδός του με τη δάδα, παραπέμπει στην αποκάλυψη του Έρωτα από την Ψυχή στο γνωστό Μιλησιακό παραμύθι του Απουλήιου *Met.* V 22.

[59] Η αναφορά στη νουβέλα του Σεκούνδου, ότι δηλ. ο Σεκούνδος βρήκε κατάλυμα στο σπίτι, στο οποίο κατοικεί η ηρωίδα της ιστορίας παραπέμπει στην αντίστοιχη πληροφορία από τη *Milesia* στον Sidonius Apollinaris *Epist.* VII 2, 6.

[60] Η μεγαλοκυρία στη Λουκιάδα μετέρχεται κάθε μέσο, για να συνευρεθεί με τον όνο. Η χήρα της Εφέσου κρεμά το νεκρό σύζυγό της στο σταυρό, για να σώσει τον εραστή της. Το θέμα αυτό χαρακτηρίζει και την προηγούμενη ομάδα των Μιλησιακών ιστοριών: οι εραστές μετέρχονται κάθε μέσο και φθάνουν στο σημείο να προσποιούνται ότι είναι θεοί ή ζώα, προκειμένου να πέσει στην αγκαλιά τους το αντικείμενο του πόθου.

[61] Βλ. παραπάνω σ. 74 και πρβλ. Αριστ. *Ἔπιστ.* I 25 όπου η πρωταγωνίστρια αρπάζει αδιάντροπα τον εραστή της αδελφής της. Στο τέλος της ιστορίας η προσβεβλημένη αδελφή υπόσχεται ότι θα πληρώσει με το ίδιο νόμισμα την αδελφή της, βλ. *ibidem* I 25, 36 *οὐ γὰρ ἀπορήσω τρεῖς ἀνθ' ἑνὸς τὴν ἁπλοστον ἀφελέσθαι.*

[62] Αχιλλέας Τάτιος *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* Ε΄ 11, 5. Πρβλ. επίσης *Βίο τοῦ Αἰσώπου* παραλλαγή G 129 (Παπαθωμόπουλος) και Hausrath (1914) σσ. 447-448, Körte (1908) σσ. 38-39, Legrand (1908) σ. 63.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ο οποίος παρουσιάζεται παρθένος. Η περιγραφή της διακόρευσης, η οποία ενέχει μυητικό συμβολισμό, περιέχει "μιλησιακά" θέματα. Μια τέτοια σκηνή είναι αυτή ανάμεσα στο Λυκαίνιον και τον Δάφνη στα *Ποιμενικά*[63]. Το θέμα της διακόρευσης παραπέμπει σε ένα από τα αποσπάσματα των *Milesiae*[64], όπου η γυναίκα καθοδηγεί με συμβουλές τον εραστή της. Εμφανίζεται επίσης το θέμα του μωρού εραστή. Η εικασία για τη "μιλησιακή" επεξεργασία του θέματος της διακόρευσης ενισχύεται, επειδή η ηρωίδα είναι η γυναίκα defloratrix-initiatrix, η οποία πρωταγωνιστεί και στη σκηνή του Spurcum. Η σκηνή της διακόρευσης[65] με αναλογίες με τη σκηνή του Spurcum εμφανίζεται στον Ομήρο *Μαργίτης* απ. 4 (West)[66] *καὶ οὕτως ἐχομένου τούτου παρθενεύειν αὐτήν, μέχρις ἄν, τῆς γυναικὸς σκηψαμένης τὸ ἄρθρον ὀδύνῃ συνέχεσθαι καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἀπολυθῆναι εἰ μὴ τῷ μορίῳ τοῦ ἀνδρὸς καταψησθεῖσαν, οὕτω τὴν κοινωνίαν τότε τοῦ γάμου γενέσθαι.* Ουσιαστικά αυτό το ρόλο παίζουν οι γυναίκες, με τις οποίες ζευγαρώνει ο Λούκιος είτε ως άνθρωπος είτε ως όνος[67].

5. Η τρίτη ομάδα Μιλησιακών ιστοριών: η ερωτική ανικανότητα και η θεραπεία της. Στις μαρτυρίες για τη Μιλησιακή παράδοση παρατηρήσαμε ότι τα έργα της βοηθούσαν στη θεραπεία αυτής της παθήσεως. Υποθέσαμε ότι αυτή η παράδοση εκμεταλλευόταν το προαναφερθέν θέμα. Την εικασία μας ενισχύσαμε, όταν εντόπισαμε τη σκηνή της θεραπείας της ανικανότητας στον Πετρώνιο, η οποία παρουσίαζε αξιοσημείωτες αναλογίες με τη σκηνή του Spurcum[68]. Η ανικανότητα και ο παράξενος τρόπος, με τον οποίο προσπαθεί να την θεραπεύσει η Οινοθέα στο

---

[63] Λόγγος *Ποιμενικά* Γ΄ 17, 3-18, 4, [Λολλιανός] *Φοινικικά* απ. A2r 7-14 (Henrichs) Μαρπάλης XI 78. Πρβλ. επίσης Trenkner (1958), σ. 87 για το μοτίβο αυτό στον Πετρώνιο και τον Αριστοφάνη. Η σκηνή της διακόρευσης στον Πετρώνιο *Sat* 25 έχει τελετουργικά σημαινόμενα, πρβλ. Cataudella (1957) σ. 71.

[64] Βλ. παραπάνω σσ. 116-117.

[65] Η διακόρευση παραπέμπει στην αλλαγή, μεταμόρφωση, μετάβαση, δηλ. τη *desultoria scientia*, η οποία είναι δομικό χαρακτηριστικό της Μιλησιακής παράδοσης. Για τη λειτουργία της πρβλ. W. Burkert (1972) σσ. 191-195, Fick-Michel (1992) σσ. 273-284, Reitzenstein (1927) σσ. 262-265, Ternes, "De la Métamorphose à l' initiation" στο Ries-Limet (1986) σσ. 363-370, Triomphe (1989) σ. 346 σημ. 5

[66] Από τα αρχαία *Σχόλια* στον Λουκιανό *Φιλοψευδεῖς* σ. 162, 7 (Rabe).

[67] Θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι η κτηνοβασία γενικά (όχι μόνο με όνο) αποτελούσε θέμα, το οποίο εκμεταλλευόταν η Μιλησιακή παράδοση, για να τονίσει τη λαγνεία του ερωτικού αντικειμένου. Όμως δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για να στηριχθεί αυτή η άποψη. Γενικότερα για το θέμα πρβλ. παραπάνω σ. 217 σημ. 54, B.E. Perry, "The Egyptian Legend of Nectanebus", *TAPA* 97 (1966) 327-333, J.-D. Kaestli, "L' interprétation du serpent de Genèse 3 dans quelques textes gnostiques et la question de la gnose «ophite»", στο Ries-Janssens-Sevrin (1982) σσ. 124-126. Ο Pervo (1995) σσ. 17-18 εικάζει ότι το θέμα της κτηνοβασίας υπάρχει και στο Βίο του Αισώπου, όπου το να κάνει κανείς έρωτα με τον Αίσωπο είναι σαν να κάνει έρωτα με ζώο. Συγκρίνει μάλιστα τις αναλογίες της σκηνής στον *Βίο τοῦ Αἰσώπου* (παραλλαγή G 29-30) με τον Ψ.-Λουκιανό *Λούκ.* 36 και Απουλήιο *Met.* VIII 26, όπου ο όνος-Αίσωπος παρουσιάζεται από τον αγοραστή του στα "θηλυκά" μέλη του οίκου του με σαφή φαλλικό συμβολισμό.

[68] Βλ. παραπάνω σ. 153. Το μοτίβο αυτό έχει ερευνήσει ο Giusti (1930) σσ. 88-104 χωρίς να επισημάνει όλα τα χωρία και κυρίως χωρίς να το συνδέσει με το Spurcum. Εικάζει ότι πέρασε από τα *Μιλησιακά* στον Πετρώνιο, ενώ η πρώτη παραλλαγή εμφανίστηκε στον Ηρόδοτο II 181. Πρβλ. επίσης P. Bing-R. Cohen, *Games of Venus*, New York-London 1991, σσ. 32-33, Holzberg (1997) σσ. 25 και 66, O' Sullivan (1968) σσ. 217-218, Paratore (1942) σ. 198 σημ. 81, Winkler, "The constraints of Eros", στο Faraone- Obbink (1991) σ. 221 για το ψυχολογικό ενδιαφέρον της σκηνής διαλόγου με το ανίκανο πέος, που μοιάζει να είναι εσωτερικός διάλογος του "εγώ" με το "εγώ", στον Πετρώνιο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Satyricon παραπέμπουν στην ενέργεια του χτυπήματος των γλουτών (*scalpere nates*), το οποίο με βάση τη μαρτυρία του Ιερώνυμου είναι "μιλησιακό" θέμα[69]. Ο χαρακτήρας εξάλλου του ερωτικά ανίκανου εραστή υπενθυμίζει το μιλησιακό τύπο του μωρού, ο οποίος ταπεινώνεται και στον οποίο έχουμε αναφερθεί πολλές φορές ως τώρα.

Αυτές οι τρεις ομάδες από νουβέλες έχουν "μιλησιακή" θεματική σφραγίδα. Από εκεί και πέρα δεν υπάρχει η δυνατότητα να χαρακτηρίσουμε έτσι άλλες νουβέλες. Οι προηγούμενοι μελετητές έχουν χαρακτηρίσει ως μιλησιακές πολλές νουβέλες από όλα σχεδόν τα είδη της αρχαίας λογοτεχνίας (από την ελεγεία[70], το επίγραμμα[71], την ιστοριογραφία[72], το μυθιστόρημα[73], τις συλλογές από παράδοξα[74], τις συλλογές από ερωτικές νουβέλες ή ερωτικές επιστολές[75]), χωρίς να διαθέτουν κανένα στοιχείο, το οποίο να δικαιολογεί το χαρακτηρισμό αυτό.

---

69 Βλ. παραπάνω σ. 95 και πρβλ. Μαρτιάλη XI 46 και Ησύχιο *μ* 267, 1-3 (Latte) *Μαργείτης· μωρός τις ἦν, μὴ εἰδὼς μίξιν γυναικός· καὶ ἡ γυνὴ προτρέπεται αὐτόν, εἰποῦσα σκορπίον αὐτὴν δῆξαι καὶ ὑπὸ τῆς ὀχείας δεῖν θεραπευθῆναι.* Στο χωρίο αυτό συνδυάζεται το μοτίβο του μωρού-παρθένου με την αναφορά στο σκορπιό, ο οποίος "τιμωρεί" με την ενέργεια του χτυπήματος των γλουτών (*nates verberare*), βλ. παραπάνω σ. 99.

70 Πρβλ. Anderson (1982) σ. 3, Dilthey (1863) σ. 102, Hausrath (1914) σ. 449, Lavagnini (1950) σσ. 43, Paratore (1942) σσ. 26-28, 185, σημ. 52, U. von Wilamowitz-Moellendorf, "Die griechische Literatur des Altertums", στο P. Hinneberg (εκδ.), *Die Kultur der Gegenwart*, Leipzig-Berlin[3] 1912, σ. 186, G. Zanker, *Realism in Alexandrian Poetry: a Literature and its audience*, London-Sydney-New Hampsire 1987, σσ. 156-230.

71 Βλ. Abbot (1911) σσ. 266-267, Hausrath (1914) σ. 449

72 Βλ. Anderson (1982) σσ. 4-5, Cataudella (1957) σ. 40, T. Hägg, "*Callirhoe* and *Parthenope*: The Beginnings of the Historical Novel", *CSCA* 6 (1987) σσ. 184-205, Hausrath (1914) σ. 444, Howald, "Ionische Geschichtschreibung", *Hermes* 58 (1923) σσ. 128-129, Paratore (1942) σ. 34, Wilamowitz (1912) σ. 186.

73 Βλ. Aragosti (1979) σ. 104 και Können (1977) 85-92 για τη διάδοση του θέματος της κλοπής ρούχου, που πρωτοεμφανίζεται στον Ιππώνακτα και μετά στον Οράτιο και Πετρώνιο. Επίσης πρβλ. B. Baldwin, "Apuleius and the Christians", *LCM* 14 (1989) σ. 55, Cataudella (1957) σ. 161, Crusius (1889) σ. 448, Donnini (1981) σσ. 145-160, H. Erbse, "Griechisches und Apuleianisches bei Apuleius", *Eranos* 48 (1950) σ. 108, Hägg (1992) σ. 233, M. Massaro, "La redazione Fedriana della «Matrona di Efeso»", *MCSN* 3 (1981) σ. 235 σημ. 50, F. Millar, "The world of the *Golden Ass*", *JRS* 71 (1981) σ. 63, Müller (1983) σσ. 107, 110, Paratore (1942) σσ. 15-16, 185 σημ. 52, 196, 203, Pecere (1975) σ. 3, Perry (1923) σ. 220, Salles (1981) σσ. 13-14, H. Wiemken, *Der griechische Mimus. Dokumente zur Geschichte des antiken Volkstheaters*, Bielefeld 1972, σσ. 52-53,

74 Βλ. E. Auerbach, *Mimesis*, (μτφρ. W.R. Trask), Princeton 1953, σ. 30, Ciaffi (1960) σ. 10, Gil (1978) σ. 376, Hägg (1992) σ. 233, Paratore (1942) σ. 17, 71, 158.

75 Βλ. W.G. Arnott, "Some passages in Aristaenetus", *BICS* 15 (1968) σ. 119, Cataudella (1957) σσ. 106-110, του ίδιου, *La facezia in Grecia e a Roma. Saggio introduttivo e ampia antologia*, Firenze 1971, σσ. XVI - XVII, Crusius (1889) σ. 448, S. Grandolini, "Osservazioni sul tema dell' astuzia nelle epistole di Aristeneto", *MCSN* 2 (1978) σ. 146, Paratore (1942) σ. 325, Stevenson (1934) σ. 585, Thiele (1908) σ. 361, R.G. Ussher, "Love letter, novel, Alciphron and «Chion»", *Hermathena* 143 (1987) σ. 102

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Γ. Η Μιλησιακή παράδοση και το Κωμικό Μυθιστόρημα

Έχει επικρατήσει η άποψη ότι τα *Μιλησιακά* ανήκουν στο λογοτεχνικό είδος της ερωτικής νουβέλας. Παρόλο που δεν αμφισβητείται ότι η ερωτική νουβέλα ήταν δομικό στοιχείο της Μιλησιακής παράδοσης, προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι αυτές οι νουβέλες υπάγονταν σε ένα πλαίσιο και δεν ήταν ασύνδετες μεταξύ τους, όπως οι νουβέλες στο έργο του Παρθένιου *Ἐρωτικῶν Παθημάτων Συναγωγή*, αν και εκεί ο σκοπός είναι άλλος. Το εξωτερικό αφηγηματικό πλαίσιο ήταν η ψευδοαυτοβιογραφία και εσωτερικά υπήρχαν πιθανώς τα αφηγηματικά πλαίσια του συμποσίου, του λημεριού των ληστών ή του ταξιδιού, όπως εικάσαμε σε προηγούμενα κεφάλαια. Αυτό το χαρακτηριστικό φέρνει τη Μιλησιακή παράδοση κοντά στο αρχαίο μυθιστόρημα.

1. Τα *Sybaritica* και η Μιλησιακή παράδοση. Έχουμε διαπιστώσει ότι οι αρχαίες μαρτυρίες παραβάλλουν τα *Μιλησιακά* με τα *Sybaritica*[1]. Πρόκειται για ένα έργο, το οποίο αξιοποίησε τη φήμη[2] των εκθηλυσμένων ή έκλυτων Συβαριτών, όπως εικάζουμε ότι συνέβη με τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης. Ο Αριστοφάνης και ο Επίχαρμος[3] είναι οι πρώτοι, οι οποίοι σκώπτουν την εκθήλυνση των Συβαριτών. Αρχικά τα *συβάρεια ἀποφθέγματα*[4] είχαν την μορφή του σημερινού ανέκδοτου, της λατινικής *facetia*. Τέτοια μορφή συναντούμε σε παροιμίες και σε συλλογές από *facetiae*, όπως αυτή του *Φιλόγελω*.

Αυτά τα "ανέκδοτα" παρουσίαζαν τους Συβαρίτες όχι μόνο τρυφηλούς[5] αλλά και ανόητους[6]. Όπως οι παροιμίες και τα ανέκδοτα για τους Μιλήσιους, έτσι και τα αντίστοιχα για τους Συβαρίτες εξελίχτηκαν σε συλλογές, ιστορικά έργα[7] ή

---

[1] Βλ. παραπάνω σσ. 53-54, 65 και 69.

[2] Πρβλ. E.H. Haight, *Essays on the Greek Romances*, Washington-New York, 1943 (ανατ. 1965) σσ. 4-5. Για τη φήμη άλλων πολέων, η οποία έδωσε αφορμή για παραγωγή μυθιστορικού υλικού (λόγοι λιβυκοί, καρικοί, λοκρικές ωδές κ.λ.π.) βλ. *Φιλόγελως* 154-182, Cataudella (1957) σσ. 126-127, του ίδιου (1971) σσ. XXV-XXVI, Pepe (1958) σσ. 322-323, Scobie (1979) σσ. 254-255. Στον Δίωνα τον Χρυσόστομο *Λόγ.* 5 υπάρχει ο *Λιβυκὸς λόγος* για ένα θηλυκό τέρας στη Λιβύη. Στο προοίμιο υπάρχουν τα θέματα της τέρψης του ακροατή, της *fabula anilis*, της ποικιλίας και της συνύφανσης της αλήθειας με το ψεύδος, τα οποία είναι Μιλησιακά αφηγηματικά χαρακτηριστικά.

[3] Για παραθέματα βλ. Cataudella (1957) σσ. 126-130, του ίδιου (1971) σσ. XI-XXII, Pepe (1958) σσ. 320-323, Rohde (1914) σ. 44, Trenkner (1958) σσ. 8-10, 178-179, Stephens-Winkler (1995) σ. 365.

[4] Βλ. Cataudella (1957) σ. 149, Pepe (1963) σ. 23, Trenkner (1958) σ. 181.

[5] Αιλιανός *VH* 9, 24 *Σμινδυρίδης ὁ Συβαρίτης ἐς τοσοῦτον τρυφῆς ἐξώκειλε (καὶ γάρ τοι Συβαρίταις πᾶσιν ἔργον ἦν τρυφᾶν καὶ τῷ βίῳ διαρρεῖν, ὁ δὲ Σμινδυρίδης καὶ πλέον)· φύλλοις ῥόδων γοῦν ἐπαναπεσὼν καὶ κοιμηθεὶς ἐπ' αὐτῶν ἐξανέστη λέγων φλύκταινας ἐκ τῆς εὐνῆς ἔχειν.* Πρβλ. Αιλιαν. *NA* 6, 10, 7, *ibidem* 6, 42, 1, Οράτ. *Carm.* I 8, 1, Οβίδ. *Met.* XV 314, Πλίν. *HN* VIII 157, Κοϊντιλ. *Inst. Orat.* III 7, 24, 5. Στον Αιλιανό *NA* 16, 23 υπάρχει η περιγραφή της ήττας των Συβαριτών: οι Συβαρίτες ηττήθηκαν, επειδή η τρυφή τους ήταν τόσο μεγάλη, ώστε ακόμα και τα άλογά τους είχαν εκπαιδευτεί να χορεύουν στα συμπόσια με ένα συγκεκριμένο μουσικό ρυθμό. Οι εχθροί τους διέταξαν τους αυλητές να παίξουν σε αυτό το ρυθμό και τα άλογα των Συβαριτών άρχισαν να χορεύουν την ώρα της μάχης.

[6] Βλ. Pepe (1958) σσ. 321-322. Ανάλογη ήταν η αφετηρία της Μιλησιακής παράδοσης πρβλ. παραπάνω σσ. 64-65.

[7] Πρβλ. Ψ.-Πλούταρχ. *Parallella minora* 21B, *FGH* IIIA 292, 2 (Jacoby) για τη νουβέλα του Αιμίλιου του Συβαρίτη στο δεύτερο βιβλίο των *Συβαριτικῶν* του Κλειτώνυμου και βλ. Cataudella (1957) σ. 130, Pepe (1958) σ. 323, Rohde (1893) σ. 135, Rohde (1914) σ. 44.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μυθιστορήματα. Το έργο *Sybaritica* (ή *Συβαριτικά*)[8], το οποίο γράφθηκε την ίδια περίπου περίοδο με τη συγγραφή του δευτέρου βιβλίου των *Tristia,* όπως πληροφορεί ο Οβίδιος στην πρώτη μαρτυρία[9] για τα *Μιλησιακά,* είχε ανάλογο περιεχόμενο με το έργο του Αριστείδη. Δύο μαρτυρίες του Λουκιανού και μία του Μαρτιάλη[10] μάλλον αναφέρονται σε αυτό το έργο. Οι μαρτυρίες του Λουκιανού πληροφορούν ότι ο συγγραφέας τους υπήρξε κάποιος *Ἡμιθέων.* Είναι χρήσιμο για την έρευνά μας να τις παρακολουθήσουμε συγκριτικά:

Λουκιανός *Ψευδ.* 2-3

ἀρχὴν δὲ εὔλογον παράσχοις ... ἀνδρὶ ἐλευθέρῳ ... κηρῦξαι, ἃ πράττεις νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ...

οὔτ' εἶναί τινα νομίζω τὸν ἀγνοοῦντα ἔτι τὰ ὑπὸ σοῦ τολμώμενα καὶ ἃ γέρων ἄνθρωπος ἐς ἑαυτὸν παρανομεῖς. οὐχ οὕτως ἀσφαλὴς οὐδὲ ἀφανὴς βδελυρὸς εἶ· οὐδὲ δεῖ τινος τοῦ ἀποδύσοντος τὴν λεοντῆν, ὡς φανερὸς γένοιο κανθήλιος ὤν, εἰ μή τις ἄρα ἐξ Ὑπερβορέων ἄρτι ἐς ἡμᾶς ἥκοι ἢ ἐς τοσοῦτο Κυμαῖος εἴη ὡς μὴ ἰδὼν εὐθὺς εἰδέναι ὄνων ἁπάντων ὑβριστότατον σε ὄντα, μὴ περιμείνας ὀγκωμένου προσέτι ἀκούειν. οὕτω πάλαι καὶ πρὸ ἐμοῦ καὶ παρὰ πᾶσι καὶ πολλάκις κεκύρηκται τὰ σά, καὶ δόξαν οὐ μικρὰν ἔχεις ἐπ' αὐτοῖς, ὑπὲρ τὸν Ἀριφράδην, ὑπὲρ τὸν Συβαρίτην Ἡμιθέωνα, ὑπὲρ τὸν Χῖον ἐκεῖνον Βάσταν, τὸν ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις σοφόν.

Λουκιανός *Ἀπαίδ.* 23

ἀλλ', ὦ κατάπυγον, οἴει τοσοῦτον μανδραγόραν κατακεχύσθαι αὐτοῦ ὡς ταῦτα μὲν ἀκούειν, ἐκεῖνα δὲ μὴ εἰδέναι, οἷος μέν σου ὁ μεθ' ἡμέραν βίος, ..., ὁποῖαι δὲ νύκτες καὶ οἵοις καὶ ἡλίκοις συγκαθεύδεις; ... εἰ γὰρ καὶ φθέγξαιο μόνον, εἰ γὰρ καὶ λουόμενος ἀποδύσαιο, μᾶλλον δὲ μὴ ἀποδύσῃ, εἰ δοκεῖ, οἱ δ' οἰκέται μόνον ἢν ἀποδύσωνταί σου, τί οἴει; μὴ αὐτίκα ἔσεσθαι πάντα σου πρόδηλα τὰ τῆς νυκτὸς ἀπόρρητα; εἰπὲ γοῦν μοι καὶ τόδε, εἰ Βάσσος ὁ ὑμέτερος ἐκεῖνος σοφιστὴς ἢ Βάταλος ὁ αὐλητὴς ἢ ὁ κίναιδος Ἡμιθέων ὁ Συβαρίτης, ὃς τοὺς θαυμαστοὺς ὑμῖν νόμους συνέγραψεν, ὡς χρὴ λεαίνεσθαι καὶ παρατίλλεσθαι καὶ πάσχειν καὶ ποιεῖν ἐκεῖνα, – εἰ τούτων τις νυνὶ λεοντῆν περιβαλόμενος καὶ ῥόπαλον ἔχων βαδίζοι, τί οἴει φανεῖσθαι τοῖς ὁρῶσιν; ... μύρια γάρ ἐστι τὰ ἀντιμαρτυροῦντα τῷ σχήματι, βάδισμα καὶ βλέμμα καὶ φωνὴ καὶ τράχηλος ἐπικεκλασμένος καὶ ψιμύθιον καὶ μαστίχη καὶ φῦκος, οἷς ὑμεῖς κοσμεῖσθε, ...

Τα δύο παραπάνω κείμενα τα οποία αναφέρονται στον Ημιθέωνα τον Συβαρίτη παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες. Ο Λουκιανός παραλληλίζει αυτόν, στον οποίο επιτίθεται, με τον Ημιθέωνα ή άλλους κίναιδους της αρχαιότητας. Ο τρόπος συμπεριφοράς του είναι κοινός: είναι *γέρων* αλλά νύκτα και μέρα *συγκαθεύδει* με νέους και δούλους, καλλωπίζεται και αφαιρεί τις τρίχες από το δέρμα του (*λεαίνεσθαι καὶ παρατίλλεσθαι*) και *πάσχει* και *ποιεῖ ἀπόρρητα.* Επιπλέον ο στόχος της επίθεσης του Λουκιανού παραβάλλεται και στα δύο κείμενα με το γνωστό αισώπειο μύθο του όνου από την Κύμη, ο οποίος φόρεσε λεοντή και μεταμορφώθηκε σε Ηρακλή ή λιοντάρι, τρόμαξε τους κατοίκους αλλά τελικά αποδείχθηκε ότι δεν ήταν παρά όνος και τον ξυλοφόρτωσαν. Μαθαίνουμε ότι ο Ημιθέων έγραψε νόμους-οδηγίες για τον καλλωπισμό και τις ερωτικές στάσεις των κίναιδων μαζί με τους παραπάνω κοινούς τόπους. Με βάση τα παραπάνω εικάζουμε ότι ο Λουκιανός απηχεί μια γενική ιδέα από τα *Συβαριτικά.*

---

8 Ρητή αναφορά στο έργο αυτό εντοπίζουμε μόνο σε λατινική πηγή.

9 Βλ. παραπάνω σ. 69.

10 Λουκιανός *Ψευδ.* 3, του ίδιου *Ἀπαίδ.* 23 και Μαρτιάλης XII 95, 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η παραπάνω εικασία ενισχύεται από τις πληροφορίες του Μαρτιάλη για τους *libelli Sybaritici*[11]:

Musseti pathicissimos libellos
Qui certant Sybariticis libellis,
Et tinctas sale pruriente chartas
Instanti lege Rufe; sed puella
Sit tecum tua ne talassionem
Indicas manibus libidinosis
et fias sine femina maritus.

Ο αναγνώστης των *Συβαριτικών*[12] παρουσιάζεται εκθηλυσμένος. Παραπάνω είχαμε διαπιστώσει ότι το θέμα του εκθηλυσμένου, ανίκανου, μωρού, "φαλακρού", γέρου[13] το εκμεταλλεύθηκαν ο μίμος και η Μιλησιακή παράδοση. Στο σχολιασμό επίσης της μαρτυρίας του Βάρρωνα, όπου η επιδερμίδα της τέλειας ερωμένης χαρακτηριζόταν εντελώς λεία, είχαμε αναφερθεί στο παραπάνω χωρίο από το έργο του Λουκιανού *Πρὸς τὸν ἀπαίδευτον.* Ανάλογη εικόνα του παθητικού ερωτικού αντικειμένου είχαμε επισημάνει και στα σχόλια για το Spurcum[14].

Τους κίναιδους παρωδεί και ο πάπυρος του Ιόλαου, τον οποίο εντάξαμε στη μελέτη της Μιλησιακής παράδοσης λόγω του ότι παρουσιάζει μια σκηνή μύησης στα μυστήριά των *γάλλων* κι επειδή εμφανίζει το χαρακτηριστικό του prosimetrum[15]. Αρχαιολογικά ευρήματα ίσως παρέχουν τη δυνατότητα να ισχυριστούμε ότι διαθέτουμε την εικαστική αναπαράσταση των νόμων του Ημιθέωνα και της μύησης του Ιόλαου, καθώς είναι γνωστές οι κιναιδολογικές απεικονίσεις, των οποίων πιθανώς η αφετηρία της έμπνευσης ανάγεται σε ένα λογοτεχνικό κείμενο[16].

2. Ο "μωρός" αντιήρωας στη Μιλησιακή παράδοση. Ο "τύπος" του κίναιδου αξιοποιήθηκε από τη Μιλησιακή παράδοση και το μίμο με το παραπλήσιο σημασιακά θέμα του ανόητου, ο οποίος υφίσταται προπηλακισμό και ερωτική ύβρη, όπως είδαμε στην ιστορία του *bonus pistor* στις *Metamorphoseis* του

---

[11] Μαρτιάλης XII 95, 1-7.

[12] Άλλη μία μαρτυρία για την ύπαρξη των *Συβαριτικῶν ἱστοριῶν* μαζί με μία από αυτές τις ιστορίες εντοπίσαμε στον Αιλιανό *VH* 14, 20 *Συβαρίτης ἀνὴρ παιδαγωγὸς (καὶ γὰρ οὖν μετὰ τῶν ἄλλων Συβαριτῶν καὶ αὐτοὶ ἐτρύφων) τοῦ παιδὸς, ὃν ἦγε διὰ τῆς ὁδοῦ, ἰσχάδι περιτυχόντος καὶ ἀνελομένου, ἐπέπληξεν αὐτῷ ἰσχυρότατα· γελοιότατα δὲ αὐτὸς τὸ εὕρημα παρὰ τοῦ παιδὸς ἁρπάσας κατέτραγεν. ὅτε τοῦτο ἀνελεξάμην ἐν ἱστορίαις Συβαριτικαῖς, ἐγέλασα· ἔδωκα δὲ αὐτὸ εἰς μνήμην, μὴ βασκήνας διὰ φιλανθρωπίαν γελάσαι καὶ ἄλλον.* Η ιστορία αυτή παρουσιάζει την τρυφή των Συβαριτών. Πιθανώς η αναφορά του Αιλιανού στην τέρψη και το γέλιο, το οποίο προκαλούν οι Συβαριτικές ιστορίες παραπέμπει στα αντίστοιχα θέματα της Μιλησιακής παράδοσης.

[13] Βλ. παραπάνω σσ. 199-200.

[14] Βλ. παραπάνω σ. 160.

[15] Βλ. παραπάνω σ. 224 και πρβλ. Stephens-Winkler (1995) σσ. 359-364 για το prosimetrum. Για τη σκηνή της μύησης πρβλ. Merkelbach (1973) σσ. 81-90, ο οποίος υποστηρίζει ότι υπήρχαν τέτοιες σκηνές στο μυθιστόρημα. Περισσότερα βλ. C.W. Macleod, "Note on P.Oxy 3010, 29", *ZPE* 15 (1974) σσ. 159-161.

[16] Βλ. Ακαμάτη (1993) σσ. 256-258, Hübner (1993) σσ. 125-126 και Schäfer (1968) σσ. 167-168.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Απουλήιου σε μια καθαρά "μιλησιακή" ιστορία και σκηνή[17]. Αυτό το θέμα αξιοποίησε και ο Πετρώνιος στο πρόσωπο του Εγκόλπιου[18], πρωταγωνιστή του *Satyricon*. Αυτό εκμεταλλεύεται κι η Λουκιάδα παρουσιάζοντας τον αντιήρωα-αφηγητή, ο οποίος ως όνος υφίσταται πάμπολλα ξυλοφορτώματα, που έχουν ερωτικούς υπαινιγμούς. Αυτό το θέμα υπάρχει και στο κωμικό μυθιστόρημα[19] του Αισώπου[20]. Η εικόνα των παραπάνω ηρώων συμπληρώνεται από ένα μυητικό συμβολισμό ή την παρωδία αυτού του συμβολισμού.

Τις εκφάνσεις και τις ιδιότητες αυτού του ήρωα τις ανιχνεύσαμε σε όλο το εύρος των δεδομένων για τη Μιλησιακή παράδοση. Κατά τη γνώμη μας ο μωρός αντιήρωας ήταν το "εγώ" αυτής της παράδοσης, το στοιχείο το οποίο έδινε την ενιαία δομή. Η πρώτη περιγραφή αυτού του ήρωα, όπως είδαμε σε μια ανάλογη με το Spurcum σκηνή, εντοπίζεται στον Ιππώνακτα[21]: είναι ο φαρμακός. Είναι ο Θερσίτης, ο Μαργίτης, ο Αίσωπος[22]. Είναι ο άνθρωπος-ζώο, σοφός και ανόητος μαζί, ενεργητικός και παθητικός ερωτικά, ο οποίος μπορεί να γελοιοποιεί αλλά και να γελοιοποιείται. Είναι έτσι προσδιορισμένος, ώστε ο δυϊσμός[23] να είναι εγγενές χαρακτηριστικό του. Γι αυτό μπορεί να είναι και "συγγραφέας" και αφηγητής και ήρωας. Είναι όμως ένας ήρωας χωρίς ταυτότητα, χωρίς προορισμό και γι αυτό η κίνηση, η περιέργεια είναι η ίδια του η φύση. Έτσι πρέπει να "μυηθεί", για να μεταβεί σε μια νέα κατάσταση και να αποκτήσει την ταυτότητά του. Οι δυνατότητες ψυχολογικής και κωμικής εκμετάλλευσης ενός τέτοιου ήρωα είναι απεριόριστες. Δεν ξέρουμε πόσο και πώς τις αξιοποίησε η Μιλησιακή παράδοση. Εκείνο που μπορούμε να πούμε με σιγουριά είναι ότι ένας τέτοιος ήρωας υπήρχε σε αυτήν.

Είναι ο ήρωας των μαρτυριών του Ιερώνυμου για τη Μιλησιακή παράδοση, του οποίου τα παθήματα προκαλούν γέλιο. Είναι το γέλιο εις βάρος του Θερσίτη. Είναι το γέλιο του *Satyricon*. Είναι το γέλιο των *Metamorphoseis*, το οποίο ακολουθεί τον εξευτελιστικό ακρωτηριασμό του Θηλύφρονα[24], το γέλιο, το οποίο θεοποιείται στη

---

17 Βλ. παραπάνω σσ. 99-101. Για τα χτυπήματα στο νεαρό ήρωα πρβλ. Ξεν. Εφέσ. *Ἐφεσιακά* Β΄ 6, 2 και Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Δ΄ 2, 2-7.

18 Βλ. παραπάνω σ. 246 στο επεισόδιο με την Κίρκη, το οποίο έχει βασικές "μιλησιακές" εικόνες.

19 Υπάρχει και στο ρομαντικό μυθιστόρημα, βλ. Blickman (1988) σσ. 13-14

20 Κυρίως στο *Βίο τοῦ Αἰσώπου* (παραλλαγή G) 129-131 και βλ. Adrados (1979) σσ. 105-111, N. Holzberg, *Der Äsop-Roman*, Tübingen 1992, σσ. 33-35 και Pervo (1995) σσ. 21-29.

21 Βλ. παραπάνω σ. 153.

22 Αίσωπος ονομάζεται κι ο δούλος που δεν ζευγάρωσε με την σκληρή κυρία του, η οποία τον τιμώρησε με πολύ ξύλο, βλ. R.W. Reynolds, "The Adultery Mime", *CQ* 40 (1946) σσ. 77-84 και παραπάνω σ. 244.

23 Έτσι μπορεί να ενοποιήσει τα αντιθέμενα μεταξύ τους υφολογικά κι αφηγηματικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης (πεζός-έμμετρος λόγος, ποικιλία διηγήσεων, υφολογικό ανακάτεμα, *desultoria scientia*). Για το δυϊσμό των ηρώων στο αρχαίο μυθιστόρημα βλ. Hägg (1992) σ. 35.

24 Απουλήιος *Met* II 30. Ακριβώς ανάλογη ήταν η τιμωρία των ευνούχων Σάκα και Δάμα στον Ιάμβλιχο *Βαβυλωνιακά* 2 (Habrich). Λίγο παρακάτω στην παράγραφο 3 εμφανίζεται στο έργο αυτό και το μοτίβο της κινοβασίας: *τράγου π φάσμα ἐφ᾽ Σινωνίδος*. Στην παράγραφο 6 υπάρχει σύνδεση με τη γραφή *coragium* της δεύτερης παράδοσης των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, βλ. παραπάνω σ. 201 σημ. 21, σε συνδυασμό με τη νεκρανάσταση από το Χαλδαίο γέροντα, όπως συμβαίνει και στη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

νουβέλα του *Deus Risus* στο ίδιο έργο. Ένας τέτοιος ήρωας βρίσκεται σε αντιθετική σχέση με τον Απόλλωνα, καθώς έχει και το συμβολισμό του Μαρσύα-όνου, τον οποίο τιμώρησε με γδάρσιμο ο Απόλλωνας[25], όπως απειλούν να τιμωρήσουν τον Λούκιο οι ληστές.

Η ηρωίδα των έργων της Μιλησιακής παράδοσης παραβάλλεται με την Καλλιρόη, την ηρωίδα στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα και την ομώνυμη ηρωίδα στην δέκατη επιστολή του Ψ.-Αισχίνη, η οποία είναι το "μωρό" ερωτικό αντικείμενο[26]. Επισημάναμε ότι η Καλλιρόη του Χαρίτωνα προσδιορίζεται, όπως η ερωμένη στο απόσπασμα του Βάρρωνα και πρωταγωνιστεί σε ιστορίες με "μιλησιακά" θεματικά στοιχεία, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στη Μίλητο. Το κυριότερο από αυτά είναι η ερωτική επαφή της με το ομοίωμα του αγαπημένου της, τον οποίο θεωρεί νεκρό, πάνω από τον μελλοντικό τάφο του[27]. Εξάλλου όλο το μυθιστόρημα του Χαρίτωνα διαθέτει χαρακτηριστικά (θεματικά και αφηγηματικά)[28], τα οποία είναι "μιλησιακά", περισσότερο από τα υπόλοιπα σωζόμενα αρχαία μυθιστορήματα. Εικάζουμε ότι μία από τις πρωταγωνίστριες των έργων της Μιλησιακής παράδοσης ονομαζόταν Καλλιρόη[29].

"μιλησιακή" νουβέλα του Θηλύφρονα στον Απουλήιο *Met.* II 28. Για τη σχέση των *Βαβυλωνιακῶν* με τη Μιλησιακή παράδοση βλ. παραπάνω σσ. 106-107.

[25] Για την αντιθετική σχέση του ήρωα της Μιλησιακής παράδοσης και της Λουκιάδας με τον Απόλλωνα και την Άρτεμη, βλ. παραπάνω σσ. 179 και 181. Επίσης βλ. Adrados (1979) σ. 106, Μ. Παπαθωμόπουλος, *Ο Βίος του Αισώπου*, Ιωάννινα 1991, σ. 27. Για τη συγκεκριμένη τιμωρία βλ. Scullard (1981) σ. 79 για το φαρμακό Mamurius. Προς αυτήν την κατεύθυνση οδηγεί μια τοιχογραφία από την casa Tiberina, βλ. εικόνα 8 σ. 256 σε φωτοτυπική ανατύπωση από τον Hausrath (1914) σσ. 458-459, της οποίας το πρότυπο κατά τον Hausrath (1914) σσ. 456-461 ανάγεται σε κάποιο χαμένο μυθιστόρημα.

[26] Βλ. παραπάνω σ. 243.

[27] Βλ. παραπάνω σ. 128.

[28] Βλ. παραπάνω σσ. 225-229.

[29] Υποθέτουμε ότι τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης αξιοποίησαν τοπικούς μύθους για την Καλλιρόη. Στον Παυσανία 7, 21, 1-5 πληροφορούμαστε για την ίδρυση του ναού του Διόνυσου στην Πάτρα. Ο ιερέας του Διόνυσου Κόρεσος ερωτεύθηκε την νεαρή παρθένα Καλλιρόη αλλά ο έρωτάς του δεν βρήκε ανταπόκριση, με αποτέλεσμα να οργισθεί ο Διόνυσος, πρβλ. Νόννο *Διονυσιακά* 40, 544-566 (η φιλοπάρθενος νύμφη, η οποία είναι αφοσιωμένη στην Άρτεμη και αρνείται τον έρωτα του Διόνυσου συγκρίνεται με την Καλλιρόη, η οποία υπέκυψε στα βέλη του έρωτα. Ο ποιητής χρησιμοποιεί την εικόνα του δέκατου αποσπάσματος των *Milesiae*, βλ. παραπάνω σσ. 128-129). Για την αφοσίωση της Καλλιρόης στην Άρτεμη βλ. Ανώνυμο *AP* 238 (*Παρ. Ανθ.* Gougny τ. 3)

Εὐσεβίης ἅμα καὶ πνυτῆς τήνδ' οὕνεκα δῆμος
στῆσεν Καλλιρόην, Ἀρτέμιδος πρόπολον

Να σημειώσουμε ότι στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα ο αντεραστής του πρωταγωνιστή και δεύτερος σύζυγος της Καλλιρόης ονομάζεται Διονύσιος. Στον Διονύσιο Αλικαρνασσέα *Ῥωμ. Ἀρχ.* 62, 2 η Καλλιρόη είναι η κόρη του Σκάμανδρου. Στον Ελλάνικο *απ.* 137 (Jacoby *FHG* τ. Ia 4f) η Καλλιρόη είναι κόρη του Σκάμανδρου και μητέρα του Γανυμήδη. Στα *Σχόλια* (Vetera) στον Ησίοδο *Θεογ.* 286 (di Gregorio) η Εκάτη και η Καλλιρόη παραλληλίζονται. Οι παραπάνω μαρτυρίες δείχνουν τις ιδιότητες της Καλλιρόης, οι οποίες συγκεντρωτικά την παρουσιάζουν με αντίθετες ιδιότητες, όπως την ερωμένη στο απόσπασμα του Βάρρωνα, την Ελένη των Βαλεντινιανών και τις ηρωίδες της Λουκιάδας και της Μιλησιακής παράδοσης.

Τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης παρωδούσαν την αγνότητα και την παρθενία και παρουσίαζαν τις ηρωίδες, οι οποίες αφιερώνονταν στην Άρτεμη ως στόχους ερωτικής αποπλάνησης, βλ. παραπάνω σ. 99. Στον Πετρώνιο, στη Μιλησιακή ιστορία της Χήρας της Εφέσου, η οποία αποτελούσε "φωτεινό" παράδειγμα, η χήρα γίνεται εύκολο θύμα ενός στρατιώτη. Στην αρχή της νουβέλας αναφέρεται ότι κόσμος συνέρεε, για να θαυμάσει την αρετή της, βλ. Πετρώνιο *Sat.* 111, 1. Το θέμα της συρροής του κόσμου λόγω θαυμασμού υπάρχει και στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα για την Καλλιρόη, βλ. Χαρίτ. *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην* Β΄ 7, 1 και Γ΄ 2, 16. Ένα άλλο στοιχείο, το οποίο αξιοποιεί ο Χαρίτων και

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Εικόνα 8

3. Τα *Φοινικικά* του Λολλιανού και οι *Milesiae Punicae.* Ενδιαφέροντα στοιχεία για τη σύνδεση των έργων της Μιλησιακής παράδοσης με το κωμικό μυθιστόρημα προκύπτουν από την έρευνα για τα *Φοινικικά.* Οι "μιλησιακές"

τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης είναι το λουτρό της Καλλιρόης, βλ. *ibidem* Β΄ 2, 1-2. Στον Ψ.-Αισχίνη *Έπιστ.* 10, 2-5 *ἐμπίπτει ἡμέρα ἐν ᾗ πειρῶνται τοὺς γάμους οἱ πλεῖστοι τῶν θυγατέρων ... Νενόμισται δὲ ἐν τῇ Τρωάδι γῇ τὰς γαμουμένας παρθένους ἐπὶ τὸν Σκάμανδρον ἔρχεσθαι, καὶ λουσαμένας ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἔπος τοῦτο ... ἐπιλέγειν "λαβέ μου Σκάμανδρε τὴν παρθενίαν". Ἐν δὴ ταῖς ἄλλαις Καλλιρόη ὄνομα παρθένος ... ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἦκε λουσομένη ... Ὁ δὲ καλὸς κἀγαθὸς Κίμων ἐγκρύπτεται εἰς θάμνον τοῦ Σκαμάνδρου, καὶ στέφει ἑαυτὸν δόναξιν ... Λουομένης δὲ καὶ τὸ εἰωθὸς ἔπος ... λεγούσης, "λαβέ μου Σκάμανδρε τὴν παρθενίαν", ἐκθορὼν ἐκ τῶν θάμνων ὁ Σκάμανδρος Κίμων "ἡδέως" ἔφη "δέχομαι καὶ λαμβάνω Καλλιρόην Σκάμανδρος ὤν, καὶ πόλλ' ἀγαθὰ ποιήσω σοι* το λουτρό της Καλλιρόης είναι η αφορμή, για να την εξαπατήσει ο Κίμων. Πρβλ. *E. M.* (Gaisford σ. 343, 42-44) *Ἐννεάκρουνος· κρήνη ... ἣ πρότερον Καλλιρόη ἔσκεν· ἀφ' ἧς τὰ λουτρὰ ταῖς γαμουμέναις μετᾶσι.* Στο Χαρίτωνα *Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη* Β΄ 8, 7 μετά το λουτρό η γριά υπηρέτρια διαπιστώνει ότι η Καλλιρόη είναι έγκυος και της δίνει συμβουλές για την έκτρωση. Το θέμα αυτό είναι "μιλησιακό", βλ. παραπάνω σσ. 76 σημ. 149 και 86 σημ. 201. Σε μεταγενέστερη εποχή (τον 6ο αι. μ.Χ.), αφού είχαν ασκήσει την επιρροή τους τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, το όνομα της Καλλιρόης δίνεται και σε εταίρες, βλ. Αγαθία Σχολαστικό *AP* XVI 80, 1-6

Μακλὰς ἐγὼ γενόμην Βυζαντίδος ἔνδοθι Ῥώμης
ὠνητὴν φιλίην πᾶσι χαριζομένη.
εἰμὶ δὲ Καλλιρόη πολυδαίδαλος, ἣν ὑπ' ἔρωτος
οἰστρηθεὶς Θωμᾶς τῇδ' ἔθετο γραφίδι
δεικνύς, ὅσσον ἔχει πόθον ἐν φρεσὶν ἶσα γὰρ αὐτῷ
κηρῷ τηκομένῳ πίκεται ἡ κραδίη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σκηνές της διακόρευσης[30], της μύησης-μεταμόρφωσης[31] και το θέμα του λημεριού των ληστών απαντά σε ένα μυθιστόρημα, από το οποίο δεν σώθηκε παρά ένα μικρό τμήμα του. Το 1972 δημοσιεύθηκαν τα παπυρικά ευρήματα από το μυθιστόρημα *Φοινικικά* του [Λολλιανού][32]. Πρόκειται για σπαράγματα, τα οποία σώζουν ένα ελάχιστο μέρος από το περιεχόμενο του κειμένου. Έχουμε αναφερθεί πολλές φορές ως τώρα σε αυτό το έργο, καθώς παρατηρήσαμε και άλλα σημεία σύμπτωσης με τη Μιλησιακή παράδοση. Το κυριότερο ήταν αυτό της συσχέτισης του τίτλου του μυθιστορήματος με τις *Milesiae Punicae:* Ο τίτλος *Φοινικικά* μπορεί να ερμηνευθεί ως *Punica* και σε συνδυασμό με τις θεματολογικές συμπτώσεις παραπέμπει στις *Milesiae Punicae* της μαρτυρίας του Iulius Capitolinus[33].

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η σκηνή στο λημέρι των ληστών, οι οποίοι, αφού "μυήθηκαν" με τη θυσία και το αίμα ενός αγοριού και γλεντοκόπησαν με γυναίκες και κρασί, μεταμφιέζονται κι ετοιμάζονται να φύγουν από το λημέρι τους. Η σκηνή παρουσιάζει πάρα πολλές ομοιότητες[34] με τον Απουλήιο *Met.* IV 22. Οι μελετητές προβληματίζονται για το είδος της σχέσης με τον Απουλήιο. Ο Stramaglia κι ο Jones[35] δέχονται ότι το πρότυπο του [Λολλιανού] είναι οι *Μεταμορφώσεις* του Λούκιου από την Πάτρα, ένα έργο το οποίο συνδέεται γενετικά με τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης[36]. Επιπλέον επισημάναμε παραπάνω ότι στη σκηνή του λημεριού των ληστών, η οποία υπάρχει στα *Φοινικικά,* εντοπίζεται η μεγάλη ομοιότητα[37] ανάμεσα στη Λουκιάδα και τα *Έφεσιακά* του Ξενοφώντα: μια σκηνή, όπου εμφανίζεται η "μιλησιακή" ιστορία (*anilis fabula*) για τον Έρωτα και την Ψυχή.

Με αυτά τα στοιχεία σε συνδυασμό με τα συμπεράσματά μας για τη σχέση της Μιλησιακής παράδοσης με τη Λουκιάδα εικάζουμε ότι τα έργα αυτής της παράδοσης και τα αρχαία μυθιστορήματα έχουν πολλά κοινά θεματικά και αφηγηματικά χαρακτηριστικά. Πιθανώς οφείλονται σε αλληλεπίδραση λόγω ειδολογικής συγγένειας. Δεν είναι δυνατόν όμως να είμαστε κατηγορηματικοί. Η

---

30 Η σκηνή της διακόρευσης με αμοιβή στα *Φοινικικά* A2 recto 7-12 (Henrichs).

31 Η σκηνή μύησης στα *Φοινικικά* B1 recto (Henrichs).

32 Βλ. Henrichs (1972). Νεώτερη έκδοση από τους Stephens-Winkler (1995) σσ. 326-344.

33 Βλ. παραπάνω σσ. 199-201.

34 Για το θέμα αυτό υπάρχει σχετικά πλούσια βιβλιογραφία, βλ. Browne, "Ad Lolliani Phoenicica", *ZPE* 46 (1982) σσ. 135-143, C.P. Jones, "Apuleius' *Metamorphoses* and Lollianus' *Phoinikika*", *Phoenix* 34 (1980) 243-254, O' Sullivan, "Some thoughts on Lollianus fr. B 1", *ZPE* 50 (1983) σσ. 7-11, Stephens-Winkler (1995) σ. 323, Stramaglia, "Covi di banditi e cadaveri «scomodi» in Lolliano, Apuleio e [Luciano]", *ZPE* 94 (1992) 59-63, Winkler, "Lollianos and the Desperadoes", *JHS* 100 (1980) σσ. 155-181.

35 Βλ. Jones (1980) σ. 254 και Stramaglia (1992) σ. 63

36 Οι *Metamorphoseis* του Απουλήιου δεν είναι δυνατόν να αποτελούν το πρότυπο των *Φοινικικῶν,* αφού πρόκειται για δύο έργα, τα οποία γράφθηκαν την ίδια περίπου περίοδο.

37 Οι ομοιότητες ενισχύονται με την ύπαρξη της σκηνής κανιβαλισμού, η οποία υπάρχει στον Πετρώνιο και έτσι ενισχύεται η πιθανότητα ύπαρξης προτύπου. Τέτοιες σκηνές απηχούν την κυνική θεώρηση των πραγμάτων, όπως πιθανώς ήταν αυτή του ήρωα της Μιλησιακής παράδοσης. Για τον κυνικό χαρακτήρα του κανιβαλισμού, ο οποίος δηλώνει την αποδόμηση της κοινωνικής οργάνωσης πρβλ. Burkert (1987) σσ. 107-111, Detienne (1979) σσ. 54-55.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

προηγούμενη έρευνα αναλώθηκε στο δίλημμα αν τα *Μιλησιακά-Milesiae* ήταν μυθιστορήματα ή όχι. Εμείς αναφερθήκαμε σε αυτό το πρόβλημα, περαιώνοντας την έρευνά μας για τη Μιλησιακή παράδοση, όχι για να το λύσουμε, αλλά για να εντοπίσουμε περισσότερα στοιχεία για την ταυτότητα της.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

VII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά από την έρευνα των δεδομένων, τα οποία εντοπίσαμε και αναλύσαμε, για τις αρχαίες Μιλησιακές ιστορίες, μπορούμε να καταλήξουμε σε ορισμένα συμπεράσματα:

1. Τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη ή οι *Milesiae* του Sisenna αποτέλεσαν το αντικείμενο μελέτης των προηγούμενων ερευνητών. Τα δύο έργα δεν είναι δυνατόν να μελετηθούν μεμονωμένα. Τα ίδια έργα μετεξελίχθηκαν λόγω της μεγάλης διάδοσής τους (προφορικής και γραπτής) και ως προς το περιεχόμενο και ως προς το ύφος και δημιουργήθηκε μία παράδοση κειμένων. Οι μαρτυρίες από την αρχαιότητα δεν αναφέρονται τις περισσότερες φορές στα παραπάνω λογοτεχνικά έργα αλλά στα γενικά χαρακτηριστικά αυτής της παράδοσης. Αυτό αποδεικνύει ο όρος *Milesiae Punicae Apulei,* ο "τόπος" του spurcum additamentum και η άμεση σχέση τους με τη Λουκιάδα. Γι αυτό το λόγο το ερευνητικό πεδίο υφίσταται με τον όρο αρχαίες Μιλησιακές ιστορίες ή αρχαία Μιλησιακή παράδοση. Ο ερευνητής, ο οποίος ασχολείται με ένα πρόβλημα από τα πολλά, τα οποία ταλανίζουν την έρευνα της Μιλησιακής παράδοσης, πρέπει να έχει υπόψη του όλα τα υπόλοιπα δεδομένα, τα οποία συγκροτούν το ερευνητικό πεδίο.

2. Οι λογοτεχνικοί πρόδρομοι της Μιλησιακής παράδοσης ως προς τη θεματική ήταν η Παλαιά Κωμωδία, ο Σικελικός μίμος - ίσως γενικότερα ο μίμος - η Ατελλανή φάρσα και το ιαμβικό σκώμμα. Επίσης άντλησε άφθονο υλικό ως προς τα θέματα και τους εκφραστικούς τρόπους από τη δημώδη-προφορική λογοτεχνία.

3. Το περιεχόμενο των έργων της Μιλησιακής παράδοσης ήταν ερωτικό. Τα λογοτεχνικά έργα και οι συγγραφείς, με τους οποίους παραβάλλονται τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης, ορίζουν το γραμματολογικό χώρο, στον οποίο εντάσσονται. Είναι ο Εύβοιος ο παρωδός, τα *Sybaritica,* η ερωτική αυτοβιογραφία, η Λουκιάδα, το *Testamentum Porcelli,* τα *Ῥοδιακά* του Φίλιππου από την Αμφίπολη, τα *Βαβυλωνιακά* του Ιάμβλιχου, τα *Φοινικικά* του [Λολλιανού] και οι μίμοι του Ηρώ(ν)δα.

4. Η δομή των έργων της Μιλησιακής παράδοσης είναι ενιαία και όχι αποσπασματική. Τον ενιαίο χαρακτήρα δηλώνει η ταύτιση του συγγραφέα τους με τον αφηγητή-ήρωα-ακροατή, πράγμα που δίνει αυτοβιογραφική επίφαση στην αφήγηση. Η αυτοβιογράφηση αυτή αποτελεί το εξωτερικό αφηγηματικό πλαίσιο (Rahmenerzählung) στο οποίο υποτάσσονται οι επιμέρους ιστορίες.

5. Οι αρχαίες μαρτυρίες πληροφορούν ότι ο συγγραφέας των *Μιλησιακῶν* ήταν ο Αριστείδης ο Μιλήσιος. Ο προσδιορισμός "Μιλήσιος" δεν δηλώνει την καταγωγή αλλά την ενασχόληση με τα *Μιλησιακά.* Εικάζουμε ότι η πατρίδα του ήταν η Πάτρα της Αχαΐας. Είναι επίσης πιθανό ότι το όνομά του δεν ήταν Αριστείδης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αλλά κάποιο ομόηχο (Αριστόδημος, Αρίστιππος, Αριστοφώντας). Το σφάλμα των αρχαίων μαρτυριών οφείλεται στην ύπαρξη του ψευδοαυτοβιογραφικού αφηγηματικού τεχνάσματος. Ο συγγραφέας των *Milesiae* ήταν ο ιστοριογράφος και πολιτικός Lucius Cornelius Sisenna, ο οποίος έγραψε αυτό το έργο μετά την αποστολή του στην Ελλάδα (αρχές του 1ου αι. π.Χ.). Εντοπίζουμε ορισμένα αυτοβιογραφικά στοιχεία του στη Λουκιάδα, η οποία αποτελεί τμήμα της Μιλησιακής παράδοσης. Εικάζουμε ότι το όνομα Λούκιος-Lucius του πρωταγωνιστή των έργων της Λουκιάδας ανάγεται στο praenomen του Sisenna.

6. Το λεξιλόγιο και το ύφος του λατινικού σκέλους της Μιλησιακής παράδοσης είχε πολλές ιδιαιτερότητες, οι οποίες οφείλονταν στην ελληνική της προέλευση, στα υφολογικά χαρακτηριστικά του Sisenna και στο ότι τα κείμενα αυτά δημιούργησαν λογοτεχνική παράδοση. Εντοπίζουμε την πρόσμειξη ελληνισμών, λέξεων καθημερινού λεξιλογίου και αρχαϊσμών. Το ύφος διέθετε ασιανικά χαρακτηριστικά μαζί με στερεότυπες εκφράσεις προφορικής αφήγησης και στοιχεία συνειδητής αφέλειας. Παρόμοια ήταν τα υφολογικά και λεξιλογικά χαρακτηριστικά των *Metamorphoseis* του Απουλήιου.

7. Τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης εμφανίζονται από το 2ο αι. π.Χ. έως τον 8ο μ.Χ. Σταθμός στην πορεία της Μιλησιακής παράδοσης υπήρξε το έργο του Απουλήιου. Μετά τις *Metamorphoseis* είναι χαρακτηριστικό ότι δεν συναντάμε καμιά μαρτυρία, η οποία να αναφέρεται στα έργα *Μιλησιακά-Milesiae,* αν εξαιρέσουμε τις μαρτυρίες στους *Έρωτες* του Ψ.-Λουκιανού και το ιατρικό έργο του Παύλου από τη Νίκαια. Επειδή δεν έχουν σωθεί τα έργα του Αριστείδη ή του Sisenna, δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια ήταν ακριβώς η συμβολή του Απουλήιου στη μετεξέλιξη της Μιλησιακής παράδοσης. Έχοντας υπόψη το στατιστικό δεδομένο της αύξησης του αριθμού των μαρτυριών μετά τη συγγραφή των *Metamorphoseis* και το χωρίο από τη *Historia Augusta,* όπου υπάρχει ο όρος *Milesiae Punicae Apulei,* εικάζουμε ότι η συμβολή του Απουλήιου ήταν ιδιαίτερα σημαντική και άλλαξε σε μεγάλο βαθμό τη μορφή και το περιεχόμενο των *Μιλησιακῶν.*

8. Η ιστορία του ζευγαρώματος του όνου με γυναίκα, η οποία υπάρχει στη Λουκιάδα, υπήρχε στις *Milesiae* του Sisenna.

9. Τα έργα της Μιλησιακής παράδοσης περιείχαν μια σκηνή ερωτικής τελετουργίας, η οποία μυούσε τους εραστές. Πρόκειται για τη σκηνή του spurcum additamentum. Το spurcum additamentum ανήκει σε αυτή την παράδοση. Οι λογοτεχνικοί πρόδρομοι αυτής της σκηνής εντοπίζονται σε χωρία από τα έργα του Ιππώνακτα και του Σικελικού μίμου.

10. Ο όρος *Milesiae Punicae Apulei,* η ύπαρξη της ιστορίας του ζευγαρώματος όνου-γυναίκας στις *Milesiae,* η ύπαρξη της σκηνής του spurcum

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

additamentum και το όνομα Λούκιος-Lucius στα έργα της Λουκιάδας αποτελούν ισχυρές ενδείξεις ότι θέματα από τη Λουκιάδα εντάσσονται στη Μιλησιακή παράδοση. Ο πρόλογος των *Metamorphoseis* του Απουλήιου, ο πρόλογος των *Ἐρώτων* του Ψ.-Λουκιανού και το κεφάλαιο της *Βιβλιοθήκης* του Φώτιου, το οποίο αναφέρεται στα έργα της Λουκιάδας (στους *Μεταμορφώσεων λόγους* του Λούκιου Πατρεά και το *Λούκιο ἢ Ὄνο* του Ψ.-Λουκιανού) έχουν "μιλησιακό" λογοτεχνικό πρότυπο και παρουσιάζουν τα δομικά χαρακτηριστικά των έργων της Μιλησιακής παράδοσης.

11. Η σύγχυση για την ταυτότητα του Λούκιου Πατρέα, του συγγραφέα του προτύπου της Λουκιάδας, τα κοινά θεματικά και υφολογικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης με τα σωζόμενα έργα της Λουκιάδας (τις *Metamorphoseis* του Απουλήιου και το *Λούκιο ἢ Ὄνο* του Ψ.-Λουκιανού) και αρχαιολογικά και επιγραφικά ευρήματα στηρίζουν την εικασία ότι τα *Μιλησιακά* του Αριστείδη γράφτηκαν από κάποιον συγγραφέα στην Πάτρα.

12. Τα δομικά χαρακτηριστικά της Μιλησιακής παράδοσης ήταν η τέρψη, την οποία προκαλούσαν τα κείμενά της στον αναγνώστη, η συρραφή ιστοριών, η ποικιλία υλικού κι αφηγητών, η τερατεία και η *desultoria scientia*. Οι ιστορίες μεταμορφώσεων με ερωτικά συμφραζόμενα πρέπει να αποτελούσαν δομικό στοιχείο αυτής της παράδοσης. Το στοιχείο αυτό συνάδει με τα αφηγηματικά, υφολογικά και θεματικά χαρακτηριστικά της *desultoria scientia*. Η συνεχής εναλλαγή από το ένα ύφος στο άλλο, από τον ένα αφηγητή στον άλλο, από τη μια ιστορία στην άλλη συστοιχιζόταν με τη συνεχή μετάβαση-επαναφορά από τη μια μορφή στην άλλη κατά τη μεταμόρφωση του πρωταγωνιστή.

13. Με τη μεσολάβηση του Απουλήιου ορισμένα θέματα της Μιλησιακής παράδοσης (η ερωτική μύηση, η διακόρευση, η zέση για την ερωτική επαφή, η παραπλάνηση του ερωτικού αντικειμένου σχετικά με την ταυτότητα του εραστή) ανασημασιοδοτήθηκαν και λειτούργησαν αλληγορικά.

14. Εντοπίσαμε τρεις τύπους ηρώων στις Μιλησιακές ιστορίες: τον τύπο της έμπειρης ερωτικά γυναίκας, η οποία γίνεται ερωτικός δάσκαλος του άπειρου εραστή, τον τύπο του μωρού-φαλακρού-ανίκανου εραστή και αυτόν του παθητικού ερωτικού αντικειμένου.

15. Η θεματική των Μιλησιακών ιστοριών περιλάμβανε τα θέματα:

α. τον εραστή-θεό, την εξαπάτηση του ερωτικού αντικειμένου με την πλαστή επίδειξη της θεϊκής ιδιότητας ή την υπόσχεση της γνώσης.

β. την "επίθεση" του ερωτικού αντικειμένου - την ερωτική μύηση του αρσενικού.

γ. την ερωτική ανικανότητα και τη θεραπεία της.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

16. Στο εξωτερικό αφηγηματικό πλαίσιο της ψευδοαυτοβιογραφίας των έργων της Μιλησιακής παράδοσης εντάσσονταν τα αφηγηματικά πλαίσια της αφήγησης ιστοριών κατά τη διάρκεια ενός συμποσίου, κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού και στο λημέρι των ληστών. Η έναρξη της αφήγησης γινόταν με στερεότυπες εκφράσεις ανάλογες με αυτές, με τις οποίες άρχιζαν τα παραμύθια ή άλλες λαϊκές διηγήσεις. Το πέρας της αφήγησης οριοθετούσε το γέλιο ή η τέρψη των ακροατών. Τα παραπάνω στοιχεία είναι δάνεια από τους παραμυθάδες - γυρολόγους - παράσιτους (*fabulatores - circulatores - scurrae*).

17. Πολλά από τα παραπάνω χαρακτηριστικά αυτής της παράδοσης είναι χαρακτηριστικά του κωμικού μυθιστορήματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

VIII. ABSTRACT

The Dissertation under the title *Ancient Milesian Tales,* written by Gerasimos N. Faraklos beginns with the historical survey of the bibliography. The previous scholars did not search the Milesian tradition but only formulated a few aspects about Aristeides's work *Μιλησιακά* or about its translation-adaptation (*Milesiae*) in Latin from Sisenna. These works have been lost except from very few fragments. It has therefore been raised as an issue, whether these works were comic novels or not. The first who phrased this opinion was K. Bürger but it was almost simultaneously refuted by E. Rohde, who, a little time ago in his well-known book about the ancient novel, supported the ground that the first representatives of this literary kind appear after the 2nd century A.D. If therefore Bürger's opinion was accepted, Rohdes's theory about the ancient novel would be demolished, since *Μιλησιακά* was written approximately at the end of the 2nd century A.D.

Eventually, the conservative notion that *Μιλησιακά* did not concern novels but collected love stories with loose connection between them, prevailed "with the benefit of doubt", since it was judged that the opposite side's arguments were not forceful enough to convince. Bürger's arguments were based on evidence about *Μιλησιάκά-Milesiae.* According to Bürger, this evidence proves that the above mentioned works had connecting structure and narrative framework, which was based on the fact that the writer played the role of the listener or the hero of the story. L. Pepe tried to support this theory with his observation that in the two existed works of Luciad the leading actor's name is Λούκιος- Lucius, the writer of *Milesiae,* Sisenna, had the same praenomen and maybe also Apuleius. This notion failed to convince because it was unsupported.

In association with the above issue, the question is phrased about the relation between *Μιλησιακά-Milesiae* and Luciad, i.e. Lucius Patrensis *Μεταμορφώσεων Λόγοι,* Ps.- Lucian *Λούκιος ἢ Ὄνος* Apuleius *Metamorhoseis;* of these works only the last two are saved and their narrative body is the story of a young man who is metamorphosed into an ass. W.S. Teuffels observed that the 10th fragment of *Milesiae* of Sisenna coincides in significance and in vocabulary with Ps.-Lucian, *Λούκιος ἢ Ὄνος* 51 and the corresponding place in Apuleius *Metamorphoseis* X 21, the point where the copulation of matrona and the metamorphosed into ass leading actor is described. Apuleius also, on the preface of *Metamorphoseis* describes

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

the whole of his work as *sermo milesius*. These arguments were used by Bürger to support his theory that *Μιλησιακά-Milesiae* was a romance, since they were connected with Luciad which was also a romance. After Bürger, Reitzenstein, using the above arguments along with his ascertainment that the works of Apuleius and Sisenna beared resemblance on the style and vocabulary level, he tried to convince that there was in Sisenna's *Milesiae* the story of the ass that mates with matrona. But neither this notion was generally accepted.

The term "Milesian tradition" was first formulated by E. Paratore in 1942 and became more explicit after the work of A. Mazzarino. Paratore believed that the Milesian tradition appears on the whole of *Metamorhoseis* but he could not convince of its existence, since he did not search but speculated. A. Mazzarino in 1959 published a study about the relation of Apuleius with *Μιλησιακά-Milesiae*. There he presented a text which was only known to those who were involved in editing Apuleius *Metamorhoseis*. It was found on the margin of some mss, where the text of the copulation of the ass with matrona (X 21) is given and because of its subject it was called *spurcum additamentum*. Mazzarino observed that it presents stylistic deviation from the rest of the text of *Metamorhoseis* but they also have common elements. Combining, therefore, the arguments that had already been phrased about the relation of Luciad and of *Μιλησιακά-Milesiae*, it was made certain that Luciad was born from the development of the above texts on the northafrican area. After Mazzarino, however, Fraenkel and Mariotti, using the fact that the previous scholars had not studied the text attentively, were based on the lingual characteristics and their peculiarities and confirmed that the text belongs to the Middle Ages. Their notion was accepted and it supported the prevalent bibliographical opinion. In this way the searching attempts on the before mentioned searching subject were discontinued.

During our research, however, we observed that a lot of our data about *Μιλησιακά-Milesiae* were not known to previous scholars. We also observed that a lot of the evidence that dates from the late antiquity had not been valuated as it should, rather because it did not positively refer to one of the two before mentioned works. This evidence combined with the elements which had been located by previous scholars, increased the possibilities of the existence of a text tradition which originated in the works of Aristeides and Sisenna, but because of its great dissimination, it presented evolutionary stages. On the other hand, the scholars' persistence in the dilemma whether *Μιλησιακά-Milesiae* is a romance or not,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

contributed to the fact that many interesting aspects of them remained unknown to the research. Of all the above it becomes clear that there has been a lack of a research attempt with the following characteristics:

1. Knowledge of all the data and all the bibliographical opinions about the problem. It is the research' s duty to confirm through the study that there are no new data.

2. Presentation of generally all the datas with particular emphasis on their relation with other ancient litterature works, on the basis of vocabulary, stylistic and thematic parallelism.

3. Total and not fragmentary confrontation of the search field of *Μιλησιακά-Milesiae:* not to be cut into subsectors, which may result in lack of coordination between the different parts; in this way, the conclusions which will be gathered will be verified and will represent the whole of the data.

4. The research on the particular field should be conducted without space-time or generic limitations, if it is proved that the research subject is not confined to specific literary works but it is part of a literary tradition.

5. The research's aim should be the recognition of the identity of the above mentioned texts and the occupation with other literary issues will take place in order to clarify the problems of our research field.

Based on the above principles we searched the term "ancient Milesian Tales" or "ancient Milesian Tradition". Our research consists of the following parts: a. The writers of *Μιλησιακά-Milesiae,* b. The ancient testimonia about the Milesian Tradition, c. The fragments from *Μιλησιακά-Milesiae,* d. Luciad and the Milesian tradition, e. The Milesian tradition in ancient literature. In brief these chapters treat the following:

a. In the part that treats the data from Aristeides Milesius, we collected all the evidence which was connected with the work of the writer of *Μιλησιακά.* Indications arised, which all the previous research approaches ignored, about identification of the writer of *Μιλησιακά* with the historiographer Aristeides from Miletos and with Aristeides the writer of a periegetic work. His various interests were placed among the context of the hellenistic period, in which he lived (tendency for collecting and classifyiing similar things). It was discovered that there has been a confusion around his name and of other similar sounding names (Aristodemos, Aristippos, Aristofon), writers whose works present the characteristic of the pseudo-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

autobiogrphical narrative technique, an element which characterises the works of Luciad as we will see. We also observed that the cognomen characterisation "Milesian" is not real but is possibly derived from his famous work; from epigraphic evidence we might be able to recognize him as Aristeides from Patras but without being able to reach a conclusion.

L.C. Sisenna translated or according to evidence adapted in latin *Μιλησιακά*. We collected his biographical elements, emphasizing on those which connect him with the Milesian tradition: with Aristeides, Luciad and Apuleius. We noticed that a testimony from Appian about the course of one of his expeditions in the helladic area tallies with that of Λούκιος-Lucius in Luciad. In this way, the existence of a pseudo-autobiographical narrative technique in the works of the Milesian tradition is supported. We examined the writer's stylistic preferences as historiographer and the content of his historical work based on the characteristics of his work which are established as Milesian. Multiple associations of his historical work with *Milesiae* arised, which did not come to the previous scholars' notice. The similarity in style with Apuleius in *Metamorphoseis* was underlined by Reitzenstein, and a definition of *sermo Milesius* in the praefatio of *Metamorphoseis* was first formulated then. We used these notions and we developed them as regards the elements of his historiographical work which were not examined by the before mentioned philologist. We also relate Sisenna, Varro, Aristeides and Apuleius, who knew about *desultoria scientia* either on the erotic, the narrative or the stylistic level. In our opinion, *desultoria scientia* is a basic characteristic of the Milesian tradition. We also tried to use Sisenna's biographical data in order to be able to find out the time when he translated-adapted Aristeide's *Μιλησιακά* and we concluded that it must have happened after 88 B. C. (after his contact with the hellenic world) and rather towards the end of his life when he became *praetor Achaiae;* then he possibly came accross the work of Aristeides (whose origin might have been Patras) *Μιλησιακά*.

b. All the testimonia about *Μιλησιακά-Milesiae* were fourteen. Of those only five are considered usable. After locating another four, we examined them all, in order to substantiate all the research aspects of the Milesian tradition. In this way this chapter functions as the foundation of the following ones. Varro's testimony was proved to be very important. It also functions as extract-text of this tradition; his testimony describes the mistress of *Chrysosandalus* and the description was proved to be "Milesian locus". Ovidiu's evidence must be interpreted as suggested by Bürger;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

especially his testimony about Aristeides supports the existence of the pseudo-autobiographical element in *Μιλησιακά*, since it results that in the second book of *Tristia* he was assigned head of similar works. Indirect evidence for this narrative technique we have from Arrian whose testimony was totally unrecognised. The testimony also of Tertullian proved valuable since he rather insinuates the inclusion of Milesian themes in the ritual practice of the Valentinians. The evidence from *Historia Augusta* reinforces the "Milesian perspective" of Luciad. The evidence of Jerom offers information about the conception of the Milesian tradition, it reinforces the pseudoautobiographical narrative technique and it connects it with mime and other plays. Their factual analysis broadens the horizons of the particular research field. The testimony of Sidonius Apollinaris gives us the possibility to have a love story similar to *milesia*. Finally, the testimony of Paul from Nicaea assures that *Μιλησιακά* was existed until the 8th century AD and it rather indicates that the theme of the sexual impotence was used by Aristeides too. The benefit from the total commentary of the evidence is that we approached their literary atmosphere (besides Luciad). Moreover, facts were made known which confirm the use and inclusion of the Milesian tradition in the ritual allegory of some religions, a matter which on the one hand means its evolution from its initial form, and on the other hand is supports its direct connection with Luciad, a work which was characterised by religious allegory.

c. The fragments of *Μιλησιακά-Milesiae:* Of Sisenna's *Milesiae* only ten fragments have been saved. The recognition of two of those as passages from the episode of the mating between the ass and matrona in Luciad, had already been confirmed. After examining thoroughly their vocabulary we connected them all with erotic texts of the ancient times, and we did not just stay on the before mentioned two and consider the rest useless. This attempt has certainly made known points of contact of the Milesian tradition with Petron, erotic epigrams, the mimes, texts about magic and *Priapea*. We confirmed the conclusions of the previous chapter about the stylistic connection of Sisenna-Apuleius and we enriched the term *sermo Milesius*. This was based on the multiple correlations between the content, the style and the vocabulary of the fragments of *Milesiae*, Luciad and other similar (according to our evidence) texts. We supported this connection with archeological data totally unknown to the philologists and unused by the archeologists (representations on oil lamps from the 1st until the 3rd century AD picture the mating between a woman and an ass throughout the ancient world). It is important, however, to notice that

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

these representations are located basically in Patras. In this way, the case of the existence of Eselgeschichte (novel of the ass) in its basic narrative points before the work of Lucius from Patras is documented: this conclusion has direct effects in the major philological issue of Luciad. We also supported the indications of the evidence about the evolution of the Milesian tradition into a religious allegory, since we located vocabulary similarities with papyruses about magic and other texts of the same kind.

d. The Milesian tradition and the issue of Luciad: in the first part, we reconsider the issue of the authorship of a text which existed in margine in some mss of *Metamorphoseis* during the narration of the story about the mating between the ass and matrona. While collecting loci communes based on their content, extremely interesting identifications arised, between the content, the connecting points of the narrative body and the two works of Luciad, Petron and other texts, so we reached the conclusion that there is a common pattern between them. The before mentioned loci communes appear on points of works with erotic or magic context from the 1st until the 5th century AD and they compose the base of our hypothesis that such descriptions are part of the Milesian tradition. Our reasoning is the following: we prove that the text of spurcum additamentum was not written before the 4th and the 5th century AD. Moreover, its verbatim sometimes, coincidence with other ancient passages (impressive was its vocabulary and thematic coincidence with a fragment of Epicharm) confirms the sense of tradition. Since it was found in margine in the mss of Metamorphoseis and we have the information that during the 4th century AD it was named Milesiae Punicae, we included this text in that tradition. In that direction we used the conclusions of the previous chapters (milesian characteristics about the style, the vocabulary, the content of Apuleius-Sisenna-Milesian tradition and the meeting of all those in Luciad) and the indirect tradition of *Metamorphoseis* (Fulgentius). The text belongs to the ancient period and after examining it as a literary work (and not as a total of words, as those who occupied themselves with it have done until now), it resulted that basic structural characteristics of the erotic litterature and of the ancient comic novel appear in it. Together with these characteristics the text presents a second level of reading: the initiational-ceremonial .

This part uses the reasoning of the previous and reconsiders the matter of the relation of the original greek work of Lucius Patrensis, *Μεταμορφώσεων Λόγοι,* the abridgement of Ps.-Lucian, *Λούκιος ἢ Ὄνος* and of Apuleius's *Metamorphoseis* in the light of the new "milesian" data.The authorship of the idea for the writing of this

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

comic novel belongs to the Milesian tradition, without discrediting the originality of Apuleius basically and his great influence in the tradition of these works. These notions are basically founded on the stressing of the structural similarity between spurcum additamentum and passages of Luciad. The evidence of Tertullian also offers the possibility to connect the Milesian tradition with the fairytail of Eros and Psyche. We point out in this direction, basic structural elements of Luciad (light, love, initiation, roses, synthesis of antithetical symbols) that occur in the milesian data and in gnostic texts. We also use the evidence of Jerom, which offers many data apparently unlinked with older theories about the authorship of Luciad, which accord with its Milesian identity. We point out the similarities between the preface of *Metamorphoseis,* the summary of Photius about the work of Lucius Patrensis and other summaries, which present many common characteristics: the common characteristics that arise echo milesian characteristics that we located in the previous chapters (*desultoria scientia, uarietas,* pretentious *sermo uulgaris,* narration in the first person, complex narrative framework). In this way we confirm the meaning of tradition. Finally, the question of the identity of Lucius from Patras is raised and it stays of cource unanswered in combination with Sisenna's biographical data, reframing the theory of Pepe about the common name (Λούκιος- Lucius) in the Milesian tradition.

e. The Milesian tradition in the ancient litterature. We summarize the characteristics of the Milesian tradition as they result from the previous chapters. We search the characteristics of the works-writters that have been saved and from the evidence about the Milesian tradition are connected directly or indirectly with it (*Sybaritica* - Euboius - Lucian - Apuleius - *Babyloniaca* - *Testamentum Porcelli* - Herondas - Menander - mimes- short novels that present similarities with milesian themes - romances). Based on this narrative framework, the locating of the points of contact is effected with the criterion of the stylistic, narrative, morphological and thematic characteristics of the Milesian tradition. This last chapter is divided to three units: 1. the stylistic and narrative characteristics of the Milesian tradition in the ancient litterature, 2. the short novel in the Milesian tradition, 3. the Milesian tradition and the comic novel.

1. We examine two texts (extract from *auctor ad Herennium* and the *Testamentum Porcelli*) stylistically, in comparison with all the before mentioned about the stylistic particularities in the Milesian tradition. Having indications for the

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

existence of prosimetrum in the Milesian tradition, we locate unused fragments of novels on papyrus, which besides prosimetrum they present other "milesian" characteristics. We also examine the matter of the narrative framework and the place of the narrator in works of this tradition in order to enlighten the interaction with texts which use the narrative equation between writer-narrator. We examine the narrative technique of *fabula anilis-puerilis,* which we pointed out while examining the evidence and which proves to be part of the Milesian tradition.

2. Our research about the short novel in the Milesian tradition is based on the "milesian" themes we underlined on the previous chapters. Initially, we use the evidence of Sidonius Apollinaris and we examine extensively the short novel he cited (subject: love / fraud / mother in law). We continue with the theme of the parody of the initiation - erotic deception of the initiate, that we located on the evidence. This theme is connected with the one of erotic *stultus,* which we also located as milesian; we include the lover-ass in this frame. We examine these themes in comparison with the stylistic-narrative characteristics of the Milesian tradition in short novels' collections and we locate the similarities of *Συβαριτικά* with this tradition.

3. We determine the existence and the characteristics, based on our research on the Milesian tradition, of the term "ancient greek comic novel" which as a term does not exist, literally based on unused by the research findings on papyrus, in the novel of Aesop, in the epistolary love novel and finally on *Φοινικικά* of [Lollianus] (the last ones offer copious correlations with the spurcum additamentum and Luciad), in Petron and Apuleius. We point out the analogy between the characteristics of the Milesian tradition and many elements of the above mentioned works.

We have reached some conclusions regarding the matters that the previous research either ignored, or could not have a clear position. The conclusions are the following:

1. The term Milesian tradition expresses researchingly with the best way the particular field. We cannot study Aristeides's *Μιλησιακά* or Sisenna's *Milesiae* on their own. These two works which have been the research subject of previous students, constitute the starting point of this tradition regarding its name (Milesian) and its existence. But these works evoluted, due to their big spread because both of their content and their style. We cannot forget the "locus"of spurcum additamentum and its direct relation with Luciad and the Milesian tradition in combination with the evidence about *Milesiae Punicae Apulei.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. The structure of these works is not fragmentary; their connecting character supports the identification of their writer with the narrator-hero-listener who gives autobiographical character on the narration. This autobiography is part of the first narrative frame (Rahmenerzählung) on which the side stories are subdued; during the narrative course it is possible that other narrative frames exist (e.g. that of the symposium during which the fellow-diners narrate their own stories). It is a characteristic that exists from the time of Homer and it is of folk origin, since it goes back to the *fabulatores-circulatores* who narrated, sometimes, stories of all kinds as if they were their own experiences or hearings. Such is the narrative structure of Luciad (and maybe Satyricon). This characteristic which gave the illusion of verisimilitude in the narration contributed on the evolution of this tradition on texts of allegoric-mystic symbolism.The frequent turnings to the listener and the interest in him signifies that it was like he was present during the narrative procedure and in a sense participating in it.

3. The structure elements of the framing narration were the short novels - especially those of erotic or magic context - that were included organically on the basic body. They were presented as things the writer-leading actor had experienced or heard and they had a thematic variety with main characteristic the transition from one theme to the other (*desultoria scientia*). Their origin was also the rich heritage of the folk litterature.

4. The vocabulary and the style of the latin part of the Milesian tradition had many particularities, which were caused by its greek origin, by the stylistic characteristics of the first latin writer who occupied himself with it, Sisenna, and by the fact that these texts created a literary tradition. These particularities consisted in the mixing of hellenisms, words of every day vocabulary, archaisms with asian style, which however, holded, either for survival or deliberately, logotypes of oral narration and elements of conscious ingenuousness. This original style was the linguistic counterpart of the characteristic of *desultoria scientia* of the content; it contributed also on the before mentioned evolution of this tradition.

5. The texts of the Milesian tradition affected many works of the antiquity and they gained fame and longevity. We know for a certainty that the works of Luciad are the saved representative of this tradition, whose narrative body i.e. the story of the metamorphosis of the hero into an ass and his copulation with the heroine, is a

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

milesian story. The facts also about the Milesian tradition allow us to trace its impact on other plays.

6. The stories about transformations with erotic context must have been a structure element of this tradition; this element justifies its evolution and agrees with the narrative, stylistic and thematic characteristics of *desultoria scientia;* in this way, the constant transition - recall from one style to the other, from one narrator to the other, from the one story to the other, with the constant transition - recall from one form to the other and provided the possibility of multiple levels of reading.

7. Many of the above conclusions which present the characteristics of this tradition are also considered characteristics of the comic novel.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

IX. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΚΔΟΣΕΙΣ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ

Adler, A., *Suidae Lexicon,* τ. I-IV, Leipzig 1928-1935 (ανατ. Stuttgart 1971).

Albini, U., *Lisia. I discorsi,* Florence 1955.

Allen, T. W., *Homeri Ilias,* τ. 2-3, Oxford 1931.

— , - Halliday, W. R. - Sikes, E. E., *The Homeric hymns (In Cererem),* Oxford ^{2}1936.

Arnim, J., von, *Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum quae exstant omnia (Libycus mythos: oratio 5),* τ. 1, Berlin 1925.

Bachmann, *Anekdota Graeca,* τ. 1, Leipzig 1828.

Bandy, A.C., *Ioannes Lydus. On powers or the magistracies of the Roman state,* Philadelphia 1983.

Barby, G., *Eusèbe de Césarée. Histoire ecclesiastique,* τ. 1 (στη σειρά *Sources chrétiennes* 31), Paris 1952.

Beckby, H., *Anthologia graeca,* τ. 1-4, Münich (τ. 1-2) ^{2}1965, (τ. 3-4) ^{2}1968.

Bekker(ús), I., *Iulii Pollucis Onomasticon,* Berlin 1846.

— , *Anekdota Graeca,* τ. 1, Berlin 1914 (ανατ. Hildesheim 1965).

Bergk, T., *Poetae lyrici Graeci,* τ. 3, Leipzig ^{4}1882.

Bergson, L., *Die griechische Alexanderroman. Rezension b,* Stockholm 1965.

Bethe, *Pollucis Onomasticon,* τ. 1-2, (στη σειρά *Lexicographi Graeci* 9.1-9-2) Leipzig 1900, 1931 (ανατ. Stuttgart 1967).

Blake, W. E., *Charitonis Aphrodisiensis de Chaerea et Callirhoe amatoriarum narrationum libri octo,* Oxford 1938.

Boissevain, U. P., *Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt,* τ. 1, Berlin 1895 (ανατ. 1955).

Borret, M., *Origène. Contre Celse,* τ. 2 (στη σειρά *Sources chrétiennes* 136) Paris 1968.

Boriaud, J.-Y., *Hygin, Fables,* Paris 1997.

Brenot, A., *Phèdre, Fables,* Paris ^{2}1961.

Bücheler, F. - Heraeus, G., *Petronii Saturae et liber Priapeorum. Adiectae sunt Varronis et Senecae saturae similesque reliquiae (Sisennae fragmenta Milesiarum),* Berlin ^{5}1912.

Burnet, J., *Platonis opera,* τ. 5, Oxford 1907 (ανατ. 1967).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Canivet, P., *Théodoret de Cyr. Thérapeutiques des maladies helléniques,* τ. 2 (στη σειρά *Sources chrétiennes* 57) Paris 1958.

Cazzaniga, I., *Antoninus Liberalis. Metamorphoseon synagoge,* Milan 1962.

Cèbe, J.-P., *Varron, Satires Ménippées,* τ. 1, Rome 1972· τ. 11, Rome 1996.

Collart, J., *Varron, De lingua latina,* Paris 1954.

Cougny, E., *Epigrammatum anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova,* τ. 2, Paris 1890.

Coulon, V. - Daele, M., van, *Aristophane,* τ. 1, 3-5, Paris 1923, 1928-1930.

Crugnola, A., *Scholia in Nicandri Theriaca,* Milan 1971.

Cunningham, I. C., *Herodas. Mimiambi,* Oxford 1971.

Dalmeyda, G., *Longus. Pastorales (Daphnis et Chloé),* Paris 1934 (ανατ. 1971).

— , *Xénophon d' Éphèse. Les Éphésiaques ou le roman d' Habrocomès et d' Anthia,* Paris 1926 (ανατ. 1962).

Diehl, E., *Procli Diadochi in Platonis Timaeum commentaria,* τ. 2, Leipzig 1904 (ανατ. Amsterdam 1965).

Diggle, J., *Euripidis fabulae,* τ. 2-3, Oxford 1981, 1994.

Dindorf, W., *Harpocrationis lexicon in decem oratores Atticos,* τ. 1, Oxford 1853 (ανατ. Groningen 1969).

Dombart, B., - Kalb, A., *Sancti Aurelii Augustini Episcopi De Civitate Dei libri XXII,* τ. 1-2, Darmstadt ^{5}1981.

Drachmann, A. B., *Scholia Vetera in Pindari Carmina,* Leipzig 1910 (ανατ. Stuttgart - Leipzig 1997).

Dübner, F., *Scholia Graeca in Aristophanem, (Scholia in Lysistratam et Plutum),* Paris 1877 (ανατ. Hildesheim 1969).

Duff, J. D., *D. Iunii Iuvenalis Saturae XIV (Fourteen Satires of Juvenal),* Cambridge ^{5}1925 (ανατ. 1966).

Färber, H., *Hero und Leander,* Münich 1961.

Förster, R. - Richsteig, E., *Choricii Gazaei opera,* Leipzig 1929.

Gaisford, T., *Etymologicum magnum,* Oxford 1848 (ανατ. 1967).

Giarratano, C. - Frassinetti, P., *Apulei Metamorphoseon libri XI,* Torino 1960.

Gow, A. S. F., *Machon. The fragments,* Cambridge 1965.

— , *Bucolici Graeci,* Oxford 1952 (ανατ. 1969).

— , *Theocritus,* Cambridge ^{2}1952 (ανατ. 1965).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , - Scholfield A. F., *Nicander. The poems and poetical fragments,* Cambridge 1953.

Green, W. C., *Scholia Platonica,* Haveford-Pennsylvania 1937.

Gregoire, H. - Kugener, M.-A., *Marc le Diacre. Vie de Porphyre, évêque de Gaza,* Paris 1930.

Gregorio, L., di, *Scholia vetera in Hesiodi theogoniam,* Milan 1975.

Habrich, E., *Iamblichi Babyloniacorum reliquiae,* Leipzig 1960.

Harmon, A. M., *Lucian,* τ. 1-5 και 7, Cambridge Mass. - Harvard 1925 (ανατ. 1961).

Harvey, W. W., *Sancti Irenaei episcopi Lugdunensis libri quinque adversus haereses,* τ. 1, Cambridge 1857.

Hausrath, A. - Hunger, H., *Corpus fabularum Aesopicarum (Fabulae Syntipae philosophi),* τ. 1. 2, Leipzig ^{2}1959.

Heilberg, *Paulus Aegineta,* τ. 1 (στη σειρά *Corpus medicorum Graecorum* 9. 1) Leipzig 1921.

Heitsch, E., *Die griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit,* τ. 1, Göttingen ^{2}1963.

Helm, R., *Apulei Platonici Madaurensis opera quae supersunt (Apologia - Florida),* τ. 2, Leipzig 1959.

Henrichs, A., *Die Phoinikika des Lollianos. Fragmente eines neues griechischen Romans,* Bonn 1972.

Henry, R., *Photius. Bibliothèque,* τ. 2, Paris 1960.

Hercher, R., *Claudii Aeliani de natura animalium libri XVII, varia historia, epistolae, fragmenta,* τ. 1-2, Leipzig 1866 (ανατ. Graz 1971).

Herrmann, L., *Sénèque. Tragédies, II et Pseudo-Sénèque Octavie,* Paris 1925 (ανατ. 1967).

Holl, K., *Epiphanius, Bände 1-3: Ancoratus und Panarion,* τ. 2-3 (στη σειρά *Die griechischen christlichen Schriftsteller* 31, 37) Leipzig 1922, 1933.

Ieraci Bio, A. M., "Per la fortuna degli erotici greci nella letteratura tardoantica (Paulus Nicaeensis medicus)", *Koinonia* 8 (1984) σσ. 101-105.

Jacoby, F., *Die Fragmente der griechischen Historiker,* τ. A, B, C, Leiden 1961-1963.

Kaibel, G., *Athenaei Naucratitae deipnosophistarum libri XV,* τ. 1-3, Leipzig 1-2: 1887, 3: 1890 (ανατ. Stuttgart 1-2: 1965, 3: 1966).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , *Comicorum Graecorum fragmenta,* τ. 1.1, Berlin 1899.
— , *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta,* Berlin 1878.
Kayser, C. L., *Flavii Philostrati opera,* τ. 2, Leipzig 1871 (ανατ. Hildesheim 1964).
Kenney, E. J., *P. Ovidii Nasonis Amores, Medicamina faciei feminae, Ars amatoria, Remedia amoris,* Oxford ²1965 (ανατ. 1968).
Keydell, R., *Nonni Panopolitani Dionysiaca,* τ. 1, Berlin 1959.
Klinger, F., *Q. Horati Flacci opera,* Stuttgart 1959.
Kock, T., *Comicorum Atticorum fragmenta,* τ. 1, 3, Leipzig 1880, 1888.
Kroll, W., *Historia Alexandri Magni. Recensio a,* τ. 1, Berlin 1926.
— , *Vettii Valentis anthologiarum libri,* Berlin 1908 (ανατ. 1973).

Latte, K., *Hesychii Alexandrini lexicon,* τ. 1-2, Copenhagen 1953, 1966.
Legrand, Ph. - E., *Hérodote. Histoires,* τ. 2-3, Paris 1930, 1939 (ανατ. 1963, 1967).
Leutsch, E. L. a, - Schneidewin, F. G., *Corpus Paroemiographorum Graecorum,* I-II, Göttingen 1839-1851 (ανατ. Hildesheim 1958).
Lindsay, W. M., *Nonii Marcelli De compendiosa doctrina,* I-II, Leipzig 1903 (ανατ. Hildesheim 1964).
— , *T. Macci Plauti Comoediae,* I-II, Oxford 1904 (ανατ. 1965).
— ·, *Sexti Pompeii Festi, De verborum significatu quae supersunt cum Pauli Epitome,* Leipzig 1913 (ανατ. Hildesheim 1978).
Lloyd-Jones, H. - Parsons, P., *Supplementum Hellenisticum,* Berlin 1983.
Lobel, E. - Page, D. L., *Poetarum Lesbiorum fragmenta,* Oxford 1955 (ανατ. 1968)
Long, H. S., *Diogenis Laertii Vitae philosophorum,* I-II, Oxford 1964.
Loyen, A., *Sidoine Apollinaire,* I-II, Paris 1960.
Luck, G., *P. Ovidius Naso. Tristia,* τ. II, Heidelberg 1967.

Macleod, M. D., *Luciani opera,* τ. 1 και 7 *(Nigrinus, Verae Historiae, Dialogi meretricii),* τ. 8, *(Ps. Lucian's Asinus, Amores),* Cambridge Mass. Harvard 1967.
Maehler, H., Pindari carmina cum fragmentis, Leipzig ⁴1975.
Mair, A. W., *Oppian, Colluthus, Tryphiodorus,* Cambridge Mass. - Harvard 1928 (ανατ. 1963).
Marchant, E. C., *Xenophontis opera omnia (Symposium),* τ. 2, Oxford ²1921 (ανατ. 1971).
Martin, V. - Budé, G., de, *Eschine. Discours. (Pseudo-Eschine, Epistulae),* τ. 2, Paris 1928 (ανατ. 1962).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Martini, E., *Parthenii Nicaeni quae supersunt,* στη σειρά *Mythographi graeci* τ. 2.1, Leipzig 1902, σσ. 41-92.

Marx, F., *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia (Pseudo-Ciceronis Rhetorica ad Herennium),* τ. 1, Leipzig 1923.

Mayhoff, C., C. *Plini Secundi Naturalis Historiae libri XXXVII, vol. I-V,* Leipzig 1897-1909 (ανατ. Stuttgart 1967).

Mazal, O., *Aristaeneti epistularum libri II,* Stuttgart 1971.

Meineke, A., *Fragmenta comicorum graecorum,* τ. 4, Berlin 1841.

— , *Stephan von Byzanz. Ethnika,* Berlin 1849 (ανατ. Graz 1958).

— , *Strabonis geographica,* τ. I-III, Leipzig 1877 (ανατ. 1969).

Miller, F. J., *Ovid. Metamorphoses in two volumes,* Oxford 1977-1984.

Mozley, H. - Showerman, G., *Ovid in six volumes (Amores, Heroides, Ars amatoria, Remedia amoris),* Oxford 1977-1979.

Mras, K., *Eusebius Werke. Die Praeparatio evangelica,* τ. 4 (στη σειρά *Die griechischen christlichen Schriftsteller* 43.1), Berlin 1954.

Mühll, P., von der, *Homeri Odyssea,* Basel 1962.

Müller, K., *Petronii Arbitri Satyricon,* Münich 1961.

Nachstädt, W., *Plutarchi moralia,* τ. 2. 1-2, Leipzig 1935 (ανατ. 1971).

Nauck, A., *Tragicorum Graecorum fragmenta,* Leipzig 1889 (ανατ. Hildesheim 1964).

Niese, B., *Flavii Iosephi opera,* τ. 4, Berlin 1890 (ανατ. 1955).

Olivieri, A., *Aëtii Amideni libri medicinales I-IV,* (στη σειρά *Coprus medicorum Graecorum* 8. 1) Leipzig 1935.

Pack, R. A., *Artemidori Daldiani onirocriticon libri V,* Leipzig 1963.

Page, D. L., *Poetae melici Graeci,* Oxford ^{2}1967.

— , *Supplementum lyricis Graecis,* Oxford 1974.

Parmentier, L. - Scheidweiler, F., *Theodoret. Kirchengeschichte,* (στη σειρά *Die griechischen christlichen Schriftsteller* 44) Berlin 1954.

Perrin, B., *Plutarch's lives (Pompeius),* τ. 5, Cambridge Mass. Harvard 1917 (ανατ. 1968).

Perry, B. E., *Babrius and Phaedrus,* Cambridge Mass. - Harvard 1965.

— , *Secundus the silent philosopher,* στη σειρά *Philological Monographs* 22 της *American Philological Association*) New York 1964.

Pfeiffer, R., *Callimachus,* τ. 1, Oxford 1949.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Pingree, D., *Hephaestionis Thebani apotelesmaticorum libri tres,* Leipzig 1973.

Powell, J. U., *Collectanea Alexandrina. (Alexandrus Aetolus),* Oxford 1925 (ανατ. 1970), σσ. 121-129.

Preisedanz, K. - Henrichs, A., *Papyri Graecae magicae,* τ. 1-2, Stuttgart ^{2}1974.

Rabe, H., *Scholia in Lucianum,* Leipzig 1906 (ανατ. Stuttgart 1971).

Radermacher, L., *Demetrii Phalerei qui dicitur de elocutione libellus,* Leipzig 1901 (ανατ. Stuttgart 1967).

Räder, J., *Oribasii collectionum medicarum reliquiae,* τ. 2 (στη σειρά *Corpus medicorum Graecorum* 6. 1. 2) Leipzig 1929.

Rattenbury, R. M. - Lumb, T. W. - Maillon, J., *Héliodore. Les Éthiopiques (Théagène et Chariclée),* τ. 1-3, Paris ^{2}1960.

Rennie, W., *Demosthenis orationes. (Pseudo-Demosthenis, Contra Macartatum),* τ. 3, Oxford 1931 (ανατ. 1960).

Reynolds, L. D., *L. Annaei Senecae Crispi Catilina - Iugurtha - Historiarum fragmenta selecta - Appendix Sallustiana,* Oxford 1991.

Robertson, D. S. - Vallette, P., *Apulee: Les Metamorphoses,* τ. 1-3, Paris 1940-1946.

Rousseau, A. - Doutreleau, L., *Irénée de Lyon. Contre les hérésies, livre 3,* τ. 2 (στη σειρά *Sources chrétiennes* 211) Paris 1974.

Rudd, N., *The Satires of Horace,* Cambridge 1966.

Russell, D. A., *"Longinus". On the sublime,* Oxford 1964.

Schenkl, H., *Epicteti dissertationes ab Arriano digestae,* Leipzig 1916 (ανατ. Stuttgart 1965).

Schepers, M. A., *Alciphronis Phetoris Epistularum libri IV,* Leipzig 1905 (ανατ. Stuttgart 1969).

Schmidt, M., *Hesychii Alexandrini lexicon,* τ. 3-4, Halle 1861-1862 (ανατ. Amsterdam 1965).

Schwartz, E., *Scholia in Euripidem,* τ. 2, Berlin 1891 (ανατ. 1966).

Schwartz, J., *Lucien de Samosate, Philopseudès et De morte Peregrini avec introduction et commentaire,* Paris 1963.

Solmsen, F., *Hesiodi opera,* Oxford 1970.

Spengel, L., *Rhetores Graeci,* τ. 1-3, Leipzig 1856 (ανατ. Frankfurt am Main 1966).

Spiro, F., *Pausaniae Graeciae descriptio,* τ. 1, Leipzig 1903 (ανατ. Stuttgart 1967).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Stählin, O. - Früchtel, L. - Treu, U., *Clemens Alexandrinus. Stromata,* τ. 2-3, (στη σειρά *Die griechischen christlichen Schriftsteller* 52 (15), 17), Berlin 1960, 1970.

Stallbaum, G., *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Odysseam,* τ. 1-2, Leipzig 1825-1826 (ανατ. Hildesheim 1970).

Stegmann de Pritzwald, C., *C. Vellei Paterculi ex Historiae romanae libris duobus quae supersunt,* Leipzig ²1933 (ανατ. Stuttgart 1965).

Stephens, S. - Winkler, J., *Ancient Greek novels: the fragments (Iolaus),* Princeton 1995.

Ströbel, E., *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia (De inventione),* τ. 2, Leipzig 1915.

Sturz, F., W., *Etymologicum Graecae linguae Gudianum,* Leipzig 1818 (ανατ. 1973).

Taillardat, J., *Suétone. Περὶ βλασφημιῶν. Περὶ παιδιῶν,* Paris 1967.

Thierfelder, A., *Philogelos der Lachfreund von Hierokles und Philagrios,* Münich 1968.

Valk, M.; van der, *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes,* τ. 2-3, Leiden 1976, 1979.

Viereck, P. - Roos, A. G. - Gabba, E., *Appiani historia Romana,* τ. 1, Leipzig 1939 (ανατ. 1962).

Vilborg, E., *Achilles Tatius. Leucippe and Clitophon,* Stockholm 1955.

Vogel, F. - Fischer, K. T., *Diodori bibliotheca historica,* τ. 3-4, Leipzig ³1893, ³1906 (ανατ. Stuttgart 1964).

Wachsmuth, C., *Ioannis Laurentii Lydi liber de ostentis et calendaria Graeca omnia,* Leipzig 1897.

Wagner, R., *Apollodori bibliotheca,* (στη σειρά *Mythographi Graeci* 1) Leipzig 1894.

Wendel, K., *Scholia in Apollonium Rhodium vetera,* Berlin 1935 (ανατ. 1974).

— , *Scholia in Theocritum vetera,* Leipzig 1914 (ανατ. Stuttgart 1967).

West, M. L., *Hesiod. Theogony,* Oxford 1966.

— , *Iambi et elegi Graeci,* τ. 1-2, Oxford 1971-1972.

Westermann, A., *Scriptores rerum mirabilium Graeci,* Braunschweig 1839 (ανατ. Amsterdam 1963).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

White, H., *Appian's Roman History with an English Translation,* I-III, Cambridge Mass. - London 1913 (ανατ. 1972).

Williams, R. D., *Virgil, The Eclogues and Georgics,* New York 1979.

Willis, J., *Ambrosii Theodosii Macrobii Saturnalia,* I-II, Leipzig 1963.

Wünsch, R., *Ioannis Lydi Liber de mensibus,* Leipzig 1898 (ανατ. Stuttgart 1967).

Ziegler, K., *Plutarchi vitae parallelae (Crassus),* τ. 1.1, Leipzig ^{4}1969.

—— , *Plutarchi vitae parallelae (Lucullus),* τ. 1.2, Leipzig ^{3}1964.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β. ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

Abbott, F.F., "The Use of Language as a means of characterization in Petronius", *CP* 2 (1907) 43-50.

___ , "The Origin of the realistic Romance among the Romans", *CP* 6 (1911) 257-270.

Accorinti, D., "ΙΠΠΟΤΙC ΩΡΗ", *ZPE* 91 (1992) 52.

Adams, J.N., "Ausonius *Cento Nuptialis* 101-131", *SIFC* 53 (1981) 199-215.

___ , *The Latin Sexual Vocabulary,* London 1982.

Adrados, F.R., "The «Life of Aesop» and the Origins of Novel in Antiquity", *QUCC* (n.s.) 1 (1979) 93-112.

___ , "Mito y Fábula", *Emerita* 61 (1993) 1-14.

Agosti, G., "The ποικιλία of Paul the Bishop", *ZPE* 116 (1997) 31-38.

Ahl, F., *Metaformations. Soundplay and Wordplay in Ovid and other classical poets,* Ithaka-London 1985.

Ακαμάτη, Ι., *Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής Κεραμικής,* Αθήνα 1993.

Albrecht, M. von, *Meißter römischer Prosa von Cato bis Apuleius,* Heidelberg 1971.

Alfonsi, L., "Le «Menippee» di Varrone", *ANRW* I 3 (1973) 26-59.

___ , "Da Filenide a Properzio", *Aegyptus* 54 (1974) 176-178.

Aly, W., "Die Milesische Novelle", *NJW* 1 (1925) 196-212.

___ , "Milesia" *RE* 30 (1932), στ. 1580-1581.

___ , *Formprobleme der frühen griechischen Prosa,* (*Philologus* Supplementband XXI, Heft III), Leipzig 1929.

___ , *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen,* Göttingen 1921.

Anderson, G., *Lucian: Theme and Variation in the second Sophistic,* Leiden 1976.

___ , *Studies in Lucian's Comic Fiction,* Leiden 1976.

___ , *Eros Sophistes. Ancient Novelists at Play,* California 1982.

Anderson, W., "Zu Apuleius' Novelle vom Tode der Charite", *Philologus* 68 (1909) 537-549.

Anderson, W.S., "Multiple Change in the *Metamorphoses*", *TAPA* 94 (1963) 1-27.

Angelo, G., *Studi Apuleiani,* Palermo 1977.

Aragosti, A., "L' episodio petroniano del *forum* (Sat. 12-15)", *MD* 3 (1979) 101-119.

Arnaldi, F., - Malcovati, E., - Paratore, E., *La Letteratura Latina,* Roma 1982.

Arnim, H. von, "Über Lucians "Ονος", *WS* 22 (1901) 153-178.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Arnott, W.G., "Some passages in Aristaenetus", *BICS* 15 (1968) 115-121.

Astarita M.L., "Questioni di chronologia Frontoniana", *Koinonia* 2 (1978) 7-42.

Aubert, J.J., "Threatened Wombs: Aspects of Ancient Uterine Magic", *GRBS* 30 (1989), 420-432.

Auerbach, E., *Mimesis,* (μτφρ. Trask, W.R.), Princeton 1953.

Austin, C., "Catalogus Comicorum Graecorum", *ZPE* 14 (1974) 201-225.

Bacon, H., "The Sibyll in the Bottle", *Virginia Quarterly Review* 1 (1958) 272-283.

Badian, E. "Waiting for Sulla", *JRS* 52 (1962) 50-51.

___ , "Where was Sisenna", *Athenaeum* 42 (1964) 422-431

Bagnani, G., "Encolpius Gladiator Obscenus", *CP* 51 (1956) 22-30.

Baldwin, B., "*Pigiaca Sacra* A Fundamental Problem in Petronius?", *Maia* 29-30 (1977-1978) 119-121.

___ , "CIL 4. 6892", *Emerita* 49 (1981) 145-148.

___ , "Apuleius, Tacitus and Christians", *Emerita* 52 (1984) 1-3.

___ , "The Testamentum Porcelli" στο *Studi in onore di Cesare Sanfilippo,* Catania 1982, 43-51.

___ , *Studies on late Roman and Byzantine History, Literature and Language,* Amsterdam 1984.

___ , "Careless boy in the Satyricon", *Latomus* 44 (1985) 845-851.

___ , "Apuleius and the Christians", *LCM* 8 (1989) 53-57.

Barabino, G., "Sisenna e gli avverbi in -im", *Tetraonyma* 2 (1966) 25-46.

Bardon, H., *La Littérature latine inconnue,* τ. 1, Paris 1952.

Barigazzi, A., "Cataudella Q., *La novella greca,* Napoli 1957", *Athenaeum* 35 (1957) 371-375.

Barnes, E.J., "Petronius, Philo and Stoic Rhetoric", *Latomus* 32 (1973) 787-798.

Barnes, T.D., *Tertullian. A historical and literary study,* Oxford 1971.

Barnish, "Martianus Capella and Rome in the late fifth century", *Hermes* 114 (1986) 101-107.

Barwick, K., "Die Gliederung der Narratio in der rhetorischen Theorie und ihre Beteutung für die Geschichte des antiken Romans", *Hermes* 63 (1928) 261-287

Baynes, J., *The Historia Augusta; its date and purpose,* Oxford 1926.

Beck, R., "Some observations on the narrative technique of Petronius", *Phoenix* 27 (1973), 42-61.

___ , "The Satyricon: Satire, Narrator, and Antecedents", *MH* 39 (1982) 206-214.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , "Eumolpus *poeta*, Eumolpus *fabulator*: a Study of Characterization in the *Satyricon*", *Phoenix* 33 (1979) 239-253.

Bernhard, M., *Der Stil des Apuleius von Madaura*, Stuttgart 1926 (ανατ. Amsterdam 1965).

Bernos M., (εκδ), *Sexualitè et Religions*, Paris 1988.

Bethe, "Helene[3]", *RE* 14 (1912) 2827-2835.

Bettini, M., "A proposito dei versi sotadei", *MD* 9 (1982) 59-105.

Bianchi, U., "Gnosticisme et origines du christianisme", στους Ries-Janssens-Sevrin (1982) 220-237.

Bianco, G., *La fonte greca delle Metamorfosi di Apuleio*, Brescia 1971.

Bickel, E., *Geschichte der römischen Literatur*, Heidelberg [2]1961.

Bielohlawek, K., "Gastmahls- und Symposionslehren bei griechischen Dichtern", *WS* 58 (1940) 11-30.

Billanovich, G., *I primi Umanisti e le tradizioni dei classici latini*, Friburgo 1953.

Bing, P., - Cohen, R., *Games of Venus. An Anthology of Greek and Roman Erotic Verse from Sappho to Ovid*, New York-London 1991.

Βιντάλ-Νακέ, Π., *Ο Μαύρος Κυνηγός: μορφές σκέψης και μορφές κοινωνίας στον ελληνικό κόσμο*, (μτφρ. Γ. Ανδρεάδης-Π. Ρηγοπούλου), Αθήνα 1983.

Birt, T., *Kritik und Hermeneutik nebst Abriss des antiken Buchwesens*, München 1913.

Blänsdorf, J., "Die «Palliata» als Spiegel des Lebens", στους Zehnacker-Hentz (1983) 233-248.

— , "Apollinaris Sidonius und die Verwandlung der römischen Satire in der Spätantike", *Philologus* 137 (1993) 122-131.

Blass, F., "Miscellen", *Hermes* 35 (1900) 340-342.

Blickmann, D., "The romance of Encolpius and Circe", *A&R* 33 (1988) 7-16.

Bloch, R., *De Pseudo - Luciani Amoribus*, Argentorati 1907.

Boberg, I.M., "The Tale of Cupid and Psyche", *C&M* 1 (1938) 177-216.

Bodson, L., *Ἱερὰ Ζῷα. Contribution à l' étude de la place de l' animal dans la religion grecque ancienne*, Bruxelles 1978.

— , "Initiation Artémisiaque", στους Ries-Limet, (1986) 297-312.

Boissier, G., *Étude sur la vie et les ouvrages de M.T. Varron*, Paris 1861.

Boldrini, S., "Il pasto della vedova: cibo, vino, sesso, da Petronio a J. Amado", στον Hofmann (1989) 141-154.

Boll, F., "Zum griechischen Roman", *Philologus* 66 (1907) 1-15.

Bompaire, J., *Lucien Écrivain. Imitation et Création*, Paris 1958.

Bonaria, M., *Romani Mimi*, Roma 1965.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Bondonio, V., "De nonnullis T. Petronii Arbitri fontibus in satiris", *C&N* 1 (1905) 195-207.

Bonfante, G., "La lingua delle Atellane e dei mimi", στον Frassinetti (1967) 4-32.

Borghini, A., "Riflessioni antropologiche sopra un mito di proibizione, la ragazza alla finestra (Ovidio, met. 14, 795-861 e Antonino Liberale, met. 39", *MD* 2 (1979) 137-161.

Borthwick, E.K., "A «Femme Fatale» in Asclepiades", *CR* 17 (1967) 250-154.

Bory, J.L. "Introduction", στον Grimal (1975) 7-28.

Bosworth, D., "Arrian's literary development", *CQ* 22 (1972) 163-185.

Bowersock, G.W., "Zur Geschichte des römischen Thessaliens" *RhM* 108 (1965) 277-289.

Bowie, E.L., "Μεταξύ Φιλοσοφίας και Ρητορικής", Easterling-Knox (1990) 321-452.

___ , - Harrison, S.J., "The Romance of the Novel", *JRS* 83 (1993) 159-178.

___ , "Philostratus. Writer of Fiction", στους Morgan-Stoneman, (1994) 181-199.

Brancaleone, F., - Stramaglia, A., "Otri e proverbi in Apuleio, *Met.* II, 32-III, 18", *ZPE* 99 (1993) 37-40.

Brashear, W.M., "Ein berliner Zauberpapyrus", *ZPE* 33 (1979), 261-278.

___ , "New Greek Magical and Divinatory Textes in Berlin", στους Meyer-Mirecki (1995) 210-223.

Braun, R., "«Sacré» et «profane» chez Tertullien", στους Zehnacker-Hentz (1983) 45-52.

Brecht, C.H., "Partus abactio", *RE* 36 (1949) 2046-2048.

Brecht, F.J., *Motiv- und Typengeschichte des griechischen Spottepigramms,* (*Philologus* Supplementband XXII, Heft II), Leipzig 1930.

Breitholtz, L., *Die dorische Farce im griechischen Mutterland vor dem 5. Jahrhundert. Hypothese oder Realität?,* Stockholm-Göteborg-Uppsala 1960.

Bremmer, J., "Adolescents, *Symposion,* and Pederasty", στον Murray (1990) 135-148.

___ , "Dionysos Travesti", στον Moreau, (1992) 185-197.

Bright, D.F., "Ovid vs Apuleius", *ICS* 6 (1981), 356-366.

Brotherton, B., *The vocabulary of intrigue in Roman Comedy,* Chicago 1926, (ανατ. New York-London 1978).

Brouzas, C.G., "Μελίχρους and Μελίχλωρος as applied to the Coloration of Persons in Greek and Latin Literature", *TAPA* 63 (1932) xlv-xlvii.

Brown, C.G., "Actaeon and Modaeus: Dionysius fr. 19^{V} Livrea" *ZPE* 80 (1990) 19-22.

Browne, G.M., "On the Text of the Phoinikika of Lollianos", *ZPE* 10 (1973) 77.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , "On the *Metamorphoses* of Lucius of Patrae", *AJP* 99 (1978) 442-446.
— , "Ad Lolliani Phoenicica", *ZPE* 46 (1982) 135-143.
Bruneau, P., "Illustrations antiques du *coq* et de l' *âne* de Lucien", *BCH* 89[1] (1965) 349-357.
Büchner, K., *Römische Literaturgeschichte,* Stuttgart [5]1980.
Buchwald, W., "Die kluge Witwe von Ephesus", *WS* 77 (1964) 182-185.
Büll, R., - Moser, E., "Wachs", *RE* (suppl.) 13 (1973) 1348-1360.
Bürchner, "Chios[1]", *RE* 6 (1899) 2285-2294.
— , "Keos[2]", *RE* 11 (1921) 180-189.
Bürger, K., *De Lucio Patrensi sive de ratione inter asinum q. f. Lucianeum Apuleique Metamorphoses intercedente,* (Διδ. διατριβή), Βερολίνο 1887.
— , "Zu Apuleius Met. I. 1", *Hermes* 23 (1888) 489-498.
— , "Der antike Roman vor Petronius", *Hermes* 27 (1892) 345-358.
Burkert, W., *Homo Necans,* Berlin-New York 1972.
— , *Ancient Mystery Cults,* Cambridge-Massachusetts-London 1987.
Burton, R., *Vikram and the Vampir Tales of Hindu Devilry,* London 1893.

Cabaniss, A., "A footnote to the «Petronian Question»", *CP* 49 (1954) 98-100.
Cagè, J:, *Matronalia: essai sur les dévotions et les organisations cultuelles des femmes dans l' ancienne Rome,* Bruxelles 1963.
Cahen, R., *Le Satiricon et ses origines,* Paris 1925.
Calame, C., "Prairies intouchées et jardins d' Aphrodite: espaces «initiatiques» en Grèce", στον Moreau (1992) 101-112.
Callebat, L., "L' arcaisme dans les Métam. d' Apulée", *REL* 42 (1964) 348-357.
— , *Sermo Cotidianus dans les Métamorphoses d' Apulée,* Caen 1968.
— , "Structures et modes dans le «Satyricon»", *REL* 52 (1974) 281-302.
— , "La prose des Metamorphoses", στους Hijmans - van der Paardt (1978) 102-115.
Calonghi, F., "Il prologo delle Metamorpfosi di Apuleio", *RIFC* 1 (1915) 5-12.
Candiloro, E., "Sulle *Historiae* di L. Cornelio Sisenna", *SCO* 12 (1963) 212-226
Carozzi, A., "La «Korè Kosmou» hermétique", στους Ries - Janssens - Sevrin (1982) 68-73.
Carson, A., *Eros the Bittersweet,* Princeton 1986.
Cataudella, Q., *La novella greca,* Napoli 1957.
— , *Il romanzo classico,* Roma 1958.
— , "Mimo e romanzo (Sofrone 22, 130, 145[b], 39, Ol.)", *RCCM* 8 (1966) 3-11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , *La facezia in Grecia e a Roma. Saggio introduttivo e ampia antologia,* Firenze 1971.
— , "Recupero di un' antica scrittrice greca", *GIF* 26 (1973) 253-263.
— , "Introduzione", στον Cataudella (1990) 7-21.
— , (εκδ), *Il romanzo antico greco e latino,* Firenze ^{2}1990.
Catlow, L., *Pervigilium Veneris,* Bruxelles 1980.
Cazzaniga, I., "Il supplizio del miele e delle formiche: Un motivo novellistico nelle *Metamorfosi* di Apuleio VIII. 22", *SPh* 46 (1949), 1-5.
Cèbe, J.-P., *Varron, Satires Ménippees,* τ. 1-11, Rome 1975-1996.
Cessi, C., "Leggende sibaritiche", *SIFC* 8 (1901) 17-29.
Champlin, E., "The Chronology of Fronto", *JRS* 64 (1974) 139-160.
Chevallier, R., (εκδ.), *Le temps chez les Romains,* Paris 1976.
Chouliara-Raios, H., *L' abeille et le miel en Egypte d' apres les papyrus grecs,* Ιωάννινα 1989.
Christ, W. von, *Geschichte der griechischen Literatur,* τ. II^{1}, Tübingen ^{6}1920 (ανατ. München 1959).
Christandl, C., - Grießmair, E., "Die Literatur im Jahrhundert nach Augustus", στον Senoner (1981) 172-261.
Ciaffi, V., *La struttura del Satyricon,* Turin 1955.
— , *Petronio in Apuleio,* Turin 1960.
— , *Fulgenzio e Petronio,* Torino 1963
— , *Il romanzo di Apuleio e i modelli greci,* Bologna 1983.
Cicu L., "La matrona di Efeso di Petronio", *SIFC* (n.s.) 4 (1986) 249-271.
Clarke, B., *Allegories of Writing. The Subject of Metamorphosis,* New York 1995.
Cocchia, E., *Romanzo e realtà nella vita e nell' attività letteraria di Lucio Apuleio,* Catania 1915
— , "Della relazione che intercede secondo Fozio tra Lucio di Patrse e Luciano", *RFC* 47 (1919) 358-365.
Codwin, J., *Mystery Religions in the ancient World,* London 1981.
Colin, J., "Il soldato della matrona d' Efeso", *RFIC* 31 (1953) 97-128.
— , "Apulée en Thessalie: fiction ou verité", *Latomus* 24 (1965) 330-345.
Colins, B.J., "Ritual Meals in the Hittite Cult", στους Meyer - Mirecki (1995) 83-97.
Colpe, C., - Honnefelder, L., - Lutz-Bachmann, M., (εκδδ), *Spätantike und Christentum,* Berlin 1992.
Colton, R., "The story of the widow of Ephesus in Petronius and La Fontaine", *CJ* 71 (1975-1976) 35-52.
Corsten, T., "«Proconsul Graeciae»", *ZPE* 117 (1997) 117-122.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Cosci, P., "Quartilla e l' iniazione ai misteri di Priapo", *MD* 4 (1980) 199-201.

Courcelle, P., *Les Lettres Greques en Occident de Macrobe à Cassiodore,* Paris ²1948, (μτφρ. Wedeck, H.E., Cambridge-Massachusetts 1969).

Courtney, E., *A Commentary on the Satires of Juvenal,* London 1980.

Cristante, L., "La *σφραγὶς* di Marziano Capella (*σπουδαιογέλοιον:* autobiografia e autoironia)", *Latomus* 37 (1978) 679-704.

Crusius, O., *Plutarchi de proverbiis Alexandrinorum libellus ineditus,* Tübingen 1887.

— , "Vorlagen der Apulejanischen Metamorphosen", *Philologus* 47 (1889) 448.

— , "Eubios[6]", *RE* 11 (1907) 850.

— , "Euboios[2]", *RE* 11 (1907) 858.

Currie, L., H. Mac, "Pheadrus the Fabulist", *ANRW* II 32.1 (1984) 497-513.

Curran, L.C., "*Desultores Amoris:* Ovid *Amores* I 3", *CP* 61 (1966) 47-49.

Dahlmann, H., "Varroniana" *ANRW* I 3 (1973) 3-25.

Daube, D., "Counting", *Mnemosyne* 30 (1977) 176-177.

Davis, J.T., "*Risit Amor:* Aspects of Literary Burlesque in Ovid's «Amores»", *ANRW* II 31.4 (1981) 2460-2506.

Dawson, C.M., - Cole, T., (εκδδ.), *Studies in Latin Poetry,* (*Yale Classical Studies,* τ. XXI), Cambridge 1969.

Dee, C.H., *De ratione quae est inter Asinum Pseudo-Lucianeum Apuleique Metamorphoseon libros,* (Διδ. διατρή), Leiden 1891.

Deforge, B., "Hésiode: initiation et nome", στον Moreau (1992) 80-86.

Degani, E., "Hipponactea" *Helicon* 2 (1962) 625.

Deichgräber, K., "Theodoros[46]", *RE* 21 (1934) 1866-1868.

— , "Polemon[9]", *RE* 42 (1952) 1288-1320.

Delz, J., "Atrox stilus (zu Petron 4,3)", *ZPE* 42 (1981) 68-70.

Demand, N., *Birth, Death and Motherhood in Classical Greece,* Baltimore-London 1994.

Deonna, W., "Laus Asini. L' âne, le serpent, l' eau et l' immortalité", *RBPh* 34 (1956) 5-46, 337-364, 623-658.

Deschamps, L., "Quid de Africa Afrisque Romani saturarum scriptores dixerint", στο *Acta omnium gentium ac nationum conventus latinis litteris linguaeque fovendis,* Roma 1979, 372-383.

— , "Varron, les lymphes et les nymphes", στους Zehnacker - Hentz (1983) 67-83.

Dessau, H., "Die Scriptores Historiae Augustae", *Hermes* 24 (1889) 337-372.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Detienne, M., *The Gardens of Adonis. Spices in Greek Mythology,* (μτφρ. J. Lloyd), Sussex 1977.

— , *Dionysos Slain,* (μτφρ. M. Müller - L. Müller), Baltimore 1979.

Diels, H.A., *Die Handschriften der antiken Ärzte,* Berlin 1905-1907 (ανατ. Leipzig 1970).

Diethart, J., "Zur Beteutung von ἀνθηλᾶς", *ZPE* 75 (1988) 155-156.

Dietze, H., "Zum Märchen von Amor und Psyche", *Philologus* 59 (1900) 134-148.

Diller, "Paulus[25]", *RE* 36 (1949) 2397.

Dilthey, *De Callimachi Cydippa,* Lipsiae 1863.

Dimundo, R., "Da Socrate a Eumolpo. Degradazione dei personaggi e delle funzioni nella novella del fanciullo di Pergamo", *MD* 10-11 (1983) 255-265.

Dodds, E.R., *Pagan and Christian in an Age of Anxiety,* Cambridge 1965.

— , *Οι Έλληνες και το Παράλογο,* (μετάφραση-εισαγωγή Γ. Γιατρομανωλάκη), Αθήνα 1978.

Donnini, M., "Apul. Met. X, 2-12: analogie e varianti di un racconto", *MCSN* 4 (1981) 145-160.

Dornseiff, F., "Lukios' und Apuleius' Metamorphosen", *Hermes* 73 (1938) 222-233

Dowden, "Apuleius and the art of narration", *CQ* 32 (1982) 419-435.

Drake, G., "Candidus: a unifying theme in Apuleius' *Metamorphoses* ", *CJ* 64 (1968-1969), 102-109.

Drerup, E., (εκδ), *Untersuchungen zur älteren griechischen Prosaliteratur,* (Supplementband XXVII des *Jahrbücher für Classische Philologie*), Leipzig 1901 (ανατ. Hildesheim 1974).

Drexler, "Melissa", στον Roscher (1894-1897) 2635-2640.

Due, O.S., *Changing Forms. Studies in the Metamorphoses of Ovid,* Copenhagen 1974.

Dumézil, G., "Encore Genius", στους Zehnacker-Hentz, (1983) 82-89.

Easterling, P.E., - Knox, B.M.W., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας,* (μτφρ. Κονομή Ν., Γριμπά Χ., Κονομή Μ.), Αθήνα 1990.

Edgerton F., *Vikrama's Adventures,* Harvard, 1926.

Edwards, M.J., "The Tale of Cupid and Psyche", *ZPE* 94 (1992) 77-94.

— , "The Proem to Apuleius' «Metamorphoses»", *Hermes* 121 (1993) 375-377.

Effe, B., "Der mißglückte Selbstmord des Aristomenes (Apul. Met. I, 14-17)", *Hermes* 104 (1976) 362-375.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

B. Egger, "Zu den Frauenrollen im griechischen Roman. Die Frau als Heldin und Leserin", στον Hofmann (1988) 47-53.

Eitrem, S., "Der Scorpion in Mythologie und Religion", *SO* 7 (1928) 53-82.

Elderkin, G.W., "The Bee of Artemis", *AJP* 60 (1939), σσ. 195-214.

Elmenhorst, G., *Apulei opera omnia,* Frankfort 1621.

Engelmann, R., "Ein neues «Urtheil Salomonis» und die Friesbilder der *Casa Tiberiná*", *Hermes* 39 (1904) 150-162.

Enk, P.J., *Antieke "short stories",* Groningen, 1949.

Erbse, H., "Griechisches und Apuleianisches bei Apuleius", *Eranos* 48 (1950) 107-126.

Emle, R., "Latin Prose Fiction", *Edinburgh Review* 231 (1920) 26-35.

Erren, M., *Einführung in die römische Kunstprosa,* Darmstadt 1983.

Fabricius, *Bibliotheca greca,* τ. 8, Hamburgi 1802, (ανατ. Hildesheim 1965).

Fairweather, J., "Ovid's Autobiographical Poem", *CQ* 37 (1987) 181-196.

Fantham, E., "Sexual Comedy in Ovid's *Fasti*: Sources and Motivation", *HSPh* 87 (1983) 185-216.

Faraone, C.A., "The Agonistic Context of Early Greek Binding Spells", στους Faraone - Obbink, (1991) 2-16.

Faraone C. A. - Obbink D., (εκδδ), *Magika Hiera. Ancient Greek Magic and Religion,* New York-Oxford 1991.

___ , *Talismans and Trojan Horses,* New York-Oxford 1992.

Faure, P., *Parfums et Aromates de l' Antiquité,* Fayard 1987.

Fauth, W., *Aphrodite Parakyptusa. Untersuchungen zum Erscheinungsbild der vorderasiatischen Dea Prospiciens,* Darmstadt 1967

___ , "Astraios und Zamolxis. Über Spuren pythagoreischer Aretalogie im Thule-Roman des Antonius Diogenes", *Hermes* 106 (1978) 220-241.

Ferguson, J., "Apuleius", *G&R* 8 (1961) 61-74.

Février, P.-A., "Aux origines d' une exigence chrétienne" στον Bernos, (1988) 168-179.

Fick-Michel, N., *Art et Mystique dans les Métamorphoses d' Apulée,* Paris 1991.

___ , "La métamorphose initiatique", στον Moreau, (1992) 273-279.

Filoramo, "Pneuma e conoscenza in alcuni testi gnostici", στους Ries-Janssens-Sevrin, (1982) 232-244.

Finkelpearl, E., "The judgment of Lucius: Apuleius, *Metamorphoses* 10. 29-34", *CSCA* 22 (1991) 221-236.

Floridus, *Lucii Apulei opera in usum serenissimi Delphini,* Paris 1688.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Fontaine J., *Etudes sur la poesie Latine tardive d' Ausone a Prudence,* Paris 1980.

—— , "La femme dans la poésie de Prudence", στον Fontaine, (1980) 415-443.

Foucher, L., "Annus et Aiôn", στον Chevallier, (1976) 197-203.

Fraenkel, E., "A Sham Sisenna", *Eranos* 51 (1953) 151-154.

Fraser, P.M., - Matthews, E., *A Lexicon of Greek Personal Names,* τ. I, Oxford 1987.

Frassinetti, P., *Atellanae Fabulae,* Roma 1967.

—— , "Sisenna e la Guerra Sociale", *Athenaeum* 50 (1972) 78-113.

Friedländer, L., *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von Augustus bis zum Ausgang der Antonine,* (επιμ. G. Wissowa), τ. I-II, Leipzig ^{10}1922, τ. III, Leipzig ^{10}1923, τ. IV, Leipzig ^{19}1921 (ανατ. Darmstadt 1964).

Friedrich, P., *The Meaning of Aphrodite,* Chicago-London 1978.

Furiani, P.L., - Scarcella, A.M., (εκδδ), *Piccolo mondo antico. Le donne, gli amori, i costumi, il mondo reale nel romanzo antico,* Perugia 1989.

Fusillo, M., "Modern Critical Theories and the ancient Novel", στον Schmeling, (1996) 284-297.

Gallardo, M.D., "Los «simposio» de Luciano, Ateneo, Metodio y Juliano", *CFC* 4 (1972) 239-296.

Gärtner, H., "Zenobios^{2}", *RE* II 19 (1972) 11.

—— , "Novelle", *Der kleine Pauly* 4 (1972) 174.

—— , *Beiträge zum griechischen Liebesroman,* Hildesheim 1984.

Gasellee, "Appendix on the Greek Novel", στον Parthenius, *Narationes Amatoriae,* (σειρά Loeb), London 1916, (ανατ. 1955), 7-25.

Gasparo, "Testi Gnostici", στους Ries - Jennsens - Sevrin (1982) 414-427.

Γεωργοπαπαδάκου, *Ελληνική Γραμματολογία από τις αρχές ως το τέλος του 6. μ.Χ. αιώνα,* Θεσσαλονίκη ^{2}1970.

Gendther, O., *Die Seelenlehre der chaldäischen Orakel,* Meisenheim am Glan 1971.

Gercke, A., - Norden, E., *Einleitung in die Altertumswissenschaft,* τ. I, Leipzig - Berlin 1910.

Giancotti, F., *Mimo e Gnome. Studio su Decimo Laberio e Publilio Siro,* Messina-Firenze 1967.

Giangrande, G., "On the Origins of the Greek Romance: the Birth of a literary form", *Eranos* 60 (1962), 132-159.

—— , "L' Humour des Alexandrins", στους Giangrande - Browning (1975) 33-38.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Giangrande, G. - Browning, R. (εκδδ), *Classical and Byzantine Monographs,* τ. II, Amsterdam 1975.

— , "On the Origin of the Greek Novel", *MPhL* (1984) 41-44.

Gianotto, C., "Pistis Sophia", στους Ries-Janssens-Sevrin (1982) 369-385.

Γιαννουλίδου, "Μέλισσα καὶ Διόνυσος οἱ βουγενεῖς", *Athena* 63 (1959) 319-324.

Γιατρομανωλάκης, Γ., *Αχιλλέως Αλεξανδρέως Τατίου, Λευκίππη και Κλειτοφών. Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια,* Αθήνα 1990.

Gigante, M., "A Ovidio, Trist. II, 413-414, 443-444", *PP* (1958) 165-168.

Gil, J., "La novela entre los latinos", *ECl&s* 22 (1978) 375-398.

Gill, C., "The sexual episodes in the Satyricon", *CP* 68 (1973) 172-185.

Girard, I.A., "Africa incantatrix", στα *Acta omnium gentium ac nationum conventus latinis litteris linguaeque fovendis,* Roma 1979, 338-341.

Giusti, A., "Motivo Erodoteo nel romanzo di Petronio", *Athenaeum* (n.s.) 7 (1930) 88-104.

Glotz, G., "Les fêtes d' Adonis sous Ptolémée II", *REG* 33 (1920) 169-222.

Glover, T.R., *Life and Letters in the fourth Century,* New York ²1968.

Graf, F., "Excluding the Charming: the Development of the Greek Concept of Magic", στους Meyer-Mirecki (1995) 24-41.

Grandolini, S., "Osservazioni sul tema dell' astuzia nelle epistole di Aristeneto", *MCSN* 2 (1978) 143-153.

Graves, R., *The Golden Ass,* Harmoudsworth 1956.

Grewing, F., "Einige Bemerkungen zum Proömium der «Metamorphoses» Ovids", *Hermes* 121 (1993), σσ. 243-255.

Griffits, A., "Non-Aristocratic Elements in Archaic Poetry", στον Powel (1995) 85-103.

Griffiths, J.G., "Isis in the *Metamorphoses* of Apuleius", στους Hijmanns - van der Paardt, (1978) 118-125

Grimal, P., *Les jardins romains,* Paris ²1969

— , "Le calame Egyptien d' Apulée", *REA* 73 (1971), 341-345.

— , *Apulée. L' ane d' or ou les Métamorphoses,* Paris 1975.

— , *L' amour a Rome,* Paris 1979.

Gronewald, M., "Ein neues Fragment zu einem Roman", *ZPE* 35 (1979), 15-20.

Gross, N.P., *Amatory Persuasion in Antiquity,* London-Toronto 1985.

Grottanelli, C., "The Ancient Novel and Biblical Narrative", *QUCC* 12 (1987) 7-34.

Guaglianone, A., "A. Mazzarino, La Milesia e Apuleio", *A&R* (n.s.) 2 (1952) 24-27.

Gual Carcia, C., "Idea de la novela entre los griegos y romanos", *ECl&s* 19 (1975) 111-144.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Guarducci, M., "Bryaktes. Un contributo allo studio dei «banchetti eroici»", *AJA* (s. 2ª) 66 (1962) 276-277

— , "L' iscrizione di Abercio e Roma", *Ancient Society* 2 (1971) 173-178.

— , "Valentiniani a Roma: ricerche epigrafiche ed archeologiche", *Römische Mitteilungen* 80 (1973) 353-360.

— , "Ancora sui Valentiniani a Roma", *Römische Mitteillungen* 81 (1974) 341-343.

— , *Scritti scelti sulla religione greca e romana e sul cristianesimo,* Leiden 1983.

Hadas, M., A History of Greek Literature, New York-London ^{4}1962.

— , "Oriental Elements in Petronius", *AJP* 50 (1929) 378-385.

Hägg, T., "The Oriental Reception of Greek Novels: A Survey with some Preliminary Considerations", *SO* 61 (1986) 99-131.

— , "*Callirhoe* and *Parthenope* The Beginnings of the Historical Novel", *CSCA* 6 (1987) 184-205.

— , *Το αρχαίο Μυθιστόρημα,* (μτφρ. Μαστοράκη, Τ.), Αθήνα 1992.

Haight, E.H., "Elements of Romance in Parthenius, Gallus and Propertius", *TAPA* 59 (1928) 28.

— , *Essays on the Greek Romances,* Washington - New York 1943, (ανατ. 1965).

Harrauer, C., - Römer, F., "Der Metamorphosen-Prolog des Apuleius", *Mnemosyne* 38 (1985) 353-372.

Harrison, S.J., "The speaking Book: the prologue to Apuleius' *Metamorphoses*", *CQ* 40 (1990) 507-513.

— , "Apuleius eroticus, Anth. Lat. 712 Riese", *Hermes* 120 (1992) 83-89.

— - Bowie, E.L., "The Romance of the Novel", *JRS* 83 (1993) 159-178.

— , "Apuleius' *Metamorphoses*", στον Schmeling (1996) 490-520.

— , "The Milesian Tales and the Roman Novel", στα *Groningen Colloquia of the Novel,* Groningen, 22-24 May 1997, (αδημοσίευτη)

Hartmann, "Boëthius^{3}", *RE* 5 (1897) 598

Hausrath, A., "Die ionische Novellistik", *NJA* 33 (1914) 441-461.

Heine, R., "Picaresque novel versus allegory", στους Hijmans - van der Paardt (1978) 47-55.

Heines, C.R., "On the chronology of the Fronto correspondence", *CQ* 8 (1914) 112-212.

Heinrich, D., "Apuleius^{8}" *Der kleine Pauly* 1 (1964) 471.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Heinsius, *Commentarium in P. Ovidii Nasonis opera omnia,* τ. II, Lipsiae 1758.
Heinze, R., "Petron und der griechischen Roman", *Hermes* 34 (1899) 494-519.
Helm, R., *Lucian und Menipp,* Leipzig-Berlin 1906 (ανατ. Hildesheim 1967).
— , "Das Märchen von Amor und Psyche", *NJA* 33 (1914) 170-209.
— , "Lukianos", *RE* 26 (1927) 1719-1743.
— , *Der antike Roman,* Göttingen ²1956.
Hendrickson, G.L., "The *De analogia* of Julius Caesar", *CP* 1 (1906) 97-120.
Henrichs, A., "Lollianos Phoinikika", *ZPE* 4 (1969) 205-215.
— , "Nachtrag zu Lollianos Phoinikika", *ZPE* 5 (1970) 22.
— , "Lollianos und P. Oxy. 1368", *ZPE* 6 (1970) 42-43.
— , *Die Phoinikika des Lollianos. Fragmente eines neuen griechischen Romans,* Bonn 1972.
— , "Iupiter mulierum amator in papyro", *ZPE* 15 (1974) 302-304.
Henriksson, K.E., *Griechische Büchertitel in der römischen Literatur,* Helsinki 1956.
Hepding, H., *Attis. Seine Mythen und sein Kult,* Giessen 1903 (ανατ. Berlin 1967).
Herbillon, J., *Les cultes des Patras,* Oxford 1929
Herrmann, L., "La matrone d' Ephèse dans Pétrone et dans Phèdre", *BAGB* 14 (1927) 20-57.
— , "Le fragment obscène de l' «Ane d' or» (X, 21)", *Latomus* 10 (1951) 329-332.
— , ""Styx et auctor adulterrimus", *AC* 39 (1970) 78-87.
— , "Lucius de Patras et les trois romans de l' Ane", *AC* 41 (1972) 573 -599
— , "Lucius de Patras et le «Liber memorialis»", *AC* 42 (1973) 532-535.
Herter, H., *De Priapo,* Giessen 1932.
Herter, H. D., "Daphne und Io in Ovids Metamorphosen", στους Zehnacker - Hentz, (1983) 315-326.
Herzog-Hauser, "Milch", *RE* 30 (1932) 1568-1582.
Hesky, R., "Zur Abfassungszeit der Metamorphoseis des Apuleius", *WS* 26 (1904) 68-73.
Heyob, S.K., *The Cult of Isis among Women in the Graeco-Roman World,* Leiden 1975.
Hichter, M., "L' autobiographie dans l' ane d' or d' Apulée", *AC* 13 (1944) 95-111.
— , "L' autobiographie dans l' ane d' or d' Apulée", 14 (1945), 61-68.
Hijmans, B. L., "Significant Names and their Function in Apuleius' Metamorphoses", στους Hijmans-van der Paardt (1978) 105-118.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , - van der Paardt, R. T., (εκδδ), *Aspects of Apuleius' «Golden Ass»,* Groningen 1978.

Hinneberg, P., (εκδ), *Die Kultur der Gegenwart,* Leipzig-Berlin ^{3}1912.

Hofmann, H., (εκδ), *Groningen Colloquia on the Novel,* τ. I, Groningen 1988.

— , *Groningen Colloquia on the Novel,* τ. II, Groningen 1989.

Holzberg, N., *Der antike Roman. Eine Einführung,* München-Zürich 1986.

— , *Der Äsop-Roman,* Tübingen 1992.

— , (εκδ.), *Der griechische Briefroman. Gattungstypologie und Textanalyse,* Tübingen 1994.

— , "Der griechische Briefroman. Versuch einer Gattungstypologie", στον Holzberg, (1994) 1-52.

— , *The ancient Novel,* (μτφρ. Holzberg, C.J.), London-New York 1995.

— , *Ovid Dichter und Werk,* München 1997.

Hopkins, H., "Contraception in the Roman Empire", στον Siems (1988) 168-203.

Howald, E., "Ionische Geschichtsschreibung", *Hermes* 58 (1923) 113-146.

Hubaux, J., "Deiphobe et la Sibylle", *AC* 8 (1939) 109.

Hubbard, T.K., "The narrative architecture of Petronius' *Satyricon*", *AC* 55 (1986) 190-215.

Hübner, F., "Autobiographie und Metamorphose", *Jahrbuch der Universität Augsburg 1985,* 7 (1986) 161-174.

Hübner, G., *Die Applikenkeramik von Pergamon,* Berlin-New York 1993.

Ieraci Bio, A.M., "Per la fortuna degli erotici greci nella letteratura tardoantica", *Koinonia* 8 (1984) 101-105.

Ijsewijn, J., "Amour et Psyche dans un roman latin de 1685: la *Psyche Cretica* ", στους Zehnacker - Hentz, (1983), 337-345.

Jacoby, F., "Die Überlieferung von Ps. Plutarchs Parallela minora und die Schwindelautoren", *Mnemosyne* (s. 3), 8 (1939) 119-145.

Jahn, O., "Miscellen", *RhM* 9 (1854) 628-629.

— , "Satura", *Hermes* 2 (1867) 233-235.

James, P., *Unity in Diversity. A Study of Apuleius' Metamorphoses,* Hildesheim-Zürich-New York 1987.

Janson, T., *Latin Prose Prefaces. Studies in Literary Conventions,* Stockholm 1964.

Jessen, "Hypate", *RE* 9 (1914) 241.

Jonas, H., *The Gnostic Religion: the Message of the alien God and the beginning of Christianity,* London ^{2}1992.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Jones, C.P., "Towards a chronology of Plutarch's works", *JRS* 56 (1966) 64-79.

___ , "Two enemies of Lucian", *GRBS* 13 (1972) 475-485.

___ , "Apuleius' *Metamorphoses* and Lollianus' *Phoinikika*", *Phoenix* 34 (1980) 243-254.

Johnston, S.I., "Defining the Dreadful: Remarks on the Greek Child-killing Demon", στους Meyer - Mirecki (1995) 367-379.

Jordan, D.R., "A Love Charm with Verses", *ZPE* 72 (1988) 245-259.

___ , "A new Reading of a papyrus love charm in the Louvre" *ZPE* 74 (1988) 231-243.

___ , "Magica Graeca Parvula", *ZPE* 100 (1994) 321-335.

Joret, Ch., *La rose dans l' antiquité au moyen age,* Paris 1892.

Journoud, S., "Apulée conteur: quelques réflexions sur l' épisode de l' ane et de la Corinthienne (Métam., X 19, 3 - 22, 5).", *ACD* 1 (1965) 33-37.

Judeich, "Aristagoras[4]", *RE* 3 (1895) 849.

___ , "Aristodemus[10]", *RE* 3 (1895) 923.

Junghanns, P., *Die Erzählungstechnik von Apuleius' Metamorphosen und ihrer Vorlage,* (*Philologus* Supplementband XXIV, Heft 1), Leipzig 1932.

Junod, E., "Polymorphie du dieu sauveur", στους Ries - Janssens - Sevrin, (1982) 35-49.

Kaestli, J.D., "L' interprétation du serpent de Genèse 3 dans quelques textes gnostiques et la question de la gnose «ophite»", στους Ries - Janssens - Sevrin, (1982) 121-129.

Kelly, J.N.D., *Jerome. His life, writings and controversies,* London 1975.

Kenney, E.J., "Ovidius Prooemians", *PCPhS* 202 (1976) 47-53.

Kenny, B., "The Reader's Role in the Golden Ass", *Arethusa* 7 (1974) 187-209.

Kerényi, K., *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgesichtlicher Beleuchtung,* Tübingen 1927.

___ , *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung. Ein Versuch mit Nachbetrachtungen,* Darmstadt [3]1973.

___ , *Dionysos. Archetypal Image of Indestructible Life,* (μτφρ. R. Manheim), London 1976

Keuls, E.C., *The Reign of the Phallus,* Berkely-Los Angeles-London 1993.

Kiefer, O., *Sexual Life in Ancient Rome,* (μτφρ G. Highet-H. Highet), London 1934 (ανατ. London 1941)

Kilmer, M., "Sexual Violence. (Archaic Athens and the Recent Past)", *Arethusa* 23 (1990) 261-277.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Kleinknecht, H., *Die Gebetsparodie der Antike,* Stuttgart 1937, (ανατ. Hildesheim 1967).

Knaack, "Alexander[86]", *RE* 2 (1894) 1448.

— , "Aristis", *RE* 3 (1895) 906.

Koch-Harnack, G., *Erotische Symbole. Lotosblüte und gemeisamer Mantel auf antiken Vasen,* Berlin 1989.

Köhler, C.S., *Das Tierleben im Sprichwort der Griechen und Römer,* Leipzig 1881 (ανατ. Hildesheim 1967).

Κοκολάκης, Μ., *Μορφολογία της κυβευτικής μεταφοράς,* Αθήναι 1965.

Kolf, van der, "Melissa", *RE* 29 (1931) 525-528.

Können, L., "Die Prophezeiungen des «Töpfers»", *ZPE* 2 (1968) 208-209.

— , "Horaz, Catull und Hipponax", *ZPE* 26 (1977) 73-93.

— , "Notes on papyri", *BASP* 16 (1979) 109-114.

— , "The Dream of Naktanebos", *BASP* 22 (1985) 171-194.

Körte, A., "Glycera und Menander", *Hermes* 54 (1919) 87-93.

— , "Machon" *RE* 14 (1928) 158-159.

Korus, K., "Zur Theorie der menippeischen Satire", *Eos* 78 (1990) 119-131.

Krappe, A.H., "Ἀπόλλων Ὄνος", *CP* 42 (1947) 223-234.

Kraus, T., *Hekate,* Heidelberg 1960.

Kroll, W., "Klearchos[11]", *RE* 21 (1921) 579-581.

— , "Testamentum Porcelli", *RE* 32 (1934) 1020-1021.

Kruse, "Milesia[2]", *RE* 30 (1932) 1581.

Kuch, H., "Gattungstheoretische Überlegung zum antiken Roman", *Philologus* 129 (1985) 3-19.

— , (εκδ), *Der antike Roman. Untersuchungen zur literarischen Kommunikation und Gattungsgeschichte,* Berlin 1989.

Kussl, R., *Papyrusfragmente griechischer Romane. Angewählte Untersuchungen,* Tübingen 1991.

— , "Die Metamorphosen des «Lukios von Patrai». Untersuchungen zu Phot. Bibl. 129", *RhM* 133 (1990) 379-388

Labourt, J., *Saint Jerôme Lettres,* τ. 7, Paris 1961.

Lackeit, "Aion", *RE* Suppl. III (1918) 63-69.

Landgraf, G., "Die Vorlage der neuaufgefundenen Epitome rerum gestarum Alexandri Magni", *BPW* 21 (1901) 410-414.

Landi, C., "Apuleio o Luciano?", *A&R* (n.s.) 4 (1922) 44-59.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , "L' epilogo delle Metamorfosi di Apuleio", *Athenaeum* (n.s.) 7 (1929) 3-22.

Langerbeck, H., "Margites", *HSCP* 63 (1958) 33-63.

La Penna, A., "Tre note alla novella della Matrona di Efeso in Petronio", *Maia* 37 (1985) 45-47.

Laquer, "Philippos[37]", *RE* 38 (1938) 2349.

Lasserre, F., " *Ἐρωτικοὶ Λόγοι* ", *MH* 1 (1944) 168-176.

Latte, K., "Hipponacteum", *Hermes* 64 (1929) 385-388.

Lavagnini, B., "Le origini del romanzo greco" *ASNP* 27 (1921), σσ. 1-104.

— , *Eroticorum graecorum fragmneta papyracea,* Lipsiae 1922.

— , "Il significato e il valore del romanzo di Apuleio", *ASNP* 29 (1923) 5-24.

— , *Studi sul romanzo greco,* Messina - Firenze 1950.

Lebek, W.D., "Romana simplicitas in lateinischen Distichen aus Pompei", *ZPE* 22 (1976) 287-292.

— , "Liebe zu Dritt: CIL IV 9848", *ZPE* 60 (1985) 61-62.

— , "Eine überraschende Konsequenz geglückten Annäherung: CIL IV 10610", *ZPE* 62 (1986) 49-50.

Lefkowitz, M.R., *Γυναίκες στον Ελληνικό μύθο,* (μτφρ. Α. Μεγαπάνου), Αθήνα 1993.

Legrand, P.E., "Les Dialogues des Courtesans", *REG* 20 (1907) 176-231.

— , "Les Dialogues des Courtesans", *REG* 21 (1908) 39-79.

Lehnert, G., "Bericht über die Literatur zu Apuleius und zur Historia Apollonii, regis Tyri aus den Jahren 1897-1914", *JAW* 175 (1918) 19-57.

Leisegang, H., "Sophia", *RE* 45 (1927) 1036-1037.

— , "Valentinus[1]", *RE* 48 (1948) 2261-2273.

Lenaerts, J., "Fragment de parchemin du Lucius ou l' Ane P.Lit.Lond", *CE* 49 (1974) 115-120.

Leo, F., "Varro und die Satire", *Hermes* 24 (1889) 67-84.

— , "Versificirte Erzählung auf einem Ostrakon aus Theben", *Hermes* 40 (1905) 159-160.

— , "Coniectanea[8]", *Hermes* 40 (1905), 605-608.

— , "Doppelfassung bei Juvenal", *Hermes* 44 (1909) 599-601.

Lesky, A., "Apuleius von Madaura und Lukios von Patrae", *Hermes* 76 (1941) 43-74.

— , *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας,* (μτφρ. Α. Τσοπανάκης), Θεσσαλονίκη[5] 1988.

Leutsch, E.L., - Schneidewin, F.G., *Corpus Paroemiographorum Graecorum,* τ. I, Göttingen 1839 (ανατ. Hildesheim 1958).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Lévêque, P., *Colère, sexe, rire. Le Japon des mythes ancien,* Paris 1988

Lewis, S., "Barbers' shops and perfume shops «Symposia without wine»", στον Powel, (1995) 432-439.

Licht, H., *Sexual Life in Ancient Greece,* London 1932.

Linke, O., *Milesische Märchen,* Dresden-Leipzig ^{2}1901.

Lissarrague, F., *The Aesthetics of the Greek Banquet. Images of Wine and Ritual,* (μτφρ. Szegedy-Maszak), Princeton 1990.

Lobeck, C.A., *Aglaophamus,* τ. 1, Regimontii Prussorum 1829, (ανατ. Darmstadt 1961).

Loyen, A., *Sidoine Apollinaire. Lettres,* τ.III, Paris 1970.

Luca, M. C. de, "De Apuleio Madaurensi et de Africa", στα *Acta omnium gentium ac nationum conventus latinis litteris linguaeque fovendis,* Roma 1979, 365-371.

Luppe, W., "Nochmals zu Philaenis, P. Oxy. 2891," *ZPE* 13 (1974) 281-282.

—— , "Das neue Bruchstück aus dem Sesongosis-Roman", *ZPE* 41 (1981) 63-66.

—— , "Mythographus Homericus P. Oxy. 4096 fr. 10", *ZPE* 112 (1996) 25-33.

Lucas, H., "Zu den Milesiaka des Aristeides", *Philologus* 51 (1907) 15-36.

Luck, G., *Hexen und Zauberei in der römischen Dichtung,* Zürich 1962.

—— , *P. Ovidius Naso. Tristia,* τ. II, Heidelberg 1972.

Lyne, R.O.A.M., *The Latin Love Poets from Catullus to Horace,* Oxford 1980.

Macleod, C.W., "A Note on P. Oxy 3010. 29", *ZPE* 15 (1974) 159-161.

Mahe, J.P., "Quelques remarques sur la religion des *Métamorphoses* d' Apulée et les doctrines contemporaines", *Revue des Sciences Religieuses* 47 (1972) 3-18.

Malaise, M., "Isisme et gnosticisme" στους Ries - Janssens - Sevrin, (1982) 44-59.

—— , "Les caractéristiques et la question des antécédents de l' initiation isiaque", στους Ries - Limet, (1986) 353-372.

Μανδηλαρά, Β., *Οι μίμοι του Ηρώνδα,* Αθήνα ^{2}1986.

Manganaro, G., "Novella e Romanzo", *RFIC* 36 (1958) 376-392.

Mantovani, G., "Aqua magica e aqua di luce", στους Ries - Janssens - Sevrin (1982) 435-456.

Marconi, M., "Μέλισσα Dea Cretese", *Athenaeum* (n.s.) 18 (1940) 164-178.

Mariotti, S., "Lo *Spurcum Additamentum* ad Apul. Met. 10, 21", *SIFC* 27-28 (1956), 229-250.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Martinez, D., "«May she neither eat nor drink»: Love Magik and Vows of Abstinence", στους Meyer - Mirecki, (1995) 338-352.

Martyn, J.R.C., "Naso - *Desultor amoris* (Amores I-III)", *ANRW* τ. II 31.4, (1981) 2436-2459.

Marzullo, B., "Philaenis, P. Oxy. 2891, fr. 3," *MCr* 10-12 (1975-1977) 173-175.

Mason, H.J., "Lucius at Corinth", *Phoenix* 25 (1971), 160-165.

___ , "Fabula Graecanica", στους Hijmans-van der Paardt (1978) 4-15.

Massaro, M., "La redazione fedriana della «matrona di Efeso»", *MCSN* 3 (1981) 217-237.

Matz, F., *Διονυσιακὴ Τελετή. Archäologische Untersuchungen zum Dionysoskult in hellenistischer und römischer Zeit,* Wiesbaden 1963.

Mazzarino, A., "Una nuova pagina di Plinio il Vecchio", *Maia* 2 (1949) 38-52.

___ , *La Milesia e Apuleio,* Torino 1950.

Meineke, A., *Analecta Alexandrina,* Berlin 1843 (ανατ. Hildesheim 1964).

Mendell, C.W., "Petronius and the Greek Romance", *CP* 12 (1917) 158-172.

Merkelbach, R., "La nuova pagina di Sisenna ed Apuleio", *Maia* 5 (1952) 234-241.

___ , "Referate. Literarische Texte unter Ausschluß der christlichen. (Roman 1140)", *AFP* 16 (1958) 122-123.

___ , *Roman und Mysterium in der Antike,* München & Berlin 1962.

___ , "Fragment eines satirischen Romans", *ZPE* 11 (1973) 81-100.

Meyer, M., - Mirecki P., (εκδδ), *Ancient Magic & Ritual Power,* Leiden-New York-Köln 1995.

Millar, F., "The world of the *Golden Ass*", *JRS* 71 (1981) 63-75.

Misch, G., *Geschichte der Autobiographie,* τ. 1, Leipzig - Berlin ^{2}1931.

Molt, M., *Ad Apulei Madaurensis Metamorphoseon,* Groningen 1938.

Mommsen, "Die Chronologie der Briefe Frontos", *Hermes* 8 (1874) 198-216.

Monaco, G., *Paragoni Burleschi degli antichi,* Palermo 1966.

Moreau, A., (εκδ), *L' initiation, v. I, (Les rites d' adolescence et les mystères),* στο *Actes du colloque international de Montpellier, 11-14 avril 1991,* Montpellier III 1992.

___ , "Sulle tracce del romanzo e della novella", *SIFC* (n.s.) 1 (1920) 25-100.

Moreschini, C., "Sulla fama di Apuleio nel Medioevo e nel Rinascimento", στο *Studi filologici letterari e storici in memoria di G. Favati,* Padova 1977, 231-242.

___ , "Le Metamorfosi di Apuleio, la "Fabula Milesia" e il romanzo", *MD* 25 (1990) 115-127.

Morgan, J.R., - Stoneman, R., (εκδδ), *Greek Fiction. The Greek Novel in context,* London - New York 1994.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Morgan, J.R., "Introduction", στους Morgan - Stoneman, (1994) 4-25.

— , "The Greek Novel. Toward a sociology of production and reception", στον Powel, (1995) 130-152.

Moricca, U., "Le fonti della Fedra di Seneca", *SIFC* 21 (1914) 98-113.

Mudimbe, V.Y., "Le chant d' un Africain sous les Antonins. Lecture du «Pervigilium Veneris»", στα *Acta omnium gentium ac nationum conventus latinis litteris linguaeque fovendis,* Roma 1979, 399-409.

Müller, C.W., "Die Witwe von Ephesus - Petrons Novelle und die «Milesiaka des Aristeides»", *A&A* 24 (1980) 103-121.

Münzer, "Rustius[1]", *RE* 18 (1914) 1243.

Murr, J., *Die Pflanzenwelt in der griechischen Mythologie,* Innsbruck 1890 (ανατ. Groningen 1969).

Murray, G., *The rise of the greek epic,* Oxford 1934.

Murray, O., (εκδ.), *Sympotica. A Symposium on the «Symposion»,* Oxford 1990.

Nardi, E., *Procurato aborto nel mondo greco-romano,* Milano 1971.

Natorp, "Aristippos[8]", *RE* 3 (1895) 902-906.

— , "Aristippos[9]", *RE* 3 (1895) 906.

Newbold, "Nonverbal Communication in the *Satyricon* and in Apuleius' *Metamorphoses*", *QUCC* 70 (1992) 127-136.

Nicolai, A., *Entstehung und Wesen des griechischen Romans,* Berlin 1867.

Niese, "L. Cornelius Sisenna[374]", *RE* 4 (1900) 1512-1513.

Nilsson, M.P., "Rosalia", *RE* 16 (1914) 1111-1115.

— , *Greek Folk Religion,* New York [2]1965.

Norden, E., "Die römische Litteratur" στους Gercke - Norden, (1910), 451-545.

— , "Quellen und Materialen. Gesichtspunkte und Probleme zur Erforscung der römischen Literaturgeschichte", στους Gercke - Norden, (1910) 547-588.

— , *Agnostos Theos,* Stuttgart [4]1956.

— , *Die antike Kunstprosa,* τ. II, Leipzig-Berlin [3]1918 (αντ. Darmstadt [9]1983).

Norwood, F., "The Riddle of Ovid's Relegatio", *CP* 58 (1963) 145-67.

Oberhummer, "Bessoi" *RE* 5 (1897) 329-331.

Olck, "Biene", *RE* 5 (1897) 431-450.

— , "Esel", *RE* 11 (1907) 626-676.

— , "Gartenbau", *RE* 13 (1910) 778.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Osborne, M.J., - Byrne, S.G., *A Lexicon of Greek Personal Names,* τ. II, Oxford 1994.

O' Sullivan, J.N., - Beck, W.A., "P.Oxy. 3319: The Sesonchosis Romance" *ZPE* 45 (1982) 71-83.

___ , "Some thoughts on Lollianus fr. B 1", *ZPE* 50 (1983), 7-11.

Otto, W.F., *Dionysos. Mythos und Kultus,* Frankfurt am Main ^{3}1960.

___ , *Die Musen und göttliche Ursprung des Singens und Sagens,* Darmstadt 1961.

Oudendorp, F., *Apulei Opera,* τ. I: *Metamorphoseis,* Lugduni Batavorum 1786.

Paardt, R.T. van der, "The Unmasked «I». Apuleius *Met.* XI 27", *Mnemosyne* 34 (1981) 96-106.

Pace, B., "Mimo e attor mimico", *Dionysos* 3 (1932-1933), 162-168.

Pacchieni, M., *La novella milesia in Petronio,* Lecce 1978.

Paratore, E., *Il Satyricon di Petronio,* Firenze 1933.

___ , *La novella in Apuleio,* Messina ^{2}1942.

___ , "Sinite parvulos ad me venire," *PP* 1 (1946) 237-240.

___ , "La prosa di Apuleio", *Maia* 1 (1948) 35-42.

___ , *La Narrativa latina nell' età di Nerone; (Parte I) la Cena Trimalchionis di Petronio; (Parte II) esercitazioni su Petronio e su Apuleio,* Roma 1961.

___ , "Briciole petroniane e apuleiane", *RCCM* 4 (1962) 109-114.

___ , "Petronio", *Studi Romani* 14 (1966) 385-405.

___ , "La leggenda di Enea nei frammenti di Sisenna", *StudUrb* 49 (1975) 223-230

___ , *Romanae Litterae,* Roma 1976.

___ , "L' età imperiale", στο *Letteratura Latina,* στους Arnaldi - Malcovati - Paratore, (1982) 174-218.

Parca, M., "Deux rècits milésiens chez Pétron (Satyricon 85-87 et 111-112). Une étude comparative", *RBPh* 59 (1981) 91-106.

Parker, H.N., "Another Go at the Text of Philainis (P. Oxy. 2891)", *ZPE* 79 (1989) 49-50.

Parsons, P., "A Greek Satyricon", *BICS* 18 (1971) 53-68.

Παπαθωμόπουλος, Μ., *Ο Βίος του Αισώπου,* Ιωάννινα 1991.

Paschalis, M., "Philesitherus and Aristomenes", *LCM* 17 (1992) 125.

Pecere, O., *La novella della matrona di Efeso,* Padova 1975.

Pennisi, G., *Fulgenzio e l' Expositio sermonum antiquorum,* Firenze 1963.

___ , *Apuleio e l' Additamentum a «Metamorphoses» X, 21,* Messina 1970.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Penwill, J.L., "Slavish Pleasures and Profitless Curiosity: Fall and Redemption in Apuleius' Metamorphoses", *Ramus* 4 (1975) 49-82.

Pepe, L., "Una «nenia» del Pontano e un carme di Ausonio", *GIF* 3 (1950) 83-84.

___ , "Un nuovo codice di Apuleio del sec. XI", *GIF* 4 (1951) 265-289.

___ , "Milesie e Sibaritiche al tempo di Ovidio", *GIF* 11 (1958) 317-326.

___ , *Per una storia della narrativa latina,* Napoli 1959.

___ , "Lucio di Patrae o Aristide-Sisenna", *GIF* 16 (1963) 111-142 = του ίδιου, (1987), σσ. 5-59.

___ , "Un motivo novellistico negli Amores di Ovidio III.339-343", στο *Studi classici in onore di Q. Cataudella,* τ. III, Catania 1972, 339-343.

___ , "I predicati di base nella matrona di Efeso petroniana," *MCSN* 3 (1981) 411-424.

___ , (εκδ.), *Semiotica della novella latina, στα Atti del seminario interdisciplinare "La novella latina", Perugia 11-13 aprile 1985,* (*MCSN* 4), Roma 1986.

___ , *Sermo Milesius,* Perugia 1987.

___ , (εκδ.), *La novella dei Romani,* Napoli 1991.

Perry, B.E., *The Metamorphoses ascribed to Lucius of Patrae, its content, nature and authorship,* Princeton 1920.

___ , "Some aspects of the literary art of Apuleius in the Metamorphoses", *TAPA* 54 (1923) 196-277.

___ , "The significance of the title in Apuleius' Metamorphoses", *CP* 18 (1923) 229-238.

___ , "On the authorship of Lucius sive asinus and its Original", *TAPA* 55 (1924) 30.

___ , "Petronius and the Comic Romance", *CP* 20 (1925) 31-49.

___ , "An interpretation of Apuleius' Metamorphoses", *TAPA* 62 (1926) 238-260.

___ , "On Apuleius' *Hermagoras*", *AJP* 48 (1927) 263-266.

___ , "The Origin of the Book of Sindbad", *Fabula* 3 (1959) 12.

___ , "Demetrius and Aesopic Fables", *TAPA* 93 (1962) 287-346.

___ , *Secundus the Silent Philosopher,* (στη σειρά *Philological Monographs* τ. 22 της *American Philological Association*), New York 1964.

___ , "The Egyptian Legend of Nectanebus", *TAPA* 97 (1966) 327-333.

___ , *The ancient romances. A literary historical account of their origins,* Berkeley-Los Angeles 1967.

___ , "Who was Lucius of Patrae?", *CJ* 64 (1968-1969) 97-101.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Perutelli, A., "Il narratore nel Satyricon", *MD* 25 (1991) 9-25.

Peruzzi, E., "La poesia conviviale di Roma arcaica", *PP* 48 (1993) 332-373.

Pervo, R., "A nihilist Fabula: Introducing the Life of Aesop", στο *IBL Ancient Fiction and Early Christian and Jewish Narrative Group. IBL Annual Meeting, Philadelphia,* Pensylvania, 19 November 1995, 1-64.

Petersmann, H., "Umwelt, Sprachsituation und Stilschichten in Petrons «Satyrica»", *ANRW* II 32.3 (1985) 1687-1705.

Πετρόπουλος, Μ.Θ., *Τα εργαστήρια των Ρωμαϊκών λύχνων της Πάτρας και το Λυχνομαντείο,* (Διδ. Διατριβή), Πάτρα 1994.

Petterson, M., *Cults of Apollo at Sparta,* Stockholm 1992.

Picard, C., "L' Éphésia, les amazones et les abeilles", *REA* 42 (1940) 275-284.

Pirenne-Delforge, V., "L' iynge dans le discours mythique et les procédures magiques", *Kernos* 6 (1993) 277-289.

Pisani, V., "Riflessi indiani del Romanzo Ellenistico-Romano", *ASNP* (s.2) 9 (1940) 145-154.

Pizzica, M., "Ancora sull' additamentum ad Apul. Met. X, 21", στο *Studi in onore di E. Paratore,* τ. 2, Bologna 1981, 765-772.

Pollack, "Desultor", *RE* 9 (1903) 255-258.

Πολυμεράκη, Φ., *D.M. Ausonii Cupido Cruciatus,* (Διδ. διατριβή), Ιωάννινα 1993.

Pomeroy, S.B., *Goddesses, Whores, Wives, & Slaves,* London 1994.

Postgate, J.P., "On the new fragments of Juvenal", *CR* 13 (1899) 206-208.

Powel, A., (εκδ), *The Greek World,* London-New York 1995.

Powell, F., (εκδ), *New Chapters in Greek Literature,* Oxford 1933.

Praechter, K., "Der Topos περὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς", *Hermes* 47 (1912) 471-476.

Pralon, D., "Les puissances du désir dans la religion grecque antique", στον Bernos, (1988) 85-102.

Préaux, J.G., "Deus Christianorum Onocoetes", στο *Hommages a Leon Hermann,* Bruxelles 1960, 639-654.

Preston, K., "Some Sources of Comic Effect in Petronius", *CP* 10 (1915) 260-269.

Preuschen, E., *Zwei gnostische Hymnen,* Giessen 1904.

Puccioni, G., "Varrone menippeo modello di Seneca e di Petronio", *ASNP* 6[1] (1976) 35-52.

Purser, L.C., *The Story of Cupid and Psyche as related by Apuleius. (Excursus I),* London 1910.

Radermacher, L., "Eine wandernde Novelle und Aristippos *περὶ παλαιᾶς τρυφῆς* ", *RhM* 91 (1942) 181-185.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , *Weinen und Lachen. Studien über antikes Lebensgefühle,* Wien 1947 (ανατ. Darmstadt 1969).

G. Ragone, "Pygela/Phygela. Fra paretimologia e storia", *Athenaeum* 74 (1996) 205-219.

Ράιος, Δ.Κ., *Φιλοστράτεια. Έρευνες στη χειρόγραφη παράδοση των Φιλοστράτειων επιστολών,* τ. Ι, Ιωάννινα 1992.

— , "Melissa Tarentina et versipellis (Petron. *Sat.* 61-62): Ένα απαραπήρητο ζευγάρι αντιθετικού συμβολισμού", στο "Η Πνευματική ζωή στο Ρωμαϊκό κόσμο από το 14 ως το 212 μ.Χ.", *ΣΤ΄ Πανελλήνιο Συμπόσιο Λατινικών Σπουδών,* Ιωάννινα, 11-13 Απριλίου 1997 (Ιωάννινα 2001), σσ. 213-267.

— , *Η Μέλισσα και ο Λυκάνθρωπος. Μία αλληγορία της πολιτικής σύγκρουσης στα χρόνια του Νέρωνα,* Ιωάννινα 2001.

Rankin, H.D., "Petronius, Priapus and Priapeum LXVIII", *C&M* 27 (1966), 225-242.

— , "«Eating people is right»: Petronius 141 and a ΤΟΠΟΣ", *Hermes* 97 (1969) 381-384.

Rawson, E., "L. Cornelius Sisenna and the early first century B.C.", *CQ* 29 (1979) 327-346.

Reardon, B.P., "The Greek Novel" *Phoenix* 23 (1969) 291-309.

— , *Courants Littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.,* Paris 1971.

— , *The Form of Greek Romance,* Princeton 1991.

Reich, H., *Der Mimus. Ein litterar-entwickelungsgeschichtlicher Versuch,* Berlin 1903 (ανατ. Hildesheim-New York 1974).

Reitzenstein, R., *Epigramm und Skolion. Ein Beitrag zur Geschichte der alexandriniscer Dichtung,* Giessen 1893 (ανατ. Hildesheim-NewYork 1970).

— , *Marcus Terentius Varro und Johannes Mauropus von Euchaita,* Leipzig 1901.

— , *Poimandres: Studien zur griechisch-ägyptischen und frühchristlichen Literatur,* Leipzig 1904 (ανατ. Darmstadt 1966).

— , *Hellenistische Wundererzählungen,* Leipzig 1906 (ανατ. Darmstadt 1963).

— , "Euenus[7]", *RE* 11 (1907) 976.

— , "Euenus[8]", *RE* 11 (1907) 976-977.

— , *Das Märchen von Amor und Psyche bei Apuleius,* Leipzig-Berlin 1912.

— , Schäder, H.H., *Studien zum antiken Synkretismus aus Iran und Griechenland,* Leipzig-Berlin 1926 (ανατ. Darmstadt 1965).

— , *Die hellenistischen Mysterienreligionen,* Göttingen [3]1927 (αν. Darmstadt 1966).

Reynolds, L.D., - Wilson, N.G., *Scribes and Scholars,* Oxford 1968.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , *Αντιγραφείς και Φιλόλογοι,* (μτφρ. Μ. Παναγιωτάκη) Αθήνα 1981.

Reynolds, R.W., "The Adultery Mime", *CQ* 40 (1946) 77-84.

Richlin, A. (εκδ.), *Representation and Pornography in Greece and Rome,* Oxford 1991.

Riddehough, G.B., "Man-into-Beast Changes in Ovid", Phoenix 13 (1959), 201-209.

Ries, J., "Plutarque historien et théologien des doctrines dualistes", στους Ries - Janssens - Sevrin (1982), 163-184.

Ries, J., (εκδ.) - Janssens, Y., (συνεργ.) - Sevrin J.M., (συνεργ.), *Gnosticisme et monde hellénistique,* στα *Actes du colloque de Louvain-la-Neuve, (11-14 mars 1980),* Louvain-la-Neuve 1982.

Ries, J., (εκδ.) - Limet, H., (συνεργ.), *Les rites d' initiation,* στα *Actes du colloque de Liège et de Louvain-la-Neuve, 20-21 novembre 1984,* Louvain-la-Neuve 1986,

Robert, C., "Arcaeologische Nachlese", *Hermes* 36 (1901) 364-404.

— , "Eubios[7]", *RE* 11 (1907) 850

Robertson, D.S., "The Manuscripts of the Metamorphoses of Apuleius", *CQ* 18 (1924) 27-42 και 85-99.

Rochette, B., "Iug- / Ζουγ- dans une inscription latine écrite en lettres grecques", ZPE 115 (1997) 167-173.

Rohde, E., "Ein griechisches Märchen", *RhM* 43 (1888) 303-306.

— , "Zum griechischen Roman", *RhM* 48 (1893), 110-140.

— , Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen, τ. II, Tübingen ^{2}1898, (ανατ. Darmstadt 1961).

— , "Eine griechische Novelle", στα *Kleine Schriften,* τ. II, Tübingen-Leipzig 1901, 193-196.

— , "Orpheus", στα *Kleine Schriften,* τ. II, Tübingen-Leipzig 1901, 312-3.

— , "Zu Apuleius", στα *Kleine Schriften,* τ. II, Tübingen-Leipzig 1901, 40-70.

— , *Der griechische Roman und seine Vorläufer,* (με παράρτημα του W. Schmid), Leipzig ^{3}1914, (ανατ. Darmstadt 1960).

Roncaioli, C., "L' arcaismo nelle opere filosofiche di Apuleio" *GIF* 19 (1966) 322-356.

Rosati, G., "Trimalchione in scena", *Maia* 35 (1983) 213-227.

Roscher, W.H., *Lexicon der griechischen und römischen Mythologie,* τ. II, 2, Leipzig 1894-1897.

Rose, H.J., Ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας, τ. I-II, (μτφρ. Κ.Χ. Γρόλιος), ΜΙΕΤ, Αθήνα ^{3}1989.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Rosen, R.M., "Euboulos' *Ankylion* and the Game of Kottabos", *CQ* 39 (1989) 355-359.

Rosenmeyer, P.A., "The Epistolary Novel", στους Morgan - Stoneman (1994) 146-165.

Ross, D.O., "Nine Epigrams from Pompeii (CIL 4.4966-73)", στους Dawson - Cole, (1969) 184-202.

Rossbach, O., "Aristeides[30]", *RE* 3 (1895) 897.

Rudolph, K., "Erkentnis und Heil: Die Gnosis", στους Colpe - Honnefelder - Lutz-Bachmann, (1992), 37-54.

Ruiz, Elvira de, A., "Mito y «novella»", *CFC* 5 (1973) 15-52.

Ruiz-Montero, C., "The Rise of the Greek Novel", στον Schmeling, (1996) 32-74.

Salles, C., "Assem para et accipe auream fabulam. Quelques remarques sur la litératur populaire et le répertoire des conteurs publics dans le mond romain", *Latomus* 40 (1981) 3-20.

Salles-Dabadie, J.M.A., *Recherches sur Simon le Mage. I. L' «Apophasis megalè»,* Paris 1969.

Sandy, G.N., "Petronius and the tradition of the interpolated narrative", *TAPA* 101 (1970) 463-476.

___ , "Book 11: Ballast or Anchor?", στους Hijmans - van der Paardt, (1978) 128-139.

___ , "New Pages of Greek Fiction", στους Morgan - Stoneman (1994) 130-145.

Santoro, M., *Epiteta deorum in Asia Graeca cultorum ex auctoribus graecis et latinis,* Milano 1973.

Saunder, T.J., "Plato on women in the Laws ", στον Powel, (1995) 591-609.

Sauvage, A., *Étude de thèmes animaliers dans la poésie latine. Le cheval - Les oiseaux,* Bruxelles 1975.

Scarborough, J., "The Pharmacology of Sacred Plants, Herbs and Roots", στους Faraone - Obbink, (1991) 143-62.

Schäfer, J., *Hellenistische Keramik aus Pergamon,* Berlin 1968.

Schanz, M., - Hosius, C., *Geschichte der römischen Literatur,* τ. I, München [4]1927, (ανατ. München 1959).

___ , Geschichte der römischen Literatur, τ. II, München [4]1935 (ανατ. München 1959).

___ , - Krüger, G., *Geschichte der römischen Literatur,* τ. IV[1], München [2]1914, (ανατ. München 1959).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— , *Geschichte der römischen Literatur,* τ. IV^2, München 1920, (ανατ. München 1959).

Schanzer, D., "Apuleius and the Tradition of the Protevangelium Jacobi", *ZPE* 84 (1990) 221-229.

Schilling, R., *La Religion Romaine de Vénus,* Paris ^{2}1982

Schissel von Fleschenberg, O., *Die griechische Novelle,* Halle 1913.

— , *Entwicklungsgeschichte des griechischen Romanes im Altertum,* Halle 1913.

Schlam, C.C., "Sex and Sanctity: the Relationship of Male and Female in the Metamorphoses", στους Hijmans - van der Paardt (1978) 101-108.

Schmeling, G., "An «exclusus amator» in a poem attributed to Petronius", *GIF* 21 (1969) 325-327.

— , *The Satyricon of Petronius,* New York 1971.

— , (εκδ.), *The Novel in the Ancient World,* Leiden-New York-Köln 1996.

— , "The Satyrica of Petronius", στον Schmeling, (1996), 469-487.

Schmid, W., "Aristeides^{23}", *RE* 3 (1895) 886.

— , "Aristophon^{8}", *RE* 3 (1895) 1008.

— , "Anhang", στον Rohde (1914) 601-612.

— ', "Epikritisches zur Echtheitsfrage von Lucians Ὄνος", *BPW* 39 (1919) 167-168

— , - Stählin, O., *Geschichte der griechischen Literatur,* τ. I^3, München ^{3}1940, (ανατ. München 1961).

— , - Christ, W. von, *Geschichte der griechischen Literatur,* τ. II^1, München ^{6}1920, (ανατ. München 1959).

— , *Geschichte der griechischen Literatur,* τ. II^2, München ^{6}1924, (ανατ. München 1959).

Schmidt, V., "Ein Trio im Bett: Tema con variazioni bei Catull, Martial, Babrius und Apuleius", στον Hofmann, (1989) 63-73.

Schröder, A., *De Amoris et Psyches fabella apuleiana nova quadam ratione explicata,* Amstelodami 1916.

Schwabe, "Appuleius^{9}", *RE* 3 (1895) 238-255.

Schwartz, E., Fünf Vorträge über den griechischen Roman, Berlin ^{2}1943.

Schwartz, J., "Aristodemus$^{28-30}$", *RE* 2 (1895) 925.

— , "Quelques observations sur des romans grecs", *AC* 36 (1967) 536-552.

Schwenn, F., *Die Menschenopfer bei den Griechen und Römern,* Gießen 1915.

Schwenn "Kotys", *RE* 22 (1922) 1551.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Scibona, C.G., "Gnosi e salvezza manichee" στους Ries - Janssens - Sevrin (1982) 162-174.

Scobie, A., *Aspects of the Ancient Romance and its Heritage. Essays on Apuleius, Petronius and the Greek Romances,* Meisenheim am Glan 1969.

— , *More essays on the ancient romance and its heritage,* Meisenheim am Glan 1973.

— , "Notes on Walter Anderson's Märchen vom Eselmenschen", *Fabula* 16 (1974) 222-231.

— , *Apuleius Metamorphoses (Asinus Aureus). A Commentary,* Meisenheim am Glan 1975.

— , "Some Folktales in Graeco-Roman and Far Eastrn Sources", *Philologus* 121 (1977) 1-23.

— , "The structure of Apuleius' Metamorphoses", στους Hijmans - van der Paardt, Groningen 1978.

— , "Storytellers, Storytelling and the Novel in Graeco-Roman Antiquity", *RhM* 122 (1979) 229-259.

— , *Apuleius and folklore,* London 1983.

Scotti, M., "Il proemio delle «Metamorfosi»: tra Ovidio ed Apuleio", *GIF* 34 (1982) 43-65.

Scullard, H.H., *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic,* London 1981.

Segal, C., "Ovid. Metamorphosis, hero, poet", *Helios* 12 (1985) 54-62.

Sedwick, W.B., "Oral Transmission in Ancient Times", *Folklore* 58 (1947) 288-291.

Semple, W.H., *Quaestiones exegeticae Sidonianae,* Cambridge 1930.

Senoner, R., (εκδ.), *Die römische Literatur,* München 1981.

Sevrin, J.M., "Les rites et la gnose", στους Ries - Janssens - Sevrin (1982) 441-452.

Siems, K. A., *Aischrologia. Das sexuell-hässliche im antiken Epigramm,* (Διδ. διατριβή), Göttingen 1974.

— , (εκδ.), *Sexualität und Erotik in der Antike,* Darmstadt 1988

Sijpesteijn, P.J., "Liebeszauber", *ZPE* 24 (1977) 89-90.

Skutsch, F., "Fulgentius", *RE* 7 (1910) 222.

Slater, W.J., "Orchestopala", *ZPE* 84 (1990) 215-220.

Solin, H., *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch,* Berlin - New York 1982.

Solodow, J.B., *The World of Ovid's "Metamorphoses",* Chapel Hill-London 1988.

Soyez, B., *Byblos et la fête des Adonies,* Leiden 1977.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Spadaro, G., "La novella della «Matrona di Efeso» in un testo greco medievale", στο *Studi Classici in onore di Quintino Cataudella,* τ. 2, Catania 1972, 449-463.

Spahlinger, L., *Ars latet arte sua. Untersuchungen zur Poetologie in den Metamorphosen Ovids,* Stuttgart-Leipzig 1996.

Stählin, "Ἡ Ὑπάτα", *RE* 7 (1914) 240.

Starowieyski, M., "Περικάθαρμα et περίψημα", *Eos* 78 (1990) 281-296.

Steinmetz, P., *Untersuchungen zur römischen Literatur des zweiten Jahrhunderts nach Christi Geburt,* (στη σειρά *Palingenesia,* τ. 16), Wiesbaden 1982.

Stephanopoulos, T.K., "Zu Herondas VII 122-123", *ZPE* 54 (1984) 20.

Stephens, S.A., - Winkler, J.J., *Ancient Greek Novels. The Fragments,* Princeton 1995.

Stevens, C.E., *Sidonius Apollinaris and his age,* Oxforf 1933.

Stevenson Rutledge, S., "A comparison of Ovid and Apuleius as story - tellers", *CJ* 30 (1934), 582-590.

Stramaglia, A., "Due storie di fantasmi raccontate da fantasmi? PMich inv. 3378 (Pack2 2629) e Apuleio, Met. IX, 29-31", *ZPE* 84 (1990) 19-26.

___ , "Innamoramento in sogno e storia di fantasmi? P. Mich. inv. 5 = PGM2 XXXIV (Pack2 2636) + PPalauRib inv. 152", *ZPE* 88 (1991) 73-86.

___ , "Prosimetria narrativa e «romanzo perduto»: PTurner 8", *ZPE* 92 (1992) 121-149.

___ , "Covi di banditi e cadaveri «scomodi» in Lolliano, Apuleio e [Luciano]", *ZPE* 94 (1992) 59-63.

___ , "Fuga dal gineceo? PSI 725 (Pack2 2626)", *ZPE* 94 (1992) 64-76.

Sudhaus, H., "Der Mimus von Oxyrynchos", *Hermes* 41 (1906) 247-277.

Sullivan, J.P., *The Satyricon of Petronius. A literary Study,* London 1968.

___ , "Petronius: Artist or Moralist," *Arion* 6 (1967) 71-88.

___ , "Interpolations in Petronius," *PCPhS* 202 (1976) 90-122.

___ , "Petronius' «Satyricon» and its Neronian Context", *ANRW* II 32.3 (1985) 1666-1686.

Susemihl, F., *Griechische Literatur in der Alexandrinerzeit,* τ. II, Leipzig 1892, (ανατ. Hildesheim 1965)

Swain, S., "Dio and Lucian", στους Morgan - Stoneman (1994) 166-180.

Tambornino, "Kyparissos", *RE* 23 (1924), 48-54.

Tatum, J., "The Tales in Apuleius", *TAPA* 100 (1969), 487-527.

Taylor, T., *The Eleusnian and Bacchic Mysteries,* New York ^{3}1875 (ανατ. San Diego 1980).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ternes, C.M., "De la métamorphose à l' initiation", στους Ries - Limet (1986) 357-374.

Teuffel, W.S., *Geschichte der römischen Literatur,* Leipzig ^{3}1874.

— , - Schwabe, L., *Geschicte der römischen Literatur,* Leipzig ^{5}1890.

— , "Lukians Λούκιος und Apuleius' Metamorphosen", *RhM* 19 (1864) 243-254.

Thiel, H. M. van, *Der Eselroman,* τ. I-II, (στη σειρά *Zetemata* τ. 54), Μόναχο 1971.

Thiele, G., "Phädrus-Studien II. Götterschwänke und Novellen", *Hermes* 43 (1908) 337-372.

Thielmann, P., "Der Ersatz des Reciprocums im Lateinischen", στον Wölfflin, (1892) 325-442.

Thomsen, O., *Ritual and Desire. Catullus 61 and 62,* Aarhus 1992.

Todd, F.A., *Some ancient novels,* New York 1940 (ανατ. 1968).

Toohey, P., *Reading Epic. An introduction to the ancient narratives,* London - New York 1992.

Travis, A.H., "Improbi locos Phaedri", *TAPA* 17 (1940) 579-586.

Trenkner, S., *The greek novella in the classical period,* Cambridge 1958.

Triomphe, R., *Le lion, la vierge et le miel,* Paris 1989.

Tripp, D., "The baker's wife and her confidante in Apuleius' Met. IX 14ff.: Some liturgiological considerations", *Emerita* 56 (1988) 245-254.

Tupet, A.M., *La magie dans la poesie latine. Vol. I (Des origines à la fin du règne d' Auguste),* Paris 1976

Turcau, R., "L' élaboration des mystères dionysiaques à l' époque hellénistique et romaine: de l' orgiasme à l' initiation" στον Moreau, (1992) 218-237.

Urlichs, L., "Einige Gemälde des Aristides", *RhM* 25 (1870) 507-17.

Usener, H., "Italische Mythen", RhM 30 (1875) 182-229.

— , "Milch und Honig", *RhM* 57 (1902) 165-182.

— , *Götternamen,* Frankfurt - Main ^{3}1948

Ussher, R.G., "Love letter, novel, Alciphron and «Chion»", *Hermathena* 143 (1987) 99-106.

Verhulst, P., *Milesiaca en Milesise. Inhoud en Vorm,* (Διπλωματική εργασία), Leuven 1943.

Vernant, J.P., *Μύθος και Σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα,* (μτφρ. Σ. Γεωργούδη), Θεσσαλονίκη χ.χ.

— , *Mortals and Immortals,* Princeton 1991.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Vessey, D.W.T., "Philaenis," *RBPh* 54 (1976) 78-83.

Vidman, L., *Isis und Sarapis bei den Griechen und Römern,* Berlin 1970.

Vogt, M., "Die griechischen Lokalhistoriker", στον Drerup, (1901) 680-732.

Vries, G.J., de, "Novellistic traits in socratic literature", *Mnemosyne* (s. 4), 16 (1963) 35-42.

Walsh, P.G., "Was Lucius a Roman?", *CJ* 63 (1967-1968) 264-265.

— , "Lucius Madaurensis", *Phoenix* 22 (1968) 143-157.

— , *The Roman Novel. The «Satyricon» of Petronius and the «Metamorphoses» of Apuleius,* Cambridge 1970.

— , "Was Petronius a Moralist?", *G&R* 21 (1974) 181-190.

— , "Petronius and Apuleius", στους Hijmans - van der Paardt, (1978) 175-184.

— , "The rights and wrongs of curiosity (Plutarch to Augustine)", *G&R* 35 (1988) 73-85.

Warburton, W., *The divine Legation of Moses,* London ^{4}1755.

Wehrli, F., *Die Schule des Aristoteles. Texte und Kommentar,* Basel - Stuttgart ^{2}1969

Weinreich, O., *Der Trug des Nektanebos. Wandlungen eines Novellenstoffs,* Leipzig - Berlin 1911.

— , "Das Märchen von Amor und Psyche", στον Friedländer, (1921) 65-112.

— , "Martial XI. 43, Petron 140, 5 und Pariser Zauberpapyrus Z. 326", *RhM* 77 (1928) 112.

— , *Fabel, Aretalogie, Novelle bei Petron,* στα *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft,* Heidelberg 1930.

— , *Fabel, Aretalogie, Novelle. Beiträge zu Phädrus, Petron, Martial und Apuleius,* στα *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft,* Heidelberg 1930.

Weinstock, "Tarentum", *RE* II 8 (1932) 2295-2312.

Wendland, P., "Die griechische Prosa", στους Gercke - Norden, (1910) 329-398.

Werner, J., "Aristeides^{2}" *Der kleine Pauly* 1 (1964) 557.

Werner, W., "Zum Λούκιος ἢ Ὄνος", *Hermes* 53 (1918) 238-251.

West, S., "Notes on some romance papyri", *ZPE* 7 (1971) 94-95

Whitfield, B.G., "Virgil and the Bees", *G&R* (s. 2) 3 (1956) 98-107.

Wieland, *Über den wahren Verfasser des Lucius,* Leipzig 1789

Wiemken, H., *Der griechische Mimus. Dokumente zur Geschichte des antiken Volkstheaters,* Bielefeld 1972.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Wilamowitz-Möllendorf, U. von, "Memoriae oblitteratae", *Hermes* 11 (1876) 300.

— , "Asianismus und Atticismus", *Hermes* 35 (1900) 1-52.

— , "Die griechische Literatur des Altertums", στον Hinneberg, (1912), τ. I[3], VIII, 3-318.

Winkler, J.J., "Lollianos and the Desperadoes", *JHS* 100 (1980) 155-181.

— , *Auctor & Actor. A Narratological Reading of Apuleius's «The Golden Ass»,* Berkeley - Los Angeles - London 1985.

— , *The Constraints of Desire,* New York - London 1990.

— , "The constraints of Eros", στους Faraone - Obbink (1991), 214-231.

Winstedt, E.O., "A Bodleian MS. of Juvenal", *CR* 13 (1899) 201-205.

— , "Milesian Tales", *Folklore* 60 (1949) 393-395.

Wölfflin, E., *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik,* τ. 7, Leipzig 1892.

Wortmann, D., "Die Sandale der Hekate - Persephone - Selene", *ZPE* 2 (1968) 155-160.

Wotawa, "Clodius[17]", RE 7 (1900) 67-76.

Wright, C.S., "No art at all: A note on the proemium of Apuleius' Metamorphoses", *CP* 68 (1973) 217-219.

Wünsch, "Neue Fluchtafeln", *RhM* 55 (1900) 238-254.

Zanker, G., *Realism in Alexandrian Poetry: a Literature and its audience,* London-Sydney-New Hampshire 1987.

Zehnacker, H., - Hentz, G., *Hommages a Robert Schilling,* Paris 1983.

Ziegler, K., "Plutarchos[2]", *RE* 41 (1951) 801-904.

Zinzow, A., *Psyche und Eros. Ein milesisches Märchen,* Halle 1881.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

X. ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Α. Ευρετήριο πηγών

Αγαθίας Σχολαστικός
AP 16, 80, 1-6: σ. 256 σημ. 29.
Αέτιος Αμιδηνός
11, 35: σ. 106 σημ. 323.
Αθήναιος
Δειπν. 1, 8f: σ. 99 σημ. 280.
1, 28f: σ. 180 σημ. 46.
5, 225: σ. 66 σημ. 89.
6, 244f: σ. 29 σημ. 35.
6, 246b-c: σ. 129 σημ. 118.
6, 246d-e: σ. 29 σημ. 35.
7, 256b-f: σ. 102 σημ. 293.
8, 338a: σ. 29 σημ. 35.
8, 345b: σ. 29 σημ. 35.
9, 400c: σ. 178 σημ. 29.
10, 429a: σ. 65 σημ. 85.
10, 442c: σ. 65 σημ. 85.
11, 486e: σ. 65 σημ. 85.
11, 494b: σ. 94 σημ. 255.
12, 517f: σ. 106 σημ. 323.
12, 518: σ. 65 σημ. 85, 166 σημ. 43.
12, 518a: σ. 97 σημ. 267.
12, 518c-522a: σ. 65 σημ. 88.
12, 519b: σ. 65 σημ. 85 και 88.
12, 524b: σ. 64 σημ. 83.
13, 562c: σ. 58 σημ. 48.
13, 567a-b: σ. 76 σημ. 148.
13, 568f: σ. 123 σημ. 83 και 86.
13, 575a-f: σ. 73 σημ. 128.
13, 576d: σ. 65 σημ. 85.
13, 577e-f: σ. 152 σημ. 2.
13, 578c: σ. 55 σημ. 35.
13, 585a: σ. 29 σημ. 35.
13, 602c: σ. 29 σημ. 34.
14, 625b: σ. 65 σημ. 85.
14, 641a: σ. 25 σημ. 14.
14, 646e: σ. 51 σημ. 18.
15, 678a: σ. 65 σημ. 85, 177 σημ. 24.
15, 698a-b: σ. 75 σημ. 144, 76 σημ. 147.
15, 699b-c: σ. 75 σημ. 144.
Αιλιανός
Περὶ ζώων ἰδιότητος 6, 10, 7: σ. 251 σημ. 5.
6, 42, 1: σ. 251 σημ. 5.
7, 22: σ. 222 σημ. 16.
7, 25: σ. 245 σημ. 44.
16, 23: σ. 251 σημ. 5.
Ποικίλη Ἱστορία 9, 24: σ. 251 σημ. 5, 253 σημ. 12.
απ. 12: σ. 66 σημ. 89.
απ. 69: σ. 247 σημ. 55.
απ. 123: σ. 246 σημ. 51.
απ. 284, 3: σ. 188 σημ. 98.
Αισχίνης (Ψευδο-)
Ἐπιστ. 10: σ. 210 σημ. 23.
10, 1: σ. 238 σημ. 19.
10, 2-5: σ. 256 σημ. 29.
10, 9: σ. 243 σημ. 33.
10, 10: σ. 243 σημ. 33.
Αίσωπος
Μύθ. 299: σ. 246 σημ. 48.
300: σ. 245 σημ. 42.
305: σ. 244 σημ. 39.
Αἰσώπου Βίος
G 7: σ. 210 σημ. 22.
G 29-30: σ. 249 σημ. 67.
G 129: σ. 248 σημ. 62, 254 σημ. 20.
G 131: σ. 122 σημ. 78, 123 σημ. 83, 244 σημ. 39.
W 75: σ. 117 σημ. 48, 246 σημ. 50.
W 75-76: σ. 123 σημ. 83.
Αλέξανδρος Αιτωλός
Ἔπ. 1: σ. 30 σημ. 44.
5, 9-10: σ. 75 σημ. 145.
Άλεξις
απ. 40: σ. 61 σημ. 59.
απ. 190: σ. 164 σημ. 39.
Αλκαίος
απ. 13: σ. 58 σημ. 48.
απ. 26: σ. 129 σημ. 118.
απ. 78: σ. 159 σημ. 25.
απ. 133: σ. 193.
Ανακρέων
απ. 5: σ. 58 σημ. 48.
Ἀνακρεόντεια 11, 1-2: σ. 61 σημ. 59.
11, 14-16: σ. 61 σημ. 59.
16, 1-12: σ. 53 σημ. 27, 63 σημ. 76.
16, 22-34: σ. 53 σημ. 27, 63 σημ. 76.
Αντίπατρος
ΑΠ 305-306: σ. 54 σημ. 29.
Αντωνίνος Λιβεράλης
Μεταμορφώσεις 11: σ. 109 σημ. 6.
41, 2-3: σ. 248.
41, 4-5: σ. 102 σημ. 292.
Ανώνυμοι
Ἀνθολογία Παλατινή 5, 202: σ. 134.
5, 99: σ. 184 σημ. 68.
7, 233: σ. 184 σημ. 69.
9, 270: σ. 211 σημ. 27.
9, 356: σ. 211 σημ. 27.
11, 339: σ. 188.
16, 78: σ. 184 σημ. 69.
Παρ. Ἀνθ. 3, 238: σ. 255 σημ. 29.
Παρ. Ἀνθ. 3, 196: σ. 231 σημ. 63.
Παρ. Ἀνθ. 5, 26, 4: σ. 112 σημ. 23.
Ανώνυμος
Γυναῖκες 222: σ. 112 σημ. 22.
Ανώνυμος
Περὶ Ὕψους 3, 2: 38 σημ. 23, 39 σημ. 35.
Απολλόδωρος
Βιβλιοθήκη 1, 30: σ. 231 σημ. 64.
3, 15, 8: σ. 179 σημ. 37.
3, 129: σ. 87 σημ. 204.
Απουλήιος
Apologia 9: σ. 124 σημ. 89, 182 σημ. 61.
13: σ. 222 σημ. 16.
25, 15: σ. 231 σημ. 65.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

90: σ. 186 σημ. 81.
Met. 1, 1: σσ. 2 σημμ. 6 και 10, 3, 9 σημ. 68, 39 σημ. 31, 40 σημ. 46, 46, 78-81, 90 σημ. 229, 208-211.
1, 2, 3-4: σ. 226 σημ. 40.
1, 2, 9-10: σ. 226 σημ. 37.
1, 5: σ. 115 σημ. 39, 227 σημ. 46.
1, 7: σ. 211 σημ. 27.
1, 11, 13-14: σ. 183 σημ. 62.
1, 16: σ. 193 σημ. 131.
2, 4-5: 181 σημ. 49.
2, 6: 161.
2, 7: 161, 188 σημ. 99.
2, 9, 3: σ. 183 σημ. 62.
2, 10, 17-18: σ. 120.
2, 10, 9-10: σ. 120 σημ. 72.
2, 11, 15: σ. 183 σημ. 62.
2, 15: 161, 166 σημ. 47.
2, 16: 161, 164 σημ. 38, 166 σημ. 49.
2, 17: 133-134, 162, 164 σημ. 37-38.
2, 17, 7-8: σ. 121.
2, 19-31: σ. 93 σημ. 248.
2, 26: σ. 246 σημ. 50.
2, 28-30: σ. 230 σημ. 59.
2, 29: σ. 109 σημ. 7.
2, 30: σ. 254 σημ. 24.
2, 31: σ. 226 σημ. 40.
3, 2, 61: σ. 157 σημ. 18.
3, 10: σ. 226 σημ. 40.
3, 15-25: σ. 167-169.
3, 18: σ. 52 σημ. 20, 191 σημ. 117.
3, 20: σ. 124 σημ. 89.
3, 22: σ. 52 σημ. 20.
3, 23: σ. 195 σημ. 143, 211 σημ. 24.
3, 25: σ. 194 σημ. 138.
4, 2: σ. 173 σημ. 78, 194 σημ. 136.
4, 4: σ. 193 σημ. 131.
4, 8-22: σ. 229 σημ. 54.
4, 8-21: σ. 95 σημ. 257.
4, 18: σ. 191.
4, 21: σ. 186 σημ. 81.
4, 22: σ. 257.
4, 27: σ. 229-230.
4, 30: σ. 113.
4, 31-4, 24: σ. 170-171 σημ. 62.
4, 32: σ. 32 σημ. 51, 46, 76 σημ. 147, 81 σημ. 174, 112 σημ. 21.
4, 33, 9-10: σ. 199.
4, 35, 23-25: σ. 199.
5, 8, 9-10: σ. 199.
5, 9, 20-22: σ. 199.
5, 15, 8-9: σ. 199.
5, 22: σ. 248 σημ. 58.
6, 4: σ. 193 σημ. 131.
6, 9: σ. 115 σημ. 39, 116 σημ. 40.
6, 19, 15: σ. 199.
6, 25, 9-11: σ. 226 σημ. 37, 230 σημ. 59.
6, 26: σ. 172 σημ. 73.
6, 28: σ. 115 σημ. 39.
6, 30: σ. 112 σημ. 22.
6, 31: σ. 108 σημ. 2.
7, 15-19: σ. 172 σημ. 73.
7, 18, 1: σ. 127 σημ. 109.
7, 18, 6: σ. 134 σημ. 136.
7, 21, 4-8: σσ. 132-133.
7, 21-24: σ. 189 σημ. 105.
8, 7: σ. 141.
8, 8-9: σ. 141.
8, 9: σ. 196 σημ. 153.
8, 11: σ. 195 σημ. 147, 196 σημ. 153.
8, 18, 1: σ. 103 σημ. 296.
8, 21: σ. 195 σημ. 143.
8, 22-23: σ. 109 σημ. 6.
8, 26: σ. 249 σημ. 67.
8, 27-28: σ. 95 σημ. 261.
8, 30: σ. 118 σημ. 51.
9, 2: σ. 193 σημ. 131.
9, 7: σ. 162, 165 σημ. 43, 183 σημ. 66.
9, 14: σ. 100 σημ. 285, 226 σημ. 37.
9, 16: σ. 231 σημ. 66.
9, 17-22: σ. 229 σημ. 54.
9, 18, 24: σ. 100 σημ. 284.
9, 20: σ. 191.
9, 21, 25: σ. 100 σημ. 284.
9, 27, 10: σ. 100 σημ. 286.
9, 27, 17: σ. 100 σημ. 287.
9, 28: σ. 100.
9, 29: σ. 100.
9, 30, 11-17: σ. 228 σημ. 46.
9, 42, 15: σ. 27 σημ. 25.
10, 2-12: σ. 9 σημ. 74, σ. 30 σημ. 43.
10, 10: σ. 115 σημ. 39.
10, 19: σ. 162, 166 σημ. 48.
10, 19, 6-7: σ. 184 σημ. 71.
10, 20: σ. 63 σημ. 75, 66 σημ. 90, 87 σημ. 208, 164 σημ. 37, 166 σημ. 47.
10, 20, 20-22: σ. 140 σημ. 10.
10, 20-23: σ. 115 σημ. 33.
10, 21: σ. 116 σημ. 41, 146, 157, 162, 164 σημμ. 38-39, 166 σημμ. 44 και 49, 182 σημ. 61, 194 σημ. 140.
10, 21, 12: σ. 140.
10, 21, 1: σ. 146.
10, 21, 8-10: σ. 140 σημ. 11.
10, 21, 11-12: σ. 140 σημ. 12.
10, 22: σ. 51, 103 σημ. 298, 134, 146, 163, 164 σημ. 37, 165 σημ. 42, 166 σημμ. 44 και 49, 187, 191 σημ. 122.
10, 22, 3: σ. 146.
10, 22, 6: σ. 120 σημ. 72.
10, 22, 8: σ. 124, 125 σημ. 93, 127 σημ. 109, 147 σημ. 62.
10, 22, 11: σ. 120 σημ. 72.
10, 22, 13-14: σ. 121 σημ. 76.
10, 29, 34: σ. 168-169.
10, 31: σ. 178 σημ. 28.
10, 32: σ. 52 σημ. 20.
10, 34: σ. 168-169, 192 σημ. 126.
11, 26: σ. 80 σημ. 168.
11, 27: σ. 207 σημ. 16.

Απουλήιος (Ψευδο-)
βλ. *Anthologia Latina* 712

Αππανός
Μιθριδάτειος 435-436: σ. 36 σημ. 8.

Αραρώς (κωμ.)
απ. 5: σ. 97 σημ. 269.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αρισταγόρας (κωμ.)
απ. 1: σ. 228 σημ. 50.
Αριστοφάνης *Ἐπιστολαί*
1, 2: σ. 121 σημ. 72, 210 σημ. 23.
1, 5: σ. 100 σημ. 284, 166 σημ. 48.
1, 5, 7: σ. 100 σημ. 284.
1, 6, 23-30: σ. 76 σημ. 149.
1, 9: σ. 245 σημ. 45.
1, 12: σ. 27 σημ. 27.
1, 15: σ. 66 σημ. 89.
1, 19, 1: σ. 55 σημ. 35.
1, 19, 23-29: σ. 76 σημ. 149.
1, 20: σ. 100 σημ. 284.
1, 22, 5-14: σ. 231 σημ. 66.
1, 25: σ. 245 σημ. 45, 248 σημ. 61.
1, 25, 21-23: σ. 128 σημ. 114.
1, 25, 29: σ. 238 σημ. 19.
1, 25, 36: σ. 248 σημ. 61.
2, 7: σ. 117 σημ. 47.
2, 14: σ. 55 σημ. 35.
2, 18: σ. 247 σημ. 52.
Αριστείδης Μιλήσιος:
Ἱστορίαι: σ. 24.
Ἰταλικά: σσ. 24, 28.
Περὶ Κνίδου κτίσεως: σσ. 25-27.
Περὶ παροιμιῶν: σ. 25.
Περσικά: σ. 24.
Σικελικά: σ. 24.
Αρίστιππος
Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς: σ. 30.
Αριστόδημος
Γελοῖα ἀπομνημονεύματα: σσ. 29-30.
Μυθικὴ Συναγωγή: σσ. 28-29.
Αριστόδημος Νυσσαέας
Ἱστορίαι: σ. 29.
Αριστόξενος
Στ. ἁρμ. 28, 15-16: σ. 183 σημ. 63.
Αριστοτέλης (Ψευδο-)
Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων 66: σ. 108 σημ. 1.
Αριστοφάνης
Ἀχ. 263-265: σ. 112.
1058-1062: σ. 197 σημ. 8.
Βατ. 426-430: σ. 95 σημ. 259.
970: σ. 182 σημ. 56.
Ἐκκ. 76-78: σ. 103 σημ. 296.
970-974: σ. 116 σημ. 40.
Θεσ. 480 κ.ε.: σ. 246 σημ. 46.
482: σ. 116 σημ. 42.
502-515: σ. 231 σημ. 66.
Λυσ. 109: σ. 66 σημ. 89, 154 σημ. 8.
781-782: σ. 228 σημ. 46.
991: σ. 103 σημ. 296.
Πλ. 1002: σ. 64 σημ. 85.
απ. 216, 2-3: σ. 180 σημ. 46.
Αρνόβιος
Adversus nationes 5, 13: σ. 129 σημ. 118.
5, 14: σ. 94 σημ. 251.
7, 33: σ. 97 σημ. 268 και 271.
Αρποκρατίων
δ 23: σ. 32 σημ. 55, 108 σημ. 1.
Αρριανός
Ἐπικτήτου Διατριβαί (προοιμ.) 1-7: σ. 73 σημ. 134.
4, 9, 6: σ. 41 σημ. 51, 45, 73 σημ. 132.
Αρτεμίδωρος
Ὀνειροκριτικά 1, 4: σ. 75 σημ. 143.
Αρχίλοχος
απ. 43: σ. 174 σημ. 90.
απ. 196[a], 42-53: 156, 159 σημμ. 24-25.
Ασκληπιάδης
AJ7 5, 203: σ. 134 σημ. 135.
Αυγουστίνος
Confessiones 5, 7, 12: σ. 82 σημ. 185.
Contra Iulianum 4, 15, 78: σ. 109 σημ. 7.
De civitate Dei 7, 13: σ. 192 σημ. 128, 211 σημ. 30.
De utilitate credendi 14, 31: σ. 82 σημ. 185.
18, 18: σ. 199 σημ. 13.
De peccatorum meritis 1, 22, 32: σ. 94 σημ. 253.
Αυσόνιος
Cento Nuptialis (Imminutio): σ. 75 σημ. 141.
103-131: σ. 198 σημ. 10.
126-127: σ. 127 σημ. 108.
Ecl. 3, 5: σ. 177 σημ. 18.
Ep. 8: σ. 198 σημ. 10.
10: σ. 198 σημ. 10.
43: σ. 198 σημ. 10.
74, 1-2: 122 σημ. 82.
75: σ. 198 σημ. 10.
115: σ. 198 σημ. 10.
Technopaignion 4: σ. 116 σημ. 40.
Αυτοκράτης (κωμ.)
απ. 1: σ. 114 σημ. 27.
Αχιλλέας Τάτιος
1, 4, 3: σ. 86 σημ. 203.
2, 7, 3-7: σ. 52 σημ. 24.
2, 23, 5: σ. 185 σημ. 74.
3, 21, 1-2: σ. 109 σημ. 5.
5, 11, 5: σ. 248 σημ. 62.
5, 13, 1-2: σ. 53 σημ. 26, 121 σημ. 72, 122 σημ. 82, 129 σημ. 118.
5, 13, 5: σ. 121 σημ. 72, 122 σημ. 82.
5, 15, 4: σ. 129 σημ. 118.
5, 23, 4-6: σ. 102 σημ. 295.
5, 26, 3: σ. 170 σημ. 57.
6, 20, 4 - 21, 3: σ. 103 σημ. 295.
6, 21, 7: σ. 103 σημ. 301.
8, 1, 3 - 2, 2: σ. 104 σημ. 302.
8, 4, 2: σ. 228 σημ. 50.
Βάβριος
116: σ. 100-101.
Βάρρων
De lingua latina 6, 64: σ. 80 σημ. 169.
8, 73: σ. 40 σημ. 41.
10, 70-71: σ. 39 σημ. 31.
Logistorici 65: σ. 40 σημ. 43.
Menippeae 85-86: σ. 40 σημ. 45.
322: σ. 116 σημ. 40.
370: σ. 52 σημ. 25.
371: σ. 52 σημ. 25.
372: σ. 52.
375: σ. 52 σημ. 25.
432: σ. 50, 51-64.
RR 2, 3: σ. 180 σημ. 46.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3, 16, 7: σ. 57 σημ. 41.
Βελλήιος Πατέρκουλος
2, 9, 5: σ. 41 σημ. 55.
Βεργίλιος
Aen. 1, 637: σ. 228 σημ. 50.
1, 661: σ. 199 σημ. 12.
1, 685-687: σ. 128.
1, 747-749: σ. 210 σημ. 21.
4, 79: σ. 210 σημ. 23.
4, 189-190: σ. 210 σημ. 22.
6, 160: σ. 80 σημ. 169.
8, 485: σ. 109 σημ. 7.
10, 453: σ. 213 σημ. 38.
Ecl. 8, 74-75: σ. 57 σημ. 44.
Georg. 4, 334: σ. 181 σημ. 52.
4, 344-346: σ. 181 σημ. 52.
4, 350-351: σ. 181 σημ. 52.
4, 360-362: σ. 181 σημ. 52.
Appendix Vergiliana
Copa 25-26: 171 σημ. 69.
Βιτρούβιος
De architectura 2, 9, 12: σ. 152 σημ. 4.
5, 4, 5: σ. 152 σημ. 4.
7, 1, 3-4: σ. 152 σημ. 4.
7, 9, 1: σ. 153 σημ. 4.
8, 3, 27: σ. 26 σημ. 18.
Βλαίσος
απ. 1: σ. 154 σημ. 8.
Βοήθιος
De institutione musica 1, 20: σ. 183 σημ. 63.
Γιουβενάλης
2, 95: σ. 190 σημ. 106.
6, 152: σ. 123 σημ. 88.
6, 295-297: σ. 53.
6, 301-302: σ. 188 σημ. 98.
6, 329-334: σ. 173 σημ. 90.
6, 337-341: σ. 154 σημ. 8.
6, 371-372: σ. 194 σημ. 141.
6, 420-423: σ. 159 σημ. 26, 189.
6, 592-597: σ. 76 σημ. 149.
6, (Ox.) 19: σ. 188 σημ. 99.
6, (Ox.) 21-25: σ. 100 σημ. 286.
6, (Ox.) 25-26: σ. 134 σημ. 135.
9, 35: σ. 200 σημ. 17.
9, 46-47: σ. 100 σημ. 286.
9, 77-78: σ. 100 σημ. 286.
9, 92: σ. 160 σημ. 29.
9, 133: σ. 116 σημ. 40.
10, 205: σ. 200 σημ. 17.
15, 50: σ. 54 σημ. 31.
Γρηγόριος Κορίνθιος
Ἑρμογένους περὶ μεθόδου δεινότητος XIII κβ΄: σ. 52 σημ. 24.
Γρηγόριος Κύπριος
Παροιμίαι III 22: σ. 65.
Δημήτριος
Περ. ἑρμ. 304: σ. 38 σημ. 23.
Δημόδοκος
απ. 1: σ. 65 σημ. 85.
Δημοσθένης (Ψευδο-)
Κατὰ Μακαρτάτου 66, 9: σ. 184 σημ. 69.
Δίκιος Γάλλος
AJT 5, 49, 1-2: σ. 102 σημ. 289.
Διογένης Λαέρτιος
1, 94, 1-5: σ. 55 σημ. 35.
1, 96, 1-5: σ. 30 σημ. 41.
2, 65-83: σ. 30 σημ. 39.
2, 84-86: σ. 30 σημ. 39.
Διογενειανός *Συναγωγὴ Παροιμιῶν*
8, 48: σ. 116 σημ. 40.
Διόδωρος Σικελιώτης
4, 81, 1-82, 6: σ. 180 σημ. 48.
Διομήδης *Ars Grammatica*
1, 383: σ. 105 σημ. 315.
Διονύσιος Αλικαρνασσέας
Ῥωμ. Ἀρχ. 62, 2: σ. 255 σημ. 29.
Διονύσιος *Βασσαρικὰ*
απ. 9ν 3-6: σ. 109 σημ. 5.
Διοσκορίδης
AJT 5, 54, 5-6: σ. 165 σημ. 43.
5, 55: σ. 133 σημ. 135, 194 σημ. 136.
Δίων Κάσσιος
36, 18, 1-19: σσ. 24 σημ. 2, 36 σημ. 8.
56, 43, 3: σ. 222 σημ. 16.
58, 19, 1: σ. 97 σημ. 267.
76, 1, 4: σ. 222 σημ. 16.
Δίων Χρυσόστομος
Λόγ. 5: σ. 251 σημ. 2.
Ειρηναίος
Κατὰ τῶν αἱρέσεων 1, 1, 8, 3: σ. 85 σημ. 197.
1, 1, 12, 4: σ. 87 σημ. 208.
1, 1, 15, 7: σ. 82 σημ. 185.
1, 7, 2, 18-22: σ. 86 σημ. 201.
1, 7, 2, 25-33: σ. 87 σημ. 208.
1, 7, 2, 34-36: σ. 86 σημ. 201.
1, 7, 2, 356: σ. 131 σημ. 126.
1, 16, 2-3: σ. 86 σημ. 202, 184 σημ. 71.
1, 21, 4: σ. 84 σημ. 194.
1, 23, 1-2: σ. 86 σημ. 202.
1, 28, 2, 3: σ. 85 σημ. 197.
Ελλάνικος
απ. 137: σ. 255 σημ. 29.
Επιφάνιος
Κατὰ αἱρέσεων I 383, 23-25: σ. 82 σημ. 183.
1, 458, 1-9: σ. 83 σημ. 187.
2, 398-399: σ. 86 σημ. 201.
Έρμιππος
απ. 82, 4-8: σ. 180 σημ. 44.
Ερμογένης
Προγυμνάσματα 2: σ. 239 σημ. 20.
Περὶ ἰδεῶν λόγου 2, 4: σ. 239 σημ. 20.
Ἐτυμολογικὸν Γουδιανόν
278, 17: σ. 58 σημ. 48.
Ἐτυμολογικὸν Μέγα
343, 42-44: σ. 256 σημ. 29.
507, 50: 182 σημ. 58.
Εὐαγγέλιον κατὰ Φίλιππον
40: σ. 85 σημ. 197.
Εύβουλος
απ. 15, 1-2: σ. 116 σημ. 40.
απ. 67: σ. 123 σημ. 83.
απ. 90, 1-5: σ. 155 σημ. 12.
απ. 124: σ. 180 σημ. 46.
απ. 134: σ. 170 σημ. 58.
Εύπολις
απ. 233, 4: σ. 186 σημ. 86.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ευριπίδης
Βακ. 142-143: σ. 56 σημ. 36.
Ἰφ. Αὐλ. 1040: σ. 57 σημ. 41.
Ἴων 718: σ. 113 σημ. 24.
1049: σ. 113 σημ. 24.
Ὀρ. 1468-1469: σ. 57 σημ. 42.
Κρῆτ. απ. 472, 11: σ. 113 σημ. 24.
Ευσέβιος
Εὐαγγ. Ἀποδ. 5 (prooem.) 17, 9-14: σ. 85 σημ. 199.
5, 1, 268: σ. 84 σημ. 192.
Εὐ. Προπ. 3, 11, 32: σ. 56 σημ. 39.
Ευστάθιος
Παρ. εἰς Ὅμηρ. Χ 777: σ. 152 σημ. 3.
Ω 444-446: σ. 64 σημ. 84.
λ 277: σ. 231 σημ. 64.
μ 48: σ. 186 σημ. 89.
Έφιππος (κωμ.)
απ. 26, 1-3: σ. 213 σημ. 39.
Ζηνόβιος
Ἐπιτ. παροιμ. 1, 1: σ. 25 σημ. 14.
3, 87: σ. 25 σημ. 14.
5, 57: σ. 50, 64 σημ. 79.
5, 80: σ. 65 σημ. 85.
6, 11: σ. 24 σημ. 14.
Ηλιόδωρος
Αἰθιοπικά 1, 8, 7: σ. 230 σημ. 59.
1, 9, 1: σ. 30.
1, 9, 4: σ. 238 σημ. 19.
2, 2, 20, 1-6: σ. 95 σημ. 256.
2, 21, 6: σ. 210 σημ. 24, 228 σημ. 50.
2, 35, 5: σ. 224 σημ. 29.
3, 4, 11, 4-8: σ. 92 σημ. 236, 210 σημ. 23.
3, 11, 5: σ. 182 σημ. 59.
3, 12, 2: σ. 224 σημ. 29.
4, 4, 2: σ. 229 σημ. 51.
4, 4, 3: σ. 210 σημ. 23.
4, 16, 5: σ. 228 σημ. 50.
4, 17, 1: σ. 213 σημ. 38.
5, 1, 3, 1-8: σ. 91 σημ. 233, 238 σημ. 19.
5, 1, 4: σ. 210 σημ. 23.
5, 16, 1-4: σ. 228 σημ. 50.
5, 22, 6: σ. 238 σημ. 19.
6, 2, 2: σ. 229 σημ. 51.
6, 3, 4: σ. 95 σημ. 256.
6, 12, 2: σ. 231 σημ. 68.
6, 12, 3: σ. 230 σημ. 59.
6, 15, 5, 7-10: σ. 134 σημ. 135.
7, 8, 1: σ. 226 σημ. 34.
7, 9, 4: σ. 230 σημ. 59, 231 σημ. 66.
7, 9, 5: σ. 247 σημ. 56.
7, 10, 3: σ. 178 σημ. 31.
7, 26, 1: σ. 114 σημ. 29.
8, 11, 2-3: σ. 224 σημ. 29.
9, 9, 4-5: σ. 85 σημ. 200.
10, 38, 4: σ. 227 σημ. 41.
Ηρόδοτος
1, 44: σ. 186 σημ. 81.
1, 131: σ. 55 σημ. 35.
2, 173: σ. 210 σημ. 23.
2, 181: σ. 249 σημ. 68.
4, 205: σ. 109 σημ. 5.
5, 49-51: σ. 64 σημ. 81.
6, 21: σ. 65 σημ. 88.
6, 61, 29: σ. 155 σημ. 13.
6, 76-77: σ. 155.
Ηρώνδας
1, 65: σ. 122 σημ. 82.
2, 69-71: σ. 97 σημ. 267.
2, 80: σ. 122 σημ. 82.
6, 59: σ. 200 σημ. 17.
6, 76-77: σ. 160 σημ. 28.
7, 122-123: σ. 122 σημ. 82.
8, 59-60: σ. 103 σημ. 299, 116 σημ. 40.
Ησίοδος
Θεογ. 454: σ. 56 σημ. 40.
988: σ. 194 σημ. 136.
Ησύχιος
α 4586: σ. 109 σημ. 5.
α 6046: σ. 186 σημ. 89.
α 6632: σ. 186 σημ. 89.
γ 964: σ. 222 σημ. 15.
δ 684: σ. 108 σημ. 1.
ε 6491: σ. 154 σημ. 8.
ι 43: σ. 231 σημ. 64.
κ 16: σ. 186 σημ. 89.
κ 489: σ. 59 σημ. 51.
λ 1256: σ. 186 σημ. 89.
λ 1257: σ. 186 σημ. 89.
μ 267: σ. 250 σημ. 69.
μ 719: σ. 55 σημ. 34
Ηφαιστίων
Ἀποτελεσματικά 1, 1, 138: σ. 99 σημ. 279, 129 σημ. 120
3, 13: σ. 77 σημ. 149.
Θέογνις
537: σ. 178.
Θεοδώρητος
Αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή 83, 344, 44-345, 21: σ. 86 σημ. 204.
Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 251: σ. 95 σημ. 261.
Θεόδωρος Πρισκιανός
Euporiston 2, 11: σ. 106 σημ. 323.
3, 8: σ. 159 σημ. 26.
Θεόκριτος
Εἰδυλ. 2, 6: σ. 117 σημ. 49.
2, 17: σ. 178 σημ. 31.
2, 28-29: σ. 57 σημ. 44.
2, 77-79: σ. 57 σημ. 44.
2, 91: σ. 231 σημ. 68.
2, 142: 57 σημ. 42.
3, 12-14: σ. 55 σημ. 35.
5, 124-128: σ. 54 σημ. 28.
11, 19-21: σ. 52 σημ. 24.
15, 123-128: σ. 64 σημ. 85, 170 σημ. 58.
18, 1-3: σ. 179 σημ. 34.
18, 28-38: σ. 57 σημ. 42.
19, 1-8: σ. 59 σημ. 50.
Θεόφραστος
Χαρ. 22: σ. 186 σημ. 87.
Ιάμβλιχος Σύριος
Βαβυλωνιακά απ. 2: σ. 254 σημ. 24.
απ. 3: σ. 254 σημ. 24.
απ. 6: σ. 254 σημ. 24.
απ. 61: σ. 112 σημ. 23.
Ιερώνυμος
Adversus Iovinianum II 36: σ. 95 σημ. 258.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Contra Rufinum I 17: σ. 48, 92-103.
Commentarium in Isaiam XII (praef.): σ. 48, 92-103.
Epist. 50, 5: σ. 93 σημ. 246.
53, 7: σ. 94 σημ. 251.
53, 8: σ. 94 σημ. 251.
127, 9: σ. 95 σημ. 258, 96 σημ. 262.
130, 7: σ. 178 σημ. 31.
147, 5: σ. 93 σημ. 246.
Ιππόλυτος (Ψευδο-)
Ἔλεγχος απ. X 3-7: σ. 86 σημ. 202.
Ιππώνακτας
απ. 12: σ. 114 σημ. 29.
14: σ. 114 σημ. 29.
16: σ. 114 σημ. 29.
17: σ. 114 σημ. 29, 135 σημ. 137.
19: σ. 154 σημ. 9.
21: σ. 117 σημ. 46.
84, 1-17: σ. 153, 160 σημ. 27.
84, 17: σ. 117 σημ. 49.
84, 20-22: σ. 153.
92, 1-15: σ. 153, 160 σημ. 27-29.
92, 4: σ. 175 σημ. 5.
92, 10-11: σ. 108 σημ. 5.
104, 10-22: σ. 154 σημ. 9, 159 σημ. 26.
135: σ. 152 σημ. 3, 188.
135b: σ. 160 σημ. 28.
Ισίδωρος
Etym. 8, 2, 88: σ. 192 σημ. 126.
11, 1, 102: σ. 192 σημ. 126.
Ιωάννης Χρυσόστομος
Λόγος περὶ τῶν πονηρῶν γυναικῶν 56, 538, 5-17: σ. 76 σημ. 149.
Ιώσηπος
Ἰουδ. Ἀρχ. 18, 65-80: σ. 243 σημ. 34.
Καλλίμαχος
Αἴτ. 75: σ. 180 σημ. 48.
Καλλισθένης (Ψευδο-)
Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών (rec. α) 1, 3, 1-2: σ. 96 σημ. 261.
(rec. α) 1, 4, 1: σ. 122 σημ. 77.
(rec. α) 1, 7, 1: σ. 117 σημ. 46.
(rec. α) 1, 13, 4, 5: σ. 31 σημ. 46.
(rec. β) 1, 4, 9 - I 5, 5: σ. 57 σημ. 44, 130 σημ. 124.
(rec. β) 1, 1, 7: σ. 58 σημ. 46.
(rec. β) 1, 6, 2-4: σ. 130 σημ. 124.
(rec. β) 1, 6, 12-13: σ. 130 σημ. 124.
(rec. β) 1, 7, 15: σ. 58 σημ. 46.
Κασσιόδωρος *Historia ecclesiastica*
10, 30, 363: σ. 186 σημ. 84.
Κάτουλλος
2, 4: σ. 103 σημ. 298.
25, 10: σ. 97 σημ. 268.
45, 12-13: σ. 120 σημ. 72.
61, 117: σ. 112 σημ. 22.
61, 141-143: σ. 200 σημ. 17.
62, 39-45: σ. 173 σημ. 77.
Κηφισσόδωρος (κωμικός)
απ. 3: σ. 179 σημ. 41.
απ. 4: σ. 56 σημ. 38.
Κικέρων
Brutus 64, 228: σ. 35 σημ. 7, 36 σημ. 13.
74, 259: σ. 36 σημ. 13.
75, 260: σ. 35 σημ. 7, 39 σημ. 31 και 33.
93, 287: σ. 39 σημ. 35.
De diuinatione 1, 44, 9: σ. 37 σημ. 19.
De finibus 1, 4: σ. 41 σημ. 54.
De inuentione 1, 19, 27: σ. 1 σημ. 3, 225 σημ. 33.
De legibus 1, 2, 7: σ. 37 σημ. 20, 39 σημ. 35.
Hortensius 95: σ. 109 σημ. 7.
In Verr. 2, 2, 110: σ. 36 σημ. 10.
2, 4, 43: σ. 36 σημ. 10.
2, 45, 110: σ. 36 σημ. 13.
4, 20, 43: σ. 36 σημ. 13.
4, 15, 33-34: σ. 36 σημ. 13.
ND 3, 12, 6: σ. 231 σημ. 65.
Pro Cluentio 32: σ. 76 σημ. 149.
Pro Murena 57: σ. 40 σημ. 47.
Κλείταρχος
απ. 3-37: σ. 37 σημ. 20.
Κλήμης
Στρωμ. 1, 5, 29, 6: σ. 55 σημ. 35.
3, 1, 1: σ. 87 σημ. 205.
3, 2, 10: σ. 114 σημ. 29.
3, 4, 27-28: σ. 85 σημ. 199.
Κοϊντιλιανός
1, 5, 13: σ. 40 σημ. 41.
1, 8, 18-19: σ. 231 σημ. 63.
1, 9, 2, 2: σ. 231 σημ. 65.
2, 4, 4-6: σ. 236 σημ. 9.
3, 7, 24, 5: σ. 251 σημ. 5.
5, 11, 19-20: σ. 240 σημ. 23.
Κόνων (μυθ.)
1: σ. 216 σημ. 49.
18: σ. 87 σημ. 204.
31: σ. 210 σημ. 22
33: σ. 130 σημ. 123.
38: σ. 242 σημ. 28.
Λίβιος
AUC XXIII 29, 5: σ. 40 σημ. 46, 81 σημ. 173.
Λόγγος
Ποιμενικά (προοίμ.) 1, 3, 4-5: σ. 106 σημ. 322.
1, 5, 3: σ. 56 σημ. 38.
1, 16, 1-2: σ. 63 σημ. 76.
1, 16, 1-8: σ. 200 σημ. 17.
1, 16, 4: σ. 179 σημ. 35.
1, 18: σ. 52.
1, 18, 1: σ. 213 σημ. 38.
1, 26, 3: σ. 127 σημ. 111.
2, 7, 1: σ. 226 σημ. 37.
2, 14, 3, 1-4: σ. 97 σημ. 269.
2, 28, 1: σ. 213 σημ. 39.
2, 32, 1-2: σ. 213 σημ. 39.
2, 32, 2-3: σ. 228 σημ. 50.
2, 33, 3: σ. 226 σημ. 38.
3, 9, 4: σ. 228 σημ. 50.
3, 14, 4: σ. 116 σημ. 43, 175 σημ. 8.
3, 14, 5: σ. 117 σημ. 44.
3, 17, 2: σ. 74 σημ. 137, 213 σημ. 38.
3, 17, 3-18, 4: σ. 249 σημ. 63.
3, 19, 2: σ. 244 σημ. 40.
3, 22, 4: σ. 244 σημ. 40.
3, 29, 4: σ. 121 σημ. 72.
3, 34, 3: σ. 127 σημ. 112.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4, 14, 2: σ. 182 σημ. 59.
4, 17, 3: σ. 228 σημ. 50.
4, 17, 5: σ. 165 σημ. 41.
[Λολλιανός]
Φοινικικά A2[r] 7-14: σ. 116 σημ. 42, 123 σημ. 83, 249 σημ. 63, 257 σημ. 30.
B1[r]: σ. 257 σημ. 31.
Λουκιανός
Ἀλ 39: σ. 122.
50: σ. 112.
54: σ. 112.
59: σ. 109 σημ. 5.
Ἀλ Διψ. 1, 1-3: σ. 208-211.
2, 18: σ. 31 σημ. 48.
Ἀπαιδ. 23: σ. 222 σημ. 18, 252.
Δ. Κατ. 13: σ. 31 σημ. 48, 77 σημ. 150.
23: σ. 31 σημ. 48, 77 σημ. 150.
34: σ. 186 σημ. 82.
Εἰκ. 7: σ. 114 σημ. 29.
8: σ. 185 σημ. 78.
Ἐπὶ μισθ. 27, 1-8: σ. 89 σημ. 218.
27, 7: σ. 228 σημ. 50.
33, 4-5: σ. 184 σημ. 71.
Ἑταιρ. Διαλ. 14: σ. 56 σημ. 38.
300: σ. 116 σημ. 40.
Θ. Κρ. 10: σ. 185 σημ. 78.
Κατ. 27: σ. 135 σημ. 137.
Οἰκ. 7: σ. 56 σημ. 38
Ὄνειρ. 19: σ. 66 σημ. 89, 93 σημ. 245.
Ὀρχήσ. 49: σ. 171 σημ. 71.
Παρασ. 32-33: σ. 31 σημ. 48.
Περεγρ. 17: σ. 95 σημ. 260.
Συρ. 29: σ. 99 σημ. 278.
Τίμ. 16: σ. 112 σημ. 23.
Τοξ. 12-16: σ. 247 σημ. 53.
15, 19-20: σ. 128 σημ. 115.
15, 27: σ. 238 σημ. 19.
24: σ. 34 σημ. 65.
Φιλοψ. 9: σ. 153 σημ. 6.
13: σ. 56 σημ. 39.
27: σ. 56 σημ. 38.
28: σ. 56 σημ. 38.
34, 3: σ. 117 σημ. 46.
Ψευδ. 1: σ. 54 σημ. 29.
2-3: σ. 252.
3: σ. 181 σημ. 61.
24: σ. 76 σημ. 148.
Λουκιανός (Ψευδο-)
Ἔρωτ. 1: σσ. 4, 26 σημ. 23, 47, 90 σημ. 226, 93 σημ. 247, 208-211.
13: σ. 121 σημ. 72.
26: σ. 179 σημ. 33.
27: σ. 26 σημ. 22.
28: σ. 154 σημ. 8.
54: σ. 91 σημ. 233.
Λούκ. 5: 161.
6: 161, 165 σημ. 41, 188 σημ. 99.
7: 161, 164 σημ. 37, 166 σημ. 47.
8: 161, 166 σημ. 49.
9: σ. 103 σημ. 298, 116 σημ. 41, 117 σημ. 46 και 49, 133, 162, 164 σημ. 37 και 39, 165 σημ. 42.
10: σ. 103 σημ. 300, 133, 162, 164 σημ. 37, 165 σημμ. 41 και 43.
12-14: σ. 167-169.
16: σ. 172 σημ. 73.
18-19: σ. 172 σημ. 73.
20-22: σ. 230 σημ. 56.
21: σ. 95 σημ. 257.
22: σ. 172 σημ. 73.
24: σ. 172 σημ. 73.
25: σ. 108 σημ. 2.
28: σ. 172 σημ. 73.
33: σ. 191 σημ. 114.
34: σ. 207 σημ. 13.
36: σ. 249 σημ. 68.
37: σ. 95 σημ. 261.
45: σ. 27 σημ. 26, 33 σημ. 62, 87 σημ. 204.
47, 2-4: σ. 216 σημ. 49.
50: σ. 123 σημ. 83, 162, 166 σημ. 48,
51: σ. 66 σημ. 90, 116 σημ. 41, 121 σημ. 76, 124, 134, 135 σημ. 137, 162-163, 164 σημ. 37-39, 165 σημμ. 41-42, 166 σημμ. 47 και 49, 187.
51-52: σ. 115 σημ. 32.
52: σ. 147 σημ. 62.
52-54: σσ. 168-169.
54: σ. 207 σημ. 13.
55: σ. 138 σημ. 146, 207 σημ. 15.
56: σ. 160 σημ. 29, 163 σημ. 35, 246 σημ. 50.
Λουκίλιος
Sat. 1: σ. 105 σημ. 311.
8, 307: σ. 154 σημ. 11.
30 (iii) 1058: σ. 97 σημ. 271.
Λουκρήτιος
4, 1160: σ. 63 σημ. 76.
Λυδός Ἰωάννης
Περὶ μηνῶν 5: σ. 26 σημ. 17.
4, 147: σ. 27.
Λυσίας
Ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου 6-27: σ. 100 σημ. 287.
7, 1-2: σ. 101 σημ. 287.
10, 5: σ. 101 σημ. 287.
10, 6: σ. 101 σημ. 287.
16, 8-10: σ. 101 σημ. 287
23, 4: σ. 101 σημ. 287.
25, 2-3: σ. 101 σημ. 287.
Μάγνης
απ. 3: σ. 155 σημ. 12.
Μακρόβιος
Somn. Scip. I 2, 6-12: σσ. 239-241.
1, 2, 7: σ. 237 σημ. 10.
1, 2, 8: σ. 1 σημ. 3, 85 σημ. 199.
Sat. 1, 7, 31: σ. 60 σημ. 54.
1, 11, 48-49: σ. 60 σημ. 56.
1, 12, 25: σ. 57 σημ. 43.
1, 18, 9: σ. 94 σημ. 255.
Μανίλιος
Astron. 5, 85: σ. 213 σημ. 38.
Μάρκος Αργεντάριος
AJ7 5, 16: σ. 114 σημ. 27.
5, 32: σ. 55 σημ. 35.
5, 116, 5-6: σ. 165 σημ. 43.
Μάρκος Διάκονος
Vita Porphyrii episcopi Gazensis 86: σ. 83 σημ. 187.
Μαρτιάλης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μαρτιάλης
2, 60, 1-2: σ. 102 σημ. 294.
2, 83: σ. 102 σημ. 294.
3, 93, 12: σ. 175 σημ. 7.
3, 93, 23-24: σ. 96 σημ. 264, 117 σημ. 48.
5, 16, 1-3: σ. 227 σημ. 44.
6, 56, 3-6: σ. 97 σημ. 267.
6, 73, 6: σ. 185 σημ. 74.
7, 25, 6: σ. 181 σημ. 55.
7, 30, 5: σ. 186 σημ. 89.
7, 70: σ. 154 σημ. 8.
8 (prooem.) 6-7: σ. 210 σημ. 21.
9, 32, 4: σ. 102 σημ. 289.
9, 68: σ. 96 σημ. 261.
9, 81: σ. 227 σημ. 44.
10, 55, 1-7: σ. 193 σημ. 134.
10, 62, 8-12: σ. 102 σημ. 295.
10, 68, 5-8: σ. 166 σημ. 44.
10, 75, 1-2: σ. 122 σημ. 82.
10, 81: σ. 102 σημ. 289.
10, 90, 4: σ. 231 σημ. 67.
11, 6, 14-16: σ. 247 σημ. 55.
11, 7, 1-2: σ. 101 σημ. 288.
11, 8: σ. 159 σημ. 25.
11, 20: σ. 246 σημ. 46.
11, 22, 1-4: σ. 185 σημ. 78.
11, 29: σ. 231 σημ. 67.
11, 29, 8: σ. 190 σημ. 114.
11, 46: σ. 250 σημ. 69.
11, 49: σ. 231 σημ. 68.
11, 60, 1-2: σ. 166 σημ. 48.
11, 104, 14: σ. 165 σημ. 43.
11, 104, 19-20: σ. 165 σημ. 43.
11, 108: σ. 227 σημ. 44.
12 (proem.) 5-10: σ. 227 σημ. 44.
12, 38: σ. 100 σημ. 286, 200 σημ. 17.
12, 43, 5: σ. 217 σημ. 63.
12, 65, 7-9: σ. 121 σημ. 72.
12, 75: σ. 200 σημ. 17.
12, 79: σ. 122 σημ. 82.
12, 93: σ. 100 σημ. 286.
12, 95, 2: σ. 252 σημ. 10.
12, 96, 9: σ. 181 σημ. 55.
13, 23: σ. 180 σημ. 44,
13, 125: σ. 54 σημ. 31.
14, 70, 1: σ. 190 σημ. 106.
Spect. 5: σ. 172 σημ. 71.
Μάχων (κωμικός)
ap. 11, 149: σ. 231 σημ. 64.
ap. 13: σ. 152 σημ. 2, 159 σημ. 26, 160 σημ. 28.
ap. 14: σ. 55 σημ. 35.
ap. 15: σ. 55 σημ. 35.
15, 226-228: σ. 123 σημ. 86.
15-16: σ. 228 σημ. 50.
17, 357-358: σ. 134 σημ. 135.
Μελανιππίδης
ap. 1, 5-7: σ. 194 σημ. 136.
Μελέαγρος
AP 4, 1, 10: σ. 58 σημ. 48.
AP 5, 144: σ. 194 σημ. 136.
AP 5, 147: σ. 198 σημ. 9.
Μόσχος
Έρως δραπέτης 4-5: σ. 121 σημ. 72.
Μουσαίος
Ήρώ 260-267: σ. 156, 159 σημ. 24 και 26.
Νείλος
72, 128, 14-16: σ. 90 σημ. 229.
Νίκανδρος
Ἀλεξιφάρμακα 406-409: σ. 172 σημ. 75.
Νικόλαος (κωμ.)
ap. 1, 4: σ. 226 σημ. 38.
Νόβιος
Atel. 81-82: σ. 218 σημ. 63.
Νόννος
Διονυσιακά 40, 542-544: σ. 128 σημ. 117.
40, 544-566: σ. 255 σημ. 29.
Ξενοφών
Συμπόσιον 1, 1: σ. 211 σημ. 27.
Ξενοφών Εφέσιος
Ἐφεσιακά 1, 2, 5: σ. 246 σημ. 47.
1, 2, 7, 1-2: σ. 63 σημ. 74.
1, 6, 1-2: σ. 81 σημ. 176.
1, 8, 2-3: σ. 170 σημ. 58.
1, 11, 3: σ. 229 σημ. 51.
2, 2, 3: σ. 165 σημ. 41.
2, 3, 1: σ. 246 σημ. 46.
2, 6, 2: σ. 254 σημ. 17.
2, 8, 2: σ. 211 σημ. 24.
2, 9, 3-4: σ. 99 σημ. 283.
3, 1, 4-5: σ. 229 σημ. 51.
3, 2, 1: σ. 246 σημ. 47.
3, 2, 15: σ. 229 σημ. 51.
3, 9, 2-6: σσ. 229-230.
3, 11, 4, 1-2: σ. 99 σημ. 283.
3, 12, 3-Δ΄ 4, 2: σ. 101 σημ. 289.
4, 4, 2: σ. 109 σημ. 7.
4, 6, 3-5: σ. 101 σημ. 289.
5, 1, 3-4: σ. 229 σημ. 51.
5, 1, 7: σ. 112 σημ. 23.
5, 1, 9, 1-11: σ. 61 σημ. 61.
5, 2, 5-8: σ. 31 σημ. 47.
5, 4, 9: σ. 224 σημ. 29.
5, 5, 7, 3-5: σ. 62 σημ. 72.
5, 5, 8: σ. 54 σημ. 31.
5, 7, 1, 1-4: σ. 62 σημ. 73.
5, 9, 1: σ. 231 σημ. 67.
5, 13, 5: σ. 228 σημ. 50.
Οβίδιος
AA 1, 95-97: σ. 55 σημ. 35.
1, 287-288: σ. 198 σημ. 9.
1, 423-424: σ. 121 σημ. 72.
1, 519-522: σ. 173 σημ. 78.
1, 543-547: σ. 191 σημ. 121.
1, 621: σ. 176 σημ. 10.
2, 116-117: σ. 189 σημ. 100.
2, 654-656: σ. 198 σημ. 9.
2, 679-680: σ. 74 σημ. 138.
2, 706-707: σ. 165 σημ. 41.
2, 709-715: σ. 188 σημ. 97.
Am. 1, 3, 15: σ. 40 σημ. 51.
1, 4, 21-27: σ. 198 σημ. 9.
1, 4, 63-64: σ. 123 σημ. 87.
1, 8: σ. 113 σημ. 24.
1, 13, 33-34: σ. 202 σημ. 24.
1, 13, 40: σ. 112 σημ. 22, 187 σημ. 91.
1, 14, 19-20: σ. 198 σημ. 9.
2, 5, 38-39: σ. 173 σημ. 77.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3, 2, 42: σ. 185 σημ. 79.
3, 3, 5-6: σ. 186 σημ. 79.
3, 13, 26: σ. 56 σημ. 40.
Fasti 4, 151-152: σ. 57 σημ. 43.
4, 135: σ. 113 σημ. 24.
4, 135-149: σ. 173 σημ. 77.
4, 869-870: σ. 177 σημ. 25.
5, 251-252: σ. 123 σημ. 89.
6, 321-344: σ. 174 σημ. 89.
Her. 12, 155-158: σ. 61 σημ. 59.
17, 25: σ. 196 σημ. 151.
19, 19-31: σ. 231 σημ. 66.
Met. 1, 1-2: σ. 211 σημ. 27.
3, 680: σ. 213 σημ. 38.
4, 35-388: σ. 231 σημ. 63.
4, 39-43: σ. 210 σημ. 23.
7, 184-185: σ. 113 σημ. 24.
7, 661-664: σ. 228 σημ. 50.
8, 879: σ. 238 σημ. 19.
10, 120: σ. 182 σημ. 58.
12, 56: σ. 80 σημ. 169.
15, 168: σ. 60 σημ. 54.
15, 314: σ. 251 σημ. 5.
Trist. 2, 361-362: σ. 66 σημ. 93.
2, 363-494: σ. 211 σημ. 30.
2, 358: σ. 90 σημ. 229.
2, 359-450: σ. 118.
2, 363-419: σ. 67 σημ. 94.
2, 349-350: σ. 69 σημ. 108-109.
2, 413-415: σσ. 1 σημ. 9, 7, 13 σημ. 106, 33 σημ. 59, 43, 66 σημ. 92.
2, 415-416: σ. 74 σημ. 139, 76 σημ. 147, 86 σημ. 201.
2, 418: σ. 68.
2, 422-494: σ. 67 σημ. 94.
2, 430-432: σ. 69 σημ. 108.
2, 434: σ. 216 σημ. 51.
2, 437-440: σ. 69 σημ. 108.
2, 441-442: σ. 119 σημ. 58.
2, 443-444: σσ. 13 σημμ. 106 και 107, 35 σημ. 2, 40 σημ. 49, 43, 69 σημ. 108, 70 σημ. 110, 80 σημ. 169.
2, 496-528: σ. 67 σημ. 94.
2, 507-511: σ. 72 σημ. 123.
2, 523-524: σ. 218 σημ. 63.
4, 10, 67-68: σ. 69 σημ. 108.

Όμηρος
Α 55: σ. 185 σημ. 78.
Α 195: σ. 185 σημ. 78.
Α 572: σ. 185 σημ. 78.
Ζ 136: σ. 129 σημ. 118.
Ξ 153-353: σ. 197 σημ. 7.
Ξ 219-220: σ. 128 σημ. 116.
Ξ 277: σ. 185 σημ. 78.
Ο 92: σ. 185 σημ. 78.
ε 44-45: σ. 56 σημ. 38.
η 54-55: σ. 114 σημ. 29.
η 326: σ. 227 σημ. 40.
θ 276-381: σ. 197 σημ. 7.
λ 604: σ. 56 σημ. 40.
μ 357: σ. 194 σημ. 136.

Οππιανός
Κυν. 1, 441: σ. 112 σημ. 22.
3, 268: σ. 112 σημ. 22.

Οράπος
AP 134: σ. 213 σημ. 38.
Carm. 1, 5: σ. 159 σημ. 26.
1, 8, 1: σ. 251 σημ. 5.
2, 1, 38: σ. 182 σημ. 61.
4, 13, 6-14: σ. 182 σημ. 61.
Epist. 2, 1, 199: σ. 172 σημ. 73.
Epod. 5, 57-60: σ. 168 σημ. 53.
12, 7-9: σ. 152 σημ. 3.
12, 17-22: σ. 166 σημ. 47, 200 σημ. 17.
17, 76: σ. 57 σημ. 44.
Serm. 1, 2, 41-42: σ. 102 σημ. 294.
1, 2, 44: σ. 175 σημ. 5.
1, 2, 66: σ. 102 σημ. 294.
1, 2, 133: σ. 175 σημ. 3.
1, 7, 8: σ. 118.
1, 8, 5: σ. 191 σημ. 116.
1, 8, 10: σ. 94 σημ. 252.
1, 8, 30: σ. 57 σημ. 44.
1, 8, 39: σ. 238 σημ. 19.
1, 8, 50: σ. 227 σημ. 40.
2, 4, 34: σ. 54 σημ. 31.
2, 6, 77-78: σ. 231 σημ. 65.
2, 6, 83: σ. 238 σημ. 19.
2, 7, 86: σ. 177 σημ. 18.
2, 8, 15: σ. 180 σημ. 44.
2, 8, 48: σ. 180 σημ. 44.

Ορειβάσιος
66: σ. 106 σημ. 323.

Παρθένιος
Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων (προοίμ) 1: σ. 210 σημ. 22.
8: σ. 29, 242 σημ. 28.
11: σ. 76 σημ. 148.
14: σ. 30 σημ. 44.

Παύλος Αιγινίτης
1, 36: σ. 106 σημ. 323.

Παύλος (από τη Νίκαια)
Περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας διαφόρων νοσημάτων 81 (*περὶ ἀπράκτου μορίου*): σ. 49, 106 σημ. 320.

Παύλος Σιλεντιάριος
AP 5, 275: σ. 160 σημ. 27.

Παυσανίας
3, 19, 13: σ. 87 σημ. 204.
7, 21, 1-5: σ. 255 σημ. 29.
10, 5, 9: σ. 55 σημ. 34.

Πέρσιος
1, 29: σ. 94 σημ. 253.
2, 31-38: σ. 156, 159 σημ. 26.

Πετρώνιος
Sat. 21, 7: σ. 192 σημ. 128.
24, 4: σ. 171 σημ. 66, 191 σημ. 114.
24, 6: σ. 120 σημ. 72.
25: σ. 249 σημ. 63.
27, 2-28: σ. 222 σημ. 14.
39: σ. 99 σημ. 279.
48-63: σ. 229 σημ. 54.
55, 1: σ. 210 σημ. 21.
58: σ. 94 σημ. 252.
61, 5-6: σ. 228 σημ. 46.
61-62: σ. 54 σημ. 31, 62 σημ. 69 και 71, 93 σημ. 248.
63, 1: σ. 62 σημ. 71, 180 σημ. 46, 226 σημ. 37.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

85, 1: σ. 228 σημ. 46.
85-87: σ. 31 σημ. 47.
87, 3: σ. 247 σημ. 56.
87, 8: σ. 127 σημ. 110.
92, 11: σ. 188 σημ. 98.
110, 7: σ. 247 σημ. 56.
111: σ. 109 σημ. 7.
111, 1: σ. 184 σημ. 71, 255 σημ. 29.
111, 1-2: σ. 246 σημ. 48.
111, 12: σ. 224 σημ. 28.
112, 2: σ. 224 σημ. 28, 238 σημ. 19.
113, 1: σ. 226 σημ. 37 και 40.
126, 14: σ. 246 σημ. 49.
130, 7: σ. 154 σημ. 9.
131, 5: σ. 183 σημ. 66.
131, 4-7: σ. 154 σημ. 9, 160 σημ. 27.
131, 9: σ. 154 σημ. 9.
132, 2-4: σ. 160 σημ. 29, 163 σημ. 35, 246 σημ. 50.
134-138: σ. 153, 159 σημ. 26.
135, 2: σ. 120 σημ. 72, 159 σημ. 25.
138, 1: σ. 165 σημ. 43.
138, 2: σ. 159 σημ. 25.
138, 4: σ. 159 σημ. 24, 231 σημ. 67.
140, 1: σ. 184 σημ. 71.
140, 1-7: σ. 165 σημ. 43.

Πίνδαρος
απ. 123: σ. 58 σημ. 48.

Πλάτων
Νόμ. 933b: σ. 57 σημ. 44.

Πλάτων (Ψευδο-)
απ. 32: σ. 63 σημ. 76.

Πλάτων (κωμ.)
Φάων απ. 173, 19-21: σ. 99 σημ. 280.

Πλαύτος
Asin. 693-696: σ. 167 σημ. 50.
833-834: σ. 80 σημ. 169.
Aul. 401-402: σ. 200 σημ. 16.
Cas. 135-138: σ. 166 σημ. 44.
Curc. 290: σ. 80 σημ. 169.
Poen. 863: σ. 193 σημ. 131.

Πλίνιος νεωτ.
Epist. 1, 13, 2, 1-2: σ. 229 σημ. 50.
2, 20: σ. 199 σημ. 13, 238 σημ. 19.
2, 20, 9, 1: σ. 238 σημ. 19.
7, 9, 10: σ. 58 σημ. 48.
7, 9, 11: σ. 58 σημ. 47.
9, 17: σ. 97 σημ. 271.

Πλίνιος πρεσβ.
HN 4, 64: σ. 26 σημ. 18.
8, 155: σ. 174 σημ. 90.
8, 157: σ. 251 σημ. 5.
11, 38: σ. 59 σημ. 52.
11, 103: σ. 116 σημ. 40.
15, 7, 7: σ. 179.
18, 45: σ. 222 σημ. 16.
20, 181, 1: σ. 179 σημ. 40.
22, 25, 50: σ. 179.
22, 76: σ. 193 σημ. 134.
25, 25: σ. 76 σημ. 149.
34, 98, 4: σ. 211 σημ. 28.
35, 145: σ. 76 σημ. 148.

Πλούταρχος
Κράσσ. 32, 4: σ. 35 σημ. 2, 44, 71 σημ. 119.
Λουκ. 1: σ. 36 σημ. 7, 41 σημ. 53.
18, 3-6: σ. 66 σημ. 89.
Πομπ. 37, 2: σ. 72 σημ. 126.
Φωκ. 37: σ. 129 σημ. 118.
Γυναικῶν ἀρεταί 11: σ. 66 σημ. 89.
16: σ. 66 σημ. 89.
Ὑγιεινὰ παραγγέλματα 134f: σ. 76 σημ. 149,
Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν 17 (754b): σ. 184 σημ. 70.
Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα 972f: σ. 91 σημ. 233.

Πλούταρχος (Ψευδο-)
Parallela minora 310f: σ. 242 σημ. 28.
311a: σ. 242 σημ. 28.
314c-d: σσ. 27-28.
Παροιμ. 1: σ. 64 σημ. 82.

Πολυδεύκης
2, 145: σ. 183 σημ. 64.
2, 180-181: σ. 65 σημ. 85.
12, 122-125: σ. 65 σημ. 85.
32, 11, 10: σ. 178 σημ. 29.

Πομπώνιος
απ. 34: σ. 134 σημ. 136.
απ. 53: σ. 134 σημ. 136.
απ. 124: σ. 118 σημ. 51.

Πορφύριος
Ἄντρ. Νυμφ. 16-18: σ. 59 σημ. 52.

Ποσείδιππος
AP 5, 183, 1-3: σ. 181 σημ. 51.

Πρόκλος
Εἰς Τίμ. I 207: σ. 184 σημ. 69.

Προκόπιος
Ἀνέκδοτα 1, 15: σ. 246 σημ. 46.
5, 21: σ. 246 σημ. 46.

Προπέρτιος
III 2, 7: σ. 214 σημ. 43.
IV 2, 1-2: σ. 210 σημ. 24.

Προυδέντιος
Ham. 267-269: σ. 178 σημ. 31.

Ρουφίνος
AP 5, 35, 1-6: σ. 165 σημ. 43.
5, 36: σ. 165 σημ. 42.
5, 43: σ. 116 σημ. 40.
5, 41: σ. 116 σημ. 40.
5, 48: σ. 53 σημ. 27.
5, 60: σ. 53 σημ. 27.
5, 60, 3: σ. 176 σημ. 13.
5, 61: σ. 112 σημ. 22.

Σαλλούστιος
Iug. 95, 2: σ. 37 σημ. 14.

Σαπφώ
απ. 12: σ. 59 σημ. 49.
απ. 93, 13-24: 156, 159 σημ. 25.
απ. 151, 3: σ. 193.

Σεκούνδου Φιλοσόφου Βίος
68, 1-70, 15: σ. 248.

Σενέκας νεωτ.
De tranquilitate 17, 5: σ. 210 σημ. 23.
Epist. 24, 6, 1-5: σ. 94 σημ. 250.

Σενέκας πρεσβ.
Contr. 1, 19: σ. 36 σημ. 7.
Suas. 1, 7: σ. 81 σημ. 173.
4, 12, 1-4: σ. 221 σημ. 10.

Σέρβιος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σέρβιος
ad Aen. 1, 108: σ. 37 σημ. 17.
1, 242: σ. 37 σημ. 17.
1, 430: σ. 231 σημ. 64.
4, 277: σ. 80 σημ. 169.
11, 316: σ. 37 σημ. 17.
11, 501: σ. 213 σημ. 38.
ad Bucol. 6, 41, 1-7: σ. 225 σημ. 33.
ad Georg. 1, 43, 8: σ. 211 σημ. 28.
Σιμωνίδης
απ. 7, 48: σ. 174 σημ. 90.
Σούδα
α 4202: σ. 66 σημ. 89.
γ 472: σ. 65 σημ. 85.
κ 23: σ. 219 σημ. 65.
μ 1112, 1-7: σ. 154 σημ. 8.
ο 169: σ. 66 σημ. 89, 154 σημ. 8.
οι 91, 2-6: σ. 64 σημ. 82.
π 3140: σ. 130 σημ. 122.
υ 165: σ. 184 σημ. 69.
φ 351: σ. 106 σημ. 321.
Σουητώνιος
Augustus 83: σ. 200 σημ. 17.
Iulius Caesar 39, 2, 6: σ. 213 σημ. 38.
Nero 12, 2, 2-4: σ. 172 σημ. 71.
Περὶ βλασφημιῶν 2, 48: σ. 175 σημ. 5.
Στέφανος Βυζάντιος
Ἐθνικὰ 249, 11-12: σ. 26 σημ. 18.
Στησίχορος
απ. 26: 87 σημ. 204.
Στοβαίος Ιωάννης
3, 7, 65: σ. 26 σημ. 17.
Στράβων
14, 1, 48: σ. 29 σημ. 37.
Στράτων
ΑΠ 10, 21: σ. 172 σημ. 75.
10, 22, 225: σ. 172 σημ. 75.
Συντίππας *Μύθ.*
54: σ. 246 σημ. 45.
Σχόλια στον
Απολλώνιο Ρόδιο 169, 10: σ. 180 σημ. 48.
Αριστοφάνη *Λυσ.* 109: σ. 154 σημ. 8.
Πλ. 1002: σ. 64 σημ. 85.
Ευριπίδη (*NAB*) *Ίππ.* 73: σ. 60 σημ. 54.
Ησίοδο *Θεογ.* 286: σ. 255 σημ. 29.
Θεόκριτο *Εἰδύλ.* 2, 12: σ. 56 σημ. 39.
17, 69: σ. 25 σημ. 16.
17, 89: σ. 26 σημ. 16.
Λουκιανό *Φιλοψ.* 34, 3: σ. 117 σημ. 46, 249 σημ. 66.
Νίκανδρο *Θηρ.* 371: σ. 26 σημ. 18.
Πέρσιο I 29: σ. 94 σημ. 253.
Πίνδαρο *Πυθ.* 3, 14: σ. 25 σημ. 13.
Πλάτωνα *Φαῖδρ.* 260c: σ. 27 σημ. 24.
Σωτάδης
απ. 3: σ. 226 σημ. 38.
Σωρανός
Γυναικεῖα I 60: σ. 76 σημ. 149.
Σώφρων
απ. 19: σ. 155 σημ. 12.
24: σ. 246 σημ. 46.
26: σ. 58 σημ. 47.
30: σ. 154 σημ. 10, 160 σημ. 28.
47: σ. 135 σημ. 137.
49: σ. 135 σημ. 137.
66: σ. 99 σημ. 280.
146[b]: 117.
Σωφρόνιος *Βίος Μαρίας Αἰγυπτίας*
21: σ. 129 σημ. 118.
Τερτυλλιανός
Adversus Valentinianos 7-16: σ. 82 σημ. 183, 84 σημ. 192.
14: σ. 84 σημ. 195.
Ad nationes I 14, 1-4: σ. 109 σημ. 5, 171 σημμ. 65 και 71, 191 σημ. 114.
Apologia 48: σ. 85 σημ. 196.
De anima 23: σ. 47, 82 σημ. 181.
De carnis resurrectione 16: σ. 154 σημ. 8.
De pallio 4, 9: σ. 154 σημ. 8, 191 σημ. 114.
Τίβουλλος
1, 8, 5-6: σ. 96 σημ. 265.
Υγίνος
Fab. 40, 1: σ. 186 σημ. 89.
78: σ. 87 σημ. 204.
104: σ. 60 σημ. 59.
Ὕμνος εἰς Δήμητρα
202-204: σ. 231 σημ. 64.
231: σ. 129 σημ. 118.
Ὕμνος εἰς Ἑκάτην
1-2: σ. 113 σημ. 24.
Φαίδρος
3, 3, 12: σ. 238 σημ. 19.
3, 14: σ. 210 σημ. 23.
5, 5, 4: σ. 222 σημ. 20.
App. 11, 13: σ. 227 σημ. 40.
Φιλόγελως
1-103: 94 σημ. 253.
232: σ. 185 σημ. 79.
239a: σ. 185 σημ. 79.
244a: σ. 245 σημ. 45.
251: σ. 244 σημ. 37.
262: σ. 187 σημ. 93.
Φιλόδημος
ΑΠ 5, 46, 4-6: σ. 122 σημ. 82.
Φιλόστρατος
Εἰκ. 1, 6, 7: σ. 58 σημ. 48.
2, 8: σ. 57 σημ. 41.
Ἡρ. 57, 6: σ. 52 σημ. 20.
Φρύνιχος (κωμ.)
Ἐφιάλτης απ. 3: σ. 96 σημ. 263.
Φώτιος
Βιβλιοθήκη 129, 96b, 12-17: σ. 90 σημ. 228, 208-211.
166, 111b, 32-38: σ. 33 σημ. 63, 80 σημ. 170, 107 σημ. 326, 211 σημ. 28.
186, 130b: σ. 216 σημ. 49.
186, 136a, 29: σ. 210 σημ. 22.
186, 136b, 10-36: σ. 130 σημ. 123.
186, 138a, 16-37: σ. 242 σημ. 28.
239, 319b, 15: σ. 231 σημ. 64.
Χαρίσιος
Ars Grammatica II 13: σ. 109 σημ. 8, 113 σημ. 25, 114 σημ. 31, 115 σημ. 37, 117 σημ. 51-52, 120 σημμ. 66-67, 122 σημμ. 79-80, 124 σημ. 90.
Χαρίτων
Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόη 1, 4, 1: σ. 226 σημ. 38.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1, 4, 2: σ. 247 σημ. 56.
1, 4, 6: σ. 225 σημ. 30.
1, 9, 5: σ. 185 σημ. 74.
1, 11, 7-8: σ. 64 σημ. 85.
1, 12, 8-9: σ. 65 σημ. 88.
2, 2, 1-2: σ. 256 σημ. 29.
2, 3, 7: σ. 225 σημ. 30.
2, 5, 9: σ. 227 σημ. 45.
2, 7, 1: σ. 255 σημ. 29.
2, 8, 3: σ. 227 σημ. 45.
2, 8, 7: σ. 76 σημ. 149, 256 σημ. 29.
2, 11, 1: σ. 128 σημ. 115.
2, 2, 16: σ. 64 σημ. 85, 170 σημ. 58, 227 σημ. 44, 255 σημ. 29.
3, 3, 2: σ. 227 σημ. 44.
3, 3, 4: σ. 210 σημ. 21.
3, 4, 1: σ. 210 σημ. 21.
3, 4, 16-17: σ. 34 σημ. 67.
3, 5, 6: σ. 225 σημ. 30.
3, 9, 9: σ. 210 σημ. 23.
4, 1, 8, 3-5: σ. 61 σημ. 62.
4, 1, 10-11: σ. 61 σημ. 61.
4, 1, 11: σ. 237 σημ. 10.
4, 2, 2: σ. 97 σημ. 269.
4, 2, 2-7: σ. 254 σημ. 17.
4, 2, 5-6: σ. 113 σημ. 23.
4, 2, 10: σ. 97 σημ. 269.
4, 3, 5: σ. 227 σημ. 41.
4, 3, 11: σ. 227 σημ. 41.
4, 4, 5: σ. 74 σημ. 137.
4, 6, 1-ΣΤ΄ 4, 7: σ. 102 σημ. 289.
4, 7, 5: σ. 102 σημ. 289, 225 σημ. 30.
4, 7, 6: σ. 225 σημ. 30.
5, 3, 4: σ. 165 σημ. 41.
5, 2, 7: σ. 65 σημ. 87.
5, 5, 3: σ. 216 σημ. 52.
5, 10, 1: σ. 61 σημ. 61.
6, 4, 6: σ. 102 σημ. 289.
6, 9, 6: σ. 73 σημ. 129.
8, 1, 14: σ. 170 σημ. 58.
8, 1, 17, 2-3: σ. 91 σημ. 233.
8, 7, 4: σ. 226 σημ. 34.

Χορίκιος
Διάλ. 5, 1, 10, 5-6: σ. 231 σημ. 65.
16, 1, 1-3: σ. 229 σημ. 50.
16, 1, 7-8: σ. 172 σημ. 77.
29, 2, 57: σ. 66 σημ. 90.
29, 2, 86, 6-9: σ. 231 σημ. 63.
32, 2, 102, 1-8: σ. 106 σημ. 322.
32, 2, 113, 1-6: σ. 106 σημ. 322.
32, 2, 146, 4-5: σ. 96 σημ. 263.
32, 2, 147, 5-6: σ. 96 σημ. 263.
39, 1, 7: σ. 172 σημ. 77.

Χριστόδωρος
Ἐκφράσεις 303: σ. 85 σημ. 197.

Ωραπόλλων
Ἱερογλυφικά 2, 59: σ. 103 σημ. 298.

Ωριγένης
Κέλσ. 4, 48: σ. 130 σημ. 122.
7, 3: σ. 130 σημ. 122.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Anonymus Seguerianus
1, 435, 13: σ. 1 σημ. 3.
Anthologia Latina
10, 21-22: σ. 185 σημ. 78.
15, 45: σ. 196 σημ. 151.
83, 81: σ. 173 σημ. 77.
84-86: σ. 173 σημ. 77.
148: σ. 190 σημ. 114.
224, 6-7: σ. 174 σημ. 90.
253: σ. 197 σημ. 7.
253, 53: σ. 170 σημ. 58.
253, 99: σ. 193 σημ. 134.
255: σ. 112 σημ. 22.
382, 1-2: σ. 127 σημ. 107.
429, 9: σ. 74 σημ. 138, 165 σημ. 43.
588: σ. 112 σημ. 22.
681, 1-2: σ. 121 σημ. 72.
712: σ. 157-160.
874b: σ. 173 σημ. 77.
955: σ. 155 σημ. 11.
1184, 13-15: σ. 195 σημ. 142.
1504: σ. 155 σημ. 14.
2193, 6-7: σ. 135 σημ. 138.
Appendix Vergiliana
Βλ. Βεργίλιος
Apollinaris Sidonius
Carm. 5, 430: 54 σημ. 31.
Epistulae 7, 2, 1-9: σσ. 234-241.
7, 2, 6: σ. 248 σημ. 59.
7, 2, 9: σ. 49, 75 σημ. 141, 105 σημ. 315.
Asconius
In Cornelianam 66: σ. 36 σημ. 12.
Atta Q.
απ. 10: σ. 228 σημ. 50.
Avidius (*SHA*)
Vulcacius Gallicanus 5, 10: σ. 211 σημ. 28.
Caecilius
Hymnis: σ. 105 σημ. 315.
Celsus
1, 3, 9: σ. 190 σημ. 114.
6, 11, 2: σ. 177 σημ. 25.
CGL
4, 588, 32: σ. 192 σημ. 123.
CIL
1, 203 (σ. 111): σ. 35 σημ. 1.
1^2, 2, 588-589: σ. 36 σημ. 12.
4, 9848: σ. 122 σημ. 81.
6^2, 6217: σ. 182 σημ. 61.
8, 7956: σ. 192 σημ. 127.
10, 3692: σ. 112 σημ. 22.
Comica Adespota
152, 1: σ. 135 σημ. 137.
243: σ. 188 σημ. 98.
482: σ. 231 σημ. 65.
1095: σ. 175 σημ. 7.
1114: σ. 176 σημ. 10.
Elegiaca Adespota
27, 1-8: σ. 210 σημ. 23.
Festus *De verborum significatione*
363, 37: σ. 176 σημ. 10.
Firmicus Maternus
21, 2: σ. 98 σημ. 276.
Fronto
Epist. 1, 2, (135): σ. 38 σημ. 26.
3, 14, 4: σ. 156 σημ. 17.
4, 3, 1-2, (56-57): σ. 38 σημ. 26, 45, 77 σημ. 151.
Fulgentius
Expositio sermonum antiquorum
20: σ. 124 σημ. 89.
36, 121: σ. 148 σημ. 65.
40, 122: σ. 148 σημ. 65.
116, 21: σ. 199.
121, 11: σ. 199.
122, 3: σ. 199.
Mythologia 3, 68, 23: σ. 32 σημ. 50.
Gellius A.
NA 2, 25, 9: σ. 40 σημ. 41.
15, 4, 3: σ. 184 σημ. 72, 191 σημ. 114.
16, 9, 5: σ. 40 σημ. 43.
19, 11, 4: σ. 157-160.
20, 1, 8: σ. 113 σημ. 24.
Hippocraticum Corpus
Γυναικεῖα 78, 60-174: σ. 76 σημ. 149.
IG
4, 1075: σ. 184 σημ. 69.
11^2, 120, 53: σ. 24 σημ. 2.
14^1, 641: σ. 131 σημ. 129.
Iulius Capitolinus (*SHA*)
Clodius Albinus 5, 4, 5: σ. 224 σημ. 28.
11, 7-8: σ. 47, 88 σημ. 214.
12, 12-13: 47, 88 σημ. 217.
Marcus Antonius 19, 1, 1-3: σ. 241 σημ. 26.
Verus 8, 7: σ. 93 σημ. 246.
Iustinus
Apologia I 26, 1: σ. 86 σημ. 202.
Laberius D.
απ. 10: σ. 121 σημ. 72.
απ. 20: σ. 165 σημ. 43.
απ. 24: σ. 30 σημ. 44.
απ. 40: σ. 103 σημ. 298.
απ. 68: σ. 192 σημ. 127.
απ. 183: σ. 194 σημ. 138.
Laevius
Erotopaignia απ. 5: σ. 187 σημ. 95.
Protesilaudamia (*FPL* απσ. 13-19): σ. 61 σημ. 64.
απ. 4 (*FPL* σ. 70): σ. 62 σημ. 67.
απ. 27, 3: σ. 178 σημ. 31.
Lampridius (*SHA*)
Commodus 1: σ. 93 σημ. 246.
10: σ. 194 σημ. 141.
Heliogabalus 25: σ. 88 σημ. 216, 172 σημ. 71.
Licinius Calvus
4: σ. 112 σημ. 22.
Luxurius
316: σ. 94 σημ. 249.
317, 5-7: σ. 122 σημ. 82.
331, 10: σ. 123 σημ. 82.
332, 4: σ. 173 σημ. 77.
356, 5-6: σ. 173 σημ. 77.
362, 2-8: σ. 123 σημ. 82.
366: σ. 173 σημ. 77.
Lyrica adespota
11e, 1, 4: σ. 194 σημ. 136.
19, 7: σ. 112 σημ. 22.
Mantissa Proverbiorum

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Mantissa Proverbiorum
2, 19: σσ. 25 σημ. 14, 27 σημ. 27.
Marius Victorinus
(*GLK* VI 105): σ. 52 σημ. 20.
Martianus Capella
De nuptiis Philologiae et Mercurii II 100: σ. 49, 104 σημ. 305.
Mulomedicina Chironis
487: σ. 191 σημ. 114.
Naassenorum carmina
1, 20-23: σ. 84 σημ. 193.
Nonius
1, 40: σ. 50.
2, 127, 32: σ. 37 σημ. 17.
9, 831: σ. 96 σημ. 264.
Priapea
3, 1-3: σ. 123 σημ. 89.
12, 8-9: σ. 189 σημ. 104.
18, 1: σ. 112 σημ. 22.
25: σ. 120 σημ. 72.
25, 3-5: σ. 124 σημ. 89.
25, 7: σ. 175 σημ. 5.
38, 4: σ. 124 σημ. 89.
43: σ. 120 σημ. 72.
43, 1-4: σ. 185 σημ. 74.
51, 6: σ. 114 σημ. 29.
68, 24: σ. 193 σημ. 131.
P. Colon. inv. I 1, 58-59: σ. 57 σημ. 41.
PGM
4, 1450: σ. 114 σημ. 27.
4, 1723-1758: σ. 60 σημ. 57.
4, 2309-2310: σ. 86 σημ. 203.
4, 2314: σ. 86 σημ. 204.
4, 2546: σ. 113 σημ. 24.
4, 3131-3132: σ. 60 σημ. 56.
7, 670: σ. 59 σημ. 49.
7, 695: σ. 113 σημ. 24.
12, 15-19: σ. 60 σημ. 56.
36, 286-287: 129 σημ. 119.
62, 1-23: σ. 129 σημ. 119.
62, 83-95: σ. 129 σημ. 119.
P. Lit. Lond. 194 (inv. 1847A)=Pack^2 2637: σ. 215 σημ. 49.
POxy
413, 110-111: σ. 246 σημ. 50.
413, 41: σ. 103 σημ. 299.
1368 II 26-28: σ. 115 σημ. 35.
2309, 9-10: σ. 112 σημ. 22.
3700: σ. 116 σημ. 40.
3834: σ. 129 σημ. 119.
P. Vindob.
29801, 5-12: σ. 55 σημ. 36.
Rhetor ad Herennium
1, 8, 12: σ. 1 σημ. 3.
1, 13, 1-9: σ. 225 σημ. 33.
4, 14: σ. 220-221.
Rufus Curtius
6, 8, 12: σ. 80 σημ. 169.
8, 12, 9: σ. 80 σημ. 169.
SEG
1, 170: σ. 33 σημ. 61.
27, 530: σ. 184 σημ. 69.
SIG^3
588, 20: σ. 33 σημ. 61.
Sisenna L. C.
Historiae απσ. 1-4: σ. 37 σημ. 17.
3: σ. 118 σημ. 54.
5: σ. 37 σημ. 19.
7: σ. 38 σημ. 22.
10: σ. 38 σημ. 22.
13: σ. 38 σημ. 21.
23: σ. 38 σημ. 22.
26: σ. 38 σημ. 22.
28: σ. 118 σημ. 54.
31: σ. 118 σημ. 54.
34: σ. 118 σημ. 54.
37: σ. 38 σημ. 25.
38: σ. 197 σημ. 2.
40: σ. 197 σημ. 2.
41: σ. 197 σημ. 2.
42: σ. 118 σημ. 54.
43: σ. 38 σημ. 25.
45: σ. 38 σημ. 25.
47: σ. 38 σημ. 22, 118 σημ. 54.
60: σ. 38 σημ. 25, 118 σημ. 54, 197 σημ. 2.
61: σ. 197 σημ. 4.
64: σ. 38 σημ. 25.
65: σ. 118 σημ. 54.
73: σ. 38 σημ. 25.
75: σ. 118 σημ. 54.
81: σ. 197 σημ. 2.
82: σ. 197 σημ. 2.
83: σ. 118 σημ. 54.
87: σ. 118 σημ. 54.
91: σ. 197 σημ. 2.
98: σ. 197 σημ. 5.
100: σ. 118 σημ. 54.
110: σ. 118 σημ. 54, 197 σημ. 5.
113: σ. 197 σημ. 5.
116: σ. 38 σημ. 22.
117: σ. 118 σημ. 54.
121: σ. 38 σημ. 22.
123: σ. 37 σημ. 19.
127: σ. 40 σημ. 48, 118 σημ. 54, 214 σημ. 40.
129: σ. 38 σημ. 22.
134: σ. 118 σημ. 54.
138: σ. 38 σημ. 22.
Milesiae απ. 1: σ. 110, 112-113.
2: σ. 110, 113-114.
3: σ. 110, 114-115.
4: σ. 110, 115-117, 121.
5: σ. 110, 118.
6: σ. 110, 118-119.
7: σ. 110, 120.
8: σ. 110-111, 120-122, 123 σημ. 83, 127, 131 σημ. 125, 244 σημ. 40.
9: σ. 111, 122-123, 131 σημ. 125, 244 σημ. 40.
10: σ. 1, 111, 124-138, 147 σημ. 62.
Spurcum additamentum:
139-203.
Testamentum Porcelli (*Grunii Corocottae*):
1-9: σσ. 222-224.
8-9: σ. 48, 175 σημ. 5.
Valerius Maximus
1, 1, 5 ext.: σ. 57 σημ. 41.
Vettius Valens
Anthologiae 16, 11: σ. 113 σημ. 24.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β. Ευρετήριο κυρίων ονομάτων (ελληνικών)

Αβαρβαρέη: 128.
Αβροκόμης: 31 σημ. 47, 101 σημ. 289, 170 σημ. 58.
Άδης: 60.
Αδριανός: 65 σημ. 86.
Άδωνις: 64 σημ. 85, 170 σημ. 58, 172 σημ. 75.
Αέτιος Αμιδηνού: 106 σημ. 319,
Αθηνά: 184-185.
Αθήναιος: 25 σημ. 14, 29 σημ. 34-35, 51 σημ. 18, 54, 55 σημ. 35, 76, 178 σημ. 29.
Αιγιαλέας: 112 σημ. 23.
Αίγυπτος: 95 σημ. 256.
Αιλιανός: 246-247, 253 σημ. 12.
Αιμίλιος Συβαρίτης: 251 σημ. 7.
Αινείας: 128.
Αισχίνης: βλ. Ψ.-Αισχίνης.
Αίσωπος: 71 σημ. 119, 111 σημ. 18, 117 σημ. 48, 210 σημ. 22, 214 σημ. 41, 244 σημ. 39, 245, 249 σημ. 67, 254 σημ. 20.
Αίσωπος (δούλος): 103 σημ. 299.
Αιώνας: 82-85, 196.
Ακόντιος: 127 σημ. 112, 180 σημ. 48.
Ακταίωνας: 181.
Αλέξανδρος Αιτωλός: 75 σημ. 145.
Αλέξανδρος Εφέσιος: 31 σημ. 46.
Αλέξανδρος Μέγας: 31 σημ. 46, 96 σημ. 261.
Αλέξανδρος Μιλήσιος: 31 σημ. 46.
Αλέξανδρος (ψευδοπροφ.): 112, 122 σημ. 77.
Αλκαίος: 58, 129, 159, 193.
Αλκίνοος: 114 σημ. 29.
Αλκίφρωνας: 109 σημ. 5.
Άμμων: 121, 130 σημ. 124.
Αμφίπολη: 106.
Ανακρέων: 52 σημ. 24.
Ανθέας: βλ. Κλεοβοία Μιλήσια
Ανθία: 62 σημ. 72-73, 100 σημ. 283, 101 σημ. 289, 170 σημ. 58.
Άνουβις: 170 σημ. 58, 243.
Αντίπατρος (επιγρ.): 54 σημ. 29.
Αντωνίνος Λιβεράλης: 102 σημ. 292, 109 σημ. 6, 206 σημ. 10, 248.
Αντώνιος Διογένης: 204 σημ. 2, 211 σημ. 28.
Απολλόδωρος: 179 σημ. 37.
Απόλλωνας: 46, 55 σημ. 34, 81 σημ. 176, 109 σημ. 5, 130 σημ. 123, 171, 179, 181-182, 224 σημ. 28, 255 σημ. 25.
Απολλώνιος Ρόδιος: 180 σημ. 48.
Απουλήιος, Λ.Μ.: 1, 2 σημ. 6, 3 σημ. 12, 5, 7, 9 σημ. 67-68, 10-12, 14, 15 σημ. 124, 16-17, 20-21, 27, 30, 32, 38-40, 42, 46, 51-52, 63, 78-82, 85, 87, 89-90, 95, 100 σημ. 284, 101-102, 104-105, 108-109, 111 σημ. 20, 114-115, 119, 121, 122 σημ. 81, 126, 130 σημ. 23, 134, 136, 138-139, 141 σημ. 17, 145, 147-151, 153 σημ. 4, 160-163, 170-171, 175, 177, 179, 181, 183, 186, 188-190, 192 σημ. 126, 193 σημ. 131, 194-195, 196 σημ. 149, 199-200, 201 σημ. 21, 202, 204-205, 208, 210 σημ. 22, 211 σημμ. 24, 27, 28 και 30, 212-213, 215-217, 219-221, 226-227, 229-230, 233 σημ. 4, 236 σημ. 7, 237, 238 σημ. 17, 239, 241-243, 246, 248, 254, 257.
Αππιανός: 36 σημ. 8, 42.
Αρβέρνο: 242.
Αρετή: 31 σημ. 48, 114 σημ. 29,
Άρης: 113 σημ. 24, 181 σημ. 52, 226 σημ. 40, 241 σημ. 26.
Αρήτη (σύζυγος Αλκίνοου): 185 σημ. 78.
Αρήτη (κόρη Αρίστιππου Κυρηναίου): 30 σημ. 39, 114 σημ. 29.
Αρισταγόρας Μιλήσιος: 50, 64, 228 σημ. 50.
Αριστaίνετος (επιστολογράφος): 27 σημ. 27, 55 σημ. 35, 66 σημ. 89, 100 σημ. 284, 127, 210 σημ. 23, 247 σημ. 52.
Αρισταίος: 180-182.
Αρίσταρχος: 108 σημ. 1.
Αριστείδης Μιλήσιος: 3-5, 7, 11, 13, 16-17, 22, 24-34, 35 σημ. 2, 40-41, 43, 48-49, 51 σημ. 19, 54, 62-63, 65, 67-68, 70-71, 73-74, 76-77, 79, 90-92, 106, 108, 119, 123, 125, 126 σημ. 106, 138 σημ. 146, 141, 142 σημ. 22, 146-147, 152 σημ. 2, 187 σημ. 90, 199, 212, 215 σημ. 48, 217, 219 σημ. 65, 233 σημ. 2, 242 σημ. 28, 248, 252.
Αριστείδης Πατρέας: 33, 219.
Αρίστη: 110, 113, 181.
Αρίστιον (εταίρα): 181 σημ. 51.
Αρίστιππος Κυρηναίος: 30, 31 σημ. 48, 77 σημ. 150, 114 σημ. 29.
Αρίστιππου *Περὶ παλαιᾶς τρυφῆς* : 30.
Αριστόδημος Λυκίνου Πατρέως: 33, 219.
Αριστόδημος (μυθογράφος): 27-29, 242 σημ. 28.
Αριστόδημος Νυσσαεύς: 29.
Αριστόδημου *Γελοῖα ἀπομνημονεύματα*: 29, 152 σημ. 2.
Αριστόμαχου (και Υπεράνθη) νουβέλα: 31 σημ. 47.
Αριστομένης (ήρωας παράδοξης νουβέλας): 226 σημ. 37 και 40, 227 σημ. 46.
Αριστοτέλης: 30 σημ. 44, 64 σημ. 83.
Αριστοτέλης ο "Μιλήσιος": 31 σημ. 46.
Αριστοφάνης: 64, 95, 112, 186 σημ. 87, 249 σημ. 63, 251.
Αριστοφώντας Αθηναίος: 32.
Αρποκρατίωνας: 32, 108 σημ. 1,
Αρριανός (από τη Νικομήδεια): 41 σημ. 51, 45, 62, 73-76, 93 σημ. 245, 242, 248.
Αρσάκη: 114 σημ. 29, 178 σημ. 31, 230 σημ. 59, 247 σημ. 56.
Άρτεμη: 55 σημ. 34, 56 σημ. 39, 57 σημ. 44, 59 σημ. 51, 63, 99, 100 σημ. 284, 102 σημ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

289 και 293, 103 σημ. 295, 104, 114, 128, 179 σημ. 37, 181-182, 255 σημ. 29.
Αρτεμίδωρος: 75.
Αρχίλοχος: 54 σημ. 29, 156, 174 σημ. 90, 193.
Ασπασία (εταίρα): 66 σημ. 89.
Αστάρτη: 87 σημ. 204, 114 σημ. 29, 173 σημ. 77.
Ασωπόδωρος Φλειάσιος: 112 σημ. 21, 224 σημ. 26.
Άττα: 45, 78 σημ. 155.
Άττης: 83, 192 σημ. 127.
Αυγουστίνος: 109, 128, 192, 196, 211 σημ. 30.
Αυσώνιος: 62, 75, 122 σημ. 81, 177 σημ. 18, 237 σημ. 10.
Αφρική: 136, 200.
Αφροδίτη: 60, 87 σημ. 204, 114 σημ.. 29, 128, 170 σημ. 58, 172, 173 σημ. 77, 181 σημ. 52, 227 σημ. 40, 229 σημ. 50, 241 σημ. 26.
Αφροδίτη Κνιδία: 26.
Αφροδίτη Μύλιττα: 55 σημ. 35.
Αφροδίτη Παρακύπτουσα: 114 σημ. 29.
Αχιλλέας Τάτιος: 14 σημ. 119, 52 σημ. 24, 53 σημ. 26, 185 σημ. 74, 248.

Achamoth: 84,
Amantius: 38 σημ. 28, 105 σημ. 314.
Apollinaris Sidonius: 1 σημ. 2, 11 σημ. 88, 16, 38 σημ. 28, 49, 54 σημ. 31, 105, 234-240, 241-242.
Arete: 99, 100 σημ. 284, 103 σημ. 295, 114, 181, 228 σημ. 46, 229 σημ. 54, 230, 242, 248.
Ariste: 111, 113, 181 σημ. 51, 184-185.
Asconius, P.K.: 36 σημ. 12.
Atticus, T.P.: 36 σημ. 7.
Auctor de bello africo: 39.

Βάβριος: 101.
Βαλεντινιανοί: 82-84, 85, 87, 99, 131, 135 σημ. 137, 174, 243.
Βαλεντίνος (αιρετικός): 47, 82 σημ. 183.
Βάρρωνας, M.T.: 3 σημ. 16, 15 σημ. 124, 27-28, 29 σημ. 34, 39, 50, 51-63, 72, 90, 100 σημ. 284, 111 σημ. 18, 130 σημ. 121 και 124, 170, 182, 183 σημ. 64, 201, 213 σημ. 39, 232 σημ. 68, 242, 253, 255.
Βελλήιος Πατέρκουλος: 41.
Βεργίλιος: 109 σημ. 7, 181, 210 σημ. 23.
Βήσσα: 95 σημ. 256, 231 σημ. 68.
Βησσοί: 48, 94-95 σημ. 255.
Βιτρούβιος: 26 σημ. 18, 153 σημ. 4, 183 σημ. 64, 184 σημ. 68.
Βοήθιος: 148, 183 σημμ. 64-65, 184 σημ. 68.
Βοίος: 109 σημ 5.
Βοιωτία: 114 σημ. 27.
Βοκκάκιος: 139 σημ. 4, 140 σημ. 13, 142 σημ. 31, 149, 202.
Βράγχος: 130 σημ. 123.
Βριτόμαρης: 55 σημ. 34.
Βρύαξις: 213 σημ. 39.

Barbarus: βλ. Scorpio
Bona Dea: 57 σημ. 43, 174 σημ. 90.
Byrrhena: 93 σημ. 248, 181.

Γανυμήδης: 255 σημ. 29.
Γιουβενάλης: 53-54, 54 σημ. 31, 54, 76 σημ. 149, 123, 183 σημ. 64, 188 σημ. 98, 189, 202 σημμ. 24 και 26.
Γλαυκέτης: 115.
Γναθαίνιον: 134 σημ. 135.
Γνωστικοί: 82-86, 98-99, 114 σημ. 29, 173-174, 196, 243.
Γρηγόριος Κορίνθιος: 52 σημ. 24.
Γρηγόριος Κύπριος: 65, 66 σημ. 90, 154 σημ. 8.

Cervius: 238 σημ. 19.
Chalcidius (σχολιαστής Πλάτωνα): 31 σημ. 46.
Charite: 114, 195 σημ. 147.
Chrysosandalus: 50-51, 55, 57 σημ. 41 και 44, 58-63, 87 σημ. 207.
Cephalus: 187.
Clermond-Ferrand: 105.
Clodius Albinus (Ρωμ. αυτοκρ.): 47, 88-90, 157, 200 σημ. 16, 224 σημ. 28, 230.
Clymene: 181 σημ. 52.

Δαμάσκιος: 204 σημ. 2.
Δάρδανος: 60.
Δάφνης: 63 σημ. 76, 116-117, 127, 179 σημ. 35, 213 σημ. 38, 228 σημ. 50, 244 σημ. 40, 249.
Δεινίας: 247.
Δέκιος Μούνδος: 243.
Δελφοί: 55 σημ. 34.
Δερβενίου πάπυρος: 113 σημ. 24.
Δήμητρα: 57 και σημ. 41, 59 σημ. 52, 114 σημ. 27, 231 σημ. 64.
Δημήτριος (βασιλιάς Αθήνας): 123.
Δημοσθένης: 184 σημ. 69.
Δίας: 55 σημ. 34, 128, 131, 144, 184 σημ. 69, 241 σημ. 26, 246 σημ. 49.
Δίδυμα (Μιλήτου): 130 σημ. 123.
Διδώ: 128.
Διογένης (κυνικός): 45.
Διογένης Λαέρτιος: 30 σημ. 39 και 41, 55 σημ. 35.
Διογενιανός: 116 σημ. 40.
Διόδωρος Σικελιώτης: 180 σημ. 48.
Διομήδης (γραμματ.): 105 σημ. 315.
Διονύσιος (ήρωας μυθιστ.): 102 σημ. 289, 227 σημ. 44.
Διόνυσος: 55, 56 σημ. 36, 94-95, 98, 102, 113 σημ. 24, 171, 174, 178 σημ. 30, 180, 213 σημ. 39, 255 σημ. 29.
Δίωνας Κάσσιος: 36 σημ. 8.
Δόρκων: 63 σημ. 76.

Εγκόλπιος: 153, 160 σημ. 29, 246, 254.
Ειρηναίος: 82 σημ. 185, 131, 184 σημ. 71.
Εκάτη: 56 και σημ. 39, 57 σημμ. 43-44, 59 σημ. 51, 102 σημ. 293, 113 σημ. 24, 114 σημ. 27, 129 σημ. 119, 255 σημ. 29.
Ελένη (εταίρα): βλ. Σελήνη (εταίρα)
Ελένη (ωραία): 57, 86-87 σημ. 204, 122 σημ. 77, 179 σημ. 34, 184 σημ. 71, 185 σημ. 78.
Έννιος: 78 σημ. 155.
Επίκουρος: 77 σημ. 150.
Επίκτητος: 73 σημ. 133, 75 σημ. 142, 77, 214 σημ. 41, 241.
Επίχαρμος: 251.
Ερμής: 56 σημ. 38, 104.
Έρμιππος: 180.
Έρωτας: 58-60, 94 σημ. 249, 113, 128, 231 σημ. 65.
Έρωτας: βλ. Ψυχή
Εύβιος: 43, 74-75.
Εύβοιος (παρωδ.): 75-76, 222.
Εύβουλος: 155 σημ. 12.
Εύηνος (ερωτ.): 45, 62, 73-75, 77.
Εύηνος Ασκαλωνίτης: 75 σημ. 143.
Εύηνος Πάριος: 75.
Εύηνος Σικελιώτης: 75 σημ. 143.
Εύμολπος: 31 σημ. 47.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ευριπίδης: 56 σημ. 36, 57 σημ. 41-42, 105 σημ. 316.
Ευσέβιος (εκκλ. συγγρ.): 56 σημ. 39, 237.
Ευστάθιος (σχολ.): 64-65.
Έφεσος: 15, 55 σημ. 34, 63, 103 σημ. 295, 121 σημ. 72, 224 σημ. 28, 226 σημ. 37 και 40, 233 σημ. 3-4, 246-247, 255 σημ. 29.

Eubius (ερωτ.): 74-76, 86 σημ. 201, 119, 222.

Ζέφυρος: 58.
Ζηνόβιος (παροιμιογράφος): 25 σημ. 14, 50, 64-66 σημ. 86, 72.
Ζήνων (φιλοσ.): 45, 77 σημ. 150.

Zanobi da Strada: 141 σημ. 13, 142 σημ. 31, 149, 202.

Faustina: 241 σημ. 26.
Festus: 176 σημ. 10.
Fronto: 22, 38 σημ. 26, 45, 77-78, 119.
Fulgentius: 18, 32, 124 σημ. 89, 146 σημ. 54, 199, 200-201.

Gellius L. A.: 73 σημ. 134.
Genius: 192.
Graecus (επίσκοπος): 105.

Ηγησίας: 39 σημ. 35.
Ηλιόδωρος: 30, 106 σημ. 325, 229, 231 σημ. 68, 243 σημ. 35.
Ημιθέωνας Συβαρίτης: 222 σημ. 18, 252-253.
Ήρα: 56, 128, 131, 185 σημ. 78, 227 σημ. 40.
Ηρακλής: 144, 252.
Ηρίππη: 242 σημ. 28.
Ηρόδοτος: 10, 55 σημ. 35, 64, 109 σημ. 5, 111 σημ. 18, 221.
Ηρώ: 156, 231 σημ. 66.
Ηρώνδας: 106 σημ. 325, 155.
Ησίοδος: 56 σημ. 40.
Ησύχιος (λεξικ.): 55 σημ. 34, 59 σημ. 51, 108 σημ. 1, 186 σημ. 89.
Ηφαιστίων (αστρολ.): 77 σημ. 149, 129.
Ήφαιστος: 227.
Ηώς: 59 σημ. 49.

Harran: 72.
Herodianus: 106.
Hortensius, H.: 36 σημ. 7, 119.
Hypate: 166 σημ. 48, 184-185, 190.

Θαργηλία (εταίρα): 66 σημ. 89.
Θεαγένης (ήρωας Ηλιοδώρου *Αἰθιοπικῶν*): 247 σημ. 56.
Θελξινόη: 112 σημ. 23.
Θεόδωρος Πρισκιανός: 106 σημ. 323, 107 σημ. 326.
Θεόκριτος: 25 σημ. 16, 52 σημ. 24, 54 σημ. 28, 55 σημ. 35, 56 σημ. 39, 57 σημ. 42.
Θεόμνηστος (στον Ψ. Λουκιανό *Ἔρωτ.*): 48, 90-91, 219 σημ. 65, 233 σημ. 2.
Θεόφραστος: 64 σημ. 83.
Θέρσανδρος: 102 σημ. 295, 103-104.
Θερσίτης: 254.
Θεσσαλονίκη: 163.
Θράκη: 180 σημ. 47.

Ιάμβη: 231.
Ιάμβλιχος Σύριος: 106 σημ. 323, 107 σημ. 326.
Ιερώνυμος: 48, 92-99, 102-104, 107 σημ. 326, 134, 148, 156 σημ. 16, 170, 188-189, 196, 201, 222 σημ. 17, 225-226, 227 σημ. 44, 241-242, 247 σημ. 54, 250.
Ιησούς Χριστός: 109 σημ. 5, 171 σημ. 65.
Ίλιον: 243 σημ. 33.
Ινάννα: 173 σημ. 77, 217.
Ιόλαου πάπυρος: 6, 14, 112 σημ. 21.
Ιππόθοος: 31 σημ. 47.
Ιππόλυτος: 105 σημ. 316, 237.
Ιππώνακτας: 76, 109, 114 σημ. 29, 155-156, 170, 254.
Ίριδα: 58.
Ίσιδα: 83, 98, 99 σημ. 276, 102 σημ. 290, 171-172, 174, 243,
Ισίδωρος: 192 σημ. 126.
Ιστάρ: 114 σημ. 29, 173 σημ. 77,
Ιωάννης Λυδός: 26 σημ. 17, 27-28.
Ιωνία: 57 σημ. 41.
Ιώσηπος Φλάβιος: 243.

Iulius Capitolinus (*SHA*): 47, 78 σημ. 154, 88-90, 157, 224 σημ. 28, 241 σημ. 26, 257.
Iulius Romanus: 39 σημ. 36, 41 σημ. 52, 200 σημ. 16.

Κάδμος Μιλήσιος: 219 σημ. 65.
Καίσαρας Ιούλιος Γ.: 39-40.
Καλλιρόη: 61, 65 σημ. 87, 102 σημ. 289, 216 σημ. 52, 226 σημ. 38, 227 σημ. 44, 237 σημ. 14, 255-256.
Καλλιρόη (νύμφη): 128.
Καλλιρρόη (Ψ.-Αισχίνη): σ. 238 σημ. 19, 243 σημ. 33.
Καρποκρατιανοί: 114 σημ. 29.
Κανιδία (μάγισσα): 57 σημ. 44, 169 σημ. 53, 227 σημ. 40, 238 σημ. 19.
Καρχηδόνα: 171.
Κασσιόδωρος: 186 σημ. 90.
Κέα: 144, 180, 182.
Κέφαλος: 248.
Κηφισσόδωρος (κωμικός): 56 σημ. 38.
Κικέρωνας: 1, 35, 36 σημ. 10 και 13, 37 σημ. 19-20, 39, 40 σημ. 46, 41 σημ. 54, 49, 119, 183 σημ. 64, 221, 225.
Κίμωνας (Ψ.-Αισχίνη): 238 σημ. 19.
Κινύρας: 242 σημ. 28.
Κίρκη (ηρωίδα Πετρώνιου): 160 σημ. 29, 246 σημ. 49.
Κλεάνθης (φιλοσ.): 77 σημ. 150,
Κλέαρχος Σολεύς: 54, 64.
Κλείταρχος (ιστοριογράφος): 37-38, 39.
Κλειτοφώντας: 14 σημ. 119, 102 σημ. 295, 103, 170 σημ. 57.
Κλειτώνυμος (ιστορ.): 251 σημ. 7.
Κλεοβοίας Μιλήσιας (και Ανθέα) νουβέλα: 30 σημ. 44.
Κλήμης: 55 σημ. 35.
Κνήμων (ήρωας Ηλιοδώρου *Αἰθιοπικῶν*): 30.
Κόρεσος: 255 σημ. 29.
Κόρινθος: 138, 163, 171 σημ. 71, 182 σημ. 61.
Κοτύς: 180 σημ. 47.
Κράσσος: 71.
Κράτεια (μητέρα Περίανδρου): 30 σημ. 41.
Κρόνος: 59 σημ. 52.
Κυβέλη (ηρωίδα Ηλιοδώρου *Αἰθιοπικῶν*): 230 σημ. 59, 247 σημ. 56.
Κυδίππη: 127 σημ. 112, 180 σημ. 48.
Κύμη: 252.
Κυνώ: 101 σημ. 289.
Κυρήνη: 181 σημ. 52.
Κυπάρισσος: 182.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κωνσταντινούπολη: 142 σημ. 22.

Λάμια: 103 σημ. 296, 123 σημ. 84.
Λαοδάμεια: 60-61.
Λέανδρος: 156, 231 σημ. 66.
Λευκίππη: 109 σημ. 5.
Λίβιος: 37 σημ. 16, 40 σημ. 46.
Λιβύη: 251 σημ. 2.
Λόγγος (ερωτ. συγγραφ.): 52, 52 σημ. 24, 56 σημ. 38, 116, 127, 213 σημ. 38-39.
Λολλιανός: 6, 115, 256-257.
Λουκιανός: 3 σημ. 17, 4, 12, 22, 31 σημ. 47-48, 33-34, 54 σημ. 29, 56 σημ. 38-39, 95, 104 σημ. 308, 112 σημ. 23, 122 σημ. 77, 204 σημ. 1, 207, 211 σημ. 25, 214 σημ. 41, 219 σημ. 65, 227, 252-253 και βλ. Ψ.-Λουκιανός.
Λουκίλιος Γ. (σατιρικός): 41 σημ. 56, 45.
Λούκιος Πατρέας: 16, 20-21, 33, 80, 107 σημ. 326, 136-138, 204 σημ. 2, 204-207, 212, 215 σημμ. 46 και 48, 216, 257.
Λυκαίνιον: 213 σημ. 38, 244 σημ. 40, 249.
Λυκίνος (στον Ψ. Λουκιανό *Έρωτ.*): 90-91, 219 σημ. 65, 233 σημ. 2.
Λυσίας: 100 σημ. 287.

Laberius, D. (μιμογράφος): 30 σημ. 44, 103, 192.
Laevius: 61-62, 75 σημ. 141, 187-189.
Lucius Ampelius Patrensis: 215 σημ. 46.
Lucullus, L.L.: 36 σημ. 7.

Μανία (εταίρα): βλ. Μέλισσα
Μακρόβιος: 1 σημ. 3, 57 σημ. 43, 59-60, 237 σημ. 10, 239-241, 242.
Μανίλιος: 213 σημ. 38.
Μαργίτης: 112 σημ. 22, 254.
Μάρκος Αργεντάριος: 55 σημ. 35, 114 σημ. 28, 165 σημ. 43.
Μάρκος Αυρήλιος: 77, 241 σημ. 26.
Μάρκος (Βαλεντινιανός): 86 σημ. 201, 87 σημ. 208, 130.
Μαρσύας: 109 σημ. 5, 255.
Μαρπάλης: 54 σημ. 31, 71 σημ. 117, 102 σημ. 295, 176, 231 σημ. 67, 252-253.
Μασσαλία: 105 σημ. 313.
Μάχωνα *Γελοῖα ἀπομνημονεύματα*: 29 σημ. 35, 55 σημ. 35, 123, 129 σημ. 118, 152, 155.
Μέλισσα (εταίρα): 55 σημ. 35, 123, 231 σημ. 64.
Μελίτη (στον Αχιλλέα Τάτιο): 53 σημ. 26, 102 σημ. 295, 103, 121 σημ. 72, 170 σημ. 57.
Μένανδρος: 75, 105, 173 σημ. 84, 211 σημ. 27, 236, 237 σημ. 10.
Μενέλαος: 179 σημ. 34.
Μίθρας: 83, 98.
Μιθριδάτης: 41, 72 σημ. 126.
Μιθριδάτης (ήρωας μυθιστ.): 102 σημ. 289.
Μίλητος: 2, 29, 33, 54, 55 σημ. 34, 61, 64-65, 66 σημ. 88, 73, 130 σημ. 123, 154 σημ. 8, 233 σημ. 4, 255.
Μινυάδες: 210 σημ. 23, 231 σημ. 63.
Μίνωας: 102 σημ. 292.
Μονίμη Μιλησία: σ. 66 σημ. 89, 72 σημ. 126.
Μούνδος Δέκιος: 243 σημ. 19.
Μουσαίος: 156.
Μούσες: 57 σημ. 41, 231 σημ. 65.
Μύλιττα: βλ. Αφροδίτη

Mantissa Proverbiorum: 25 σημ. 14, 27 σημ. 27.
Marius Victorinus: 52 σημ. 20.
Martianus Capella: 1 σημ. 2, 49, 89 σημ. 221, 104, 107 σημ. 326, 196, 200 σημ. 16, 214 σημ. 40, 216 σημ. 51.
Melissa Tarentina: 62, 93 σημ. 248, 226 σημ. 37, 228 σημ. 46.
Milesia (προσωνύμιο της Δήμητρας): 57 σημ. 41.
Myrmex: 248.

Νεκτανεβώ: 16, 57 σημ. 44, 96 σημ. 261, 117 σημ. 46, 121, 122 σημ. 77, 130, 241 σημ. 26, 242 σημ. 30, 243.
Νίκαια: 105-107.
Νίκανδρος: 26 σημ. 18, 206 σημ. 10.
Νικόμαχος από τα Γέρασα: 183 σημ. 64.
Νόβιος: 45, 218 σημ. 63.
Νόννος: 128.
Νουμαντικός πόλεμος: 41 σημ. 56.

Niceros: 62.
Nonius, M.: 37 σημ. 17, 50.
Οβίδιος: 1, 7, 11 σημ. 88, 12-13, 20, 33, 35, 40, 43, 50, 55 σημ. 35, 56 σημ. 40, 57 σημ. 43, 66-71, 72, 74, 76, 78, 80, 83 σημ. 186, 86 σημ. 201, 104, 112 σημ. 22, 115, 118-119, 126, 182 σημ. 58, 187, 202, 206 σημ. 10, 210 σημ. 23, 211 σημ. 29-30, 212 σημ. 32, 222, 228 σημ. 50, 233 σημ. 2, 252.
Οινοθέα: 153, 250.
Ολυμπιάδα (ηρωίδα των *Milesiae*): 111.
Ολυμπιάδα (μητέρα Μ. Αλέξανδρου): 96 σημ. 261, 117 σημ. 46, 121-122, 130.
Όμηρος: 19, 56 σημμ. 38 και 40, 112 σημ. 22, 224 σημ. 29.
Οππιανός: 112 σημ. 22.
Οράτιος: 54 σημ. 31, 118, 159 σημ. 26, 169 σημ. 53, 177, 182 σημ. 61, 227 σημ. 40, 238 σημ. 19.
Ορθαία: 179 σημ. 37.
Ορθία: 179 σημ. 37.
Ουρανός: 59 σημ. 52.

Olumpias: 111, 121-122.
Orista: 181 σημ. 53.

Παλαίστρα: 103, 117 σημ. 47, 120 σημ. 71, 163, 166 σημ. 48, 218.
Παλλάδιος (αιρετ.): 95 σημ. 261.
Πάνας: 213 σημ. 39.
Παρθένιος (μυθογράφος): 29, 30 σημ. 44, 32 σημ. 57, 251.
Παρθένου ζώδιο: 113 σημ. 24.
Πασιφάη: 86 σημ. 203, 102 σημ. 292, 121, 186 σημ. 89.
Πάτρα: 25 σημ. 11, 33, 137-138, 182 σημ. 61, 217, 219.
Παυλίνα: 243.
Παύλος από τη Νίκαια (ιατρός): 21, 49, 105-107.
Παύλος Σιλεντιάριος: 160 σημ. 27.
Παυσανίας (περιηγ.): 55 σημ. 34,
Πελασγοί: 60.
Περγάμου αγόρι: 31 σημ. 47, 127, 227 σημ. 46, 233 σημ. 4, 247.
Περίανδρος (τύραννος): 55 σημ. 35, 231 σημ. 64.
Περσεφόνη: 56 και σημ. 39, 59 σημ. 51, 185 σημ. 78.
Πέρσιος: 156-157.
Πετράρχης: 149, 151.
Πετρώνιος: 1, 3 σημ. 17, 4 σημ. 21, 5, 7, 8, 10, 14-15, 17, 21, 31 σημ. 47, 54 σημ. 31, 62,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

93 σημ. 248, 111 σημ. 18 και 20, 112, 122 σημ. 81, 127, 153, 155-156, 163 σημ. 35, 170, 172, 191 σημ. 120, 197, 212 σημ. 30, 220, 226-227, 229, 233 σημ. 4, 241, 247 σημ. 56, 248-249, 254, 255 σημ. 29, 257 σημ. 37.
Πιερία Μιλησία: σ. 66 σημ. 89.
Πίνδαρος: 25 σημ. 13.
Πλαγγών (εταίρα): σ. 66 σημ. 89, 123 σημ. 86.
Πλάτων: 4 σημ. 21, 27 σημ. 24, 30 σημ. 41, 31 σημ. 46, 49.
Πλάτων (κωμ.): 99, 102 σημ. 293.
Πλαύτος: 78 σημ. 155, 183 σημ. 64.
Πλίνιος ο νεότερος: 229 σημ. 50, 238 σημ. 19.
Πλίνιος ο πρεσβύτερος: 26 σημ. 18, 174 σημ. 90, 179 σημ. 40, 180 σημ. 43, 211 σημ. 28.
Πλούταρχος: 11 σημ. 88, 28 σημ. 29, 35 σημ. 2, 36 σημ. 7, 41, 44, 66, 71-73, 93 σημ. 245, 113 σημ. 24.
Πολέμωνας (περιηγητής): 26.
Πολύαινος (ήρωας Πετρώνιου): 246 σημ. 49.
Πολύτεχνος: 109 σημ. 6.
Πομπηία: 122 σημ. 81.
Πομπώνιος: 45.
Ποσειδώνας: 9 σημ. 71.
Πρίαπος: 9 σημ. 71, 57 σημ. 43, 98, 171, 174, 191.
Προκρίδα: 102 σημ. 292, 248.
Προυδέντιος: 178 σημ. 32.
Πρωτεσίλαος: 60-62.
Πυθαγόρειοι: 94 σημ. 250.
Πυθία: 130.

Phaedrus: 15.
Philesitherus: 99, 100 σημ. 284, 102, 103 σημ. 295, 181, 228 σημ. 46, 229 σημ. 54, 230, 242, 248.
Philologia: 49, 104.
Photis: 120, 163, 166 σημ. 48, 218.

Ρίνθων Ταραντίνος: 54.
Ρόδος: 54.
Ρούστιος: 35 σημ. 2, 44, 71 σημ. 119, 72.
Ρουφίνος (επιγρ.): 53 σημ. 27, 112 σημ. 22, 165 σημ. 42, 176.
Ρώμη: 54, 142 σημ. 22, 243.
Ρώσκιος: 72.

Rabat: 136 σημ. 140.
Romulus: 15.

Σαλλούστιος (γραμματ.): 142 σημ. 22, 146, 201-202.
Σαλλούστιος (ιστορ.): 37 σημ. 14 και 18, 39 σημ. 36.
Σαπφώ: 52 σημ. 24, 193.
Σάραπης: 98, 99 σημ. 276.
Σάτυρος: 171.
Σεθ: 171-172.
Σεκούνδος Φιλόσοφος: 248.
Σελήνη: 56 και σημ. 39, 57 και σημμ. 42 και 44, 59 σημ. 51-52, 87 σημ. 205, 113 σημ. 24, 129 σημ. 119.
Σελήνη (εταίρα): 86-87, 122 σημ. 77, 184 σημ. 71.
Σεμιραμίδα: 136 σημ. 141.
Σενέκας Λ.Α. ρήτορας: 36 σημ. 7.
Σεπτίμιος Σεβήρος: 88.
Σέρβιος (σχολιαστής): 37 σημ. 17, 39 σημ. 36, 211 σημ. 28, 231 σημ. 64.
Σίμωνας Μάγος: 86, 122 σημ. 77, 130, 184 σημ. 71.
Σινωνίδα: 112 σημ. 23.
Σκάμανδρος: 243 σημ. 33, 255 σημ. 29.
Σμύρνα: 242 σημ. 28.
Σουπιώνιος: 172 σημ. 71.
Σουρήνας: 72.
Σοφία (Γνωστικών): 47, 83-86, 130-131.
Σπάρτη: 64.
Στέφανος Βυζάντιος: 26 σημ. 18.
Στοβαίος: 26 σημ. 17.
Στράβωνας: 29 σημ. 37.
Σύβαρη: 44, 54, 66 σημ. 88, 72, 131 σημ. 129, 251-253.
Σύλλας, Λ.Κ.: 37, 41.
Σωκράτης (ήρωας παράδοξης νουβέλας): 227 σημ. 46.
Σωκράτης (φιλοσ.): 45.
Σώφρονας: 117, 154-155.

Sabellus: 218 σημ. 63.
Saturnus: 60.
Scorpio: 99-100, 102 σημ. 293.
Sisenna, L.C.: 3, 11-13, 15 σημ. 124, 17, 19-21, 28, 33, 35-42, 43, 45, 51 σημ. 19, 52, 54, 62-63, 70-71, 77-79, 80 σημ. 171, 81, 106 σημ. 324, 108-126, 130 σημ. 23, 134 σημ. 136, 145, 147 σημ. 62, 148 σημ. 68, 182 σημ. 61, 184, 186, 189 σημ. 102, 197, 199, 214 σημ. 40, 215-217, 219-221, 226 σημ. 33.

Τάκιτος: 37 σημ. 16.
Τάραντας: 50-51, 54, 56 σημ. 39, 62-63.
Τερέντιος: 183 σημ. 64.
Τερτυλλιανός: 7 σημ. 54, 47, 82-84, 89 σημ. 221, 90, 93 σημ. 245, 99 σημ. 277, 104, 107 σημ. 326, 130 σημ. 121, 131, 170, 200 σημ. 16, 242.
Τιβέριος (αυτοκρ.): 243.
Τίτυρος: 213 σημ. 39.
Τρυφή: 31 σημ. 48.
Τύρος: 86.
Τυρρηνοί: 106 σημ. 323.

Thelyphron: 93 σημ. 248, 226 σημ. 40, 230 σημ. 59, 246 σημ. 50, 254, 255 σημ. 24.
Thrasyllus: 195 σημ. 147.
Tiberina Casa: 9.
Trimalchion: 4 σημ. 21, 62.

Υάκινθος: 179, 182.
Υγίνος (μυθ.): 60.
Υπάτη: 144, 184-185.
Υπεράνθης: βλ. Αριστόμαχος

Φαίδρα: 237.
Φαλλός: 113.
Φερετίμη: 109 σημ. 5.
Φιλαινίς: 74, 154 σημ. 8, 217.
Φιλητάς: 213 σημ. 39.
Φίλιππος Αμφιπολίτης: 49, 54 σημ. 28, 106, 107 σημ. 326.
Φίλιππος Β΄: 75.
Φιλομήλα: 210 σημ. 22.
Φιλόστρατος: 52 σημ. 24, 57 σημ. 41.
Φυλακίδης: 100 σημ. 284.
Φωκίωνας: 129 σημ. 118.
Φώτις: 21, 33, 204-207, 212, 215-216.

Valerius Maximus: 57 σημ. 41.
Vesta: 171 σημ. 69.

Χαιρέας: 61, 128, 226 σημ. 38, 237 σημ. 14.
Χαρίσιος (γραμματικός): 39 σημ. 36, 41 σημ. 52, 119, 122, 123 σημ. 83, 200 σημ. 16.
Χαρίτη: 108.
Χαρίτωνας: 34, 61, 128, 185 σημ. 74, 224, 255.
Χίος: 144, 180.
Χλόη: 63 σημ. 76, 116, 127.
Χορίκιος: 172 σημ. 77, 231 σημ. 65.
Χρύσιππος (φιλοσ.): 45.
Χρυσοσάνδαλος: 56-59, 130 σημ. 124.

Ψ.-Αισχίνης: 15, 210 σημ. 23, 233 σημ. 4, 238 σημ. 19, 243 σημ. 33, 255.
Ψ.-Καλλισθένης (*Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών*): 31 σημ. 46, 122 σημ. 77.
Ψ.-Λουκιανός (*Ἔρωτες*): 1, 4,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

20, 26, 212, 219 σημ. 65, 233 σημ. 2.
(*Λούκιος ἢ Ὄνος*): 10 σημ. 81, 11, 16, 27 σημ. 26, 33, 42, 126, 172, 204, 206, 216.
Ψ.-Πλούταρχος (*Paral. min.*): 25-26, 32 σημ. 57.
Ψυχή: 3, 7, 20, 32, 59-60, 81, 87 σημ. 207, 104, 112 σημ. 21, 130 σημ. 123, 131 σημ. 129, 170, 200, 205 σημ. 4, 224 σημ. 28, 226 σημ. 37, 230, 232, 239, 248 σημ. 58.

Ωριγένης: 130.
Ωριγενιανοί: 86 σημ. 201.
Ωρίωνας: 99, 181-182.
Ώρος: 102 σημ. 290.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ